

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (Π.Ι.Ε.)
Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ (4.1.1.ε)

ΜΕΛΕΤΗ

«Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων
των Εκπαιδευτικών Πολιτικών στο Φύλο»

Συντονίστρια Έρευνας: Ματίνα Χ. Παπαγιαννοπούλου

Υπεύθυνη Έρευνας: Δρ. Κική Πετρουλάκη
Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας

Ερευνητική Ομάδα: Μάριος Βρυώνης
Αθανάσιος Ντιναπόγιας
Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας
Αντωνία Τσιριγώτη
Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας

«Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων των Εκπαιδευτικών Πολιτικών στο Φύλο»

Συγγραφείς: **Δρ. Κική Πετρουλάκη**
Μάριος Βρυώνης, Αθανάσιος Ντιναπόγιας, Αντωνία Τσιριγώτη

Συντονισμός & επιμέλεια έκδοσης: Ματίνα Χ. Παπαγιαννοπούλου
Φιλολογική επιμέλεια & διορθώσεις: Σωτηρία Αποστολάκη & Ρούλα Παπαρούνη

Σχεδιασμός - Παραγωγή: Press Time

Αθήνα 2008

Σχήμα: 21x29 Σελίδες: 242

ISBN: 978-960-6737-18-3

Γ' ΚΠΣ, ΕΠΕΑΕΚ II, Άξονας 4, Μέτρο 4.1, Ενέργεια 4.1.1, Κατηγορία Πράξης: 4.1.1.ε:
«Παρατηρητήριο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Δράσεων
της Εκπαιδευτικής Πολιτικής για την Ισότητα
(Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση Π.Ι.Ε.)»

Έργο συγχρηματοδοτούμενο, σύμφωνα με το άρθρο 29 του Κανονισμού 1260/99,
σε ποσοστό όχι μεγαλύτερο από 80% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.)
και από Εθνικούς Πόρους

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)
Χαρ. Τρικούπη 51 & Βαλτετσίου, 106 81 Αθήνα
Τηλ.: 210 3898000, fax: 210 3898079
E-mail: kethi@kethi.gr
www.kethi.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ της ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, κ. Ε. ΤΣΟΥΜΑΝΗ	7
ΠΡΟΛΟΓΟΣ της ΠΡΟΕΔΡΟΥ του Δ.Σ. του Κ.Ε.Θ.Ι., κ. Ε. ΖΕΝΑΚΟΥ	9
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	11
ABSTRACT	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ	13
1.1 Ταυτότητα της Μελέτης	13
1.2 Αντικείμενο και Στόχοι	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	15
ΜΕΡΟΣ Α΄ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ & ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ	19
1.1 Εννοιολογικό Πλαίσιο	19
1.2 Η Κρισιμότητα των Όρων στη Διαδικασία Χάραξης Πολιτικών Ισότητας των Φύλων: Το Παράδειγμα του «Gender Mainstreaming»	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΓΛΩΣΣΑ... ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ	26
3.1 Η Στάση των Εκπαιδευτικών απέναντι στα Δύο Φύλα	26
3.2 Αναπαραγωγή Έμφυλων Ανισοτήτων μέσα από τα Σχολικά Εγχειρίδια	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	30
4.1 Στάδια Υλοποίησης της Μελέτης	30
4.1.1 Πηγές Βιβλιογραφικής Αναζήτησης	30
4.1.2 Λέξεις-κλειδιά για τη Βιβλιογραφική Αναζήτηση	32
4.1.3 Τύπος Δημοσιευμάτων	32
4.1.4 Κριτήρια Επιθεξιμότητας	33
4.1.5 Φόρμες Καταγραφής, Αποδελτίωσης και Αξιολόγησης	33
4.2 Δυσκολίες κατά τη Διεξαγωγή της Μελέτης	35
4.3 Συγγραφή της Μελέτης	35
ΜΕΡΟΣ Β΄ ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ Ε.Ε. ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	50
4.1 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα των Φύλων από το 1976 μέχρι τη Συνθήκη του Άμστερνταμ	50
4.2 Το Σημείο Εκκίνησης του Gender Mainstreaming	55
4.3 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα των Φύλων από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ μέχρι το 2008	57
4.4 Πρόσφατες Εξελίξεις στις Πολιτικές Ισότητας των Φύλων στην Ε.Ε.	67
4.4.1 Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010	67
4.4.2 Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο Ισότητας των Φύλων	69
4.4.3 Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΨΑΧΝΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	78
6.1 Μεσοπρόθεσμα Κοινωνικά Προγράμματα Δράσης	78
6.2 Άλλα Προγράμματα	82
6.2.1 Οι Μελλοντικοί Στόχοι των Εκπαιδευτικών Συστημάτων	82
6.2.2 Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»	83
6.2.3 Πρόσφατα Προγράμματα	86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Ο ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	94
ΜΕΡΟΣ Γ΄ ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΚΥΡΩΣΗ ΚΑΝΟΝΩΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	100
1.1 Οι Διακηρύξεις του Ο.Η.Ε. για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Δίκαιο	100
1.2 Οι Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Ελληνικό Δίκαιο	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	106
2.1 Κύρωση Συνθηκών Ευρωπαϊκού Δικαίου	106
2.2 Οι Οδηγίες της Ε.Ε. για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Δίκαιο	107
2.3 Εκπαιδευτική Πολιτική για την Ισότητα	109
2.4 Θεσμικά Όργανα και Εθνικός Μηχανισμός για την Ισότητα	113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ	117
3.1 Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006)	117
3.2 Εθνικές Προτεραιότητες και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008)	117
3.3 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»	119
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ Γ΄ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (2000-2006)	122
4.1 Συνοπτικός Απολογισμός των Δράσεων του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II	131
4.1.1 Δράσεις στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	131
4.1.2 Δράσεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	131
ΜΕΡΟΣ Δ΄ ΦΥΛΟΜΕΤΡΩΝΤΑΣ... ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	137
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ: ΣΧΟΛΕΙΑ ΓΕΝΟΥΣ ΘΗΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΓΕΝΟΥΣ ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ;	140
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΜΑΘΗΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ: ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΑΣΕΙ ΚΛΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ Ή ΒΑΣΕΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ;	148
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ: ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ;	150
ΜΕΡΟΣ Ε΄ Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΕΝ ΤΑΞΕΙ ΚΑΙ ΕΝ ΠΡΑΞΕΙ	161
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	164
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	168
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	172
3.1 Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Π.Π.Σ.)	172
3.2 Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.)	173
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΕΥΡΩΠΑΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ	175
4.1 Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	175
4.2 Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	176
ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΚΕΝΩΝ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	179
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ ΑΛΛΑ ΚΑΙ... ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ	181
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	187
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	191
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	209
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	211
I. ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ & ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ	213
II. ΟΔΗΓΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ	222
III. ΦΟΡΜΕΣ	228
IV. ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED ΤΗΣ UNESCO	234

ΠΡΟΛΟΓΟΣ της ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, κ. Ε. ΤΣΟΥΜΑΝΗ

Η εκπαίδευση ως θεσμός και παράγοντας κοινωνικοποίησης του ατόμου αλλά και ως θεσμός που συμβάλλει στην ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή, αποτελεί καίρια προϋπόθεση για την προώθηση και επίτευξη της ισότητας των φύλων. Οι δράσεις ισότητας στην Παιδεία συνιστούν κομβικό στοιχείο, αφού μέσα από την εκπαίδευση, όπως έχει καταδειχτεί, διαμορφώνονται, καθλιεργούνται αλλά και αντιμετωπίζονται στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των φύλων.

Για το λόγο αυτό, τόσο στις Εθνικές Προτεραιότητες Πολιτικής για την Ισότητα των Φύλων, όσο και στο Ε.Σ.Π.Α. 2007-2013 εντάσσονται ζητήματα που αφορούν σε πολιτικές και έργα στον τομέα της Εκπαίδευσης. Ειδικότερα, η ενίσχυση της απασχόλησης και η προώθηση της ισότιμης πρόσβασης σε αυτήν, η ανάπτυξη και η βελτίωση συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης για τις γυναίκες, καθώς και η αξιοποίηση της Κοινωνίας της Πληροφορίας αποτελούν κεντρικά σημεία σχεδιασμού και δράσης στις πολιτικές ισότητας των φύλων στη Νέα Προγραμματική Περίοδο.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας αναγνωρίζοντας το σημαντικό ρόλο της εκπαίδευσης για την άρση των έμφυλων στερεοτύπων σε όλους τους τομείς υλοποίησε σημαντικά Έργα με τη στήριξη του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.). Στο πλαίσιο αυτό ανήκει και η πρωτοβουλία σχεδιασμού για την ίδρυση και λειτουργία του «Παρατηρητηρίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Δράσεων της Πολιτικής για την Ισότητα των Φύλων» με την επιστημονική επεξεργασία, καταγραφή και συγκέντρωση των στοιχείων από το Κ.Ε.Θ.Ι.

Μέσα από την εκπόνηση μελετών και ερευνών, τη σύνταξη εκθέσεων εμπειρογνωμοσύνης, τη δημιουργία ηλεκτρονικής βάσης βιβλιογραφικών δεδομένων, καθώς επίσης και τη διαμόρφωση και παραγωγή δεικτών για θέματα Ισότητας στην Εκπαίδευση, δόθηκε η ευκαιρία να προσεγγιστούν θέματα σχεδιασμού εφαρμογής πολιτικών, θεσμικών παρεμβάσεων και συσχετισμού της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, με έμφαση σε θέματα κατάρτισης και επιμόρφωσης. Παράλληλα, προτάθηκαν νέες προσεγγίσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων, οι οποίες ευελπιστούμε να αποτελέσουν έναυσμα για σχεδιασμό σχετικών πολιτικών και δράσεων και στο μέλλον.

Με τη σημαντική και ουσιαστική συμβολή του Κ.Ε.Θ.Ι. στην επιστημονική προετοιμασία του θέματος, είμαι βέβαιη, ότι η σύσταση και λειτουργία του Εθνικού Παρατηρητηρίου για την Ισότητα των Φύλων που προετοιμάζεται από το Υπουργείο Εσωτερικών θα υποστηριχθεί σοβαρά στον τομέα των πολιτικών εκπαίδευσης. Με πρωτοβουλίες σαν αυτή ενισχύεται η πραγματική ισότητα των φύλων που αποτελεί στόχο όλων μας.

Η Γενική Γραμματέας Ισότητας

Ευγενία Τσουμάνη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ της ΠΡΟΕΔΡΟΥ του Δ.Σ. του Κ.Ε.Θ.Ι., κ. Ε. ΖΕΝΑΚΟΥ

Οι δυο τελευταίοι αιώνες συνέβαλαν δραστικά στην ισότιμη συμμετοχή των φύλων και των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων στην εκπαίδευση: Με απαρχή την ειδική εκπαίδευση για κάθε φύλο ξεχωριστά στο 19ο αιώνα, την καθολική εκπαίδευση στον 20ο αιώνα και τη συνεκπαίδευση μεταγενέστερα, αλλά και στην πρόκληση του πολυπολιτισμικού σχολείου στον 21ο, παρατηρούμε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία διένυσε μια τεράστια απόσταση άλλοτε με αργούς και άλλοτε με γοργούς ρυθμούς στην τροχιά κατοχύρωσης της εκπαιδευτικής ισότητας. Η ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση και η συνεκπαίδευση των δύο φύλων δεν αντανακλά απλά την εξέλιξη των κοινωνικών επιστημών και τη διεύρυνση της οπτικής της κοινωνίας, αλλά κυρίως τη σύναψη ενός νέου «κοινωνικού» συμβολαίου ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα που θα προωθεί την εύρυθμη συμβίωση και συνύπαρξη των δύο φύλων. Η ισότητα όμως, που προωθήθηκε μ' έμπρακτες διαδικασίες στο χώρο της εκπαίδευσης, προκαλώντας συχνά έντονες κοινωνικές αναταράξεις δεν είχε πάντα αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις στη δημόσια σφαίρα: σ' ένα πεδίο δηλαδή, όπου οι ανισότητες των φύλων αν και αμβλυμένες πια, εξακολουθούν να υφίστανται, καθώς εκπορεύονται κυρίως από ένα σύστημα παραδοσιακών κοινωνικών νοοτροπιών με αιχμή που αντλείται από ποικίλα στερεότυπα.

Είναι προφανές, ότι η αναδόμηση εκ βάθρων των ποικίλων στερεοτύπων βαθεία χαραγμένων στο κοινωνικό DNA δεν μπορεί να γίνει αποκλειστικά με παρεμβάσεις από «πάνω προς τα κάτω» στη δομή της κοινωνικής πυραμίδας ούτε μπορεί να υλοποιηθεί «επί παραγγελία» με διοικητικές παρεμβάσεις. Αντιθέτως, πρόκειται για μια πολυσύνθετη διαδικασία με άξονα, σ' όλα τα επίπεδα και ηλικίες, την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση.

Η προβληματική πρέπει να ξεκινήσει λοιπόν μέσα από την εκπαίδευση: τα τελευταία χρόνια έχουν διενεργηθεί πολλές έρευνες, προκειμένου να εντοπιστούν και να καταγραφούν οι ανισότητες φύλου που αναπαράγονται μέσα από την εκπαίδευση, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της συζήτησης και στην υιοθέτηση πρακτικών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στον εκπαιδευτικό χώρο. Ωστόσο, μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε μια συστηματική και οργανωμένη αξιολόγηση της εφαρμογής των πολιτικών της ισότητας στην εκπαίδευση.

Για το λόγο αυτό, το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.) σχεδίασε και προχώρησε στη σύσταση και λειτουργία του «Παρατηρητηρίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Δράσεων της Πολιτικής για την Ισότητα των Φύλων (Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση-Π.Ι.Ε.)» (ΕΠΕΑΕΚ II, 4.1.1.ε). Κεντρικοί στόχοι του Π.Ι.Ε. ήταν: α) ο σχεδιασμός αποτελεσματικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία, β) η αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων πολιτικών, και γ) η βελτίωση της θέσης των γυναικών στην εκπαίδευση, την εργασία και ευρύτερα την κοινωνία.

Στο πλαίσιο του Έργου αυτού, μια σειρά από μελέτες και έρευνες πραγματοποιήθηκαν, σκοπός των οποίων ήταν να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης και οργανωμένης βάσης γνώσης, η οποία θα λειτουργεί ως κεντρικό μέσο για την υλοποίηση των σκοπών του Π.Ι.Ε. κυρίως προς την κατεύθυνση της ενημέρωσης των υπευθύνων του Υπουργείου Παιδείας, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, των φορέων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης και των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων όσον αφορά στα κεκτημένα και τις εξελίξεις στο χώρο της διαμόρφωσης πολιτικών σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο σε θέματα ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης.

Ευελπιστούμε ότι αφενός η συλλογή και καταγραφή των ευρωπαϊκών και εθνικών δράσεων κατά την τελευταία δεκαετία που αναφέρονται σε πολιτικές για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα και αφετέρου η ανάδειξη καινοτομικών στοιχείων, αλλά και η διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού πλαισίου δια μέσου πολιτικών και πρωτοβουλιών με την οπτική του φύλου, θα συμβάλει στη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, στην προώθησή τους στη

δημόσια ζωή, στην ισότιμη μετάβασή τους στην αγορά εργασίας, αλλά και στην καταπολέμηση των έμφυλων διακρίσεων και ανισοτήτων.

Η παραγωγή και έκδοση του επιστημονικού αυτού υλικού, πιστεύουμε ότι θα αποτελέσει την εδραίωση της σημαντικής προσπάθειας που έχει καταβληθεί τα τελευταία χρόνια σχετικά με τη διερεύνηση του θέματος της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση αλλά και στην απασχόληση.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τη Διευθύντρια Ερευνών/Μελετών, αλλά και Γενική Συντονίστρια του Έργου, κ. Γεωργία Κορέλλα, τα μέλη της Επιτροπής Παρακολούθησης, τους/τις συντονιστές/-τριες και τους/τις υπεύθυνους/-ες των ερευνών/μελετών, καθώς και τα μέλη των ερευνητικών ομάδων για την αξιόλογη προσπάθειά τους στην ευόδωση του εγχειρήματος αυτού.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, την κ. Τέτα Διαμαντοπούλου, την κ. Αλεξάνδρα Κορωναίου, την κ. Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη, την κ. Αντωνία Παπαστυλιανού και τον κ. Μιητιάδη Σταμπουλή, για την καθοριστική συμβολή τους στην επιτυχή πραγματοποίηση των ερευνών και των μελετών.

Η Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κ.Ε.Θ.Ι.

Ελένη Αβ. Ζενάκου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρόοδος όσον αφορά στην προώθηση της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, όπως αποτυπώνεται από τις πρώτες αναφορές σε θέματα φύλου σε νομοθετικά κείμενα που χρονολογούνται από την αρχή της Ε.Ε. μέχρι και σήμερα, αλλά κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία, είναι εμφανής. Οι κατακτήσεις σε θεσμικό επίπεδο για την ισότητα των φύλων γενικότερα, αλλά και πιο συγκεκριμένα στο χώρο της εκπαίδευσης, είναι αξιοσημείωτες, αν αναλογιστεί κανείς την απόσταση ανάμεσα στην παντελή απουσία σχετικών προβλέψεων μερικές δεκαετίες νωρίτερα και στη συστηματική προσπάθεια που καταγράφεται στις μέρες μας να κατοχυρωθεί νομοθετικά η ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας των φύλων στις πολιτικές για όλους τους τομείς, ανάμεσά τους και στην εκπαίδευση. Η εικόνα, ωστόσο, της εκπαιδευτικής πραγματικότητας απέχει αρκετά από την εντύπωση που δημιουργείται από την αντίστοιχη θεσμική πρόοδο, τόσο σε διεθνές και ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Μπορεί το κεκτημένο της αρχής της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση για τα άτομα των δύο φύλων να έχει επιτευχθεί σε πολλές χώρες του κόσμου –αν και όχι σε όλες– στην πράξη, ωστόσο, τα άτομα των δύο φύλων δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. Στην Ευρώπη, παρά το «ομοιόμορφο» θεσμικό πλαίσιο, η πρόοδος στην εφαρμογή των πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση ποικίλλει από χώρα σε χώρα, συναρτήσει των ιδιαίτερων πολιτικών, οικονομικών και κυρίως κοινωνικών χαρακτηριστικών τους.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, η ισότητα των φύλων σήμερα είναι κατοχυρωμένη ως θεμελιώδης αρχή και ανθρώπινο δικαίωμα μέσα από μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων. Με μια ματιά, ωστόσο, στα δεδομένα της εκπαίδευσης κατά φύλο τόσο όσον αφορά στους/στις εκπαιδευόμενους/-ες και στους/στις εκπαιδευτικούς όσο και τις κατανομές στις θέσεις λήψης αποφάσεων, ακόμα και στα εκπαιδευτικά αντικείμενα, γίνεται παραπάνω από προφανές ότι οι νομοθετικές ρυθμίσεις δεν επαρκούν για την επίτευξη της πραγματικής ισότητας: αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς πρόκειται για θέμα κοινωνικής αντίληψης, νοοτροπίας και στερεοτύπων όσον αφορά στα δύο φύλα και στους ρόλους τους. Για την επίτευξη της πραγματικής ισότητας, οι προσπάθειες της Πολιτείας πρέπει να επικεντρωθούν εξίσου, ίσως μάλιστα και περισσότερο, στην πρακτική εφαρμογή των νομοθετικών προβλέψεων μέσα από την άρση και τη διόρθωση της παραδοσιακά συντηρούμενης στερεοτυπής εικόνας των ρόλων των φύλων. Ο χώρος της εκπαίδευσης, με τα δύο φύλα παρόντα σε όλες τις βαθμίδες και τους ρόλους, είναι ιδανικός για το σχεδιασμό και την υλοποίηση μέτρων με επίκεντρο τη διαρκή και μακροχρόνια επίτευξη της πραγματικής ισότητας.

ABSTRACT

The progress towards the promotion of gender equality in education, at international, european and national level, is apparent. This progress is evident from the first references on gender issues in EU legislative acts, from the initiation of the EU until 2008, but mainly during the past decade. At legislative level, the achievements for gender equality and especially for gender equality in education are considerable. These achievements are more remarkable considering the distance between the complete absence of relevant legislative actions just some decades before and the recent systematic efforts directed towards gender mainstreaming, including the field of education. The image, however, of the educational reality is far from the impression that is created by the respective legislative progress, both at international, european and national level. While the principle of gender equality in access to education has been achieved in most of the countries throughout the world –although not in all– individuals of both sexes, however, do not have equal rights in practice. At European level, despite the “uniform” policy context, the progress towards the implementation of gender equality policies in education varies widely from country to country given their specific policies, economic and, especially, social characteristics.

As regards to Greece, gender equality is nowadays recognized as a fundamental

principle and a human right through a series of legislative acts and enactments. However, having a look at the sex disaggregated data in the field of education regarding either the students or the teachers, and also the distribution by sex in decision making positions in education, it is more than evident that the legislative acts seem to be inadequate towards the achievement of de facto equality; this occurs because it is an issue of social perception, mentality and stereotypes regarding both sexes as well as their roles. In order to achieve de facto equality, each state's efforts must focus mainly on the enforcement of legislative acts through the deconstruction of the traditionally sustained stereotypical image of gender roles. The educational setting, where both sexes have equal access and equal opportunities at all levels, is ideal for planning and implementing measures focused on the continuing and long-term attainment of de facto equality.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1.1 Ταυτότητα της Μελέτης

Η παρούσα μελέτη με τίτλο «**Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων στο Φύλο των Εκπαιδευτικών Πολιτικών**» εντάσσεται στο πλαίσιο του Έργου: «Παρατηρητήριο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Δράσεων της Εκπαιδευτικής Πολιτικής για την Ισότητα (Παρατηρητήριο για την Ισότητα στην Εκπαίδευση - Π.Ι.Ε.)» και ειδικότερα του Υποέργου 3, με τίτλο «Εκπόνηση Μελετών και Αξιολογήσεων», του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II (Κατηγορία Πράξεων 4.1.1.ε).

Σύμφωνα με τον Απολογισμό Έργου της Γενικής Γραμματείας Ισότητας (Γ.Γ.Ι.) για τη χρονική περίοδο 2004-2007,¹ μεταξύ των δραστηριοτήτων για την «προώθηση της ισότητας γυναικών και ανδρών στην εκπαιδευτική διαδικασία και την καταπολέμηση των στερεοτύπων», συμπεριλαμβάνεται και η **δημιουργία Παρατηρητηρίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Δράσεων της Εκπαιδευτικής Πολιτικής για την Ισότητα**. Στόχος του Π.Ι.Ε., το οποίο αποτελεί προϊόν συνεργασίας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας (Γ.Γ.Ι.) και του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.),² είναι η παρακολούθηση των δράσεων που στοχεύουν στην ισότητα των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης σε όλους τους τύπους σχολείων, η συστηματική και οργανωμένη αξιολόγηση των δράσεων αυτών, καθώς και η εισήγηση νέων δράσεων. Απώτερος στόχος του Παρατηρητηρίου, το οποίο αποτελεί σημαντική καινοτομία σε εθνικό επίπεδο, είναι να συμβάλει καθοριστικά στη βελτίωση της θέσης των γυναικών και στη διαμόρφωση και ανάπτυξη θετικών πολιτικών, μέσα από τη διάχυση των αποτελεσμάτων της δράσης του.

Συνοδικά, το Έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση» (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II, Γ' Κ.Π.Σ.) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, το οποίο χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) και από εθνικούς πόρους.

1.2 Αντικείμενο και Στόχοι

Η παρούσα μελέτη είναι η πρώτη μεταξύ μιας σειράς συναφών μελετών για θέματα ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, απώτερος στόχος των οποίων είναι να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης και οργανωμένης βάσης γνώσης, που θα λειτουργήσει ως *κεντρικό μέσο* για την υλοποίηση των σκοπών του Π.Ι.Ε., κυρίως προς την κατεύθυνση της ενημέρωσης των υπευθύνων του Υπουργείου Παιδείας, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, των φορέων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης και των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων όσον αφορά στα κεκτημένα και στις εξελίξεις στο χώρο της διαμόρφωσης πολιτικών σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο σε θέματα ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης.

Ειδικότερα, η μελέτη «Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων των Εκπαιδευτικών Πολιτικών στο Φύλο» αποτελεί μια προσπάθεια συλλογής, καταγραφής και αποτύπωσης με συστηματικό τρόπο όλων των δημοσιευμάτων που σχετίζονται με **Ευρωπαϊκές και Εθνικές Πολιτικές** που διατυπώθηκαν ή/και υιοθετήθηκαν, με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία (1998-2008). Κατ' εξαίρεση γίνεται αναφορά και σε διεθνή δημοσιεύματα ή σε δημοσιεύματα προηγούμενων ετών για τις

¹ Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *Απολογισμός Έργου 2004-2007*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. (Available at: http://www.isotita.gr/var/uploads/POLITIKES/APOLOGISMOS_ISOTHHTAS_TRIETIA_2004_2007_DEKEMBRIOS.doc, accessed 21 July 2008).

² Στο ίδιο, σ. 13.

περιπτώσεις πολιτικών που είτε αποτέλεσαν ορόσημα για ζητήματα ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης είτε δε συνέβαλαν σε κάποια σχετική πρόοδο κατά την τελευταία δεκαετία. Η παρουσίαση ωστόσο, στο πλαίσιο της μελέτης, και παραδειγμάτων Πρακτικών, μέσω των οποίων τίθενται σε εφαρμογή συγκεκριμένες πολιτικές, οδηγεί στην πληρέστερη αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης.

Μέσα από την παρουσίαση της εξέλιξης των σχετικών πολιτικών στο πέρασμα του χρόνου, την ανάδειξη της προόδου που σημειώνεται και τον εντοπισμό ενδεχόμενων κενών, επιχειρείται η ανάδειξη καινοτομικών στοιχείων, αλλά και η διατύπωση προτάσεων για τη λήψη πρωτοβουλιών σχεδιασμένων με την οπτική του φύλου, που θα στοχεύουν στην καταπολέμηση των έμφυλων διακρίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα και ταυτόχρονα στη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, στην προώθησή τους στη δημόσια ζωή και στην προετοιμασία τους για τη μετάβαση στην αγορά εργασίας.

Πιο αναλυτικά, οι **επιμέρους στόχοι** του παρόντος έργου είναι:

1. Η **συγκέντρωση, καταγραφή και αποδελτίωση των πολιτικών** που έχουν αναπτυχθεί για την προώθηση της ισότητας των φύλων και της ίσης πρόσβασης κοριτσιών και αγοριών σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης, καθώς και για την άρση στερεότυπων αντιλήψεων και προκαταλήψεων με βάση το φύλο σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, με ιδιαίτερη έμφαση στην τελευταία δεκαετία, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.
2. Η **συνθετική παρουσίαση** των ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, καθώς και ο εντοπισμός και η παρουσίαση πρωτοβουλιών και **πρακτικών** για την προώθηση θεμάτων ισότητας στη διοίκηση της εκπαίδευσης, στους/στις εκπαιδευτικούς, αλλά και στους/στις μαθητές/-τριες.
3. Η **κριτική επισκόπηση** της εθνικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και η αποτύπωση των κενών της ελληνικής πραγματικότητας, μέσω της σύγκρισής τους με τις προτεινόμενες και εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές πολιτικές, με στόχο την αποτίμηση και αξιολόγησή τους ως προς την επίτευξη της ισότητας των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.
4. Η **διατύπωση προτάσεων** για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση.

Για την αποτελεσματικότερη προώθηση των στόχων του Π.Ι.Ε., ο συνολικός σχεδιασμός του Έργου προβλέπει τη συμπληρωματική λειτουργία και την αλληλοτροφοδότηση μεταξύ των μελετών που το αποτελούν· στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, οι φόρμες καταγραφής των βιβλιογραφικών αναφορών της παρούσας μελέτης αποτελούν παραδοτέο που θα τροφοδοτηθεί στη σχετική Βάση Δεδομένων της Οριζόντιας Μελέτης του Παρατηρητηρίου με τίτλο: «Συλλογή, Κριτικός Σχολιασμός και Οργάνωση της Ψηφιοποίησης της Υπάρχουσας Ερευνητικής Παραγωγής στον Τομέα της Ισότητας στην Εκπαίδευση».

2. ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η συνολική δομή της μελέτης, η οποία αποτελείται από **5 κύρια Μέρη**, καθώς και το περιεχόμενο καθενός από τα κεφάλαιά τους.

Στο **Πρώτο Μέρος** (Μέρος Α΄) του βασικού κορμού της μελέτης παρουσιάζεται το **εννοιολογικό πλαίσιο** και παρέχονται οι ορισμοί των βασικών εννοιών, στις οποίες γίνεται αναφορά στο σύνολο της μελέτης με στόχο τη διευκόλυνση του/της αναγνώστη/-τριας και την πληρέστερη κατανόηση του κειμένου. Στο Μέρος αυτό περιγράφεται, επίσης, λεπτομερώς η **μεθοδολογία** που ακολουθήθηκε κατά το προπαρασκευαστικό στάδιο της μελέτης και πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια, βάσει των οποίων πραγματοποιήθηκε η συλλογή των επιλέξιμων διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών δημοσιευμάτων που περιλαμβάνουν πολιτικές και πρακτικές για την ισότητα των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, οι πηγές στις οποίες αναζητήθηκαν τα εν λόγω δημοσιεύματα, τα εργαλεία που δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για την καταγραφή και τη συστηματική και ομοιόμορφη αποδελτίωσή τους, καθώς και τα στάδια υλοποίησης της μελέτης.

Το **Δεύτερο Μέρος** (Μέρος Β΄) του κυρίου σώματος της μελέτης αυτής εισάγει τόσο στις **διεθνείς όσο και στις ευρωπαϊκές πολιτικές** για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Ειδικότερα, όσον αφορά στις διεθνείς πολιτικές, *στα δύο πρώτα Κεφάλαια* παρουσιάζονται οι δεσμεύσεις και οι πρωτοβουλίες για την ισότητα των φύλων όπως έχουν διαμορφωθεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) καθώς και στις σχετικές με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση δράσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στα επόμενα κεφάλαια του Β΄ Μέρους της μελέτης αποτυπώνονται οι ευρωπαϊκές πολιτικές για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Ειδικότερα, τα Κεφάλαια 3 έως 8 συνιστούν την προσπάθεια συγκέντρωσης, καταγραφής και αποτίμησης των ευρωπαϊκών πολιτικών για την ισότητα των φύλων. Συγκεκριμένα, στο *3^ο και 4^ο Κεφάλαιο* παρουσιάζονται αναλυτικά οι πολιτικές και οι προτεραιότητες της Ε.Ε. για την ισότητα των φύλων όπως αυτές καταγράφονται μέσα από τις Συνθήκες και τα βασικά νομικά κείμενα της Ένωσης. Καθώς η παρουσίαση των πολιτικών ακολουθεί τη χρονολογική σειρά υιοθέτησής τους και η υπογραφή της Συνθήκης του Άμστερνταμ το 1997 αποτέλεσε σταθμό και κομβικό σημείο τόσο για την Ε.Ε. όσο και για τα κράτη-μέλη της, η περιγραφή και ο σχολιασμός των νομικών κειμένων χωρίζεται σε δύο κύριες χρονικές περιόδους: από το 1976 έως τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) και από το 1997 μέχρι το 2008, συμπεριλαμβανομένων των πρόσφατων εξελίξεων που σημειώθηκαν στις ευρωπαϊκές πολιτικές, όπως είναι, για παράδειγμα, ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010 και η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων. Στο *Πέμπτο Κεφάλαιο* επιχειρείται μια επισκόπηση της προόδου της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης των πολιτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο της τελευταίας δεκαετίας (1997 έως σήμερα) από την οπτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και, πιο συγκεκριμένα, μέσα από την παρουσίαση των κύριων σημείων αλλά και των διαφοροποιήσεων των σχετικών ετήσιων Εκθέσεων της Επιτροπής για την ισότητα των φύλων, καθώς και των Ψηφισμάτων που προέκυψαν από αυτές. Στο *Έκτο Κεφάλαιο* παρουσιάζονται τα Προγράμματα Δράσης της Ε.Ε. για την προώθηση της ισότητας και των ίσων ευκαιριών ανδρών και γυναικών, στα οποία συμπεριλαμβάνονται δράσεις στο χώρο της εκπαίδευσης. Τα Προγράμματα Κοινωνικής Δράσης για τη χρονική περίοδο από το 1982 έως το 1995 περιγράφονται με συνοπτικό τρόπο και εισάγουν στην αναλυτικότερη περιγραφή των Προγραμμάτων της χρονικής περιόδου 1996-2005, καθώς και στα Προγράμματα που, μέχρι το 2008, βρίσκονται εν εξελίξει. Τέλος, ξεχωριστά Κεφάλαια αποτελούν οι Συστάσεις και τα Ψηφίσματα του Συμβουλίου της Ευρώπης (*Κεφάλαιο 7*), καθώς και ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για την Ισότητα των Φύλων στις Τοπικές Κοινωνίες (*Κεφάλαιο 8*).

Το **Τρίτο Μέρος** (Μέρος Γ΄) συνθέτει και αποτυπώνει τις **εθνικές πολιτικές** για την ισότητα των φύλων, με σημείο εκκίνησης την επικύρωση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, οι οποίοι έχουν ενσωματωθεί και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εθνικού δικαίου (*Κεφάλαιο 1*). Στο *2^ο Κεφάλαιο* καταγράφονται οι Συνθήκες της Ε.Ε. αλλά και οι –δεσμευτικού χαρακτήρα– Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα των φύλων που έχουν μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο μέσω νομοθετικών πράξεων κατά τη χρονική περίοδο από το 1998 έως το 2008, καθώς και η εθνική πολιτική για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, όπως σκιαγραφείται μέσα από δημοσιεύματα της Ελληνικής Κυβέρνησης, στα οποία υπάρχουν προβλέψεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων όσον αφορά είτε στους/στις εκπαιδευτικούς είτε στους/στις μαθητές/-τριες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Στο ίδιο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά και στα Θεσμικά Όργανα και τον Εθνικό Μηχανισμό

για την Ισότητα. Στο *Τρίτο Κεφάλαιο* παρουσιάζονται οι εθνικές προτεραιότητες για την ισότητα των φύλων από το 2001 έως και τις κατευθυντήριες γραμμές που έχουν χαραχτεί στο πλαίσιο του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013. Το *Τέταρτο* και τελευταίο *Κεφάλαιο* του Γ΄ Μέρους αφορά στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση» (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ) και συγκεκριμένα στις δράσεις των Αξόνων του που επικεντρώνονται στην εκπαίδευση.

Στο **Τέταρτο Μέρος** (Μέρος Δ΄) της μελέτης, με τίτλο **«Φύλο Μετρώντας... την ισότητα των φύλων στην ελληνική εκπαίδευση»**, θεωρήθηκε σκόπιμη αλλά και χρήσιμη η παρουσίαση και απεικόνιση, βάσει δεδομένων, της επικρατούσας κατάστασης όσον αφορά στη σύνθεση κατά φύλο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Ειδικότερα, παρουσιάζεται η κατανομή κατά φύλο, αλλά και κατά ειδικότητα, του διδακτικού προσωπικού εντός του εκπαιδευτικού συστήματος, η κατανομή ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών στις θέσεις λήψης αποφάσεων, αλλά και οι επιλογές κατευθύνσεων και τομέων σπουδών του μαθητικού και του φοιτητικού πληθυσμού, αντίστοιχα. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τόσο σε επίπεδο φοιτητών/-τριών όσο και σε επίπεδο μελών ΔΕΠ, και τα συμπεράσματα που προκύπτουν για τη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα είναι... εντυπωσιακά, καθώς, μέσα από αυτά, γίνεται εμφανές ότι η πραγματικότητα, όσον αφορά στην ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, ακολουθεί πολύ συγκεκριμένα πρότυπα, επηρεασμένα από τη γενικότερη κοινωνική αντίληψη για το ρόλο των φύλων στην εκπαιδευτική πρακτική, τα οποία απέχουν σημαντικά από ό,τι ρητά αναφέρεται στις αντίστοιχες πολιτικές.

Στο **Πέμπτο Μέρος** (Μέρος Ε΄) της μελέτης παρουσιάζονται, υπό μορφή παραδειγμάτων, **εφαρμοζόμενες πρακτικές** που αφορούν σε δράσεις και έργα με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, τα οποία υλοποιούνται κυρίως στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ, καθώς και παραδείγματα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως έχουν εντοπιστεί στο πλαίσιο άλλων σχετικών μελετών.

Στο τέλος της μελέτης συνοψίζονται οι κύριες **παρατηρήσεις**, όπως προκύπτουν μέσα από μια κριτική θεώρηση των εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση: επισημαίνονται τα κύρια βήματα προόδου που έχουν σημειωθεί στο θέμα της ισότητας των φύλων, αλλά και οι αδυναμίες, κυρίως όσον αφορά στην εφαρμογή της νομοθεσίας ως προς την ενσωμάτωση της οπτικής του φύλου στο χώρο της εκπαίδευσης. Η μελέτη ολοκληρώνεται με τη διατύπωση σειράς **προτάσεων** για την προώθηση και την εφαρμογή της ισότητας των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα και, πιο συγκεκριμένα, για την υιοθέτηση πολιτικών ή την αποτελεσματικότερη εφαρμογή ήδη υιοθετημένων πολιτικών.

Τα **Παράρτηματα** που έχουν ενσωματωθεί στη μελέτη αποτελούνται από το **Παράρτημα Ι**, στο οποίο περιγράφεται ο ρόλος, η δομή και η λειτουργία των Θεσμικών Οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και οι κύριες διαδικασίες, οι τύποι και τα χαρακτηριστικά των εγγράφων του Πρωτογενούς και Παράγωγου Κοινοτικού Δικαίου. Η παράθεση του επεξηγηματικού αυτού κειμένου κρίθηκε σκόπιμη για την καλύτερη κατανόηση από την πλευρά του/της αναγνώστη/-τριας του χαρακτήρα των αποφάσεων των οργάνων αυτών και της ακολουθίας της νομοθετικής διαδικασίας, καθώς τα δημοσιεύματα που συντάσσονται από αυτά τα Θεσμικά Όργανα αποτελούν, κατά κύριο λόγο, τη βάση της παρούσας μελέτης. Στο **Παράρτημα ΙΙ** περιλαμβάνεται ένας σύντομος και χρήσιμος οδηγός αναζήτησης σε διαδικτυακούς τόπους για θέματα φύλου και ισότητας σε εθνικό αλλά και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (φορείς, υπουργεία, βιβλιοθήκες, τράπεζες δεδομένων, κ.λπ.). Το **Παράρτημα ΙΙΙ** αποτελείται από ένα παράδειγμα της φόρμας καταγραφής, αποδελτίωσης και αξιολόγησης των πολιτικών και ένα παράδειγμα της αντίστοιχης φόρμας των πρακτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, οι οποίες δημιουργήθηκαν για τις ανάγκες της μελέτης. Τέλος, στο **Παράρτημα ΙV** παρουσιάζονται οι τομείς σπουδών σύμφωνα με τον Κώδικα ISCED της UNESCO, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για την παρουσίαση των δεδομένων του Τέταρτου Μέρους της μελέτης.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1 Εννοιολογικό Πλαίσιο

Στη διακήρυξη της UNESCO³ για το φύλο, την εκπαίδευση και την ιδιότητα του πολίτη σημειώνεται ότι τα κράτη έχουν συγκεκριμένους τρόπους, με τους οποίους διαμορφώνουν τους νέους ανθρώπους ως πολίτες και πολίτιδες και, σε όλες τις περιπτώσεις, η εκπαίδευση διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στο να διαμορφώνει μελλοντικές κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες. Σημειώνεται, επίσης, ότι **τα κανονιστικά ανδρικά και γυναικεία μοντέλα της ιδιότητας του πολίτη και της πολίτιδος διδάσκονται, καθώς τα παιδιά διαπερνούν τις βαθμίδες, τις ιεραρχίες και τις διαδικασίες του σχολείου.**

Αν και η ισότητα των φύλων αναφέρεται για πρώτη φορά σε νομικό κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ιδρυτική Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1957, ουσιαστικά αποκτά προτεραιότητα στην ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα από την υπογραφή της Συνθήκης του Άμστερνταμ⁴ το 1997. Έκτοτε, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι εθνικές κυβερνήσεις των κρατών-μελών υιοθέτησαν την προσέγγιση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές (gender mainstreaming), με στόχο να καταστήσουν τις δημόσιες πολιτικές στο σύνολό τους «ευαίσθητες» ως προς τις διαφορές μεταξύ των φύλων και τις ανάγκες των γυναικών, με τη χρήση νέων εργαλείων και τεχνικών χάραξης πολιτικής, απαραίτητων για την εφαρμογή μιας προσέγγισης συμβατής με την οπτική του φύλου.

Η απασχόληση, η τοπική ανάπτυξη, η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση συνιστούν τομείς-κλειδιά για την ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων σε όλες τις πολιτικές, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Στις σύγχρονες κοινωνίες, μεταξύ των οποίων και η ελληνική, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει σήμερα το γεγονός ότι η ισότητα μεταξύ των δύο φύλων θεωρητικά τουλάχιστον, σε επίπεδο ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ευκαιριών και πρόσβασης είναι νομοθετικά κατοχυρωμένη. Στην πράξη, όμως, σε πολλές περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στη διαδικασία μετάβασης των νέων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, μια σειρά από συστηματικές κοινωνικές ανισότητες συνεχίζουν να ασκούν σημαντική επίδραση. Η διατήρηση των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων και η έλλειψη εναλλακτικών προτύπων ισχύει ακόμη και στις περιπτώσεις αυξημένων εκπαιδευτικών προσόντων από την πλευρά των γυναικών.^{5,6} Παρατηρείται, για παράδειγμα, ότι, ενώ η ίση πρόσβαση των γυναικών στα ανώτερα επίπεδα της εκπαίδευσης δημιουργεί προσδοκίες για ισότιμη συμμετοχή των δύο φύλων στην αγορά εργασίας, η μετέπειτα πορεία των γυναικών επιβεβαιώνει τον «πρωταρχικό ρόλο» της γυναίκας στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας. Αυτό ως ένα βαθμό οφείλεται στο γεγονός ότι οι ανισότητες στο εκπαιδευτικό σύστημα αναπαράγουν, μέσω ενός πλέγματος ορατών και αόρατων διαδικασιών, το κυρίαρχο πρότυπο των έμφυλων σχέσεων, κατευθύνοντας τις γυναίκες να υιοθετούν εκπαιδευτικές επιλογές που καθοδηγούνται από παραδοσιακές, ως προς το φύλο, πεποιθήσεις και οδηγούν σε παραδοσιακούς ρόλους και τυπικά «γυναικεία» επαγγέλματα.⁷ Πέραν αυτού, υπάρχουν και διάφοροι άλλοι εσωτερικοί και εξωτερικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις του μαθητικού πληθυσμού –και ιδιαίτερα των κοριτσιών– όσον αφορά στη μελλοντική τους σταδιοδρομία, οι οποίοι επιδρούν στη μειωμένη συμμετοχή των κοριτσιών σε κατευθύνσεις σπουδών παραδοσιακά «ανδρικές», όπως η τεχνολογική κατεύθυνση, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε

3 UNESCO (2003). *EFA Global Monitoring Report 2003/4: Gender and Education for All. The Leap to Equality*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, p. 29.

4 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις*. Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (EE C 340, 10.11.1997).

5 Athanasiadou, C. (1997). Postgraduate Women Talk about Family and Career. *Feminism & Psychology*, 7(3), σσ. 321-327.

6 Deliyanni-Kouimtzi, V. & Ziogou, R. (1995). Gendered Youth Transitions in Northern Greece: Between Tradition and Modernity through Education. In L. Chisholm, P. Puchner, H. Kruger & M. Du Bois-Reymond (Eds.) *Growing up in Europe: Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies*. Berlin: Walter De Gruyter.

7 Μαραγκουδάκη, Ε. (2003). Ο παράγοντας φύλο στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση: όψεις συνέχειας και μεταβολής. Στο Β. Δεληγιάννη-Κουίμτζη, Σ. Ζιώγου & Λ. Φρόση (επιμ.), *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: 1980-2000*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

μειωμένη, επίσης, συμμετοχή των κοριτσιών σε παραδοσιακά «ανδρικές» επαγγελματικές απασχολήσεις. Από τη μία πλευρά, οι μύθοι που περιστρέφονται γύρω από τον κλάδο της τεχνολογίας, ο τρόπος διδασκαλίας των σχετικών μαθημάτων, οι αντιλήψεις των ίδιων των εκπαιδευτικών και η αλληλεπίδρασή τους με τα δύο φύλα και, από την άλλη, ο κοινωνικός περίγυρος και το πολιτισμικό περιβάλλον ωθούν τα κορίτσια (αλλά και τα αγόρια) στη διαμόρφωση της γνωστής στερεοτυπικής εικόνας για την «ανδρική φύση» της τεχνολογικής κατεύθυνσης. Με αυτό τον τρόπο, οι εκπαιδευτικές και οι ευρύτερες κοινωνικές δομές, και όχι οι διαφορές στις ικανότητες, είναι εκείνες που επιδρούν στη διαμόρφωση των προτύπων συμπεριφοράς των κοριτσιών και στις αντίστοιχες επαγγελματικές και εκπαιδευτικές επιλογές τους.⁸ Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση των ανισοτήτων του φύλου με έμμεσους κυρίως τρόπους. Το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον σε συνδυασμό με το εκπαιδευτικό πλαίσιο, και πιο συγκεκριμένα με το «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα, οδηγούν σε μια τάση αυτο-αποκλεισμού των γυναικών από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές επιλογές κατά τη μετάβασή τους από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σε πολλές περιπτώσεις, τα κορίτσια -σε σύγκριση με τα αγόρια- λαμβάνουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους αποφάσεις σε ένα πλαίσιο με περισσότερες πιέσεις και στενότερα όρια.⁹ Για λόγους όπως αυτοί που μόλις αναφέρθηκαν, παρ' ότι είναι γνωστό πως οι επαγγελματικές επιλογές που σχετίζονται με τις θετικές και τεχνολογικές επιστήμες παρέχουν περισσότερες προοπτικές, τα κορίτσια συνεχίζουν να επιλέγουν παραδοσιακά «γυναικεία» επαγγέλματα που τους επιτρέπουν τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής.¹⁰

Σε παρόμοια συμπεράσματα οδηγούν και τα σχετικά δεδομένα, όπως αυτά που παρουσιάζονται στο Τέταρτο Μέρος της παρούσας μελέτης, με τίτλο «ΦύλοΜετρώντας... την ισότητα των φύλων στην ελληνική εκπαίδευση», από τα οποία γίνεται εμφανές ότι η εφαρμογή της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης στην πράξη απέχει αρκετά ακόμη από τη θεωρία. Τα δεδομένα αυτά, όσον αφορά στην ελληνική πραγματικότητα, επιβεβαιώνουν για μια ακόμη φορά αυτό που έχει χαρακτηριστεί στη διεθνή βιβλιογραφία ως «η γυάλινη οροφή» ή «τα κολλώδη πατώματα» (sticky floors).¹¹ Ως «γυάλινη οροφή» εννοούνται όλοι εκείνοι οι μηχανισμοί, οι οποίοι, χωρίς να είναι ορατοί, εμποδίζουν την ανέλιξη των γυναικών σε ανώτερες θέσεις της ιεραρχίας, ενώ τα «κολλώδη πατώματα» αναφέρονται στους μηχανισμούς που όχι μόνο λειτουργούν κατασταλτικά για την επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών, αλλά και τις καθλώνουν στις θέσεις τους.¹² Πιο συγκεκριμένα, γίνεται εμφανές ότι αν και το σχολείο –τουλάχιστον μέχρι το γυμνάσιο– δείχνει να είναι «γένους θηλυκού» όσον αφορά στο διδακτικό προσωπικό, η διοίκηση και, ως εκ τούτου, το κέντρο λήψης αποφάσεων είναι «γένους αρσενικού». Αυτή η απουσία των γυναικών από τις διοικητικές θέσεις της εκπαίδευσης έχει άμεσο αντίκτυπο σε πολλά επίπεδα. Καταρχάς, επηρεάζει τις ίδιες τις γυναίκες εκπαιδευτικούς, οι οποίες δε συμμετέχουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων και συνεχίζουν να εργάζονται κάτω από τον έλεγχο του ανδρικού φύλου, διατηρώντας και αναπαράγοντας με αυτό τον τρόπο την «παραδοσιακή» κατανομή της ισχύος. Ταυτόχρονα, επιδρά και στις μαθήτριες, οι οποίες καθώς δεν έρχονται σε επαφή με γυναίκες σε θέσεις ισχύος, αποδέχονται την ισχύουσα κατάσταση, γεγονός που λειτουργεί αποθαρρυντικά στο να διεκδικήσουν οι ίδιες ανώτερες διοικητικές θέσεις στο μέλλον.¹³

Από τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι χρειάζεται ακόμη αρκετή προσπάθεια για την ουσιαστική επίτευξη της ισότητας των φύλων εντός του χώρου της εκπαίδευσης και μεταξύ αυτού και άλλων τομέων πολιτικής, όπως της επαγγελματικής αποκατάστασης. Μπροστά σε αυτή την προοπτική, τόσο η στάση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας όσο και των κρατών-μελών κατά την τελευταία περίπου δεκαετία φαίνεται να είναι γενικά θετική.

8 Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (2007). Φύλο και μαθηματικά: εκπαιδευτικές ανισότητες και παιδαγωγική της ισότητας συμμετοχής. Στο Ε., Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

9 Power, S., Edwards, T., Whitty, G. & Wigfall, V. (2003). *Education and Middle Class*. Buckingham Philadelphia: Open University Press.

10 Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2006). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες. Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

11 Still, L.V. (1997). *Glass Ceilings and Sticky Floors: Barriers to the Careers of Women in the Australian Finance Industry*. Sydney: Human Rights and Equal Opportunity Commission, σ. 75.

12 Καντζάρα, Β. (2007). Κερδίζοντας σεβασμό και εκτίμηση: φύλο και κύρος στους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

13 Μαραγκουδάκη, Ε. (2001). *Η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού και ο καταμερισμός εργασίας με βάση τον παράγοντα φύλο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση κατά το χρονικό διάστημα 1974-97*. Ιωάννινα: Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Φ.Π.Ψ.

Το κύριο ενδιαφέρον της παρούσας μελέτης είναι πώς η ισότητα των φύλων γενικότερα και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου ειδικότερα γίνονται αντιληπτά και συνυπολογίζονται στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικών κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης, αλλά και στο κατά πόσον εφαρμόζονται στην πράξη στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα στην Ελλάδα. Μαζί με το γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η συγκεκριμένη προσπάθεια, το ενδιαφέρον εστιάζεται και στον τρόπο με τον οποίο η ισότητα των φύλων έχει οριστεί και αποδοθεί εννοιολογικά προκειμένου να διευκολύνει τη διαδικασία διαμόρφωσης των σχετικών πολιτικών. Στις σελίδες που ακολουθούν, ορίζονται οι κύριες έννοιες που έχουν σχηματιστεί για την προώθηση της ισότητας των φύλων στη χάραξη πολιτικής και αναφέρονται τα προβλήματα που, ενδεχομένως, μπορούν να προκύψουν από τη μη ορθή χρήση των όρων αυτών.

1.2 Η Κρισιμότητα των Όρων στη Διαδικασία Χάραξης Πολιτικών Ισότητας των Φύλων: το Παράδειγμα του «Gender Mainstreaming»

Όπως έγινε φανερό από την προηγούμενη ενότητα, η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές αποτελεί τη νέα προσέγγιση για την επίτευξη της ισότητας. Η επιτυχημένη της εφαρμογή θεμελιώνεται πάνω στη χρήση της οπτικής της ίσης μεταχείρισης, της οπτικής των γυναικών και της οπτικής του φύλου, ανάλογα κάθε φορά με το πλαίσιο. Επομένως, η πολιτική για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές και δράσεις που υιοθετεί το κάθε κράτος-μέλος, ιδανικά θα διατυπώνεται σε άμεση συνάφεια με τις ιδιαιτερότητες της δικής του ιστορίας στην ισότητα των φύλων.¹⁴

Ένα βασικό ζήτημα που προκύπτει είναι η σημασία που αποδίδεται στον όρο «ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές». Η σύγχυση που έχει προκύψει αναφορικά με τους στόχους και τις πρακτικές αυτής της πολιτικής εντοπίζεται σε δύο ζητήματα. Το πρώτο αφορά στη σχέση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές με τις ήδη υπάρχουσες πολιτικές για θετική δράση (οπτική των γυναικών). Το δεύτερο σχετίζεται με τη διαμάχη για τον αντικειμενικό σκοπό της, εάν δηλαδή είναι πολιτική ή μια προσέγγιση που απαρτίζεται από νέες μεθόδους και εργαλεία.¹⁵

Κάτι τέτοιο γίνεται φανερό και στην άποψη που εκφράζει η Αγγέλα Κοκκόλη στην αιτιολογική έκθεση της Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των γυναικών και των ανδρών στο σύνολο των κοινοτικών πολιτικών και στόχων - mainstreaming».¹⁶ Σύμφωνα με την ίδια, ο όρος mainstreaming, δανεισμένος από την ορολογία των οικονομολόγων, είναι ίσως κάπως ατυχής εφόσον προκαλεί σύγχυση μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών γύρω από τη σημαντικότητα έννοια της προώθησης των ίσων ευκαιριών. Η λέξη δε γίνεται αμέσως κατανοητή ούτε και αναγνωρίζονται οι διάφορες επιμέρους πτυχές του νοήματός της. Για αυτό το λόγο, εξέφρασε η ίδια την προτίμησή της για τον όρο «πολιτικές για την ισότητα», ώστε να υπογραμμιστεί η ανάγκη τα ίσα δικαιώματα, οι ίσες ευκαιρίες και η ισότητα να εξετάζονται ως ξεχωριστά ζητήματα στους περισσότερους τομείς.

Η παρούσα μελέτη απευθύνεται, εκτός των αρμοδίων χάραξης πολιτικής, και σε εκπροσώπους εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, φορέων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης, εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, αλλά και προς κάθε άλλο/-η ενδιαφερόμενο/-η, που ενδεχομένως δεν είναι απόλυτα εξοικειωμένος/-η με τη σχετική ορολογία. Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις, λόγω της μεταφοράς και της απόδοσης κρίσιμων όρων από τη μία γλώσσα στην άλλη ή και από έναν τομέα της επιστήμης σε άλλον, δημιουργούνται ενδεχομένως κάποιες ασάφειες (όπως στην περίπτωση του gender mainstreaming). Για το λόγο αυτό και στοχεύοντας στην καλύτερη κατανόηση του κειμένου στις σελίδες που ακολουθούν, παρατίθενται οι ορισμοί των κύριων όρων που απαντώνται στα ευρωπαϊκά αλλά και στα εθνικά δημοσιεύματα, μέσω των οποίων ανακοινώνονται οι πολιτικές που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, αλλά και γενικότερα.

14 Duncan, S. (1996). Obstacles to a Successful Equal Opportunities Policy in the European Union, *European Journal of Women's Studies*, 3, σσ. 399-422.

15 Booth, C. & Bennett, C. (2002). Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities?, *European Journal of Women's Studies*, 9, σσ. 430-446.

16 European Commission (1996a). Communication from the Commission: *Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into All Community Policies and Activities*, [COM(96)67 final], σ. 13.

- **Άμεση Διάκριση λόγω Φύλου (Sex Discrimination - Direct):** Κάθε περίπτωση που ένα άτομο, λόγω του φύλου του, δέχεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτή την οποία θα δεχόταν, έχει δεχτεί στο παρελθόν ή θα δεχθεί στο μέλλον σε ανάλογη κατάσταση ένα άτομο του άλλου φύλου.¹⁷
- **Ανάλυση ως προς το Φύλο (Gender Analysis):** Η μελέτη των διαφορών στις συνθήκες, τις ανάγκες, τους δείκτες συμμετοχής, την πρόσβαση σε πόρους, την ανάπτυξη, τον έλεγχο των περιουσιακών στοιχείων, τις εξουσίες λήψης αποφάσεων κ.λπ., μεταξύ γυναικών και ανδρών στο πλαίσιο των ρόλων που τους αποδίδονται βάσει του φύλου τους.¹⁸
- **Αόρατοι Φραγμοί (Invisible Barriers):** Οι συμπεριφορές και οι υποβόσκουσες σε αυτές παραδοσιακές αντιλήψεις, κανόνες και αξίες που εμποδίζουν την ενδυνάμωση και την πλήρη συμμετοχή (των γυναικών) στην κοινωνία.¹⁹
- **Απόσταση μεταξύ των Φύλων (Gender Gap):** Η διαφορά σε οποιοδήποτε τομέα μεταξύ των γυναικών και των ανδρών όσον αφορά στο επίπεδο συμμετοχής, πρόσβασης στα διαθέσιμα μέσα, δικαιωμάτων, αμοιβών ή παροχών.²⁰
- **Γυάλινη Οροφή (Glass Ceiling):** Το αόρατο φράγμα, το οποίο προκύπτει από ένα περίπλοκο σύνολο δομών σε οργανώσεις όπου κυριαρχούν οι άνδρες και έχει ως αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ανάθεση ανώτερων θέσεων σε γυναίκες.²¹
- **Γυναικείες Σπουδές/Σπουδές Φύλου (Women's Studies - Gender Studies):** Μια ακαδημαϊκή, συνήθως διεπιστημονική προσέγγιση στην ανάλυση της κατάστασης των γυναικών και των σχέσεων μεταξύ των φύλων, καθώς και της διάστασης του φύλου σε όλα τα άλλα επιστημονικά αντικείμενα.²²
- **Διαφορές κατά Φύλο (Gender Differences):** Οι κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς και οι διαφορετικές αξίες που αποδίδονται στη σφαίρα δραστηριοτήτων γυναικών και ανδρών. Οι διαφορές κατά φύλο αλλάζουν στη πορεία του χρόνου και διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία και από πολιτισμό σε πολιτισμό.²³
- **Εκτίμηση των Επιπτώσεων (μιας πολιτικής) ανάλογα με το Φύλο (Gender Impact Assessment):** Η εξέταση των προτάσεων μιας πολιτικής προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον θα επηρεάσουν τις γυναίκες και τους άνδρες με διαφορετικό τρόπο, με σκοπό την προσαρμογή τους, ώστε να εξασφαλιστεί ότι εξουδετερώνονται οι τυχόν περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης και ότι προωθείται η ισότητα μεταξύ των φύλων.²⁴
- **Έμμεση Διάκριση λόγω Φύλου (Sex Discrimination - Indirect):** Κάθε περίπτωση που μια διάταξη, ένα κριτήριο ή μια πρακτική που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ουδέτερη μπορεί να θέσει σε μειονεκτική θέση τα άτομα του ενός φύλου σε σύγκριση με τα άτομα του άλλου φύλου. Έμμεση διάκριση δεν υπάρχει, αν στην παραπάνω περίπτωση υπάρχει αντικειμενική αιτιολογία που αποσκοπεί σε ένα νόμιμο στόχο, για την επίτευξη του οποίου υπάρχουν τα αναγκαία μέσα.²⁵
- **Ενσωμάτωση της Διάστασης του Φύλου σε όλες τις Πολιτικές (Gender Mainstreaming):** Η (ανα)διοργάνωση, βελτίωση, ανάπτυξη και αξιολόγηση των πολιτικών, έτσι ώστε η διάσταση της ισότητας των φύλων να είναι ενσωματωμένη σε όλες τις πολιτικές, σε όλα τα επίπεδα και

17 Ν. 3488/2006. *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις* (ΦΕΚ 191/Α/11.09.2006).

18 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998α). *100 λέξεις για την ισότητα: Γλωσσάριο όρων σχετικών με την ισότητα ανδρών και γυναικών*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (Available at: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/docs/glossary/glossary_el.pdf, accessed 15 September 2008).

19 Στο ίδιο, σ. 10.

20 Στο ίδιο, σ. 11.

21 Στο ίδιο, σ. 15.

22 Στο ίδιο, σ. 15.

23 Αρβανίτης, Κ. & Γιαπιτζάκη, Α. (2005). *Έργο Οdisseia: μελέτη για την απασχολησιμότητα και την προώθηση της ισότητας των φύλων μέσα από την εκπαίδευση*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, σ. 65.

24 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998α). *ό.π.*, σ. 18.

25 Ν. 3488/2006. *ό.π.*, σ. 2171.

- σε όλα τα στάδια, από τους/τις αρμόδιους/-ες που εμπλέκονται στη χάραξη πολιτικής.²⁶
- **Ενσωμάτωση της Διάστασης του Φύλου στους Προϋπολογισμούς (Gender Budgeting):** Η αξιολόγηση των προϋπολογισμών βάσει του φύλου, έτσι ώστε να ενσωματώνεται η οπτική του φύλου σε όλα τα επίπεδα της διαδικασίας του προϋπολογισμού και να ανακατανέμονται τα έσοδα και τα έξοδα με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων.²⁷
 - **Εξάλειψη των Διαχωρισμών στην Αγορά Εργασίας (Desegregation of the Labour Market):** Πολιτικές που αποσκοπούν στη μείωση ή στην εξάλειψη των (κάθετων/οριζόντιων) επαγγελματικών διαχωρισμών λόγω φύλου στην αγορά εργασίας.²⁸
 - **Επαγγελματικός Διαχωρισμός (Occupational Segregation):** Η συγκέντρωση των ανδρών και των γυναικών σε διαφορετικές μορφές και σε διαφορετικούς τομείς δραστηριοτήτων και απασχόλησης, με τις γυναίκες να περιορίζονται σε στενότερο φάσμα επαγγελμάτων (οριζόντιος διαχωρισμός) από ό,τι οι άνδρες και σε χαμηλότερα κλιμάκια της ιεραρχίας (κάθετος διαχωρισμός).²⁹
 - **Θετική Δράση (Positive Action):** Συνεκτική σειρά μέτρων που στοχεύουν στην εδραίωση της πραγματικής ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου. Τα μέτρα αυτά μπορεί να αναφέρονται στη στελέχωση, στις εργασιακές συνθήκες (μισθούς, ημερομίσθια και μεθόδους πληρωμής), στην ακαδημαϊκή και επαγγελματική κατάρτιση, στην επαγγελματική ανέλιξη, στην πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων κ.ά. Οι Θετικές Δράσεις αποσκοπούν στην αύξηση της ποσόστωσης των γυναικών σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής και στη βελτίωση του ρόλου τους στην κοινωνία, εξαλείφοντας την ανισότητα που υπάρχει στην πράξη μεταξύ γυναικών και ανδρών.³⁰
 - **Ίσες Ευκαιρίες για Γυναίκες και Άνδρες (Equal Opportunities for Women and Men):** Η απουσία φραγμών με βάση το φύλο όσον αφορά στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική συμμετοχή.³¹
 - **Ισορροπία των Φύλων (Gender Balance):** Ίση συμμετοχή γυναικών και ανδρών σε έναν οργανισμό ή μία ενέργεια.³²
 - **Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών (Equality between Women and Men):** Η αρχή των ίσων δικαιωμάτων και της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών.³³
 - **Ισότητα των Φύλων (Gender Equality):** Η ελευθερία όλων των ανθρώπων να αναπτύξουν τις προσωπικές τους ικανότητες και να κάνουν επιλογές, απαλλαγμένες από τους περιορισμούς των αυστηρών έμφυλων ρόλων, ώστε οι διαφορετικές συμπεριφορές, φιλοδοξίες και ανάγκες των γυναικών και των ανδρών να εξετάζονται, να αξιολογούνται και να ικανοποιούνται ισάξια.³⁴
 - **Κοινωνικό Φύλο (Gender):** Έννοια που αναφέρεται στις κοινωνικές διαφορές, σε αντίθεση με τις βιολογικές, μεταξύ ανδρών και γυναικών, οι οποίες αποκτώνται μέσω μάθησης, τροποποιούνται με την πάροδο του χρόνου και ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με τις πολιτισμικές διαφορές.³⁵

26 Council of Europe (1998a). *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices - Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming*. Strasbourg: Council of Europe, σ. 12.

27 Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men (2003). *Opinion on Gender Budgeting*. σ. 5 (Available at: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/framework/opinion_on_gender_budgeting_en.pdf, accessed 30 July 2008).

28 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). *ό.π.*, σ. 20.

29 Στο ίδιο, σ. 21.

30 Center for Partnership and Equality (Available at: http://www.cpe.ro/english/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=51, accessed 15 July 2008).

31 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). *ό.π.*, σ. 25.

32 Center for Partnership and Equality. *ό.π.*, accessed 15 July 2008.

33 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). *ό.π.*, σ. 26.

34 EEA Financial Mechanism & The Norwegian Financial Mechanism (2006). *Gender Equality: Policy and Guide*. σ. 3 (Available at: <http://www.eeagrants.sk/data/files/1663.pdf>, accessed 15 July 2008).

35 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001a). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: *Πρόγραμμα δράσης για την ενσωμάτωση των θεμάτων που αφορούν την ισότητα των δύο φύλων στην κοινοτική συνεργασία για την ανάπτυξη*, [COM(2001)295 τελικό], σ. 19.

- **Οπτική του Φύλου (Gender Perspective):** Η εξέταση και η επισήμανση των διαφορών λόγω φύλου, οι οποίες ενδέχεται να υπάρχουν σε οποιαδήποτε δεδομένη δραστηριότητα/τομέα άσκησης πολιτικής.³⁶
- **Προσέγγιση Ευαίσθητη ως προς τη Διάσταση του Φύλου (Gender Sensitive Approach):** Όρος που αναφέρεται στην αναγνώριση των διαφορών και των ανισοτήτων, στις ανάγκες, τους ρόλους, τις υποχρεώσεις και τις ταυτότητες γυναικών και ανδρών, σε αντίθεση με την προσέγγιση που αγνοεί αυτή τη διάσταση (gender blind).³⁷
- **Ρόλοι των Φύλων ή Έμφυλοι Ρόλοι (Gender Roles):** Οι συμπεριφορές, οι στάσεις, οι αξίες, οι πεποιθήσεις, κ.ά., που μία συγκεκριμένη πολιτισμική ομάδα θεωρεί κατάλληλες για τις γυναίκες και τους άνδρες σύμφωνα με το βιολογικό τους φύλο.³⁸
- **Σεξισμός (Sexism):** Το σύνολο των αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών, με βάση τις οποίες εδραιώνεται η κοινωνική ανισότητα σε βάρος του ενός φύλου, καθώς και η μεροληπτική αντιμετώπισή του. Τα βασικά θύματα του σεξισμού είναι οι γυναίκες, οι οποίες –ως κοινωνική ομάδα– θεωρούνται υποδεέστερες των ανδρών, με συνέπεια να καταπιέζονται και να αποτελούν αντικείμενα συστηματικής εκμετάλλευσης από αυτούς. Καθώς, όμως, οι άνδρες και οι γυναίκες δεν αποτελούν ομοιογενείς κοινωνικές ομάδες, αυτό έχει ως συνέπεια να μην κυριαρχούν όλοι οι άνδρες πάνω σε όλες τις γυναίκες.³⁹
- **Στατιστικές κατά Φύλο (Sex Disaggregated Statistics):** Η συλλογή και ο διαχωρισμός των δεδομένων και των στατιστικών στοιχείων κατά φύλο, ώστε να είναι δυνατή η συγκριτική τους ανάλυση.⁴⁰
- **Σtereότυπα του Φύλου ή Έμφυλα Σtereότυπα (Gender Stereotypes):** Οι κοινές υπεραπλουστευμένες εικόνες που επικρατούν σε μία κοινωνία για τα χαρακτηριστικά που έχουν ή θα πρέπει να έχουν τα φύλα –χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ποικίλες έμφυλες ατομικές διαφορές μεταξύ των υποκειμένων– και οι οποίες συχνά συνοδεύονται από προκαταλήψεις, δηλαδή από μια ευνοϊκή ή δυσμενή προδιάθεση και στάση. Τα έμφυλα στερεότυπα είναι βαθιά ριζωμένα στις κοινωνικές αντιλήψεις και τις πολιτισμικές παραδόσεις της κάθε κοινωνικής ομάδας.⁴¹
- **Τυπική Εκπαίδευση (Formal Education):** Το θεσμοθετημένο, ιεραρχικά δομημένο και χρονικά διαβαθμισμένο εκπαιδευτικό σύστημα από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση έως το πανεπιστήμιο.⁴²
 - ο **Μη-τυπική Εκπαίδευση (Non-formal Education):** Κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, είτε μεμονωμένη είτε ως μέρος μιας ευρύτερης δραστηριότητας, που στοχεύει σε συγκεκριμένο κοινό και έχει συγκεκριμένου εκπαιδευτικούς στόχους.
 - ο **Άτυπη Εκπαίδευση (Informal Education):** Η δια βίου διαδικασία, όπου το κάθε άτομο συγκεντρώνει και διαμορφώνει γνώσεις, ικανότητες, στάσεις και αξίες από την καθημερινή του εμπειρία και την επίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος (επίδραση από την οικογένεια, τη γειτονιά, την ψυχαγωγία, τις κοινωνικές συναναστροφές, την αγορά εργασίας, τα Μ.Μ.Ε. κ.τ.λ.).

36 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). *ό.π.*, σ. 32.

37 Center for Partnership and Equality (*ό.π.*, accessed 15 July 2008).

38 Gross, R. (1987). *Psychology: The Science of Mind and Behaviour*. London: Hodder and Stoughton.

39 Συγγραφική Ομάδα (2007). *Βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό για τα σχολικά εγχειρίδια μαθημάτων θεωρητικής κατεύθυνσης του δημοτικού: Συμπληρωματικό Φυλλάδιο*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής, σ. 11.

40 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). *ό.π.*, σ. 37.

41 Συγγραφική Ομάδα (2007). *ό.π.*, σ. 11.

42 Αρβανίτης, Κ. & Γιαπιτζάκη, Α. (2005). *ό.π.*, σ. 9.

Η ΓΛΩΣΣΑ... ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη η παράθεση ενός σχολίου αναφορικά με τη *γλώσσα*, η οποία –εκτός από μέσο επικοινωνίας– είναι και φορέας ιδεολογίας.

Όταν η γλώσσα εμπεριέχει λέξεις και εκφράσεις που απαξιώνουν και υποβαθμίζουν το ένα φύλο –σχεδόν κατά κανόνα το γυναικείο– έναντι του άλλου, τότε είναι **σεξιστική** και αυτό σημαίνει ότι ευνοεί τη σεξιστική συμπεριφορά και νομιμοποιεί την άνιση ιεράρχηση των φύλων. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στο χώρο της εκπαίδευσης, ο σεξιστικός λόγος είναι παρών και αρθρώνεται σε πολλά επίπεδα: από τα σχολικά εγχειρίδια, τους στόχους του αναλυτικού προγράμματος και τους κανονισμούς του σχολείου μέχρι τις ανακοινώσεις προς τους γονείς, την επίσημη αλληλογραφία και τη βαθμολογία.⁴³ Πολλές μελέτες έχουν καταδείξει τον περιορισμό των δυνατοτήτων που επιφέρει ο γλωσσικός σεξισμός στην κοινωνική ομάδα των γυναικών, καθώς και την επίδρασή του στη διατήρηση των παραδοσιακών σχέσεων εξουσίας μεταξύ των δύο φύλων. Παρόλα αυτά, οι απόπειρες που έχουν γίνει για την κανονιστική παρέμβαση, προκειμένου να σταματήσει η αναπαραγωγή του σεξισμού μέσω της γλώσσας και η υποκατάσταση του θηλυκού γένους από το αρσενικό, φαίνεται ότι δεν έχουν επιφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Τα θεμέλια της επιχειρηματολογίας περί «γλωσσικού αισθήματος» και «αντίστασης» που προβάλλει η γλώσσα σε διάφορους νεολογισμούς, ακόμη μάλιστα και στην απόπειρα αναφοράς και του θηλυκού γένους, αρχίζουν να φαίνονται σαθρά: η μεγάλη δυσκολία έγκειται, κυρίως, στην αποδοχή λέξεων που, στη θηλυκή τους μορφή, νομιμοποιούν το δικαίωμα των γυναικών να κατέχουν επαγγέλματα κύρους και τίτλους εξουσίας.⁴⁴

43 Συγγραφική Ομάδα (2007). *Βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό για τα σχολικά εγχειρίδια μαθημάτων θεωρητικής κατεύθυνσης του δημοτικού: Συμπληρωματικό Φυλλάδιο*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

44 Φραγκουδάκη, Α. (2007). Η χρήση της γλώσσας και οι κυρίαρχες ιδέες: σχολιασμός της πεποίθησης για τη γλωσσική αλλαγή που «εμποδίζει» η ίδια η γλώσσα. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Το σχολείο, σε συνδυασμό με την οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, συνιστούν τους τρεις βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης των παιδιών, οι οποίοι όμως, εφαρμόζοντας ασύμμετρες πρακτικές για τη διαπαιδαγώγηση των δύο φύλων, οδηγούν στη δημιουργία διαφοροποιημένων έμφυλων ταυτοτήτων. Πάνω στην οπτική αυτή, δομείται η σύνδεση των βιολογικών χαρακτηριστικών του κάθε φύλου με αυτό που σήμερα είναι γνωστό με τον όρο «κοινωνικό φύλο».

Ο θεσμός του σχολείου συμβάλλει, ακόμα και σήμερα, στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων και στη διατήρηση των στερεοτύπων που σχετίζονται με την ανδρική και τη γυναικεία ταυτότητα. Η διδασκαλία των μαθημάτων πραγματοποιείται σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο, όπου η εξουσία, συμβολική ή πραγματική, ασκείται από τους άνδρες προς τις γυναίκες.⁴⁵

Τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική αύξηση του ερευνητικού και θεωρητικού ενδιαφέροντος από τις κοινωνικές και τις παιδαγωγικές επιστήμες για τη μελέτη της διατήρησης των έμφυλων ανισοτήτων μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία. Ειδικότερα, οι πτυχές της εκπαιδευτικής πραγματικότητας που έχουν μελετηθεί εκτενέστερα συνίστανται:⁴⁶

1. Στη στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα δύο φύλα.
2. Στην αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων μέσα από τα σχολικά βιβλία/εγχειρίδια.

3.1 Η Στάση των Εκπαιδευτικών απέναντι στα Δύο Φύλα

Όσον αφορά στην πρώτη διάσταση, οι εκπαιδευτικοί που συνιστούν το βασικό παράγοντα της εκπαιδευτικής διαδικασίας συχνά διοχετεύουν στερεοτυπικές αντιλήψεις και στάσεις για τα δύο φύλα στο σχολικό πλαίσιο, ενισχύοντας τους παραδοσιακούς έμφυλους ρόλους και τη διαφορετικότητα των φύλων.

Οι ίδιοι/-ες οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να μην αντιλαμβάνονται επαρκώς την ύπαρξη των ανισοτήτων αλλά ούτε και την προσωπική τους συμβολή στην αναπαραγωγή τους, καθώς από τη μία η επαγγελματική τους εκπαίδευση δεν παρέχει κατάλληλη και επαρκή κατάρτιση για την ανίχνευση και την άρση των στερεοτυπικών αντιλήψεων και από την άλλη ζουν σε κοινωνίες, όπου οι ανισότητες των φύλων θεωρητικά έχουν εξαλειφθεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διατείνονται οι εκπαιδευτικοί την εφαρμογή της αρχής της ισότητας στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, αλλά -ασυνείδητα- οι μέθοδοι και οι πρακτικές τους να υπηρετούν ακριβώς το αντίθετο.

Οι εκπαιδευτικοί διαφοροποιούν τις στάσεις τους απέναντι στα φύλα και μάλιστα αποδίδουν τη συμπεριφορά του κάθε φύλου συχνά σε βιολογικούς παράγοντες και όχι σε κοινωνικές επιδράσεις, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στο θέμα της επιθετικότητας, το οποίο συνδέουν σχεδόν αποκλειστικά με το ανδρικό φύλο.⁴⁷

Η επιθετικότητα, όπως και άλλα χαρακτηριστικά που επισημαίνουν οι εκπαιδευτικοί ως διαφορές των δύο φύλων, μπορεί να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα αλλά αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι είναι απόρροια φυσικών και βιολογικών ιδιοτήτων. Πολύ συχνά οι διαφορετικές συμπεριφορές συνιστούν το αποτέλεσμα κοινωνικής μάθησης και αφομοίωσης των έμφυλων ρόλων. Αυτή η εσφαλμένη αντίληψη συχνά οδηγεί στη διαιώνιση των διαφορετικών συμπεριφορών των δύο φύλων και στην έλλειψη προσπαθειών για την εξάλειψή τους.⁴⁸

Εντύπωση προκαλεί, ωστόσο, η διαφορετική στάση των εκπαιδευτικών που σχετίζεται με την

45 Φρειδερίκου, Α & Φολερού, Φ. (2007). Το σχολείο «χτίστης και χαλαστής» του στερεοτύπου του φύλου. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.), *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

46 Γαργαλιάνος, Ι. (2007). Η ισότητα των φύλων στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. *Επιστημονικό Βήμα*, 8, σσ. 37-45.

47 Φρόση, Λ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2002). Τα κορίτσια μελετούν, τα αγόρια αποδίδουν: εικόνες εκπαιδευτικών για τους εφήβους των δύο φύλων, στο Ε., Γκόβα (επιμ.) *Η πτώση των φύλων*. Αθήνα: Ιδίας.

48 Γαργαλιάνος, Ι. (2007). *ό.π.*

αξιολόγηση των επιδόσεων των μαθητών/-τριών τους, και κυρίως όταν οι ίδιοι/-ες καλούνται να ερμηνεύσουν τις καλές ή κακές επιδόσεις των αγοριών και των κοριτσιών. Οι κακές επιδόσεις των αγοριών αποδίδονται συνήθως στη μειωμένη προσπάθεια από τη μεριά τους, ενώ η σχολική επιτυχία τους στο αυξημένο νοητικό δυναμικό. Από την άλλη, τα κορίτσια, σύμφωνα με τους/τις εκπαιδευτικούς, αποτυγχάνουν γιατί έχουν μειωμένες δυνατότητες, ενώ αντιθέτως παρουσιάζουν υψηλές επιδόσεις όταν καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια.

Αν και υπάρχει εμφανής έλλειψη σχετικών μελετών στον ελληνικό χώρο, εκπονήθηκε πρόσφατα μία έρευνα για τη διερεύνηση των αναπαραστάσεων και των απόψεων των εκπαιδευτικών για τους έφηβους και τις έφηβες, των προσδοκιών της οικογένειας και της κοινωνίας για τα δύο φύλα και των συνθηκών της εκπαίδευσης που ευνοούν τη συντήρηση των ανισοτήτων.⁴⁹ Το πολύ ενδιαφέρον εύρημα που προέκυψε από την έρευνα ήταν οι διχοτομικές κατηγορίες και οι αντιθετικές εικόνες που χρησιμοποιήσαν οι εκπαιδευτικοί για να περιγράψουν το κάθε φύλο και, πιο συγκεκριμένα, για να αρθρώσουν το περιεχόμενο των «γυναικείων» και «ανδρικών» ταυτοτήτων.

Οι αντιθετικές εικόνες που προέκυψαν μέσα από το λόγο των εκπαιδευτικών συνίστανται, συνοπτικά, στις εξής:

1. Τα **«ανώριμα συναισθηματικά αγόρια»** και τα **«ώριμα συναισθηματικά κορίτσια»**, όπου τονίζεται η γρηγορότερη ψυχοσυναισθηματική ωρίμανση των κοριτσιών σε σχέση με αυτή των αγοριών.
2. Τα **«αθώα αγόρια»** και τα **«πονηρά, καχύποπτα κορίτσια»**, όπου ουσιαστικά εκφράζεται η αξιολόγηση των δύο φύλων από τους/τις εκπαιδευτικούς σε επίπεδο ηθικής. Δομείται, επομένως, μια πλήρως θετική και μια απόλυτα αρνητική εικόνα για τα αγόρια και τα κορίτσια αντίστοιχα, στην οποία δεν επιχειρείται καμία αναφορά στους κοινωνικούς περιορισμούς που υφίστανται τα κορίτσια στη συμπεριφορά τους.
3. Τα **«επιθετικά αγόρια»** και τα **«ήσυχια και υπάκουα κορίτσια»**, στην οποία η επιθετικότητα ορίζεται από τους/τις εκπαιδευτικούς ως χαρακτηριστικό του ανδρικού φύλου και αποδίδεται σε βιολογικές αιτίες.
4. Τα **«έξυπνα αγόρια»** και τα **«μελετηρά κορίτσια»**, που αφορούσε στο ερμηνευτικό πλαίσιο των σχολικών επιδόσεων για τα δύο φύλα και για το οποίο έγινε αναφορά παραπάνω. Χαρακτηριστική είναι η φράση *«αν διαβάζανε και τα αγόρια, θα ήταν χαώδης η διαφορά»!*
5. Τα **«άτακτα και τσαπατσούλικα αγόρια»** και τα **«επιμελή και τακτικά κορίτσια»**, στην οποία έγινε αναφορά στην κοινωνική κατασκευή του ρόλου της νοικοκυράς για τα κορίτσια από τους/τις εκπαιδευτικούς.

Άλλες έρευνες έχουν καταδείξει ότι οι ανισότητες των φύλων ενισχύονται και μέσα από τις διαφορετικές προσδοκίες, απαιτήσεις και προκαταλήψεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα φύλα. Είναι πολύ συχνή η πρακτική των εκπαιδευτικών να κατηγοριοποιούν εμφανώς τα αγόρια και τα κορίτσια και να εκφράζουν γενικές κρίσεις για τα δύο φύλα. Αυτή όμως η ενέργεια, χωρίς να γίνεται άμεσα συνειδητή τόσο από τους/τις εκπαιδευτικούς όσο και από τους/τις μαθητές/-τριες, συντελεί στην εδραίωση του έμφυλου ανταγωνισμού και της διαφορετικότητας, ενώ αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την εδραίωση της συνεργασίας που, εκτός από τα όρια της σχολικής τάξης, είναι δυνατόν να επεκταθεί και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής των ατόμων.

Εκτός όμως από την έκφραση γενικευμένων κρίσεων για τα δύο φύλα, έχει διαπιστωθεί ότι οι εκπαιδευτικοί επιδιώκουν να επιβάλουν την πειθαρχία, εφαρμόζοντας πολύ συχνά διαφορετικού είδους τιμωρία για τα αγόρια και τα κορίτσια. Καθώς για τα αγόρια υπάρχει η προκαταλήψη ότι είναι περισσότερο απείθαρχα από τη «φύση» τους, τα ίδια γίνονται αποδέκτες μεγαλύτερης και πιο σκληρής τιμωρίας.

Ο διαχωρισμός των παιδιών, εντός και εκτός της τάξης, και η ανάθεση ευθυνών κατά φύλο αποτελούν συνήθειες πρακτικές στην εκπαιδευτική διαδικασία.⁵⁰

Σημαντικό σημείο αναφοράς, που σχετίζεται με την αναπαραγωγή έμφυλων στερεοτύπων, αποτελεί η διαδικασία κατανομής και ανάληψης των τάξεων από τους/τις εκπαιδευτικούς, ιδιαίτερα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η διαδικασία αυτή συνήθως γίνεται με κριτήριο το φύλο του/της εκπαιδευ-

49 Φρόση, Λ. & Δελιγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2002). *ό.π.*

50 Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα, Μ. (1989). Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σσ. 58-69.

τικού, με τις γυναίκες να αναλαμβάνουν τις μικρότερες και τους άνδρες τις μεγαλύτερες τάξεις. Αυτή η πρακτική αφενός στερεί τα μικρότερα παιδιά από ανδρικά πρότυπα εκτός οικογενείας και αφετέρου απαξιώνει τη δουλειά του/της εκπαιδευτικού στις μικρότερες τάξεις. Είναι εμφανές ότι αυτά τα φαινόμενα, τα οποία συνιστούν καθημερινές πρακτικές στην εκπαιδευτική διαδικασία, δεν είναι καθόλου ουδέτερα όσον αφορά στην αναπαραγωγή των διαφυλικών διακρίσεων.⁵¹

Εύλογα συμπεραίνεται, επομένως, ότι οι εκπαιδευτικοί –μέσα από το λόγο τους– όχι μόνο αποδίδουν το περιεχόμενο των «γυναικείων» και «ανδρικών» ταυτοτήτων, αλλά συντελούν και στην κοινωνική τους κατασκευή.⁵² Παρ' όλη την πρόοδο που έχει συντελεστεί σε ζητήματα ισότητας, τα παιδιά ωθούνται σε πολλές περιπτώσεις να εγγράψουν την ταυτότητά τους σε βιολογική βάση, συντηρώντας με αυτό τον τρόπο την παραδοσιακή ιεράρχηση των φύλων.⁵³ Οι άνδρες διαπαιδαγωγούνται προσανατολισμένοι στη δημόσια σφαίρα, ενώ οι γυναίκες στην απόκτηση οικογένειας και στην ιδιωτική ζωή.⁵⁴ Οι δομές των σχέσεων μεταξύ δασκάλων και μαθητών/-τριών παραμένουν παραδοσιακές, όπως και οι προσδοκίες και οι συμπεριφορές που ενισχύουν οι πρώτοι/-ες για το κάθε φύλο στο πλαίσιο της διδακτικής πράξης,⁵⁵ κυρίως μέσα από άτυπες μορφές διδασκαλίας που συνδέονται με την έννοια του «κρυφού αναλυτικού προγράμματος».⁵⁶ Για το λόγο αυτό, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό του σχολείου ως φορέα κοινωνικοποίησης των παιδιών και, πιο συγκεκριμένα, στο ρόλο των εκπαιδευτικών που δρουν πολύ συχνά ως δίαυλοι επικοινωνίας ανάμεσα στους/στις μαθητές/-τριες και την ευρύτερη κοινωνία. Κρίνεται απαραίτητη, επομένως, η κατάλληλη κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι ευαισθητοποιημένοι/-ες σε ζητήματα ισότητας των φύλων και να έχουν τη δυνατότητα να εντοπίζουν και να παρεμβαίνουν στην αναπαραγωγή στερεοτύπων αντιλήψεων.

3.2 Αναπαραγωγή Έμφυλων Ανισοτήτων μέσα από τα Σχολικά Εγχειρίδια

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν ένα βασικό φορέα κοινωνικοποιητικής επίδρασης για τους/τις μαθητές/-τριες καθώς, εκτός από πηγές πληροφόρησης, συνιστούν και φορείς ιδεολογίας. Το περιεχόμενό τους έχει γίνει συχνά αντικείμενο μελέτης σχετικά με τα σεξιστικά μηνύματα που μεταφέρει. Έχει καταγραφεί ότι τα σχολικά εγχειρίδια σε πολλές περιπτώσεις αναπαράγουν ανισότητες και ασυμμετρίες μεταξύ των φύλων, συντελώντας με αυτό τον τρόπο στην αναπαραγωγή των έμφυλων ρόλων και στερεοτύπων. Περιορίζοντας, όμως, τα πεδία δράσης για τα δύο φύλα, κορίτσια και αγόρια, στερούνται της δυνατότητας να αξιοποιήσουν πλήρως το δυναμικό τους και να αναπτύξουν ελεύθερα την προσωπικότητά τους και παραμένουν εγκλωβισμένα στη «φυλακή του φύλου» τους.

Τα σχολικά εγχειρίδια, παρ' όλης τις κατά καιρούς προσπάθειες αναμόρφωσής τους, παραμένουν προσκολλημένα στην παραδοσιακή διχοτόμηση με βάση το φύλο, και μάλιστα με τρόπο που «νομιμοποιεί» την ανδρική πραγματικότητα. Ειδικά, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι στην ελληνική σχολική πραγματικότητα υπάρχει στις περισσότερες περιπτώσεις ένα σχολικό εγχειρίδιο για κάθε γνωστικό αντικείμενο, το οποίο αποτελεί συνήθως το μόνο μέσο διεκπεραίωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, τότε η άρση των στερεοτύπων και των ανισοτήτων στο περιεχόμενό τους συνιστά επιτακτική ανάγκη.⁵⁷

Ιστορικά, οι μελέτες για το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων πριν από τη δεκαετία του '80 αφορούσαν, κυρίως, στην άνιση προβολή των δύο φύλων.⁵⁸ Στις δεκαετίες 1980-90, η έμφαση δόθηκε στην προβολή στερεοτυπικών χαρακτηριστικών για τα δύο φύλα και κυρίως για τις γυναίκες. Η

51 Γαργαλιάνος, Ι. (2007). *ό.π.*

52 Φρόση, Λ. & Δεληγιάννη-Κουίμτζη, Β. (2002). *ό.π.*

53 Φρειδερίκου, Α. & Φοθηρού, Φ. (2007). *ό.π.*

54 Παπαταξιάρχης, Ε. & Παραδέλλης, Θ. (επιμ.) (1992). *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα, Καστανιώτης.

55 Αιτάνη, Κ. (1993). Αμφισβήτηση της «εξουσίας» και της ικανότητας του δασκάλου μέσα στην τάξη: υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους μαθητές και στις μαθήτριες; Στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.) (1999). *Εκπαίδευση και φύλο*. Θεσσαλονίκη, Βάνιας.

56 Μαυρογιώργος, Γ. (1983). Σχολικό πρόγραμμα και παραπρόγραμμα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13, σ. 74.

57 Συγγραφική Ομάδα (2007). *Βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό για τα σχολικά εγχειρίδια μαθημάτων θεωρητικής κατεύθυνσης του Δημοτικού: Συμπληρωματικό φυλλάδιο*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.

58 Jett-Simpson, M., & Masland, S. (1993). Girls are not Bodo Birds! Exploring Gender Equity Issues in the Language Arts Classrooms. *Language Arts*, 70, σσ. 104-108.

έμφαση αυτή, όμως, όχι μόνο αποδυναμώθηκε σταδιακά, αλλά, σύμφωνα με κάποιους/-ες ερευνητές/-τριες, τα αγόρια ήταν πλέον αυτά που πλήττονταν περισσότερο από την προβολή στερεοτυπικών χαρακτηριστικών.

Όλες οι έρευνες, παρ' ότι παρουσίαζαν συχνά διαφορετικά ευρήματα, είχαν ως κοινό σημείο αναφοράς τα μηνύματα έμφυλης ασυμμετρίας των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση των στάσεων, των αντιλήψεων και γενικότερα του συστήματος αξιών των παιδιών.⁵⁹

Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, και το γεγονός ότι μέσα από αυτού του είδους τις έρευνες έγιναν φανερές και οι αρνητικές επιπτώσεις του σεξιστικού περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων στα αγόρια, τα οποία εγκληβίζονται με παρόμοιο τρόπο σε παραδοσιακούς ρόλους και πρότυπα συμπεριφοράς.⁶⁰

Στην Ελλάδα, αντίστοιχες μελέτες σχετικά με το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων, εντοπίζονται από τη δεκαετία του '70, στις οποίες σταθερά καταγράφεται η αναπαραγωγή έμφυλων ασυμμετριών και παραδοσιακών στερεοτύπων. Κατά τη μελέτη των σχολικών εγχειριδίων διαφάνηκαν:⁶¹ προπαγανδιστικά μηνύματα υπέρ της ανισότητας των φύλων, προβολή της αξίας της πατριαρχικής οικογένειας, αυστηρός καταμερισμός των ρόλων των φύλων και, σε κάποιες περιπτώσεις, η βελτίωση που σημειώθηκε στις απεικονίσεις των δύο φύλων αφορούσε κυρίως σε παιδιά και όχι σε ενήλικες.

Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών στοιχειοθετούν την έκταση των σεξιστικών μηνυμάτων που προβάλλουν τα σχολικά εγχειρίδια. Ως φορέας κοινωνικοποιητικής επίδρασης των μαθητών/-τριών, τα σχολικά εγχειρίδια μπορούν, με την κατάλληλη αναμόρφωση, να αποτελέσουν ένα βασικό κινητήριο μοχλό άρσης των έμφυλων ανισοτήτων στην εκπαιδευτική διαδικασία.⁶²

Στην Ελλάδα, αν και δεν έχει εφαρμοστεί κάποιο ολοκληρωμένο παρεμβατικό πρόγραμμα ενσωμάτωσης της ισότητας των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια, έγινε πρόσφατα μια προσπάθεια συγκέντρωσης πληροφοριακού υλικού και δημιουργίας μιας σειράς συμπληρωματικών φυλλαδίων των σχολικών εγχειριδίων για μαθήματα (θεωρητικά και θετικά) της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Στόχος του συγκεκριμένου Προγράμματος, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II, ήταν η ανίχνευση και αποδόμηση σεξιστικών στοιχείων των σχολικών εγχειριδίων από τους/τις ίδιους/-ες τους/τις εκπαιδευτικούς και η εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η αναλυτική παρουσίαση του Προγράμματος αυτού έχει περιληφθεί, ως παράδειγμα Καλής Πρακτικής, στο Πέμπτο Μέρος της παρούσας μελέτης.

59 Britton, G.E. & Lumpkin, M.C. (1977). For Sale: Subliminal Bias in Textbooks. *Reading Teacher*, 31, σσ. 40-45.

60 Βιτσιλιάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαρτάτου-Αλιπράντη, Α. & Καπέλλα, Α. (2001). *Εκπαίδευση και φύλο: μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης*. Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

61 Στο ίδιο, σσ. 50-58.

62 Στο ίδιο.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται αναλυτικά η γενική μεθοδολογική προσέγγιση για την υλοποίηση της μελέτης, ο σχετικός σχεδιασμός, τα στάδια προετοιμασίας και υλοποίησης που ακολουθήθηκαν, προκειμένου να επιτευχθούν οι επιμέρους στόχοι που παρουσιάστηκαν στην εισαγωγή της παρούσας έκθεσης.

Ειδικότερα, η παρούσα μελέτη, με αντικείμενο τη συστηματική αποτύπωση των **ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών** και την παρουσίαση παραδειγμάτων **Καλών Πρακτικών** για την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, είναι από τη φύση της **ποιοτική**, και ως τέτοια εμπεριέχει συγκεκριμένους περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί, όπως σε κάθε ποιοτική μελέτη, συνίστανται κυρίως στην υποκειμενική θεώρηση των εντοπισμένων στοιχείων από τους/τις ερευνητές/-τριες. Ιδιαίτερα όσον αφορά στην παρούσα μελέτη, τα στοιχεία, τα οποία επεξεργάστηκαν, είναι κατεξοχήν κείμενα συγκεκριμένου τύπου και ύφους, αφού αποτελούν δημοσιεύματα νομικής φύσεως και μάλιστα με διαφοροποιημένη νομική ισχύ ανάλογα με την πηγή προέλευσης αλλά και τον τύπο τους, και ενδεχομένως μπορούν να ερμηνευθούν με περισσότερους από έναν τρόπους. Για την ελαχιστοποίηση ενδεχόμενων παρανοήσεων, η μεθοδολογική προσέγγιση σχεδιάστηκε έτσι, ώστε να αποτελέσει ομοιόμορφη και κοινή διαδικασία.

Προς το στόχο αυτό συμβάλει, άλλωστε, και η παράθεση του Παραρτήματος Ι, με τίτλο: *Θεσμικά Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Κοινωνικό Δίκαιο*. Οι πληροφορίες που παρέχονται στο επεξηγηματικό αυτό κείμενο έχουν ως στόχο να διασαφηνίσουν τη θεσμική διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικών σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των διαφόρων τύπων των εγγράφων. Οι πληροφορίες αυτές, οι οποίες αποδείχθηκαν ιδιαίτερα χρήσιμες κατά τη διαδικασία διεξαγωγής της μελέτης, θεωρήθηκε ότι μπορούν, επίσης, να διευκολύνουν την καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου της μελέτης από τους/τις αναγνώστες/-τριες και, για το λόγο αυτό, έχουν ενσωματωθεί στα Παραρτήματα της Μελέτης.

4.1 Στάδια Υλοποίησης της Μελέτης

Στις σελίδες που ακολουθούν περιγράφονται αναλυτικά τα στάδια υλοποίησης της μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, η αναζήτηση, η συγκέντρωση και η επεξεργασία του βιβλιογραφικού υλικού για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε σε **τέσσερα στάδια**, όπως περιγράφονται στη συνέχεια.

1^ο Στάδιο

Στο **πρώτο στάδιο** καθορίστηκαν: α) οι **πηγές αναζήτησης** και β) το **είδος του υλικού** προς αναζήτηση, γ) οι **λέξεις-κλειδιά** στις οποίες βασίστηκε η βιβλιογραφική αναζήτηση, καθώς και δ) τα **κριτήρια επιλεξιμότητας** των εντοπισμένων δημοσιευμάτων της βιβλιογραφικής έρευνας. Τέλος, δημιουργήθηκαν **Φόρμες Καταγραφής, Αποδεκτίωσης και Αξιολόγησης** για τη βιβλιογραφική επισκόπηση των Πολιτικών και Πρακτικών που επιλέχθηκαν. Στις υποενότητες που ακολουθούν περιγράφονται αναλυτικά τα βήματα του Πρώτου Σταδίου.

4.1.1 Πηγές Βιβλιογραφικής Αναζήτησης

Στην παρούσα ενότητα, προκειμένου να διευκολυνθεί η ανάγνωση, οι πηγές στις οποίες αναζητήθηκαν τα σχετικά δημοσιεύματα (σε ηλεκτρονική ή έντυπη μορφή) παρουσιάζονται ομαδοποιημένες. Για την αναλυτική παρουσίασή τους, ο/η αναγνώστης/-τρια μπορεί να ανατρέξει στον *Οδηγό Αναζήτησης για Θέματα Φύλου και Ισότητας* που επισυνάπτεται στο Παράρτημα ΙΙ.

Σε **ευρωπαϊκό** και **διεθνές επίπεδο**, η αναζήτηση εστιάστηκε στις εξής πηγές:

1. Τράπεζες Δεδομένων/Μηχανές Αναζήτησης

- 1.1. Μητρώα εγγράφων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου
- 1.2. Βάσεις δεδομένων
 - 1.2.1. Της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUR-Lex), και
 - 1.2.2. Των διοργανικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων μεταξύ των Ευρωπαϊκών Θεσμικών Οργάνων και της νομοθεσίας (PreLex και Legislative Observatory-OEIL)
- 1.3. Μηχανή αναζήτησης του Συμβουλίου της Ευρώπης

2. Ιστοσελίδες Επίσημων Φορέων

- 2.1. Ευρωπαϊκή Ένωση
 - 2.1.1. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
 - 2.1.2. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
 - 2.1.3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή
- 2.2. Φορείς που σχετίζονται άμεσα με την Ισότητα των Φύλων
 - 2.2.1. Συμβούλιο της Ευρώπης - Τμήμα Ισότητας μεταξύ Γυναικών και Ανδρών (Council of Europe, Division Equality between Women and Men, Directorate of Human Rights)
 - 2.2.2. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Μονάδα Ισότητας Γυναικών & Ανδρών (European Commission, Unit Equality between Women and Men)
 - 2.2.3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Γυναίκες και Επιστήμη (European Commission, Women and Science)
- 2.3. Φορείς που σχετίζονται έμμεσα με την Ισότητα των Φύλων: Γενικές Διευθύνσεις της Ε.Ε. (Γ.Δ. Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών, Γ.Δ. Δικαιοσύνης, Ελευθερίας και Ασφάλειας, Γ.Δ. της Κοινωνίας των Πληροφοριών και των Μέσων Ενημέρωσης και Γ.Δ. Έρευνας)
- 2.4. Φορείς Εκπαίδευσης
 - 2.4.1. European Centre for Higher Education
 - 2.4.2. European Training Foundation
 - 2.4.3. The European Students' Union
 - 2.4.4. Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού της Ε.Ε.
 - 2.4.5. Δίκτυο Ευρυδίκη - Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφόρησης για την Εκπαίδευση
- 2.5. Διεθνείς Φορείς που ασχολούνται με την Ισότητα των Φύλων (UNESCO, U.N., UNICEF)

Σε **εθνικό επίπεδο** η αναζήτηση εστιάστηκε στις εξής πηγές:

1. Τράπεζες Δεδομένων/Μηχανές Αναζήτησης

- 1.1. Ελληνική Τράπεζα Κοινωνικών Δεδομένων (Ε.Τ.Κ.Δ.) του Ε.Κ.Κ.Ε.
- 1.2. Βάση στατιστικών δεδομένων Γενικής Γραμματείας Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας

2. Ιστοσελίδες Επίσημων Φορέων

- 2.1. Εθνικό Τυπογραφείο και Βουλή των Ελλήνων
- 2.2. Φορείς που σχετίζονται άμεσα με την Ισότητα των Φύλων
 - 2.2.1. Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.)
 - 2.2.2. Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)
 - 2.2.3. Συνήγορος του Πολίτη (Βοηθός Συνήγορος για θέματα Ισότητας)
- 2.3. Φορείς που σχετίζονται έμμεσα με την Ισότητα των Φύλων (Ε.Κ.Κ.Ε., Συνήγορος του Πολίτη, Υπουργεία Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Απασχόλησης, Δικαιοσύνης, Οικονομίας και Οικονομικών, Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης, Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα)
- 2.4. Φορείς Εκπαίδευσης
 - 2.4.1. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
 - 2.4.2. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
 - 2.4.3. Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. που διαθέτουν Σπουδές Φύλου και Ισότητας
 - 2.4.3.1. Προπτυχιακά Προγράμματα (σε 8 Α.Ε.Ι. και 4 Τ.Ε.Ι.)
 - 2.4.3.2. Μεταπτυχιακά Προγράμματα (σε 4 Α.Ε.Ι.)

3. Ιστοσελίδες Επιχειρησιακών Προγραμμάτων, Έργων και Υπηρεσιών Συντονισμού και Παρακολούθησής τους (Γ΄ & Δ΄ Κ.Π.Σ., Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.)
4. Βιβλιοθήκες
 - 4.1. Βιβλιοθήκη Γυναικείων Θεμάτων της Γενικής Γραμματείας Ισότητας
 - 4.2. Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου
 - 4.3. Βιβλιοθήκη Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.)
 - 4.4. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Αιγαίου
 - 4.5. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης
5. Έντυπες Δημοσιεύσεις Φορέων
 - 5.1. Κ.Ε.Θ.Ι.

4.1.2 Λέξεις-Κλειδιά για τη Βιβλιογραφική Αναζήτηση

Για την αναζήτηση των σχετικών δημοσιευμάτων, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, ορίστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες **λέξεις-κλειδιά**:

«εκπαίδευση» Ή «εκπαιδευτικό σύστημα» Ή «παιδεία» Ή «σχολείο» ΚΑΙ
 «προσχολική» Ή «πρωτοβάθμια» Ή «δευτεροβάθμια» Ή «τριτοβάθμια» ΚΑΙ
 «πολιτική» Ή «πρωτοβουλία» Ή «πρακτική» Ή «εφαρμογή» Ή «πρόγραμμα» Ή
 «δράση» ΚΑΙ
 «ισότητα» Ή «ίσες ευκαιρίες» Ή «ίση πρόσβαση» Ή «ανισότητα» Ή «διάκριση» ΚΑΙ
 «φύλο» Ή «κορίτσια» «αγόρια» Ή «γυναίκες» ΚΑΙ
 «βιολογικό φύλο» Ή «κοινωνικό φύλο» ΚΑΙ
 «στερεότυπα» Ή «στερεότυπα φύλου» Ή «ρόλοι φύλου»

4.1.3 Τύπος Δημοσιευμάτων

Τα δημοσιεύματα (βιβλία, κεφάλαια βιβλίων, άρθρα σε περιοδικές εκδόσεις, επιστημονικές ή νομικές, πρακτικά συνεδρίων, Εκθέσεις Πεπραγμένων κ.ά.) που αναζητήθηκαν, είτε σε ηλεκτρονική είτε σε έντυπη μορφή, παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΤΥΠΟΙ ΕΠΙΛΕΞΙΜΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΑΝΑ ΠΗΓΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ/ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

Σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο	Σε Εθνικό Επίπεδο
☐ Ευρωπαϊκές Συνθήκες (Treaties)	☐ Νόμοι
☐ Κανονισμοί (Regulations)	☐ Προεδρικά διατάγματα
☐ Οδηγίες (Directives)	☐ Υπουργικές αποφάσεις
☐ Αποφάσεις (Decisions)	☐ Εσωτερικοί κανονισμοί (πολιτικές)
☐ Συστάσεις (Recommendations)	μεμονωμένων εκπαιδευτικών
☐ Ψηφίσματα (Resolutions)	δομών (ιδιωτικών/ δημόσιων)
☐ Ανακοινώσεις (EC Communication)	☐ Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2.2.1.α, 4.1. & 4.2
☐ Εκθέσεις (Reports)	
☐ Καλές πρακτικές (Good Practices)	☐ Πρακτικές ή/και Καλές Πρακτικές
Σε Διεθνές Επίπεδο	
☐ Διεθνείς Συνθήκες (Conventions)	
☐ Διακηρύξεις (Declarations)	
☐ Ψηφίσματα (Resolutions)	

4.1.4 Κριτήρια Επιλεξιμότητας

Προκειμένου, από το σύνολο των ανιχνευθέντων δημοσιευμάτων, να επιλεχθούν τα κείμενα προς επεξεργασία, ορίστηκαν **τρία βασικά κριτήρια**, τα οποία βρίσκονταν σε πλήρη αντιστοιχία με τους στόχους της μελέτης. Τα κριτήρια αυτά αφορούσαν στο *περιεχόμενο* του δημοσιεύματος της πολιτικής ή πρακτικής, στη *χρονική στιγμή* της δημοσίευσης ή/και στην περίοδο εφαρμογής της πολιτικής ή της πρακτικής και στην *προέλευση* του δημοσιεύματος. Επομένως, κάθε δημοσίευμα που συμπεριλαμβάνεται στη μελέτη πληροί τα ακόλουθα κριτήρια:

1. Αναφέρεται σε **πολιτική ή πρακτική που σχετίζεται με την ισότητα των δύο φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης** (σε όλες τις βαθμίδες).
2. Η **χρονική περίοδος δημοσίευσης ή/και εφαρμογής** του κυμαίνεται μεταξύ 1998-2008.
3. Η **προέλευσή** του είναι είτε από την
 - 3.1. Ευρωπαϊκή Ένωση, ή
 - 3.2. Ελληνική (σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο).

Αναλυτικότερα, η διαδικασία επιλογής των σχετικών δημοσιευμάτων ανά κριτήριο είχε ως εξής:

Περιεχόμενο: Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας αποσκοπούσε στον εντοπισμό πολιτικών ή/και πρακτικών σχετικών με την ισότητα των φύλων με πεδίο εφαρμογής όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στα θέματα ισότητας των φύλων, στα επιλέξιμα κείμενα γίνεται αναφορά:

1. Σε Ευρωπαϊκές και Εθνικές *πολιτικές* που προωθούν την:
 - 1.1. Ίση πρόσβαση αγοριών και κοριτσιών σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης
 - 1.2. Ισότητα των φύλων
 - 1.3. Άρση στερεότυπων αντιλήψεων και προκαταλήψεων με βάση το φύλο σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος
2. Σε *πρακτικές* που προωθούν θέματα ισότητας των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, όσον αφορά σε:
 - 2.1. Διοίκηση της εκπαίδευσης
 - 2.2. Εκπαιδευτικούς
 - 2.3. Μαθητές/-τριες

Χρονική περίοδος: Η επιλέξιμη χρονική περίοδος, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ήταν το διάστημα μεταξύ 1998 και 2008. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί ότι, όσον αφορά στο δεύτερο κριτήριο επιλεξιμότητας, σχετικά με τη χρονική περίοδο δημοσίευσης ή/και εφαρμογής, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις η χρονική περίοδος επεκτάθηκε και σε προηγούμενα έτη, όταν η πολιτική που αναφερόταν στο δημοσίευμα ήταν ιδιαίτερα σημαντική και ως εκ τούτου απαραίτητη για την κατανόηση της συνέχειας της προόδου της προώθησης της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης.⁶³

Προέλευση: Σύμφωνα με το τρίτο κριτήριο, τα επιλέξιμα δημοσιεύματα είχαν προέλευση είτε ευρωπαϊκή είτε ελληνική (σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο). Κατά παράβαση του κριτηρίου, ωστόσο, συμπεριλήφθηκαν και κάποια διεθνή δημοσιεύματα, του Ο.Η.Ε. και του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία αξιολογήθηκαν ως σημαντικά για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

4.1.5 Φόρμες Καταγραφής, Αποδελτίωσης και Αξιολόγησης

Οι φόρμες που δημιουργήθηκαν, ειδικά για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, συμπληρώθηκαν πιλοτικά με βάση εντοπισμένα δημοσιεύματα πολιτικών και πρακτικών. Με βάση την πιλοτική συμπλήρωση, η Φόρμα για τις Πολιτικές υποβλήθηκε σε τρεις τροποποιήσεις, ενώ η Φόρμα για τις Πρακτικές και η Φόρμα Καταγραφής σε μία, προτού δημιουργηθούν οι τελικές μορφές τους, που περιγράφονται παρακάτω:

Φόρμα καταγραφής: Η φόρμα καταγραφής δημιουργήθηκε με βάση το έντυπο καταγραφής της Οριζόντιας Μελέτης του Παρατηρητηρίου για την Ισότητα στην Εκπαίδευση (Π.Ι.Ε.), το οποίο, ωστόσο,

⁶³ Η παράλειψη τέτοιων δημοσιευμάτων, όπως είναι για παράδειγμα η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου ή η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών, θα παρεμπόδιζε τη σαφή και ολοκληρωμένη αποτύπωση και κατανόηση της υπάρχουσας κατάστασης όσον αφορά στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση.

διευρύνθηκε ώστε να περιλαμβάνει όλες τις απαραίτητες βιβλιογραφικές πληροφορίες των δημοσιευμάτων που αποδεκτίωθηκαν (βλ. Παράρτημα ΙΙΙ). Οι φόρμες αυτές, εκτός από το ότι παρέχουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τον εντοπισμό των δημοσιευμάτων, θα τροφοδοτήσουν, επίσης, τη σχετική Βάση Δεδομένων της Οριζόντιας Μελέτης.

Φόρμα Αποδεκτίωσης και Αξιολόγησης Πολιτικών για την Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση: προκειμένου οι πολιτικές να περιγραφούν με ομοιόμορφο τρόπο και να αξιολογηθούν επί τη βάση κοινών κριτηρίων, τα αντίστοιχα τμήματα κατασκευάστηκαν, έτσι ώστε να περιλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερα κλειστού τύπου ταξινομητικά κριτήρια. Για να αντιμετωπιστεί, ωστόσο, το γνωστό πρόβλημα της ανεπάρκειας των προεπιλογών, σε όλα σχεδόν τα κριτήρια προστέθηκε η ανοικτή επιλογή «άλλο», όπου ο/η ερευνητής/-τρια είχε τη δυνατότητα να περιγράψει μια απάντηση που δε συμπεριλαμβανόταν στις προεπιλεγμένες. Επίσης, σε αρκετά σημεία της φόρμας παρέχόταν η δυνατότητα στον/στην ερευνητή/-τρια να παραθέσει τυχόν παρατηρήσεις για το εκάστοτε δημοσίευμα. Η φόρμα αποτελείται από τρία τμήματα: α) ένα *περιγραφικό*, στο οποίο περιλαμβάνονται πληροφορίες για τον τίτλο, τον κωδικό και τον τύπο της πολιτικής, την ημερομηνία ανακοίνωσης και εφαρμογής της, το στόχο της πολιτικής, τη χώρα ή τις χώρες εφαρμογής, την ομάδα-στόχο και τον υπεύθυνο φορέα υλοποίησης, β) ένα *τμήμα αξιολόγησης*, στο οποίο περιλαμβάνονται πληροφορίες για την επάρκεια περιγραφής του τρόπου εφαρμογής και του τρόπου αξιολόγησης της εφαρμογής της πολιτικής καθώς και για την πηγή χρηματοδότησης, και γ) μια *σύνοψη* του δημοσιεύματος (βλ. Παράρτημα ΙΙΙ).

Φόρμα Αποδεκτίωσης και Αξιολόγησης Πρακτικών για την Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση: και σε αυτή τη φόρμα περιλαμβάνονται κλειστού τύπου ταξινομητικά κριτήρια για τους ίδιους λόγους που περιγράφηκαν παραπάνω. Αποτελείται, επίσης, από τρία τμήματα: α) το *περιγραφικό*, όπου περιλαμβάνονται πληροφορίες για τον τίτλο, το είδος και το στόχο του προγράμματος/παρέμβασης, τον/τους φορέα/-είς υλοποίησης, το χρονικό διάστημα και τη χώρα/περιοχή εφαρμογής, το υλικό και το πλαίσιο εφαρμογής, την ομάδα-στόχο, καθώς και το αν αποτελεί εφαρμογή συγκεκριμένης πολιτικής ή όχι, β) το *τμήμα αξιολόγησης*, που περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με την επάρκεια περιγραφής της πρακτικής, την ύπαρξη ή μη αξιολόγησης της εφαρμογής της, το είδος αξιολόγησης και, εφόσον υπάρχει, την επάρκεια περιγραφής του τρόπου αξιολόγησης, καθώς και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από αυτήν, και γ) μια *σύνοψη* του δημοσιεύματος (βλ. Παράρτημα ΙΙΙ).

2^ο Στάδιο

Στο **Στάδιο** αυτό, με βάση τις λέξεις-κλειδιά που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα, πραγματοποιήθηκε η βιβλιογραφική αναζήτηση στις προκαθορισμένες πηγές. Καθένα από τα δημοσιεύματα που εντοπίστηκαν αξιολογήθηκε ως προς τα κριτήρια επιλεξιμότητας. Όσα δεν πληρούσαν το σύνολο των κριτηρίων αποκλείστηκαν από τη μελέτη. Οι συνήθειες λόγοι απόρριψης σε σχέση με τα κριτήρια ήταν: α) η μη-σχετικότητα με το περιεχόμενο (η πολιτική, για παράδειγμα, αναφερόταν κυρίως σε θέματα ισότητας των φύλων στην επαγγελματική κατάρτιση, στον τομέα της εργασίας ή σε θέματα σχετικά με ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης), β) ο τύπος του εγγράφου (για παράδειγμα δημοσιεύματα, όπως μελέτες επισκόπησης που αφορούσαν στο θέμα της ισότητας των φύλων ή στο χώρο της εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο να συνδέουν τα δύο θέματα μεταξύ τους, αποκλείστηκαν από τη μελέτη), γ) η προέλευση (εκτός των εξαιρέσεων που προαναφέρθηκαν, όσα δεν προέρχονται από χώρες τις Ε.Ε. ή από την Ελλάδα), και δ) η χρονική περίοδος έκδοσης των δημοσιευμάτων (παρ' όλο που η αξιολόγηση ως προς αυτό το κριτήριο δεν ήταν πολύ αυστηρή, με αποτέλεσμα να συμπεριληφθούν αρκετά δημοσιεύματα προγενέστερα του 1998).

3^ο Στάδιο

Στο **Τρίτο Στάδιο** πραγματοποιήθηκε η αποδεκτίωση των επιλεγμένων δημοσιευμάτων, ως εξής:

- Η Φόρμα Καταγραφής συμπληρώθηκε για όλα τα επιλεγμένα δημοσιεύματα.
- Η αντίστοιχη Φόρμα Αποδεκτίωσης και Αξιολόγησης συμπληρώθηκε για όσες Πολιτικές και Πρακτικές το δημοσίευμα παρείχε επαρκείς πληροφορίες που να καθιστά δυνατή τη συμπλήρωση του μεγαλύτερου μέρους των πληροφοριών που περιείχονταν στις φόρμες.

- Για κάποια –λίγα– δημοσιεύματα πολιτικών και πρακτικών με ανεπαρκείς πληροφορίες, καθώς και για τα κείμενα βιβλίων, εκθέσεων, μελετών, συμπληρώθηκε μόνο η Φόρμα Καταγραφής, η οποία συνοδεύεται από τη σύνοψη του δημοσιεύματος.

Επιπρόσθετα, σε αυτό το στάδιο, ανασύρθηκαν τα δεδομένα από τους δημοσιευμένους, στην ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, Πίνακες που αφορούν σε όλες τις βαθμίδες του Ελληνικού Εκπαιδευτικού συστήματος και περιελάμβαναν πληροφορίες σχετικά με το φύλο εκπαιδευτικών και εκπαιδευόμενων για τα σχολικά έτη από το 2001-02 έως το 2005-06. Τα δεδομένα συνδυάστηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν απαντήσεις σε συγκεκριμένα ερωτήματα σχετικά με τις ανισότητες ή/και τις διακρίσεις φύλου που καταγράφονται στο χώρο της εκπαίδευσης και δημιουργήθηκαν τα αντίστοιχα διαγράμματα και πίνακες που παρουσιάζονται στο Μέρος Δ΄ της Μελέτης.

4^ο Στάδιο

Στο **Τέταρτο** και τελευταίο **Στάδιο** διεξαγωγής της μελέτης, πραγματοποιήθηκε η συνθετική παρουσίαση των αποδελτιωμένων ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και παρουσιάστηκαν τρόποι εφαρμογής τους μέσω της παράθεσης παραδειγμάτων πρακτικών.

Η κριτική επισκόπηση της εθνικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, μέσω σύγκρισής της με τις προτεινόμενες ή/και εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές πολιτικές, κατέληξε στην αποτύπωση των κενών της ελληνικής πραγματικότητας και καθοδήγησε τη διατύπωση προτάσεων είτε για την υιοθέτηση πολιτικών είτε για την εφαρμογή ήδη υιοθετημένων πολιτικών μέσω υλοποίησης πρακτικών ή/και καλών πρακτικών.

4.2 Δυσκολίες κατά τη Διεξαγωγή της Μελέτης

Η πιο σημαντική δυσκολία που συναντήσαμε κατά τη διεξαγωγή της μελέτης ήταν η έλλειψη επαρκών στοιχείων που παρέχονταν στα εντοπισμένα δημοσιεύματα, τα οποία αποδελτιώθηκαν. Αρκετά συχνά, αντιμετωπίσαμε το πρόβλημα της δυσκολίας συμπλήρωσης στις φόρμες των απαραίτητων πεδίων, λόγω –για παράδειγμα– έλλειψης του έτους δημοσίευσης, του/της/των συγγραφέα/-ων, του εκδοτικού οίκου, των ημερομηνιών έναρξης ή/και λήξης των παρεμβάσεων, των αξιολογήσεων ή παρουσίασης των αποτελεσμάτων αναφερόμενων αξιολογήσεων κ.ά.

4.3 Συγγραφή της Μελέτης

Οι συμπληρωμένες Φόρμες Καταγραφής, σε συνδυασμό με τις Φόρμες Αποδελτίωσης και Αξιολόγησης, αποτέλεσαν τη βάση για τη συγγραφή των Β΄ και Γ΄ Μερών του βασικού κορμού της μελέτης και των επιμέρους Κεφαλαίων που τα αποτελούν, καθώς και του Μέρους Ε΄ και των Συμπερασμάτων-Προτάσεων της μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, στα Μέρη αυτά περιλαμβάνονται:

- Η συνθετική παρουσίαση των διεθνών και ευρωπαϊκών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση (Μέρος Β΄).
- Η συνθετική παρουσίαση της εθνικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση (Μέρος Γ΄).
- Η παράθεση παραδειγμάτων πρακτικών που προωθούν θέματα ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση (Μέρος Ε΄).
- Η κριτική επισκόπηση και αποτύπωση των αδυναμιών της ελληνικής πραγματικότητας (μέσω σύγκρισης με τις προτεινόμενες και εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές πολιτικές) και η διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων υιοθέτησης πολιτικών ή/και εφαρμογής τους.

Προς την ίδια κατεύθυνση, και ιδιαίτερα όσον αφορά στο κρίσιμο σημείο του εντοπισμού ενδεχόμενων αδυναμιών του συστήματος και κενών σχετικά με την εφαρμογή των πολιτικών ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο, θεωρήθηκε σκόπιμη η ενσωμάτωση στη μελέτη ενός Τέταρτου Μέρους, με τίτλο «Φύλο *Μετρώντας* την Ισότητα των Φύλων στην Ελληνική Εκπαίδευση», όπου με ποσοτικά δεδομένα που προέκυψαν από επεξεργασία των σχετικών πρωτογενών δεδομένων που υπάρχουν στους Πίνακες της ιστοσελίδας της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας σε

σχέση με τη συμμετοχή των δύο φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, είτε ως εκπαιδευόμενοι/-ες είτε ως εκπαιδευτές/-τριες, καταδεικνύεται με τρόπο σαφή, αντικειμενικό και αναμφισβήτητο η διαφοροποίηση ανάμεσα στο υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, ή αλλιώς στη «θεωρία» και στην εφαρμογή του, δηλαδή στην «πράξη».

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1. Σχεδιασμός της μεθοδολογίας της μελέτης

- 1.1. Ορισμός λέξεων-κλειδίων για την αναζήτηση Ευρωπαϊκών και Εθνικών Πολιτικών που προωθούν α) την ίση πρόσβαση αγοριών και κοριτσιών σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης, και β) την ισότητα των φύλων και την άρση στερεότυπων αντιλήψεων και προκαταλήψεων με βάση το φύλο σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος (π.χ. νομοθετικό πλαίσιο, Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ., Προγράμματα Δράσης, Σπουδές Φύλου σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο κ.λπ., καθώς και Πρακτικές και Καλές Πρακτικές που προωθούν θέματα ισότητας: (i) στη διοίκηση της εκπαίδευσης, (ii) στους/στις εκπαιδευτικούς, και (iii) στους/στις μαθητές/-τριες.
- 1.2. Ορισμός «πηγών» αναζήτησης: π.χ. ψηφιακές και μη, βάσεις δεδομένων και βιβλιοθήκες, ιστοσελίδες και Εκθέσεις Πεπραγμένων Φορέων, Οργανισμών κ.ά.
- 1.3. Δημιουργία Φορμών Αποδελτίωσης των Πολιτικών και Πρακτικών, προκειμένου να συνοψιστούν με ομοιόμορφο τρόπο και να αξιολογηθούν με βάση κοινά κριτήρια.

2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

- 2.1. Αναζήτηση Ευρωπαϊκών και Εθνικών Πολιτικών και (Καλών) Πρακτικών που δημοσιεύτηκαν ή/και εφαρμόστηκαν κατά το χρονικό διάστημα 1998-2008.
- 2.2. Συστηματοποίηση του υλικού που εντοπίστηκε με βάση το έντυπο καταγραφής.
- 2.3. Αποδελτίωση των Ευρωπαϊκών και Εθνικών Πολιτικών και Καλών Πρακτικών με βάση τις Φόρμες Αποδελτίωσης.
- 2.4. Τροφοδότηση της Βάσης Δεδομένων με τα συμπληρωμένα έντυπα καταγραφής.

3 Συνθετική παρουσίαση του υλικού

- 3.1. Συγγραφή του κύριου σώματος της μελέτης (Β΄ - Ε΄ Μέρος) και των Κεφαλαίων του βάσει των αποδελτιωμένων δημοσιευμάτων.
- 3.2. Συγγραφή του Δ΄ Μέρους της μελέτης βάσει δεδομένων σχετικά με τη συμμετοχή των δύο φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης είτε ως εκπαιδευόμενων είτε ως εκπαιδευτών/-τριών.

- 4 Κριτική επισκόπηση της εθνικής πολιτικής και αποτύπωση των κενών της ελληνικής πραγματικότητας (μέσω σύγκρισης με τις προτεινόμενες και εφαρμοζόμενες ευρωπαϊκές πολιτικές) και Διατύπωση προτάσεων πολιτικής.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ
ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Σε διεθνές επίπεδο, η πρώτη ρητή και ξεκάθαρη αναφορά στην κατάργηση των διακρίσεων με βάση το φύλο και στην αναγνώριση της εκπαίδευσης ως πανανθρώπινου δικαιώματος εντοπίζεται στην **Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα** (A/RES/217/ 10.12.1948), η οποία υιοθετήθηκε και ψηφίσθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.), πριν από περίπου 60 χρόνια. Σύμφωνα με τα δύο πρώτα άρθρα της Διακήρυξης, «*όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα [...] χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή οποιοσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, [...] ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση*». Με το Άρθρο 26 της Διακήρυξης, «*καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση*». Τα άρθρα αυτά αποτέλεσαν τη βάση για την υιοθέτηση των μεταγενέστερων Συνθηκών, Συμβάσεων και άλλων νομικών κειμένων, όπως, για παράδειγμα, η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1959) και η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών (CEDAW).

Η **Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων σε βάρος των Γυναικών (CEDAW)**,⁶⁴ την οποία ψήφισε ο Ο.Η.Ε. το 1979 και κάλεσε όλα τα κράτη-μέλη του να την επικυρώσουν, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διεθνείς πρωτοβουλίες για την ισότητα των φύλων. Η ελληνική Βουλή έχει επικυρώσει, χωρίς καμιά επιφύλαξη, τη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε., η οποία ισχύει επομένως ως Νόμος από το 1983 (Ν. 1342/ΦΕΚ 39/Α/ 01.04.1983). Η Διεθνής Σύμβαση περιλαμβάνει συνολικά 30 άρθρα, με τα οποία, μεταξύ άλλων, δίνεται ο ορισμός των διακρίσεων κατά των γυναικών (άρθρο 1) και τα κράτη-μέλη του Ο.Η.Ε. καλούνται να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για την **εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών σε όλες τις μορφές τους** (άρθρο 2 & 3). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης, τα κράτη-μέλη οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να εξαλειφθούν οι προκαταλήψεις και οι συνήθειες που βασίζονται στην ιδέα της κατωτερότητας ή της ανωτερότητας του ενός ή του άλλου φύλου ή στην ιδέα ενός στερεοτυπικού ρόλου των φύλων (άρθρο 5) και να διασφαλιστούν τα ίδια δικαιώματα και καθήκοντα του άνδρα και της γυναίκας όσον αφορά στη φροντίδα των παιδιών (άρθρο 16). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι, επίσης, το άρθρο 10 της Σύμβασης, σύμφωνα με το οποίο αποτελεί υποχρέωση των κρατών-μελών να λαμβάνουν μέτρα για την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλες τις βαθμίδες και μορφές της **εκπαίδευσης**. Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, τα κράτη-μέλη οφείλουν να εξασφαλίσουν «*την εξάλειψη κάθε στερεοτυπικής αντίληψης των ρόλων του άνδρα και της γυναίκας*», σε όλα τα επίπεδα και σε όλες τις μορφές της εκπαίδευσης, μέσω της ενθάρρυνσης της συνεκπαίδευσης και άλλων τύπων εκπαίδευσης, και ιδιαίτερα μέσω της αναθεώρησης των σχολικών βιβλίων και των σχολικών προγραμμάτων, αλλά και της προσαρμογής των παιδαγωγικών μεθόδων.

Στη Σύμβαση περιλαμβάνεται μία εξίσου σημαντική διάταξη για τις πολιτικές και τα μέτρα ισότητας (άρθρο 4), σύμφωνα με την οποία **δε θεωρείται πράξη διάκρισης η «υιοθέτηση ειδικών πρόσκαιρων μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη της εγκαθίδρυσης μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, αλλά δεν πρέπει με κανένα τρόπο να έχουν σαν συνέπεια τη διατήρηση κανόνων άνισων ή ξεχωριστών· τα μέτρα αυτά πρέπει να καταργηθούν μόλις επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί στο θέμα της ισότητας ευκαιριών και της μεταχείρισης**». Η διάταξη αυτή αποτέλεσε τη βάση για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών στα μετέπειτα έτη. Όσον αφορά στην Ελλάδα, κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 (ΦΕΚ 85Α/ 18.04.2001), με την τροποποίηση του άρθρου 116 νομιμοποίησε τη χρήση προσωρινών ειδικών μέτρων που θα στοχεύουν στην επίτευξη της ουσιαστικής (de facto) ισότητας ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες, όπως προβλέπεται από το άρθρο 4 της Σύμβασης.

Για την ενίσχυση των παραπάνω διατάξεων, ο Ο.Η.Ε. υιοθέτησε το 1999 το **Προαιρετικό Πρωτόκολλο**⁶⁵ στη Διεθνή Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναι-

64 United Nations (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. New York: UN (GA res. 34/180, 34 UN GAOR Supp. (No. 46) at 193, UN Doc. A/34/46; 1249 UNTS 13; 19 ILM 33).

65 United Nations General Assembly (1999). *Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (A/RES/54/4)*. New York: UN.

κών, το οποίο κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2001 (Ν. 2952/ΦΕΚ 248Α/22.10.2001). Βάσει του Πρωτοκόλλου αυτού επιτρέπεται σε άτομα ή ομάδες ατόμων να προσφεύγουν στην Επιτροπή CEDAW του Ο.Η.Ε. σε περίπτωση που το κράτος-μέλος, στη δικαιοδοσία του οποίου υπόκειται το άτομο ή οι ομάδες ατόμων, παραβιάζει κάποιο από τα δικαιώματα που διακηρύσσονται στη Σύμβαση (π.χ. την αρχή της ισότητας των φύλων).

Για την παρακολούθηση της αποτελεσματικής εφαρμογής και της προόδου της επίτευξης των στόχων της Σύμβασης, έχει ιδρυθεί από τον Ο.Η.Ε. η **Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών (Επιτροπή CEDAW)**. Όλα τα κράτη-μέλη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, ανάμεσά τους και η Ελλάδα, υποχρεούνται να υποβάλουν, κάθε τέσσερα χρόνια, εθνικές εκθέσεις στην Επιτροπή CEDAW, παρουσιάζοντας τις πολιτικές που εφαρμόζουν.

Η **Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών**, του 1993, διακηρύσσει ότι «*οι γυναίκες έχουν δικαίωμα στην ισότητα*» και το δικαίωμα του να είναι απαλλαγμένες «*από όλες τις μορφές διάκρισης*» (άρθρο 3). Στο άρθρο 4, παρ. 10, ορίζεται ρητά ότι τα κράτη-μέλη πρέπει να εφαρμόσουν μια πολιτική για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, η οποία θα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την υιοθέτηση όλων των απαραίτητων μέτρων, *ειδικά στον τομέα της εκπαίδευσης*, για την τροποποίηση των κοινωνικών και πολιτιστικών προτύπων συμπεριφοράς των ανδρών και των γυναικών και την εξάλειψη των προκαταλήψεων, εθιμικών συνθηκών και άλλων πρακτικών που βασίζονται στην ιδέα της ανωτερότητας ή της κατωτερότητας του ενός φύλου έναντι του άλλου, καθώς και στους στερεοτυπικούς ρόλους των δύο φύλων.

Στην πρώτη Παγκόσμια Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. για τις Γυναίκες στο Μεξικό, το 1975, ορίστηκαν οι τρεις στόχοι προτεραιότητας: ισότητα, ανάπτυξη και ειρήνη. Για την υλοποίηση των στόχων αυτών, η **Διάσκεψη της Κοπεγχάγης**, το 1980, απομόνωσε τρεις τομείς που απαιτούσαν ιδιαίτερη προσοχή: την ισότιμη πρόσβαση ανδρών και γυναικών στην εκπαίδευση, τις ευκαιρίες απασχόλησης και τις κατάλληλες υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης. Στην **3^η Παγκόσμια Διάσκεψη Γυναικών του Ο.Η.Ε. στο Ναϊρόμπι**,⁶⁶ το 1985, δηλώθηκε για πρώτη φορά ρητά ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα αφορούν και στις γυναίκες και ότι οι γυναίκες έχουν νόμιμο δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαχείριση όλων των ανθρωπιστικών υποθέσεων.

Ιδιαίτερα σημαντική, όμως, καμπή στις πολιτικές ισότητας των φύλων σε διεθνές επίπεδο αποτελεί η **4^η Παγκόσμια Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. για τις Γυναίκες**, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1995 στο Πεκίνο. Στο πλαίσιο της Διάσκεψης εγκρίθηκε η **Διακήρυξη και η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου**⁶⁷ (Beijing Declaration and Platform for Action), όπου τέθηκαν ως προτεραιότητες η ισότητα των φύλων, η ανάπτυξη και η ειρήνη, καθώς και η ενδυνάμωση των διατάξεων της Διεθνούς Σύμβασης (CEDAW). Η διεξαγωγή της Διάσκεψης αυτής με τη συμμετοχή και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποτέλεσε συνέχεια των προσπαθειών που είχαν ήδη καταβληθεί από τη Διεθνή Κοινότητα για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Η **Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου** αποτελεί μια ατζέντα δραστηριοτήτων για την ενδυνάμωση των γυναικών. Στόχος της είναι να επιταχύνει την εφαρμογή των «*Στρατηγικών Προώθησης των Γυναικών*» που υιοθετήθηκαν στο Ναϊρόμπι μέσω της πλήρους και ίσης συμμετοχής τους στους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς τομείς λήψης αποφάσεων, με σκοπό την εξάλειψη των εμποδίων που αντιμετωπίζουν κατά την ενεργή συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου προσδιορίζει τους στρατηγικούς στόχους και τις επιμέρους δράσεις που απορρέουν από τους **δώδεκα (12) κρίσιμους τομείς** προτεραιότητας για δράση, με στόχο την ισότητα των φύλων και την ενίσχυση της θέσης των γυναικών, οι οποίοι αφορούν: 1) στη φτώχεια, 2) στην *εκπαίδευση και κατάρτιση των γυναικών*, 3) στην υγεία, 4) στη βία κατά των γυναικών, 5) στις ένοπλες συγκρούσεις, 6) στην οικονομία, 7) στην εξουσία και τη λήψη αποφάσεων, 8) στους θεσμικούς μηχανισμούς για την ενδυνάμωση των γυναικών, 9) στα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών, 10) στα *M.M.E.*, 11) στο περιβάλλον, και 12) σε θέματα που αφορούν στα κορίτσια.

66 Μετά την 3η Παγκόσμια Διάσκεψη Γυναικών στο Ναϊρόμπι το 1985, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στα διεθνή κείμενα η έννοια της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών (gender mainstreaming).

67 United Nations (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*. Fourth World Conference on Women, 4-15 September 1995, [A/CONF.177/20]. New York: United Nations.

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου είναι ότι, για όλους σχεδόν τους παραπάνω κρίσιμους τομείς δράσης και τους στρατηγικούς τους στόχους, καλούνται οι κυβερνήσεις, οι φορείς και πολλοί άλλοι παράγοντες να αναλάβουν **δράσεις** με στόχο την επίτευξη της ενδυνάμωσης των γυναικών και της ισότητας των φύλων **μέσα από την εφαρμογή πολιτικών και μέτρων στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος**.

Όσον αφορά στην εφαρμογή πολιτικών και προγραμμάτων στο εκπαιδευτικό κυρίως σύστημα, στην Πλατφόρμα Δράσης περιλαμβάνονται **έξι (6) στρατηγικοί στόχοι** ειδικά για την **εκπαίδευση και την κατάρτιση των γυναικών**. Συγκεκριμένα: α) η διασφάλιση της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση, β) η εξάλειψη του αναλφαριθμητισμού των γυναικών, γ) η βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην επιστήμη και την τεχνολογία, και στην συνεχιζόμενη εκπαίδευση, δ) η ανάπτυξη της εκπαίδευσης και της κατάρτισης χωρίς διακρίσεις, ε) η διάθεση επαρκών πόρων και η παρακολούθηση της υλοποίησης των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων, και στ) η προώθηση της διαβίου εκπαίδευσης και κατάρτισης για τα κορίτσια και τις γυναίκες. Οι κυβερνήσεις καλούνται να αναλάβουν δράση, μεταξύ άλλων, για την:

- Προώθηση της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση για όλους/-ες, τη λήψη μέτρων για την εξάλειψη των διακρίσεων με βάση το φύλο σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης και την εξάλειψη των ανισοτήτων φύλου όσον αφορά στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.
- Δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος «ευαίσθητου» από πλευράς φύλου για τη διασφάλιση της παροχής ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση και την κατάρτιση και στην ίση συμμετοχή των γυναικών στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, στη διοίκηση και στη λήψη αποφάσεων.
- Προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών και του εκπαιδευτικού υλικού και την παροχή ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος εκπαίδευσης και κατάρτισης, καθώς και τη λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση επαγγελματικών επιλογών σε μη-παραδοσιακούς τομείς για τις γυναίκες και τους άνδρες.
- Ανάπτυξη προγραμμάτων σπουδών, σχολικών εγχειριδίων και εκπαιδευτικών μεθόδων απαλλοτριωμένων από στερεότυπα φύλου για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθώς και την αντίστοιχη κατάρτιση των εκπαιδευτικών.
- Υιοθέτηση όλων των κατάλληλων μέτρων στον τομέα της εκπαίδευσης, με στόχο την εξάλειψη των προκαταλήψεων και των πρακτικών που βασίζονται στην ιδέα της κατωτερότητας ή της ανωτερότητας του ενός φύλου έναντι του άλλου και των στερεοτυπικών ρόλων των ανδρών και των γυναικών.
- Ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης και υλικών για τους/τις εκπαιδευτικούς, ξεκινώντας από την προσχολική εκπαίδευση, έτσι ώστε να ευαισθητοποιηθούν σχετικά με τη θέση, το ρόλο και τη συνεισφορά των γυναικών και των ανδρών στην οικογένεια και στην κοινωνία, και να προωθήσουν την ισότητα, τη συνεργασία και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ κοριτσιών και αγοριών, και να αναπτύξουν εκπαιδευτικά προγράμματα που θα στοχεύουν στα αγόρια, ώστε να είναι σε θέση να μοιράζονται την ευθύνη του νοικοκυριού και τη φροντίδα των εξαρτώμενων ατόμων.
- Ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης και υλικών για τους/τις εκπαιδευτικούς, με στόχο την ευαισθητοποίησή τους ως προς το δικό τους ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία, εφοδιάζοντάς τους/τες με αποτελεσματικές στρατηγικές για την παροχή μιας «ευαίσθητης» από πλευράς φύλου εκπαιδευτικής πρακτικής.
- Λήψη δράσεων, ώστε να διασφαλιστεί ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί και καθηγήτριες πανεπιστημίου έχουν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη θέση με τους άνδρες συναδέλφους τους.
- Λήψη θετικών μέτρων για την αύξηση του ποσοστού των γυναικών εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική πρακτική και σε θέσεις λήψης αποφάσεων, σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, καθώς και στους παραδοσιακά «ανδροκρατούμενους» τομείς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- Υποστήριξη και ανάπτυξη σπουδών φύλου και έρευνας σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, και ιδιαίτερα σε μεταπτυχιακό επίπεδο, και την εφαρμογή των αποτελεσμάτων τους στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών και στην ανάπτυξη των σχολικών και πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών, των εγχειριδίων και των εκπαιδευτικών μεθόδων.
- Διάθεση των απαιτούμενων πόρων στην εκπαίδευση και την ίδρυση ενός μηχανισμού παρα-

κολούθησης της εφαρμογής των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και μέτρων.

- Ευαισθητοποίηση των Μ.Μ.Ε. ως προς την προώθηση μη στερεότυπων και μη σεξιστικών εικόνων των γυναικών και των ανδρών, και ως προς το σημαντικό τους ρόλο στην πληροφόρηση και την εκπαίδευση του πληθυσμού σχετικά με την ισότητα των φύλων· την εκπαίδευση των επαγγελματιών που εργάζονται στα Μ.Μ.Ε. για την προώθηση μη-στερεότυπων και ισότιμων εικόνων των γυναικών.

Επίσης, η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου καλεί τις «Κυβερνήσεις και άλλους παράγοντες να ενσωματώσουν σε όλες τις πολιτικές και τα προγράμματα την οπτική του φύλου έτσι ώστε, πριν τη λήψη των αποφάσεων, να γίνεται ανάληψη όσον αφορά στις επιδράσεις τους στις γυναίκες και τους άνδρες, αντίστοιχα». Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι η υιοθέτηση της στρατηγικής και του όρου «ενσωμάτωση της οπτικής του φύλου στο σύνολο των πολιτικών» (gender mainstreaming) αναφέρεται για πρώτη φορά σε επίσημο διεθνές κείμενο. Για το λόγο αυτό, η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το σημείο εκκίνησης για την ένταξη της οπτικής του φύλου στο σύνολο των πολιτικών των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η πρώτη αξιολόγηση της προόδου που επιτεύχθηκε από τα κράτη-μέλη του Ο.Η.Ε. σχετικά με την εφαρμογή της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου πραγματοποιήθηκε πέντε χρόνια μετά τη Διάσκεψη του Πεκίνου (Πεκίνο +5) κατά την **23^η Ειδική Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε.**, όπου τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσίασαν κοινή έκθεση. Παρ' όλο που πολλά από τα κράτη-μέλη του Ο.Η.Ε. προχώρησαν στην εφαρμογή πολιτικών με στόχο τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας και τη μείωση της ανισότητας, η πρόοδος χαρακτηρίστηκε αργή. Λόγω των κενών και των δυσκολιών κατά την εφαρμογή της Πλατφόρμας, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση προχώρησε σε συστάσεις για δράση με στόχο τη διασφάλιση της πλήρους εφαρμογής των δεσμεύσεων της Πλατφόρμας Δράσης⁶⁸. Ορισμένες από αυτές τις **Συστάσεις** αφορούν στο **χώρο της εκπαίδευσης**, και συγκεκριμένα: α) στη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα βασίζεται στην ισότητα, ξεκινώντας από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με στόχο τη διασφάλιση ίσης πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες, β) στην οργάνωση εκστρατειών ενημέρωσης για εκπαιδευτικούς, δημοσιογράφους, κοινωνικούς/-ές λειτουργούς και δημόσιους/-ες υπαλλήλους με στόχο την ευαισθητοποίησή τους ως προς τις ίσες ευκαιρίες, γ) στην ενθάρρυνση των γυναικών να σπουδάζουν σε τομείς όπως η επιστήμη και οι νέες τεχνολογίες, και δ) στη δημιουργία εκπαιδευτικών πακέτων και στην παροχή κατάρτισης στις γυναίκες σε όλα τα στάδια της ζωής τους.

Η δεύτερη αξιολόγηση της προόδου της εφαρμογής της Πλατφόρμας Δράσης πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη στις 11 Μαρτίου του 2005, 10 χρόνια μετά το Πεκίνο (Πεκίνο +10) κατά τη **49^η Σύνοδο της Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για το Καθεστώς των Γυναικών**. Ο απολογισμός της εφαρμογής της Πλατφόρμας έδειξε ότι, αναμφισβήτητα, η Πλατφόρμα Δράσης άσκησε θετική επίδραση στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων. Παρ' όλα αυτά, όμως, η ισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών δεν έχει φτάσει ακόμα στα επιθυμητά επίπεδα, καθώς η πρόοδος της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών βαίνει με αργούς ρυθμούς.⁶⁹ Συμπέρασμα της Συνόδου ήταν ότι το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων, όσον αφορά στη συμμετοχή των γυναικών στην εξουσία και στη λήψη αποφάσεων, εξακολουθεί να παραμένει μεγάλο. Για το λόγο αυτό, τονίσθηκε η ανάγκη ευαισθητοποίησης του γενικού πληθυσμού και παροχής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με βάση τα παραπάνω, η αύξηση της εκπροσώπησης των γυναικών στα κοινοβούλια και η ενδυνάμωσή τους τέθηκε και ως ένας από τους στόχους της Χιλιετίας.

Οι **Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας** (Α.Σ.Χ.) είναι συνολικά οκτώ (8), ανταποκρίνονται στις βασικές παγκόσμιες αναπτυξιακές προκλήσεις και πρέπει να επιτευχθούν μέχρι το 2015. Οι στόχοι αυτοί καθορίζονται από τις δράσεις και τους στόχους που περιλαμβάνονται στην **Διακήρυξη της Χιλιετίας**,⁷⁰ η οποία υιοθετήθηκε από 189 έθνη και υπογράφηκε από 147 αρχηγούς κρατών και κυβερ-

68 Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2000). *Resolution 1216 on Follow-up Action to the United Nations 4th World Conference on Women (Beijing, 1995)*. Strasbourg: Council of Europe.

69 Council of Europe (2008a). *National Machinery, Action Plans and Gender Mainstreaming in the Council of Europe Member States since the 4th World Conference on Women (Beijing, 1995)*. Strasbourg: Council of Europe.

70 United Nations General Assembly (2000a). *United Nations Millennium Declaration (A/RES/55/2)*. New York: UN. (Available at: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>, accessed 10 July 2008).

νήσεων κατά τη διάρκεια της **Συνόδου Κορυφής της Χιλιετίας των Ηνωμένων Εθνών**, το Σεπτέμβριο του 2000. Οι οκτώ (8) Α.Σ.Χ. υπόκεινται σε χρονικούς περιορισμούς και μετρώνται βάσει 48 δεικτών, οι οποίοι αναπτύχθηκαν ειδικά για την παρακολούθηση της προόδου τους. Οι τρεις πρώτοι στόχοι αφορούν: 1) στην εξάλειψη της φτώχειας και της πείνας, 2) στην εξασφάλιση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για όλους/-ες, 3) στην **προώθηση της ισότητας των δύο φύλων και την ενδυνάμωση της θέσης της γυναίκας**. Ο 3^{ος} στόχος αφορά συγκεκριμένα στην **εξάλειψη της ανισότητας των φύλων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση έως το 2005 και σε όλες τις βαθμίδες έως το 2015**.

Από το 2000, μεταξύ άλλων, έχουν συνταχθεί και δημοσιευθεί: ο Χάρτης Υλοποίησης της Διάσκεψης της Χιλιετίας (2001), οι ετήσιες εκθέσεις προόδου των κρατών-μελών, η Έκθεση του Ο.Η.Ε. για το ποσοστό επίτευξης των Α.Σ.Χ. της πενταετίας (2005) κ.ά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση από την πλευρά της ανέλαβε συγκεκριμένες δεσμεύσεις για την υλοποίηση των στόχων της Χιλιετίας. Παρ' ότι η συμβολή της Κοινότητας και των κρατών-μελών της στις προσπάθειες της Διεθνούς Κοινότητας είναι ήδη ουσιαστική, η ανάγκη να επιταχυνθεί η πρόοδος για την υλοποίηση των Α.Σ.Χ. είναι επιτακτική. Οι στόχοι που έχουν καθοριστεί φαίνεται ότι δεν μπορούν να επιτευχθούν μόνο με τη συνέχιση των σημερινών πολιτικών.⁷¹

Η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος των Διεθνών Οργανισμών, έχει αποδεχθεί, υιοθετήσει και κυρώσει όλες τις παραπάνω Διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις Διεθνείς Συμβάσεις που σκοπό έχουν να βελτιώσουν τη θέση των γυναικών σε όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της χώρας.

71 Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2005). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή: Επιτάχυνση της προόδου που σημειώνεται όσον αφορά την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας - Η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης* [COM(2005)132 τελικό/2] - {SEC(2005) 452} - {SEC(2005) 456}.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Με την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.)**, γνωστή και ως **Σύμβαση της Ρώμης**, η οποία αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, υλοποιούνται, για πρώτη φορά σε περιφερειακό επίπεδο, οι αρχές της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η Σύμβαση υπεγράφη το 1950 στη Ρώμη και τέθηκε σε ισχύ μετά από τρία χρόνια (1953). Δύο ανεξάρτητα σώματα έχουν συσταθεί για να επιβλέπουν την προστασία των δικαιωμάτων που εγγυάται η Ε.Σ.Δ.Α.: η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (European Commission of Human Rights) και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (European Court of Human Rights). Η Ελλάδα επικύρωσε με Νόμο τη Σύμβαση το 1953 (Ν. 2329/1953), και για δεύτερη φορά, ύστερα από την τροποποίησή της, το 1974 με νομοθετικό διάταγμα (ΝΔ. 53/1974, ΦΕΚ 256Α). Μια σειρά από Πρωτόκολλα (14 Πρωτόκολλα από το 1952 έως το 2004) συμπληρώνουν ή τροποποιούν τη Σύμβαση διευρύνοντας το πεδίο εφαρμογής της. Η Σύμβαση κατοχυρώνει το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του ατόμου μέσα από ένα πλήγμα διατάξεων. Συγκεκριμένα, το άρθρο 14 κατοχυρώνει τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αναγνωρίζει η Σύμβαση «*ασχέτως διακρίσεων φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων*» (αρχή της μη διάκρισης). Στο άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου ορίζεται ρητά ότι **κανένα άτομο δε θα πρέπει να αποκλείεται από την εκπαίδευση**. Ωστόσο, από την Ε.Σ.Δ.Α. έλειπε μια διάταξη που να απαγορεύει γενικά τις διακρίσεις. Το κενό αυτό καλύφθηκε από το 12^ο Πρωτόκολλο στην Ε.Σ.Δ.Α.⁷² για την καταπολέμηση των διακρίσεων, το οποίο τέθηκε σε ισχύ τον Απρίλιο του 2005 και **απαγορεύει όλες τις μορφές διακρίσεων από τις δημόσιες αρχές** [άρθρο 1(2)], αλλά και θεσπίζει την υποχρέωση εξασφάλισης της προώσπισης των νομικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις [άρθρο 1(1)]. Η Ελλάδα υπέγραψε το 12^ο Πρωτόκολλο το 2000, αλλά δεν έχει προβεί ακόμα στην κύρωσή του.

Ο **Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης**,⁷³ ο οποίος υπεγράφη στο Τορίνο από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1961 και τέθηκε σε ισχύ στις 26 Φεβρουαρίου 1965, έχει σκοπό τη διασφάλιση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων που δεν περιλαμβάνονταν στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.). Ο Χάρτης του 1961 ανανεώθηκε με το πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988, το τροποποιητικό Πρωτόκολλο του 1991 και το Πρωτόκολλο του 1995. Με βάση το τελευταίο Πρωτόκολλο, αναθεωρήθηκε ο μηχανισμός ελέγχου για την εφαρμογή του Χάρτη, καθώς καθιερώθηκε το δικαίωμα της συλλογικής αναφοράς σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων του Χάρτη από τα Συμβαλλόμενα Κράτη. Η Ελλάδα έχει επικυρώσει το Χάρτη με σχετικό Νόμο (Ν. 1426/1984, ΦΕΚ 32Α), καθώς και ορισμένα από τα πρόσθετα Πρωτόκολλα για την τροποποίησή του. Το 1996 ξεκίνησε η υιοθέτηση του **Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη**,⁷⁴ ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου 1999, και που σταδιακά θα αντικαταστήσει πλήρως τον πρώτο Χάρτη. Μετά το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο Αναθεωρημένος Χάρτης αποτελεί το πιο πρόσφατο και επαρκές εργαλείο για την προώσπιση των δικαιωμάτων. Ο Χάρτης αυτός κατοχυρώνει τη **διασφάλιση όλων των κοινωνικών δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις φύλου** (Μέρος II, άρθρο 20 & Μέρος V, άρθρο 5), αλλά, για ακόμα μια φορά, δίνεται και εδώ ιδιαίτερη έμφαση στο χώρο της εργασίας και της απασχόλησης. Διασφαλίζει, επίσης, **την ελεύθερη πρόσβαση όλων στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση** (Μέρος II, άρθρα 10, 17, παρ. 2 & 20).

Η **Διακήρυξη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ισότητα των Γυναίκων και των Ανδρών**,⁷⁵ η

72 Council of Europe (2000a). *Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (4.XI.2000). Rome: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/177.htm>, accessed 10 July 2008).

73 Council of Europe (1961). *European Social Charter* (18.X.1961). Turin: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/035.htm>, accessed 10 July 2008).

74 Council of Europe (1996a). *European Social Charter (revised)* (3.V.1996). Strasbourg: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/163.htm>, accessed 10 July 2008).

75 Council of Europe (1988). *Declaration on the Equality of Women and Men*. (Available at: http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=4143&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html, accessed 10 July 2008).

οποία υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών στις 16 Νοεμβρίου του 1988 κατά τη διάρκεια της 83^{ης} Συνόδου, έχει ως σκοπό την προώθηση της ισότητας των φύλων στις πολιτικές και για το λόγο αυτό ανακοίνωσε την:

- Ανάπτυξη πολιτικών που στοχεύουν στην επίτευξη μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ των γυναικών και των ανδρών σε όλους τους τομείς της ζωής τους.
- Συνέχιση των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την περαιτέρω αποτελεσματική επίτευξη της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών.
- Προώθηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τους κανόνες της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με σεβασμό στην ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.

Για την επίτευξη των παραπάνω, διακηρύσσει ότι οι στρατηγικές που θα εφαρμόζονταν για την επίτευξη των παραπάνω στόχων θα έπρεπε να εξασφαλίζουν ότι *«οι γυναίκες και οι άνδρες έχουν ίση μεταχείριση ενώπιον του νόμου και ίσες ευκαιρίες στην άσκηση των δικαιωμάτων τους»*. Οι στρατηγικές αυτές θα εφάρμοζαν μέτρα –ακόμα και προσωρινά μέτρα για την επίτευξη της ισότητας ανδρών και γυναικών– που θα στόχευαν, μεταξύ άλλων α) στην ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση και την ελευθερία επιλογής στο χώρο της εκπαίδευσης, της αρχικής και επαγγελματικής κατάρτισης, β) στην ίση πρόσβαση σε όλα τα επαγγέλματα και στην με ίσους όρους επαγγελματική ανέλιξη.

Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση Ενάντια στην Εμπορία των Ανθρώπων⁷⁶ (CETS no. 197) υιοθετήθηκε και ψηφίστηκε από την Επιτροπή των Υπουργών στις 3 Μαΐου του 2005 και ανακοινώθηκε στη Βαρσοβία στις 16 Μαΐου 2005, κατά τη διάρκεια της 3^{ης} Διάσκεψης Κορυφής του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ την 1η Φεβρουαρίου του 2008, αφού υπογράφηκε και κυρώθηκε από 10 κράτη-μέλη. Μέχρι σήμερα, 17 μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν υπογράψει και κυρώσει τη Σύμβαση, ενώ άλλες 21 χώρες έχουν υπογράψει τη Σύμβαση, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, αλλά δεν την έχουν κυρώσει ακόμα. Στόχος της Σύμβασης είναι να:

- Εμποδίσει και να καταπολεμήσει την εμπορία ανθρώπων, **διασφαλίζοντας την ισότητα των φύλων**.
- Προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματα των θυμάτων εμπορίας, να σχεδιάσει ένα λεπτομερές πλαίσιο για την προστασία και βοήθεια των θυμάτων και μαρτύρων, διασφαλίζοντας την ισότητα των φύλων, καθώς και την αποτελεσματική έρευνα και δίωξη.
- Προωθήσει τη διεθνή συνεργασία στη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων.

Στο 17^ο άρθρο της Σύμβασης, αναφέρεται ρητά ότι κάθε κράτος-μέλος, κατά την εφαρμογή των μέτρων, θα πρέπει να έχει ως στόχο *«την προώθηση της ισότητας των φύλων και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση των μέτρων»*. Επίσης, μεταξύ των μέτρων που κάθε κράτος-μέλος θα πρέπει να υιοθετεί ή να ενισχύει στον τομέα της εκπαίδευσης, περιλαμβάνονται *«μέτρα πρόληψης και εκπαιδευτικά προγράμματα για αγόρια και κορίτσια κατά τη διάρκεια της σχολικής τους εκπαίδευσης, δίνοντας έμφαση στην αποδοκimasτέρα φύση των διακρίσεων με βάση το φύλο, και στις καταστροφικές τους συνέπειες, τη σημασία της ισότητας των φύλων και της αξιοπρέπειας και της ακεραιότητας κάθε ανθρώπου»* (άρθρο 6, παρ. 4).

Στο πλαίσιο των παραπάνω Διακηρύξεων και Συμβάσεων, το Συμβούλιο της Ευρώπης ανέπτυξε μια πλούσια δράση για να προωθήσει την ισότητα των φύλων, οργανώνοντας επιτροπές και συνέδρια και ανακοινώνοντας συστάσεις, μεθόδους και (καλές) Πρακτικές, τις οποίες θα μπορούσαν να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν τα κράτη-μέλη του. Υπεύθυνο (ενδοκυβερνητικό) όργανο για τη διαμόρφωση και προώθηση των δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης σε θέματα ισότητας των φύλων είναι η **Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών**.⁷⁷ Η Επιτροπή αυτή είναι άμεσα υπόδηλη στην Επιτροπή των Υπουργών (Committee of Ministers), από την οποία λαμβάνει οδηγίες και στην οποία παραδίδει τις εκθέσεις και τις προτάσεις της.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει συμβάλει σημαντικά στην προαγωγή της ισότητας των φύλων. Αναφορικά, μάλιστα, με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, το Συμβούλιο της Ευρώπης, έχει

76 Council of Europe (2005). Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report (16.V.2005). Warsaw: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/T/E/human_rights/trafficking/PDF_Conv_197_Trafficking_E.pdf, accessed 10 July 2008).

77 Bñ. Steering Committee for Equality between Women and Men (CDEG): http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/11_equality_committee/_Introduction.asp#TopOfPage.

προχωρήσει στην ψήφιση Συστάσεων και Οδηγιών προς τα όργανά του και έχει οργανώσει Επιτροπές που διαμορφώνουν προτάσεις τις οποίες απευθύνουν στα κράτη-μέλη.

Παρ' ότι, όπως επισημάνθηκε και στην αρχή της ενότητας, οι συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν απευθύνονται μόνο στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για χάρη της πληρέστερης παρουσίας των διαθέσιμων πολιτικών, όσες αφορούν στην ισότητα των δύο φύλων στην εκπαίδευση παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο που ακολουθεί την παρουσίαση των Πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα στο 7^ο Κεφάλαιο.

Συμπερασματικά, η παγκόσμια κοινότητα έχει κινητοποιηθεί εδώ και αρκετές δεκαετίες, τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε περιφερειακό –και κατ' επέκταση σε εθνικό– επίπεδο, με σκοπό τη διασφάλιση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών, την εξάλειψη των διακρίσεων φύλου και την επίτευξη της ισότητας μεταξύ κοριτσιών και αγοριών, γυναικών και ανδρών. Παρ' όλο που παρατηρούνται αρκετά κενά στις διατάξεις των σχετικών διεθνών κειμένων, μέσα από τροποποιήσεις και αναθεωρήσεις καταβάλλεται μια συνεχής προσπάθεια για τη βελτίωσή τους.

Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Η αρχή της διαμόρφωσης πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση εντοπίζεται σε μία και μόνη διάταξη (άρθρο 119) της **Συνθήκης της Ρώμης**, η οποία υπεγράφη στις 25 Μαρτίου 1957 και τέθηκε σε ισχύ την 1 Ιανουαρίου 1958. Με τη διάταξη αυτή, για πρώτη φορά θεσμοθετήθηκε η αρχή της ισότητας, αλλά την ίδια στιγμή η ισότητα περιοριζόταν στην αρχή της ίσης αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία.

Η συζήτηση για το ρόλο και τη σπουδαιότητα της εκπαίδευσης στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο τέθηκε στο προσκήνιο του πολιτικού ενδιαφέροντος στις αρχές της δεκαετίας του '90, με τη **Συνθήκη του Μάαστριχτ**.⁷⁸ Από το 1992 που υπεγράφη η συνθήκη του Μάαστριχτ, ακολούθησε η θεσμοθέτηση σειράς σχετικών νομοθετημάτων μέχρι και το 1997, όταν υπεγράφη η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Μαΐου του 1999.

Με τη **Συνθήκη του Άμστερνταμ**,⁷⁹ η **ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών** (άρθρα 2, 3, 13, 137, 141) απέκτησε αυτοτελή νομική βάση, ανοίγοντας έτσι νέες προοπτικές για τα θέματα ισότητας, αφού για πρώτη φορά η ισότητα ορίστηκε ως **βασικός στόχος και καθήκον της Ευρωπαϊκής Κοινότητας**. Πιο συγκεκριμένα, ορίζεται ότι η Κοινότητα έχει ως αποστολή να προάγει στο σύνολό της την *«ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών»* (άρθρο 2), να *«επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών»* (άρθρο 3, παρ. 2), καθώς και να υποστηρίζει και να συμπληρώνει τη δράση των κρατών-μελών στον τομέα της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών *«όσον αφορά τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και τη μεταχείριση στην εργασία»* (άρθρο 137). Τα άρθρα 2 και 3 της Συνθήκης αποτέλεσαν τη νομική βάση για την υιοθέτηση δράσεων, με στόχο την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές και τις δραστηριότητες της Κοινότητας. Στο νέο άρθρο 13, διατυπώνεται ρητά ότι το Συμβούλιο, *«αποφασίζοντας ομόφωνα, μετά από πρόταση της Επιτροπής και διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, μπορεί να αναλάβει κατάλληλη δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου»*. Το άρθρο αυτό, δηλαδή, επιτρέπει πλέον την εφαρμογή κατάλληλων μέτρων για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν τα μετέπειτα σχετικά νομοθετικά κείμενα της Ε.Ε. Η διάταξη αυτή δεν αποτελεί βέβαια από μόνη της επαρκή προϋπόθεση για την προαγωγή της πραγματικής ισότητας αν το Συμβούλιο δεν προβαίνει στην ψήφιση αυστηρότερων Οδηγιών, Αποφάσεων και Κανονισμών για την εφαρμογή ανάλογων μέτρων.

Η *«εφαρμογή της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας»* αποτελεί επίσης υποχρέωση κάθε κράτους-μέλους (άρθρο 141, παρ. 1). Τέλος, το Συμβούλιο, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο (παρ. 3), έχει τη δικαιοδοσία να *«θεσπίζει μέτρα με τα οποία εξασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της ισότητας της αμοιβής για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας»*. Το άρθρο 141 αποτέλεσε μια ειδική νομική βάση για τα μέτρα της Κοινότητας που αφορούν στις ίσες ευκαιρίες και στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην απασχόληση (εφαρμογή προγραμμάτων θετικών δράσεων και Προγράμματα Κοινοτικής Δράσης της Ε.Ε.). Στο ίδιο άρθρο (παρ. 4), επισημαίνεται επίσης ότι *«η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα Κράτη-Μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο να συνεχίσει μια επαγγελματική δραστηριότητα ή προλαμβάνουν ή αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία»*. Η Ελλάδα έχει κυρώσει τη Συνθήκη του Άμστερνταμ με το Ν. 2691/99 (ΦΕΚ 47^ο).

Ο **Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (2000)**,⁸⁰ η ενσωμάτωση του οποίου στο Ευρωπαϊκό

78 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1992). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 191, 29.07.1992). Κεφάλαιο 3, Άρθρα 126 και 127 (Available at: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>, accessed July 2008).

79 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *ό.π.*

80 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000). *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (C 364, 18.12.2000).

Σύνταγμα αποτελεί μία από τις σημαντικότερες καινοτομίες, καθώς θα τον καταστήσει ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο για τους θεσμούς και τα όργανα της Ένωσης και για τα κράτη-μέλη, *συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών* και κατοχυρώνει την οριζόντια διάσταση της ισότητας ανδρών και γυναικών και την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου. Ο Χάρτης, ο οποίος έχει συνταχθεί σε ουδέτερη γλώσσα όσον αφορά στο φύλο, απευθύνεται σε όλους και όλες, χωρίς να υπερισχύει το ένα φύλο έναντι του άλλου. Μεταξύ των σημαντικότερων διατάξεων του Χάρτη για την προώθηση της ισότητας των φύλων, είναι τα άρθρα 21 και 23 (Κεφάλαιο III), με τα οποία αντίστοιχα **απαγορεύεται «κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου»** και ορίζεται ότι *«η ισότητα ανδρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές»*, τονίζοντας παράλληλα ότι η *«διατήρηση ή θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου»* αποτελεί νόμιμο μέσο για την επιδίωξη του στόχου αυτού. Αξίζει να σημειωθεί ότι το άρθρο 23, το οποίο επεκτείνει την ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς, αποτελεί τεράστια πρόοδο συγκρινόμενο με το ευρωπαϊκό κεκτημένο, που περιορίζεται στην ισότητα στην εργασία. Ωστόσο, η φράση *«περί απασχόλησης, εργασίας και αποδοχών»*, που τη συνοδεύει, προσανατολίζει και πάλι την εφαρμογή της ισότητας στο χώρο της εργασίας.

Όσον αφορά **στην εκπαίδευση**, το άρθρο 14 (Κεφάλαιο II) του Χάρτη κατοχυρώνοντας ότι *«κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση»* ορίζει, με άρρητο αλλά σαφή τρόπο, το δικαίωμα όλων, αγοριών και κοριτσιών, ανδρών και γυναικών, στην ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης διακηρύχθηκε επίσημα για πρώτη φορά στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας, στις 7 Δεκεμβρίου 2000 και παρ' ότι σηματοδοτούσε πολιτική δέσμευση, νομικά δεν ήταν δεσμευτικός. Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο ψήφισμα της 29^{ης} Νοεμβρίου 2007,⁸¹ ενέκρινε το δεσμευτικό νομικό καθεστώς του Χάρτη, ο οποίος διακηρύχθηκε επίσημα για δεύτερη φορά τον Δεκέμβριο του 2007. Η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπέγραψε τον Χάρτη το 2004.

Η **Συνθήκη της Νίκαιας**,⁸² η οποία υπεγράφη στις 26 Φεβρουαρίου 2001 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Φεβρουαρίου 2003, δεν επεκτείνει τη νομική βάση της όσον αφορά στο ζήτημα της ισότητας των φύλων.

Σε αντίθεση με την ισχύουσα Συνθήκη της Νίκαιας, η μεταρρυθμιστική **Συνθήκη της Λισαβόνας**,⁸³ η οποία υπεγράφη στις 13 Δεκεμβρίου 2007 αλλά δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ, καθώς δεν έχει επικυρωθεί και από τα 27 κράτη-μέλη, πηγαίνει ένα βήμα μπροστά καθώς αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και του προσδίδει την ίδια νομικά δεσμευτική ισχύ με αυτή των Συνθηκών. Στο πρώτο άρθρο των Γενικών Διατάξεων ορίζεται ότι *«η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη-μέλη εντός κοινότητας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών»*. Εκτός από την ιδιαίτερη βαρύτητα που δίνεται στην ισότητα των φύλων, καθώς είναι η μόνη από τις διακρίσεις που ρητά κατονομάζεται στο άρθρο 1, το γεγονός αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ένδειξη της αποφασιστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταπολεμήσει κάθε είδους διάκριση λόγω φύλου.

Πέραν του πρώτου άρθρου, στη Συνθήκη της Λισαβόνας υπάρχουν τρεις ακόμα αναφορές στην προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στο άρθρο 2 (παρ. 3) αναφέρεται ρητά ότι *«η*

81 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007α). *Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 29ης Νοεμβρίου 2007 σχετικά με την έγκριση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, P6_TA(2007)0573 - 2007/2218(ACI). (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2007-0573+0+DOC+WORD+V0//EL>, accessed 10 July 2008).

82 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2001). *Συνθήκη της Νίκαιας, που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (E.E. C 80, 10.03.2001).

83 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). *Συνθήκη της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (E.E. C 306, 17.12.2007).

Ένωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού», ενώ στο άρθρο 5β ορίζεται ότι κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της «επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου». Τέλος, με πιο έμμεσο τρόπο, η ισότητα των φύλων προωθείται από το άρθρο 8, σύμφωνα με το οποίο η Ένωση σε όλες τις δραστηριότητές της «σέβεται την αρχή της ισότητας των πολιτών της».

Η Βουλή των Ελλήνων ενέκρινε τη Συνθήκη της Λισαβόνας στις 11 Ιουνίου 2008 και την κύρωσε με σχετικό Νόμο, ο οποίος όμως θα τεθεί σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2009, εφόσον η Συνθήκη έχει επικυρωθεί μέχρι τότε από όλα τα κράτη-μέλη.

Όπως γίνεται φανερό από τη σύντομη επισκόπηση των Συνθηκών που αποτελούν ορόσημα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ευρώπη από νωρίς έχει θέσει τα θεμέλια για την προώθηση της ισότητας των φύλων και ήδη έχει αναπτύξει μια μακρά παράδοση πολιτικής στο θέμα αυτό. Στις ενότητες που ακολουθούν επιχειρείται μια αναλυτική παρουσίαση του θεσμικού πλαισίου, των νομικών δεσμεύσεων, των στρατηγικών και των μέτρων που έχει αναπτύξει μέχρι σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση στοχεύοντας στην ισότητα των φύλων, την εξάλειψη των διακρίσεων και των στερεοτύπων φύλου στο χώρο της εκπαίδευσης.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ Ε.Ε. ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Το παρόν κεφάλαιο εισάγει και παρουσιάζει τις πολιτικές για την ισότητα των φύλων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με την εκπαίδευση και αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής πολιτικής, καθώς και την πολιτική και νομική δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της Ελλάδας. Η διάρθρωση του κεφαλαίου έχει ως εξής: στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται τα βασικά νομικά κείμενα του παράγωγου δικαίου της Ε.Ε. για την ισότητα και η εξέλιξή τους από το 1976 μέχρι τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Η δεύτερη ενότητα εισάγει τον/την αναγνώστη/-τρια στην έννοια της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών και δράσεων (gender mainstreaming), η οποία αποτέλεσε σημείο ορόσημο. Τέλος, στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται τα νομικά κείμενα της Ε.Ε. που προέκυψαν από τη συνθήκη του Άμστερνταμ έως το 2008.

4.1 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα των Φύλων από το 1976 μέχρι τη Συνθήκη του Άμστερνταμ

Μετά την Ιδρυτική Συνθήκη της Ε.Ε. (1957), όπου για πρώτη φορά έγινε αναφορά στην ισότητα των φύλων με τη θέσπιση της *αρχής της ίσης αμοιβής για ίση εργασία*, η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών πραγματοποιήθηκε το 1976 με την **Οδηγία 76/207/ΕΟΚ**,⁸⁴ όπου θεσμοθετήθηκε η εφαρμογή της *ίσης μεταχείρισης στην πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας*. Με την Οδηγία αυτή δόθηκε για πρώτη φορά⁸⁵ μέσα από το Κοινοτικό δίκαιο η δυνατότητα στα κράτη-μέλη να υιοθετούν μέτρα που στοχεύουν στην **ισότητα των ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών**, ιδιαίτερα μέσω της **άρσης των ανισοτήτων** και των **διακρίσεων φύλου** που θίγουν τις ευκαιρίες των γυναικών. Η εφαρμογή της Οδηγίας αυτής επεκτάθηκε και σε γυναίκες και άνδρες που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα (με την Οδηγία 86/613/ΕΟΚ, της 11^{ης} Δεκεμβρίου 1986, Ε.Ε. L 359, 19.12.1986), κατοχυρώνοντας επίσης και την προστασία της μητρότητας, και το 2002 τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2002/73/ΕΚ.

Η πρώτη πρωτοβουλία της Κοινότητας για την εξισορρόπηση μεταξύ οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής ήρθε το 1992 με τη **Σύσταση 92/241/ΕΟΚ**⁸⁶ του Συμβουλίου, σχετικά με τη φύλαξη των παιδιών. Η Οδηγία αυτή είχε ως στόχο τη διευκόλυνση του συνδυασμού των οικογενειακών ευθυνών των γονέων με την απασχόληση, την εκπαίδευση και την επαγγελματική τους κατάρτιση.

Συγκεκριμένες προτάσεις για πολιτικές και προγράμματα δράσης για την **ισότητα των ευκαιριών των κοριτσιών και των αγοριών στον τομέα της εκπαίδευσης** στο πλαίσιο των εργασιών των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας εντοπίζονται στα αρχεία της Ε.Ε. τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το **Ψήφισμα** του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας το **1985 (85/C 166/01)**,⁸⁷ που προέβλεπε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσης για την προώθηση των ίσων ευκαιριών για αγόρια και κορίτσια στο εκπαιδευτικό σύστημα, επειδή ακριβώς ο χώρος της εκπαίδευσης θεωρήθηκε «χώρος προνομιακός» για την εφαρμογή δράσεων υπέρ της ισότητας ευκαιριών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Σύμφωνα με το Ψήφισμα *«η εκπαίδευση πρέ-*

84 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1976). *Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 9ης Φεβρουαρίου 1976 περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 39, 40-42/ 14.2.1976).

85 Μέχρι τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, δεν υπήρχε στην κοινοτική νομοθεσία ούτε νομικός ορισμός των «θετικών δράσεων» ούτε κανόνες που να επιτρέπουν ρητά τη δυνατότητα λήψης μέτρων υπέρ των γυναικών.

86 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1992). *Σύσταση 92/241/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 31ης Μαρτίου 1992 σχετικά με τη φύλαξη των παιδιών*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 123, 16-18/ 08.05.1992).

87 Συμβούλιο και Υπουργοί Παιδείας (1985). *Ψήφισμα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας της 3ης Ιουνίου 1985 που αφορά πρόγραμμα δράσης για την ισότητα των ευκαιριών των κοριτσιών και των αγοριών στον τομέα της εκπαίδευσης*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 166, 1-4/ 5.7.1985).

πει να ευνοεί την εξάλειψη των στερεοτύπων, να ενθαρρύνει την αποδοχή των αρχών της ισόρροπης κατανομής των οικογενειακών και επαγγελματικών ευθυνών και να προετοιμάζει τη νεολαία για την εργασιακή ζωή». Ως εκ τούτου, τα μέτρα που προτάθηκαν από το Συμβούλιο στόχευαν στην προώθηση ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε όλες τις μορφές εκπαίδευσης και όλους τους τύπους κατάρτισης για κορίτσια και αγόρια, ώστε να μπορούν όλοι και όλες να αναπτύξουν πλήρως τις ικανότητές τους και να έχουν την ευκαιρία να κάνουν επιλογές που θα τους δώσουν στο μέλλον τις ίδιες δυνατότητες απασχόλησης και οικονομικής ανεξαρτησίας.

Οι κύριες δράσεις που προέβλεπε το Ψήφισμα να εφαρμοστούν ήταν:

- *Ευαισθητοποίηση όλων των παραγόντων της εκπαιδευτικής διαδικασίας* (παιδιών, γονέων, εκπαιδευτικών, σχολικών συμβούλων κ.ά.) για την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών για τα κορίτσια και τα αγόρια και την εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου.
- *Έγκαιρη ενημέρωση των μαθητών/-τριών για τις επαγγελματικές επιλογές*, αλλά αποθάρρυνση της πρώιμης επιλογής επαγγελματικών κατευθύνσεων, η οποία συμβάλλει στην επιλογή παραδοσιακών επαγγελματικών κατευθύνσεων και στη διαιώνιση των διακρίσεων.
- *Σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός*, για όλους/-ες τους/τις μαθητές/-τριες, με στόχο την ενθάρρυνση ποικίλων επαγγελματικών επιλογών για αγόρια και κορίτσια, και ιδιαίτερα επαγγελμάτων που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες.
- *Διεύρυνση των δυνατοτήτων ουσιαστικής πρόσβασης* κοριτσιών και αγοριών σε όλους τους τομείς της *επαγγελματικής κατάρτισης* και υποστήριξη των κοριτσιών, ιδιαίτερα όταν καταφεύγουν σε μη-παραδοσιακές επιλογές.
- *Ειδικές ενέργειες* υπέρ των λιγότερο ευνοημένων παιδιών, και κυρίως των κοριτσιών, που δεν ενθαρρύνονται από τις οικογένειές τους να μορφωθούν.
- Προώθηση της *συμμετοχής των μαθητών/-τριών σε όλες τις σχολικές δραστηριότητες*, και ιδιαίτερα σε αυτές που θεωρούνται παραδοσιακά γυναικείες ή ανδρικές.
- *Ειδικά μέτρα και προώθηση προγραμμάτων* για την ισότητα των ευκαιριών για τα κορίτσια και τα αγόρια στα σχολεία, συνεχής κατάρτιση των σχολικών συμβούλων, αναθέωση των εσωτερικών κανονισμών των σχολείων, κατάρτιση ετήσιων απολογισμών και αξιολόγηση της πρόοδου σε τακτά διαστήματα.

Όσον αφορά στο **εκπαιδευτικό προσωπικό**, οι προτεινόμενες δράσεις περιελάμβαναν την προώθηση της *ισόρροπης κατανομής των θέσεων εκπαιδευτικών και υπευθύνων* μεταξύ γυναικών και ανδρών, καθώς και την *εισαγωγή* του προβληματισμού και της διαπαιδαγώγησης για την *ισότητα* των ευκαιριών στην *αρχική και τη συνεχή τους κατάρτιση*.

Μέτρα προτάθηκαν, επίσης, για το **διδακτικό υλικό** και, πιο συγκεκριμένα, τροποποιήσεις του υπάρχοντος υλικού για την *εξάλειψη των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων στα σχολικά εγχειρίδια*, αλλά και στο *σύνοδο του παιδαγωγικού υλικού*, καθώς και προοδευτική αντικατάστασή του με νέο υλικό, απαλλαγμένο από διακρίσεις φύλου. Στο πλαίσιο αυτό προτάθηκε η δημιουργία ή η χρήση των ήδη υπάρχουσών **δομών σε θέματα ισότητας ευκαιριών** που, σε συνεργασία με εκδότες, εκπαιδευτικούς, δημόσιες αρχές, συλλόγους γονέων κ.λπ. θα διαμόρφωναν τα κριτήρια και τις συστάσεις για τις απαιτούμενες τροποποιήσεις στο διδακτικό υλικό.

Στο Ψήφισμα αναγνωρίστηκε η **επίδραση των γονέων** στη δημιουργία των στερεοτύπων, την αντίληψη των κοινωνικών ρόλων των αντρών και των γυναικών, καθώς και τις σχολικές και επαγγελματικές επιλογές.

Παρ' όλο που τα κράτη-μέλη τροποποίησαν τους εθνικούς τους νόμους με βάση την Οδηγία του 1976, το συγκεκριμένο Ψήφισμα και το πρόγραμμα δράσης δεν είχαν κανένα ουσιαστικό αντίκτυπο στα περισσότερα από τα κράτη. Σε αυτό, εκτός από το μη δεσμευτικό χαρακτήρα του Ψηφίσματος, συνέβαλε και η έλλειψη χρηματοδοτικών κινήτρων από την Ε.Ε. Η μόνη πραγματική και ρητή δέσμευση που προβλεπόταν για τα κράτη-μέλη ή/και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αφορούσε στην υποβολή, εντός διετίας, της πρώτης έκθεσης πρόοδου σχετικά με την εξέλιξη των ενεργειών που θα λαμβάνονταν σε εθνικό επίπεδο.

Το 1981, με Απόφαση της Επιτροπής⁸⁸ συστάθηκε μια **Συμβουλευτική Επιτροπή για την Ισότητα**

⁸⁸ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1981). Απόφαση 82/43/ΕΟΚ της Επιτροπής της 9ης Δεκεμβρίου 1981 περί δημιουργίας Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Ισότητα Ευκαιριών Γυναικών και Ανδρών. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 20, 35-37/ 28.1.1982).

Ευκαιριών Γυναϊκών και Ανδρών για να παρέχει γνωμοδοτήσεις στην Επιτροπή μετά από αίτημά της και να την επικουρεί στην επεξεργασία της πολιτικής της σε θέματα ισότητας ευκαιριών. Οι αρμοδιότητες της Συμβουλευτικής Επιτροπής διευρύνθηκαν και επεκτάθηκαν το 1995 (Απόφαση 95/420/ΕΚ), μετά την αναγνώριση της συμβολής της στις προσπάθειες της Κοινότητας προς την ισότητα των ευκαιριών.

Το **Δεύτερο Ψήφισμα 86/C 203/02**⁸⁹ που αφορούσε στις ίσες ευκαιρίες για τις γυναίκες ανήκει στη σειρά των ψηφισμάτων της δεκαετίας του '80, σε συνέχεια της Οδηγίας του 1976. Η Ε.Ε. με το Ψήφισμα αυτό καλούσε τα κράτη-μέλη να θέσουν σε εφαρμογή τις κατάλληλες δράσεις –όπως προβλεπόταν στην Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του 1976– ώστε να εξασφαλίσουν την ουσιαστική εφαρμογή των διατάξεων της σε θέματα ισότητας, μέσω της συστηματικής πληροφόρησης, της ανάπτυξης μηχανισμών παρακολούθησης και της επεξεργασίας των διατάξεων για την ισότητα. Παρακινούσε, επίσης, τα κράτη-μέλη, σύμφωνα και με το Ψήφισμα της 3ης Ιουνίου 1985, να αναπτύξουν σφαιρική και συντονισμένη δράση στους τομείς της **εκπαίδευσης** και της **κατάρτισης**, με σκοπό την ισόρροπη συμμετοχή των ανδρών και των γυναικών στα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τη διαφοροποίηση των επαγγελματικών επιλογών προς τομείς και επαγγέλματα του μέλλοντος, και ιδιαίτερα προς εκείνα που συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες, τη δημιουργία επιχειρήσεων και τα ελεύθερα επαγγέλματα.

Οι Συστάσεις, όπως η **Σύσταση 84/635/ΕΟΚ**⁹⁰ που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο το 1984, σχετικά με την **προώθηση θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών** και η **Σύσταση 87/567/ΕΟΚ**⁹¹ που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή το 1987 για την **επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών**, είχαν μεγαλύτερη ισχύ σε σχέση με τα παραπάνω Ψηφίσματα. Και οι δύο Συστάσεις υιοθετήθηκαν μετά από αίτημα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο την περίοδο εκείνη επικουρούνταν από την Συμβουλευτική Επιτροπή Ίσων Ευκαιριών. Τα «θετικά μέτρα» αφορούσαν κυρίως στην επαγγελματική ζωή και τη διαφοροποίηση των επαγγελματικών επιλογών, ιδίως μέσα από την παροχή της κατάλληλης εκπαίδευσης και την εφαρμογή προσαρμοσμένων παιδαγωγικών μέσων. Παρ' ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε ζητήσει την ψήφιση ενός νομικά δεσμευτικού κειμένου (Οδηγίας), το Συμβούλιο, και κατ' επέκταση τα κράτη-μέλη και η Επιτροπή, περιορίστηκαν στην ελευθερία επιλογής που τους παρέιχαν οι νομικά μη-δεσμευτικές Συστάσεις. Η Σύσταση **87/567/ΕΟΚ** για την επαγγελματική εκπαίδευση των γυναικών, η οποία ήταν το αποτέλεσμα επανειλημμένων αιτημάτων του Κοινοβουλίου για μια ολοκληρωμένη πολιτική στον τομέα των ίσων ευκαιριών για το γυναικείο φύλο και την προώθηση της κατάλληλης επαγγελματικής κατάρτισης για τις γυναίκες, αναφέρεται στα μειωμένης σημαντικότητας μέτρα που είχαν ληφθεί μέχρι τότε από τα κράτη-μέλη για την προώθηση κατάλληλης εκπαίδευσης για τις γυναίκες - μέτρα για τα οποία τα Διαρθρωτικά Ταμεία παρέιχαν χρηματοδοτική υποστήριξη ήδη από τις αρχές του 1980. Η Σύσταση απευθυνόταν στα κράτη-μέλη και καλούσε τις εθνικές κυβερνήσεις να *υιοθετήσουν μια πολιτική που θα ευνοούσε την εκπαίδευση και την κατάρτιση των νέων και ενήλικων γυναικών, ειδικά στα επαγγέλματα του μέλλοντος και στα επαγγέλματα στα οποία οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται*. Οι συστάσεις αφορούσαν στη θέσπιση μέτρων δράσης, με στόχο την:

- Ενσωμάτωση της **κατάρτισης των γυναικών** σε μια ευρύτερη διαδικασία, στην οποία θα *συμμετέχει το σύνολο των ενδιαφερόμενων παραγόντων* (αρχές και οργανισμοί, για παράδειγμα, που έχουν σχέση με την ισότητα, την εκπαίδευση ή/και την κατάρτιση, δομές σχολικού και επαγγελματικού προσανατολισμού, χρηματοδότες, κυβερνητικές αρχές, επιχειρήσεις, γυναικείες ομάδες).
- Ανάπτυξη *μέτρων ευαισθητοποίησης και πληροφόρησης* μέσω της χρήσης εικόνων γυναικών που ασκούν μη-παραδοσιακές δραστηριότητες.
- *Ενθάρρυνση της συμμετοχής των νέων κοριτσιών στην ανώτατη εκπαίδευση*, την προσέλκυση του ενδιαφέροντός τους στις νέες τεχνολογίες και την παρότρυνσή τους προς επαγγέλμα-

89 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1986). *Δεύτερο ψήφισμα του Συμβουλίου της 24ης Ιουλίου 1986 σχετικά με την προώθηση της ισότητας ευκαιριών για τις γυναίκες (86/C203/02)*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 203, 2-4/12.08.1986).

90 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1984). *Σύσταση 84/635/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 1984 σχετικά με την προώθηση θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 331, 34-35/19.12.1984).

91 Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1987). *Σύσταση 87/567/ΕΟΚ της Επιτροπής της 24ης Νοεμβρίου 1987 για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 342, 35-37/ 04.12.1987).

τα κυρίως τεχνικά και τεχνολογικά (π.χ. μέσω υποτροφιών, συμμετοχής με ίσους όρους στα προγράμματα κινητικότητας, κ.ά.).

- *Αύξηση της συμμετοχής των νέων κοριτσιών στα συστήματα αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και μαθητείας σε ειδικότητες που δε χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακά «γυναικείες», και την προσαρμογή ή κατάργηση των προγραμμάτων κατάρτισης που δεν οδηγούν τις γυναίκες σε κάποιο επάγγελμα ή τις οδηγούν σε κορεσμένα επαγγέλματα.*

Με το **Ψήφισμα** του 1984⁹² σχετικά με τις δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών, το Συμβούλιο πρότεινε, στο πλαίσιο των εθνικών πολιτικών και πρακτικών, την εφαρμογή συγκεκριμένων κατευθυντήριων γραμμών δράσης. Μεταξύ αυτών, συμπεριλαμβάνονταν και δράσεις στον τομέα της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής κατάρτισης και του επαγγελματικού προσανατολισμού, οι οποίες στόχευαν: α) στη *διαφοροποίηση των επαγγελματικών επιλογών των γυναικών «ώστε να συμμετέχουν πιο δίκαια στους αναπτυσσόμενους τομείς και στους τομείς του μέλλοντος», β) στη διασφάλιση μιας καλύτερης προσαρμογής «των επαγγελματικών προσόντων των εργαζόμενων γυναικών που πλήττονται ιδιαίτερα από τις βιομηχανικές αναδιαρθρώσεις και καινοτομίες, των εργαζόμενων γυναικών των μειονεκτικών περιοχών, των άνεργων γυναικών και των γυναικών που επιθυμούν να αρχίσουν και πάλι να εργάζονται», γ) στην *αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στα προγράμματα κατάρτισης, ώστε να υπάρξει καλύτερη ισορροπία στους τομείς όπου οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται, και κυρίως στους τομείς των νέων τεχνολογιών.**

Αρκετά χρόνια αργότερα από τις παραπάνω νομοθετικές ρυθμίσεις, στις 31 Μαΐου 1990 δημοσιεύτηκαν τα **Συμπεράσματα** της συνεδρίασης του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας,⁹³ όπου τονίστηκε ιδιαίτερα η ανάγκη *ενσωμάτωσης, στα προγράμματα σπουδών και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, στοιχείων τέτοιων που θα τους/τις ευαισθητοποιούν σε θέματα ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών και θα βελτιώνουν την ικανότητά τους να προωθούν την ισότητα.* Στην ίδια συνεδρίαση συμφωνήθηκε ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών-μελών πρέπει να επανεξετάσουν τα προγράμματα σπουδών των εκπαιδευτικών και να μελετήσουν τρόπους ένταξης της ισότητας των ευκαιριών στις βασικές σπουδές και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε η ισότητα των ευκαιριών να γίνει αναπόσπαστο μέρος τους. Τέλος, τόνισαν την ανάγκη ενθάρρυνσης της ανάπτυξης γυναικείων σπουδών αλλά και διεξαγωγής ερευνών σχετικά με το φύλο.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί το **Ψήφισμα** του 1995,⁹⁴ με το οποίο το Συμβούλιο και οι εκπρόσωποι των Κυβερνήσεων των κρατών-μελών διακήρυξαν ότι **τα στερεότυπα, τα οποία συνδέονται με την απεικόνιση των δύο φύλων στη διαφήμιση και στα μέσα ενημέρωσης** συνιστούν έναν από τους παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, καταδεικνύοντας, παράλληλα, ότι τα Μ.Μ.Ε. μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στην αλληλαγή αυτών των στάσεων.⁹⁵ Σε αυτό το πλαίσιο, το Συμβούλιο και οι εκπρόσωποι των Κυβερνήσεων κάλεσαν τα κράτη-μέλη να αναλάβουν δράσεις με στόχο τη διάδοση της ρεαλιστικής εικόνας των ικανοτήτων και των δυνατοτήτων των γυναικών και των ανδρών, μέσω: α) της *ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησης των διαφημιστικών εταιριών, των Μ.Μ.Ε. και του κοινού για την αναγνώριση των μεταδιδόμενων μηνυμάτων που απεικονίζουν διακρίσεις φύλου, β) της παρακολούθησης των μηνυμάτων που αντικατοπτρίζουν διακρίσεις φύλου, γ) της εκπαίδευσης στην ισότητα των ευκαιριών σε όλες τις μορφές και τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης των επαγγελματιών της διαφήμισης και των*

92 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1984). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 7ης Ιουνίου 1984 σχετικά με τις δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών.* Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 161, 5-6/ 21.6.1984).

93 Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας συνερχομένων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1990 σχετικά με τη μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών, στα προγράμματα βασικών σπουδών και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 162, 6-6/ 03.07.1990).

94 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Εκπρόσωποι των Κυβερνήσεων των Κρατών-Μελών (1995). *Ψήφισμα του Συμβουλίου και των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των Κρατών Μελών των συνερχομένων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 5ης Οκτωβρίου 1995 σχετικά με την εικόνα της γυναίκας και του άνδρα στη διαφήμιση και τα μέσα ενημέρωσης.* Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 296, 15-16/ 10.11.1995).

95 Και στα τρία Μέρη που αφορούν σε Πολιτικές έχουν συμπεριληφθεί όσες αφορούν σε πολιτικές που σχετίζονται με παράγοντες, όπως τα Μ.Μ.Ε. και η εξισορρόπηση ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής. Αυτοί οι παράγοντες μπορεί, εκ πρώτης όψεως, να φαίνονται ασύνδετοι με την τυπική εκπαίδευση, συμβάλλουν, ωστόσο, σημαντικά σε μια άτυπη «εκπαίδευση» των παιδιών στις διακρίσεις των δύο φύλων, μέσω των στερεοτύπων που αναπαράγονται από τα Μ.Μ.Ε. καθώς και από τους διακριτούς ή μη ρόλους που αναλαμβάνουν τα μέλη της οικογένειάς τους ανάλογα με το φύλο τους.

M.M.E., και δ) της *προώθησης της ισόρροπης συμμετοχής* ανδρών και γυναικών σε θέσεις παραγωγής προγραμμάτων και θέσεις λήψης αποφάσεων.

Πέραν της ισότητας των ευκαιριών, η *ίση κατανομή γυναικών και ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων* συνιστά έναν από τους στόχους, στους οποίους δίνεται προτεραιότητα στα Προγράμματα Δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Συμβούλιο με το **Ψήφισμα** του **1995** (95/C 168/02),⁹⁶ κάλεσε τα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων «να θέσουν σε εφαρμογή ως εργοδότες, και αφού προβούν σε σχετικό απολογισμό, μέτρα που θα ευνοούν την *ισόρροπη πρόσληψη γυναικών και ανδρών και θα επιτρέπουν επίσης, μέσω των προαγωγών και της εκπαίδευσης, την επίτευξη ισόρροπης συμμετοχής σε θέσεις που συνδέονται με τη λήψη αποφάσεων*». Το Ψήφισμα του 1995 οδήγησε στην έκδοση της Σύστασης **96/694/ΕΚ**,⁹⁷ το 1996, με την οποία το Συμβούλιο κάλεσε τα κράτη-μέλη να αναλάβουν περισσότερες πρωτοβουλίες που θα έχουν ως αποτέλεσμα την ίση συμμετοχή ανδρών και γυναικών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε όλους τους τομείς (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό).

Το Συμβούλιο, μεταξύ άλλων, κάλεσε τα κράτη-μέλη:

α) Να **ευαισθητοποιήσουν το σύνολο των φορέων της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της κατάρτισης σε όλα τα επίπεδα**, συμπεριλαμβανομένων και των υπευθύνων για το παιδαγωγικό υλικό, για τη σημασία:

- της παροχής μιας ρεαλιστικής και πλήρους εικόνας των ρόλων και των ικανοτήτων των γυναικών και των ανδρών στην κοινωνία, απαλλαγμένης από προκαταλήψεις και στερεότυπα που δημιουργούν διακρίσεις,
- ενός πιο ισόρροπου καταμερισμού των επαγγελματικών, οικογενειακών και κοινωνικών ευθυνών μεταξύ γυναικών και ανδρών, και
- μιας ισόρροπης συμμετοχής γυναικών και ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα.

β) Να **ενθαρρύνουν τα κορίτσια και τις γυναίκες σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, ώστε να συμμετέχουν και να εκφράζονται στις δραστηριότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης πλήρως και ενεργώς όπως τα αγόρια και οι άνδρες**, και να προετοιμάζονται με αυτό τον τρόπο για να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην κοινωνία, συμπεριλαμβανομένου του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και πολιτιστικού βίου, και κυρίως στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

γ) Να **ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη** για τη σημασία που έχει η διάδοση μιας εικόνας των γυναικών και των ανδρών, η οποία να μην ενισχύει και να μην υποστηρίζει τα στερεότυπα που βασίζονται στον καταμερισμό των καθηκόντων ανάλογα με το φύλο και δημιουργούν διακρίσεις.

Στις 7 Μαρτίου 2000 η Επιτροπή παρουσίασε την πρώτη έκθεση⁹⁸ σχετικά με την εφαρμογή της Σύστασης, με βάση εθνικά στατιστικά στοιχεία, τα οποία καθιστούσαν εμφανές ότι η υποεκπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων ήταν ακόμη πραγματικότητα.

Στις 15 Δεκεμβρίου του 1997 και βάσει των διατάξεων του άρθρου 119 της Συνθήκης της Ρώμης, το Συμβούλιο υιοθέτησε την **Οδηγία 97/80/ΕΚ**,⁹⁹ σχετικά με το βάρος της αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου. Η Οδηγία αυτή είχε ως στόχο να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των μέτρων που λαμβάνουν τα κράτη-μέλη για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, παρέχοντας τη δυνατότητα στα άτομα που θεωρούν ότι θίγονται από περιπτώσεις μη-εφαρμογής της να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους μέσω της δικαστικής οδού. Τα κράτη-μέλη όφειλαν να θεσπίσουν τις απαιτούμενες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές δια-

96 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1995α). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 27ης Μαρτίου 1995 σχετικά με την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη λήψη αποφάσεων*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 168, 3-4/ 04.07.1995).

97 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1996). *Σύσταση του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 1996 για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων* (96/694/ΕΚ). Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 319, 11-15/ 10.12.1996).

98 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000α). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης 96/694/ΕΚ του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 1996 για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων* [COM(2000)120]. (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0120:EL:HTML>, accessed 10 July 2008).

99 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *Οδηγία 97/80/ΕΚ Του Συμβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 1997 σχετικά με το βάρος αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 14/ 6-8/ 20.01.98).

τάξεις μεταφέροντας τις διατάξεις της Οδηγίας στο Εθνικό τους νομικό πλαίσιο έως τον Ιανουάριο του 2001. Η Οδηγία αυτή αναδιατυπώθηκε μετά από περίπου μια δεκαετία, στην Οδηγία 2006/54/ΕΚ.

Η παραπάνω περιγραφή των κοινοτικών πολιτικών της χρονικής περιόδου από το 1976 έως το 1997 καταδεικνύει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει μια αξιόλογη δράση προς την επίτευξη της ισότητας των φύλων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στην απασχόληση, στη λήψη θετικών δράσεων για τις γυναίκες, στην προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας κ.λπ., καθώς η ίση αμοιβή για τους άνδρες και τις γυναίκες ήταν και είναι η βασική αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήδη από το 1976, θεσμοθετείται η *ίση μεταχείριση στην πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση*. Τα κράτη-μέλη διαθέτουν πλέον τη δυνατότητα να υιοθετούν μέτρα για την άρση των ανισοτήτων και των διακρίσεων φύλου με στόχο την ισότητα των ευκαιριών. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων της, η Ε.Ε. καλεί τα κράτη-μέλη της να αναλάβουν δράσεις με πεδίο εφαρμογής το χώρο της εκπαίδευσης. Ωστόσο, το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά το χώρο της εκπαίδευσης το «μέσο» επίτευξης των στόχων αυτών και όχι την πρωταρχική προτεραιότητα της Ε.Ε.

Συγκεκριμένες προτάσεις για πολιτικές και προγράμματα δράσης για την **ισότητα** των ευκαιριών των κοριτσιών και των αγοριών **στον τομέα της εκπαίδευσης και για την εξάλειψη των στερεοτύπων**, την εν λόγω χρονική περίοδο, εντοπίζονται κυρίως στο Ψήφισμα και το Πρόγραμμα Δράσης του 1985. Τα μέτρα που προτείνονται για το χώρο της εκπαίδευσης είναι αναμφίβολα εξαιρετικά σημαντικά και για τον επιπρόσθετο λόγο ότι προέβλεπαν δράσεις τόσο σε επίπεδο μαθητών/-τριών (ίση πρόσβαση, επαγγελματικός προσανατολισμός κ.ά.) και εκπαιδευτικής κοινότητας (ισόρροπη κατανομή των θέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών, επιμόρφωση κ.ά.) όσο και σε επίπεδο διδακτικής πρακτικής (τροποποίηση του διδακτικού υλικού κ.ά.). Αναφορά σε τέτοια μέτρα συναντάται για πρώτη φορά σε νομικό κείμενο, έστω και μη δεσμευτικού χαρακτήρα, αλλά ο αντίκτυπός τους δεν ήταν ουσιαστικός σε επίπεδο εφαρμογής από τα κράτη-μέλη.

Ουσιαστικής σημασίας κρίνεται επίσης η Σύσταση **96/694/ΕΚ**, με την οποία το Συμβούλιο κάλεσε τα κράτη-μέλη να αναλάβουν περισσότερες πρωτοβουλίες που θα έχουν ως αποτέλεσμα την ίση συμμετοχή ανδρών και γυναικών στις **διαδικασίες λήψης αποφάσεων** σε όλους τους τομείς στους οποίους, «ευτυχώς», συμπεριλήφθηκε και ο τομέας της εκπαίδευσης. Έτσι, για πρώτη φορά το 1996 γίνεται λόγος για ευαισθητοποίηση των φορέων της εκπαιδευτικής διαδικασίας και των υπευθύνων για το παιδαγωγικό υλικό όσον αφορά στην απαλλοτρία της κοινωνίας από τους στερεότυπους ρόλους ανδρών και γυναικών, του ισόρροπου καταμερισμού των ευθυνών μεταξύ ανδρών και γυναικών και της προετοιμασίας των κοριτσιών για ανάληψη ενεργού ρόλου στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Πέραν αυτών, οι δράσεις στον τομέα της εκπαίδευσης συμπεριλαμβάνονται σε Ψηφίσματα και Συστάσεις εκείνης της περιόδου, τα οποία στόχευαν στην καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών.

Η δεκαετία του '80 χαρακτηρίζεται, επομένως, από μειωμένης σημαντικότητας μέτρα σε επίπεδο κρατών-μελών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, της άρσης των στερεοτύπων και της κατάλληλης εκπαίδευσης και κατάρτισης των γυναικών, γεγονός το οποίο οφείλεται, εκτός των άλλων, και στην έλλειψη συναφών νομικά δεσμευτικών κειμένων από την Ε.Ε. προς τα κράτη-μέλη της.

4.2 Το Σημείο Εκκίνησης του Gender Mainstreaming

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία ψηφίστηκε το 1997, θεσμοθέτησε, ενίσχυσε και προώθησε την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλους τους τομείς πολιτικής της Ε.Ε. (**gender mainstreaming**) και αποτελεί πλέον τη νέα στρατηγική για την ισότητα. Μετά την έγκριση της Διακήρυξης και της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου (1995), η Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε πρωτοπόρα στην υιοθέτηση και ανάπτυξη της στρατηγικής της *«ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου»* στο σύνολο των πολιτικών και των δραστηριοτήτων της, τόσο εντός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσο και εντός των κρατών-μελών. Η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων, με την έννοια της ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των ευκαιριών σε όλους τους τομείς της πολιτικής της (mainstreaming), παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην Ανακοίνωση της Επιτροπής το Φεβρουάριο του 1996 σχετικά με την **ενσωμάτωση των ίσων ευκαιριών**

για τις γυναίκες και τους άνδρες σε όλες τις Κοινοτικές πολιτικές και δραστηριότητες.¹⁰⁰ Η ανακοίνωση αυτή, η οποία ψηφίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο,¹⁰¹ παρείχε τις **κατευθυντήριες γραμμές για την ισότητα των ευκαιριών** στο χώρο της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας, της αναπτυξιακής συνεργασίας με τις αναπτυσσόμενες χώρες, της **εκπαίδευσης και της κατάρτισης**, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, **της επιστήμης και της έρευνας**, και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το Κοινοβούλιο επέμεινε στο Ψήφισμά του ότι *«πρέπει να καταβληθούν σημαντικές προσπάθειες για την εκπαίδευση και την κατάρτιση προκειμένου οι γυναίκες να αποκτήσουν περισσότερα προσόντα και να διευκολυνθεί η πρόσβασή τους στην απασχόληση»* και κάλεσε την Επιτροπή *«να εκπονήσει προγράμματα για την εκπαίδευση, σε θέματα ισότητας, των αρμοδίων για τη λήψη αποφάσεων σε εθνικό επίπεδο σε σχέση με τα διαρθρωτικά ταμεία προκειμένου να επιτευχθεί η εδραίωση της αρχής του mainstreaming στη λειτουργία των εν λόγω ταμείων»*. Η ανάγκη παράθεσης **περισσότερων στατιστικών στοιχείων** σε όλους τους τομείς, προκειμένου να καταδειχθεί το μέγεθος του προβλήματος των ανισοτήτων λόγω φύλου, κρίθηκε επίσης επιτακτική. Έτσι, η Ανακοίνωση αυτή αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές και τις δραστηριότητες της Κοινότητας -από το στάδιο του σχεδιασμού τους μέχρι και την υλοποίησή τους- λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις τους στους άνδρες και τις γυναίκες. Ταυτόχρονα, αναδιαρθρώθηκε η πολιτική για τα Διαρθρωτικά Ταμεία,^{102,103,104} έτσι ώστε τα κράτη-μέλη να είναι υποχρεωμένα να εντάξουν στο σύνολο των πολιτικών τους τη διάσταση των ίσων ευκαιριών και να υιοθετήσουν το gender mainstreaming. Η **άρση των ανισοτήτων και η προώθηση της ισότητας των ευκαιριών γυναικών και ανδρών** στην οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα θεσπίστηκε ως γενική αρχή στους στόχους και στα καθήκοντα των Διαρθρωτικών Ταμείων.¹⁰⁵ Το 1998 η Επιτροπή εδραίωσε τη στρατηγική της για την **εκτίμηση των επιπτώσεων ανάλογα με το φύλο** σε όλες τις πολιτικές και τα μέτρα, προκειμένου να αποφεύγονται οι ανεπιθύμητες επιπτώσεις των πολιτικών αποφάσεων και να βελτιωθεί η ποιότητα και η αποτελεσματικότητά τους.¹⁰⁶ Παράλληλα, το Συμβούλιο της Ευρώπης δημιούργησε μια ομάδα εργασίας ειδικών για το mainstreaming, της οποίας τα αποτελέσματα των εργασιών δημοσιεύτηκαν το 1998¹⁰⁷ και τροφοδότησαν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη χάραξη της πολιτικής της.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι ο τομέας της απασχόλησης κρίθηκε από την Επιτροπή ως -ίσως- ο σημαντικότερος τομέας τον οποίο επέλεξε, προκειμένου να ενισχύσει τις προσπάθειές της για την ισότητα των φύλων. Όλες οι άλλες δραστηριότητες και πολιτικές, όσο σημαντικές και αν ήταν, θεωρήθηκαν περισσότερο ως πολιτικές στήριξης για το «mainstreaming» και όχι τόσο ως στόχοι αυτοί καθαυτοί. Όπως ήταν επόμενο, ένας από τους πρώτους τομείς στους οποίους εστίασε η νομοθεσία ήταν η πρόσβαση στην εργασία και, πιο συγκεκριμένα, η πρόσβαση των γυναικών στην απασχόληση, την επαγγελματική κατάρτιση, τις αποδεκτές συνθήκες εργασίας και την κοινωνική ασφάλιση. Η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση αντιμετωπίστηκαν ως συνοδευτικές πολιτικές, καθώς αναγνωρίστηκαν ως ζητήματα ζωτικής σημασίας, κυρίως στον τομέα των σύγχρονων τεχνολογιών, αλλά και ως μέσο προσαρμογής στο ραγδαία μεταβαλλόμενο εργασιακό περιβάλλον.

100 European Commission (1996a). *ό.π.*

101 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (1997). Ψήφισμα σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα: *Ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των γυναικών και των ανδρών στο σύνολο των κοινοτικών πολιτικών και δραστηριοτήτων - mainstreaming* (A4-0251/1997).

102 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1999). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1260/1999 του Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1999 περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 161, 1-41/ 26.06.1999).

103 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002a). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: *Υλοποίηση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στα έγγραφα προγραμματισμού των διαρθρωτικών ταμείων για το 2000-2006* [COM(2002)748 τελικό] (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0748:FIN:EL:PDF>, accessed 10 July 2008).

104 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2003a). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τους στόχους της ισότητας ευκαιριών γυναικών και ανδρών κατά τη χρησιμοποίηση των Διαρθρωτικών Ταμείων*, P5_TA(2003)0093 - 2002/2210(INI). Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 061, 370-374/ 10.03.2004).

105 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999). *Ετήσια Έκθεση της Επιτροπής. Η ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 1998* [COM(1999)106 - C5-0289/2000 - 1999/2109(COS)].

106 Στο ίδιο, σ. 5.

107 Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Equality Division (1998). *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices* [EG-S-MS (98)2]. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_EG-S-MS_98_2rev_E.pdf, accessed 10 July 2008).

Θα πρέπει βέβαια να προσθέσουμε στα παραπάνω το γεγονός ότι η στρατηγική για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές που υιοθετεί το κάθε κράτος-μέλος διαμορφώνεται με βάση τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές ιδιαιτερότητές τους σε εθνικό επίπεδο.

4.3 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ισότητα των Φύλων από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ μέχρι το 2008

Μέχρι και το 1996, όπως έχει ήδη σημειωθεί, τα νομοθετικά κείμενα της Ε.Ε. σχετικά με θέματα ισότητας των φύλων, με μόνη εξαίρεση την Οδηγία 76/207/ΕΟΚ, περιορίζονταν σε Ψηφίσματα και Συστάσεις ενώ οι μόνες «δεσμεύσεις» τους αφορούσαν στα χρονικά περιθώρια εφαρμογής των πολιτικών και την υποβολή εκθέσεων προς την Ε.Ε. αναφορικά με τα μέτρα που λαμβάνονταν από τα κράτη-μέλη. Από το 1996 και μετά, έχει υιοθετηθεί από την Ε.Ε. μια σειρά νομικών κειμένων χωρίς νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα (Συστάσεις, Ψηφίσματα, και Ανακοινώσεις των οργάνων της), αλλά και νομικών κειμένων με δεσμευτική νομική ισχύ (Οδηγίες, Κανονισμοί και Αποφάσεις), τα οποία στο σύνολό τους αποτελούν τον κορμό της κοινοτικής πολιτικής για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, κοριτσιών και αγοριών.

Η ισότητα των φύλων συνιστά πλέον βασικό σκοπό και επιδίωξη της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η νομοθεσία για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών αποτελεί ισχυρά κατοχυρωμένο και αναπόσπαστο μέρος του κοινοτικού κεκτημένου και η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα σημαντικό εταίρο σε παγκόσμιο επίπεδο για την προώθηση της ισότητας των φύλων.

Οι διατάξεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ, και συγκεκριμένα τα άρθρα 2, 3, 13 και 141, οδήγησαν στη θέσπιση των νομοθετικών κειμένων, σχετικών με την ισότητα των φύλων και –με άμεσο ή έμμεσο τρόπο– με την εκπαίδευση, τα οποία περιγράφονται στη συνέχεια.

Η Οδηγία **2000/43/ΕΚ**¹⁰⁸ του Συμβουλίου, λαμβάνοντας υπόψη τα άρθρα 3 (2), 5, 6 και 13 της Συνθήκης του Άμστερνταμ, έχει ως στόχο τη θέσπιση ενός πλαισίου για την **καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής**, με στόχο την πραγμάτωση της αρχής της ίσης μεταχείρισης (άρθρο 1) σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Η οδηγία αυτή βασίζεται στο άρθρο 3 (παρ. 2) της Συνθήκης ΕΚ, σύμφωνα με το οποίο κατά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξάρτητα από φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, η Κοινότητα θα πρέπει «να επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προωθηθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών», κυρίως επειδή συχνά οι γυναίκες είναι θύματα πολλαπλών διακρίσεων. Η Οδηγία επιβάλλει στα κράτη-μέλη, στις περιπτώσεις που δεν το έχουν ήδη κάνει, να θεσπίσουν φορείς για την προαγωγή της ίσης μεταχείρισης και σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 1 (z), ο χώρος της **εκπαίδευσης** εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας. Η Οδηγία αυτή ήταν η πρώτη που εκδόθηκε για να επιβάλει στα κράτη-μέλη την υποχρέωση να απαγορεύουν τις διακρίσεις στη βάση της φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής **στον τομέα της εκπαίδευσης**.¹⁰⁹ Μια κατά λέξη ερμηνεία του παραπάνω άρθρου, ωστόσο, θα μπορούσε να σημαίνει ότι μόνο οι εθνοτικές μειονότητες απολάμβαναν την προστασία από τις διακρίσεις στην εκπαίδευση. Ήταν, επομένως, φανερό ότι έπρεπε να επεκταθούν οι μορφές διακρίσεων που απαγορεύονται ρητά, πράγμα το οποίο έγινε με την οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου.¹¹⁰ Η Οδηγία αυτή απαγορεύει σε όλη την Κοινότητα κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Ωστόσο, σε αυτές τις μορφές διακρίσεων δεν περιλαμβάνεται το φύλο και ως πεδίο εφαρμογής της ορίζεται και πάλι η απασχόληση και η εργασία.

108 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000a). *Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 180, 22-26/19.07.2000).

109 Τα κράτη-μέλη είχαν την υποχρέωση να μεταφέρουν στο δίκαιό τους την Οδηγία το αργότερο έως τις 19 Ιουλίου 2003.

110 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000b). *Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 303, 16-22/ 2.12.2000).

Η Οδηγία **2002/73/ΕΚ**,¹¹¹ η οποία τροποποίησε την παλαιότερη Οδηγία 76/207/ΕΟΚ¹¹², προκειμένου να συμφωνεί με τις διατάξεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ (άρθρα 13, 141 παρ. 3 και 4), υποχρέωνε τις Κυβερνήσεις των κρατών-μελών να μεταφέρουν τις διατάξεις της στα Εθνικά τους δίκαια μέχρι την 5^η Οκτωβρίου 2005, και να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της **ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών** στην πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας. Η Οδηγία 2002/73/ΕΚ, βάσει της οποίας η αρχή της ίσης μεταχείρισης συνεπάγεται **«την απουσία κάθε διάκρισης που βασίζεται στο φύλο είτε άμεσα είτε έμμεσα»**, επιφέρει επίσης και τις ακόλουθες σημαντικές αλλαγές:

- Για πρώτη φορά *προσδιορίζεται ο ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης*, η οποία απαγορεύεται ρητά, καθώς αναγνωρίζεται ως μορφή διάκρισης με βάση το φύλο. Η απαγόρευση αυτή δεν αφορά μόνο στο χώρο εργασίας, αλλά και την πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση.
- *Προωθείται η δημιουργία σε εθνικό επίπεδο ανεξάρτητων φορέων* για την προάσπιση της αρχής των ίσων ευκαιριών, την ανάληψη, παρακολούθηση και υποστήριξη της ίσης μεταχείρισης, αλλά και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των προσώπων, χωρίς διακρίσεις φύλου, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να κινούν δικαστικές διαδικασίες σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους. Οι οργανισμοί αυτοί, με την εξασφάλιση των απαραίτητων οικονομικών και ανθρωπίνων πόρων, μπορούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στην εφαρμογή της Οδηγίας.
- Κατοχυρώνεται η προστασία των δικαιωμάτων που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα.
- Προβλέπεται η εφαρμογή ειδικών μέτρων υπέρ των γυναικών όπως ορίζει το άρθρο 141 (4) της Συνθήκης.

Το άρθρο 3, παρ. 1, ορίζει ότι **«η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης σημαίνει ότι δεν υφίσταται άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα, περιλαμβανομένων των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου»**, όσον αφορά, μεταξύ άλλων, **«στην πρόσβαση σε όλους τους τύπους και τα επίπεδα επαγγελματικού προσανατολισμού, επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και επαγγελματικού αναπροσανατολισμού, περιλαμβανομένης της απόκτησης πρακτικής εμπειρίας»**.

Για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Οδηγίας και τη συγκριτική αξιολόγηση των σχετικών μέτρων, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να κοινοποιούν κάθε τέσσερα χρόνια στην Επιτροπή τα κείμενα των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των μέτρων που θεσπίζουν, καθώς και εκθέσεις για τα μέτρα και την εφαρμογή τους.

Το 2004 θεσπίστηκε ο **Κανονισμός 806/2004/ΕΚ**¹¹³ λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ (άρθρο 3 (2), 5, 179), τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας, τη Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, καθώς και τη Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών. Ο Κανονισμός αυτός είχε ως σκοπό την εφαρμογή μέτρων για **«την προαγωγή της ισότητας των φύλων στις πολιτικές, στρατηγικές και παρεμβάσεις της Κοινότητας στον τομέα της συνεργασίας για την ανάπτυξη»**, για την περίοδο 2004-2006, μέσω της παροχής χρηματοδοτικής βοήθειας και τεχνογνωσίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι δραστηριότητες που προβλεπόταν να χρηματοδοτήσει η Κοινότητα (άρθρο 4, παρ.1) περιελάμβαναν:

- (1) Στήριξη των ειδικών μέτρων για την πρόσβαση στους πόρους και στις υπηρεσίες που προορίζονται για τις γυναίκες, ειδικότερα όσον αφορά στην **εκπαίδευση και την κατάρτιση**, την υγεία, τις οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες, την απασχόληση και τις υποδομές, καθώς και τη συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων.

111 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2002). *Οδηγία 2002/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 για την τροποποίηση της Οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 269, 15-20/ 05.10.2002).

112 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1976). *ό.π.*

113 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 806/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την προαγωγή της ισότητας των φύλων στη συνεργασία για την ανάπτυξη*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 143, 40-45/ 30.4.2004).

- (2) Προώθηση της συλλογής, της διάδοσης, της ανάλυσης και της **βελτίωσης των στατιστικών** κατά φύλο και ηλικία, καθώς και της επεξεργασίας και διάδοσης μεθόδων, κατευθυντήριων γραμμών, *εκ των προτέρων και εκ των υστέρων αξιολογήσεων* του αντίκτυπου των δράσεων στην ισότητα των φύλων, εκπόνηση μελετών, καθώς και δημιουργία ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών.
- (3) Στήριξη **δραστηριοτήτων ευαισθητοποίησης** και προώθησης της ισότητας των φύλων, καθώς και δημιουργία δικτύων εταιρών στον ίδιο τομέα.

Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε, μεταξύ άλλων, στις προσπάθειες προαγωγής συνεργιών με πολιτικές και προγράμματα που σχετίζονταν με τη *θέση των κοριτσιών, την εκπαίδευση και την κατάρτιση των γυναικών κάθε ηλικίας*, καθώς και «στη σημασία που έχει η **εκπαίδευση των κοριτσιών** και στο γεγονός ότι οι άνισες ευκαιρίες για τα κορίτσια θα μπορούσαν να αρχίσουν να μειώνονται με την πρόσληψη και την κατάρτιση διδακτικού προσωπικού αποτελούμενου από γυναίκες σε τοπικό επίπεδο».

Το Νοέμβριο του 2003 η Επιτροπή παρουσίασε, βάσει του Άρθρου 13 της Συνθήκης, την πρόταση για Οδηγία¹¹⁴ με στόχο την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, εκτός του πεδίου της αγοράς εργασίας. Έτσι, στις 13 Δεκεμβρίου 2004 υιοθετήθηκε η **Οδηγία 2004/113/ΕΚ**¹¹⁵ για την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών στην παροχή πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες. Κύριος στόχος της Οδηγίας είναι η διαμόρφωση ενός πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, όσον αφορά στην πρόσβαση στα αγαθά και τις υπηρεσίες. Το πλαίσιο αυτό εξυπηρετεί στην ουσιαστική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στα κράτη-μέλη. Παρ' ότι με την Οδηγία απαγορεύονται ρητά οι διακρίσεις λόγω φύλου, ούτε η εκπαίδευση, αλλά ούτε και το περιεχόμενο των Μ.Μ.Ε. και της διαφήμισης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της, καθώς, όπως αιτιολογείται στο κείμενο της Οδηγίας, οι τομείς αυτοί καλύπτονται από άλλες Ευρωπαϊκές νομοθετικές πράξεις (π.χ. Οδηγία 2000/43/ΕΚ). Σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας, η μεταφορά της στα εθνικά δίκαια έπρεπε να ολοκληρωθεί μέχρι την 21η Δεκεμβρίου του 2007.

Η **Οδηγία 2006/54/ΕΚ**¹¹⁶ υιοθετήθηκε τον Ιούλιο του 2006 εισάγοντας διατάξεις, σύμφωνα με το άρθρο 141 (3) της Συνθήκης της ΕΚ, για την **εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική εξέλιξη, την επαγγελματική κατάρτιση και τους όρους εργασίας**. Στόχος της Οδηγίας ήταν να απλοποιήσει, να εκσυγχρονίσει και να βελτιώσει την υφιστάμενη Κοινοτική νομοθεσία για την ισότητα των φύλων σε θέματα απασχόλησης, μέσω της ενσωμάτωσης διάφορων προηγούμενων Οδηγιών σε ένα και μόνο κείμενο. Έτσι, η Οδηγία αναδιατυπώνει και συγκεντρώνει επτά (7) Οδηγίες σχετικά με την ίση μεταχείριση μεταξύ γυναικών και ανδρών που καλύπτουν τους τομείς: α) της ισότητας των αμοιβών (Οδηγία 75/117/ΕΟΚ), β) της ίσης μεταχείρισης όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας (Οδηγίες 76/207/ΕΟΚ & 2002/73/ΕΚ), γ) τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (Οδηγίες 86/378/ΕΟΚ & 96/97/ΕΚ), και δ) το βάρος αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης με βάση το φύλο (Οδηγίες 97/80/ΕΚ & 98/52/ΕΚ). Το άρθρο 14 της Οδηγίας **απαγορεύει ρητά τις διακρίσεις λόγω φύλου** στην πρόσβαση στην απασχόληση, σε όλους τους τύπους και τα επίπεδα **επαγγελματικού προσανατολισμού, επαγγελματικής κατάρτισης και εξέλιξης**, και **επιμόρφωσης**, καθώς και τη σεξουαλική ή άλλη παρενόχληση. Τα κράτη-μέλη οφείλουν να διασφαλίσουν τη μεταφορά της Οδηγίας στο εθνικό τους δίκαιο το αργότερο έως τον Αύγουστο του 2008 ή και ένα χρόνο αργότερα, εφόσον υπάρχουν ιδιαίτερες δυσκολίες.

Το **2001** το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε ένα **Ψήφισμα**¹¹⁷ σχετικά με τη **βασική εκπαίδευση**

114 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003α). *Πρόταση για Οδηγία του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών* [COM(2003)657 - C5-0654/2003].

115 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004α). *Οδηγία 2004/113/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 373, 37-43/ 21.12.2004).

116 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006α). *Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (αναδιατύπωση)*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 204, 23-36 / 26.07.2006).

117 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2001). *Βασική Εκπαίδευση στις Αναπτυσσόμενες Χώρες: Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη βασική εκπαίδευση στις αναπτυσσόμενες χώρες, στο πλαίσιο της Ειδικής Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με θέμα τα παιδιά, τον Σεπτέμβριο του 2001* [A5-0278/2001 - 2001/2030(INI)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 72E, 360-364/ 21.3.2002).

στις αναπτυσσόμενες χώρες, τονίζοντας τη ζωτικής σημασίας ευκαιρία, που δόθηκε στο πλαίσιο της ειδικής συνόδου της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με θέμα τα παιδιά, να «υπογραμμιστεί η μεγάλη σημασία της **βασικής εκπαίδευσης για όλους**». Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υπογραμμίζει στο Ψήφισμά του ότι είναι πολύ σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην *εκπαίδευση των κοριτσιών* και ότι η αντιμετώπιση της ανισότητας των ευκαιριών θα μπορούσε να ξεκινήσει, μεταξύ άλλων, με τα ακόλουθα μέτρα: α) την πρόσληψη και την εκπαίδευση ντόπιων γυναικών εκπαιδευτικών, β) την εξάλειψη των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων από τα προγράμματα μαθημάτων και το σχετικό διδακτικό υλικό, γ) την επίσπευση της κατάργησης των διδάκτρων για τη φοίτηση των κοριτσιών, και δ) την ενθάρρυνση των γονέων να συμμετέχουν στη σχολική διαχείριση. Ένα, επίσης, σημαντικό στοιχείο του συγκεκριμένου Ψηφίσματος είναι ότι το ΕΚ τονίζει ότι τα σχολεία θα πρέπει να είναι «*ζώνες ασφαλείας*» σεβασμού των δικαιωμάτων των παιδιών, όπου «*περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης και βίας εντός και γύρω από το σχολείο καταγράφονται και λαμβάνονται σοβαρά υπόψη*». Η εφαρμογή των προαναφερόμενων μέτρων κρίθηκε αναγκαία για την επίτευξη του στόχου του 2005 για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, καθώς και του στόχου του 2015, για την καθολική πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι, όπως αναφέρεται στην Ανακοίνωση COM(2007)100 της Επιτροπής,¹¹⁸ ο πρώτος Αναπτυξιακός Στόχος της Χιλιετίας που αφορούσε στην εξάλειψη ανισοτήτων μεταξύ των φύλων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέχρι το 2005 δεν επιτεύχθηκε. Στις αναπτυσσόμενες χώρες, οι εγγραφές των κοριτσιών στα ιδρύματα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με εκείνες των αγοριών είναι κατά μέσο όρο 89%. Οι γυναίκες συμμετέχουν λιγότερο σε θέσεις εργασίας υψηλού κύρους από ό,τι οι άνδρες και μία στις τρεις βιώνει κάποια μορφή βίας λόγω φύλου στη διάρκεια της ζωής της.

Όσον αφορά σε θέματα σχετικά με τη νεολαία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του σχετικά με τη **Λευκή Βίβλο: μια Νέα Πνοή για την Ευρωπαϊκή Νεολαία**¹¹⁹ (το οποίο βασίστηκε στην έκθεση¹²⁰ της Επιτροπής Πολιτισμού, Νεότητας, Παιδείας, Μέσων Ενημέρωσης και Αθλητισμού) ζήτησε να συμπεριληφθεί η διάσταση των δύο φύλων και η διάσταση της ισότητας των δύο φύλων σε όλες τις πτυχές της Λευκής Βίβλου. Θεωρεί, επίσης, ότι στα θέματα που προτάθηκαν από την Επιτροπή τα οποία είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους/τις νέους/-ες (εκπαίδευση, δια βίου μάθηση, κινητικότητα, απασχόληση, κοινωνική ένταξη, ρατσισμός και ξеноφοβία) πρέπει να προστεθούν, σύμφωνα με το άρθρο 13 της Συνθήκης ΕΚ, μεταξύ άλλων, **η ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών** και η **πολιτική για την καταπολέμηση των διακρίσεων** για οποιονδήποτε λόγο. Παρ' όλο που οι γνωμοδοτήσεις των σχετικών Επιτροπών στην έκθεσή τους τονίζαν με ιδιαίτερη έμφαση τη σημασία της σχολικής εκπαίδευσης, αλλά και του προσανατολισμού των διδακτικών προγραμμάτων και εγχειριδίων προς την ισότητα των ευκαιριών και την εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου, στο Ψήφισμα του Κοινοβουλίου, τα θέματα αυτά όχι μόνο δεν τονίζονται επαρκώς, αλλά αντιθέτως οι αναφορές που γίνονται είναι ασαφείς και γενικές.

Το 2004 συναντάμε το Ψήφισμα του ΕΚ **σχετικά με τις γυναίκες στη νέα κοινωνία της πληροφορίας**,¹²¹ το οποίο υιοθέτησε λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές που έχουν επιφέρει οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ), την απουσία ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των πολιτικών για τις ΤΠΕ, τη μειωμένη πρόσβαση των γυναικών σε αυτές, την απουσία τους από τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και την ανεπαρκή εκπροσώπηση των γυναικών δημοσιογράφων σε θέσεις διοικητικής ευθύνης, καθώς και ότι τα περισσότερα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά συστήματα συντηρούν τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα των επαγγελματιών των ΤΠΕ. Το ΕΚ **καλεί τα κράτη-μέλη:**

- *Να διαμορφώσουν πολιτικές με στόχο τη συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο των τομέων των νέων ΤΠΕ και να αξιολογήσουν τις επιπτώσεις των πολιτικών με βάση το φύλο.*

118 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007α). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο: *Ισότητα των φύλων και χειραφέτηση των γυναικών στη συνεργασία για την ανάπτυξη* [SEC(2007)332] - COM(2007)100 τελικό].

119 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2003b). *Ψήφισμα σχετικά με τη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής: Μια νέα πνοή για την Ευρωπαϊκή νεολαία* [P5_TA(2002)0223 - 2002/2050(COS)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ C 180, 145-149/ 31.07.03).

120 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Πολιτισμού, Νεότητας, Παιδείας, Μέσων Ενημέρωσης και Αθλητισμού (2002). *Έκθεση σχετικά με τη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής: Μια νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία*, A5-0126/2002 τελικό.

121 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2004α). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις γυναίκες στη νέα κοινωνία της πληροφορίας*. [P5_TA(2003)0485 - 2003/2047(INI)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 83Ε/ 185-191/ 2.4.2004).

- Να εξασφαλίσουν πλήρη συμμετοχή των γυναικών στον προγραμματισμό και τη λήψη αποφάσεων για τις πολιτικές της Κοινωνίας της Πληροφορίας και να προωθήσουν την πλήρη και ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στα μέσα ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένων των τομέων της διοίκησης, του προγραμματισμού, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της έρευνας.
- Να προωθήσουν την ενσωμάτωση των ΤΠΕ στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση από μικρή ηλικία με στόχο την πρόληψη της στερεότυπης στάσης λόγω φύλου που μπορεί να αναπτύξουν τα κορίτσια αργότερα στη ζωή τους.
- Να αναπτύξουν μέτρα ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης, ώστε να προσφέρουν στις γυναίκες και στους/στις γύρω τους εικόνες γυναικών που ασκούν μη παραδοσιακές δραστηριότητες, που να σχετίζονται κυρίως με τις ΤΠΕ.
- Να ενθαρρύνουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή των κοριτσιών στα διάφορα συστήματα Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης εκτός του σχολικού εκπαιδευτικού συστήματος και να καταργήσουν εκείνους τους τύπους κατάρτισης που οδηγούν τα κορίτσια σε παραδοσιακά γυναικείους ή κορεσμένους τομείς εργασίας.
- Να αναδιοργανώσουν τις υπηρεσίες σχολικού, πανεπιστημιακού και επαγγελματικού προσανατολισμού με τρόπο, ώστε να επιδιώκουν, παρά να περιμένουν, να τις πλησιάσουν οι ενδιαφερόμενοι/-ες, ενθαρρύνοντας παράλληλα τη συμμετοχή των κοριτσιών στην ανώτατη εκπαίδευση, και κυρίως στον τεχνικό και τεχνολογικό κλάδο.
- Να προωθήσουν τη συνεργασία μεταξύ όλων των αρμόδιων φορέων (εκπαιδευτικές αρχές, οργανισμοί, σχολικός και επαγγελματικός προσανατολισμός κ.ά.).

Προς την ίδια κατεύθυνση, αίτημα του Κοινοβουλίου προς το Συμβούλιο και την Επιτροπή είναι να συνεχίσουν και να ενισχύσουν τις υπάρχουσες πολιτικές, πρωτοβουλίες και τις δημόσιες επενδύσεις με στόχο την αντιμετώπιση της υποεκπροσώπησης των γυναικών στους τομείς των ΤΠΕ, μέσω της εφαρμογής μιας «ευαίσθητης» από πλευράς φύλου προσέγγισης σε όλους/-ες τους/τις εκπαιδευτικούς τομείς όλων των επιπέδων, με επίκεντρο το ρόλο των ΤΠΕ στην καθημερινή ζωή, στην αγορά εργασίας και στην καταπολέμηση των στερεοτύπων που αφορούν στις γυναίκες σε θέσεις εργασίας που σχετίζονται με τις ΤΠΕ. Η Επιτροπή καλείται να συλλέγει δεδομένα με συστηματικό τρόπο για τις διαρθρωτικές διαφορές στο τομέα των ΤΠΕ κατανέμοντάς τα με βάση το φύλο στους τομείς της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας. Τέλος, μια επίσης σημαντική προτροπή του ΕΚ προς το Συμβούλιο και την Επιτροπή αφορά στη διαμόρφωση στοιχείων αναφοράς και προτύπων, με βάση την ισότητα γυναικών και ανδρών, τα οποία θα ακολουθούν οι τομείς των επικοινωνιών σε όλο το εύρος τους, συμπεριλαμβανομένων των εικόνων που προβάλλονται στις διαφημίσεις, τα Μ.Μ.Ε. και το διαδίκτυο.

Μια πρόσφατη και πολύ σημαντική πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ήταν το Ψήφισμα¹²² που εξέδωσε το 2006 σχετικά με τη Στρατηγική-Πλαίσιο για την απαγόρευση των διακρίσεων και τις ίσες ευκαιρίες για όλους. Με το Ψήφισμα αυτό, το ΕΚ απηύθυνε προς το Συμβούλιο, την Επιτροπή και τα κράτη-μέλη συστάσεις και προτροπές για δράσεις καταπολέμησης των άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων. Το ΕΚ τόνισε στο ψήφισμά του ότι η καταπολέμηση των διακρίσεων πρέπει να προωθηθεί μέσω της εκπαίδευσης καλλιεργώντας την ειρήνη, τη μη-βία και το διαπολιτισμικό διάλογο. Τόνισε, επίσης, ότι «για να ανιχνευθούν οι έμμεσες διακρίσεις που απαγορεύονται ρητώς από την κοινοτική νομοθεσία», είναι αναγκαίο να υπάρχουν αξιόπιστα στατιστικά δεδομένα, ιδίως όσον αφορά σε ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά επειδή ακριβώς η έλλειψη στατιστικών στοιχείων για την απεικόνιση των διακρίσεων καθιστά αδύνατη τη θέσπιση στρατηγικής κατά των διακρίσεων και την αξιολόγησή της. Το Κοινοβούλιο υπογράμμισε, επίσης, το γεγονός ότι η ερμηνεία των στοιχείων, που επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ύπαρξη άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων, πραγματοποιείται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο ή τις εθνικές πρακτικές. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται όχι μόνο «διαφορές αλλά και καθιστά αδύνατη την καταγγελία ορισμένων μορφών έμμεσων διακρίσεων στα κράτη-μέλη στα οποία η πρακτική αυτή δεν αναγνωρίζεται».

Το ΕΚ επεσήμανε, επίσης, την επιτακτική ανάγκη άμεσης και επείγουσας εφαρμογής πολιτικής για την κατάργηση του «περιορισμού των παιδιών Ρομά σε ειδικές τάξεις ή σε ιδρύματα για άτομα με

122 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006α). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη Στρατηγική Πλαίσιο για την απαγόρευση των διακρίσεων και τις ίσες ευκαιρίες για όλους [P6_TA(2006)0261 -2005/2191(INI)].

νοντική αναπηρία» –πρακτική η οποία εφαρμόζεται σε ορισμένα κράτη-μέλη– καθώς συνιστά φυλετικό διαχωρισμό και ως εκ τούτου επιβάλλεται να καταργηθεί άμεσα.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έκρινε ότι «*πέραν των νομοθετικών και ενδίκων μέσων, η καταπολέμηση των διακρίσεων πρέπει απαραίτητως να στηρίζεται στην εκπαίδευση, στην προώθηση των βέλτιστων πρακτικών και σε εκστρατείες με σκοπό την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού και στην προσέγγιση των περιοχών και τομέων στους οποίους γίνονται διακρίσεις*». Καθώς η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει ένα κράτος-μέλος να διατηρεί ή και να θεσπίζει ειδικά μέτρα πρόληψης και αντιστάθμισης μειονεκτημάτων που συνδέονται με λόγους διάκρισης, το ΕΚ τόνισε ότι τα ειδικά αυτά μέτρα *πρέπει να επεκταθούν σε όλους τους τομείς στους οποίους διαπιστώνονται σοβαρές ανισότητες, όπως είναι και ο χώρος της εκπαίδευσης*.

Μία από τις έντονες Συστάσεις του ΕΚ απευθυνόταν προς την ομάδα εργασίας για τις εθνικές μειονότητες, ώστε να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη δημιουργία συνθηκών που *«να δίνουν σε όλες τις κατηγορίες προσώπων τη δυνατότητα πρόσβασης σε όλους τους τύπους και τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε όλες τις ηλικίες, ξεκινώντας από την παιδική, και εν ανάγκη με θέσπιση θετικών μέτρων που θα επιτρέψουν σε μειονεκτούσες ομάδες να εισέλθουν σε κύκλους σπουδών σχολικής, πανεπιστημιακής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης οι οποίοι, χωρίς τα μέτρα αυτά, θα ήταν γι' αυτούς απροσπέλαστοι*».

Τέλος, καλεί τα κράτη-μέλη να:

- λάβουν υπόψη, «στη νομοθετική τους πρακτική, τους διάφορους λόγους διακρίσεων του άρθρου 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων»,¹²³
- «ιδρύσουν διοικητικό οργανισμό (εφόσον δε διαθέτουν ήδη) **εξειδικευμένο σε θέματα ισότητας και καταπολέμησης των διακρίσεων σε εθνικό επίπεδο**» και «να αναπτύξουν τα **στατιστικά τους εργαλεία** με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχουν δεδομένα σχετικά με την εργασία, τη στέγαση, **την εκπαίδευση** και το εισόδημα, για κάθε μία από τις κατηγορίες προσώπων που είναι πιθανό να υφίστανται διακρίσεις»,

και την Επιτροπή να:

- «εκπληρώνει ενεργά τις υποχρεώσεις της ως θεματοφύλακα των Συνθηκών και να αναλάβει επειγόντως δράση κατά των Κρατών-Μελών που έχουν παραλείψει να μεταφέρουν στο εσωτερικό τους δίκαιο την κοινοτική νομοθεσία που απαγορεύει τις διακρίσεις», και
- «**εξετάσει** επειγόντως **την ποιότητα και το περιεχόμενο των νόμων** μέσω των οποίων εφαρμόζονται οι Οδηγίες κατά των διακρίσεων [...] και να ασκήσει επειγόντως προσφυγή στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά όσων Κρατών-Μελών δεν τις έχουν μεταφέρει ορθά στο εσωτερικό τους δίκαιο».

Το Ψήφισμα αυτό, σχετικά με τη Στρατηγική-Πλαίσιο για την απαγόρευση των διακρίσεων, δεν έχει οδηγήσει ακόμα στη δημιουργία ενός νομικά δεσμευτικού νομοθετικού κειμένου, καθώς η Επιτροπή δεν προτίθεται επί του παρόντος να καταρτίσει συνεκτική νομοθεσία για την καταπολέμηση των διακρίσεων, παρά τις συνεχείς εκκλήσεις του ΕΚ.

Μόλις πριν από δύο χρόνια, το 2006, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε το **Ψήφισμα**¹²⁴ σχετικά με την **ισότητα γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση**. Το Κοινοβούλιο υιοθέτησε το Ψήφισμα αυτό λαμβάνοντας υπόψη «*ότι η ισότητα γυναικών και ανδρών απαιτεί πολυδιάστατη προσέγγιση μέσω ενός πλήρους φάσματος μέτρων σε όλους τους τομείς, κυρίως στην εκπαίδευση, την απασχόληση και τη σταδιοδρομία, την επιχειρηματικότητα, την ίση αμοιβή για ίση εργασία ή για εργασία ίσης αξίας, έναν καλύτερο συνδυασμό της οικογενειακής ζωής και της επαγγελματικής δραστηριότητας, καθώς και ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων πολιτικού και οικονομικού χαρακτήρα*».

Σύμφωνα με το κείμενο του Ψηφίσματος αυτού, το Κοινοβούλιο:

123 Το άρθρο 21, παράγραφος 1, του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαγορεύει κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετικού προσανατολισμού. Παρ' όλα αυτά, ο Χάρτης αποδυναμώνεται μέχρι σήμερα λόγω του, νομικά, μη δεσμευτικού του χαρακτήρα.

124 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ισότητα γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση* [P6_TA(2006)0039 - 2004/2159(INI)].

- Υπογραμμίζει ότι η «ισότητα των φύλων και μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της ισότητας γυναικών και ανδρών (gender mainstreaming) απαιτούν **πολιτική δέσμευση** στο ανώτατο επίπεδο»,
- Εκτιμά ότι «**η νομοθεσία για την ίση μεταχείριση γυναικών και ανδρών πρέπει να καλύπτει επίσης την κοινωνική προστασία, συμπεριλαμβανομένης της υγειονομικής περίθαλψης και της εκπαίδευσης**»,
- Υπογραμμίζει ότι «είναι σημαντικό να αποφεύγεται ο διαχωρισμός των φύλων στην αγορά εργασίας και καλεί τα κράτη-μέλη να **παροτρύνουν, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού τους συστήματος, τις νεαρές γυναίκες να ακολουθούν σπουδές σε μη- παραδοσιακούς τομείς**», και, τέλος,
- Υπογραμμίζει «την ανάγκη υποστήριξης της **κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών, οι οποίες είναι συχνά θύματα διπλών διακρίσεων λόγω του φύλου και της εθνικής ή θρησκευτικής τους προέλευσης, διευκολύνοντας την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση, υποστηρίζοντας τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες και ενσωματώνοντάς τις στα προγράμματα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου**».

Η Ανακοίνωση της Επιτροπής το 2006¹²⁵ σχετικά με την **αποδοτικότητα και την ισότητα στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης**, η οποία Ψηφίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 27 Σεπτεμβρίου 2007,¹²⁶ έχει ως κύριο στόχο να συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας. Αφορμή της δημοσίευσης της Ανακοίνωσης αποτέλεσαν τα Συμπεράσματα της Προεδρίας του Εαρινού Συμβουλίου το 2006,¹²⁷ όπου δηλώθηκε ότι «**πρέπει να επιταχυνθούν οι μεταρρυθμίσεις, έτσι ώστε να εξασφαλιστούν υψηλής ποιότητας συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης που να είναι αποδοτικά και να προάγουν την ισότητα**». Σύμφωνα με την Ανακοίνωση, «**οι πολιτικές για την εκπαίδευση και την κατάρτιση μπορούν να έχουν σημαντικό θετικό αντίκτυπο σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο αλλά οι ανισότητες στην εκπαίδευση και την κατάρτιση συνεπάγονται επίσης τεράστιο κρυμμένο κόστος, το οποίο σπανίως εμφανίζεται στα δημόσια λογιστικά συστήματα**».¹²⁸ Πρέπει, ωστόσο, στο σημείο αυτό να γίνει σαφές ότι η λέξη «ισότητα» που αναφέρεται στον τίτλο της Ανακοίνωσης δε σημαίνει βέβαια άρση των ταξικών ανισοτήτων ή των ανισοτήτων φύλου, αλλά το βαθμό στον οποίο «**τα άτομα μπορούν να επωφεληθούν από την εκπαίδευση και την κατάρτιση, όσον αφορά στις ευκαιρίες, την πρόσβαση, την αντιμετώπισή τους και τα αποτελέσματα**».

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο σχετικό Ψήφισμά του για την παραπάνω Ανακοίνωση, συγκεκριμενοποιεί το πλαίσιο των δράσεων, καλώντας τα κράτη-μέλη να χρησιμοποιήσουν «**πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης και το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του φύλου ως εργαλείο για την κατάρτιση των ανισοτήτων μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση και την απασχόληση και την εξάλειψη των στερεοτύπων**».

Μέσα από το κείμενο του Ψηφίσματος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο:

- Παρακινεί τα κράτη-μέλη «**να προωθήσουν την “ασυνήθιστη” για το φύλο απασχόληση (π.χ. περισσότεροι άνδρες δάσκαλοι στα δημοτικά και περισσότερες γυναίκες στις επιστήμες) για τους νέους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων των μικρών παιδιών, πριν από την ηλικία κατά την οποία λαμβάνονται καίριες αποφάσεις για την εκπαίδευση και τη σταδιοδρομία και με τέτοιο τρόπο ώστε να μειωθεί ο διαχωρισμός που βασίζεται στο φύλο στον τομέα της απασχόλησης**».
- Επαναλαμβάνει ότι τα δεδομένα υψηλής ποιότητας, διαχωρισμένα ως προς το φύλο και την ηλικία, αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για οποιαδήποτε πολιτική.
- Καλεί τα κράτη-μέλη «**να ενισχύσουν τις επενδύσεις τους στην προσχολική εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης και της νηπιακής, καθώς αυτό μπορεί να είναι αποτελεσματικό μέσο για τη θεμελίωση της περαιτέρω εκπαίδευσης, την ανάπτυξη της παιδικής νοημοσύνης, την**

125 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006α). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: *Αποδοτικότητα και Ισότητα στο Πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Συστημάτων Εκπαίδευσης και Κατάρτισης* [COM(2006)481 τελικό - SEC(2006)1096].

126 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27ης Σεπτεμβρίου 2007 σχετικά με την αποδοτικότητα και την ισότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, P6_TA(2007)0417 - 2007/2113(INI).

127 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 23-24 Μαρτίου 2006, Συμπεράσματα της Προεδρίας, παράγραφος 23.

128 Η ανισότητα ως προς το φύλο δεν αποτελεί τον πρωταρχικό πόλο εντάσεως στην παρούσα Ανακοίνωση, αλλά κρίνεται συναφής στο βαθμό που συμβάλλει στα γενικά κοινωνικοοικονομικά μειονεκτήματα.

αναβάθμιση του γενικού επιπέδου δεξιοτήτων και να ενισχύσουν σαφώς την **ισότητα του εκπαιδευτικού συστήματος**».

- Εκφράζει την πεποίθηση ότι χρειάζεται **«περισσότερη έρευνα στην προσχολική εκπαίδευση σε επίπεδο Ε.Ε., ιδίως στον τομέα των έγκαιρων και στοχευμένων μέτρων, προκειμένου να εντοπιστούν οι πρακτικές που θα αποφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα**».

Για την επίτευξη της αποδοτικότητας και της ισότητας στην **πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση**, το ΕΚ καλεί τα κράτη-μέλη **«να στηρίζουν την κατάρτιση και τη μετεκπαίδευση των διδασκόντων, να τους παράσχουν κίνητρα και να βελτιώσουν τις ποιοτικές συνθήκες της σχολικής ζωής**», καθώς και να **«ενισχύσουν την ευαισθητοποίηση για την ισότητα των φύλων μεταξύ των δασκάλων και όσων παρέχουν εκπαίδευση, ώστε να μπορούν να προβάλλουν το σεβασμό αυτής της αρχής στη νεότερη γενιά**».

Για την τόνωση της αποδοτικότητας και της ισότητας στην **τρίτοβάθμια εκπαίδευση**, η Επιτροπή και το Κοινοβούλιο καλούν τα κράτη-μέλη να **«διαμορφώνουν κατάλληλες συνθήκες και να παρέχουν τα ενδεικνυόμενα κίνητρα ώστε να πραγματοποιούνται περισσότερες επενδύσεις από δημόσιες και ιδιωτικές πηγές, συμπεριλαμβανομένων, κατά περίπτωση, των διδάκτρων, σε συνδυασμό με συνοδευτικά χρηματοδοτικά μέτρα για άτομα που μειονεκτούν**». Η **αξιολόγηση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης** κρίνεται υψίστης σημασίας και προτείνεται στα κράτη-μέλη η διενέργεια σχετικών ερευνών, η ανάπτυξη στατιστικής υποδομής ικανής για τη συλλογή των απαραίτητων στοιχείων, καθώς και η ανάπτυξη μηχανισμών για την αξιολόγηση της προόδου κατά την υλοποίηση των πολιτικών.

Τέλος, το Κοινοβούλιο επαναλαμβάνει **«ότι πρέπει να ενθαρρυνθεί η ίση πρόσβαση των γυναικών και των ανδρών στις νέες τεχνολογίες**».

Με την πρώτη ματιά, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η Ανακοίνωση της Επιτροπής, το 2006, σχετικά με την προώθηση της αποδοτικότητας και της ισότητας αποτελεί την αφετηρία μιας σημαντικής προσπάθειας για την καταπολέμηση των ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Ωστόσο, ο βασικός στόχος αυτών των προτροπών δε φαίνεται να είναι η καταπολέμηση των ανισοτήτων καθαυτή, αλλά η βελτίωση της οικονομικής αποδοτικότητας της εκπαίδευσης. Η σημασία του σχετικού Ψηφίσματος για την επίτευξη της «ισότητας και της αποδοτικότητας στην εκπαίδευση», με την έννοια που αποδίδεται στον όρο «ισότητα» στην Ανακοίνωση, είναι αρκετά σημαντική. Ακόμα, όμως, και σε αυτή την περίπτωση η μόνη δέσμευση που περιλαμβάνει το Ψήφισμα αφορά στην υποχρέωση της Επιτροπής για δημοσίευση Εκθέσεων σε τακτά διαστήματα σχετικά με την αποδοτικότητα και την ισότητα των Ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Το 2007 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε Ψήφισμα σχετικά **με τις διακρίσεις σε βάρος των νέων γυναικών και των κοριτσιών στην εκπαίδευση**,¹²⁹ το οποίο βασίστηκε στο σχετικό έγγραφο εργασίας της Επιτροπής Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων.¹³⁰ Ένας από τους λόγους που οδήγησαν στην έκδοση του Ψηφίσματος ήταν το γεγονός ότι, αν και τα δύο φύλα παρουσιάζονται το ίδιο ικανά και φιλόδοξα στους χώρους της εκπαίδευσης και της εργασίας, οι σχετικές εκθέσεις παρουσιάζουν τις γυναίκες να βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση σε σχέση με τους άνδρες όσον αφορά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση. Όπως αναφέρεται στο έγγραφο εργασίας, **«το ποσοστό των κοριτσιών και των νέων γυναικών που συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους ή ακολουθούν ακαδημαϊκή σταδιοδρομία μειώνεται. Ενώ η αναλογία των γυναικών προς τους άνδρες στην εκπαίδευση πανεπιστημιακού επιπέδου είναι 59% προς 41%, μόλις το 43% των κατόχων διδακτορικών τίτλων και μόλις το 15% των κατόχων καθηγητικών εδρών είναι γυναίκες**». Μεταξύ των αιτιών αυτού του φαινομένου, συγκαταλέγονται: α) οι **εδραιωμένες προκαταλήψεις** σχετικά με τις **«φυσικές» κλίσεις των δύο φύλων** με άμεσο αντίκτυπο στην επιλογή επαγγέλματος, β) η αντιμετώπιση των γυναικών ως **εν δυνάμει απειλή (για τον παραδοσιακό ρόλο του άνδρα ως «κουβαλητή»)** σε περίπτωση ανάληψης υψηλών διοικητικών θέσεων, γ) η επικρατούσα αντίληψη ότι **ο άνδρας πρέπει να είναι ο**

129 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007c). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος των νέων γυναικών και των κοριτσιών στην εκπαίδευση [P6_TA-PROV(2007)0021 - 2006/2135(INI)]. (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2007-0021+0+DOC+PDF+VO//EL>, accessed 10 July 2008).

130 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (2006). Έγγραφο εργασίας σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος γυναικών και κοριτσιών στην εκπαίδευση. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Available at: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/621//621386/621386el.pdf, accessed 10 July 2008).

επιτυχημένος, ο ισχυρός στην οικογένεια, με αποτέλεσμα να οδηγεί τη γυναίκα σε συμβιβασμούς όσον αφορά στο επαγγελματικό της μέλλον, και δ) η ύπαρξη **στερεοτύπων που συνδέονται με την παράδοση και τη θρησκεία** και που επηρεάζουν αρνητικά την πρόσβαση των νέων γυναικών και των κοριτσιών στην εκπαίδευση. Με βάση τις διαπιστώσεις αυτές, μέσα από το κείμενο του Ψηφίσματος του 2007, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καλεί τα κράτη-μέλη να:

- *Ενθαρρύνουν την πρόσβαση των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων, με ιδιαίτερη έμφαση στις ακαδημαϊκές θέσεις.*
- *Ενθαρρύνουν την απεικόνιση των γυναικών και των ανδρών στα Μ.Μ.Ε., χωρίς προκατειλημμένες και διαστρεβλωμένες απόψεις που τελικά μειώνουν ή υποτιμούν το ένα ή και τα δύο φύλα, και*
- *Επαναξιολογήσουν τις μεθόδους εξέτασης που χρησιμοποιούν όταν τοποθετούν παιδιά σε σχολεία αποκατάστασης, και ειδικά τα παιδιά Ρομά.*

Τόσο τα παραπάνω όσο και τα παρακάτω σημαντικά μέτρα, τα οποία στοχεύουν στην καταπολέμηση των ανισοτήτων, των προκαταλήψεων και των διακρίσεων φύλου στην εκπαίδευση, περιορίζονται, δυστυχώς μόνο (λαμβάνοντας υπόψη και το μη δεσμευτικό τους χαρακτήρα) σε επίπεδο προτροπών και συστάσεων από το Κοινοβούλιο προς τα κράτη-μέλη και αφορούν στην:

- *Ενίσχυση της θέσης των γυναικών εκπαιδευτικών στις υψηλότερες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος και στα κέντρα λήψεων αποφάσεων σε θέματα εκπαίδευσης, όπου παρατηρείται ακόμη ποσοτική υπεροχή των ανδρών συναδέλφων τους.*
- *Αναμόρφωση του αναλυτικού προγράμματος και του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και κατάρτιση των καθηγητών/-τριών και άλλων εργαζομένων στον εκπαιδευτικό τομέα, με σκοπό την προώθηση της ισότητας των φύλων.*
- *Εφαρμογή εθνικής πολιτικής για πρόσβαση στην ποιοτική εκπαίδευση και παροχή ίσων ευκαιριών σε αγόρια και κορίτσια (από την προσχολική ηλικία) που είτε ανήκουν σε εθνικές μειονότητες ή είναι παιδιά μεταναστών/-τριών, με στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων.*
- *Ενημέρωση για την ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση σε όλα τα επίπεδα, ιδίως μεταξύ των πλέον ευάλωτων κοινοτήτων.*
- *Δημιουργία και παρακολούθηση εθνικών εκπαιδευτικών πολιτικών που θα επιτρέπουν σε όλα τα κορίτσια και τα αγόρια, να εισάγονται, να παραμένουν και να ολοκληρώνουν την υποχρεωτική εκπαίδευση.*
- *Προσαρμογή των νέων τεχνολογιών στον τομέα της κατάρτισης και στις εκπαιδευτικές ανάγκες των γυναικών (π.χ. εξ αποστάσεως μάθηση μέσω της τεχνολογίας των υπολογιστών).*

Μια επίσης σημαντική επισήμανση του Κοινοβουλίου στο πλαίσιο του Ψηφίσματος του 2007 είναι η **ανάγκη αξιολόγησης των στατιστικών στοιχείων** για θέματα φύλου, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των διαθέσιμων δεδομένων **εξακολουθούν να συλλέγονται και να παρουσιάζονται χωρίς διαφοροποίηση ως προς το φύλο.**

Τον Ιανουάριο του **2008**, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εκτιμώντας το γεγονός ότι «*τα κορίτσια και οι γυναίκες συχνά είναι θύματα νομικών, κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων που επηρεάζουν την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την υγεία*», υιοθέτησε το **Ψήφισμα**¹³¹ σχετικά με μια **στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού**. Το Κοινοβούλιο, όπως καταγράφεται στο κείμενο του Ψηφίσματος, συμφωνεί στο γεγονός «*ότι οι αξίες και τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, πρέπει να αποτελούν απαραίτητη συνιστώσα της εκπαίδευσης κατά την παιδική ηλικία, και τη βάση όλων των άλλων σταδίων της ζωής*» και, επιπλέον, επιστά την προσοχή «*στο ρόλο της εκπαίδευσης, ο οποίος θα πρέπει να προάγει την ισότητα και να μην ενέχει το στοιχείο της βίας ή της σωματικής τιμωρίας*». Στο πλαίσιο της μελλοντικής στρατηγικής της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού, όπου θα πρέπει να αναγνωρίζεται ρητά το **δικαίωμα στην εκπαίδευση με βάση τις ίσες ευκαιρίες και την έλλειψη διακρίσεων**, το ΕΚ πρότείνει να πραγματοποιηθούν *εκστρατείες ευαισθητοποίησης στο θέμα της ισότητας ανδρών και γυναικών*, οι οποίες θα απευθύνονται σε κορίτσια και αγόρια, στους γονείς, στους/στις εκπαιδευτικούς και στις ευάλωτες κοινότητες. Ζήτησε, επίσης, από την

131 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 16ης Ιανουαρίου 2008 σχετικά με μια στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού. [P6_TA-PROV(2008)0012 - 2007/2093(INI)]. Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Επιτροπή να συγκεντρώσει στοιχεία ανά φύλο και ηλικία για όλες τις μορφές διακρίσεων και βιαιοπραγιών σε βάρος των παιδιών, να ενσωματώσει τη διάσταση της ισότητας γυναικών και ανδρών σε όλες τις πολιτικές και τα μέσα της μελλοντικής στρατηγικής της και να διασφαλίσει την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των πολιτικών αυτών. Το **δικαίωμα στην πληροφόρηση και την εκπαίδευση** αποτελεί έναν από τους 10 τομείς προτεραιότητας της Στρατηγικής. Πρέπει, ωστόσο, στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι το Κοινοβούλιο δεν ενέταξε στο Ψήφισμά του την πρόταση της γνωμοδοτικής Επιτροπής Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας,¹³² η οποία εξέφρασε την ανησυχία της «για τις πολλαπλές παραβιάσεις δικαιωμάτων εις βάρος κοριτσιών από οικογένειες μεταναστών» και παρότρυνε μέσα από την Έκθεσή της τα κράτη-μέλη «να απαγορεύσουν τις μαντίλες και την κάλυψη προσώπου και σώματος, τουλάχιστον στο δημοτικό σχολείο, ώστε να εμποδωθεί σθεναρότερα το δικαίωμα να είναι κανείς παιδί, και να εξασφαλισθεί το δικαίωμα γνήσιας και ελεύθερης επιλογής σε μεγαλύτερη ηλικία».

Συμπερασματικά, όπως παρατηρείται από την παραπάνω εκτενή συνθετική παρουσίαση των πολιτικών της Ε.Ε., από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) και μετά, η ισότητα των φύλων συνιστά βασικό σκοπό και επιδίωξη της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε αντίθεση με την προ Συνθήκης χρονική περίοδο, από το 1997 και ύστερα παρατηρείται η ψήφιση και έκδοση πλήθους νομικά δεσμευτικών κειμένων, τα οποία απευθύνονται στα κράτη-μέλη με στόχο την ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι πρωτοβουλίες της Ε.Ε., ωστόσο, δείχνουν να επικεντρώνονται κυρίως στον τομέα της απασχόλησης και στους όρους εργασίας. Εντούτοις, ο χώρος της εκπαίδευσης εμπίπτει σε αρκετές περιπτώσεις στο πεδίο εφαρμογής των Οδηγιών, Κανονισμών και Αποφάσεων που έχουν ως στόχο τη δέσμευση των κρατών-μελών ως προς τη διασφάλιση της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών. Επίσης, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δίνεται έμφαση και στην εφαρμογή ειδικών μέτρων υπέρ των γυναικών, βάση για την εφαρμογή των οποίων αποτέλεσε η ρητή αναφορά που γίνεται στο άρθρο 114 της Συνθήκης. Τονίζεται, επίσης, η ανάγκη συστηματικής συλλογής και βελτίωσης των στατιστικών κατά φύλο και ηλικία, καθώς και η ανάγκη αξιολόγησης του αντικτύπου των δράσεων για την ισότητα των φύλων. Η Ε.Ε. καλεί τα κράτη-μέλη της να διαμορφώσουν πολιτικές με στόχο την αντιμετώπιση της υποεκπροσώπησης των γυναικών στις ΤΠΕ, καθώς και την ενσωμάτωση των ΤΠΕ και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Προτροπές και Συστάσεις για εφαρμογή μέτρων με στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων στην εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού συναντώνται σε αρκετά, χρονολογικά πρόσφατα, Ψηφίσματα του ΕΚ που φτάνουν έως και το 2008. Στα κείμενα αυτά είναι έκδηλη η αναγνώριση από την Ε.Ε. της ανάγκης της πολυδιάστατης προσέγγισης του θέματος της ισότητας ανδρών και γυναικών μέσω ενός ευρέως φάσματος μέτρων σε όλους τους τομείς και κυρίως στην εκπαίδευση και την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Υπογραμμίζεται η σημασία της παρότρυνσης στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος των νεαρών γυναικών να ακολουθούν μη-παραδοσιακούς τομείς σπουδών (επισημαίνεται, ωστόσο, ότι αρκετά λιγότερες είναι οι αναφορές που γίνονται στην αντίστοιχη ενθάρρυνση των αγοριών να ακολουθούν «ασυνήθιστους» για το φύλο τους τομείς σπουδών). Επίσης, σε Ψήφισμα του 2007 γίνεται πλέον –ίσως από τις ελάχιστες φορές αλλά τουλάχιστον γίνεται– ρητή αναφορά από το ΕΚ στην ενθάρρυνση της πρόσβασης των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων και στις υψηλότερες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, όπου παρατηρείται ποσοτική υπεροχή των ανδρών, με ιδιαίτερη έμφαση στις ακαδημαϊκές θέσεις. Τονίζεται η ανάγκη αναμόρφωσης του αναλυτικού προγράμματος και του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, αλλά και η αναγκαία κατάρτιση των εκπαιδευτικών και των άλλων εργαζομένων στον εκπαιδευτικό τομέα. Ο αντίκτυπος, ωστόσο, των Ψηφισμάτων αυτών του ΕΚ σε εθνικό επίπεδο παραμένει αμφίβολος, έως και απογοητευτικός θα λέγαμε, κρίνοντας από την υπάρχουσα κατάσταση όσον αφορά στις διαφυλικές ανισότητες, οι οποίες θα παρουσιαστούν και στη συνέχεια.

Οι δράσεις της Ε.Ε. ωστόσο δε σταματούν στα παραπάνω νομικά κείμενα, καθώς υπάρχουν και άλλες πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα αυτό, οι οποίες παρουσιάζονται στην ενότητα που ακολουθεί.

132 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (2007). Έκθεση σχετικά με μια στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού [A6-0520/2008 - 2007/2093(INI)].

4.4 Πρόσφατες Εξελίξεις στις Πολιτικές Ισότητας των Φύλων στην Ε.Ε.

4.4.1 Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010

Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010¹³³ καθορίζει τις προτεραιότητες της Επιτροπής και το πλαίσιο δράσης της για την προώθηση της ισότητας έως το 2010. Πιο συγκεκριμένα, ο Χάρτης θέτει **έξι (6) Τομείς Προτεραιότητας** στη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ισότητα των δύο φύλων, οι οποίοι είναι οι ακόλουθοι:

1. Ισότητα οικονομική ανεξαρτησία για γυναίκες και άνδρες,
2. Συμφιλίωση της ιδιωτικής, οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής,
3. Ίση εκπροσώπηση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,
4. Εξάλειψη όλων των μορφών βίας –με βάση το φύλο– εμπορίας και διακίνησης ανθρώπων,
5. Εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην κοινωνία,
6. Προώθηση της ισότητας των φύλων στις εξωτερικές και αναπτυξιακές πολιτικές (εκτός Ε.Ε.).

Ο Χάρτης Πορείας στηρίζεται στην εμπειρία της Στρατηγικής-Πλαισίου για την ισότητα των φύλων¹³⁴ που υλοποιήθηκε κατά την περίοδο 2001-2005 και συνδυάζει «τη δρομολόγηση νέων ενεργειών και την ενίσχυση των πετυχημένων υπάρχουσών δραστηριοτήτων». Επιβεβαιώνει τη διπλή προσέγγιση της ισότητας των φύλων που βασίζεται αφενός στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλους τους τομείς και τις δραστηριότητες των πολιτικών και, αφετέρου, σε συγκεκριμένα μέτρα. Καθώς η Επιτροπή «δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους αυτούς μόνη της, αφού σε πολλούς τομείς το κέντρο βάρους βρίσκεται σε επίπεδο Κράτους-Μέλους», ο Χάρτης απηχεί τη δέσμευση της Επιτροπής «να προωθήσει την ατζέντα της ισότητας των φύλων ενισχύοντας τη σύμπραξη με τα κράτη-μέλη και τους άλλους φορείς». Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εφαρμογή του Χάρτη καλούνται να συμμετέχουν τα κράτη-μέλη, οι υποψήφιοι χώρες, αλλά και οι εν δυνάμει υποψήφιοι χώρες. Στο κείμενο του Χάρτη, για κάθε έναν από τους έξι τομείς προτεραιότητας προσδιορίζονται οι στόχοι, οι ενέργειες προτεραιότητας και οι δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου της εφαρμογής των στόχων.

Ο τρίτος στόχος της 3^{ης} προτεραιότητας, που τιτλοφορείται «**Προώθηση της Ίσης Συμμετοχής Γυναικών και Ανδρών στη Λήψη Αποφάσεων**», είναι η *αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στον τομέα των επιστημών και της τεχνολογίας*, έτσι ώστε να καταλαμβάνουν το 25% των ηγετικών θέσεων στην έρευνα του δημόσιου τομέα. Ανάμεσα στις Βασικές Ενέργειες της προτεραιότητας αυτής αναφέρεται ότι η Επιτροπή θα παρακολουθεί και θα προωθεί την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου, και ειδικότερα:

- Στην Ευρωπαϊκή πολιτική για την έρευνα και το 7^ο Πρόγραμμα-Πλαίσιο, και
- Στο πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»,¹³⁵

προάγοντας την πρόσβαση των γυναικών σε επιστημονικές και τεχνικές επαγγελματικές σταδιοδρομίες, σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό στόχο της εξισορρόπησης της ασυμμετρίας των φύλων σε αυτό τον τομέα, πρόταση που εντοπίζεται και στο σχετικό πρόγραμμα του Συμβουλίου το 2002.¹³⁶

Στο κείμενο του Χάρτη προβλέπεται, επίσης, η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Οδηγού βέλτιστων πρακτικών σε ζητήματα Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) για τα δύο φύλα.

Οι **δείκτες** για την παρακολούθηση της προόδου εφαρμογής του παραπάνω στόχου είναι: α) η κατανομή γυναικών και ανδρών κατά τη διαδρομή μιας τυπικής ακαδημαϊκής καριέρας, β) η κατανομή κατά φύλο των πρωτοβάθμιων καθηγητών/-τριών, και γ) το ποσοστό γυναικών σε ηγετικές θέσεις στο δημόσιο τομέα έρευνας.

¹³³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006b). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών για την περίοδο 2006-2010* [COM(2006)92 τελικό - SEC(2006) 275].

¹³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000b). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Προς Μια Κοινωνική Στρατηγική - Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005): Πρόταση απόφασης του Συμβουλίου περί του προγράμματος που αναφέρεται στην κοινοτική στρατηγική πλαίσιο για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (2001-2005)* [COM(2000)335 τελικό]. (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0335:FIN:EL:PDF> accessed 10 July 2008).

¹³⁵ Περισσότερες πληροφορίες για το Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010», βλ. στη σελ. 84.

¹³⁶ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2002). *Λεπτομέρεια πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη (2002/C 142/01)*.

Ο 1^{ος} και ο 3^{ος} στόχος της πέμπτης προτεραιότητας του Χάρτη Πορείας αφορούν στην «εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην **εκπαίδευση, την κατάρτιση και τον πολιτισμό**» και «**στα μέσα ενημέρωσης**», αντίστοιχα. Καθώς η εκπαίδευση, η κατάρτιση και ο πολιτισμός συνεχίζουν να μεταφέρουν τα στερεότυπα των φύλων, οι γυναίκες και οι άνδρες ακολουθούν -συχνά- παραδοσιακούς κλάδους εκπαίδευσης, οι οποίοι -συνήθως- οδηγούν τις γυναίκες σε επαγγέλματα που αμείβονται λιγότερο.¹³⁷ Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής,¹³⁸ η πολιτική πρέπει «να εστιαστεί στην **καταπολέμηση των στερεοτύπων των φύλων από μικρή ηλικία, στην κατάρτιση για την ευαισθητοποίηση του διδακτικού προσωπικού και των σπουδαστών/-τριών και στην ενθάρρυνση νέων γυναικών και ανδρών να εξερευνήσουν μη παραδοσιακά εκπαιδευτικά μονοπάτια**». Σημαντικό είναι, επίσης, να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου που πλήττει περισσότερο τα αγόρια σε σύγκριση με τα κορίτσια. Όσον αφορά στα μέσα ενημέρωσης, ο ρόλος τους στην καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου είναι σημαντικός, καθώς «μπορούν να συμβάλουν στην παρουσίαση μιας ρεαλιστικής εικόνας των γυναικών και των ανδρών στη σύγχρονη κοινωνία και να αποφεύγουν να υποβαθμίζουν και να προσβάλλουν την εικόνα τους».¹³⁹

Οι *Βασικές Ενέργειες*, που θα αναλάβει η Επιτροπή προς την κατεύθυνση αυτή, περιλαμβάνουν την:

- Υποστήριξη μέτρων για την εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην εκπαίδευση, τον πολιτισμό και την αγορά εργασίας με την προώθηση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου και συγκεκριμένων ενεργειών στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Ταμείου (ΕΚΤ), με τα προγράμματα ΤΠΕ και τα προγράμματα Εκπαίδευσης και Πολιτισμού της Ε.Ε., καθώς και τη στρατηγική για τη δια βίου μάθηση της Ε.Ε. και το μελλοντικό ολοκληρωμένο πρόγραμμα για τη δια βίου μάθηση.
- Υποστήριξη των *εκστρατειών ευαισθητοποίησης* και της *ανταλλαγής ορθών πρακτικών στα σχολεία* και τις επιχειρήσεις σχετικά με τους ρόλους των φύλων που ξεφεύγουν από τα στερεότυπα.
- Ανάπτυξη *διαλόγου με τα μέσα ενημέρωσης*, ώστε να ενθαρρυνθεί μια μη στερεοτυπική απεικόνιση γυναικών και ανδρών.

Οι προτεινόμενοι **δείκτες** για την παρακολούθηση της προόδου εφαρμογής των παραπάνω στόχων είναι:

- α) Κατανομή αποφοίτων κατά φύλο και κλάδο σπουδών.
- β) Εκπαιδευτική επίτευξη κατά φύλο (δηλαδή το ποσοστό ανδρών και γυναικών, της ηλικιακής ομάδας 20-24, που έχουν ολοκληρώσει τουλάχιστον το Λύκειο).
- γ) Πρόωρη εγκατάλειψη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά φύλο.
- δ) Δια βίου εκπαίδευση: ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 25-64, κατά φύλο, που συμμετείχαν σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης και κατάρτισης σε χρονικό διάστημα τεσσάρων εβδομάδων πριν από την έρευνα, και, τέλος,
- ε) Δείκτες σχετικά με τα στερεότυπα στον Πολιτισμό και στα Μ.Μ.Ε. (οι οποίοι πρόκειται να αναπτυχθούν).

Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών 2006-2010 εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 13 Μαρτίου του 2007.¹⁴⁰

Η Επιτροπή θα παρουσιάσει Έκθεση Προόδου το 2008 σχετικά με την κατάσταση εφαρμογής του Χάρτη και θα πραγματοποιήσει, το 2010, αξιολόγηση του Χάρτη Πορείας, με βάση τα αποτελέσματα της οποίας θα προτείνει την κατάλληλη συνέχεια. Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών προβλέπεται ότι θα παρέχει την απαιτούμενη τεχνογνωσία κατά την εφαρμογή του Χάρτη Πορείας και ότι θα διαδραματίσει ρόλο καίριας σημασίας στην παρακολούθηση των περισσότερων από τις παραπάνω ενέργειες. Ωστόσο, δύο χρόνια μετά την ανακοίνωση του Χάρτη, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών –όπως περιγράφεται και στην επό-

137 Υπάρχει, βέβαια, και η άποψη ότι συμβαίνει το αντίθετο, ότι, δηλαδή, δεν κατευθύνονται οι γυναίκες σε επαγγέλματα που είναι χαμηλά αμειβόμενα, αλλά ότι στα επαγγέλματα στα οποία συγκεντρώνονται κυρίως γυναίκες μετατρέπονται σε χαμηλά αμειβόμενα επαγγέλματα.

138 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006b). *ό.π.*, σ. 10.

139 Στο ίδιο, σ. 11.

140 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007d). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 13ης Μαρτίου 2007 σχετικά με τον Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010*, P6_TA(2007)0063. Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 301, 56-63 / 13.12.2007).

μενη ενότητα– δεν έχει ξεκινήσει ακόμα τις εργασίες του καθώς βρίσκεται ακόμα στο αρχικό στάδιο της ίδρυσής του.

Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών «έδωσε νέα πνοή στην Κοινωνική πολιτική στον εν λόγω τομέα». ¹⁴¹ Η Επιτροπή εξασφαλίζει την παρακολούθηση των επιτευγμάτων και των προβλεπόμενων ενεργειών του Χάρτη Πορείας με ένα λεπτομερές ετήσιο πρόγραμμα εργασίας. Στο πρόγραμμα εργασίας για το έτος 2007, επισημαίνεται ότι έχει επιτευχθεί σημαντική πρόοδος όσον αφορά στην ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας των φύλων στις πολιτικές της Ένωσης, κυρίως στους τομείς προτεραιότητας που προσδιορίζονται στο Χάρτη Πορείας. ¹⁴²

4.4.2 Το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο Ισότητας των Φύλων

Προς την ίδια κατεύθυνση και το ίδιο έτος με τον Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών (2006-2010), υιοθετήθηκε από τα κράτη-μέλη και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το **Ευρωπαϊκό Σύμφωνο Ισότητας των Φύλων** ¹⁴³ στην Εαρινή Σύνοδο Κορυφής του Συμβουλίου τον Μάρτιο του 2006. Το Σύμφωνο αντικατοπτρίζει τη βούληση, την αποφασιστικότητα και την πολιτική δέσμευση των ηγετών των κρατών-μελών για την εφαρμογή πολιτικών προώθησης της ισότητας των φύλων, αλλά και την πρόθεσή τους να κινηθούν επί τη βάση των αξόνων του Χάρτη Πορείας της Επιτροπής. Το Σύμφωνο, ωστόσο, επικεντρώνεται κυρίως στην ενθάρρυνση των δράσεων κρατών-μελών ως προς τη γυναικεία επιχειρηματικότητα, τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων και την καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου στην απασχόληση. Στο πλαίσιο αυτό, ωστόσο, εντοπίζεται -ευτυχώς- μια μεμονωμένη φράση, η οποία αφορά στην ενθάρρυνση για την υιοθέτηση μέτρων στο χώρο της εκπαίδευσης: «**καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου, ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με το διαχωρισμό με βάση το φύλο στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση**».

Τέλος, το 2006 εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο οι **στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή**, ως ενδεικτικό πλαίσιο για τα εθνικά στρατηγικά πλαίσια αναφοράς των κρατών-μελών και την εφαρμογή των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων για την περίοδο **2007-2013**. ¹⁴⁴ Στην κατευθυντήρια γραμμή που αφορά στις «**περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας**» (1.3.) τονίζεται ότι θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην **υλοποίηση του ευρωπαϊκού συμφώνου για την ισότητα των φύλων** μέσω της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου, αλλά και με ειδικές ενέργειες για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση, τη μείωση των επαγγελματικών διακρίσεων, τη μείωση των διαφορών στους μισθούς, την καταπολέμηση των στερεοτύπων σε σχέση με τα δύο φύλα, καθώς και την εναρμόνιση της επαγγελματικής με την ιδιωτική ζωή.

Κατά τα τελευταία χρόνια, επίσης, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το χάσμα μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση δείχνει να έχει γεφυρωθεί (με εξαίρεση το επίπεδο των διδακτορικών σπουδών), καθώς οι γυναίκες στα περισσότερα κράτη-μέλη ξεπερνούν τους άνδρες απόφοιτους Πανεπιστημίων. Παρ' ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο πιθανό να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε πανεπιστημιακό επίπεδο σε σχέση με τους άνδρες, υπάρχουν ακόμα μεγάλες διαφορές όσον αφορά στην επιλογή του κλάδου σπουδών μεταξύ ανδρών και γυναικών: οι άνδρες ξεπερνούν κατά πολύ τις γυναίκες στους κλάδους της επιστήμης και της μηχανικής, ενώ οι γυναίκες κυριαρχούν στις ανθρωπιστικές και καλλιτεχνικές σπουδές. Το συμπέρασμα είναι ότι στις μέρες μας υπάρχουν ακόμα κλάδοι που θεωρούνται «γυναι-

141 European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2008). *Report on Gender Equality between Women and Men - 2008*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, σ. 8 (Available at: http://www.pariopportunita.gov.it/Pari_Opportunita/UserFiles/II_Dipartimento/documenti/equality_2008_en.pdf, accessed 10 July 2008).

142 European Commission (2007). *Work Programme of the Roadmap for Equality between Women and Men (2006-2010): Achievements of 2006 and Plans for 2007*. {SEC(2007)537}.

143 Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων. Στο: Παράρτημα II των συμπερασμάτων της Προεδρίας 7775/1/06/Rev 1. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών, 23-24 March 2006 (Available at: http://www.eu2006.at/en/News/Council_Conclusions/2403EuropeanCouncil.pdf, accessed on 10 July 2008).

144 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006). *Απόφαση του Συμβουλίου της 6ης Οκτωβρίου 2006 για τις στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας για τη συνοχή*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (E.E. L 291, 11-32/ 21.10.2006).

κείοι», οι οποίοι οδηγούν κατά κανόνα σε χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας. Η εξάλειψη τέτοιων στερεοτύπων αποτελεί μια από τις προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συνοψίζοντας, είναι φανερό ότι οι στόχοι για την ισότητα των φύλων στην εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιορίζονται στην αύξηση του αριθμού των γυναικών στους παραδοσιακά «ανδροκρατούμενους» κλάδους και στη διασφάλιση της ισότητας των φύλων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τη συνεχιζόμενη κατάρτιση.

4.4.3 Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων

Τον Ιούνιο του 2004 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο,¹⁴⁵ επαναλαμβάνοντας τους στόχους της ατζέντας της Λισαβόνας όσον αφορά στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών και λαμβάνοντας υπόψη τις προηγούμενες συζητήσεις, εξέφρασε την υποστήριξή του στο αίτημα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου,¹⁴⁶ το οποίο χρονολογείται ήδη από το 2002, για τη δημιουργία ενός **Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων** και κάλεσε την Επιτροπή να υποβάλει σχετική πρόταση. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αναγνώρισε, δηλαδή, την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός οργανισμού που θα λειτουργεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με στόχο την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, κάτι το οποίο είχε συζητηθεί για πρώτη φορά στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας (7 Δεκεμβρίου 2000).

Στις 8 Μαρτίου του 2005, η Επιτροπή κατέθεσε την Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την ίδρυση του Ινστιτούτου.¹⁴⁷ Το Ινστιτούτο ιδρύθηκε, με την ψήφιση του **Κανονισμού 1922/2006**,¹⁴⁸ από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο στις 20 Δεκεμβρίου του 2006. Ο Κανονισμός προέβλεπε ότι το Ινστιτούτο θα αρχίσει να λειτουργεί το συντομότερο δυνατό, και το αργότερο μέσα σε ένα χρόνο μετά την έναρξη ισχύος του Κανονισμού, δηλαδή, όχι μετά τις 19 Ιανουαρίου του 2008. Το σημείο, βέβαια, στο οποίο βρίσκεται μέχρι σήμερα (Ιούλιος 2008) η δράση του Ινστιτούτου, ή μάλλον καλύτερα η ίδρυσή του, περιορίζεται στο διορισμό των τακτικών και αναπληρωματικών μελών του Διοικητικού Συμβουλίου,¹⁴⁹ γεγονός όμως που εφοδίασε το Ινστιτούτο με το όργανο λήψης των αποφάσεών του.¹⁵⁰ Η θέση του/της Διευθυντή/-τριας παραμένει ακόμα κενή.

Το Ινστιτούτο συστάθηκε ως ανεξάρτητη υπηρεσία, η οποία θα εκτελεί τα καθήκοντά της εντός του πεδίου αρμοδιοτήτων της Κοινότητας και σύμφωνα με τις προτεραιότητες της Ένωσης στον τομέα της ισότητας των φύλων. Σύμφωνα με τη μελέτη σκοπιμότητας της Επιτροπής, αποστολή του Ινστιτούτου θα είναι να ασκεί ορισμένα καθήκοντα που δεν καλύπτονται από τους υφιστάμενους οργανισμούς ή θεσμικούς μηχανισμούς. Το Ινστιτούτο θα διαθέτει την απαραίτητη εμπειρογνομosύνη για να επικουρεί τα κοινοτικά θεσμικά όργανα (ιδίως την Επιτροπή) και τις αρχές των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προαγωγή και υλοποίηση της πολιτικής για την ισότητα των φύλων και την καταπολέμηση των διακρίσεων φύλου. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κανονισμού, στα καθήκοντα του Ινστιτούτου περιλαμβάνονται τα ακόλουθα:

1. **Συλλογή, ανάλυση και διάδοση πληροφοριών**, καθώς και αξιόπιστων και συγκρίσιμων **δεδομένων** για την ισότητα των φύλων. Επίσης, *ανάπτυξη μεθόδων* για τη βελτίωση της αντικει-

145 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 17-18 Ιουνίου 2004, Συμπεράσματα της Προεδρίας, παράγραφος 43, σ. 9.

146 Ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου P5-TA(2002)0372 της 4.7.2002, P5-TA(2002)0606 της 17.12.2002, P5-TA(2004)0023 της 14.1.2004 και P5-TA(2004)0167 της 10.3.2004.

147 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005a). *Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με την ίδρυση Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων* [COM (2005)81]. (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0081:FIN:EL:PDF>, accessed 10 July 2008).

148 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006b). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1922/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2006, περί ίδρύσεως Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την για την Ισότητα των Φύλων*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (EE L 403, 9-17, 30.12.2006).

149 Τα μέλη του Δ.Σ. του Ινστιτούτου προέρχονται από 18 κράτη-μέλη (Βέλγιο, Τσεχική Δημοκρατία, Δανία, Γερμανία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Κύπρος, Ιρλανδία, Λετονία, Λιθουανία, Ελλάδα, Λουξεμβούργο, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβενία και Σουηδία).

150 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). *Απόφαση του Συμβουλίου της 30ής Μαΐου 2007 για τον διορισμό των τακτικών και αναπληρωματικών μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (EE C 128, 2-3/ 09.06.2007).

μενικότητας, της συγκρισιμότητας και της αξιοπιστίας των δεδομένων,¹⁵¹ επεξεργασία μεθοδολογικών εργαλείων για την καλύτερη ενσωμάτωση της ισότητας των φύλων σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές και διεξαγωγή ερευνών για την αποτύπωση της κατάστασης όσον αφορά στην ισότητα των φύλων, σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

2. Ενθάρρυνση της ανταλλαγής πληροφοριών και προώθηση του διαλόγου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς, και κυρίως με τα θεσμικά όργανα της Κοινότητας και των κρατών-μελών, τους κοινωνικούς εταίρους, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, τα ερευνητικά κέντρα, τα πανεπιστήμια κ.λπ.

3. Ευαισθητοποίηση των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσω της διοργάνωσης διασκέψεων, εκστρατειών και συναντήσεων με θέμα την ισότητα των δύο φύλων και διατύπωση συμπερασμάτων που θα υποβάλλονται στην Επιτροπή.

Επίσης, το Ινστιτούτο προβλέπεται να ιδρύσει και να συντονίζει το **Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Ισότητα των Φύλων**, στο οποίο θα συμμετέχουν κέντρα, φορείς, οργανισμοί και εμπειρογνώμονες που ασχολούνται με την ισότητα των φύλων, προκειμένου να ενισχυθεί και να ενθαρρυνθεί η έρευνα, να βελτιστοποιηθεί η αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων και να ενισχυθεί η ανταλλαγή και η διάδοση πληροφοριών. Για την καλύτερη διάδοση των πληροφοριών και την ενημέρωση του ευρύτερου κοινού προβλέπεται, επίσης, η δημιουργία ενός **Κέντρου Τεκμηρίωσης**. Το Ινστιτούτο θα έχει ακόμα την υποχρέωση να συμβάλει στην *προβολή μη στερεότυπων ρόλων των γυναικών και των ανδρών σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής* και να παρουσιάζει τα ευρήματά του και τις πρωτοβουλίες που αποσκοπούν στη δημοσιοποίηση και αξιοποίηση τέτοιων επιτευγμάτων. Επίσης, για τον απολογισμό του έργου του, το Ινστιτούτο θα δημοσιεύει **Έκθεση Πεπραγμένων** σε ετήσια βάση.

Όσον αφορά στην *αξιολόγηση του έργου του Ινστιτούτου*, με βάση το κείμενο του Κανονισμού, προτείνεται η διενέργεια ανεξάρτητης εξωτερικής αξιολόγησης του αντίκτυπου του Φορέα, της σκοπιμότητας μιας ενδεχόμενης τροποποίησης ή επέκτασης των καθηκόντων του, και του κατάλληλου χρόνου για περαιτέρω τέτοιες αναθεωρήσεις. Η πρώτη **εξωτερική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του Ινστιτούτου** προβλέπεται να πραγματοποιηθεί το αργότερο μέχρι τις **18 Ιανουαρίου 2010**.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι, ύστερα από έρευνα που διενήργησε η 7^η Υποεπιτροπή¹⁵² που δημοσιεύθηκε το 2006, διατυπώθηκαν ισχυρές αμφιβολίες για την επιθυμία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να ιδρύσει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων. Η Υποεπιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *«το έργο του Ινστιτούτου περιγράφεται φιλόδοξο αλλά ασαφές»*.¹⁵³

151 Η παροχή αντικειμενικών, αξιόπιστων και συγκρίσιμων δεδομένων σχετικά με την ισότητα των φύλων από όλα τα κράτη-μέλη συνιστά πρόκληση, καθώς οι τρόποι συλλογής δεδομένων ποικίλλουν. Για να επιτευχθούν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα, το Ινστιτούτο πρέπει να καθιερώσει μόνιμη συνεργασία με τους συναφείς ακαδημαϊκούς, ερευνητικούς, κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς φορείς σε εθνικό επίπεδο σε κάθε κράτος-μέλος.

152 Πρόκειται για την «Sub-Committee G of the European Union Select Committee», η οποία χειρίζεται τα θέματα Κοινωνικής Πολιτικής και ζητήματα που σχετίζονται με τους/τις καταναλωτές/-τριες.

153 House of Lords, European Union Committee (2006). *Proposed European Institute for Gender Equality: Report with Evidence*. London: The Stationery Office Limited.

ΨΑΧΝΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, από το 1997¹⁵⁴ άρχισε να εκδίδει Ετήσιες Εκθέσεις προκειμένου να παρακολουθεί την κατάσταση σχετικά με την ισότητα των δύο φύλων και, κατ' επέκταση, την πρόοδο που έχει επιφέρει η εφαρμογή των ανάλογων πολιτικών. Οι 12 Εκθέσεις που καταρτίστηκαν μέχρι το 2008 αποτέλεσαν τη βάση για μια σειρά 7 Ψηφισμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που αφορούν στην ισότητα ανδρών και γυναικών και περιέχουν συστάσεις τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε επίπεδο κρατών-μελών.

Οι επτά πρώτες εκθέσεις για τα έτη 1996 έως και 2002 είχαν τίτλο: «Έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση» και οδήγησαν στην υιοθέτηση τεσσάρων Ψηφισμάτων, τα οποία βασίστηκαν στις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα των Εκθέσεων για τα έτη 1997-1999, 2000, 2001 και 2002.

Τον Μάρτιο του 2003 το Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να καταρτίζει κάθε χρόνο, σε συνεργασία με τα κράτη-μέλη, έκθεση προόδου σχετικά με την ισότητα των φύλων, προκειμένου αυτή να χρησιμοποιείται ως Οδηγός για να καθορίζονται οι προσανατολισμοί και οι στόχοι για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις διάφορες πολιτικές. Από τότε, και μέχρι τις αρχές του 2008, έχουν υποβληθεί 5 Εκθέσεις¹⁵⁵ για τα έτη 2003-2007. Η Έκθεση - 2004¹⁵⁶ αφορά στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-15, οι Εκθέσεις 2005-2007^{157,158,159} στην Ε.Ε.-25, ενώ στην τελευταία Έκθεση - 2008¹⁶⁰ συμπεριλαμβάνονται δεδομένα και για τα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όλες συμπεριλαμβάνουν τυχόν διαθέσιμα δεδομένα για τις υπό ένταξη χώρες.

Στη συνέχεια αυτής της ενότητας, μέσα από τη συνοπτική παρουσίαση των αναφορών που περιλαμβάνονται στις Εκθέσεις και τα Ψηφίσματα σχετικά με την εκπαίδευση, θα καταστεί εμφανές τόσο το γεγονός ότι, αρχικά, η εκπαίδευση δεν ήταν προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά ένα μέσο αύξησης της πρόσβασης γυναικών στην αγορά εργασίας και μείωσης του χάσματος μεταξύ των φύλων στον τομέα της απασχόλησης όσο και το ότι, τα τελευταία χρόνια, έχει αρχίσει να δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα σε αυτό τον τομέα. Πιο αναλυτικά:

154 European Commission (1997). *Equal Opportunities for Women and Men in the European Union Annual Report 1996*. Luxembourg: OPCE.

155 Επισημαίνεται ότι στον τίτλο των νέων αυτών εκθέσεων αναφέρεται το έτος δημοσίευσης και όχι το έτος το οποίο αξιολογείται, όπως συνέβαινε στις προηγούμενες Εκθέσεις (δηλαδή, η πρώτη έκθεση, παρ' ότι αναφέρεται στο έτος 2003, έχει τίτλο *Έκθεση για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών - 2004* ενώ στην *Έκθεση-2008* αξιολογείται η πρόοδος που επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια του έτους 2007).

156 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004α). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2004* [(COM(2004)115 τελικό - INI/2004/2159].

157 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005b). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2005* [(COM(2005)44 τελικό - INI/2004/2159].

158 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006c). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2006* (COM(2006)71 τελικό).

159 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007b). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2007* [(COM(2007)49 τελικό - INI/2007/2065].

160 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2008* [(COM(2008)10 τελικό - INI/2008/2047].

Στο Ψήφισμα [A5-0198/2000 - 1999/2109(COS)]¹⁶¹ που αφορά στις Εκθέσεις των ετών 1997-1999,^{162,163,164} γίνεται μόνο μία αναφορά στην εκπαίδευση, στην οποία το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «καλεί την Επιτροπή να μεριμνήσει για τη διεξαγωγή έρευνας όσον αφορά στο επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών και τις εκπαιδευτικές επιλογές τους, τους εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς τους προσανατολισμούς, καθώς και τις δυνατότητές τους να συμμετάσχουν επί ίσοις όροις με τους άνδρες στην επαγγελματική ζωή και στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων και καλεί την Επιτροπή να αναλάβει δράση προκειμένου να προωθηθεί η ποικιλομορφία των επαγγελματικών επιλογών των γυναικών και νεανίδων». Σήμερα, οκτώ χρόνια αργότερα, ελάχιστη πρόοδος έχει επιτευχθεί προς αυτή την κατεύθυνση και η ίδια σύσταση εξακολουθεί να εμφανίζεται στα Ψηφίσματα του Ε.Κ. και στις ετήσιες εκθέσεις της Επιτροπής.

Στο επόμενο Ψήφισμα (P5_TA(2002)0206 - COS/2001/2144)¹⁶⁵ του Κοινοβουλίου, που αφορά την Έκθεση του έτους 2000,¹⁶⁶ λαμβάνοντας υπόψη και τις εκθέσεις των προηγούμενων ετών, τονίζεται η *αναγκαιότητα αξιολόγησης* των επιπτώσεων της εφαρμογής των κοινοτικών και εθνικών πρωτοβουλιών στον τομέα της ισότητας ανδρών και γυναικών και προτείνονται οι ετήσιες εκθέσεις της Επιτροπής ως το βασικό μέσο για την παρακολούθηση, την αξιολόγηση και τον έλεγχο της πολιτικής της Κοινότητας και των κρατών-μελών.

Παράλληλα, ωστόσο, επισημαίνεται πως, παρ' ότι κάποια πρόοδος έχει επιτευχθεί, υπάρχει *έλλειμμα στατιστικών στοιχείων* και τονίζεται η αναγκαιότητα να συμβάλουν τα κράτη-μέλη προς την κατεύθυνση της *συλλογής στοιχείων κατά φύλο*, προκειμένου να δημιουργηθούν δείκτες που θα επιτρέπουν όχι μόνο να εντοπίζονται οι διαφορές και τα προβλήματα ανισότητας των φύλων αλλά και να αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των εφαρμοζόμενων πολιτικών και η έκταση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε αυτές. Το Κοινοβούλιο φτάνει μάλιστα σε σημείο να προτείνει τη δημιουργία ενός *ειδικού δείκτη επίτευξης της ισότητας των φύλων* βάσει του οποίου θα ταξινομούνται, στους συγκριτικούς πίνακες, τα κράτη-μέλη, από το καλύτερο στο χειρότερο.

Εντοπίζεται επίσης το ανησυχητικό φαινόμενο ότι, στους τομείς της Τεχνολογίας των Πληροφοριών και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ), οι γυναίκες αποτελούν μόνο το 20% του φοιτητικού πληθυσμού, γεγονός που μειώνει την πιθανότητά τους να αναλάβουν θέσεις υψηλής ευθύνης σε αυτούς τους τομείς και με υψηλότερες αμοιβές. Ζητείται, λοιπόν, από τα κράτη-μέλη να **διευκολύνουν την πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση και την επιμόρφωση** καθ' όλη τη διάρκεια του βίου τους, **ιδίως στην κατάρτιση στις νέες τεχνολογίες**, ενώ παράλληλα τους προτείνει να καθορίσουν *εθνικούς στόχους* για την αύξηση των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, καθώς και να αναλάβουν πρωτοβουλίες (ειδικά προγράμματα κατάρτισης, ενημερωτικές εκστρατείες κ.λπ.) σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο προκειμένου να προσελκυσθούν περισσότερες γυναίκες στον τομέα των νέων τεχνολογιών.

161 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2001). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 5ης Οκτωβρίου 2000 σχετικά με τις ετήσιες εκθέσεις της Επιτροπής με θέμα «Ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 1997, 1998, 1999»* [A5-0198/2000 - T5-0441/2000 - 1999/2109(COS)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ C 178, 281-283/ 22.06.2001).

162 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998b). *Ίσες ευκαιρίες για τις γυναίκες και τους άνδρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Ετήσια έκθεση 1997* [COM(1998)302 - C5-0106/1999 - 1999/2109(COS)].

163 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999). *ό.π.*

164 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000c). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Η ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 1999* [COM(2000)123 - C5-0290/2000 - 1999/2109(COS)].

165 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2002). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 25ης Απριλίου 2002 σχετικά με την έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών: Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2000 (COM(2001) 179 - C5-0344/2001 - 2001/2144(COS))* [P5_TA(2002)206 - COS/2001/2144] Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 131 E, 158-162/ 05.06.2003).

166 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001b). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2000* [COM(2001)179 - 2001/2144(COS)].

Οι αναφορές στην εκπαίδευση συνεχίζουν να είναι περιορισμένες και στα επόμενα δύο Ψήφισμα, που βασίστηκαν στις Εκθέσεις των ετών 2001¹⁶⁷ και 2002.¹⁶⁸ Συγκεκριμένα, το Ψήφισμα [P5_TA(2002)0633 - 2002/2180(COS)]¹⁶⁹ επαναλαμβάνει για ακόμα μια φορά την αναγκαιότητα συλλογής στοιχείων κατά φύλο, σε επίπεδο κρατών-μελών, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση τόσο των προβλημάτων όσο και των επιτευγμάτων του mainstreaming. Και, παρ' ότι δεν κάνει καμία αναφορά στην εκπαίδευση, ανακοινώνει τις προτεραιότητες των επόμενων δύο ετών¹⁷⁰ που, και οι δύο, συνδέονται πολύ στενά με την άτυπη εκπαίδευση των παιδιών στους κοινωνικά κατασκευασμένους στερεοτυπικούς ρόλους του φύλου. Το ΕΚ καλεί την Επιτροπή να προτείνει μέτρα ενθάρρυνσης των κρατών-μελών, των κοινωνικών εταίρων και άλλων φορέων και να χρησιμοποιηθούν μέσα, όπως η ποσόστωση, ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες ισόρροπης εκπροσώπησης των γυναικών σε όλα τα επίπεδα και σε όλα τα πεδία λήψης αποφάσεων, στο δημόσιο αλλά και τον ιδιωτικό τομέα.

Τέλος, προαναγγέλλει την έλευση μιας Οδηγίας¹⁷¹ για την ισότητα γυναικών και ανδρών, που θα βασίζεται στο άρθρο 13 της Συνθήκης, θα αφορά σε όλους τους τομείς πλην της απασχόλησης¹⁷² και θα δεσμεύει τα κράτη-μέλη να λάβουν νομικά ή άλλα μέτρα που θα εξασφαλίσουν τη συνέχεια της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου.

Στο Ψήφισμα [P5_TA(2004)0023 - 2003/2011(INI)]¹⁷³ που ακολούθησε την 7^η Ετήσια Έκθεση, ασκείται δριμυία κριτική σε 9 Γενικές Διευθύνσεις και σε 6 Υπηρεσίες της Ε.Ε., μεταξύ των οποίων η Μεταφραστική, η Νομική, η Υπηρεσία Τύπου και Επικοινωνίας και η Υπηρεσία Εκδόσεων, για το γεγονός ότι ήταν απροετοίμαστες να εντάξουν τη διάσταση του φύλου στην πολιτική τους και να αναλάβουν συγκεκριμένες δράσεις πολιτικής. Παράλληλα, κλήθηκαν και οι δέκα αρμόδιοι Επίτροποι να λάβουν μέτρα και να ενημερώσουν το ΕΚ για αυτά μέχρι το τέλος του έτους 2004. Η κριτική και η επίπληξη του ΕΚ επεκτείνεται και στην ίδια την Επιτροπή, στην οποία καταλογίζεται αμέλεια για την αναφορά των ενεργειών στις οποίες προέβη, προκειμένου να επιβάλει την ισχύουσα νομοθεσία περί της ισότητας των φύλων στα κράτη-μέλη, και την καλεί να προβεί σε διορθωτικές ενέργειες καταθέτοντας ξεχωριστή έκθεση σχετικά με το κεκτημένο για «ίσες ευκαιρίες», καθώς και να συμπεριλάβει στις επόμενες ετήσιες εκθέσεις της μία ανασκόπηση της μετατροπής της νομοθεσίας για την ισότητα των φύλων στα κράτη-μέλη, στην οποία θα αναφέρονται οι σχετικές καθυστερήσεις και ελλείψεις, καθώς και οι σχετικές ενέργειες της Επιτροπής. Ταυτόχρονα, επισημαίνεται το γεγονός ότι η πολιτική των ίσων ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ελάχιστα συμβαδίζει με εκείνη που περιγράφεται στην Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου και ζητεί την άμεση δημοσίευση των Εκθέσεων του Συμβουλίου σχετικά με τους δείκτες και τις συγκριτικές αξιολογήσεις σε διάφορους τομείς, καθώς και την υποβολή Έκθεσης από το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή συγκεκριμένων δεικτών και συγκριτικών αξιολογήσεων, προκειμένου να καταστεί εφικτή η αξιολόγηση της προόδου των κρατών-μελών στους διάφορους τομείς.

Τέλος, στο συγκεκριμένο Ψήφισμα παρακινείται η Επιτροπή να αναλάβει πολιτικές, προκειμένου

167 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002b). Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2001 [COM(2002)258 - 2002/2180(COS)].

168 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003b). Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2002 [COM(2003)98 -INI/2003/2011].

169 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2002). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 2002 σχετικά με την έκτη ετήσια έκθεση της Επιτροπής για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2001 (COM(2002) 258 - C5-0336/2002 - 2002/2180(COS)). [P5_TA(2002)0633 - 2002/2180(COS)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 031 E, 265-271/ 05.02.2004).

170 Τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής για το 2002 και τη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων για το 2003.

171 Μέχρι τον Ιούλιο του 2008 δεν είχε καν ξεκινήσει η σύνταξη της Πρότασης για Οδηγία από την Επιτροπή.

172 Αναφέρεται ότι η Οδηγία αυτή προέβλεπε αναμόρφωση των διατάξεων σε επίπεδο κρατών-μελών που αφορούν σε ζητήματα, όπως η ισόρροπη συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων, η ισότητα στα εκπαιδευτικά συστήματα, η συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, η ίση μεταχείριση για τη φορολόγηση και την κοινωνική προστασία, η αντιμετώπιση της βίας, της σωματεμπορίας και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης γυναικών, καθώς και η λήψη θετικών δράσεων σε αυτούς τους τομείς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2002, *ό.π.*, σ. 6).

173 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2004b). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 14ης Ιανουαρίου 2004 σχετικά με τις ίσες ευκαιρίες για γυναίκες και για άνδρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2003/2011(INI)). [P5_TA(2004)0023 - 2003/2011(INI)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 092 E, 329-333/ 16.04.2004).

να αυξήσει τα πολύ χαμηλά ποσοστά της γυναικείας συμμετοχής και πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και των επικοινωνιών και επισημαίνεται ότι ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στις ομάδες γυναικών που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από την Κοινωνία της Πληροφορίας (όπως, για παράδειγμα, οι γυναίκες μεγάλης ηλικίας, οι άνεργες και οι χαμηλού εισοδήματος, οι μετανάστριες, οι γυναίκες που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, οι αγρότισσες και οι γυναίκες με αναπηρίες).

Για ακόμα μια φορά και σε αυτό το Ψήφισμα μόνη αναφορά στην εκπαίδευση γίνεται μέσω ενός αποσπάσματος, στο οποίο επισημαίνεται ότι «η νομοθεσία σχετικά με την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στο μέλλον πρέπει να ευθυγραμμισθεί με τη νομοθεσία για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων και πρέπει συνεπώς να καλύπτει την κοινωνική προστασία, συμπεριλαμβανομένων της ιατρικής μέριμνας, των κοινωνικών παροχών και της παιδείας».¹⁷⁴

Το παραπάνω Ψήφισμα ακολούθησαν οι 5 Ετήσιες Εκθέσεις, στις οποίες αξιολογείται η πρόοδος κατά τη διάρκεια των ετών 2003-2007. Η δομή των Εκθέσεων αυτών είναι πλέον ομοιόμορφη, με εξαίρεση την Έκθεση - 2004, η οποία είναι πιο εκτενής και διαθέτει περισσότερες υποενότητες σε σχέση με τις μεταγενέστερες. Σε γενικές γραμμές, όλες ξεκινούν με μια σύντομη **εισαγωγή**, η οποία ακολουθείται από μια ενότητα όπου παρουσιάζονται οι **κύριες** πολιτικές και νομοθετικές **εξελίξεις**, αλλά και η πρόοδος που επετεύχθη και σχετίζεται με τη μείωση των διαφορών μεταξύ των φύλων σε διάφορους τομείς, κατά τη διάρκεια του υπό αξιολόγηση έτους.

Η τρίτη ενότητα, στην οποία αναλύονται οι **προκλήσεις και οι πολιτικοί προσανατολισμοί**, χωρίζεται σε υποενότητες: τρεις είναι οι μόνιμες υποενότητες, που περιλαμβάνονται σε όλες τις Εκθέσεις και αφορούν στην εξάλειψη των διαφορών στην αγορά εργασίας, την *προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης επαγγελματικής, οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής* και την παρακολούθηση και διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της νομοθεσίας εκτός από τις μόνιμες, επιπλέον υποενότητες έχουν προστεθεί κατά περίπτωση, ανάλογα με τις προτεραιότητες του συγκεκριμένου έτους, και αναφέρονταν, για παράδειγμα, στη βία κατά των γυναικών και την εμπορία αυτών, την *ισόρροπη συμμετοχή των δύο φύλων στη λήψη αποφάσεων*, την *ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε διάφορες πολιτικές*, την *πολιτική για την έρευνα* και την *καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου*.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα κάθε Έκθεσης έχει τίτλο **Συμπεράσματα** και σε αυτήν, ουσιαστικά, τίθενται οι προτεραιότητες πολιτικής για το επόμενο έτος και διατυπώνονται συστάσεις προς τα κράτη-μέλη, οι οποίες συνήθως συμπεριλαμβάνονται στο Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που βασίζεται στα συμπεράσματα της ετήσιας έκθεσης.

Τέλος, κάθε Έκθεση ολοκληρώνεται με ένα **Παράρτημα**, στο οποίο παρέχονται δεδομένα για **δείκτες** που αξιολογούν τη **θέση γυναικών και ανδρών σε κρίσιμους τομείς**, όπως η αγορά εργασίας, η εκπαίδευση, η εκπροσώπηση σε θέσεις λήψης αποφάσεων και η υγεία. Σε κάθε Ετήσια Έκθεση παρουσιάζονται οι ίδιοι δείκτες¹⁷⁵ για λόγους συγκρισιμότητας των δεδομένων, αλλά και προκειμένου να διευκολυνθεί η παρακολούθηση και αξιολόγηση της επίδρασης των εφαρμοζόμενων πολιτικών από έτος σε έτος καθώς και της επίτευξης των στόχων που τέθηκαν στο πλαίσιο της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου.¹⁷⁶

Ήδη από την Εισαγωγή της Έκθεσης - 2004, καθίσταται εμφανές ότι η βασική προτεραιότητα εξακολουθεί να είναι η απασχόληση.¹⁷⁷ Δεν εκπλήσσει, λοιπόν, το γεγονός ότι, στα περισσότερα από τα Ψηφίσματα και τις Συστάσεις, καθώς και στις ελάχιστες Οδηγίες που έχουν εκδοθεί για την ισότητα των φύλων, η εκπαίδευση είτε καταλαμβάνει ελάχιστο χώρο είτε φαίνεται να αποτελεί το μέσο για την επίτευξη της ισότητας των φύλων στην απασχόληση, η οποία, με τη σειρά της, αναμένεται να αυξήσει τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας.

174 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2004). *ό.π.*, σ. 6.

175 Οι δείκτες που χρησιμοποιούνται αναπτύχθηκαν εν μέρει στο πλαίσιο των ετήσιων επισκοπήσεων του Προγράμματος Δράσης του Πεκίνου από το Συμβούλιο, και εν μέρει από την Επιτροπή.

176 Τα δεδομένα που παρουσιάζονται στις Ετήσιες Εκθέσεις παρουσιάζονται συγκριτικά με τα δεδομένα για τη χώρα μας, στην αντίστοιχη ενότητα.

177 Η Έκθεση - 2004 ξεκινά αναφέροντας ρητά ότι «η ανάγκη πλήρους αξιοποίησης των παραγωγικών δυνατοτήτων του ευρωπαϊκού εργατικού δυναμικού αποτελεί παράγοντα-κλειδί για την επίτευξη του συνολικού στόχου της στρατηγικής της Λισαβόνας να γίνει η ευρωπαϊκή οικονομία, έως το 2010, η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη, βασισμένη στη γνώση, οικονομία ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή. Η προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και η καταβολή προσπαθειών για την εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των φύλων σε όλους τους τομείς της ζωής είναι παράγοντες κρίσιμοι για την επιτυχία», σ. 3.

Στο ψήφισμα [P6_TA(2006)0039 - 2004/2159(INI)]¹⁷⁸ που προέκυψε με βάση την Έκθεση του έτους 2005, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, λαμβάνοντας υπόψη και τις εκθέσεις των ετών 2000-2004, τονίζει ξεκάθαρα το γεγονός ότι *«η ισότητα γυναικών και ανδρών απαιτεί πολυδιάστατη προσέγγιση μέσω ενός πλήρους φάσματος μέτρων σε όλους τους τομείς, κυρίως στην εκπαίδευση, την απασχόληση και τη σταδιοδρομία, την επιχειρηματικότητα, την ίση αμοιβή για ίση εργασία ή για εργασία ίσης αξίας, έναν καλύτερο συνδυασμό της οικογενειακής ζωής και της επαγγελματικής δραστηριότητας, καθώς και ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων πολιτικού και οικονομικού χαρακτήρα»*.¹⁷⁹ Επιπλέον, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι, προκειμένου να στεφθεί με επιτυχία το εγχείρημα αυτό, απαιτείται *πολιτική δέσμευση στο ανώτατο επίπεδο*.

Με απώτερο πάντα στόχο τη μείωση του διαχωρισμού των φύλων στην αγορά εργασίας, καλούνται τα κράτη-μέλη *να παροτρύνουν, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού τους συστήματος, τις νεαρές γυναίκες να ακολουθούν σπουδές σε μη παραδοσιακούς τομείς*. Επισημαίνεται, επίσης, η αναγκαιότητα λήψης μέτρων που θα συμβάλλουν στην *κοινωνική ένταξη των μεταναστριών, οι οποίες είναι συχνά θύματα διπλών διακρίσεων λόγω του φύλου και της εθνικής ή θρησκευτικής τους προέλευσης, διευκολύνοντας την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση και υποστηρίζοντας τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες*. Τέλος, διαπιστώνεται ότι, παρά τις προσπάθειες, και τις όποιες προόδους που έχουν επιτευχθεί σε άλλους τομείς, το χάσμα στις αμοιβές γυναικών και ανδρών έχει παραμείνει σχεδόν αμετάβλητο για διάστημα μεγαλύτερο της δεκαετίας, γεγονός που εξηγεί και τη στροφή του ενδιαφέροντος προς την εκπαίδευση που θα παρατηρηθεί στο αμέσως επόμενο Ψήφισμα [P6_TA(2007)0423 - 2007/2065(INI)]¹⁸⁰ του ΕΚ, το οποίο βασίστηκε στα συμπεράσματα της Έκθεσης για το έτος 2007, λαμβάνοντας υπόψη και τις Εκθέσεις των ετών 2000-2006.

Πιο αναλυτικά, το συγκεκριμένο Ψήφισμα είναι *το πρώτο στο οποίο δίνεται πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση*, ορίζονται προτεραιότητες προς τις οποίες πρέπει να στοχεύσουν οι πολιτικές, ενώ οι προτεινόμενες παρεμβάσεις αρχίζουν πλέον να απευθύνονται και στα δύο φύλα και να αποκτούν πιο συγκεκριμένη μορφή.

Αναγνωρίζεται, για παράδειγμα, η σημαντική αρνητική επίδραση που *ασκούν τα στερεότυπα φύλου* (τα οποία επηρεάζουν καθοριστικά την επιλογή του τομέα σπουδών αγοριών και κοριτσιών) και οι *εκπαιδευτικές διακρίσεις* σε βάρος κοριτσιών και νεαρών γυναικών, ιδιαίτερα σε τομείς που σχετίζονται με την προηγμένη τεχνολογία, τις επιστήμες, την έρευνα και τη μηχανική. Για την καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου, τονίζεται η αναγκαιότητα ύπαρξης *συγκεκριμένων πολιτικών*, των οποίων η εφαρμογή θα ξεκινά *όταν τα παιδιά βρίσκονται σε πολύ νεαρή ηλικία* και που, εκτός από τα ίδια τα παιδιά, θα έχουν ως πληθυσμό-στόχο και *τους/τις εκπαιδευτικούς*. Ως μέσα για την επίτευξη του στόχου προτείνονται η *κατάργηση των στερεοτύπων φύλου* από τη σχολική ύλη και τα σχολικά εγχειρίδια, η παροχή σχετικής *κατάρτισης και ευαισθητοποίησης σε εκπαιδευτικούς και μαθητές/-τριες*, καθώς και η *ενθάρρυνση κοριτσιών και αγοριών*, ώστε να *ξεφύγουν από τις παραδοσιακές εκπαιδευτικές επιλογές*.

Αναγνωρίζεται επίσης η πολύ ισχυρή επίδραση που ασκούν τα *Μ.Μ.Ε. και η διαφήμιση* στη διαίωση και ισχυροποίηση των *στερεοτυπικών απεικονίσεων των δύο φύλων* και συνίσταται η λήψη μέτρων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, τα οποία θα προωθούν τη *μηδενική ανοχή των σεξιστικών και προσβλητικών απεικονίσεων* του γυναικείου φύλου.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε μέτρα που πρέπει να ληφθούν για *τα κορίτσια και τις γυναίκες που ζουν στην περιφέρεια*, ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβασή τους στην εκπαίδευση και τη χρήση νέων τεχνολογιών, την επαγγελματική κατάρτιση, τη δια βίου εκπαίδευση, αλλά και σε *δομές στήριξης των παιδιών και της οικογένειας*, που θα διευκολύνουν το συνδυασμό σπουδών και οικογενειακής ζωής.

Στις 5 Μαΐου του 2008, μετά τη δημοσίευση της Έκθεσης - 2008, η Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων εκπόνησε πρόταση ψηφίσματος προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

178 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006ε). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 2ας Φεβρουαρίου 2006 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση [P6_TA(2006)0039-2004/2159(INI)].

179 Στο ίδιο, σ. 1

180 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007ε). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27ης Σεπτεμβρίου 2007 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2007 [P6_TA(2007)0423 - 2007/2065(INI)].

181 Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (2008). Πρόταση Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2008 (INI/2008/2047).

[PE405.944 - 2008/2047INI].¹⁸¹ Η διαφορά αυτού του Ψηφίσματος, όπως και του παραπάνω, από όλα τα προηγούμενα είναι εμφανής: παρ' ότι ο απώτερος στόχος εξακολουθεί να είναι η απασχόληση και η επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας, οι αναφορές σε εκπαιδευτικές πολιτικές είναι πολύ περισσότερες και, εκτός των Μ.Μ.Ε., έχουν αρχίσει να συμπεριλαμβάνονται και άλλοι τομείς, καθώς αναγνωρίζεται η μέγιστη συμβολή τους στη μεταβίβαση στερεοτυπικών μηνυμάτων (π.χ. οι ρόλοι των δύο φύλων στην οικογένεια, στο σχολείο ως εργασιακό χώρο και ως χώρο λήψης αποφάσεων, στην κοινωνία και στην πολιτική). Παρ' ότι, όμως, συμπεριλαμβάνονται μέτρα που αφορούν σε αυτούς τους τομείς, εξακολουθεί να μην πραγματοποιείται η σύνδεση με το ρόλο που διαδραματίζουν στην «άτυπη εκπαίδευση» που εγκλωβίζει τα παιδιά, από πολύ νεαρή ηλικία, στα στερεότυπα των φύλων.

Πιο αναλυτικά, στην πρόταση ψηφίσματος επισημαίνεται *η σπουδαιότητα της συμμετοχής των γυναικών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων*, ως κρίσιμος δείκτης της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών. Παρ' ότι, για μια ακόμη φορά, αναγνωρίζεται στο Ψήφισμα η ανισότητα και ο βραδύς ρυθμός αλλαγής, τόσο στο χώρο της απασχόλησης όσο και της πολιτικής, φτάνοντας στο σημείο να επιχειρηθεί μια συσχέτιση του χαμηλού ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική με το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής τους στις Μ.Κ.Ο. και τις δραστηριότητες της κοινωνίας των πολιτών, δεν επιχειρείται, ωστόσο, *καμία συσχέτιση, αλλά ούτε και καμία αναφορά γίνεται στο χώρο της εκπαίδευσης* (όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων σε επίπεδο εκπαιδευτικών ή/και μαθητών/-τριών, καθώς και στην εκπαιδευτική αξία της «βιωματικής» μάθησης για τις μαθήτριες και τους μαθητές).

Συμπεριλαμβάνεται, φυσικά, η οικεία, πλέον, αναφορά στα *στερεότυπα*, που εξακολουθούν να υπάρχουν, σε σχέση με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές που είναι διαθέσιμες για τις γυναίκες και που συμβάλλουν στη διατήρηση των ανισοτήτων, και για πρώτη φορά -επιτέλους- συμπεριλαμβάνονται και οι άνδρες, ως συμμετοχοί στην προώθηση της ισότητας των φύλων.

Όσον αφορά στην *εκπαίδευση και τη σύνδεσή της με την απασχόληση*, και με δεδομένη την επίτευξη του στόχου της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση στο σύνολο των κρατών-μελών, η σύγκριση αναγκαστικά στρέφεται σε περισσότερο ποιοτικούς όρους, αφού είναι, πλέον, επιβεβλημένη η διεκκρίση των *παραγόντων που συμβάλλουν στην αναντιστοιχία μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης και της κατάστασης στην αγορά εργασίας* (αν και οι επιδόσεις των γυναικών στην εκπαίδευση είναι καλύτερες από αυτές των ανδρών, όμως αμείβονται λιγότερο και η σταδιοδρομία τους εξελίσσεται με βραδύτερους ρυθμούς σε σχέση με τους άνδρες).

Μεγάλο μέρος της πρότασης του Ψηφίσματος αφιερώνεται σε προτάσεις *μέτρων που αφορούν στη διευκόλυνση του συνδυασμού επαγγελματικής, οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής* (όπως για παράδειγμα η άδεια μητρότητας και πατρότητας, η γονική άδεια ή η άδεια για μέριμνα εξαρτώμενου μέλους, η διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα υπηρεσιών παιδικής μέριμνας) δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διάδοση βέλτιστων πρακτικών που επιτρέπουν την *αποτελεσματική εξισορρόπηση μεταξύ εργασίας και ιδιωτικής ζωής και τη μεγαλύτερη συμμετοχή των ανδρών στην οικογενειακή ζωή*.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί η *εμφανής σύνδεση* που γίνεται ανάμεσα στο δικαίωμα των γυναικών να έχουν οι ίδιες τον *έλεγχο της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής τους λειτουργίας* και στην *ενδυνάμωσή τους*, η οποία, μακροπρόθεσμα, αναμένεται να οδηγήσει στην ισότητα των φύλων. Η σύνδεση αυτή αξίζει ιδιαίτερης μνείας, καθώς αποτελεί μία από τις σπάνιες φορές που σε επίσημο κείμενο της Ε.Ε., το οποίο αναφέρεται στην ισότητα των φύλων και όχι στη βία κατά των γυναικών, αναγνωρίζεται ότι η παραχώρηση του ελέγχου των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων από τις γυναίκες στους «άνδρες τους» αποτελεί έναν από τους σημαντικούς, και αιτιώδεις ίσως, παράγοντες που διαιωνίζει τα στερεότυπα και την ανισότητα των φύλων, καθώς και μια ακόμα μορφή «άτυπης» μάθησης που μέσω της μίμησης μεταφέρει την ανισότητα, αβίαστα και ασυνείδητα, από γενιά σε γενιά.

181 Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (2008). *Πρόταση Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2008 (INI/2008/2047)*.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

6.1 Μεσοπρόθεσμα Κοινοτικά Προγράμματα Δράσης

Καθώς η ψήφιση νομοθετικών κειμένων δεν αποτελεί από μόνη της επαρκή προϋπόθεση για την επίτευξη της πραγματικής ισότητας των δύο φύλων –ιδιαίτερα δε στις περιπτώσεις που αυτά δεν απαιτείται να εφαρμοστούν όταν δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα– η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέπτυξε, κατά την περίοδο 1982-2005,¹⁸² εξειδικευμένες δράσεις και προσπάθειες εφαρμογής πολυετών Κοινοτικών προγραμμάτων, για την προώθηση ειδικών μέτρων με στόχο την προαγωγή των ίσων ευκαιριών και της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στόχος των προγραμμάτων αυτών ήταν να προωθήσουν ενεργά την ισότητα, αρχικά στον τομέα της απασχόλησης, ο οποίος –από οικονομική άποψη– αποτελούσε το πιο πρόσφορο πεδίο παρέμβασης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην κατεύθυνση αυτή θεσπίστηκαν τα ακόλουθα Κοινοτικά Προγράμματα Δράσης.

Το **Πρώτο Πρόγραμμα Κοινοτικής Δράσης για την προώθηση των Ίσων Ευκαιριών υπέρ των Γυναικών (1982-1985)**,¹⁸³ του οποίου η συμβολή ήταν αρκετά σημαντική για την πρόοδο που επιτεύχθηκε στο τομέα των ίσων ευκαιριών και συνέβαλε καθοριστικά στην υιοθέτηση του Ψηφίσματος του 1985 για την εκπαίδευση.¹⁸⁴ Παράλληλα, η αξιολόγηση του Προγράμματος αυτού ανέδειξε την ανάγκη για συνεχόμενη και περισσότερο εντατική δράση εκ μέρους της Κοινότητας, και ιδιαίτερα για την προσαρμογή της δράσης αυτής στις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές και στην τεχνολογική ανάπτυξη.¹⁸⁵

Μετά τη Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. στο Ναϊρόμπι, υιοθετήθηκε το **Δεύτερο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Κοινοτικής Δράσης για την «Προαγωγή των Ίσων Ευκαιριών για τις Γυναίκες» (1986-1990)**, στη διευρυμένη πλέον Κοινότητα των 12 κρατών-μελών. Το Πρόγραμμα αυτό βασίστηκε στην εμπειρία του 1^{ου} Προγράμματος και στόχος του ήταν να επιτευχθεί στην πράξη η ισότητα ευκαιριών στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, το Πρόγραμμα χρηματοδότησε θετικές δράσεις σε τομείς, όπως ο συνδυασμός οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, η πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, η πρόσβαση στην απασχόληση και η συμμετοχή των γυναικών στην οικονομική ζωή.

Στην Ανακοίνωση της Επιτροπής¹⁸⁶ σχετικά με την υιοθέτηση του Προγράμματος αυτού, μεταξύ των επτά προτεινόμενων τομέων δράσης συμπεριλαμβανόταν και η **εκπαίδευση και η κατάρτιση**. Στην ίδια Ανακοίνωση τονίστηκε ιδιαίτερα το γεγονός ότι η πολιτική για την προώθηση των ίσων ευκαιριών δε θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική αν δε στόχευε στη ρίζα του προβλήματος, γεγονός το οποίο έκανε φανερή εκείνη τη χρονική περίοδο την αναγκαιότητα για την εφαρμογή δράσεων στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.

Ας αναλογιστούμε στο σημείο αυτό πόσο επίκαιρη ακούγεται η παραπάνω αιτιολογική βάση που εμφανίστηκε στα επίσημα έγγραφα της Ε.Ε. πριν από 23 χρόνια...

Το **Τρίτο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δράσης για τις «Ίσες Ευκαιρίες μεταξύ Ανδρών και Γυναικών» (1991-1995)**¹⁸⁷ σηματοδότησε μια στροφή στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς στόχευε στην ανάπτυξη δικτύων και καινοτόμων δράσεων στο χώρο της εκπαίδευσης. Σε αυτό το

182 Τα προγράμματα αυτά δεν ανανεώθηκαν μετά το 2006, αλλά η Ευρωπαϊκή πολιτική για την ισότητα των φύλων διατυπώθηκε στον Χάρτη Πορείας για την Ισότητα των Φύλων (2006-2010).

183 Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1982). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 12ης Ιουλίου 1982 σχετικά με την προώθηση της ισότητας ευκαιριών για τις γυναίκες*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 186, 3-4/ 21.07.1982).

184 Συμβούλιο και Υπουργοί Παιδείας (1985), *ό.π.*

185 European Commission (1985). *Commission Communication to the Council transmitted on 20 December 1985 on Equal Opportunities for Women: Medium - Term Community Programme (1986-1990)* [COM(85)801]. Luxembourg: European Communities (Available at: <http://aei.pitt.edu/3952/01/001744.PDF>, accessed 10 July 2008).

186 European Commission (1985), *ό.π.*, σ. 9.

187 Commission of the European Communities (1990). *Equal Opportunities for Women and Men: The Third Medium-Term Community Action Programme 1991-1995* [COM(90)449 final]. Brussels: European Communities (Available at: http://aei.pitt.edu/5686/01/003078_1.pdf, accessed 10 July 2008).

Πρόγραμμα αναγνωρίστηκε, για πρώτη φορά επίσημα, η ανάγκη υιοθέτησης μιας διαφορετικού τύπου πολιτικής, όπως το *«mainstreaming»*, καθώς ήταν φανερό ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή οι υπάρχουσες, μεμονωμένες, πολιτικές δεν είχαν κανένα αντίκτυπο στη βελτίωση της ζωής των γυναικών. Οι γυναίκες συνέχισαν να απασχολούνται σε χαμηλόβαθμες θέσεις εργασίας και ο αριθμός των άνεργων γυναικών παρέμενε συνεχώς αυξανόμενος. Έτσι, έγινε εμφανές ότι *«η πολιτική για την ισότητα των ευκαιριών δεν μπορούσε πλέον να θεωρείται ως μια συγκεκριμένη πολιτική, αλλά ως συνιστώσα και αναπόσπαστο κομμάτι των οικονομικών, κοινωνικών και διαρθρωτικών κοινοτικών πολιτικών»*.¹⁸⁸ Έτσι, ενώ στα δύο πρώτα Προγράμματα η Επιτροπή κατέβαλε μια προσπάθεια να βελτιώσει τη θέση των γυναικών δίνοντας έμφαση στον τομέα της απασχόλησης, μετά το 1991, η απασχόληση εξακολουθεί να είναι ο κύριος τομέας δράσης αλλά οι τομείς εφαρμογής των Προγραμμάτων επεκτάθηκαν και πέραν του τομέα αυτού, θέτοντας ευρύτερους στόχους, όπως, για παράδειγμα, την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αποφάσεων.

Επίσης, στο πλαίσιο του 3^{ου} Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος Δράσης, η Κοινότητα προέβλεπε δράσεις για την προώθηση της θετικής εικόνας της γυναίκας, τονίζοντας κυρίως την προώθηση της καλύτερης απεικόνισης των γυναικών στα Μ.Μ.Ε. και εκπροσώπησης στο επαγγελματικό περιβάλλον τους, την ανάπτυξη καινοτόμων προγραμμάτων για την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και την εκπόνηση συστάσεων για την ισόρροπη εκπροσώπηση των γυναικών και των ανδρών στα μέσα ενημέρωσης και διαφήμισης. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν σημαντικά και οι Στρατηγικές που υιοθετήθηκαν στη Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. στο Ναϊρόμπι.

Το Τέταρτο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δράσης για τις Ίσες Ευκαιρίες μεταξύ Ανδρών και Γυναικών (1996-2000)¹⁸⁹ θεσπίστηκε λαμβάνοντας υπόψη το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισαν τα πρώτα τρία Μεσοπρόθεσμα Προγράμματα Κοινοτικής Δράσης¹⁹⁰ στη βελτίωση της κατάστασης των γυναικών και την ανάγκη παγίωσης και ανάπτυξης των αποτελεσμάτων που επιτεύχθηκαν στο πλαίσιο αυτών των προγραμμάτων. Στο 4^ο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα έγινε για πρώτη φορά λόγος για το *«gender mainstreaming»*, αφού το συγκεκριμένο Πρόγραμμα είχε ως στόχο την *«προώθηση της ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των ανδρών και των γυναικών στην εκπόνηση, την εφαρμογή και την παρακολούθηση όλων των πολιτικών και δράσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Κρατών-Μελών»* και την *«ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλες τις πολιτικές και δράσεις (mainstreaming)»* (άρθρο 2). Με το 4^ο Πρόγραμμα η Κοινότητα υποστήριξε τις προσπάθειες των κρατών-μελών στον τομέα της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών σε ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Μέρος των στόχων του προγράμματος αποτελούσε η *προώθηση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών και κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής κατάρτισης και της αγοράς εργασίας*. Οι τομείς παρέμβασης, τους οποίους υποστήριξε και χρηματοδότησε το Πρόγραμμα, περιελάμβαναν –μεταξύ άλλων– δράσεις ανάπτυξης και συλλογής στατιστικών δεδομένων ανά φύλο, προαγωγής της πληροφόρησης, της έρευνας και της διεξαγωγής μελετών, προκειμένου να αυξηθούν οι γνώσεις και να ενθαρρυνθεί η ευνοϊκή στάση έναντι της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των ανδρών και των γυναικών. Η **ενδιάμεση έκθεση υλοποίησης** του προγράμματος για τις ίσες ευκαιρίες (1996-2000)¹⁹¹ έδειξε ότι πολλές από τις πρωτοβουλίες που είχαν αναληφθεί σημείωσαν επιτυχία, αλλά *«δεν ήταν τόσο επιτυχείς όσον αφορά στην παροχή προστιθέμενης αξίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο»*, το οποίο *«οφείλεται αφενός μεν στο γεγονός ότι τα περισσότερα προγράμματα που χρηματοδοτήθηκαν εφαρμόστηκαν σε σχετικά μικρή κλίμακα, αφετέρου δε στο ότι οι διακρατικές εταιρικές σχέσεις ήταν μάλλον ασθενείς»*.

Με **Απόφαση** του Συμβουλίου (2001/51/ΕΚ),¹⁹² το 2000, ύστερα από πρόσκληση του

188 Στο ίδιο, σ. 2.

189 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1995b). *Απόφαση 95/593/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1995, που αφορά ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών (1996-2000)*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ L 335, 37-43, 30.12.1995).

190 European Commission (1996b). *Annual Report from the Commission on Equal Opportunities for Women and Men in the European Union 1996*, COM (96) 650 - C4-0084/1997.

191 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998c). *Ενδιάμεση έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου προγράμματος κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών (1996-2000)* COM/98/0770 τελικό - C4-0033/1999.

192 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000c). *Απόφαση 2001/51/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Δεκεμβρίου 2000 για τη θέσπιση προγράμματος κοινής δράσης σχετικά με την κοινοτική στρατηγική για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών (2001-2005)*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. L 17, 22-26/ 19.01.2001).

Κοινοβουλίου¹⁹³ και με σχετική Ανακοίνωση της Επιτροπής,¹⁹⁴ θεσπίστηκε το **Πέμπτο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Κοινοτικής Δράσης για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών (2001-2005)**.¹⁹⁵ Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής, η πρόταση για τη θέσπιση του Προγράμματος βασίστηκε στο γεγονός ότι, παρ' όλο που σημειώθηκε σημαντική πρόοδος όσον αφορά στην κατάσταση των γυναικών στα κράτη-μέλη, «η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην καθημερινή ζωή εξακολουθεί να υπονομεύεται», καθώς «γυναίκες και άνδρες δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα στην πράξη». Η «συνεχιζόμενη υποεκπροσώπηση και η βία κατά των γυναικών δείχνουν, μεταξύ άλλων, ότι εξακολουθούν να υφίστανται διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών». Η ανάλυση των προηγούμενων Προγραμμάτων ανέδειξε την «προστιθέμενη αξία των Προγραμμάτων Δράσης που έχουν ως στόχο την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών, τη δικτύωση και την αύξηση της ευαισθητοποίησης, όπως επίσης και την ανάγκη να συνεχιστούν οι προσπάθειες για την επίτευξη της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Με το Πρόγραμμα αυτό καθορίστηκε το πλαίσιο των απαιτούμενων δράσεων για την εφαρμογή της **Κοινοτικής Στρατηγικής-Πλαίσιο** για την ισότητα των δύο φύλων και ενσωματώθηκε –στο πλαίσιο αυτό– η στρατηγική του «gender mainstreaming». Η Στρατηγική-Πλαίσιο καλύπτει όλες τις δράσεις της Κοινότητας και βασίζεται σε μια **διττή προσέγγιση**: αφενός, στοχεύει στην ενσωμάτωση της οπτικής του φύλου σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα το στόχο της εξάλειψης των ανισοτήτων και της προαγωγής της ισότητας μεταξύ των φύλων, αφετέρου, προωθεί την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων υπέρ των γυναικών, οι οποίες είναι αναγκαίες για την εξάλειψη των ανισοτήτων. Κύριοι στόχοι του Προγράμματος ήταν: α) η προαγωγή και η διάδοση των αξιών και των πρακτικών που αποτελούν τα θεμέλια της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, β) η βελτίωση της κατανόησης του ζητήματος της ισότητας, συμπεριλαμβανομένων των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων με βάση το φύλο και των πολλαπλών διακρίσεων κατά των γυναικών, και γ) η εξέταση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών και των πρακτικών μέσα από την ανάλυση, την παρακολούθηση της εφαρμογής τους και την αξιολόγηση του αντικτύπου τους. Η στρατηγική αυτή διαρθρώθηκε γύρω από πέντε αλληλεξαρτώμενους τομείς παρέμβασης, ένας από τους οποίους αφορούσε στους **ρόλους και τα στερεότυπα των δύο φύλων**. Σε αυτό τον τομέα παρέμβασης δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη αλλαγής συμπεριφορών, τάσεων, κανόνων και αξιών που ορίζουν και επηρεάζουν τους ρόλους των δύο φύλων στην κοινωνία, *μέσω της ενσωμάτωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στις πολιτικές της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής κατάρτισης, του πολιτισμού, της επιστήμης, των Μ.Μ.Ε., της νεολαίας και του αθλητισμού*. Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής, ένας από τους λειτουργικούς στόχους αυτού του τομέα παρέμβασης ήταν η **«ευαισθητοποίηση»** γύρω από το θέμα της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, μέσω της:

- Υποστήριξης «της ενίσχυσης των προσπαθειών για την εξάλειψη των διακρίσεων που οφείλονται στα **στερεότυπα σχετικά με το φύλο στην εκπαίδευση, π.χ. στο εκπαιδευτικό υλικό, και ανάπτυξη καλών πρακτικών**», και
- «Ανάπτυξης **δραστηριοτήτων ευαισθητοποίησης σχετικά με τη συνεισφορά των γυναικών στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και τη σημασία της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία**».

Στις προτεραιότητες και τους λειτουργικούς στόχους του Προγράμματος περιλαμβάνονταν, επίσης, η **ανάπτυξη κοινών δεικτών**, ο καθορισμός **στοιχείων αναφοράς για την περισσότερο αποτελεσματική παρακολούθηση και αξιολόγηση** των δραστηριοτήτων και των στρατηγικών, και η υπέρ-

193 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (1999). Ψήφισμα Α4-0194/99 για την ενδίαμεση έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών που αφορά την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου προγράμματος κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών (1996-2000) (COM (98)770 - C4-0033/99). Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 279, 88-90/ 1.10.1999).

194 Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2000). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Προς Μια Κοινοτική Στρατηγική - Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005): Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί του προγράμματος που αναφέρεται στην κοινοτική στρατηγική πλαίσιο για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (2001-2005)*, COM(2000)335 τελικό - 2000/0143 (CNS).

195 Σύμφωνα με την απόφαση 1554/2005/ΕΚ, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, η διάρκεια του προγράμματος παρατάθηκε έως τις 31 Δεκεμβρίου 2006.

βαση των στερεοτύπων φύλου μέσω «της παρακολούθησης της ενσωμάτωσης της προοπτικής του φύλου σε πολιτικές που είναι εξαιρετικά σημαντικές όσον αφορά στην εξάλειψη των στερεοτύπων σχετικά με το φύλο, όπως οι πολιτικές στον τομέα της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, του πολιτισμού, της έρευνας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης».

Η Στρατηγική αυτή, η οποία φάνηκε να είναι πιο ολοκληρωμένη σε σχέση με την προηγούμενη Κοινοτική δράση, χωριζόταν σε δύο κατηγορίες παρέμβασης με στόχο την ένταξη της ισότητας σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές:

- **Προβλεπτική παρέμβαση** (pro-active intervention): «ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές».
- **Ειδικά μέτρα** (reactive intervention): «παρέμβαση ανταποκρινόμενη στις εκάστοτε απαιτήσεις».

Μια από τις διαφορές αυτής της Στρατηγικής από την προηγούμενη Κοινοτική δράση, ήταν το ότι στόχευε στο **συντονισμό και τη συγκέντρωση «όλων των διαφορετικών πρωτοβουλιών και προγραμμάτων σε ένα»** –τα οποία στο παρελθόν λειτουργούσαν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο– που θα βασιζόταν «σε σαφή κριτήρια αξιολόγησης, εργαλεία παρακολούθησης, καθορισμό σημείων αναφοράς και διαδικασίες εξέτασης του κατά πόσον έχει ενσωματωθεί η διάσταση του φύλου καθώς και αξιολόγησης». Στόχος ήταν η αποφυγή επικαλύψεων, αλλά και να «αντληθεί το μέγιστο όφελος από τα αποτελέσματα».

Εκτός από κράτη-μέλη της Ε.Ε. και τις τρεις χώρες της ΕΖΕΣ/ΕΟΧ, στο Πρόγραμμα συμμετείχαν και οι υποψήφιας χώρες προς ένταξη στην Ε.Ε. Για την εφαρμογή του Προγράμματος συστάθηκε μια επιτροπή, αποτελούμενη από αντιπροσώπους των συμμετεχόντων κρατών, η οποία επικουρούσε την Επιτροπή κατά την εφαρμογή του Προγράμματος, τη σύνταξη των ετήσιων προγραμμάτων δράσης, τη διαδικασία επιλογής των δράσεων, και τη διαμόρφωση των κριτηρίων παρακολούθησης και αξιολόγησης. Η επιτροπή του προγράμματος έθεσε τις προτεραιότητες:

- Ισότητα αμοιβών ως το 2001,
- Εναρμόνιση της επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής ως το 2002, και
- Γυναίκες και λήψη αποφάσεων για το 2003.

Η **ενδιάμεση αξιολόγηση** του Προγράμματος Δράσης,¹⁹⁶ που πραγματοποιήθηκε από εξωτερικούς/-ές αξιολογητές/-τριες και εμπειρογνώμονες, ολοκληρώθηκε στις 28 Ιουνίου 2004, αργότερα από ό,τι είχε προγραμματιστεί (Ιούνιος 2003) και κάλυπτε την περίοδο 2001-2003. Σύμφωνα με την έκθεση, κατά την περίοδο 2001-2003, το Πρόγραμμα εκπλήρωσε τους βασικούς στόχους του ως προς την ευαισθητοποίηση, τη βελτίωση της ανάλυσης πολιτικής και την ενίσχυση των δυνατοτήτων των συντελεστών για την προώθηση της ισότητας των φύλων για την υποστήριξη της εφαρμογής της Στρατηγικής-Πλαίσιο. Μέχρι το 2003 χρηματοδοτήθηκαν 13 Ευρωπαϊκά Συνέδρια και Σεμινάρια και 44 προγράμματα, ενώ συγχρηματοδοτήθηκαν επιπλέον 25 προγράμματα, τα οποία αφορούσαν στην ισότητα των φύλων σε διάφορους τομείς. Λόγω, όμως, της μεγάλης ποικιλομορφίας των προγραμμάτων αυτών, ήταν δύσκολο για τους/τις αξιολογητές/-τριες να εκτιμήσουν την Ευρωπαϊκή προστιθέμενη αξία τους. Επίσης, τα προγράμματα αυτά εστίαζαν κυρίως σε τοπικό ή/και περιφερειακό επίπεδο και μόνο ελάχιστα από αυτά συσχέτιζαν τις δραστηριότητές τους με τις ευρωπαϊκές πολιτικές και διατύπωσαν προτάσεις και συστάσεις σχετικά με αυτές.

Το 2000, η Eurostat έθεσε τις κατευθυντήριες γραμμές για τη **συλλογή δεδομένων** και, επίσης, χρηματοδοτήθηκαν δύο Ευρωπαϊκά δίκτυα εμπειρογνομένων προκειμένου να βοηθήσουν την Επιτροπή στην εκτίμηση της διάστασης του φύλου στις πολιτικές. Για τη **διάδοση των πληροφοριών** και των αποτελεσμάτων του προγράμματος, η Επιτροπή, εκτός από τα συνέδρια, τα σεμινάρια και τις ιστοσελίδες της, εκδίδει Ετήσιες Εκθέσεις για την Ισότητα των Φύλων. Το 2003 η μορφή των εκθέσεων αυτών άλλαξε λόγω της αυξημένης προσοχής που δόθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την προώθηση της ισότητας των φύλων.¹⁹⁷

196 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004b). Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής: Ενδιάμεση Έκθεση αξιολόγησης της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών για το Πρόγραμμα Κοινοτικής Στρατηγικής Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων 2001-2005. {SEC(2004) 1047}.

197 Αναλυτικότερη παρουσίαση των Εκθέσεων για την Ισότητα των Φύλων πραγματοποιήθηκε, παραπάνω, στο Κεφάλαιο 3.

Συμπερασματικά, από την εμπειρία των τριών πρώτων χρόνων, φάνηκε ότι το Πρόγραμμα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και την εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σχετικά με την ισότητα των φύλων, καθώς και στην προώθηση της διάστασης του φύλου στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση, στη διαδικασία Κοινωνικής Ένταξης/Προστασίας και στη Δια Βίου Μάθηση. Παρ' όλα αυτά, ορισμένες δραστηριότητες δεν μπορούσαν να αξιολογηθούν εύκολα λόγω της διαφορετικότητάς τους διότι ήταν δύσκολο να συγκριθούν μεταξύ τους και να γίνει συνολικά η αποτίμηση της προστιθέμενης αξίας τους. Μετά τα πρώτα συμπεράσματα της εξωτερικής αξιολόγησης, στόχος της Επιτροπής κατέστη η περαιτέρω ανάπτυξη της συστηματικής συλλογής πληροφοριών αναφορικά με τις εκροές του Προγράμματος. Η Τελική Έκθεση αξιολόγησης, ωστόσο, δεν είχε δημοσιευθεί μέχρι τον Ιούλιο του 2008.

6.2 Άλλα Προγράμματα

6.2.1 Οι Μελλοντικοί Στόχοι των Εκπαιδευτικών Συστημάτων

Η Έκθεση¹⁹⁸ που δημοσίευσε η Επιτροπή το 2001 σχετικά με τους **συγκεκριμένους μελλοντικούς στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων** και που είχε ως στόχο την προετοιμασία της συζήτησης στο Συμβούλιο Παιδείας, προκειμένου να εγκρίνει την έκθεση για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης, βασίστηκε κατά κύριο λόγο στη συμβολή των κρατών-μελών μέσω των απαντήσεών τους όσον αφορά στον τρόπο, με τον οποίο έδωσαν συνέχεια στα συμπεράσματα της Λισαβόνας για τον τομέα της εκπαίδευσης, αλλά και στον τρόπο, με τον οποίο σκόπευαν να αντιμετωπίσουν τους μελλοντικούς στόχους των εκπαιδευτικών συστημάτων και των συστημάτων κατάρτισης γενικότερα. Στην Έκθεση παρουσιάστηκαν εν συντομία τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τα κράτη-μέλη, προτάθηκαν συγκεκριμένοι στόχοι για τη βάση κοινού προγράμματος εργασίας (προκειμένου να εγκριθεί από το Συμβούλιο) και υποβλήθηκαν προτάσεις για την προώθηση του προγράμματος εργασίας στο πλαίσιο της «ανοικτής μεθόδου συντονισμού» για τη συνεργασία στον τομέα της παιδείας.

Αν και από τις απαντήσεις των κρατών-μελών διαφάνηκε γενικά η πεποίθηση ότι η εκπαίδευση πρέπει να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνίας μέσα από την μείωση των διαφορών και των ανισοτήτων μεταξύ ομάδων ή ατόμων, δε γίνεται πουθενά σαφής αναφορά σε θέματα ισότητας των φύλων. Αντίθετα, στην Έκθεση αυτή –στην οποία κατά κανόνα αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο το ένα γένος (μαθητής/-ές, νέος/-οι κ.λπ.)– δε σημειώνεται ουσιαστικά καμία πρόοδος στην προώθηση της ισότητας των δύο φύλων στην εκπαίδευση, ούτε μέσα από τις απαντήσεις και τα κύρια μηνύματα που εκφράστηκαν από τα κράτη-μέλη προς την Επιτροπή για τη λειτουργία και το χαρακτήρα της εκπαίδευσης, αλλά ούτε και με τους κύριους στόχους που διατυπώθηκαν. Οι όποιες αναφορές στη «μείωση των ανισοτήτων» ή στην «ισότητα των ευκαιριών και την καταπολέμηση των διακρίσεων» ήταν γενικές και ασαφείς. Η μοναδική περίπτωση που γίνεται ιδιαίτερη μνεία σε θέμα φύλου είναι στην ανάλυση του στόχου σχετικά με τις «ειδικές δεξιότητες» (παρ. 21), όπου, ως διαπίστωση, αναφέρεται ότι «οι υπουργικές συζητήσεις έχουν επιβεβαιώσει ένα τρέχον έλλειμμα νέων που ακολουθούν τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες στο σχολείο και στη συνέχεια στο Πανεπιστήμιο» και ότι «ειδικότερα ο αριθμός των κοριτσιών και των γυναικών που ακολουθούν τους τομείς αυτούς είναι μικρότερος από ό,τι η αναλογία τους στον πληθυσμό», καταλήγοντας στην πρόταση ότι «δεδομένης της σημασίας αυτών των θεματικών τομέων για την οικονομία... θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την ενθάρρυνση της μεγαλύτερης συμμετοχής στους τομείς αυτούς».

Στα συμπεράσματά της η Επιτροπή καταλήγει στο ότι οι στόχοι που τέθηκαν παρουσίαζαν κοινές προκλήσεις, τις οποίες σε ένα βαθμό αντιμετώπιζαν τα εκπαιδευτικά συστήματα, τόσο των τότε 15 κρατών-μελών της Ε.Ε. όσο και των υποψήφιων χωρών. Τονίζει ότι το μέλλον της Ένωσης «να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη, βασισμένη στη γνώση, οικονομία ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και καλύτερη κοινωνική συνοχή»¹⁹⁹ απαιτούσε μια σημαντική συμβολή από τον κόσμο της εκπαίδευσης,

198 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001c). Έκθεση της Επιτροπής. Οι Συγκεκριμένοι Μελλοντικοί Στόχοι των Εκπαιδευτικών Συστημάτων [COM(2001)59 τελικό]. (Available at: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/concrete-future-objectives_el.pdf, accessed 21 July 2008).

199 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001c), *ό.π.*, σ. 17.

προκειμένου να επιτύχει τους στόχους που περιλαμβάνονταν στα συμπεράσματα της Λισαβόνας. Πιο συγκεκριμένα, η **συμβολή της εκπαίδευσης** οριζόταν στο να *μπορούν τα εκπαιδευτικά συστήματα να προσαρμοστούν και να αναπτυχθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν τις βασικές δεξιότητες και ικανότητες που χρειάζονται όλοι στην κοινωνία της γνώσης και να προσεγγίσουν όλα τα μέλη της κοινωνίας, επιτρέποντάς τους να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους και να τις εκμεταλλευτούν με τον καλύτερο τρόπο*. Και σε αυτή, ωστόσο, την περίπτωση δε γίνεται πουθενά ρητή αναφορά σε θέματα φύλου.

Το 2002, σε συνέχεια της παραπάνω Έκθεσης της Επιτροπής που υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Στοκχόλμης το Μάρτιο του 2001, το Συμβούλιο δημοσίευσε την Ανακοίνωση²⁰⁰ σχετικά με το **λεπτομερές πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης** και κατάρτισης στην Ευρώπη. Αυτό το πρόγραμμα εργασιών περιελάμβανε **τρεις συμφωνημένους στρατηγικούς στόχους**: α) τη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ε.Ε., β) τη διευκόλυνση της πρόσβασης όλων στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, και γ) τη δημιουργία συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης ανοιχτά στον ευρύτερο κόσμο. Το Συμβούλιο και η Επιτροπή ενέκριναν το πρόγραμμα των εργασιών και έθεσαν τα κεντρικά ζητήματα προκειμένου να υλοποιηθούν οι στρατηγικοί στόχοι. Στο κείμενο της Ανακοίνωσης τονίστηκε μάλιστα ότι, προς όφελος των πολιτών και της Ένωσης, θα πρέπει, **μέχρι το 2010**, μεταξύ άλλων, να έχουν επιτευχθεί οι στόχοι που σχετίζονται με την παροχή υψηλότερου ποιοτικού επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης και με τη δυνατότητα και με την εξασφάλιση της δυνατότητας για κάθε Ευρωπαίο/-α, κάθε ηλικίας, να έχει πρόσβαση στη δια βίου μάθηση. Όπως και στη σχετική έκθεση, πάνω στην οποία βασίστηκε η Ανακοίνωση του Συμβουλίου, δε γίνεται ρητή αναφορά σε θέματα ισότητας φύλου στην εκπαίδευση, εκτός και πάλι από την περίπτωση της προσπάθειας ενθάρρυνσης των παιδιών και των νέων, «ώστε να αναπτύξουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις θετικές επιστήμες και τα μαθηματικά», όπου σαφώς ορίζεται ότι «εν προκειμένω, πρέπει να προωθηθεί η ισορροπία μεταξύ των φύλων».

Σε κάθε περίπτωση, και τα δύο παραπάνω κείμενα δεν έχουν δεσμευτικό νομικό χαρακτήρα για το ΕΚ και κατ' επέκταση για τα κράτη-μέλη.

6.2.2 Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»

Οι πολιτικές για την εκπαίδευση και την κατάρτιση αποτελούν σημαντικό στοιχείο της στρατηγικής της Λισαβόνας της Ε.Ε. Οι αρχηγοί των Κρατών και των Κυβερνήσεων ζήτησαν «όχι μόνο μια ριζική μεταμόρφωση της ευρωπαϊκής οικονομίας, αλλά και ένα πρόγραμμα πρόκληση [...] για τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής πρόνοιας και των εκπαιδευτικών συστημάτων».²⁰¹ Το 2002 όρισαν ως στόχο «να καταστούν τα [ευρωπαϊκά] συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης ποιοτικό σημείο αναφοράς παγκοσμίως έως το 2010». Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν και οι Υπουργοί Παιδείας, οι οποίοι υιοθέτησαν κοινούς στόχους για τη βελτίωση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης και ένα πρόγραμμα εργασίας για την επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας, το οποίο είναι γνωστό ως Πρόγραμμα **«Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010»**.²⁰² Το Πρόγραμμα αυτό εφαρμόζεται μέσω της ανοικτής μεθόδου συντονισμού και οι δείκτες και τα σημεία αναφοράς αποτελούν αφενός πολύ σημαντικά στοιχεία για την παρακολούθηση και αφετέρου παρέχουν υποστήριξη για την ανταλλαγή εμπειριών και ορθών πρακτικών.

Για το λόγο αυτό, αναπτύχθηκε ένα σύνολο δεικτών και σημείων αναφοράς, το οποίο διαρκώς βελτιώνεται και χρησιμοποιείται ως βάση για την προετοιμασία των ετήσιων εκθέσεων προόδου, καθώς και των κοινών εκθέσεων της Επιτροπής και του Συμβουλίου που υποβάλλονται στα εαρινά Ευρωπαϊκά

200 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2002), *ό.π.*

201 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007c). *Ανακοίνωση της Επιτροπής: Ένα συνεκτικό πλαίσιο δεικτών και σημείων αναφοράς σχετικά με την παρακολούθηση της προόδου για την επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας όσον αφορά την εκπαίδευση και την κατάρτιση* [COM(2007)61 τελικό].

202 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004b). *Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής: «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010: Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η στρατηγική της Λισαβόνας (2004)»*. Βρυξέλλες: Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συμβούλια.²⁰³ Αυτό το σύνολο δεικτών συμπληρώνει τους διαρθρωτικούς δείκτες, με τους οποίους παρακολουθείται η πρόοδος για την επίτευξη των όλων των στόχων της Λισαβόνας.

Στην κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής το 2004 υπογραμμίζονται τα **τρία επίπεδα**, στα οποία θα πρέπει να αναληφθούν στοχευμένες ενέργειες από τα κράτη-μέλη, τα οποία είναι:

- 1. Επικέντρωση των μεταρρυθμίσεων και των επενδύσεων στους βασικούς τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.**
 - Αύξηση της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο μέσα από ενεργοποίηση των αναγκαίων πόρων σε εθνικό (δημόσιο και ιδιωτικό τομέα) και κοινοτικό επίπεδο (Διαρθρωτικά Ταμεία - Ευρωπαϊκή Τράπεζα).
 - Παροχή κινήτρων σε εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές/-τριες.
- 2. Εστίαση στη δια βίου μάθηση** μέσω συντονισμένων στρατηγικών, ανοικτό μαθησιακό περιβάλλον, κατάρτιση σε βασικές δεξιότητες, χρήση κοινών ευρωπαϊκών αναφορών.
- 3. Εκσυγχρονισμός των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και της κατάρτισης:**
 - Δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού πλαισίου αναφοράς για την αναγνώριση των προσόντων.
 - Προώθηση της κινητικότητας για εκπαιδευτικούς σκοπούς και εξάλειψη των δυσκολιών.
 - Ενίσχυση της Ευρωπαϊκής οπτικής στην εκπαίδευση μέσα από την προετοιμασία και κατάρτιση των μαθητών/-τριών για το ρόλο τους ως Ευρωπαίων πολιτών.

Τον Μάιο του 2005, το Συμβούλιο ζήτησε από την Επιτροπή να υποβάλει έκθεση σχετικά αφενός με την πρόοδο που έχει επιτευχθεί για την εκπόνηση ενός συνεκτικού πλαισίου δεικτών και επιπέδων αναφοράς για την περαιτέρω επιδίωξη των στόχων της Λισαβόνας στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, αφετέρου για την καταλληλότητα των υφιστάμενων δεικτών. Παράλληλα, ζητήθηκε από την Επιτροπή να υποβάλει έκθεση σχετικά με τη δημιουργία νέων δεικτών σε τομείς, όπως ο αντίκτυπος των ΤΠΕ στη διδασκαλία και τη μάθηση, οι επιπτώσεις της κινητικότητας στην αγορά εργασίας και η κοινωνική προέλευση των φοιτητών/-τριών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο σχέδιο κοινής έκθεσης προόδου του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006 σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»,²⁰⁴ το Συμβούλιο επεσήμανε το διπλό ρόλο των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης –κοινωνικό και οικονομικό– καθώς, εκτός από την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την ανάπτυξη της οικονομίας, συντελεί και στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής.

Όσον αφορά στην πρόοδο του εκσυγχρονισμού των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, που εντάσσεται στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας, αρχικά παρατηρείται μια αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ε.Ε. (μέσος όρος Ε.Ε.: 4,9% το 2000, 5,2% το 2002). Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τους πέντε δείκτες παρακολούθησης της προόδου που τέθηκαν στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας, η πρόοδος έχει ως εξής:

- 1. Συμμετοχή στη δια βίου μάθηση:** αν και έχει σημειωθεί πρόοδος από το 2000, με το 10% περίπου των ενήλικων να παρακολουθεί προγράμματα δια βίου μάθησης στην Ε.Ε., τα ποσοστά παραμένουν χαμηλά σε σχέση με το στόχο του 2015, ιδιαίτερα στις νότιες χώρες της Ευρώπης και στα νέα κράτη-μέλη.
- 2. Πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου:** το ποσοστό των νέων που εγκαταλείπει πρόωρα το σχολείο αγγίζει το 16%, σημειώνοντας μικρή πρόοδο σε σχέση με το ποσοστό ύψους 10% που έχει θέσει η Ε.Ε. ως σημείο αναφοράς.
- 3. Βασικές δεξιότητες** (ικανότητα ανάγνωσης και κατανόησης): το υψηλό ποσοστό των νέων της Ευρώπης (20%) που παρουσιάζει βασικές δυσκολίες στην ανάγνωση δεν έχει μειωθεί σχε-

203 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006). *Εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης και της κατάρτισης: μια συμβολή ζωτικής σημασίας στην ευημερία και την κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη - Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006, σχετικά με την πρόοδο στο πλαίσιο του προγράμματος εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 79/1-19/ 01.04.2006).

204 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005). *Ανακοίνωση της Επιτροπής: «Εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης και της κατάρτισης: μια συμβολή ζωτικής σημασίας στην ευημερία και την κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη - Σχέδιο κοινής έκθεσης προόδου του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006 σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»* {SEC(2005)1415}.

δόν καθόλου από το 2000, καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη εντατικοποίησης των προ-σπαθειών για αναβάθμιση των εκπαιδευτικών συστημάτων.

4. Ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: σε αυτό το δείκτη έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος, καθώς το 77% των νέων ηλικίας 18-24 ετών ολοκληρώνουν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με το στόχο της Ε.Ε. για ποσοστό 85%.

5. Αριθμός πτυχιούχων στους τομείς των Μαθηματικών, των Θετικών Επιστημών και της Τεχνολογίας: ως προς το δείκτη αυτό η Ε.Ε. παρουσιάζει τη σημαντικότερη πρόοδο, καθώς ο αριθμός των αποφοίτων έχει αυξηθεί κατά 16%, ποσοστό που αγγίζει και ελάχιστα ξεπερνάει το ποσοστό αναφοράς της Ε.Ε. (15%) για το 2010.

Επομένως, καθώς έχει σημειωθεί μικρή πρόοδος κυρίως όσον αφορά στα κριτήρια αναφοράς που συνδέονται με την κοινωνική ένταξη (βασικές ικανότητες, πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου, ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), υπογραμμίστηκε η αναγκαιότητα επιτάχυνσης της προόδου και ανάπτυξης των πρωταρχικών μοχλών δράσης που διατυπώθηκαν στην κοινή ενδιάμεση έκθεση του 2004.

Τέλος, η προσοχή δίνεται στους βασικούς τομείς των ίσων ευκαιριών και της διαχείρισης, καθιστώντας την εκπαίδευση ανοικτή σε όλους και όλες και προσαρμοσμένη στις συγκεκριμένες μαθησιακές ανάγκες των ατόμων.

Βασιζόμενη στα παραπάνω, η Επιτροπή ανακοίνωσε το 2007 ένα **συνεκτικό πλαίσιο δεικτών και σημείων αναφοράς** σχετικά με την παρακολούθηση των στόχων της Λισαβόνας στον τομέα της εκπαίδευσης και κατάρτισης,²⁰⁵ το οποίο καλύπτει για πρώτη φορά όλους τους στόχους του Προγράμματος «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010». Οι δείκτες και τα σημεία αναφοράς προτείνονται με βάση τους οκτώ βασικούς τομείς πολιτικής που προσδιορίζονται στη στρατηγική της Λισαβόνας, οι οποίοι είναι:

- Διεύρυνση της ισότητας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.
- Προώθηση της αποδοτικότητας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.
- Πραγμάτωση της δια βίου μάθησης.
- Βασικές ικανότητες των νέων.
- Εκσυγχρονισμός της σχολικής εκπαίδευσης.
- Εκσυγχρονισμός της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (διαδικασία της Κοπεγχάγης).
- Εκσυγχρονισμός της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (διαδικασία της Μπολόνια).
- Απασχολησιμότητα.

Αναφορικά με τον πρώτο τομέα, η **διεύρυνση της ισότητας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση** σημαίνει να αναλυθεί ο βαθμός στον οποίο «τα άτομα μπορούν να επωφεληθούν από την εκπαίδευση και την κατάρτιση, όσον αφορά στις ευκαιρίες, την πρόσβαση, την αντιμετώπισή τους και τα αποτελέσματα». Το Συμβούλιο, αναγνωρίζοντας την πολύ μεγάλη σημασία της διάστασης της ισότητας για την αποτελεσματική συμμετοχή στη δια βίου μάθηση έθεσε ως σημείο αναφοράς τα άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο να μην υπερβαίνουν το 10%. Ακόμα, τονίστηκε η ανάγκη παρακολούθησης ειδικών θεμάτων, όπως είναι η **προώθηση της ισότητας των φύλων**, η ένταξη των εθνικών μειονοτήτων, η ένταξη των ατόμων με αναπηρία κ.λπ.

Οι **βασικοί δείκτες** παρακολούθησης της προόδου σε αυτό τον τομέα είναι:

- Συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση.
- Ειδική εκπαίδευση.
- Αριθμός ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο.

Επιπλέον, θα γίνει ανάλυση των στοιχείων κατά φύλο, ηλικία και κοινωνικοοικονομική προέλευση των εκπαιδευομένων, προκειμένου να μελετηθεί η διάσταση της ισότητας. Εκτός των παραπάνω, για την ανάλυση του αντίκτυπου των διαρθρωτικών και θεσμικών διαφοροποιήσεων των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, προβλέπεται να χρησιμοποιηθεί ένας σύνθετος δείκτης για τη **διαστρωμάτωση των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης**, ο οποίος βασίζεται σε ποιοτικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Μονάδας Ευρυδίκη. Τέλος, προβλέπεται να δημιουργηθεί και ένας σύνθετος δείκτης για την ισότητα.

Επίσης, στο πλαίσιο της πραγμάτωσης της δια βίου μάθησης, καθώς η ολοκλήρωση τουλάχιστον

205 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007c). *ό.π.*

της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θεωρείται απαραίτητη για την επαγγελματική σταδιοδρομία και τη συμμετοχή στη δια βίου μάθηση, το Συμβούλιο ενέκρινε ένα σημείο αναφοράς σύμφωνα με το οποίο, έως το 2010, πρέπει να **ολοκληρώνει την ανώτερη βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τουλάχιστον το 85% των νέων**. Ο δείκτης για τα ποσοστά ολοκλήρωσης της ανώτερης βαθμίδας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από τους/τις νέους/-ες θα χρησιμοποιηθεί για την παρακολούθηση του Ευρωπαϊκού σημείου αναφοράς και της ετοιμότητας των νέων, ώστε να συμμετάσχουν στη δια βίου μάθηση.

Στο πλαίσιο του **εκσυγχρονισμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης**, το Συμβούλιο έχει ορίσει ως ευρωπαϊκό σημείο αναφοράς την **αύξηση κατά 15% του αριθμού των πτυχιούχων στους τομείς των μαθηματικών, των φυσικών επιστημών και της τεχνολογίας έως το 2010**. Η παρακολούθηση της πρόοδου στον τομέα αυτό θα καλυφθεί από τους βασικούς δείκτες σχετικά με τους/τις αποφοίτους/-ες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τη **διακρατική κινητικότητα σπουδαστών/-τριών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης** και τις **επενδύσεις στην εκπαίδευση και την κατάρτιση**.

6.2.3 Πρόσφατα Προγράμματα

Το 2004, με την Απόφαση **848/2004/ΕΚ**²⁰⁶ και σύμφωνα με το άρθρο 13(2) της Συνθήκης ΕΚ, θεσπίστηκε ένα Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης (01.2004-12.2005),²⁰⁷ με στόχο την υποστήριξη των Οργανισμών που δραστηριοποιούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο στον τομέα της ισότητας των φύλων.

Το **Πρόγραμμα PROGRESS**²⁰⁸ για την περίοδο 2007-2013, βασιζόμενο στα άρθρα 2 και 3 της Συνθήκης, υποστηρίζει την αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας των δύο φύλων και προωθεί την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο σύνολο των Κοινοτικών Πολιτικών. Στο Πρόγραμμα PROGRESS δεν προβλέπεται, ωστόσο, η υποστήριξη δράσεων με πεδίο εφαρμογής την εκπαίδευση, καθώς ο τομέας δράσης που έχει επιλεγεί για την εφαρμογή της κοινοτικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων είναι η απασχόληση και η κοινωνική αλληλεγγύη. Στους γενικούς στόχους του Προγράμματος περιλαμβάνονται η υποστήριξη της ανάπτυξης στατιστικών εργαλείων, μεθόδων και κοινών δεικτών, κατά ηλικία και φύλο, καθώς και η παρακολούθηση της εφαρμογής και η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας και του αντίκτυπου των κοινοτικών πολιτικών. Ωστόσο, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συνέργια μεταξύ του Προγράμματος και των προγραμμάτων που εφαρμόζονται στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.

206 European Parliament and Council of the European Union (2004). *Decision No 848/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 Establishing a Community Action Programme to Promote Organisations Active at European Level in the Field of Equality between Men and Women* (EE L 195, 7-11/ 02.06.2004).

207 Σύμφωνα με την απόφαση 1554/2005/ΕΚ, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, η διάρκεια του Προγράμματος παρατάθηκε έως τις 31 Δεκεμβρίου 2006.

208 European Parliament and the Council of the European Union (2006). *Decision No 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 Establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity - Progress*. (OJ L 315, 1-8/ 15.11.2006).

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Η εκπαίδευση των γυναικών και η συμμετοχή τους στην πολιτική δεν αποτελούν βασικούς τομείς επικέντρωσης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Παρ' όλη αυτά, όμως, η εκπαίδευση αναφέρεται και περιλαμβάνεται στις Διακηρύξεις και σε πολλές από τις δράσεις του Συμβουλίου. Από πολύ νωρίς θεωρήθηκε «ως ένας από τους τομείς-κλειδί για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην πολιτική».²⁰⁹ Στο πλαίσιο των δράσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρατηρείται σημαντικό έργο στον τομέα της ισότητας των φύλων (ίση εκπροσώπηση, ισότητα στην εργασία, κ.ά.), της ενσωμάτωσης της «διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές», της εξάλειψης της βίας κατά των γυναικών και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, και σε θέματα υγείας και αναπαραγωγής. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, παρατίθενται τα σημαντικότερα κείμενα που αντικατοπτρίζουν το ενδιαφέρον, τις κατευθύνσεις και τις προτάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (Κ.Σ.Σ.Ε.), με το Ψήφισμα **1018 (1994)**,²¹⁰ τόνισε την ανάγκη εφαρμογής μέτρων με στόχο την προώθηση της ισότητας των δικαιωμάτων μεταξύ γυναικών και ανδρών, τόσο σε επίπεδο νομοθεσίας όσο και στο χώρο της πολιτικής εκπροσώπησης, της απασχόλησης, στα Μ.Μ.Ε. και στην εκπαίδευση. Η Κ.Σ.Σ.Ε. κάλεσε με το ψήφισμά της, τις κυβερνήσεις να **«προωθήσουν την ισότητα στα σχολεία, για παράδειγμα, μέσω της εξάλειψης των στερεοτύπων φύλου από τα σχολικά εγχειρίδια και να εισάγουν στην εκπαίδευση τα ανθρώπινα δικαιώματα, την οπτική της ισότητας ανδρών και γυναικών [...] τονίζοντας την ανάγκη ισόρροπης συμμετοχής γυναικών και ανδρών στην πολιτική ζωή».**

Στη Σύσταση **1281(1995) της Κ.Σ.Σ.Ε προς την Επιτροπή των Υπουργών**,²¹¹ περιλαμβάνονται οι βασικές θέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης τόσο για *το ρόλο της εκπαίδευσης στην προώθηση της ισότητας των φύλων* όσο και για τις *μεθόδους επίτευξής της*. Με τη Σύσταση αυτή, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση καλεί την Επιτροπή των Υπουργών να αναλάβει συγκεκριμένες δράσεις (π.χ. παρακολούθηση της προόδου της ισότητας στην εκπαίδευση, ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο, προγράμματα ανταλλαγής για εκπαιδευτικούς, μαθητές/-τριες και ερευνητές/-τριες κ.ά.), αλλά και να προωθήσει στις Κυβερνήσεις των κρατών-μελών την εφαρμογή της παρούσας Σύστασης. Μεταξύ των δράσεων που προτείνει η Κ.Σ.Σ.Ε στις Κυβερνήσεις των κρατών-μελών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, είναι: α) *η ανάπτυξη στρατηγικών ελεύθερης πρόσβασης και ελεύθερης επιλογής και για τα δύο φύλα σε όλες τις βαθμίδες και τους τύπους της εκπαίδευσης*, β) *η αναθεώρηση του εκπαιδευτικού υλικού και των εκπαιδευτικών μεθόδων με στόχο την παροχή μη-σεξιστικής εκπαίδευσης*, γ) *η επανεξέταση των στερεοτύπων και των προτύπων για κορίτσια και αγόρια και καλύτερη αναπαράσταση της συμβολής των γυναικών στην ιστορία*, δ) *η εκπαίδευση του προσωπικού των Μ.Μ.Ε. για τη χρήση αντι-σεξιστικών, αντιρατσιστικών, και μη βίαιων σκηνών*, ε) *η προώθηση της ισότητας στην αρχική εκπαίδευση και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών*, και στην εκπαίδευση των συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού, στ) *η ισόρροπία ως προς το φύλο στη διοίκηση της εκπαίδευσης και στη διδασκαλία*, και ζ) *η αναγνώριση του στρατηγικού ρόλου των εκπαιδευτικών και των γονέων στην εξάλειψη των διακρίσεων*. Η σύσταση συνάδει απόλυτα με τη Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, συμβάλλοντας με

209 Sineau, M. (2003). *Genderware - the Council of Europe and the Participation of Women in Political Life*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/t/e/integrated_projects/democracy/05_Key_texts/03_Summaries_of_all_Publications/Genderware.pdf, accessed 10 July 2008).

210 Council of Europe (1994). *Resolution 1018 on Equality of Rights between Men and Women*. Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta94%2FERES1018.htm>, accessed 21 July 2008).

211 Council of Europe.(1995). *Recommendation 1281 on Gender Equality in Education*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly. (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta95%2FEREC1281.htm>, accessed 10 July 2008).

αυτό τον τρόπο στην προώθηση της εφαρμογής της από τα κράτη-μέλη και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Το 1996, η Επιτροπή των Υπουργών (Επ.Υ.) απάντησε²¹² στη Σύσταση της Κ.Σ.Σ.Ε, υπενθυμίζοντας μεταξύ άλλων: α) την υιοθέτηση της έκθεσης για την Ισότητα και τη Δημοκρατία²¹³ από την Επιτροπή για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών (CDEG), η οποία περιέχει αρκετές αναφορές για την εκπαίδευση και τονίζει την **ανάγκη αναθεώρησης του εκπαιδευτικού υλικού και των μεθόδων διδασκαλίας με στόχο την αποδόμηση των στερεοτύπων**, β) την εφαρμογή του Προγράμματος «Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ευρώπη»,²¹⁴ τα αποτελέσματα του οποίου αποτέλεσαν τη βάση για την προετοιμασία του σχεδίου Σύστασης που υπέβαλε η Επιτροπή Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και Έρευνας στην Επιτροπή των Υπουργών το 1997,²¹⁵ γ) τη Σύσταση Νο. R (90) 4 για την **εξάλειψη του σεξισμού από τη γλώσσα**, που υιοθετήθηκε κατά τη 434^η συνάντηση των Μόνιμων Αντιπροσώπων (1990), και δ) τις διατάξεις της Διακήρυξης για την Ισότητα των Γυναικών και των Ανδρών (1988) σχετικά με την εξασφάλιση *«ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών ενώπιον του νόμου και των ίσων ευκαιριών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους»* μέσω της εφαρμογής μέτρων που εξασφαλίζουν *«πρόσβαση σε όλα τα επαγγέλματα και την επαγγελματική ανέλιξη»*. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η τελευταία υπενθύμιση αποτελεί τη μόνη απάντηση που δίνει η Επ.Υ. στη σχετική διάταξη της Σύστασης της Κ.Σ.Σ.Ε. που προέτρεπε στη λήψη μέτρων για τη διασφάλιση της ισόρροπης συμμετοχής των δύο φύλων στο εκπαιδευτικό και διοικητικό προσωπικό.

Στην **Έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1998**,²¹⁶ η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους στόχους για την ισότητα των φύλων, καθώς αποτελεί το χώρο μέσα από τον οποίο οι κοινωνίες μεταδίδουν τις νόρμες τους, τη γνώση και τις δεξιότητές τους. Θεωρείται πολύ σημαντικό τα εκπαιδευτικά συστήματα και όλα τα στοιχεία που τα αποτελούν (εκπαιδευτικοί, σχολεία, διδακτικά εγχειρίδια, ερευνητικά κέντρα κ.λπ.) να ενδυναμώνουν και τα κορίτσια και τα αγόρια, και να εξασφαλίζουν ισορροπία στις υπάρχουσες ιεραρχίες με βάση το φύλο. Προς την ίδια κατεύθυνση, η εκπαίδευση των επαγγελματιών των Μ.Μ.Ε. πρέπει επίσης να αποτελεί στόχο για την ισότητα των φύλων, επειδή ακριβώς κατέχουν θέση ισχύος στη μετάδοση προτύπων και γνώσεων. Στην έκθεση τονίζεται, επίσης, η αναγκαιότητα χρήσης εκπαιδευτικού υλικού στα σχολεία, το οποίο θα περιέχει και κατάλληλο οπτικοακουστικό υλικό σχετικά με τις έμφυλες σχέσεις και την ισότητα ως ανθρώπινο δικαίωμα. Το 1998, η Επιτροπή των Υπουργών υιοθέτησε τη **Σύσταση R(98)14**,²¹⁷ με στόχο την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, η Επιτροπή των Υπουργών συνιστά στα κράτη-μέλη να διαδώσουν την έκθεση αυτή του Συμβουλίου της Ευρώπης σε ευρεία κλίμακα –συμπεριλαμβανομένων των αρμοδίων οργάνων λήψης αποφάσεων– προκειμένου να τη χρησιμοποιήσουν ως μέσο εφαρμογής της στρατηγικής της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα.

Η Επιτροπή των Υπουργών με τη **Σύσταση R(98)3** κάλεσε τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να εφαρμόσουν μέτρα που προάγουν την **ίση πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση**, τις πολιτικές, τη νομοθεσία και τις πρακτικές τους. Οι Κυβερνήσεις κλήθηκαν επίσης *«να κατανοήσουν την ανάγκη να θέσουν εκτός των εσωτερικών κανονισμών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διακρίσεις λόγω φύλου, σεξουαλικών προτιμήσεων, εθνικτικής καταγωγής, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων και αναπηρίας»*. Τέλος, η Επιτροπή κάλεσε τις Κυβερνήσεις και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να διασφαλίσουν δίκαια και ίση κατανομή του προσωπικού με βάση το φύλο, και ιδιαίτερα στις υψηλότερες βαθμίδες.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης προέβη, επίσης, στην υιοθέτηση συστάσεων με στόχο την καταπολέμηση της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων και της βίας κατά των γυναικών, τονίζοντας την ανάγκη

212 Committee of Ministers (1996). *Reply of the Committee of Ministers to the Parliamentary Assembly Recommendation 1281(1995) on Gender Equality in Education* [Doc. CM/AS(96) Rec1281finalE]. 578th meeting of the Ministers' Deputies, 18-20 November 1996.

213 Council of Europe (1996b). *Final Report of the Group of Specialists on Equality and Democracy*. Strasbourg: Council of Europe.

214 Βλ. Σχετικά: Project on "Access to higher education in Europe" στο διαδικτυακό τόπο του Συμβουλίου της Ευρώπης: http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/CompletedActivities/Access_EN.asp

215 Committee of Ministers, Council for Cultural Co-Operation (CDCC) (1998). *Working Document* (CM(98)28/ 17.02.1998). Strasbourg: 66th session (21-23 January 1998) (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(98\)28&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(98)28&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75), accessed 10 July 2008).

216 Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Equality Division (1998). *ό.π.*

217 Council of Europe (1998b). *Recommendation No. R (98) 14 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Mainstreaming*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: [http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_Rec\(1998\)14_E.pdf](http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_Rec(1998)14_E.pdf), accessed 10 July 2008).

εφαρμογής δράσεων που σχετίζονται με την εκπαίδευση στην ισότητα των φύλων και με την άρση των στερεοτύπων.

Στη Σύσταση R(2000)11²¹⁸ της Επ.Υ., τα κράτη-μέλη καλούνται να εισάγουν ή να βελτιώσουν τα σχολικά προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία, με ιδιαίτερη έμφαση στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών και στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ερμηνευτική βάση για τη Σύσταση αυτή προς τα κράτη-μέλη στηρίζεται στο γεγονός ότι η καλύτερη αφομοίωση των εννοιών της ισότητας των φύλων και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους/τις μαθητές/-τριες μειώνει τις πιθανότητες μελλοντικής θυματοποίησής τους σε καταστάσεις, όπως η εμπορία και η διακίνηση ανθρώπων, όπου η θυματοποίηση βασίζεται στην άνιση κατανομή δυνάμεων μεταξύ ανδρών και γυναικών, μεταξύ εμπόρων και θυμάτων, και συνιστά κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Δύο χρόνια αργότερα, η Κ.Σ.Σ.Ε., στη Σύσταση 1545(2002)²¹⁹ για την πρόληψη της εμπορίας και διακίνησης γυναικών, κάλεσε τις εθνικές κυβερνήσεις να «ξεκινήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα στα σχολεία, με ιδιαίτερη έμφαση στην ισότητα ανδρών και γυναικών και στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας» και τόνισε την ανάγκη εκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού, ώστε να μπορούν να εντάξουν τη διάσταση του φύλου στην εκπαιδευτική τους πρακτική και να αποφεύγουν τα στερεότυπα φύλου.

Στο ίδιο πλαίσιο, η Σύσταση 1582(2002)²²⁰ της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών συστήνει, μεταξύ άλλων, στα κράτη-μέλη να φροντίζουν, ώστε η εκπαίδευση στην ισότητα των φύλων και τη μη βίαιη συμπεριφορά να ξεκινάει από πολύ νωρίς και να διασφαλίζουν επαρκή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας και της ισότητας των φύλων. Επίσης, με τη Σύσταση Rec(2002)5,²²¹ η Επιτροπή των Υπουργών συνιστά στα κράτη-μέλη να «προωθήσουν την ίδρυση προγραμμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ερευνητικών κέντρων, τα οποία θα ασχολούνται με ζητήματα ισότητας, και ιδιαίτερα με τη βία κατά των γυναικών».

Ορισμένα από τα μέτρα που συνιστάται στα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν αφορούν:

- α) στην εισαγωγή ή ενίσχυση της οπτικής του φύλου στα εκπαιδευτικά προγράμματα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ενίσχυση των προγραμμάτων σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης που δίνουν έμφαση στην ισότητα των φύλων και τον αμοιβαίο σεβασμό,
- β) στη διασφάλιση βασικής εκπαίδευσης και για τα δύο φύλα, απαλλαγμένη από κοινωνικά και πολιτισμικά πρότυπα, προκαταλήψεις και στερεοτυπικούς έμφυλους ρόλους, η οποία θα παρέχει επίσης εκπαίδευση για απόκτηση αυτοπεποίθησης, καθώς και
- γ) στην επιμόρφωση όλων των εκπαιδευτικών, ώστε να ενσωματώνουν την έννοια της ισότητας των φύλων στη διδακτική πράξη.

Το 2004, το Κογκρέσο των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών ανακοίνωσε το Ψήφισμα 176(2004),²²² στο οποίο περιλαμβάνονται συγκεκριμένα μέτρα για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, τα οποία στοχεύουν στην ενίσχυση της δημόσιας

218 Council of Europe (2000b). *Recommendation No. R (2000)11 Adopted by the Committee of Ministers on 19 May 2000 and Explanatory Memorandum on Action against Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation*. Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Equality Division.

219 Council of Europe (2002a). *Recommendation 1545 (2002) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Campaign against Trafficking in Women*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly.

220 Council of Europe (2002b). *Recommendation 1582 on Domestic Violence against Women*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta02%2FEREC1582.htm>, accessed 10 July 2008).

221 Council of Europe (2002c). *Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>, accessed 10 July 2008).

222 Council of Europe (2004a). *Resolution 176 (2004) on Gender Mainstreaming at Local and Regional Level: A Strategy to Promote Equality between Women and Men in Cities and Regions*. Strasbourg: Council of Europe, the Congress of Local and Regional Authorities (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES\(2004\)176&Language=lanEnglish%20&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=%20FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES(2004)176&Language=lanEnglish%20&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=%20FDC864&BackColorLogged=FDC864), accessed 10 July 2008).

δέσμευσης στην ισότητα των φύλων. Το ψήφισμα εστιάζει στην **ευαισθητοποίηση και την επιμόρφωση πολιτικών, δημοσίων υπαλλήλων αλλά και πολιτών σε θέματα ισότητας των φύλων**, προκειμένου η διάσταση του φύλου να μπορέσει να ενσωματωθεί αποτελεσματικά στο σχεδιασμό των πολιτικών, των δράσεων και των πρακτικών. Στο χώρο της εκπαίδευσης, το ψήφισμα καλεί τις τοπικές και περιφερειακές αρχές α) να προωθήσουν, μέσα από τα Μ.Μ.Ε. και από όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, τη σημασία και την αποτελεσματικότητα της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές ως μέσο επίτευξης της ισότητας των δύο φύλων, και β) να υιοθετήσουν τις συστάσεις και τα ειδικά μέτρα, που περιγράφονται στη Σύσταση Rec(2003)3 της Επιτροπής των Υπουργών, για την **ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων**.

Παρατηρώντας την ακολουθία των εγγράφων του Συμβουλίου της Ευρώπης, γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι, κάθε φορά που το Συμβούλιο εκδίδει Συστάσεις σχετικά με την ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών και των ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τονίζει τη σημασία εφαρμογής πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Η Επιτροπή των Υπουργών, λοιπόν, με τη **Σύσταση Rec(2003)3**²²³ κάλεσε τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να «ενσωματώσουν, στα σχολικά προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, δραστηριότητες με στόχο την ευαισθητοποίηση των νέων στην ισότητα των φύλων και την προετοιμασία τους ως πολιτών της δημοκρατίας». Τέλος, κάλεσε τα κράτη-μέλη να υποστηρίξουν **«την εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των φοιτητών/-τριών δημοσιογραφίας και των επαγγελματιών των Μ.Μ.Ε.» σε θέματα ισότητας των φύλων** και τρόπων αποφυγής της χρήσης σεξιστικών στερεοτύπων και σεξισμού. Το ίδιο παρατηρείται και σε άλλες παλαιότερες **Συστάσεις**, όπως, για παράδειγμα, στη Σύσταση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης το 1999 [1413 (1999)]²²⁴ για ίση εκπροσώπηση στην πολιτική ζωή, όπου οι εκπρόσωποι των Εθνικών Κοινοβουλίων καλούνται να ασκήσουν πίεση προς την «εισαγωγή νόμων για τη δημιουργία ενός συστήματος ισότητας στην εκπαίδευση, ξεκινώντας από το δημοτικό, με στόχο τη διασφάλιση ίσης πρόσβασης σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης».

Μία από τις σημαντικότερες Συστάσεις για το χώρο της εκπαίδευσης αποτελεί η πρόσφατη Σύσταση **Rec(2007)13**²²⁵ της Επιτροπής των Υπουργών που υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της **ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου και της αρχής της ισότητας των φύλων σε όλες τις πολιτικές για την εκπαίδευση**. Με το κείμενο αυτό, η Επιτροπή των Υπουργών συνιστά τη δημιουργία **ειδικών προγραμμάτων και σχεδίων δράσης, την αξιολόγηση των πολιτικών που εφαρμόζονται και τη δημιουργία βάσης στατιστικών δεδομένων, κατά φύλο, για την εκπαίδευση**. Η Επιτροπή τονίζει την **ανάγκη ευαισθητοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού των Υπουργείων Παιδείας σε θέματα ισότητας**, τη χρησιμότητα **καταγραφής και διάδοσης καλών πρακτικών**, ενώ προτείνει στα κράτη-μέλη να χρησιμοποιήσουν την προσέγγιση ένταξης της διάστασης του φύλου στους εθνικούς προϋπολογισμούς (gender budgeting), με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων.

Ως προς την **οργάνωση και τη διοίκηση των σχολείων**, η Επιτροπή των Υπουργών προτείνει: α) την **εμπλοκή και ευαισθητοποίηση ολόκληρης της εκπαιδευτικής και ευρύτερης κοινότητας** (μαθητές/-τριες, γονείς, εκπαιδευτικοί, διευθυντές/-τριες) στη διαδικασία εφαρμογής της στρατηγικής για την ισότητα των φύλων, β) την **ισόρροπη αντιπροσώπηση των γυναικών και των ανδρών σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες** και, γ) μια **ολιστική προσέγγιση στην εκπαίδευση των παιδιών** πάνω σε θέματα δημοκρατίας, λήψης αποφάσεων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υπογραμμίζει, επίσης, τη σημασία να συνειδητοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί τις προσωπικές τους στάσεις και πεποιθήσεις έτσι, ώστε να ανατρέψουν τις ενδεχόμενες στερεοτυπικές τους αντιλήψεις σχετικά με τους έμφυλους ρόλους.

Η Σύσταση Rec(2007)13 αναφέρεται, τέλος, στην ανάγκη ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στα μαθήματα, τα σχολικά προγράμματα, τον επαγγελματικό προσανατολισμό και τη συμβουλευτική, ώστε οι μαθητές/-τριες να μην επηρεάζονται από στερεότυπα κοινωνικών ρόλων. Καταγράφει

223 Council of Europe (2003). *Recommendation Rec(2003)3 of the Committee of Ministers to Member States on Balanced Participation of Women and Men in Political and Public Decision Making*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2003\)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2003)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish), accessed 10 July 2008).

224 Council of Europe (1999). *Recommendation 1413 (1999) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Equal Representation in Political Life*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1413.htm>, accessed 10 July 2008).

225 Council of Europe (2007a). *Recommendation Rec(2007)13 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Mainstreaming in Education*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers.

τη σημασία του σχεδιασμού του εκπαιδευτικού υλικού με γνώμονα το φύλο και της κριτικής αξιολόγησης του ήδη υπάρχοντος υλικού, ως προς την αναπαραγωγή σεξιστικών στερεοτύπων. Τέλος, σημειώνει την σπουδαιότητα της *ισότιμης πρόσβασης αγοριών και κοριτσιών στις νέες τεχνολογίες* και της *κριτικής στάσης των αναπαραστάσεων των γυναικείων και ανδρικών ταυτοτήτων στα Μ.Μ.Ε.*

Η σχετικά πρόσφατη **Σύσταση Rec(2007)17**²²⁶ της Επιτροπής των Υπουργών συνιστά, επίσης, μια από τις σημαντικότερες συστάσεις προς τα κράτη-μέλη: με το κείμενο αυτό, η Επιτροπή καλεί τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να αναλάβουν ή να ενισχύσουν τα απαραίτητα μέτρα για την ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας των φύλων και την ενδυνάμωση των γυναικών στην πράξη, λαμβάνοντας υπόψη τις στρατηγικές, τα κριτήρια και τους μηχανισμούς που περιγράφονται στη συγκεκριμένη Σύσταση. Οι Υπουργοί επεσήμαναν ότι ένα απαραίτητο στοιχείο για την επίτευξη μιας ουσιαστικής ισότητας των φύλων αποτελεί *η εξάλειψη του σεξισμού από τη γλώσσα* και η προώθηση της χρήσης μιας γλώσσας που αντανακλά την αρχή της ισότητας των φύλων. Στον τομέα της **υγείας, των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών θεμάτων**, δύο από τα προτεινόμενα μέτρα που καλούνται να εφαρμόσουν τα κράτη-μέλη είναι: α) η ύπαρξη και προώθηση μιας «ευαίσθητης» από πλευράς φύλου εκπαίδευσης και πληροφόρησης για την υγεία, τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, και β) η *κατάρτιση των επαγγελματιών υγείας* σε θέματα ισότητας των φύλων – στο πλαίσιο της βασικής και της συνεχιζόμενης κατάρτισής τους – και η *ενσωμάτωση της διάστασης αυτής* ως μέρους της εκπαίδευσής τους στη *θεματική της δεοντολογίας*. Η διάταξη αυτή αποτελεί ένα μέτρο, το οποίο για πρώτη φορά συναντάμε να διατυπώνεται ρητά σε τέτοιου είδους κείμενα. Το ενδιαφέρον και η πολιτική βούληση των κρατών-μελών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση αποδεικνύεται, μεταξύ άλλων, από την:

- **Ρητή και σαφή ένταξη της αρχής της ισότητας των φύλων στο εθνικό νομικό πλαίσιο για την εκπαίδευση** και της οπτικής του φύλου σε όλες τις εκπαιδευτικές πολιτικές.
- Ένταξη της οπτικής του φύλου **στην αρχική εκπαίδευση και τη συνεχιζόμενη κατάρτιση των εκπαιδευτικών.**
- **Παρακολούθηση των σχολικών προγραμμάτων σπουδών**, σε τακτική βάση, και της εκπαιδευτικής πρακτικής στο σύνολό της, με στόχο την εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου σε όλα τα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος.
- **Εφαρμογή θετικών δράσεων/προσωρινών ειδικών μέτρων** για τη διασφάλιση της ίσης πρόσβασης των κοριτσιών και των αγοριών στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση, και ειδικά στους τομείς που παραδοσιακά υπερεκπροσωπούνται από το ένα ή το άλλο φύλο.
- Ύπαρξη **σπουδών φύλου/γυναικείων σπουδών** και διεξαγωγή ερευνών.
- Υλοποίηση δράσεων, όπως οι **καμπάνιες ευαισθητοποίησης του γενικού πληθυσμού**, που στοχεύουν στην πολιτισμική αλλαγή όσον αφορά στα στερεότυπα φύλου και τους παραδοσιακούς ρόλους γυναικών και ανδρών.

Επιπλέον, τονίζεται η ανάγκη **παρακολούθησης και εκτίμησης**, σε τακτά χρονικά διαστήματα, του **αριθμού συμμετοχής των δύο φύλων σε όλα τα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος, σε μεταπτυχιακά προγράμματα, σε προγράμματα επιστημονικής έρευνας, καθώς και στο συντονισμό και τη διαχείρισή τους, αλλά και του αριθμού συμμετοχής των γυναικών σε διευθυντικές θέσεις, θέσεις λήψης αποφάσεων και τεχνικής υποστήριξης.**

Το πρόσφατο **Ψήφισμα** της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης (N° 1615),²²⁷ το οποίο υιοθετήθηκε τον Ιούνιο του 2008, στοχεύει στην **ενδυνάμωση των γυναικών στη σύγχρονη, πολυπολιτισμική κοινωνία**, στην **προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς**, στη διεύρυνση των δικαιωμά-

226 Council of Europe (2007b). *Recommendation CM/Rec(2007)17 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Equality Standards and Mechanisms*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1215219&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>, accessed 10 July 2008).

227 Council of Europe (2008b). *Resolution 1615: Empowering Women in a Modern, Multicultural Society (Provisional Edition)*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1615.htm>, accessed 10 July 2008).

των των γυναικών και των εκπαιδευτικών τους ευκαιριών, στην καταπολέμηση των διακρίσεων που οφείλονται σε θρησκευτικές και πολιτισμικές πεποιθήσεις, στην καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και στη διασφάλιση της ίσης συμμετοχής των γυναικών στη δημόσια, την πολιτική και την οικονομική ζωή. Το Ψήφισμα καλεί τα κράτη-μέλη να δώσουν προτεραιότητα, μεταξύ άλλων, **στην εκπαίδευση και την επιμόρφωση των κοριτσιών και των γυναικών** και έμφαση στην **προώθηση ενός ισότιμου ρόλου των γυναικών και των κοριτσιών στα εκπαιδευτικά προγράμματα**.

Όλες αυτές οι συστάσεις και τα ψηφίσματα του Συμβουλίου της Ευρώπης περιλαμβάνουν σαφώς τις κατευθύνσεις, πάνω στις οποίες καλούνται οι Κυβερνήσεις των κρατών-μελών να σχεδιάσουν τις πολιτικές και τις δράσεις τους. Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας τους, ωστόσο, καθιστά αμφίβολη την υιοθέτηση και την εφαρμογή τους στην πράξη, η οποία εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από την πολιτική βούληση των αρμοδίων χάραξης πολιτικής από την πλευρά των κρατών-μελών.

Ο ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΙΣ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Παρά τις πολυάριθμες περιπτώσεις επίσημης αναγνώρισης της ισότητας των φύλων ως θεμελιώδους δικαιώματος και της προόδου που έχει σημειωθεί, η ισότητα των φύλων δεν αποτελεί ακόμη πραγματικότητα στην καθημερινή ζωή. Οι άνδρες και οι γυναίκες δεν έχουν στην πράξη τα ίδια δικαιώματα.

Οι τοπικές και περιφερειακές αρχές αποτελούν το καταλληλότερο δυνατό πεδίο για την καταπολέμηση των ανισοτήτων και την προώθηση μιας πραγματικά ισόνομης κοινωνίας. Μπορούν, *«αξιοποιώντας τις αρμοδιότητές τους και σε συνεργασία με ολόκληρο το φάσμα των τοπικών φορέων, να αναλαμβάνουν συγκεκριμένες δράσεις υπέρ της ισότητας των φύλων»*.²²⁸ Επίσης, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές επιβάλλεται *«να λαμβάνουν πλήρως υπόψη τη διάσταση του φύλου στις πολιτικές τους, στην οργάνωσή τους και στις πρακτικές τους»*.²²⁹

Προς αυτή την κατεύθυνση καταρτίστηκε ο **Ευρωπαϊκός Χάρτης για την Ισότητα των Φύλων στις Τοπικές Κοινωνίες**²³⁰ από το Συμβούλιο των Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης και τους Εταίρους τους. Ο Χάρτης αυτός απευθύνεται στις τοπικές και περιφερειακές αρχές της Ευρώπης, οι οποίες καλούνται να τον υπογράψουν, να αναλάβουν δημόσια επίσημη δέσμευση υπέρ της αρχής της ισότητας των φύλων, και να υλοποιήσουν, εντός της επικράτειάς τους, τις δεσμεύσεις που διατυπώνονται στο Χάρτη. Για την υλοποίηση των δεσμεύσεων, κάθε υπογράφουσα αρχή αναλαμβάνει να καταρτίσει ένα Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα, στο οποίο καθορίζονται οι προτεραιότητες, οι ενέργειες και τα μέσα για το σκοπό αυτό.

Κάθε αρχή που υπογράφει το Χάρτη έχει υποχρέωση να καταρτίσει και να εφαρμόσει το δικό της Πρόγραμμα Δράσης για την ισότητα, εντός δύο ετών. Στο εν λόγω Πρόγραμμα, ορίζει τους στόχους και τις προτεραιότητες, τα μέτρα που θα εφαρμόσει, τους πόρους που θα διαθέσει και τις προθεσμίες εφαρμογής.

Από τις σημαντικότερες δεσμεύσεις που προκύπτουν για τις αρχές που υπογράφουν το Χάρτη είναι: α) η **καταπολέμηση και παρεμπόδιση των προκαταλήψεων, των πρακτικών και της χρήσης γλώσσας και εικόνων που βασίζονται στην ιδέα της ανωτερότητας ή κατωτερότητας ενός εκ των δύο φύλων ή σε στερεοτυπούς ρόλους για τους άνδρες και τις γυναίκες** (άρθρο 6, παρ. 1), β) η **παροχή εκπαίδευσης και άλλων μέσων στο προσωπικό τους, ώστε να μπορούν να διακρίνουν και να εξαλείφουν τυχόν στερεοτυπικές νοοτροπίες και συμπεριφορές** (παρ. 3), γ) η **υλοποίηση δραστηριοτήτων και εκστρατειών για την περαιτέρω ευαισθητοποίηση σχετικά με τον επιζήμιο ρόλο των στερεοτύπων για τα δύο φύλα στην επίτευξη ισότητας των φύλων** (παρ. 4).

Σύμφωνα με τρεις πρώτες παραγράφους του άρθρου 13 του Χάρτη, οι αρχές οφείλουν: α) να αναγνωρίζουν το **δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους και όλες** και το **δικαίωμα πρόσβασης** στο σύνολο της επαγγελματικής και της συνεχούς κατάρτισης, β) να διασφαλίζουν και να προωθούν την **επί ίσοις όροις πρόσβαση** στην εκπαίδευση και την επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση σε άνδρες και γυναίκες, αγόρια και κορίτσια, και γ) να **αναγνωρίσουν την ανάγκη εξάλειψης τυχόν στερεοτυπικών ιδεών για τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών σε όλες τις μορφές της εκπαίδευσης**, μέσω της:

- *Αναθεώρησης των εκπαιδευτικών υλικών, του σχολείου και των λοιπών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και μεθόδων διδασκαλίας, ώστε να διασφαλίζεται ότι καταπολεμούνται τις στερεοτυπικές νοοτροπίες και πρακτικές,*
- *Ανάληψης ειδικών δράσεων για την ενθάρρυνση μη παραδοσιακών επιλογών σταδιοδρομίας,*
- *Ειδικής συμπερίληψης σε μαθήματα αστικής κατάρτισης και αγωγής του πολίτη, στοιχείων που υπογραμμίζουν τη σημασία της ίσης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στις δημοκρατικές διαδικασίες.*

Σημαντική είναι, επίσης, και η δέσμευση της παραγράφου 4 του ίδιου άρθρου σχετικά με την προώθηση της **ισόρροπης εκπροσώπησης** ανδρών και γυναικών **σε όλα τα επίπεδα της σχολικής διοίκησης και διακυβέρνησης.**

228 Council of European Municipalities and Regions (2006). *The Charter for Equality of Women and Men in Local Life*. Innsbruck: Council of European Municipalities and Regions.

229 Στο ίδιο, σ. 6.

230 Στο ίδιο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ήδη από το 1948, «διακηρύσσει» ότι *όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα [...] χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς [...] το φύλο*, θέτοντας τη βάση για την υιοθέτηση μεταγενέστερων πρωτοβουλιών για την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο και, κατ' επέκταση, σε επίπεδο κρατών-μελών. Ο Ο.Η.Ε., εξαιτίας του διεθνούς του κύρους και χαρακτήρα, έχει ασκήσει σημαντική επίδραση στη χάραξη πολιτικών για την ισότητα των φύλων μέσα από τις Συμβάσεις, τις Συνθήκες και τα άλλα νομικά κείμενα που έχει υιοθετήσει. Σημείο ορόσημο αποτέλεσε η 4^η Παγκόσμια Διάσκεψη του Ο.Η.Ε. για τις Γυναίκες στο Πεκίνο (1995) με τη συμμετοχή και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η οποία οδήγησε στην έγκριση της Πλατφόρμας Δράσης. Η Πλατφόρμα Δράσης, στην οποία έγινε για πρώτη φορά επίσημη αναφορά στον όρο του gender mainstreaming, καλεί τις Κυβερνήσεις να αναλάβουν δράσεις με στόχο την επίτευξη της ενδυνάμωσης των γυναικών και της ισότητας των φύλων μέσα από την εφαρμογή πολιτικών και μέτρων στο σύνολο του εκπαιδευτικού συστήματος. Αδιαμφισβήτητα, τα μέτρα που περιλαμβάνονται στην Πλατφόρμα Δράσης και συγκεκριμένα τα μέτρα για την επίτευξη της ισότητας στο χώρο της εκπαίδευσης είναι στοχευμένα και η εφαρμογή τους εγγυάται, κατά κάποιο τρόπο, τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Σίγουρο είναι, επίσης, ότι άσκησε θετική επίδραση στις πολιτικές ισότητας των φύλων της Ε.Ε. Η πρόοδος όμως προς την κατεύθυνση αυτή διαγράφεται με βραδείς ρυθμούς και οι έμφυτες διαφορές συνεχίζουν να υφίστανται.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει, επίσης, συμβάλει στη προώθηση της ισότητας των φύλων σε διάφορους τομείς, όπως και στην εκπαίδευση, μέσα από την ψήφιση συστάσεων και οδηγιών και την υποβολή προτάσεων προς τα κράτη-μέλη, δίνοντας έμφαση στην αποδοκιμαστέα φύση των διακρίσεων με βάση το φύλο και στις καταστροφικές τους συνέπειες.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση από την πλευρά της, συμβαδίζοντας με την κινητοποίηση της διεθνούς κοινότητας, έθεσε από νωρίς τα θεμέλια και ανέλαβε συγκεκριμένες δεσμεύσεις με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου και την επίτευξη της ισότητας των φύλων. Η πρώτη αναφορά έγινε το 1957, αλλά ουσιαστικά η ισότητα των φύλων τέθηκε ως βασικός στόχος και καθήκον της Ε.Ε. το 1997 με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ. Πάνω σε αυτή τη βάση, τα θεσμικά της όργανα έχτισαν την ψήφιση των δεσμευτικών για τα κράτη-μέλη, αλλά και πλήθος άλλων μη-δεσμευτικών, νομοθετημάτων που αποσκοπούσαν στην εξάλειψη των ανισοτήτων μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλους τους τομείς.

Συνεπώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση, με αφετηρία τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957, παρουσιάζει μια πλούσια και αξιόλογη δράση σε νομοθετικό επίπεδο στον τομέα της ισότητας των φύλων και της καταπολέμησης των διακρίσεων με βάση το φύλο. Η Κοινοτική νομοθεσία και οι πολιτικές της Ε.Ε. για την ισότητα και την ίση μεταχείριση μεταξύ ανδρών και γυναικών είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των διακρίσεων, ιδίως στον τομέα της απασχόλησης, γεγονός το οποίο ήταν αναμενόμενο εξαιτίας της ιδιαίτερης έμφασης που δόθηκε από την Ε.Ε. στον τομέα αυτό. Και ο χώρος της εκπαίδευσης, όμως, εμπίπτει σε αρκετές περιπτώσεις στο πεδίο εφαρμογής των Οδηγιών, Κανονισμών και Αποφάσεων – έστω και σε μικρά αποσπάσματα – που στόχο έχουν τη δέσμευση των κρατών-μελών σχετικά με τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών. Εντούτοις, η ιδιαίτερη έμφαση της Ε.Ε. στον τομέα της απασχόλησης είχε ως αποτέλεσμα τη «χρησιμοποίηση» του χώρου της εκπαίδευσης ως το «μέσο» για την επίτευξη της ισότητας ανδρών και γυναικών στην απασχόληση.

Αρκετά από τα προτεινόμενα μέτρα για την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη των στερεοτύπων στην εκπαίδευση παραμένουν σε επίπεδο Συστάσεων, Ανακοινώσεων και Ψηφισμάτων, καταδεικνύοντας μεν την πολιτική βούληση των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. προς την κατεύθυνση αυτή, αδυνατώντας δε να διασφαλίσουν την πολιτική δέσμευση των Κυβερνήσεων των κρατών-μελών για την εφαρμογή τους, καθώς απουσιάζουν οι απαραίτητες νομικές δεσμεύσεις, οι δικλίδες ασφαλείας και οι μηχανισμοί παρακολούθησης σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προς αυτή την κατεύθυνση και με στόχο την κάλυψη αυτής της ανάγκης, φαίνεται ότι επιδιώκεται από την Ε.Ε. να λειτουργήσει το νεοσυσταθέν Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων. Δεν είμαστε όμως ακόμα σε θέση να αποτιμήσουμε το έργο του, καθώς η –ήδη καθυστερημένη– έναρξη των εργασιών του δείχνει να βρίσκεται ακόμα μακριά.

Οι πρόσφατες πρωτοβουλίες και πολιτικές της Ε.Ε. για την ισότητα των φύλων, με χρονικό ορίζοντα υλοποίησης των δράσεων έως το 2013, δείχνουν να ενσωματώνουν στους στόχους τους την ήδη αποκτηθείσα εμπειρία των προηγούμενων ετών. Τίθενται συγκεκριμένοι στόχοι και δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών και δράσεων, τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κρατών-μελών. Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών θέτει ρητά ως προτεραιότητα την **εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην εκπαίδευση**, ενσωματώνοντας ποικίλες δράσεις που ξεκινούν από πολύ μικρή ηλικία των μαθητών/-τριών, αλλά και δράσεις που στοχεύουν στην κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού, την ευαισθητοποίηση των σπουδαστών/-τριών και την ενθάρρυνση νέων γυναικών και ανδρών να στραφούν προς μη-παραδοσιακούς τομείς, ενώ δεν παραλείπονται και δράσεις που στοχεύουν στην εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου και «στα μέσα ενημέρωσης». Η έκθεση προόδου και η αξιολόγηση του Χάρτη Πορείας που έχουν προβλεφθεί για το 2008 και το 2010 αντίστοιχα, αναμένουμε ότι θα φέρει στο φως ενδιαφέροντα -και αισιόδοξα ελπίζουμε- αποτελέσματα.

Το 1997 ήταν κομβικό σημείο και για έναν ακόμη λόγο: αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης της κατάρτισης και έκδοσης των ετήσιων Εκθέσεων της Ε.Ε. για την παρακολούθηση της κατάστασης και της προόδου σχετικά με την ισότητα των φύλων. Από την εξαντλητική επισκόπηση και συνθετική παρουσίαση των Εκθέσεων, φάνηκε τόσο ότι η εκπαίδευση δεν ήταν προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά ένα «μέσο» αύξησης της πρόσβασης γυναικών στην αγορά εργασίας και μείωσης του χάσματος μεταξύ των φύλων στον τομέα της απασχόλησης, όσο και ότι μεγαλύτερη βαρύτητα στον τομέα της εκπαίδευσης άρχισε να δίνεται μόνο κατά τα τελευταία χρόνια. Απώτερος, πάντα, στόχος είναι η μείωση του διαχωρισμού των φύλων στην εργασία. Η στροφή βέβαια του ενδιαφέροντος προς την εκπαίδευση που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια, και κυρίως το 2007, οφείλεται στην εμπειρία από την εφαρμογή της Κοινοτικής Στρατηγικής-Πλαίσιο, αλλά και στο γεγονός ότι το χάσμα στις αμοιβές γυναικών και ανδρών έχει παραμείνει σχεδόν αμετάβλητο για διάστημα μεγαλύτερο της δεκαετίας. Για το λόγο αυτό, λοιπόν, οι συστάσεις του ΕΚ προσανατολίζονται, και όχι μόνο, προς την παρότρυνση των νεαρών γυναικών αλλά και των αγοριών, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος, να ακολουθούν σπουδές σε μη παραδοσιακούς τομείς. Προτείνεται η κατάργηση των στερεοτύπων φύλου στη σχολική ύλη και η παράλληλη ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και μαθητών/-τριών. Αισιόδοξη κρίνεται όμως και η προαναγγελία από την Επιτροπή ότι πρόκειται να εκδοθεί **Οδηγία** για την ισότητα των φύλων, **η οποία θα αφορά σε όλους τους τομείς**, αυτή τη φορά όμως **πλην της απασχόλησης**, η οποία αναμένεται να καλύψει τις ελλείψεις νομικών μέτρων στους τομείς αυτούς.

Επιπρόσθετα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, εκτός από την ψήφιση νομικών κειμένων, προχώρησε και στη δημιουργία πέντε (5) Μεσοπρόθεσμων Προγραμμάτων Κοινοτικής Δράσης (1982-2005) με στόχο την αποτελεσματικότερη προώθηση της ισότητας των φύλων μέσα από μία σειρά εξειδικευμένων δράσεων σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο του Πέμπτου Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος Κοινοτικής Δράσης για την Ισότητα (2001-2005), αρθρώθηκε η εφαρμογή της Κοινοτικής Στρατηγικής-Πλαίσιο, η οποία στόχευε στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών και στην άρση των έμφυλων ανισοτήτων.

Μπορεί, βέβαια, τα ίσα δικαιώματα να διασφαλίζονται θεωρητικά, η συμμετοχή των δύο φύλων στην εκπαίδευση να είναι πλέον δεδομένη σε διεθνή κλίμακα, στις περισσότερες περιπτώσεις όμως η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική. Η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην καθημερινή ζωή εξακολουθεί να υπονομεύεται, καθώς γυναίκες και άνδρες δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα στην πράξη και προς τούτο άλλωστε συνηγορούν και η συνεχιζόμενη υποεκπροσώπηση και η βία κατά των γυναικών. Οι διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών εξακολουθούν να υφίστανται.

Παρ' όλη την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, όπως τονίζεται και στις ετήσιες Εκθέσεις, μεταξύ άλλων, οι γυναίκες αποτελούν μόνο το 20% του φοιτητικού πληθυσμού στις ΤΠΕ και εξακολουθεί να υπάρχει έλλειμμα στατιστικών στοιχείων κατά φύλο, γεγονός που δυσχεραίνει την αξιολόγηση τόσο των προβλημάτων όσο και της προόδου του mainstreaming.

Είναι εμφανές ότι η διασφάλιση της ισότητας των φύλων απαιτεί πολυδιάστατη προσέγγιση που περιλαμβάνει σφαιρικό συνδυασμό μέτρων πολιτικής σε όλους τους τομείς, και ιδίως στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την επαγγελματική σταδιοδρομία, την επιχειρηματικότητα, την ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία, την εξισορρόπηση μεταξύ οικογενειακού και επαγγελματικού βίου, συμπεριλαμβ-

βανομένης της δημιουργίας κέντρων παιδικής μέριμνας και την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στη διαδικασία λήψης πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων.

Ωστόσο, οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που «επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου», για την ένταξη της διάστασης του φύλου στην εκπαίδευση παρουσιάζει δύο βασικές αδυναμίες: από τη μια πλευρά η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει περιορισμένες πολιτικές ισότητας στο χώρο της εκπαίδευσης και από την άλλη η εκπαίδευση συνδέεται σχεδόν πάντα με τις οικονομικές ανάγκες. Όπως έγινε φανερό, για παράδειγμα, από τα διάφορα δημοσιεύματα που αναφέρθηκαν έως τώρα, το ΕΚ, η Επιτροπή και το Συμβούλιο συστήνουν στα κράτη-μέλη να εξαλείψουν την επίδραση που έχουν τα στερεότυπα φύλου στην επιλογή κλάδου και προγράμματος σπουδών, με απώτερο στόχο την αποφυγή των διακρίσεων φύλου στην αγορά εργασίας.

Ταυτόχρονα, οι στόχοι για την ισότητα των φύλων στις ευρωπαϊκές πολιτικές για την εκπαίδευση περιορίζονται στην αύξηση του αριθμού των γυναικών στους επιστημονικούς και τεχνολογικούς κλάδους και στην εξασφάλιση της ισότητας των φύλων στην τρίτοβάθμια και την συνεχιζόμενη εκπαίδευση. Η αποτελεσματικότητα, όμως, τέτοιων μέτρων ως προς την εξάλειψη του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων είναι αμφίβολη, αφού, όπως άλλωστε αναφέρει και ο Subrahmanian²³¹ (2005), ένα εκπαιδευτικό σύστημα με ίσους αριθμούς αγοριών και κοριτσιών μπορεί στην πραγματικότητα να μη βασίζεται στην ισότητα των φύλων. Η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση πρέπει να γίνει αντιληπτή ως *δικαίωμα στην εκπαίδευση* (πρόσβαση και συμμετοχή), *δικαιώματα εντός της εκπαίδευσης* (εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, διαδικασίες και εκβάσεις στις οποίες λαμβάνεται υπόψη η διάσταση του φύλου) και *δικαιώματα μέσω της εκπαίδευσης* (σημαντικά εκπαιδευτικά αποτελέσματα που συνδέουν την ισότητα στην εκπαίδευση με τις ευρύτερες διαδικασίες της αμεροληψίας με βάση το φύλο). Κατά τον Subrahmanian, το σημαντικότερο στην εκπαίδευση είναι η ισότητα των φύλων όσον αφορά: α) στη συμμετοχή και την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης, β) στο εκπαιδευτικό σύστημα, γ) στο επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού, δ) στο πρόγραμμα διδασκαλίας, ε) στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών (νόρμες και αξίες που μεταδίδονται στην εκπαίδευση), και στ) στη συμμετοχή των γονιών στην εκπαίδευση. Η ενσωμάτωση της διάστασης της ισότητας των φύλων στα προγράμματα διδασκαλίας, τις εκπαιδευτικές πρακτικές, την τάξη και την κουλτούρα του σχολείου και στα προγράμματα εκπαίδευσης των διδασκόντων/-ουσών μπορεί να είναι μια πολλή υποσχόμενη στρατηγική, αλλά η αποτελεσματικότητά της εξαρτάται από τη βούληση, τη διάθεση και τις ενέργειες των εθνικών αρχών. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση της Επιτροπής,²³² «η Ουγγαρία, η Τσεχική Δημοκρατία και η Λιθουανία είναι οι χώρες που εμφανίζονται πρωτοπόρες όσον αφορά στη μεταφορά της κοινοτικής νομοθεσίας σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εθνική νομοθεσία». Οι άλλες χώρες, αν και σημειώθηκε κάποια πρόοδος στη διάρκεια του 2000, έχουν ακόμη πολύ δουλειά μπροστά τους...

231 Subrahmanian, R. (2005). Gender Equality in Education: Definitions and Measurements. *International Journal of Educational Development*, 25, σσ. 395-407.

232 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001b). *ό.π.*

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Ένα από τα καθοριστικά χαρακτηριστικά των ελληνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων είναι η μεγάλη επιρροή που δέχτηκαν από τις αντίστοιχες πολιτικές που διαμορφώθηκαν από τα θεσμικά Όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ή τους Διεθνείς Οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Έτσι, δεδομένης της έλλειψης εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων μέχρι και την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981, η αρχή για πολλαπλές εξελίξεις στον τομέα αυτό μπορεί να εντοπιστεί σε διεθνείς και ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες, είτε αυτές έχουν τη μορφή νομοθεσίας, είτε χρηματοδοτήσεων για υλοποίηση σχετικών δράσεων και Προγραμμάτων.

Η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος τόσο της Ευρωπαϊκής όσο και της Διεθνούς Κοινότητας, έχει κυρώσει τις Συνθήκες της Ε.Ε. καθώς και αρκετές από τις Διεθνείς Συμβάσεις, οι οποίες φέρουν νομικές δεσμεύσεις ευρωπαϊκού και διεθνούς χαρακτήρα, αντίστοιχα. Ένα μεγάλο τμήμα των εθνικών νομοθετικών ρυθμίσεων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας στις Διεθνείς Συμβάσεις και στις Κοινοτικές Οδηγίες, αλλά και ύστερα από πιέσεις του Φεμινιστικού Κινήματος.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν, το πρώτο και το δεύτερο περιλαμβάνουν μια σύντομη αναφορά²³³ στους εθνικούς νόμους που κυρώνουν τις Διεθνείς Συμβάσεις και τις Συνθήκες της Ε.Ε., στις οποίες διακηρύσσονται οι δεσμεύσεις των Συμβαλλόμενων Μερών και των κρατών-μελών σχετικά με τη διασφάλιση της ισότητας των φύλων, την εξάλειψη των διακρίσεων και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο εθνικό νομικό πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένων των Οδηγιών της Ε.Ε. που έχουν ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο, καθώς και μια περιγραφή των θεσμικών οργάνων και του εθνικού μηχανισμού για την ισότητα. Στα δύο τελευταία κεφάλαια γίνεται αναφορά στις Εθνικές Προτεραιότητες, τους Άξονες και τα Προγράμματα Δράσης που στοχεύουν στην εφαρμογή των εθνικών πολιτικών για την ισότητα των φύλων στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

233 Για λεπτομερή αναφορά στο περιεχόμενο των Συνθηκών σχετικά με την ισότητα των φύλων, βλ. ΜΕΡΟΣ Β', Κεφάλαιο 3.

ΚΥΡΩΣΗ ΚΑΝΟΝΩΝ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

1.1 Οι Διακηρύξεις του Ο.Η.Ε. για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Δίκαιο

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948 αποτέλεσε τη βάση για τη σύναψη διαφόρων πολυμερών συμφωνιών (Συνθήκες, Συμβάσεις, Σύμφωνα, κ.ά.), με στόχο την αποτελεσματικότερη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αρκετές από τις Διεθνείς Συμβάσεις έχουν επικυρωθεί με νόμους από το Ελληνικό Κοινοβούλιο, αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού Εθνικού Δικαίου, οι οποίες, με βάση τη παράγραφο 1 του άρθρου 28 του Συντάγματος²³⁴ υπερισχύουν κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου.

Το 1970 κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα **ΝΔ 494/70**,²³⁵ και ισχύει ως εθνικός νόμος, η **Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων**²³⁶ (Νέα Υόρκη, 21.12.1965), στην οποία λαμβάνονται υπόψη ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Η ελληνική Βουλή έχει επίσης επικυρώσει, χωρίς καμία επιφύλαξη, τη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για την **Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW)**,²³⁷ η οποία ισχύει ως Νόμος από τις 7 Ιουλίου του 1983.²³⁸ Με την κύρωση της Σύμβασης αυτής, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση της εφαρμογής της αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών, της απαγόρευσης των διακρίσεων και της εξάλειψης των προκαταλήψεων κατά των γυναικών μέσω νομοθετικών ή άλλων κατάλληλων μέσων. Το άρθρο 10 δεσμεύει τα κράτη-μέλη να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την **εξασφάλιση της ισότητας των φύλων και της εξάλειψης των στερεοτύπων φύλου σε όλες τις μορφές και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης**.

Για την ενίσχυση των διατάξεων και την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων που διακηρύσσονται στη Σύμβαση, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε στις 6 Οκτωβρίου του 1999 το **Προαιρετικό Πρωτόκολλο**²³⁹ στη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών. Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο κυρώθηκε από την Ελλάδα με το **Ν. 2952/2001**,²⁴⁰ ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 24 Απριλίου του 2002. Ο μηχανισμός ελέγχου εφαρμογής των διατάξεων της Σύμβασης είναι η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών (**Επιτροπή CEDAW**), στην οποία υποχρεούνται τα κράτη-μέλη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, ανάμεσά τους και η Ελλάδα, να υποβάλλουν, κάθε τέσσερα χρόνια, εθνικές εκθέσεις, παρουσιάζοντας τις πολιτικές που εφαρμόζουν.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθούν τα βασικά συμπερασματικά σχόλια της Επιτροπής CEDAW²⁴¹ για την 6^η Περιοδική Έκθεση της Ελλάδας (CEDAW/C/GRC/CO/6, Περίοδος 2001-2004), η οποία υποβλήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.) τον Απρίλιο του 2005, σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης. Η Επιτροπή, από τη μία πλευρά, επαίνεσε την Ελλάδα για τις πρόσφατες και σημαντικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών και την προώθηση της ισότητας των φύλων. Τέτοιες μεταρρυθμίσεις είναι, μεταξύ άλλων, η εισα-

234 Το άρθρο 28 του Συντάγματος αποτελεί το θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας μας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

235 ΝΔ 494/1970. *Περί κυρώσεως της εν Νέα Υόρκη υπογραφείσης την 7ην Μαρτίου 1966 διεθνούς συμβάσεως περί καταργήσεως πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων* (ΦΕΚ 77/Α/ 3.4.1970).

236 United Nations General Assembly. (1965). *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. New York: UN.

237 United Nations (1979). *ό.π.*

238 Ν. 1342/1983. *Για την κύρωση της Σύμβασης των Ενωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών* (ΦΕΚ 39/Α/ 01.04.1983).

239 United Nations General Assembly (1999). *ό.π.*

240 Ν. 2952/2001. *Κύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών* (ΦΕΚ 248/Α/ 22.10.2001).

241 United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2007). *Concluding Comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Greece*. (Available at: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/243/74/PDF/N0724374.pdf?OpenElement>, accessed 10 July 2008).

γωγή του άρθρου 116, παράγραφος 2, στην αναθεώρηση του Συντάγματος, η ψήφιση του Ν. 3064/2002 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, του Ν. 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, του Ν. 3488/2006 για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη. Από την άλλη πλευρά, η Επιτροπή διατύπωσε τις προτροπές και τις συστάσεις της προς την Ελλάδα, ορισμένες από τις οποίες συνοψίζονται ως εξής:

Η Επιτροπή συνιστά στην Ελλάδα:

- 1. Να λάβει μέτρα που θα επιφέρουν αλλαγές στις παραδοσιακές πατριαρχικές αντιλήψεις και στους στερεοτυπικούς ρόλους των δύο φύλων.**²⁴² Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να περιλαμβάνουν καμπάνιες ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης, που θα στοχεύουν στις γυναίκες και τα κορίτσια, καθώς και στους άνδρες και τα αγόρια, με στόχο την εξάλειψη των στερεοτύπων που συνδέονται με τους παραδοσιακούς ρόλους των δύο φύλων στην οικογένεια και την κοινωνία.
- 2. Να διευκρινίσει περαιτέρω τα αίτια της ανισότητας** μεταξύ ανδρών και γυναικών, η οποία εξακολουθεί να υφίσταται, και να διερευνήσει, μέσω μελετών, τους κανονισμούς διαφόρων δομών που ενισχύουν τα στερεότυπα του φύλου, τις εκδηλώσεις της στερεοτυπικής ιδεολογίας του κράτους-μέλους, το κόστος που προκύπτει από το γεγονός ότι το βάρος του νοικοκυριού το επωμίζονται αποκλειστικά οι γυναίκες και από την αξία της απλήρωτης εργασίας των γυναικών, και να χρησιμοποιήσει αυτά τα αποτελέσματα ως βάση για τη λήψη ενισχυμένων μέτρων για την εξάλειψη αυτών των στερεοτύπων.
- 3. Να καταργήσει τα εμπόδια που μπορεί να αντιμετωπίζουν οι γυναίκες κατά την πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη σε περιπτώσεις παραβίασης των δικαιωμάτων τους σχετικά με τη μη διάκριση και την ισότητα**: να παρέχει υπηρεσίες νομικής βοήθειας και ευαισθητοποίησης για τον τρόπο χρήσης των διαθέσιμων νομικών υπηρεσιών για την εξάλειψη των διακρίσεων, καθώς και να παρακολουθεί τα αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών.
- 4. Να εφαρμόσει αποτελεσματικά μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών που ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες**, και κυρίως σε γυναίκες Ρομά και Μουσουλμάνες, και να παράσχει, στην επόμενη έκθεσή της, πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση των γυναικών που ανήκουν σε ομάδες εθνοτικών μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασής τους στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την υγειονομική περίθαλψη, και πληροφορίες σχετικά με τον αντίκτυπο των μέτρων που έχουν ληφθεί, τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν, καθώς και την πορεία των τάσεων τους στο χρόνο.
- 5. Να εφαρμόσει μέτρα για την ευαισθητοποίηση του πληθυσμού ως προς τη σημασία της εκπαίδευσης ως ανθρώπινου δικαιώματος** και ως βάση για την ενδυνάμωση των γυναικών: να υιοθετήσει προσωρινά ειδικά μέτρα με στόχο την αύξηση της εκπροσώπησης των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση,²⁴³ συμπεριλαμβανομένων όσων ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες: να αναφέρει στην επόμενη περιοδική έκθεσή της²⁴⁴ τα μέτρα που λήφθηκαν καθώς και τον αντίκτυπό τους.

Από τις συστάσεις της Επιτροπής CEDAW γίνεται εμφανές ότι οι πατριαρχικές αντιλήψεις και τα βαθιά ριζωμένα στερεότυπα γυναικείων και ανδρικών ρόλων εξακολουθούν να υφίστανται στην ελληνική οικογένεια και κοινωνία, εμποδίζοντας την επίτευξη της ισότητας των φύλων και διατηρώντας τη μειονεκτική θέση των γυναικών σε σχέση με τους άνδρες. Οι γυναίκες συνεχίζουν να υφίστανται διακρίσεις, το ποσοστό ανεργίας τους παραμένει υψηλό και εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλο χάσμα στις αμοιβές μεταξύ των φύλων. Η ανάγκη διεξαγωγής ερευνών και ενίσχυσης του πολιτικού και νομοθετικού πλαισίου για την ουσιαστική εφαρμογή της αρχής της ισότητας μεταξύ των

242 Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι τις ίδιες ανησυχίες είχε εκφράσει και παρόμοιες συστάσεις είχε κάνει η Επιτροπή και πέντε χρόνια νωρίτερα, τον Αύγουστο του 2002, μετά την εξέταση της συνδυασμένης 4ης και 5ης περιοδικής έκθεσης της χώρας μας (CEDAW W/C/GRC/4-5).

243 Από τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα για τη χρονική περίοδο 2001-2006 φαίνεται ότι, όσον αφορά στη φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο), τα ποσοστά των γυναικών υπερτερούν σε σύγκριση με αυτά των ανδρών. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την πραγματικότητα, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι σε αυτό το σημείο της Έκθεσής της η Επιτροπή είτε αναφέρεται κυρίως στις γυναίκες των μειονοτικών ομάδων ή σε διαφορετικό επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (για παράδειγμα απόκτηση διδακτορικού τίτλου) ή ακόμα και στο ότι οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται στις υψηλές βαθμίδες διδασκόντων/-ουσών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

244 Η επόμενη Περιοδική Έκθεση της Ελλάδας αναμένεται να κατατεθεί στην Επιτροπή τον Ιούλιο του 2008.

γυναικών και των ανδρών είναι άκρως επιτακτική. Η Επιτροπή, λοιπόν, καλεί την Ελλάδα να εφαρμόσει τις υποχρεώσεις της που προκύπτουν από τη Διεθνή Σύμβαση και τη Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, καθώς αυτό είναι απολύτως απαραίτητο για την επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας.

Το 1985 κυρώθηκε με το **N. 1532/85**²⁴⁵ το **Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά δικαιώματα**²⁴⁶ (Νέα Υόρκη, 16.12.1966). Το Σύμφωνο αυτό περιλαμβάνει το προοίμιο και 31 άρθρα, και ήδη από το προοίμιο υπενθυμίζεται η υποχρέωση των κρατών-μελών να προωθούν το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σύμφωνα με το άρθρο 3, τα συμβαλλόμενα κράτη «*αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν το δικαίωμα της ισότητας ανδρών και γυναικών σε όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα που αναφέρονται στο Σύμφωνο*», επαναλαμβάνοντας παράλληλα τις δεσμεύσεις τους περί ίσης αμοιβής για ίδια εργασία και χωρίς διακρίσεις (άρθρο 7). Το άρθρο 13 (παρ. 2) του ελληνικού κυρωτικού Νόμου κατοχυρώνει το **δικαίωμα στη μόρφωση**, δηλαδή της παροχής **υποχρεωτικής βασικής και δωρεάν εκπαίδευσης για όλους/-ες**, καθώς και της **ισότιμης πρόσβασης στη μέση και ανώτατη εκπαίδευση**. Το Σύμφωνο θεσμοθετεί, επίσης, το σύστημα ελέγχου των μέτρων που λαμβάνουν τα συμβαλλόμενα κράτη για την εξασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που διακηρύσσει, τα οποία υποχρεούνται να υποβάλουν σχετικές εκθέσεις στο Γενικό Γραμματέα του Ο.Η.Ε. (άρθρο 16).

Το 1992 δημοσιεύθηκε ο κυρωτικός **Νόμος 2101/92**²⁴⁷ της **Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού**²⁴⁸ (Νέα Υόρκη, 20.11.1989), ο οποίος ισχύει στην Ελλάδα από τις 10 Ιουνίου του 1993 και αποτελεί, μέχρι σήμερα, το σημαντικότερο κείμενο για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών. Η Σύμβαση και ο κυρωτικός της Νόμος υποχρεώνουν τα συμβαλλόμενα κράτη να «**σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην Σύμβαση, και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί, [...] χωρίς καμία διάκριση φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του [...]**» [άρθρο 2 (1)], καθώς και να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των παιδιών από κάθε μορφής διάκριση [άρθρο 2 (2)]. Το άρθρο 28 κατοχυρώνει **το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση στη βάση της ισότητας των ευκαιριών και της ίσης πρόσβασης όλων σε όλες της βαθμίδες της**. Το 2002 με το **N. 3080**²⁴⁹ κυρώθηκε το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με τη Συμμετοχή των Παιδιών στις Ένοπλες Συγκρούσεις,²⁵⁰ το οποίο τέθηκε σε ισχύ σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο το Νοέμβριο του 2003. Επίσης, το 2007 κυρώθηκε από τη Βουλή και το **Πρόσθετο Πρωτόκολλο** στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού **αναφορικά με την Πώληση Παιδιών, την Παιδική Πορνεία και Πορνογραφία**²⁵¹ (Νέα Υόρκη, 25.05.2000) με το **N. 3625/2007**.²⁵² Ένας από τους λόγους που οδήγησαν στην ψήφιση του Πρωτοκόλλου αυτού ήταν ότι η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. θεώρησε πως η εξάλειψη της εμπορίας παιδιών, της παιδικής πορνείας και της παιδικής πορνογραφίας θα διευκολυνθεί με την υιοθέτηση μιας ολιστικής προσέγγισης που θα αντιμετωπίζει τους παράγοντες που ευνοούν τις καταστάσεις αυτές, ορισμένοι από τους οποίους είναι η άδικη **κοινωνικο-οικονομική διάρθρωση**, η **έλλειψη εκπαίδευσης**, οι **διακρίσεις μεταξύ των φύλων**, η ανεύθυνη σεξουαλική συμπεριφορά των ενηλίκων, οι επιβλαβείς παραδοσιακές πρακτικές κ.ά.

Αρμόδια αρχή για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης είναι μια ειδική Επιτροπή του Ο.Η.Ε. Οι Κυβερνήσεις οφείλουν να υποβάλουν στην Επιτροπή εκθέσεις σχετικά με τα μέτρα που έχουν υιοθετήσει για την ενεργοποίηση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού, εντός των δύο

245 N. 1532/1985. *Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα* (ΦΕΚ 25/Α/ 19.03.1985).

246 United Nations General Assembly (1966a). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. New York: UN.

247 N. 2101/1992. *Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού* (ΦΕΚ 192/Α/ 02.12.1992).

248 United Nations General Assembly (1989). *Convention on the Rights of the Child*. New York: UN.

249 N. 3080/2002. *Κύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη* (ΦΕΚ 312/Α/ 10.12.2002).

250 United Nations General Assembly (2000b). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflicts*. New York: UN.

251 United Nations General Assembly (2000c). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography*. New York: UN.

252 N. 3625/ 2007. *Κύρωση, εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 290/Α/ 24.12.2007).

πρώτων ετών από την έναρξη ισχύος της Σύμβασης στο εθνικό δίκαιο και κατόπιν, ανά πενταετία. Η Ελλάδα υπέβαλε την αρχική της έκθεση το 2000²⁵³ (με καθυστέρηση πέντε ετών, καθώς η υποχρέωσή της ήταν να την υποβάλει το 1995), αλλά δεν έχει υποβάλει ακόμα τις επόμενες περιοδικές εκθέσεις της. Τα *συμπεράσματα και οι συστάσεις της Επιτροπής του Ο.Η.Ε. σχετικά με την αρχική έκθεση της Ελλάδας*²⁵⁴ προτρέπουν, μεταξύ άλλων, τη χώρα μας: α) να θεσμοθετήσει ένα συντονιστικό σώμα με στόχο την πλήρη εφαρμογή της Σύμβασης, β) να εφαρμόσει μέτρα ώστε να διασφαλίσει την **ίση πρόσβαση** σε υπηρεσίες, όπως η **εκπαίδευση**, η υγεία, η κοινωνική πρόνοια και άλλες υπηρεσίες, **για όλα τα παιδιά**, συμπεριλαμβανομένων όσων βρίσκονται σε απομονωμένες περιοχές, και γ) να ενισχύσει τις προσπάθειες ανάπτυξης συστημάτων **συλλογής δεδομένων και δεικτών**, όπως ορίζει η Σύμβαση, και να διασφαλίσει ότι τα στοιχεία που συλλέγονται αναλύονται, μεταξύ άλλων, κατά ηλικία και φύλο.

Τον Φεβρουάριο του 1997 κυρώθηκε με το **Ν. 2462/97**²⁵⁵ το **Διεθνές Σύμφωνο του Ο.Η.Ε. για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα**,²⁵⁶ καθώς και το 1^ο και 2^ο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο. Το Σύμφωνο αυτό, βασισμένο, επίσης, στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, υιοθετήθηκε στη Νέα Υόρκη το Δεκέμβριο του 1966 αλλά τέθηκε σε ισχύ, περίπου δέκα χρόνια αργότερα, στις 23 Μαρτίου 1976. Όπως ορίζει το άρθρο 3 του Συμφώνου, τα συμβαλλόμενα κράτη **«αναλαμβάνουν την υποχρέωση να διασφαλίσουν το δικαίωμα της ισότητας ανδρών και γυναικών στην απόλαυση όλων των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων»** που αναφέρονται στο Σύμφωνο. Το άρθρο 26 κατοχυρώνει το δικαίωμα όλων στην ίση προστασία από το νόμο, χωρίς καμία διάκριση. Οι Κυβερνήσεις οφείλουν, επίσης, να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για την **«εξασφάλιση της ισότητας των δικαιωμάτων και των ευθυνών των συζύγων σε σχέση με το γάμο, κατά τον έγγαμο βίο και κατά τη λύση του γάμου»** (άρθρο 23). Τα κράτη, που έχουν επικυρώσει το Σύμφωνο, έχουν την υποχρέωση να υποβάλουν εκθέσεις στην Επιτροπή σχετικά με τα μέτρα που έχουν υιοθετήσει για την προστασία των δικαιωμάτων που αναφέρονται στη Σύμβαση, εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος για κάθε κράτος και στη συνέχεια κάθε φορά που θα το ζητάει η Επιτροπή.

1.2 Οι Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Ελληνικό Δίκαιο

Η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**²⁵⁷ (Ε.Σ.Δ.Α., Ρώμη 1950) του Συμβουλίου της Ευρώπης κυρώθηκε με Νόμο το 1953 (**Ν. 2329/53**)²⁵⁸ και για δεύτερη φορά, ύστερα από την τροποποίησή της, το 1974 με το **Νομοθετικό Διάταγμα ΝΔ 53/1974**.²⁵⁹ Η Σύμβαση κατοχυρώνει το σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του ατόμου, χωρίς διακρίσεις φύλου, μέσα από ένα πλέγμα διατάξεων. Ωστόσο, ύστερα από την υπογραφή της Σύμβασης, μια σειρά από Πρωτόκολλα τη συμπληρώνουν ή την τροποποιούν. Για παράδειγμα, το 1^ο Πρωτόκολλο κατοχυρώνει ότι **κανένα**

253 United Nations, Committee on the Rights of the Child (2001). *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Initial reports of States parties due in 1995, Greece* (CRC/C/28/Add.17). (Available at: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/e1b73e4c9f85ce1dc1256ad2002dcd25/\\$FILE/G0142917.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/e1b73e4c9f85ce1dc1256ad2002dcd25/$FILE/G0142917.pdf), accessed 21 July 2008).

254 United Nations, Committee on the Rights of the Child (2002). *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece* (CRC/C/15/Add.170). (Available at: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/7ad07bede689f193c1256bd70037dce9/\\$FILE/G0240976.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/7ad07bede689f193c1256bd70037dce9/$FILE/G0240976.pdf), accessed 21 July 2008).

255 Ν. 2462/1997. *Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και του Δευτέρου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικού με την κατάργηση της ποινής του θανάτου* (ΦΕΚ 25/Α/ 26.02.1997).

256 United Nations General Assembly (1966b). *International Covenant on Civil and Political Rights*. New York: UN.

257 Council of Europe (1950). *European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.hrcr.org/docs/Eur_Convention/euroconv.html, accessed 10 July 2008).

258 Ν. 2329/1953. *Περί κυρώσεως της από 4ης Νοεμβρίου 1950 Διεθνούς Συμβάσεως της Ρώμης περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του από 20ης Μαρτίου 1952 προσθέτου εις αυτήν Πρωτοκόλλου των Παρισίων* (ΦΕΚ 68/Α/21.03.1953).

259 Ν.Δ. 53/1974. *Περί κυρώσεως της εν Ρώμη την 4ην Νοεμβρίου 1950 υπογραφείσης συμβάσεως «δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», ως και του προσθέτου εις αυτήν Πρωτοκόλλου των Παρισίων της 20ης Μαρτίου 1952* (ΦΕΚ 256/Α/ 20.9.1974).

άτομο δε θα πρέπει να αποκλείεται από την εκπαίδευση (άρθρο 2), και το 12^ο Πρωτόκολλο απαγορεύει όλες τις μορφές διακρίσεων από τις δημόσιες αρχές, καλύπτοντας τα αντίστοιχα κενά της Σύμβασης σε διάφορους τομείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Ελλάδα, μεταξύ των Πρωτοκόλλων στην Ε.Σ.Δ.Α. που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά ταυτόχρονα και με την ισότητα των δύο φύλων, έχει επικυρώσει τα παρακάτω:

- Το 1^ο Πρωτόκολλο (υπεγράφη στο Παρίσι, 20 Μαρτίου 1952), το οποίο κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα **Ν.Δ. 53/74**.²⁶⁰ Το Πρωτόκολλο αυτό διευρύνει τον κατάλογο των δικαιωμάτων που εγγυάται η Σύμβαση (ελευθερία στην εκπαίδευση, ιδιοκτησία κ.λπ.).
- Το 2^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 06 Μαΐου 1963) κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα **Ν.Δ. 215/74**,²⁶¹ με το οποίο παρέχεται στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου η δυνατότητα έκδοσης γνωμοδοτήσεων.
- Το 3^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 06 Μαΐου 1963), καθώς και το 5^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 20 Ιανουαρίου 1966) κυρώθηκαν επίσης με το **Ν.Δ. 215/74**,²⁶² τροποποιώντας πέντε από τα άρθρα της Σύμβασης.
- Το 7^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 22 Νοεμβρίου 1984) κυρώθηκε με το **Ν. 1705/87**.²⁶³ Το 7^ο Πρωτόκολλο εγγυάται την προστασία και άλλων ατομικών δικαιωμάτων και, μεταξύ άλλων, ορίζει ότι «*οι σύζυγοι είναι ίσοι στα δικαιώματα και τις ευθύνες που απορρέουν από το ιδιωτικό δίκαιο στις μεταξύ τους σχέσεις τους με τα τέκνα τους, ως προς το γάμο, κατά τη διάρκειά του και στην περίπτωση λύσης του*».
- Το 8^ο Πρωτόκολλο (Βιέννη, 19 Μαρτίου 1985) κυρώθηκε με το **Ν. 1841/89**.²⁶⁴
- Το 11^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 11 Μαΐου 1994), με το οποίο αναδιοργανώθηκαν οι αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, θεωρώντας αναγκαία την αναδόμηση του μηχανισμού ελέγχου που είχε θεσπιστεί από τη Σύμβαση, κυρώθηκε με το **Ν. 2400/96**.²⁶⁵
- Το 14^ο Πρωτόκολλο, το οποίο τροποποιεί το σύστημα ελέγχου της Σύμβασης (Στρασβούργο, 13 Μαΐου 2004), κυρώθηκε με το **Ν. 3344/2005**.²⁶⁶

Σημειώνεται εδώ ότι, μεταξύ των άλλων Πρωτοκόλλων που δεν έχει επικυρώσει η Ελλάδα (4^ο & 9^ο), συμπεριλαμβάνεται και το 10^ο Πρωτόκολλο (Στρασβούργο, 29.04.1992), το οποίο τροποποιεί το άρθρο 32 της Ε.Σ.Δ.Α. σχετικά με τη δικαιοδοσία λήψης απόφασης από την Επιτροπή των Υπουργών σε ενδεχόμενη παραβίαση της Σύμβασης. Εντούτοις, ιδιαίτερη σημασία έχει το 12^ο Πρωτόκολλο, το οποίο έχει υπογραφεί από την Ελλάδα (Ρώμη, 04.11.2000), αλλά δεν έχει κυρωθεί ακόμα. Το Πρωτόκολλο αυτό κατοχυρώνει και διευρύνει την **αρχή της μη-διάκρισης** του άρθρου 14 της Ε.Σ.Δ.Α με την προσθήκη της παραγράφου που **απαγορεύει όλες τις μορφές διακρίσεων από τις δημόσιες αρχές** (άρθρο 1 (2)), καλύπτοντας το κενό της Σύμβασης όσον αφορά στην καταπολέμηση των διακρίσεων.

Η Ελλάδα έχει κυρώσει επίσης τον **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη**²⁶⁷ (CETS No.: 035, Τορίνο, 18

260 Στο ίδιο.

261 Ν.Δ. 215/1974. *Περί κυρώσεως των εν Στρασβούργω υπογραφέντων την 6ην Μαΐου 1963 του Δευτέρου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις την αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δια την παροχήν γνωμοδοτήσεων και του Τρίτου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις τας τροποποιήσεις των άρθρων 29, 30 και 34 της Συμβάσεως δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών ως και του εν Στρασβούργω την 20ην Ιανουαρίου 1966 υπογραφέντος Πέμπτου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις την τροποποίησιν των άρθρων 22 και 40 της ως άνω Συμβάσεως* (ΦΕΚ 365/Α/ 7.12.1974).

262 Στο ίδιο.

263 Ν. 1705/1987. *Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 7 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (ΦΕΚ 89/ Α/ 12.06.1987).

264 Ν. 1841/1989. *Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 8 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (ΦΕΚ 94/Α/ 14.04.1989).

265 Ν. 2400/1996. *Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 11 στη Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, στο πλαίσιο της αναμόρφωσης του μηχανισμού ελέγχου που θεσπίστηκε από τη Σύμβαση* (ΦΕΚ 96/Α/ 04.06.1996).

266 Ν. 3344/2005. *Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 14 στη Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο τροποποιεί το σύστημα ελέγχου της Σύμβασης* (ΦΕΚ 133/Α/ 06.06.2005)

267 Council of Europe (1961). *ό.π.*

Οκτωβρίου 1961), αποδεχόμενη τις 67 από τις 72 παραγράφους του, με το **N. 1426/84**,²⁶⁸ ο οποίος ισχύει από τις 6 Ιουλίου του 1984. Με την κύρωση του Χάρτη **προστατεύονται τα κοινωνικά δικαιώματα** που δεν περιλαμβάνονταν στην Ε.Σ.Δ.Α., **χωρίς διακρίσεις με βάση τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, το θρήσκευμα, τις πολιτικές πεποιθήσεις, την εθνική καταγωγή ή την κοινωνική προέλευση.** Ο Χάρτης διασφαλίζει τα δικαιώματα των εργαζομένων για δίκαιη και ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας (άρθρο 4 (3)), καθώς και τα δικαιώματα των εργαζόμενων μητέρων (άρθρο 8), ενώ το άρθρο 10 κατοχυρώνει το δικαίωμα όλων στην **επαγγελματική εκπαίδευση.** Ο Χάρτης του 1961 συμπληρώθηκε για πρώτη φορά με το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988 (Στρασβούργο, 05.05.1988) και αργότερα με το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1995 (Στρασβούργο, 9. 11.1995). Η Ελλάδα έχει κυρώσει τα δύο αυτά Πρόσθετα Πρωτόκολλα που εισάγουν νέα δικαιώματα στο Χάρτη του 1961 με το **N. 2595/98**,²⁶⁹ τα οποία και ισχύουν από τις 17 Ιουλίου 1998 και από την 1^η Αυγούστου 1998, αντίστοιχα. Με το Νόμο αυτό, που αρχικά κυρώνει το Πρωτόκολλο του 1988, διασφαλίζεται **το δικαίωμα στην ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης χωρίς διάκριση λόγω φύλου:** α) στον τομέα της πρόσβασης στην απασχόληση, β) στον επαγγελματικό προσανατολισμό, την κατάρτιση, την επιμόρφωση και την επαγγελματική αναπροσαρμογή, γ) στους όρους απασχόλησης και τις συνθήκες εργασίας και αποζημίωσης, και δ) στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας και της προαγωγής, (άρθρο 1(1)). Όπως ορίζει η παράγραφος 3 του πρώτου άρθρου, η παραπάνω διάταξη δεν εμποδίζει τη λήψη μέτρων που στοχεύουν στην εξάλειψη των υφιστάμενων ανισοτήτων. Επίσης, με τον ίδιο νόμο κυρώθηκε και ο Μηχανισμός Συλλογικών Αναφορών που προβλέπεται στο Πρωτόκολλο του 1995, με στόχο την αποτελεσματικότερη διασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων που εγγυάται ο Χάρτης, ενισχύοντας παράλληλα και τη συμμετοχή των Κοινωνικών Εταίρων και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Αναγνωρίζεται δηλαδή σε διεθνείς, εθνικές, και Μ.Κ.Ο εργοδοτών και εργαζομένων η δυνατότητα υποβολής έγγραφων αναφορών στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης σε περιπτώσεις μη ικανοποιητικής εφαρμογής των διατάξεων του Χάρτη (άρθρο 1). Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα δεν έχει προχωρήσει σε δήλωση που να επιτρέπει στις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις να υποβάλουν συλλογικές αναφορές.²⁷⁰

Στις 21 Οκτωβρίου του 1991 υπεγράφη στο Τορίνο το **Πρωτόκολλο τροποποίησης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη** (CETS No.: 142), το οποίο και κυρώθηκε με το **N. 2422/96**.²⁷¹ Το Πρωτόκολλο αυτό, εκτός από την τροποποίηση ορισμένων διατάξεων του Χάρτη, βελτιώνει την αποτελεσματικότητά του και κυρίως τη λειτουργία του μηχανισμού ελέγχου του. Αρμόδιος φορέας για την επιτήρηση της εφαρμογής των διατάξεων του Χάρτη από τα συμβαλλόμενα μέρη είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (European Committee of Social Rights).

Τέλος, τον Μάιο του 1996 η Ελλάδα υπέγραψε τον **Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη**²⁷² (CETS No.: 163, Στρασβούργο, 03.05.1996), αλλά δεν έχει προβεί ακόμη στην επικύρωσή του. Ο αναθεωρημένος Χάρτης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ (για τα κράτη που τον έχουν επικυρώσει) την 1^η Ιουλίου 1999, αποτελεί το πλέον πρόσφατο και επαρκές μέσο για την προάσπιση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Τέλος, η Ελληνική Κυβέρνηση έχει υπογράψει αλλά δεν έχει επικυρώσει τη **Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση Ενάντια στην Εμπορία των Ανθρώπων**,²⁷³ η οποία ψηφίστηκε από την Επιτροπή των Υπουργών στις 3 Μαΐου του 2005 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Φεβρουαρίου 2008.

268 N. 1426/1984. Για την κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 32/Α/21.03.1984).

269 N. 2595/1998. Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1988) και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει Μηχανισμό Συλλογικών Αναφορών (ΦΕΚ 63/Α/ 24.03.1998).

270 Για περισσότερες πληροφορίες: http://www.coe.int/t/e/human_rights/esc/5_survey_by_country/Greece_en.pdf

271 N. 2422/1996. Κύρωση του Πρωτοκόλλου τροποποίησης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη της 21ης Οκτωβρίου 1991 (ΦΕΚ 144/Α/ 04.07.1996).

272 Council of Europe (1996a). *ό.π.*

273 Council of Europe (2005). *ό.π.*

ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η δημιουργία του εθνικού νομικού πλαισίου για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών ξεκινάει στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1980, ύστερα από την πτώση της δικτατορίας.

Με αφετηρία τις διατάξεις του **Συντάγματος** του 1975, που κατοχυρώνει για πρώτη φορά την αρχή της ισότητας των δύο φύλων (άρθρο 4, παρ.1 & 2), ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ, από το 1981 μέχρι σήμερα, μια σειρά σημαντικών νόμων που διαμόρφωσαν το πλαίσιο των πολιτικών για την ισότητα στην ελληνική επικράτεια. Το ισχύον εθνικό νομοθετικό πλαίσιο για την ισότητα αφορά σε τομείς, όπως η απασχόληση, η οικογένεια, η εκπαίδευση, η υγεία, η κοινωνική ασφάλιση και η βία. Ωστόσο, ένα μεγάλο τμήμα των νομοθετικών ρυθμίσεων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας στις Διεθνείς Συμβάσεις και στις κοινοτικές Οδηγίες, αλλά και ύστερα από πιέσεις του φεμινιστικού κινήματος.

Στα δύο Κεφάλαια που ακολουθούν περιγράφονται οι Συνθήκες του Ευρωπαϊκού Δικαίου που αποτελούν μέρος του εθνικού μας δικαίου, καθώς και οι Οδηγίες της Ε.Ε. για την ισότητα των φύλων, οι οποίες έχουν μεταφερθεί στο ελληνικό δίκαιο κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Στα επόμενα Κεφάλαια παρουσιάζεται το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση, με έμφαση στην τελευταία δεκαετία, καθώς και τα θεσμικά όργανα και ο εθνικός μηχανισμός ισότητας.

2.1 Κύρωση Συνθηκών Ευρωπαϊκού Δικαίου

Το **1979** κυρώθηκε με το **Ν. 945/79**²⁷⁴ η Συνθήκη προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), με στόχο τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών.

Η **Συνθήκη του Μάαστριχτ**²⁷⁵ κυρώθηκε με το **Ν. 2077/92**.²⁷⁶ Επικυρώθηκε δηλαδή, η δέσμευση της Κοινότητας να υποστηρίζει και να συμπληρώνει τη δράση των κρατών-μελών της Ε.Ε., μεταξύ άλλων, για την «*ισότητα ανδρών και γυναικών όσον αφορά στις ευκαιρίες τους στην αγορά εργασίας και τη μεταχείριση κατά την εργασία*». Σύμφωνα, λοιπόν, με το άρθρο 6, παρ. 1., η χώρα μας, ως κράτος-μέλος της Ε.Ε., έχει την υποχρέωση να «*εξασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ίσης αμοιβής για ίδια εργασία μεταξύ ανδρών και γυναικών*». Επίσης, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, η προηγούμενη διάταξη δεν καταργεί τη δυνατότητα της πολιτείας να διατηρεί ή να θεσπίζει **ειδικά μέτρα** με στόχο τη διευκόλυνση της άσκησης μιας επαγγελματικής δραστηριότητας από τις γυναίκες ή για την πρόληψη ή αντιστάθμιση μειονεκτημάτων στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Στη Συνθήκη αυτή, εκτός από τα παραπάνω, ιδιαίτερα σημαντικές είναι και οι διατάξεις για την **εκπαίδευση**, καθώς με τα άρθρα 126 και 127 θεσμοθετείται η εκπαιδευτική πολιτική της Ε.Ε.

Το 1999 η Ελλάδα κύρωσε τη **Συνθήκη του Άμστερνταμ**²⁷⁷ (Άμστερνταμ, 2.10.1997) με το **Ν. 2691/99**,²⁷⁸ η οποία σηματοδότησε μια ουσιαστική εξέλιξη αφού ενίσχυσε σημαντικά τη νομική βάση για την προώθηση της ισότητας των φύλων και των δικαιωμάτων των γυναικών. Για πρώτη φορά η **ισότητα** ορίζεται ως **βασικός στόχος της Κοινότητας**, ενώ όλα τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη τους την αρχή της ισότητας σε όλες τις πολιτικές τους.

274 Ν. 945/1979. *Περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδος εις την Ευρωπαϊκήν Οικονομικήν Κοινότητα και την Ευρωπαϊκήν Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας ως και της συμφωνίας «περί προσχώρησης της Ελλάδος εις την Ευρωπαϊκήν Κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος»* (ΦΕΚ 170/Α/ 27.07.1979).

275 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1992). *ό.π.*

276 Ν. 2077/1992. *Κύρωση της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και των σχετικών πρωτοκόλλων και δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη* (ΦΕΚ 136/Α/ 07.08.1992).

277 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *ό.π.*

278 Ν. 2691/1999. *Κύρωση της Συνθήκης του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς Πράξεις, καθώς και των σχετικών Πρωτοκόλλων και των Δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη* (ΦΕΚ 47/ Α/ 12.3.1999).

Η **Συνθήκη της Νίκαιας**²⁷⁹ (Νίκαια, 26.02.2001) κυρώθηκε με το **N. 3001/2002**,²⁸⁰ η οποία όμως θίγει ελάχιστα το ζήτημα της ισότητας και δεν επεκτείνει τη νομική της βάση πέραν της ισότητας των φύλων όσον αφορά στις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και τη μεταχείριση στην εργασία.

Η **Συνθήκη της Λισαβόνας**,²⁸¹ που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο 2007, εγκρίθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στις 11 Ιουνίου 2008, έπειτα από διεξαγωγή ονομαστικής ψηφοφορίας (250 ψήφους «υπέρ» και 42 «κατά»), και **κυρώθηκε με Νόμο τον Ιούλιο του 2008** (N. 3671/2008).²⁸² Ωστόσο, η Συνθήκη θα αρχίσει να ισχύει από την 1^η Ιανουαρίου 2009 εφόσον επικυρωθεί μέχρι τότε από όλα τα κράτη-μέλη. Σύμφωνα με το άρθρο 1, «*η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα Κράτη-Μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών*». Το άρθρο 21 **απαγορεύει κάθε διάκριση** κυρίως, μεταξύ άλλων, **λόγω φύλου** και «*η ισότητα γυναικών και ανδρών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς*» (άρθρο 23) αλλά για ακόμα μια φορά δίνεται έμφαση στον τομέα της απασχόλησης, καθώς η προηγούμενη διάταξη συμπληρώνεται από τη φράση «*μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές*». Τέλος, μόλις η νέα Συνθήκη επικυρωθεί από τα όλα τα κράτη-μέλη, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της Συνθήκης, θα αποκτήσει το ίδιο νομικό κύρος και την ίδια νομικά δεσμευτική ισχύ με την ίδια τη Συνθήκη.

2.2 Οι Οδηγίες της Ε.Ε. για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Δίκαιο

Με το **Προεδρικό Διάταγμα 105/2003**,²⁸³ η Ελλάδα προσάρμοσε το δίκαιό της στις διατάξεις της Οδηγίας **97/80/ΕΕ**²⁸⁴ του Συμβουλίου της Ευρώπης της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1997, σχετικά με το **βάρος απόδειξης σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου**. Σκοπός του Προεδρικού Διατάγματος, σύμφωνα και με τις διατάξεις της Οδηγίας, είναι η «*εξασφάλιση ότι καθίστανται αποτελεσματικότερα τα ισχύοντα νομοθετικά μέτρα για την ίση μεταχείριση, τα οποία επιτρέπουν σε κάθε άτομο, που ισχυρίζεται ότι θίγεται από τη μη εφαρμογή υπέρ αυτού της αρχής της ίσης μεταχείρισης, να ασκεί τα δικαιώματά του ενώπιον των δικαστηρίων*». Στο πρώτο άρθρο ορίζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης, ως η «*απουσία κάθε άμεσης ή έμμεσης διάκρισης λόγω φύλου*».

Η τροποποίηση αυτή επέφερε και την κατάργηση ενός νόμου του 1999 (N. 2734/99), που έθετε ποσόστωση για τις γυναίκες που επιθυμούσαν να φοιτήσουν στις Σχολές της Αστυνομίας, ο οποίος παραβίαζε την αρχή της ισότητας. Με βάση τη μεταφορά της παραπάνω Οδηγίας, ψηφίστηκαν δύο περαιτέρω νομοθετικές τροποποιήσεις το 2003: ο N. 3103/2003²⁸⁵ (άρθρο 20) που επιτρέπει την είσοδο των γυναικών στις Σχολές της Αστυνομίας και ο N. 3181/2003²⁸⁶ (άρθρο 1) σχετικά με την πρόσληψη ανδρών και γυναικών ειδικών και συνοριακών φυλάκων, καταργώντας την άνιση μεταχείριση των γυναικών.

Η ψήφιση του **N. 3304/2005**²⁸⁷ για την «*εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρ-*

279 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2001). *ό.π.*

280 N. 3001/2002. *Κύρωση της Συνθήκης της Νίκαιας που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς Πράξεις, καθώς και των σχετικών Πρωτοκόλλων και των Δηλώσεων, που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη.* (ΦΕΚ 73/A/ 8.4.2002).

281 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). *ό.π.*

282 N. 3671/2008. *Κύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ορισμένες συναφείς διατάξεις* (ΦΕΚ 129/A/ 03.07.2008).

283 ΠΔ 105 (ΦΕΚ Α 96/ 23.4.2003). *Προσαρμογή του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις της Οδηγίας 97/80/ΕΚ του Συμβουλίου της 15.12.1997 (Ε.Ε. L 14 της 20.1.1998, σελ. 6) «Σχετικά με το βάρος της απόδειξης σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου» σε εναρμόνιση με την Οδηγία 97/80/ΕΚ.*

284 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *ό.π.*

285 N. 3103/2003. *Έκδοση διαβατηρίων από την Ελληνική Αστυνομία, άρθρο 20* (ΦΕΚ Α' 23/29.01.2003).

286 N. 3181/2003. *Ρύθμιση θεμάτων συνοριακών φυλάκων και ειδικών φρουρών και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 218/A/ 10.9.2003).

287 N. 3304/2005. *Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού* (ΦΕΚ 16/A/ 27.01.2005).

τήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο τις **Οδηγίες 2000/43/ΕΚ**²⁸⁸ και **2000/78/ΕΚ**²⁸⁹ του Συμβουλίου για την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης, καλύπτοντας και τους **πέντε λόγους άμεσων και έμμεσων διακρίσεων** των Οδηγιών αυτών (φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού), ώστε να διασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Φορείς παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής των διατάξεων του νόμου ορίστηκαν ο Συνήγορος του Πολίτη,²⁹⁰ η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης²⁹¹ και το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.Ε.Π.Ε.).²⁹²

Η εκπόνηση του Νόμου πραγματοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας σε συνεργασία με το Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας.²⁹³ Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι το άρθρο 1 του Ν. 3304/2005 επαναλαμβάνει αυτούσιο το πρώτο άρθρο των Οδηγιών, τις οποίες ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο, σκοπός των οποίων είναι η θέσπιση του γενικού πλαισίου ρύθμισης για την καταπολέμηση των εν λόγω διακρίσεων. Κάτι τέτοιο όμως δε συνάδει με το πνεύμα των Οδηγιών, οι οποίες αποσκοπούν στη δημιουργία του γενικού πλαισίου προκειμένου τα ίδια τα κράτη-μέλη να προβούν σε συγκεκριμένες ρυθμίσεις και να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα εφαρμογής.

Στις πιο πρόσφατες ειδικές ρυθμίσεις της ελληνικής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων περιλαμβάνεται η ψήφιση του **Ν. 3488/2006**²⁹⁴ για την *«εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας»*. Ο Νόμος αυτός, ο οποίος ισχύει από τις 11 Σεπτεμβρίου του 2006, ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο την **Οδηγία 2002/73/ΕΚ**.²⁹⁵ Το άρθρο 4 **απαγορεύει κάθε μορφής άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου**, σε συσχετισμό κυρίως με την οικογενειακή κατάσταση, και καταργεί κάθε διάκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, όσον αφορά στην **πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και την εξέλιξη, τη σταδιοδρομία, και τη λύση της σχέσης εργασίας**. Ειδικότερα, το άρθρο 6, περί επαγγελματικού προσανατολισμού, επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης **απαγορεύει κάθε μορφής άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου ή λόγω οικογενειακής κατάστασης**, όσον αφορά:

- Στην πρόσβαση στο περιεχόμενο και στην εφαρμογή προγραμμάτων ή συστημάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και επαναπροσανατολισμού κάθε τύπου και βαθμίδα, επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης, μαθητείας, μετεκπαίδευσης, εκπαίδευσης για

288 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000a). *ό.π.*

289 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000b). *ό.π.*

290 Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι Ανεξάρτητη Αρχή και σύμφωνα με το άρθρο 19 (παρ. 1) του Ν. 3304/2005, είναι αρμόδιος για την **προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης** στις περιπτώσεις που αυτή παραβιάζεται στις **δημόσιες υπηρεσίες**. Επίσης, διεξάγει έρευνες και δημοσιεύει ειδικές εκθέσεις για την εφαρμογή και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης (άρθρο 20, παρ. 3).

291 Με το άρθρο 21 του Ν. 3304/2005 συστάθηκε η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης, εποπτευόμενη από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, **για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης** στις περιπτώσεις που αυτή παραβιάζεται από **φυσικά ή νομικά πρόσωπα**, πέραν εκείνων τα οποία επιπίπτουν στις αρμοδιότητες του Συνηγόρου του Πολίτη (άρθρο 19, παρ. 2). Η Επιτροπή εξετάζει καταγγελίες για παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον τομέα της αρμοδιότητάς της, προσπαθεί να συμφιλιώσει τα αντικρουόμενα μέρη, δημοσιεύει εκθέσεις και προβαίνει σε συστάσεις. Μπορεί επίσης να διενεργεί εξέταση και έρευνα, να εξετάζει μάρτυρες και να ζητά από κάθε δημόσια αρχή και ιδιώτη την παροχή πληροφοριών και εγγράφων (άρθρο 22, παρ. 2).

292 Το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.Ε.Π.Ε.), σύμφωνα με το άρθρο 19 (παρ. 3), ορίστηκε ως φορέας **προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας** στις περιπτώσεις που αυτή παραβιάζεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα πέραν εκείνων που επιπίπτουν στις αρμοδιότητες του Συνηγόρου του Πολίτη.

293 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *Απολογισμός Έργου 2004-2007*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. (Available at: http://www.isotita.gr/var/uploads/POLITIKES/APOLOGISMOS_ISOTHTAS_TRIETIA_2004_2007_DEKEMBRIOS.doc, accessed 21 July 2008).

294 Ν. 3488/2006. *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις* (ΦΕΚ 191/Α/11.09.2006).

295 Η Οδηγία 2002/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου τροποποίησε την Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 9ης Φεβρουαρίου 1976 «περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας». Η Οδηγία αυτή είχε ενσωματωθεί στο εθνικό μας δίκαιο με το Ν. 1414/1984: *«Εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις και άλλες διατάξεις»*, τις επιμέρους ρυθμίσεις του οποίου αντικατέστησε, σχεδόν στο σύνολό τους, ο Ν. 3488/2006.

αλλαγή επαγγέλματος, λαικικής επιμόρφωσης, ενημέρωσης και πληροφόρησης των εργαζομένων ή των οικογενειών τους και γενικά προγραμμάτων που συντελούν στην πνευματική, οικονομική και κοινωνική τους εξέλιξη και ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης της απόκτησης πρακτικής ή εργασιακής εμπειρίας και της δοκιμαστικής υπηρεσίας.

- Στον καθορισμό των προϋποθέσεων και στη *συμμετοχή σε εξετάσεις* απόκτησης ή απονομής διπλωμάτων, πιστοποιητικών ή άλλων τίτλων ή αδειών ασκήσεως επαγγέλματος, καθώς και στη χορήγηση υποτροφιών και εκπαιδευτικών αδειών ή στην παροχή σπουδαστικών ή άλλων ευεργετημάτων.

Ο Νόμος αυτός ορίζει, επίσης, την έννοια της *σεξουαλικής παρενόχλησης*, η οποία *αντιμετωπίζεται* για πρώτη φορά **ως διάκριση λόγω φύλου στο χώρο εργασίας**.

Φορέας παρακολούθησης της εφαρμογής, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών ορίστηκε ο **Συνήγορος του Πολίτη**. Για το λόγο αυτό, ο Συνήγορος του Πολίτη, ο οποίος επικουρείται από έξι Βοηθούς Συνηγόρους, αναθέτει σε αυτούς την παρακολούθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Ο Συνήγορος του Πολίτη, μαζί με την ετήσια έκθεσή του, τον Μάρτιο κάθε έτους, υποβάλλει στη Βουλή των Ελλήνων και ειδική έκθεση σχετικά με την εφαρμογή του Ν. 3488/2006, η οποία περιλαμβάνει και τις τυχόν υποθέσεις που ενέχουν διάκριση σε βάρος του ενός φύλου και εισηγήσεις μέτρων για την εξάλειψη των διακρίσεων αυτών. Η έκθεση αυτή κοινοποιείται και στη Γενική Γραμματεία Ισότητας, η οποία τεκμηριώνει, βάσει αυτών των στοιχείων, τις εισηγήσεις και τις παρεμβάσεις της για την παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας για την ισότητα των φύλων και την προώθηση νομοθετικών μέτρων για την ουσιαστική πραγματοποίηση της.

Τέλος, σύμφωνα με τον απολογισμό έργου της Γ.Γ.Ι.,²⁹⁶ έχουν ξεκινήσει οι εργασίες της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας για την εναρμόνιση του Εθνικού Δικαίου προς τις διατάξεις της **Οδηγίας 2006/54/ΕΚ** για την *«εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση στην απασχόληση, την επαγγελματική εξέλιξη, την επαγγελματική κατάρτιση και τους όρους εργασίας»*.²⁹⁷

2.3 Εκπαιδευτική Πολιτική για την Ισότητα

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών αναγνωρίζεται ως δικαίωμα και καθίσταται υποχρεωτική από το 1834. Η εκπαίδευση των κοριτσιών όμως παρεχόταν εντός του οίκου, ενώ η εκπαίδευση των αγοριών επιτρεπόταν από το 1834 να είναι και δημόσια.²⁹⁸ Περίπου 60 χρόνια αργότερα (1894), η Σχολή Καλών Τεχνών του Πολυτεχνείου δέχεται να εγγράψει την πρώτη σπουδάστρια. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών με καθυστέρηση λίγων ετών, το 1901, επιτρέπει την εγγραφή σπουδαστριών, οι οποίες αντιμετωπίζονται από τους άνδρες συμφοιτητές τους με προπηλακισμούς.²⁹⁹ Μερικά χρόνια αργότερα, με το διάταγμα του 1914 για την ίδρυση Αστικών Σχολείων, κατοχυρώνεται το δικαίωμα διορισμού των πρώτων καθηγητριών σε Σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.³⁰⁰

Σημείο ορόσημο για τη θέσπιση της αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών αποτέλεσε το άρθρο 4, παρ. 2 του **Συντάγματος**, κατοχυρώνοντας ότι οι «Ελληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις», καθώς και το άρθρο 16 κατοχυρώνοντας το δικαίωμα στη δωρεάν εκπαίδευση για όλους/-ες.

Ο σημαντικότερος σταθμός για την ισότητα των φύλων σε νομοθετικό επίπεδο είναι ο **Ν. 1329/83**,³⁰¹ ο οποίος προσάρμοσε το Οικογενειακό Δίκαιο στη συνταγματική αρχή της ισότητας των

296 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *ό.π.*, σ. 5.

297 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006α). *ό.π.*

298 Κηλαδούκου, Ε. (2005). *Εκπαίδευση και Φύλο στην Ελλάδα: Σχολιασμένη καταγραφή της βιβλιογραφίας*. (Available at: <http://www.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%20%CE%9A%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%8D%CF%87%CE%BF%CF%85.pdf>, accessed 21 July 2008).

299 Θεοδώρου, Η., Κουτλή, Ε. (2001). *Η ανισότητα των δύο Φύλων στην Εκπαίδευση*. Το εικονικό σχολείο: Τόμος 2, τεύχνη 2-3 (Available at: <http://web.auth.gr/virtualschool/2.2-3/Praxis/TheodorouKoutlislnequality.html>, accessed 21 July 2008).

300 Θεοδώρου, Η. & Κουτλή, Ε. (2001), *ό.π.*

301 Ν. 1329/1983. *Κύρωση ως Κώδικα του Σχεδίου Νόμου: Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο* (ΦΕΚ 25/Α/18.02.1983).

δύο φύλων. Ειδικότερα, **καταργήθηκε η έννοια της «πατριαρχικής» οικογένειας**, η οποία αντικαταστάθηκε με την «οικογένεια της ισότητας», καταργήθηκε ο θεσμός της προίκας, και έδωσε στους γονείς το δικαίωμα να επιλέγουν το επώνυμο παιδιού τους ορίζοντας το επώνυμο είτε του ενός γονέα είτε συνδυασμό των επωνύμων τους. Επίσης, σύμφωνα με το νέο Οικογενειακό Δίκαιο, η «ανατροφή και εκπαίδευση» των παιδιών πρέπει να γίνεται «χωρίς διάκριση φύλου» (άρθρο 1518).

Το θεσμικό και νομικό πλαίσιο που ισχύει στην Ελλάδα σχετικά με την εκπαίδευση είναι βασισμένο στο Σύνταγμα και σε μια σειρά νόμων (Ν. 1286/82, Ν. 1304/82, Ν. 1342/83, Ν. 1566/85, Ν. 2525/97, Ν. 2621/98 κ.λπ.). Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, δεν υπάρχει καμία αναφορά σε πολιτικές ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, αλλά ούτε και στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 υπήρχαν προβλέψεις για την κατάργηση της διάκρισης των φύλων. Κομβικό σημείο αποτελεί ο Νόμος του 1982 (Ν. 1286/82),³⁰² με τον οποίο καταργούνται οι διακρίσεις φύλου και επιτρέπεται, από το σχολικό έτος 1983-84, η είσοδος και των δύο φύλων σε όλα τα τμήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καταργούνται οι διορισμοί υποψηφίων ενός μόνο φύλου ή με ποσοστά από καθένα φύλο σε θέσεις εκπαιδευτικού προσωπικού των δημοσίων σχολείων δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης και των Σχολών Εκπαίδευσης Διδακτικού Προσωπικού (άρθρο 14). Με τον ίδιο νόμο επιτρέπεται να εγγράφονται και άνδρες σπουδαστές στις σχολές Νηπιαγωγών και Οικιακής Οικονομίας.

Με το Ν. 1566/85³⁰³ καθιερώθηκε οριστικά ο θεσμός της συνεκπαίδευσης³⁰⁴ και βάσει του πρώτου άρθρου (παρ. 1) του νόμου: «σκοπός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών/-τριών ώστε **ανεξάρτητα από το φύλο και την καταγωγή να έχουν την δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά**».³⁰⁵ Με αφορμή την ψήφιση των διατάξεων του νόμου αυτού, ξεκίνησαν επίσης και κάποιες παρεμβάσεις στα σχολικά διδακτικά εγχειρίδια, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την αφαίρεση τυχόν προκαταλήψεων με βάση το φύλο.

Ο δρόμος για την ουσιαστική ισότητα των φύλων διευρύνθηκε στην πρόσφατη **Αναθεώρηση του Συντάγματος** (ΦΕΚ 85/Α/18.04.2001), στην οποία το άρθρο 116, παρ. 2. αναδιατυπώθηκε ως εξής: «**δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών**». Η διατύπωση αυτή αποτελεί μια πολύ σημαντική νομική βάση για την ενίσχυση των κρατικών πολιτικών ισότητας, αφού «ενθαρρύνει» τις θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών σε όλους τους τομείς. Μέχρι τότε, βέβαια, είναι αυτονόητο ότι οι θετικές δράσεις θα μπορούσαν να κριθούν αντισυνταγματικές. Το Άρθρο 16, παρ. 4, του Συντάγματος ορίζει ότι «όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια». Η παράγραφος αυτή κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους, συμπεριλαμβάνοντας σίγουρα και τους Έλληνες και τις Ελληνίδες. Η χρήση, ωστόσο, αποκλειστικά της λέξης «Έλληνες» στο πλαίσιο ενός τόσο σημαντικού κειμένου για την κατοχύρωση της ισότητας μαρτυρά ότι, τουλάχιστον για την εξάλειψη της χρήσης σεξιστικής γλώσσας, χρειάζεται ακόμα πολλή δουλειά...

Μετά τη συνταγματική αναθεώρηση με το Ν. 2817/2000,³⁰⁶ τα προγράμματα αγωγής υγείας αποτελούν τμήμα του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Μεταξύ των θεματικών ενοτήτων των προγραμμάτων αγωγής υγείας, συμπεριλαμβάνεται η ενότητα «σεξουαλική αγωγή - διαφυλικές σχέσεις».

Το 2002 ψηφίστηκε ο Ν. 2986/2002,³⁰⁷ ο οποίος περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν στην αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου, των εκπαιδευτικών, καθώς και στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών (άρθρα 4, 5 & 6). Όσον αφορά στην **αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου**, σκοπός της είναι «η

302 Ν. 1286/1982. *Μετεγγραφές και κατατάξεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (ΦΕΚ 119/Α/ 30.9.1982)

303 Ν. 1566/1985. *Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις*. (ΦΕΚ 167/Α/ 30.09.1985).

304 Καταργήθηκε το άρθρο 7 του Ν. 4371/1929, ο οποίος είχε θεσπίσει τη παράλληλη εκπαίδευση των κοριτσιών και των αγοριών σε χωριστά δευτεροβάθμια σχολεία αρρένων και θηλέων.

305 Βλ. επίσης: Τζήκας, Δ. (1995). *Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ισότητα των φύλων*. Στο: Εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών: Παιδαγωγικό υλικό και Ισότητα ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Αθήνα 7-9 Απριλίου 1994: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας.

306 Ν. 2817/2000. *Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 78/Α/ 14.03.2000).

307 Ν. 2986/2002. *Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 24/Α/13.02.2002).

βελτίωση και η ποιοτική αναβάθμιση όλων των συντελεστών της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η συνεχής βελτίωση της παιδαγωγικής επικοινωνίας και σχέσης με τους/τις μαθητές/-τριες». Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, η αξιολόγηση «δεν αποτελεί απλώς μία διαδικασία ελεγκτικού ή διαπιστωτικού χαρακτήρα [...] αλλά έχει ως κύριο στόχο τη **διασφάλιση σε όλους/-ες τους/τις μαθητές/-τριες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, της δυνατότητας έγκαιρης και ισότιμης πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία και γενικότερα την ισότητα ευκαιριών πρόσβασης**». Ανώτερος στόχος είναι η ανατροφοδότηση της διδακτικής πρακτικής, επιδιώκοντας τη συνεχή βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης και όλων των εκπαιδευτικών παραγόντων, αλλά και της κοινωνίας γενικότερα, δεδομένου ότι η ισόρροπη ανάπτυξη της προσωπικότητας του/της μαθητή/-τριας και η πρόσβαση στη γνώση αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Ως φορέας επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, ιδρύεται, σύμφωνα με το άρθρο 6, παρ. 2, ο **Οργανισμός Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών** (Ο.ΕΠ.ΕΚ.), Ν.Π.Ι.Δ. εποπτευόμενο από το ΥΠ.Ε.Π.Θ., ενώ η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου διεξάγεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.) και το Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (Κ.Ε.Ε.).

Στην Υπουργική Απόφαση³⁰⁸ του 2003 για τον καθορισμό του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και για την υποχρεωτική εκπαίδευση, αναφέρεται –μεταξύ άλλων– ότι *«η ραγδαία και συνεχής αύξηση της γνώσης και της πληροφορίας, παρά τις ευκαιρίες που μας παρέχει και την πρόοδο που σηματοδοτεί, εμπειριέχει και τον κίνδυνο διεύρυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, και για το λόγο αυτό, η διασφάλιση δυνατότητας πρόσβασης όλων στην πληροφορία και τη γνώση επιβάλλει την αναγκαιότητα παροχής ίσων ευκαιριών μάθησης*». Ο προσανατολισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκπαίδευση είναι, επίσης, προς την κατεύθυνση αυτή. Στο Δεύτερο Κεφάλαιο σημειώνεται ότι η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να διαμορφώνει συνθήκες που προάγουν τις αξίες της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ειρήνης και της ελευθερίας και ότι με την εκπαίδευση επιδιώκεται η ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών/-τριών και η επιτυχής κοινωνική ένταξή τους, αφενός μέσα από τη συγκρότηση και αποδοχή κοινών αξιών και αφετέρου με την ανάπτυξη νοητικών, συναισθηματικών και ψυχοκινητικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων μέσω των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών που –μεταξύ άλλων– «συμβάλλουν και στην αντιμετώπιση της ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού και κάθε μορφής κοινωνικής παθογένειας». Στην παράγραφο γ' ορίζεται ως στόχος η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων μάθησης για όλο το μαθητικό πληθυσμό και ότι η ισότητα στην παρεχόμενη σχολική εκπαίδευση «πρέπει να εξασφαλίζεται για όλους τους/τις μαθητές/-τριες... ώστε να προστατεύονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανεργία».

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρ' ότι στο πλαίσιο αυτής της απόφασης γίνεται ρητά λόγος για ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση «για όλους»,³⁰⁹ δεν υπάρχει ωστόσο καμιά ρητή αναφορά στον παράγοντα «φύλο».

Στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης, με Υπουργική Απόφαση³¹⁰ το 2003 ορίστηκαν τα σχετικά με τη διάρθρωση, τη στελέχωση και τις αρμοδιότητες της Διεύθυνσης Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων (Δ.Σ.Ε.Π.Ε.Δ.) και τον ανακαθορισμό των αρμοδιοτήτων των Διευθύνσεων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Μεταξύ των Τμημάτων της Δ.Σ.Ε.Π.Ε.Δ. (άρθρο 1) περιλαμβάνεται το Τμήμα Αγωγής Υγείας και Περιβαλλοντικής Αγωγής, στις αρμοδιότητες του οποίου εμπίπτουν, μεταξύ άλλων, και τα θέματα **διαπροσωπικών σχέσεων**, ψυχικής υγείας, **σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων**, **σεξουαλικής αγωγής**, κοινωνικού αποκλεισμού, **ισότητας των δύο φύλων**, και συμβουλευτικών σταθμών νέων.

Δύο χρόνια αργότερα, το 2005, με **απόφαση** της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων³¹¹ γενι-

308 ΥΑ αριθ. 21072α/Γ2. *Καθορισμός του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και για την υποχρεωτική εκπαίδευση* (ΦΕΚ 303/Β/ 13.03.03).

309 Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι και σε αυτό το κείμενο, όπως συμβαίνει στην πλειοψηφία των νομικών κειμένων, το γένος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού είναι, αποκλειστικά, το αρσενικό!

310 ΥΑ 5971/ΣΤ5. *Διάρθρωση, στελέχωση και αρμοδιότητες της Διεύθυνσης Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων. Ανακαθορισμός των αρμοδιοτήτων των Διευθύνσεων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης* (ΦΕΚ 94/Β/ 30.01.03).

311 Αριθμ. Φ. 12.1/545/85812/Γ1. *Γενίκευση εφαρμογής του Προγράμματος της Ευέλκτικης Ζώνης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση* (ΦΕΚ 1280/Β/ 13.09.2005).

κεύθηκε η εφαρμογή της **Ευέλικτης Ζώνης** σε όλα τα σχολεία **Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης**. Η Ευέλικτη Ζώνη ή Ζώνη Δημιουργικών Δραστηριοτήτων *«αποτελεί ομπρέλα στην οποία εντάσσονται όλες οι σχολικές δραστηριότητες και τα προαιρετικά προγράμματα»*. Με την Ευέλικτη Ζώνη *«προωθούνται νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις»* και επιχειρείται η ένταξη σε ένα πλαίσιο, με ειρμό και συγκρότηση, καινοτόμων προαιρετικών προγραμμάτων, όπως είναι τα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, Πολιτιστικών και Καλλιτεχνικών θεμάτων κ.λπ., τα οποία μέχρι τότε αποτελούσαν αποσπασματικές και μεμονωμένες προσπάθειες κάποιων εκπαιδευτικών.

Στο Ωρολόγιο Πρόγραμμα και το διδακτικό ωράριο όλων των τύπων των Δημοτικών Σχολείων, των οποίων η Ευέλικτη Ζώνη αποτελεί «αναπόσπαστο μέρος», εντός των θεματικών περιοχών εφαρμογής της περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων και η θεματική της *«Ισότητας των δύο φύλων - Αποδοχή της ετερότητας - και άλλα σύγχρονα θέματα»*. Ο/η δάσκαλος/-α έχει τη δυνατότητα να επιλέξει τον τομέα, στον οποίο θέλει να εμβαθύνει την ερευνητική εργασία που θα εκπονήσει με τους/τις μαθητές/-τριές του/της. Οι επιλογές των δασκάλων και των μαθητών/-τριών, όπως ορίζει η απόφαση, θα *«πρέπει να καλύπτουν, στο μέτρο του δυνατού, σημαντικό μέρος από τις ενδεικτικές θεματικές περιοχές»*. Τέλος, κάθε δραστηριότητα που εφαρμόζεται στο χρόνο της Ευέλικτης Ζώνης εποπτεύεται από τους/τις Σχολικούς/-ές Συμβούλους.

Το 2006, με το άρθρο 73 του **N. 3518/2006**³¹² αναθεωρήθηκε το καθεστώς εισαγωγής στην προσχολική εκπαίδευση, σύμφωνα με τον οποίο η φοίτηση όσων νηπίων έχουν συμπληρώσει το 5^ο έτος ηλικίας καθίσταται υποχρεωτική.

Με το Νόμο **3549**³¹³ του 2007 σχετικά με τη μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, ο οποίος επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ τον Ιούλιο του 2008, **προωθείται η ισοπολιτεία μεταξύ ανδρών και γυναικών στο πλαίσιο της δομής και της λειτουργίας των Α.Ε.Ι.** Σε αυτή την αναθεωρημένη έκδοση του νόμου (παρ. 2 του άρθρου 1 του Κεφ. Α), η οποία αντικατέστησε την αντίστοιχη παρ. του Ν. 1268/1982 (ΦΕΚ 87) που ορίζει την αποστολή των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.), αναφέρει ότι στόχο των Α.Ε.Ι. αποτελεί να συμβάλλουν στην εμπέδωση της ισότητας των φύλων και της ισοπολιτείας μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Αποσπάσματα που περιλαμβάνουν ρυθμίσεις, οι οποίες στοχεύουν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση της προώθησης της ισότητας των φύλων, εμφανίζονται διάσπαρτα και σε άλλα επίσημα δημοσιεύματα της Ελληνικής Κυβέρνησης, τα οποία αφορούν, για παράδειγμα: στην ισόρροπη κατανομή, ως προς το φύλο, των νηπίων που φοιτούν σε συσχεγασμένα νηπιαγωγεία,³¹⁴ στην αποδοχή ότι η αρχή της ισότητας των δύο φύλων ισχύει για το προσωπικό που σχετίζεται με την εκπαίδευση, όπως αυτό του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων,³¹⁵ και στην εισαγωγή μαθημάτων σχετικών με την ισότητα του φύλου στον Οδηγό Σπουδών Π.Μ.Σ., όπως για παράδειγμα, το Π.Μ.Σ. «Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας»³¹⁶ του Πανεπιστημίου Αθηνών, στον οποίο περιλαμβάνεται μία ενότητα, υποχρεωτική για όλες τις Κατευθύνσεις, με τον τίτλο «Συγκριτική θεώρηση ζητημάτων ανισότητας των δύο φύλων: Φύλο και Ιστορία, Φύλο και Γλώσσα, Φύλο και Αγορά εργασίας, Φύλο και Εκπαίδευση, Φύλο και Εξουσία».

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι με βάση το άρθρο 4 του **Προεδρικού Διατάγματος 77/2003**,³¹⁷ για τον κώδικα δεοντολογίας τηλεοπτικών εκπομπών, **απαγορεύεται «η παρουσίαση προσωπών με τρόπο ο οποίος [...] μπορεί να ενθαρρύνει, τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους από μέρος του κοινού βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή αναπηρίας,**

312 Ν. 3518/2006. *Αναδιάρθρωση των κλάδων του Ταμείου Συντάξεων Μηχανικών και Εργοληπτών Δημοσίων Έργων (Τ.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.) και ρύθμιση άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας*, σ. 2959 (ΦΕΚ 272/Α/ 21.12.2006).

313 Ν. 3549/2007. *Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων* (ΦΕΚ 69/Α/ 20.03.07).

314 ΠΔ 200/1998. *Οργάνωση και λειτουργία Νηπιαγωγείων* (άρθρο 7, παρ. 13) (ΦΕΚ 161/Α/ 13.07.1998).

315 ΥΑ αριθ. ΣΤ1/3306. *Γενικός Κανονισμός Προσωπικού Ο.Σ.Κ. ΑΕ.* (ΦΕΚ 1509/Β/ 13.12.2000).

316 ΥΑ 43094/Β7. *Τροποποίηση της υπ' αριθμ. 68397 π.έ./Β7 υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 324/Β'/11.2.2004) αναφορικά με το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Γαλλική Γλώσσα και Φιλολογία» του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών* (ΦΕΚ Β'1565/25.10.06).

317 ΠΔ 77/2003. *Κώδικας δεοντολογίας ειδησιογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών* (ΦΕΚ 75/Α/ 28.03.2003).

του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος» (άρθρο 4 (1)). Επίσης, «**δεν επιτρέπεται η προβολή μειωτικών, ρατσιστικών, ξενοφοβικών ή σεξιστικών μηνυμάτων και χαρακτηρισμών καθώς και μισαλλόδοξων θέσεων [..]**» (άρθρο 4 (2)).

2.4 Θεσμικά Όργανα και Εθνικός Μηχανισμός για την Ισότητα

Η ανάπτυξη του νομικού πλαισίου για την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα συνοδεύθηκε από τη δημιουργία αρμόδιων θεσμικών οργάνων. Τη δεκαετία του 1980 δημιουργήθηκε ο πρώτος **δημόσιος μηχανισμός ισότητας**. Πιο συγκεκριμένα, το 1982 δημιουργήθηκε η θέση **Ειδικής Συμβούλου του Πρωθυπουργού για Θέματα Ισότητας** και με το **Ν. 1288/82**³¹⁸ (άρθρο 6) ιδρύθηκε το εννεαμελές **Συμβούλιο Ισότητας των Δύο Φύλων**, το οποίο λειτουργούσε ως γνωμοδοτικό όργανο του Πρωθυπουργού. Στόχος του Συμβουλίου ήταν η «**προώθηση και η πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής εξίσωσης των δύο φύλων**» και η εισήγηση λήψης των αναγκαίων μέτρων για τη επίτευξη του στόχου αυτού. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, Πρόεδρος του Συμβουλίου ήταν πάντοτε γυναίκα.

Το 1985 το Συμβούλιο αναβαθμίστηκε με τη σύσταση της **Γενικής Γραμματείας Ισότητας (Γ.Γ.Ι.)** (Ν. 1558/85),³¹⁹ η οποία είναι σήμερα η αρμόδια δημόσια κυβερνητική υπηρεσία για την προώθηση της νομικής και ουσιαστικής ισότητας ανδρών και γυναικών σε όλους τους τομείς (πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό). Η Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.) υπάγεται πλέον στο Υπουργείο Εσωτερικών. Τον Φεβρουάριο του 2008, με το Προεδρικό Διάταγμα **Π.Δ. 5/2008**,³²⁰ ολοκληρώθηκε η κατάρτιση του **νέου Οργανισμού της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (Γ.Γ.Ι.Φ.)**, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες, **σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα**. Για το σκοπό αυτό, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων ασκεί νομοθετικό έργο και εφαρμόζει πολιτικές και δράσεις προκειμένου: α) να καλύψει το έλλειμμα ισότητας που υφίσταται σε πολλούς τομείς (π.χ. αγορά εργασίας), β) να καλύψει το έλλειμμα συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, γ) να αντιμετωπίσει τα κρούσματα βίας με θύματα γυναίκες, και δ) να καταπολεμήσει τις στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των δύο φύλων. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 του Π.Δ. 5/2008, η Γ.Γ.Ι.Φ.:

- *Σχεδιάζει, επεξεργάζεται και εισηγείται τις προτεραιότητες πολιτικής και τους άξονες δράσης για την ισότητα των φύλων και τις ίσες ευκαιρίες*· σχεδιάζει και συντονίζει νομοθετικές και διοικητικές πρωτοβουλίες σχετικές με πολιτικές ισότητας των δύο φύλων.
- *Παρακολουθεί την εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής* και παρεμβαίνει όταν παρουσιάζεται έλλειμμα ισότητας κατά την άσκηση των πολιτικών και την υλοποίηση των δράσεων ίσων ευκαιριών.
- *Ορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές* για τη μελέτη και την ενθάρρυνση ανάληψης προγραμμάτων και την υλοποίηση πρωτοβουλιών, με στόχο την προώθηση της ισότητας· αναπτύσσει, μελετά και συντονίζει δράσεις που προωθούν την ισότητα ανδρών και γυναικών· διαχειρίζεται και υλοποιεί Έργα που αφορούν στα θέματα ισότητας.
- *Αναπτύσσει τις εθνικές θέσεις στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* και εισηγείται την προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας στις κατευθύνσεις, που τίθενται από την Ε.Ε.
- *Προετοιμάζει το στρατηγικό σχεδιασμό* στα θέματα ισότητας για τις προγραμματικές περιόδους ενίσχυσης της χώρας από ευρωπαϊκούς πόρους, συντονίζει και παρακολουθεί τις διαδικασίες που αφορούν στην οργάνωση και στη χρήση των πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων σε θέματα Ισότητας.
- *Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες*, προκειμένου να *περιληφθεί η οπτική του φύλου σε όλες τις πολιτικές και δράσεις* (gender mainstreaming), τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο.
- Προβαίνει σε *διάλογο και διαβουλεύσεις*, ως εργαλεία εφαρμογής των πολιτικών της.

318 Ν. 1288/1982. *Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης και της YENEΔ, καθώς και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 120/Α/ 01.10.82).

319 Ν. 1558/1985. *Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα* (ΦΕΚ 137/Α/ 26.07.85).

320 ΠΔ 5/ 2008. *Οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων* (ΦΕΚ17/Α/ 08.02.2008).

- Πρωθεί τη *συνεργασία* μεταξύ εθνικών, περιφερειακών και τοπικών κυβερνητικών και άλλων φορέων και εθνικών ή διεθνών Οργανώσεων για θέματα Ισότητας· οργανώνει και συντονίζει κεντρικούς και τοπικούς φορείς.
- Φροντίζει για τη *δημιουργία δικτύων* μεταξύ φορέων, που ασχολούνται με τα θέματα ισότητας και *παρέχει τεχνογνωσία* σε φορείς, που υλοποιούν δράσεις και προγράμματα ισότητας των φύλων.
- *Επιχορηγεί, ενισχύει και ενθαρρύνει* κάθε είδους *πρωτοβουλίες, δραστηριότητες*, καθώς και τοπικούς, κοινωνικούς και άλλους φορείς και Μ.Κ.Ο., που ως στόχο έχουν την προώθηση της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών.
- *Σχεδιάζει*, σε συνεργασία με άλλες δημόσιες υπηρεσίες και άλλους φορείς, την *εφαρμογή προγραμμάτων* σχετικών με την υγεία, το περιβάλλον, τις κοινωνικές υπηρεσίες, την παιδεία, την κατάρτιση και την απασχόληση, που στοχεύουν στην προώθηση της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών.
- Συμβάλλει στην *ενημέρωση και ευαισθητοποίηση* της κοινωνίας σε θέματα Ισότητας.

Το **Τμήμα Εκπαίδευσης και Κατάρτισης** της Διεύθυνσης Προγραμματισμού, Ανάπτυξης και Απασχόλησης της Γ.Γ.Ι.Φ. έχει ως στόχο: α) την **προώθηση μέτρων** για την εφαρμογή των πολιτικών ισότητας των φύλων **στην εκπαίδευση**, β) την εκπόνηση μελετών, ερευνών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την αξιολόγησή τους, και γ) τη **συνεργασία** με φορείς, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, **για εκπαιδευτικά θέματα** και για την **καταπολέμηση των στερεοτύπων** λόγω φύλου που **προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε.**

Το έργο της Γ.Γ.Ι.Φ.³²¹ περιλαμβάνει επίσης την εκπλήρωση των διεθνών δεσμεύσεων και υποχρεώσεων της Ελλάδας ως κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ο.Η.Ε. (σύνταξη περιοδικών εκθέσεων προς την Επιτροπή CEDAW, συμμετοχή στις εργασίες των Συνόδων της Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για το Καθεστώς των Γυναικών, συμμετοχή σε τακτική βάση στα Ευρωπαϊκά Συμβούλια Υπουργών Ισότητας κάθε Προεδρίας κ.ά.).³²²

Τέλος, η Γ.Γ.Ι.Φ. ασκεί εποπτεία στο Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.), με σκοπό την προώθηση των θεμάτων που αφορούν στην ισότητα και παρέχει τις κατευθύνσεις για τη μελέτη, έρευνα και γενικότερα την υποστήριξη των πολιτικών ισότητας.

Το **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας** (Κ.Ε.Θ.Ι.) ιδρύθηκε το 1989 (Ν. 1835/89, άρθρο 5),³²³ και λειτουργεί από το 1994 (Ν. 2266/94)³²⁴ με έδρα την Αθήνα και με παραρτήματα στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, το Ηράκλειο και το Βόλο. Το Κ.Ε.Θ.Ι., Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εσωτερικών και επιχορηγείται από τη Γ.Γ.Ι. Κύριο έργο του Κ.Ε.Θ.Ι. είναι η διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας σε θέματα ισότητας των φύλων και η προώθηση των γυναικών σε όλους τους τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο της πολιτικής που καθορίζεται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας. Ειδικότερα, στόχοι του Κ.Ε.Θ.Ι. είναι:

- Η *διεξαγωγή ερευνών* και εκπόνηση επιστημονικών *μελετών* για θέματα ισότητας των φύλων.
- Η *τεκμηρίωση και παροχή πληροφόρησης* για ζητήματα ισότητας των φύλων στην απασχόληση, την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική ένταξη.
- Η *υποστήριξη των γυναικών* για την προώθησή τους στην αγορά εργασίας.
- Η *ευαισθητοποίηση, εκπαίδευση και επιμόρφωση* ατόμων, φορέων, ομάδων και οργανισμών σε θέματα σχετικά με την ισότητα των φύλων.
- Η *ανάληψη πρωτοβουλιών* για την προώθηση της ισότητας των φύλων, σε ιδιαίτερες *συνθήκες πολυπολιτισμικότητας*.
- Ο *σχεδιασμός, η υλοποίηση, η παρακολούθηση* και η *αξιολόγηση προγραμμάτων* που προωθούν τους στόχους για την ισότητα των φύλων.

321 Η Διεύθυνση Ευρωπαϊκής Πολιτικής και Διεθνούς Συνεργασίας της Γ.Γ.Ι.Φ. χωρίζεται σε δύο τμήματα: α) στο Τμήμα Ευρωπαϊκής Πολιτικής, και β) στο Τμήμα Διεθνούς Συνεργασίας και Διεθνών Οργανισμών. Η Διεύθυνση έχει ως αρμοδιότητα την προώθηση της συνεργασίας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τους Διεθνείς Οργανισμούς και αντίστοιχους φορείς άλλων χωρών στον τομέα της Ισότητας, την ανάπτυξη των διμερών σχέσεων συνεργασίας, καθώς και την παρακολούθηση των πολιτικών ισότητας φύλου σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

322 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *ό.π.*, σ. 20-22.

323 Ν. 1835/1989. *Σύσταση Υπουργείου Τουρισμού και ρύθμιση θεμάτων δημόσιας Διοίκησης*. (ΦΕΚ 76/Α/ 14.3.89).

324 Ν. 2266/1994. *Έλεγχος δημόσιου τομέα - Μετατάξεις - Κατάταξη προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου και άλλες ρυθμίσεις* (ΦΕΚ 218/Α/ 13.12.1994).

- Η *ενημέρωση* σε θέματα ισότητας των φύλων με την έκδοση και δημοσίευση μελετών, ερευνών και άλλου ενημερωτικού υλικού, καθώς και με παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού.
- Η δημιουργία και λειτουργία *πολιτικών θεσμών* που υποστηρίζουν και προωθούν την ισότητα συμμετοχή των γυναικών.

Παράλληλα με τη Γ.Γ.Ι., δημιουργήθηκαν και οι **Επαρχιακές και Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας** (Ε.Ε.Ι. και Ν.Ε.Ι.) που στελεχώθηκαν από εκπροσώπους κρατικών, τοπικών φορέων και γυναικείων οργανώσεων σε κάθε Επαρχία ή Νομαρχία, καθώς και τα **Νομαρχιακά Γραφεία Ισότητας** (Ν.Γ.Ι.) για την καλύτερη ενημέρωση των πολιτών. Οι Επιτροπές αυτές θεσμοθετήθηκαν βάσει Προεδρικού Διατάγματος το 1989,³²⁵ και λειτούργησαν από το 1994 με τους Ν. 2218/94 και Ν. 2240/94, που αφορούσαν στην «Ίδρυση και λειτουργία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης». Τα Γραφεία Ισότητας των Νομαρχιών εντάσσονται στους αυτοτελείς Οργανισμούς κάθε Νομαρχίας, ενώ οι Επαρχιακές και Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας συγκροτούνται με αποκλειστική αρμοδιότητα του/της Έπαρχου ή Νομάρχη, αντίστοιχα. Στις αρμοδιότητες των Ε.Ε.Ι. και Ν.Ε.Ι., σε επαρχιακό ή νομαρχιακό επίπεδο αντίστοιχα, εντάσσονται, μεταξύ άλλων: α) η *εισήγηση προτάσεων* στη Γ.Γ.Ι., στο Επαρχιακό ή Νομαρχιακό Συμβούλιο, αντίστοιχα, και σε άλλα τοπικά όργανα, καθώς και η *προώθηση του στόχου της πραγματοποίησης νομικής και ουσιαστικής ισότητας των δύο φύλων σε όλους τους τομείς*, β) η *ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και πληροφόρηση των πολιτών* για το ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων, γ) ο *εντοπισμός και η προσπάθεια εξεύρεσης και προώθησης λύσεων των προβλημάτων που προκύπτουν από διακρίσεις σε βάρος του ενός φύλου στον τομέα της εργασίας, της παιδείας, της εκπαίδευσης, των οικογενειακών σχέσεων, της υγείας, της κοινωνικής ασφάλισης*, και δ) η *μόνιμη και στενή συνεργασία* με τους Ο.Τ.Α., τις συνδικαλιστικές και συνεταιριστικές οργανώσεις, τα σωματεία, τους συλλόγους, τις γυναικείες οργανώσεις και τους μαζικούς φορείς του νομού ή της επαρχίας.

Με την υπ' αριθμ. **Υ 316/2000**³²⁶ απόφαση του Πρωθυπουργού, συστάθηκε η **Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα των Δύο Φύλων**. Το έργο της Επιτροπής είναι: α) η *λήψη των αναγκαίων αποφάσεων για την προώθηση της Εθνικής Πολιτικής για την ισότητα των δύο φύλων* στο πλαίσιο των κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των πολιτικών ισότητας των Διεθνών Οργανισμών, με στόχο την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές (mainstreaming), β) ο *συντονισμός των Υπουργείων και των φορέων του δημόσιου τομέα* κατά την επεξεργασία πολιτικών και δράσεων για τις γυναίκες σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, γ) η *υποστήριξη των Υπουργείων και των φορέων του δημόσιου τομέα* στο σχεδιασμό νομοθετικών πρωτοβουλιών και την υλοποίηση μέτρων που αφορούν ειδικά στις γυναίκες, δ) η *προετοιμασία και κατάρτιση του Ετήσιου Προγράμματος Δράσης για την ισότητα*, με στόχο τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής στο πλαίσιο του Γ' Κ.Π.Σ., καθώς και η *παρακολούθηση της υλοποίησης, των δράσεων και των μέτρων* του εν λόγω προγράμματος, ε) η *εποπτεία, η παρακολούθηση και η ποιοτική και ποσοτική αποτίμηση* των εφαρμοζόμενων πολιτικών, και στ) η *προβολή των αποφάσεων* για θέματα ισότητας των δύο φύλων.

Το 2000 θεσμοθετήθηκαν, επίσης, με το **Ν. 2839/2000** σε επίπεδο Περιφέρειας **13 Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας** (Π.Ε.Ι.),³²⁷ στις οποίες προεδρεύει ο/η Γενικός/-ή Γραμματέας της Περιφέρειας. Αρμοδιότητες των Π.Ε.Ι.,³²⁸ σε περιφερειακό επίπεδο, είναι: α) η *εισήγηση προτάσεων* προς τα αρμόδια όργανα της Περιφέρειας, καθώς και στη Γενική Γραμματεία Ισότητας, για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προώθηση και την κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων σε όλους του τομείς, β) η *διοργάνωση εκδηλώσεων, συζητήσεων, συνεδρίων και επιμορφωτικών προγραμμάτων*, με στόχο την ισότητα των φύλων και τη συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνική και οικονομική ζωή, γ) η *καταγραφή των δομών και των φορέων* που προωθούν θέματα ισότητας των φύλων και η *προώθηση της διασύνδεσης και του συντονισμού των δράσεων* των Ο.Τ.Α., των Μ.Κ.Ο. και των κοινωνικών φορέων της Περιφέρειας σε θέματα ισότητας των φύλων, δ) η *εισήγηση προτάσεων για την ένταξη έργων στα προγράμματα* της Περιφέρειας, των Νομαρχιών και των Δήμων με αντικείμενο την κατοχύ-

325 Π.Δ. 370/1989. *Οργάνωση των Υπηρεσιών Ισότητας των Φύλων των Νομαρχιών* (ΦΕΚ 165/Α/ 16.06.1989).

326 Υ 316/2000. *Σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής για την ισότητα των δύο φύλων* (ΦΕΚ 870/Β/ 17.07.00).

327 Ν. 2839/2000. *Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και άλλες Διατάξεις*, άρθρο 6, παρ. 2, 3, 4 (ΦΕΚ 196/Α/ 12.09.2000).

328 Σύμφωνα και με τον Κανονισμό Λειτουργίας των Περιφερειακών Επιτροπών Ισότητας (Υπουργική Απόφαση υπ' αριθ. 2717/ 12.10.2001, ΦΕΚ 1433/Β/ 20.10.2001).

ρωση των ίσων ευκαιριών και για τα δύο φύλα, ε) η *ενημέρωση και πληροφόρηση των πολιτών* σε θέματα που αφορούν την ισότητα των φύλων, και στ) η *συμμετοχή σε προγράμματα της Ε.Ε.* Επίσης, στις αρχές κάθε έτους, ο/η Πρόεδρος της Επιτροπής συντάσσει αναλυτική έκθεση για τη δράση της Επιτροπής κατά το προηγούμενο έτος, την οποία υποβάλλει στη Γενική Γραμματεία Ισότητας. Από τις αρμοδιότητες που έχουν παραχωρηθεί στις Π.Ε.Ι., είναι εμφανές ότι μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην εφαρμογή και την προώθηση της πολιτικής για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, η οποία απαιτεί ουσιαστική συνεργασία, διασύνδεση και συμμετοχή όλων των τοπικών ή περιφερειακών παραγόντων, καθώς και μια στρατηγική επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης όλων των τοπικών κοινωνικών φορέων κάθε περιφέρειας.

Το 2002, με την **απόφαση υπ' αριθμόν 807**³²⁹ της Γενικής Γραμματέως Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας, συγκροτήθηκε η *Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας της Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας*, στην οποία και προεδρεύει. Η Επιτροπή αποτελείται επίσης από: α) δύο εκπροσώπους της Γ.Γ.Ι., β) έναν/μία εκπρόσωπο της Ένωσης Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων Ελλάδας, και γ) έναν/μία εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας.

Επίσης, από το 2002 τέθηκε σε ισχύ η **Ειδική Μόνιμη Κοινοβουλευτική Επιτροπή Ισότητας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** (άρθρο 43^ο, παρ. 16 Κανονισμού της Βουλής). Αντικείμενο της επιτροπής είναι, μεταξύ άλλων, «*η μελέτη, έρευνα και εισήγηση προτάσεων με σκοπό την προώθηση στην εκπαίδευση, στην οικογένεια, και στους άλλους κοινωνικούς θεσμούς, καθώς και την κατοχύρωση και την εφαρμογή από τη διοίκηση, της αρχής της ισότητας των φύλων και ιδίως σε θέματα απασχόλησης και του σεβασμού και της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*». Ακόμα και σε αυτή τη διάταξη, από τη μια πλευρά παρατηρείται η σημασία που αποδίδεται στην εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων στο σύνολο των κοινωνικών θεσμών, από την άλλη, όμως, για ακόμα μια φορά, δίνεται έμφαση στην εφαρμογή της στο χώρο της απασχόλησης.

Με το άρθρο 8 του **Ν. 3491/2006**, θεσμοθετείται για πρώτη φορά η **Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών**,³³⁰ στην οποία προϊστάται ο Υπουργός Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Η σύσταση αυτού του νέου εθνικού μηχανισμού για την Ισότητα Ανδρών και Γυναικών ήταν αποτέλεσμα προτάσεων της Γ.Γ.Ι., στο πλαίσιο του Τετραετούς Προγράμματος Δράσης της για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008),^{331, 332} με στόχο να λειτουργήσει ως μόνιμο βήμα διαλόγου του κυβερνητικού μηχανισμού με αντιπροσωπευτικές οργανώσεις και Μ.Κ.Ο., για τη διαμόρφωση και παρακολούθηση των σχετικών πολιτικών.

Η σύνθεση της Επιτροπής είναι ιδιαίτερα διευρυμένη, καθώς αποτελείται από Γενικούς Γραμματείς Υπουργείων, εκπροσώπους μη-κυβερνητικών οργανισμών, σωματείων, συνομοσπονδιών κ.λπ. Το γεγονός αυτό αποτελεί σημαντικό βήμα για την προσπάθεια επίτευξης της ένταξης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών, σε συνδυασμό με το έργο της Επιτροπής, το οποίο επικεντρώνεται στη:

- Διεξαγωγή του κοινωνικού διαλόγου και του διαλόγου με την κοινωνία των πολιτών για τη διαμόρφωση πολιτικών που προάγουν την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών σε όλους τους τομείς, σύμφωνα με το διεθνές και ευρωπαϊκό κεκτημένο.
- Υποβολή προτάσεων και μέτρων για την εφαρμογή τους, καθώς και την παρακολούθηση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

Η Εθνική Επιτροπή συνεργάζεται με την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, από την οποία μπορεί να ζητά γνωμοδοτήσεις. Η πρώτη συνεδρίασή της πραγματοποιήθηκε το Μάρτιο του 2007, ενώ η δεύτερη στις 14 Απριλίου 2008.³³³

329 Απόφαση αριθ. 807/2002. Συγκρότηση Περιφερειακής Επιτροπής Ισότητας Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας (ΦΕΚ 314/Β/ 15.03.2002).

330 Ν. 3491/2006. *Ρυθμίσεις θεμάτων Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και λοιπών θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης*, Κεφάλαιο Τρίτο, Ρυθμίσεις θεμάτων Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, άρθρο 8. (ΦΕΚ 207/Α/ 02.10.2006).

331 Περισσότερες πληροφορίες για το Τετραετές Πρόγραμμα Δράσης της Γ.Γ.Ι. για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008) βλ. σελίδα 166 της παρούσας μελέτης.

332 Η Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα έχει ήδη συγκροτηθεί σε σώμα με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών.

333 Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.isotita.gr/index.php/news/619>

ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

3.1 Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006)

Το **Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006)** περιελάμβανε τη **Στρατηγική-Πλαίσιο** της Ελλάδας για την ένταξη των πολιτικών ισότητας σε όλους τους τομείς πολιτικής δράσης (**gender mainstreaming**) και την επίτευξη του κεντρικού στόχου του, που είναι ο εκσυγχρονισμός του κοινωνικού προτύπου με σκοπό την αξιοποίηση του συνόλου του ανθρώπινου δυναμικού, ανεξαρτήτως φύλου, και την **εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων κατά των γυναικών**.³³⁴

Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006) περιελάμβανε **τέσσερις στρατηγικούς στόχους**:³³⁵

1. Την προώθηση της *ισότητας* μεταξύ ανδρών και γυναικών *στον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό τομέα*, μέσω δράσεων στους τομείς της απασχόλησης, της γεωργίας, των νέων τεχνολογιών και της κοινωνίας της πληροφορίας.
2. Την προώθηση της *ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης στη δημόσια και ιδιωτική ζωή*.
3. Την προώθηση της *ίσης πρόσβασης και ίσης εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων για άνδρες και γυναίκες*, και
4. Την προώθηση της *αλλαγής του ρόλου και των στερεοτύπων των φύλων*, μέσω παρεμβάσεων στους τομείς της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης και της εναρμόνισης των επαγγελματικών και των οικογενειακών ευθυνών.

Βασικά **μέσα παρέμβασης για την εφαρμογή του Προγράμματος** αποτέλεσαν:³³⁶

- Το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Κ.Π.Σ.).
- Οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες (Κ.Π.) και τα λοιπά κοινοτικά προγράμματα.
- Η Κοινοτική Στρατηγική Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων, και
- Οι Εθνικές Δράσεις.

3.2 Εθνικές Προτεραιότητες και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008)

Στις 2 Νοεμβρίου του 2004, εγκρίθηκε και υιοθετήθηκε από την Κυβερνητική Επιτροπή το **Τετραετές Πρόγραμμα Δράσης** της Γενικής Γραμματείας Ισότητας σχετικά με τη **Στρατηγική για την Πολιτική Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών (2004-2008)**.³³⁷ Για την περίοδο 2004-2008, η Γ.Γ.Ι. έχει σχεδιάσει και εφαρμόζει μια ολοκληρωμένη και συνεκτική στρατηγική παρέμβασης, προκειμένου να αναδειχθεί τόσο η εθνική σημασία όσο και η ευρωπαϊκή διάσταση των θεμάτων ισότητας ανδρών και γυναικών. Κεντρικός στόχος αυτής της παρέμβασης είναι «*η αποδέσμευση των θεμάτων ισότητας από την κατηγορία των περιθωριακών και «ειδικού τύπου» θεμάτων και η ανάδειξη του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και αναπτυξιακού χαρακτήρα τους με την άμεση σύνδεσή τους με τις κυρίαρχες εθνικές πολιτικές προτεραιότητες (Ανάπτυξη - Απασχόληση - Εκπαίδευση - Κοινωνική συνοχή)*». Το Πρόγραμμα δίνει έμφαση στους ακόλουθους άξονες ειδικών δράσεων: α) Απασχόληση των Γυναικών, β) **Καταπολέμηση των στερεοτύπων μέσω της εκπαίδευσης**, γ) Πρόληψη

334 Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΥΣΕΚΤ) (2003α). *Οδηγός Εφαρμογής των Πολιτικών Ισότητας των Φύλων στο Σχεδιασμό και την Αξιολόγηση των Δράσεων των Ε.Π. του Γ' Κ.Π.Σ.* Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών & Άλλων Πόρων, σ. 26 (Available at: <http://www.esfhellas.gr/images/upcontent/documents/new/odefarm.zip>, accessed 10 July 2008).

335 Στο ίδιο, σ. 26.

336 Στο ίδιο, σ. 27.

337 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). Δελτίο Τύπου: *Εθνικές Προτεραιότητες Πολιτικής και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008)*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. (Available at: http://www.isotita.gr/var/uploads/ethnikes%20protereotites%202004-2008_pol_main.doc, accessed 21 July 2008).

και καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών, και δ) Ενίσχυση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων.³³⁸ Οι εθνικές προτεραιότητες και η πολιτική της Γ.Γ.Ι. που χαράχθηκαν με βάση τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και την Ευρωπαϊκή Στρατηγική-Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005)³³⁹ στοχεύουν:³⁴⁰

- Στην ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλα τα όργανα, τις πολιτικές και δράσεις της Κυβέρνησης (**gender mainstreaming**).
- Στην ανάληψη **ειδικών δράσεων κατά την τετραετία 2004-2008** στους ακόλουθους τομείς:
 - ο Καταπολέμηση του ελληϊμματος ισότητας στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις.
 - ο Πρόληψη και καταπολέμηση της ενδο-οικογενειακής βίας και της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων (trafficking) με θύματα γυναίκες.
 - ο *Καταπολέμηση των στερεότυπων αντιλήψεων* για το ρόλο των δύο φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία, *με έμφαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*.
 - ο Ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων.
- Στο **διάλογο** με τους κοινωνικούς εταίρους.
- Στη σταδιακή προώθηση μορφών **προληπτικής νομοθεσίας** (proactive legislation), σε τομείς όπου αυτή αποδεικνύεται περισσότερο αποτελεσματική από τις παραδοσιακές νομοθετικές παρεμβάσεις (reactive legislation), όπως είναι ο τομέας της αγοράς εργασίας και των εργασιακών σχέσεων.
- Στο **διάλογο, τόσο το διακομματικό** όσο και με τις **Μ.Κ.Ο.** που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προώθησης της ισότητας ανδρών και γυναικών. Προκειμένου να διευκολύνει το διάλογο αυτό, η Γ.Γ.Ι. ανακοίνωσε την πρόθεσή της να καταρτίσει άτυπο **Μητρώο Μ.Κ.Ο.**,³⁴¹ που έχουν ως καταστατικό σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου.

Προτάθηκε, επίσης, στο πλαίσιο των δράσεων της Γ.Γ.Ι. για το 2004-2008, η δημιουργία «**Παρατηρητηρίου Παρακολούθησης Δεικτών Ισότητας** με στόχο την παρακολούθηση κυρίως ποσοτικών δεδομένων στα Τομεακά και Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (Ε.Π.) του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Κ.Π.Σ.) και των Κοινοτικών Πρωτοβουλιών». Στόχος του Παρατηρητηρίου θα είναι να μπορεί να παρακολουθεί και την εφαρμογή των οριζοντίων πολιτικών για θέματα ισότητας σε διάφορους τομείς.³⁴² Ωστόσο, το Παρατηρητήριο δεν έχει δημιουργηθεί μέχρι σήμερα, και μάλιστα ο στόχος της δημιουργίας του μεταφέρθηκε στο Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης 2007-2013 (Ε.Σ.Σ.Α.).

Στις προτάσεις της Γ.Γ.Ι. συμπεριλαμβανόταν και η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του **Συνηγόρου του Πολίτη** με τη σύσταση **Κύκλου Ισότητας**, ώστε να καταστεί ο αρμόδιος φορέας για την παρακολούθηση και τον έλεγχο της εφαρμογής της αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών.³⁴³ Το Μάιο του 2008 ορίστηκε η νέα βοηθός Συνήγορος του Πολίτη, η οποία ανέλαβε το νεοσύστατο Κύκλο Ισότητας των Φύλων.

Η Γ.Γ.Ι., κατά τη διάρκεια αυτής της τετραετίας, αξιοποιεί τους ήδη υφιστάμενους θεσμικούς μηχανισμούς και μέσα παρέμβασης, όπως το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, τη Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα των δύο Φύλων, τη Μόνιμη Επιτροπή Ισότητας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τις Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας,³⁴⁴ **ενισχύοντας ή επαναπροσδιορίζοντας το ρόλο τους** και αξιοποιώντας την εμπειρία που έχει αποκτηθεί από τη μέχρι σήμερα λειτουργία τους.

Στους άξονες **ειδικών δράσεων** για το 2004-2008, εκτός από τις δράσεις για την καταπολέμηση της ανισότητας στην αγορά εργασίας, της Βίας κατά των Γυναικών και την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, σχεδιάστηκαν και δράσεις για την **καταπολέμηση των στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των δύο φύλων μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας.**³⁴⁵ Η

338 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *Απολογισμός Έργου 2004-2007*. ό.π., σ. 1.

339 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000b). ό.π.

340 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). ό.π., σ. 3-4.

341 Το Μητρώο αυτό θα δημιουργήσει το αναγκαίο υπόβαθρο για τη διαπίστευση των εν λόγω Μ.Κ.Ο. ενόψει της διαβούλευσης και της δημιουργίας πλαισίου συνεργασίας με τη Γ.Γ.Ι. για την ανάληψη συγκεκριμένων δράσεων ή/ και έργου με την επιχορήγηση της Γ.Γ.Ι.

342 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). ό.π., σ. 5.

343 Στο ίδιο, σ. 4.

344 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). ό.π., σ. 4-5.

345 Στο ίδιο, σ. 9.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, σε συνεργασία με το Κ.Ε.Θ.Ι. και το Υπουργείο Παιδείας,³⁴⁶ προωθεί, μεταξύ άλλων, και τις ακόλουθες ενέργειες:

- Επέκταση των προγραμμάτων *επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών* σε θέματα ισότητας και σχέσεων των φύλων, που εκπονούνται στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. για τη **Δευτεροβάθμια** και την **Πρωτοβάθμια εκπαίδευση**.
- *Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών εγχειριδίων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, με την οπτική του φύλου και των ίσων ευκαιριών.
- *Ενίσχυση και διεύρυνση των βιβλιοθηκών* και του ρόλου τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.
- *Επαναπροσδιορισμό του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού* στην κατεύθυνση της άρσης του επαγγελματικού χάσματος λόγω φύλου με παράλληλη εφαρμογή της πολιτικής του mainstreaming στα προγράμματα σπουδών του επαγγελματικού προσανατολισμού.
- Ενίσχυση των συμβουλευτικών κέντρων για θέματα *επιχειρηματικότητας των μαθητριών*.
- Δημιουργία *Μητρώου Συμβούλων Ισότητας* στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση με σκοπό να έχουν στο μέλλον την ευθύνη των σχετικών θεμάτων στις σχολικές μονάδες.
- Εκστρατεία σε σχολεία για την προαγωγή της πολιτισμικής συνύπαρξης και την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού σε συγκεκριμένες ομάδες.
- *Επιμόρφωση γυναικών μεταναστριών* και γυναικών που ανήκουν σε *ειδικές πολιτισμικές/μειονοτικές ομάδες*, ώστε να ωφεληθούν σε ατομικό επίπεδο και να υπάρξει πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα στο περιβάλλον τους.

Σύμφωνα με τον απολογισμό δράσης της Γ.Γ.Ι. για την τριετία 2004-2007,³⁴⁷ έχουν πραγματοποιηθεί εκπαιδευτικές επισκέψεις και ενημερωτικές διαλέξεις σε μαθητές/-τριες και καθηγητές/-τριες Γυμνασίων, Λυκείων και Τ.Ε.Ε. Επίσης, η Γ.Γ.Ι. ανταποκρίθηκε στο αίτημα σχολικών, δημοτικών και άλλων φορέων και Βιβλιοθηκών για τον εμπλουτισμό τους με υλικό (φυλλάδια-έντυπα) της Γ.Γ.Ι.

Επίσης, το 2003 ξεκίνησε η εφαρμογή του Προγράμματος: «**Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων**» (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II - Γ' Κ.Π.Σ.), το οποίο υλοποιείται από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) σε συνεργασία με το ΥΠ.Ε.Π.Θ.³⁴⁸ Αντικείμενο του έργου είναι η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας των φύλων. Κατά τη διάρκεια του Έργου προβλεπόταν να επιμορφωθούν 8.250 εκπαιδευτικοί και στις 13 Περιφέρειες της Χώρας, ώστε να ολοκληρώσουν Παρεμβατικά Προγράμματα διδασκαλίας εμπλουτισμένα με την οπτική της ισότητας των φύλων.³⁴⁹ Συνολικά, από την έναρξη του Προγράμματος μέχρι το 2008 πραγματοποιήθηκαν 78 επιμορφωτικά προγράμματα εκπαιδευτικών και υλοποιήθηκαν από τους/τις εκπαιδευτικούς 850 Παρεμβατικά Προγράμματα με τη μορφή διδακτικής παρέμβασης ή παρεμβατικής δραστηριότητας. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν συνολικά **4.576 Σχολικές Μονάδες, επιμορφώθηκαν 8.497 εκπαιδευτικοί**, ενώ από το πρόγραμμα **επωφελήθηκαν 122.096 μαθητές/-τριες** (57.421 αγόρια και 64.675 κορίτσια).³⁵⁰

3.3 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»

Στη χώρα μας καταβάλλεται τα τελευταία χρόνια μια διαρκής προσπάθεια ποιοτικής αναβάθμισης και βελτίωσης του συστήματος εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης, ενώ παράλληλα δίνεται έμφαση στη διευκόλυνση της πρόσβασης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε όλες τις βαθμίδες του.³⁵¹ Όπως είδαμε και παραπάνω, οι **βασικές προκλήσεις** για τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευ-

346 Στο ίδιο, σ. 9.

347 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *Απολογισμός Έργου 2004-2007*. ό.π., σ. 14.

348 Περισσότερες πληροφορίες για το «Πρόγραμμα Ευαισθητοποίησης Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων» βλ. σ. 168 επ. της παρούσας μελέτης.

349 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). ό.π., σ. 15.

350 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2008). Δελτίο τύπου: *Ισότητα των Φύλων & Εκπαίδευση: Προετοιμάζοντας Ισότιμους Πολίτες*. Αθήνα: ΓΓΙ. (Available at: <http://www.isotita.gr/index.php/news/653>, accessed 15 September 2008).

351 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2007). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση: Προγραμματική Περίοδος 2007-2013*. (Available at: http://www.edmide.gr/anakoineseis/4h%20yproboli_FINAL_Oct_07_new.doc, accessed 21 July 2008).

σης και επαγγελματικής κατάρτισης περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, το **συνδυασμό της αποδοτικότητας με την ισότητα**.³⁵²

Στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος, κύρια αναπτυξιακή επιλογή αποτελεί η αποδέσμευση των θεμάτων ισότητας των δύο φύλων από την κατηγορία των «περιθωριακών θεμάτων» και η αναγωγή τους σε «βασικά στοιχεία πολιτικής με σημαντικό πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και αναπτυξιακό χαρακτήρα».³⁵³ Το Ε.Π. Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση **«διασφαλίζει την προώθηση της ισότητας των φύλων και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στο σύνολο των παρεμβάσεών του»**.³⁵⁴

Η Εθνική Στρατηγική για την Εκπαίδευση και τη Δια βίου Μάθηση εστιάζει στην ανάγκη ανάπτυξης και εφαρμογής πολιτικών, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με τρόπο που θα επιτρέπει την ανάπτυξη ενός σύγχρονου, ευέλικτου, δυναμικού, ανταγωνιστικού, αποδοτικού και δίκαιου συστήματος εκπαίδευσης και δια βίου μάθησης, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο θα είναι προσαρμοσμένο και θα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες συνθήκες, ανάγκες και προκλήσεις που, μεταξύ άλλων, αφορούν στην **«Ισότητα των Φύλων»** και την **«Ισότητα των Ευκαιριών Πρόσβασης για Όλους/-ες και ιδίως στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και στα άτομα με αναπηρία»**.³⁵⁵

Η περαιτέρω αύξηση των επενδύσεων στην εκπαίδευση αποτελεί **«σημαντική προτεραιότητα για την Ελλάδα προκειμένου να επιτευχθεί ο εθνικός στόχος για προσέγγιση των δαπανών για την εκπαίδευση στον ευρωπαϊκό μέσο όρο»**.³⁵⁶

Μέσω της εφαρμογής της εθνικής στρατηγικής για την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση, η Ελλάδα προγραμματίζει, μεταξύ άλλων: α) να αναδείξει την ποιότητα της προσχολικής εκπαίδευσης, β) να προσαρμόσει τη διδακτική πρακτική της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη σύγχρονη πραγματικότητα, γ) να βελτιώσει περαιτέρω την ποιότητα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, δ) να ενθαρρύνει και να καλλιεργήσει μια *κουλτούρα αξιολόγησης*, και ε) να **συνεχίσει την προσπάθεια μείωσης των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και του αποκλεισμού**.

Πιο συγκεκριμένα, το Ε.Π. «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» επικεντρώνεται σε **τέσσερις Στρατηγικούς Στόχους**:

1ος Στρατηγικός Στόχος: Αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

2ος Στρατηγικός Στόχος: Αναβάθμιση των συστημάτων Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης και επαγγελματικής εκπαίδευσης και σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας.

3ος Στρατηγικός Στόχος: Ενίσχυση της δια βίου εκπαίδευσης ενηλίκων.

4ος Στρατηγικός Στόχος: Ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου για την προαγωγή της έρευνας και της καινοτομίας.

Ο **1ος Στρατηγικός Στόχος** του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση που αφορά στην **«Αναβάθμιση της Ποιότητας της Εκπαίδευσης και Προώθηση της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης»**³⁵⁷ στηρίζεται **«στη διαπιστωμένη ανάγκη για την αύξηση των επενδύσεων και την ενίσχυση της συμμετοχής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με έμφαση στην προσχολική αγωγή, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, που οδηγεί σε κοινωνικό αποκλεισμό»**. Στο πλαίσιο του προγράμματος, αναγνωρίζεται ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται κυρίως με τις αδυναμίες πρόσβασης για όλους/-ες στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα για τα Άτομα με Αναπηρία και τις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες, που χρήζουν ιδιαίτερης μέριμνας στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτού του στρατηγικού στόχου, σύμφωνα με το πρόγραμμα, θα προωθηθούν:

1. Η αναμόρφωση, ο εκσυγχρονισμός και η αποκέντρωση του εκπαιδευτικού συστήματος,
2. Η ενίσχυση της κινητικότητας του μαθητικού πληθυσμού.

352 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2007). *ό.π.*, σ. 68.

353 Στο ίδιο, σ. 104.

354 Στο ίδιο, σ. 104.

355 Στο ίδιο, σ. 68.

356 Στο ίδιο, σ. 68.

357 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2007). *ό.π.*

3. Η *συστηματική μέτρηση της προόδου* που επιτελείται.
4. Η *επιτάχυνση του ρυθμού ένταξης των νέων τεχνολογιών* στην εκπαίδευση.
5. Η βελτίωση της *ποιότητας του εκπαιδευτικού προσωπικού της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης* με έμφαση στην καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες.

Ειδική μέριμνα δίνεται, μεταξύ άλλων: α) στην **προώθηση της ισότητας των φύλων και των ίσων ευκαιριών** στην εκπαίδευση, και β) στην πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων.

Στο πλαίσιο των δράσεων που θα προωθηθούν, προβλέπεται η **ανάπτυξη ενός συστήματος αξιολόγησης** στην Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και στην Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση για τη μέτρηση της προόδου που επιτελείται. Επίσης, προβλέπεται η ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος αξιολόγησης, διασφάλισης της ποιότητας και τεκμηρίωσης των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης για λόγους παρακολούθησης της πορείας και της επίτευξης των στόχων.

Για την **αξιολόγηση** των προτεινόμενων γενικών ρυθμίσεων και συστημάτων υλοποίησης, διαχείρισης, ελέγχου και αξιολόγησης, το προβλεπόμενο σύστημα παρουσιάζει σημαντικές βελτιώσεις από το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο που ίσχυσε κατά την προγραμματική περίοδο 2000-2006. Η **Εθνική Αρχή Συντονισμού** είναι αρμόδια για την παρακολούθηση της τήρησης των δεσμεύσεων και έχει γενικά την ευθύνη συντονισμού του προγραμματισμού και της εφαρμογής του Ε.Π. με στόχο την εξασφάλιση της εφαρμογής του. Η **Διαχειριστική Αρχή** του Ε.Π., μεταξύ άλλων, εφαρμόζει διαδικασίες αξιολόγησης των πράξεων με βάση τα κριτήρια ένταξης που εγκρίνονται από την **Επιτροπή Παρακολούθησης** του Ε.Π. Η διαχειριστική αρχή συντάσσει και υποβάλλει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή την ετήσια και τελική έκθεση εκτέλεσης του Ε.Π. σχετικά με την υλοποίησή του. Η **Αρχή Ελέγχου** υποβάλλει στην Επιτροπή ετήσια έκθεση ελέγχου και γνωμοδοτήσεις. Η παρακολούθηση του ΕΠ γίνεται με βάση τους δείκτες που έχουν καθοριστεί για κάθε άξονα προτεραιότητας του Ε.Π. Τέλος, προβλέπεται η διεξαγωγή εκ των προτέρων και εκ των υστέρων αξιολογήσεων.

Παρ' όλο που το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στον στόχο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (Ε.Κ.Τ.) που αφορά «στην *ενεργητική προώθηση πολιτικών για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της ισότητας των ευκαιριών*», ανταποκρίνεται λιγότερο ικανοποιητικά στον αντίστοιχο στόχο του ΕΚΤ που αφορά στην προώθηση της ισότητας των φύλων, ένα ζήτημα σημαντικής οριζόντιας προτεραιότητας σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.³⁵⁸

Όσον αφορά γενικότερα στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013, η Γ.Γ.Ι. από το 2004 συμμετέχει ενεργά στην κατάρτισή του, και για το σκοπό αυτό έχει συσταθεί ad hoc Ομάδα Σχεδιασμού των παρεμβάσεων της Γ.Γ.Ι., (ΑΠ/ΔΙΔΚ/Φ.38/5656/ 23.03.05), η οποία εκπόνησε και προώθησε προτάσεις για την εδραίωση της ισότητας ως τομεακής πολιτικής με οριζόντιο χαρακτήρα παρέμβασης.³⁵⁹

358 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2007). *ό.π.*, σ. 98.

359 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007) *Απολογισμός Έργου 2004-2007. ό.π.*, σ. 16.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ Γ' ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (2000-2006)

Η εθνική στρατηγική για την ισότητα³⁶⁰ περιλαμβάνει τέσσερις στόχους, οι οποίοι αφορούν στην προώθηση της ισότητας στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή, καθώς επίσης και στην αλλαγή αναχρονιστικών κοινωνικών στερεοτύπων. Στους τέσσερις αυτούς στόχους περιλαμβάνονται οι βασικές αρχές της Διακήρυξης του Ο.Η.Ε. για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών (Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου, 1995), καθώς και οι στρατηγικοί στόχοι της Ευρωπαϊκής Πολιτικής για την ισότητα για το διάστημα 2001-2005, που αποτυπώνονται στο 5^ο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δράσης. Οι τρεις πρώτοι στόχοι αφορούν στην προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών στην οικονομική ζωή, της ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης στον πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα, και της ίσης πρόσβασης και ίσης εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο **τέταρτος στόχος της εθνικής στρατηγικής** αφορά στην προώθηση της **αλλαγής του ρόλου και των στερεοτύπων των δύο φύλων** και περιλαμβάνει ενέργειες για τη **συμφιλίωση οικογενειακών και επαγγελματικών ευθυνών**, για τα πρότυπα που προβάλλονται από τα *M.M.E.*, με ειδικές παρεμβάσεις και μέτρα ευαισθητοποίησης στους τομείς της *εκπαίδευσης*, του *πολιτισμού* και κάθε έκφρασης της ζωής.

Στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Γ' Κ.Π.Σ.) η στρατηγική για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών υποστηρίζεται μέσω της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών σε συνδυασμό με την εφαρμογή θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών.³⁶¹ Η προώθηση των ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών αποτελεί οριζόντια αρχή, η οποία διαπνέει ολόκληρο το Κ.Π.Σ. Ένα από τα 24 προγράμματα του Γ' Κ.Π.Σ. είναι το **Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ)**, το οποίο συγχρηματοδοτείται κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - Ε.Κ.Τ., Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης - Ε.Τ.Π.Α.) και κατά 25% από το Ελληνικό Δημόσιο.

Το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006, το οποίο εντάσσεται στην εθνική στρατηγική για την εκπαίδευση και συνάδει με τους στόχους που τέθηκαν στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο της Λισαβόνας, εγκρίθηκε τον Μάρτιο του 2001 με την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.³⁶² Το Πρόγραμμα περιλαμβάνει τρεις βασικούς στρατηγικούς στόχους: α) αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης, β) πρόληψη και αντιμετώπιση κοινωνικού αποκλεισμού, και γ) συνδιαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παιδείας και εργασίας. Το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ περιλαμβάνει επίσης **θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών και ειδικές δράσεις** για την προώθηση της ισότητας των φύλων στους εκπαιδευτικούς θεσμούς. Οι στρατηγικοί στόχοι του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II αναπτύσσονται σε **6 Άξονες Προτεραιότητας (Α.Π.)**, οι οποίοι είναι:³⁶³

- Α.Π. 1:** Προώθηση της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας για *όλους* και ιδιαίτερα για *εκείνους*³⁶⁴ που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό.
- Α.Π. 2:** Προώθηση και βελτίωση της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης.
- Α.Π. 3:** Ανάπτυξη και προώθηση της επιχειρηματικότητας και της προσαρμοστικότητας των νέων.
- Α.Π. 4:** Προώθηση της ισότητας των φύλων και βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας.
- Α.Π. 5:** Δημιουργία και ενίσχυση υποδομών για την υλοποίηση των μέτρων Ε.Κ.Τ.
- Α.Π. 6:** Τεχνική βοήθεια - Προετοιμασία της νέας Δ' Προγραμματικής Περιόδου.

³⁶⁰ Όπως αυτή περιγράφεται στο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006) που παρουσιάστηκε στην Ενότητα 3.1.

³⁶¹ Σχετικά με το Κ.Π.Σ., για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο διαδικτυακό τόπο του Κ.Π.Σ.: <http://www.hellaskps.gr>

³⁶² Απόφαση της Επιτροπής των ΕΚ Ε(2001) 44/16-3-2001 για την έγκριση του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006).

³⁶³ Βλ. για περισσότερες πληροφορίες την ιστοσελίδα του διαδικτυακού τόπου του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.: <http://www.epeaek.gr>

³⁶⁴ Για άλλη μια φορά επισημαίνεται η αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους και μάλιστα στη διατύπωση του ενός από τους άξονες προτεραιότητας που αφορούν στην ισότητα.

Οι πρώτες προσπάθειες εφαρμογής προγραμμάτων επιμόρφωσης εκπαιδευτικών εμφανίζονται στο 1^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης του Υπουργείου Παιδείας (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.), που υλοποιήθηκε κατά το διάστημα 1996-2000. Είναι σαφές, όμως, «ότι η επιμόρφωση αυτή δεν αποτέλεσε κατά τη φάση εκείνη κομμάτι κάποιου ευρύτερου πολιτικού σχεδιασμού με θέμα την ισότητα των φύλων, παρά εντάχθηκε εκ των υστέρων στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, ως πρωτοβουλία όχι του ίδιου του Υπουργείου Παιδείας, αλλά ως προσπάθεια του Κ.Ε.Θ.Ι. να προωθήσει τις αρχές της ισότητας στην εκπαίδευση».³⁶⁵

Στο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ (2000-2006) τα πράγματα είναι διαφορετικά, καθώς γίνεται εμφανής η προσπάθεια ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς πολιτικής δράσης, σύμφωνα με τις επιταγές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.³⁶⁶ Σε όλους τους άξονες του Επιχειρησιακού Προγράμματος συμπεριλαμβάνονται δράσεις που αφορούν στη διάσταση της ισότητας των δύο φύλων, αλλά οι **δράσεις για την εκπαίδευση** επικεντρώνονται κυρίως σε τρεις από τους άξονές του, και συγκεκριμένα στους άξονες 1, 2 και 4.³⁶⁷ Οι άξονες, οι οποίοι περιγράφονται παρακάτω είναι οι Άξονες Προτεραιότητας 2 και συγκεκριμένα η Ενέργεια 2.2.1.α και ο Άξονας 4. Ο 1^{ος} Άξονας δεν εμπίπτει στους στόχους της παρούσας μελέτης, καθώς αφενός περιλαμβάνει δράσεις στο χώρο της εκπαίδευσης, αφετέρου δε στοχεύει στη καταπολέμηση των ανισοτήτων φύλου, αλλά στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού ομάδων του μαθητικού πληθυσμού με πολιτισμικές και γλωσσικές ιδιαιτερότητες και διαφορές. Στις ενότητες που ακολουθούν περιλαμβάνονται μόνο εκείνες οι Κατηγορίες Πράξεων, οι Ενέργειες και τα Μέτρα που αφορούν στο θέμα της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, από τον Άξονα 2, περιγράφονται δύο από τις Πράξεις της Ενέργειας 2.2.1. του Μέτρου 2.2., ενώ ο Άξονας 4 περιγράφεται ολόκληρος διότι αναφέρεται εξ ολοκλήρου στο θέμα που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη.

ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 2: ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ

Ο Άξονας Προτεραιότητας 2, που ταυτίζεται με το 3^ο πεδίο πολιτικής του ΕΚΤ (προώθηση της δια βίου κατάρτισης), στοχεύει στην ανάπτυξη και βελτίωση της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου συστήματος δια βίου μάθησης, το οποίο θα επιτρέπει τη συνεχή ανανέωση των γνώσεων, των δεξιοτήτων και των δυνατοτήτων προσαρμογής των ατόμων, νέων και ενήλικων, βελτιώνοντας την απασχολησιμότητά τους.³⁶⁸

Στον Άξονα Προτεραιότητας 2 εντάσσονται 6 Μέτρα (τα οποία διαιρούνται σε επιμέρους **ενέργειες** –καθώς και σε επιμέρους πράξεις– για την υλοποίηση των στόχων των μέτρων) με δράσεις καινοτόμου χαρακτήρα που αφορούν στη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά του.³⁶⁹

Στο πλαίσιο του αντικειμένου της παρούσας μελέτης εμπίπτουν ορισμένες από τις δράσεις του **Μέτρου 2.2.**, και συγκεκριμένα η Κατηγορία Πράξης 2.2.1.α. Το Μέτρο 2.2. έχει ως σκοπό την *αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών, όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων και τη διεύρυνση της ανώτατης εκπαίδευσης τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο*, υιοθετώντας μια «διάρκη διαδικασία εκσυγχρονισμού, αποτίμησης/αξιολόγησης και επανασχεδιασμού των προγραμμάτων, ώστε να ανταποκρίνονται στη διάρκη αλληλαγγή των αναγκών της κοινωνίας και της οικονομίας».³⁷⁰ Το Μέτρο αυτό του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ, όπως και άλλα Μέτρα, λαμβάνει υπόψη και αξιοποιεί την εμπειρία και την τεχνογνωσία που αποκτήθηκε από τις δράσεις του 1^{ου} Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. στο χώρο της δευτεροβάθμιας και της ανώτατης εκπαίδευσης, στοχεύοντας στη συνέχιση και την ολοκλήρωση του εκσυγχρονισμού που επιτελέστηκε στο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Ι.

365 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2003). Εκπαιδευτική πολιτική για την ισότητα στην Ελλάδα: Ιστορική αναδρομή και σύγχρονη πραγματικότητα. Στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου-Καρασεργίου, Λ. Φρόση (επιμ.), *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, σ. 258.

366 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2003). *ό.π.*, σ. 258.

367 Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΥΣΕΚΤ) (2003b). *Κατηγορίες παρεμβάσεων: υλικό αναφοράς για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*. Αθήνα: ΕΥΣΕΚΤ (Available at: <http://www.esfhellas.gr/images/upcontent/documents/04parekt.doc>, accessed 21 July 2008).

368 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης & Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006): Συμπλήρωμα Προγραμματισμού*. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ.

369 Στο ίδιο, σ. 57.

370 Στο ίδιο, σ. 99.

Η **Ενέργεια 2.2.1.** και συγκεκριμένα η **Κατηγορία Πράξεων α** έχει ως στόχο την **αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών** και τη **συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων** στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Κατηγορίας Πράξεων προβλέπεται η επιλεκτική αναμόρφωση «των προγραμμάτων σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Ι» σύμφωνα με τα αποτελέσματα της αξιολόγησής τους.³⁷¹ Προβλέπεται, επίσης, να εκσυγχρονιστούν ή να γραφούν εκ νέου «περισσότερα από 100 Προγράμματα Σπουδών και διδακτικά πακέτα, της δευτεροβάθμιας και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, που δεν είχαν εξεταστεί την τελευταία 15ετία», ώστε να ανταποκριθούν στις σύγχρονες εκπαιδευτικές, επιστημονικές και τεχνολογικές αλλαγές. Στα νέα προγράμματα σπουδών και στο διδακτικό και εκπαιδευτικό υλικό λαμβάνεται υπόψη η **διάσταση της ισότητας των φύλων**.

Στόχος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, το οποίο είναι ο τελικός δικαιούχος της πράξης 2.2.1.α, είναι η «εκπόνηση, και συγγραφή» του **Εκπαιδευτικού και Υποστηρικτικού Υλικού** (βιβλίο Εκπαιδευτικού, Εκπαιδευτικά Διδακτικά Πακέτα για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο, οπτικοακουστικό υλικό) και η «προμήθεια και αναπαραγωγή» πρόσθετου οπτικοακουστικού υλικού (αφίσες, Μουσικά CD, διαφάνειες, εικαστικά έργα κ.λπ.), το οποίο απαιτείται για την υποστήριξη του διδακτικού έργου σε ειδικά γνωστικά αντικείμενα και σε αριθμό αντιτύπων που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθημάτων.

Η Κατηγορία Πράξης **2.2.1.β.** αφορά στην υλοποίηση πειραματικών προγραμμάτων εκπαίδευσης στις σχολικές μονάδες (ΣΕΠΠΕ), στο πλαίσιο των οποίων αξιολογούνται στην πράξη τα νέα διδακτικά πακέτα και οι νέες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις.

ΑΞΟΝΑΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ 4: ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο Άξονας Προτεραιότητας 4, που ταυτίζεται με το 5^ο πεδίο πολιτικής του ΕΚΤ (βελτίωση πρόσβασης γυναικών στην αγορά εργασίας), έχει ως στόχο τη βελτίωση της εκπαιδευτικής προετοιμασίας των γυναικών, ώστε να υποβοηθηθεί η επαγγελματική τους σταδιοδρομία και να ξεπεράσουν τα εμπόδια πρόσβασης στην αγορά εργασίας.³⁷²

Ειδικότερα, ο Άξονας Προτεραιότητας 4 περιλαμβάνει τα δύο παρακάτω **Μέτρα**, τα οποία διαιρούνται σε επιμέρους **Ενέργειες** (καθώς και σε επιμέρους πράξεις) για την υλοποίηση των στόχων των Μέτρων:

ΜΕΤΡΟ 4.1.: Προγράμματα Προώθησης της Ισότητας των Φύλων με Έμφαση στην Υποστήριξη της Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης για Γυναίκες

- **Ενέργεια 4.1.1.:** Προγράμματα υποστήριξης αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης γυναικών.

ΜΕΤΡΟ 4.2.: Προγράμματα Υποστήριξης των Γυναικών στις Προπτυχιακές και Μεταπτυχιακές Σπουδές. Προγράμματα Σπουδών & Ερευνητικά Προγράμματα για τις Γυναίκες

- **Ενέργεια 4.2.1.:** Διευκόλυνση της πρόσβασης των γυναικών σε Προπτυχιακά, μεταπτυχιακά και ερευνητικά προγράμματα.

Κύριος στόχος του **Μέτρου 4.1.** είναι η προώθηση της ισότητας των δύο φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης. Για τη διασφάλιση της προώθησης της ισότητας των φύλων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στην αρχική επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση υλοποιούνται οι ακόλουθες Κατηγορίες Πράξεων:

Πράξη 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων

Στόχος του Έργου «**Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων**»³⁷³ είναι η προώθηση της ισότητας των φύλων στους/στις μαθη-

³⁷¹ Στο ίδιο, σ. 101.

³⁷² ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σ. 258.

³⁷³ Το Έργο υλοποιείται από το 2002 και συνεχίστηκε έως τον Ιούλιο του 2008. Τελικός Δικαιούχος και υπεύθυνος φορέας υλοποίησης είναι το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) σε συνεργασία με την αρμόδια Διεύθυνση Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων (ΔΣΕΠΕΔ), που υπάγεται στον Ενιαίο Διοικητικό Τομέα Θεμάτων Σπουδών Επιμόρφωσης και Καινοτομιών του ΥΠ.Ε.Π.Θ.

τές/-τριες των σχολικών μονάδων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τους/τις σπουδαστές/-τριες των Δομών Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, με την εισαγωγή του σχετικού προβληματισμού στη σχολική διαδικασία και την υλοποίηση Παρεμβατικών Προγραμμάτων από τις σχολικές μονάδες.³⁷⁴

Στους επιμέρους στόχους του έργου περιλαμβάνεται: α) να *συνειδητοποιήσουν οι μαθητές/-τριες τις πατριαρχικές δομές της κοινωνίας* και την υποβαθμισμένη θέση των γυναικών στις σύγχρονες δημοκρατίες, β) να *αναγνωρίσουν την ανισότητα των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα* τόσο στις δικές τους πρακτικές και συμπεριφορές όσο και σε αυτές των εκπαιδευτικών τους, γ) να *αντιμετωπίσουν κριτικά τους τρόπους με τους οποίους τα διδακτικά εγχειρίδια, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν τα δύο φύλα*, δ) να *αναγνωρίσουν την αρχή της ισότητας των φύλων* ως απαραίτητο συστατικό της δημοκρατίας και της πνευματικής και πολιτιστικής ανάπτυξης, ε) να *επιλέξουν τη σπουδαστική και επαγγελματική τους κατεύθυνση υπερβαίνοντας στερεότυπες αντιλήψεις*, και στ) να *αποκτήσουν συνείδηση της διαφορετικής διαμόρφωσης των ταυτοτήτων φύλου* στην εφηβεία από το σχολείο και την οικογένεια.³⁷⁵

Για την επίτευξη των στόχων αυτών καταβάλλεται «προσπάθεια αποτελεσματικής **ευαισθητοποίησης εν ενεργεία εκπαιδευτικών** της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και των σχολών αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης»³⁷⁶, προκειμένου να είναι σε θέση: α) να μπορούν να εντοπίζουν την ανισότητα, τη διάκριση και τα στερεότυπα στο εκπαιδευτικό σύστημα, β) να αναπτύσσουν στρατηγικές παρέμβασης και να εκφέρουν επιστημονικό λόγο για την ισότητα των φύλων. Απώτερος στόχος των παραπάνω είναι η προώθηση της προοπτικής της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, στο πλαίσιο της σύνδεσής της με την αγορά εργασίας, με τη διερεύνηση του περιεχομένου των ανδρικών και γυναικείων ταυτοτήτων στην εφηβεία και την εφαρμογή μεθόδων παρέμβασης σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα.

Για το λόγο αυτό, στη συγκεκριμένη Κατηγορία Πράξης προβλέπεται να υλοποιηθούν δύο είδη προγραμμάτων:

- **Προγράμματα Ευαισθητοποίησης Εκπαιδευτικών** της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καθώς και της Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην ισότητα των φύλων. Τα προγράμματα θα έχουν καινοτόμο και πολυληπτασιαστικό χαρακτήρα και θα περιλαμβάνουν *σεμινάρια επιμόρφωσης εκπαιδευτικών*, οι οποίοι/-ες θα εφαρμόζουν στρατηγικές παρέμβασης στις τάξεις τους, τα αποτελέσματα των οποίων θα συζητούν σε ομάδες εργασίας εκτός του ωρολογίου προγράμματος. Αρχικά, τα σεμινάρια θα απευθύνονται σε σχετικά μικρό αριθμό εκπαιδευτικών, οι οποίοι/-ες θα δρουν πολυληπτασιαστικά στα σχολεία τους ή στα εκπαιδευτικά κέντρα που εργάζονται, ευαισθητοποιώντας στη συνέχεια τους/τις συναδέλφους τους.³⁷⁷
- **Παρεμβατικά προγράμματα**, τα οποία θα αφορούν στο σύνολο ή τμήματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και θα σχεδιαστούν από εκπαιδευτικούς που θα έχουν ήδη ευαισθητοποιηθεί σε θέματα ισότητας των φύλων. Ο σχεδιασμός των παρεμβατικών προγραμμάτων θα γίνει με τη διαμόρφωση ομάδων εκπαιδευτικών των σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τη συνεργασία με συναδέλφους τους από άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Με την ανάπτυξη Επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων, επιδιώκεται η προώθηση αλλαγών, μεθόδων και καλών πρακτικών στο χώρο της εκπαίδευσης, οι οποίες θα επιτρέψουν τη διεύρυνση του περιεχομένου των παραδοσιακών ανδρικών και γυναικείων ρόλων με την ανάπτυξη νέων προβληματισμών και την υλοποίηση καινοτόμων δράσεων που έχουν ως στόχους:³⁷⁸

374 Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (επιμ.) (2007). *Εργαλείο με οδηγίες για «Παρεμβατικά Προγράμματα σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση»: Τεύχος καλών πρακτικών*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.

375 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε., Ραβάνης, Κ. (2007). *Οδηγός εφαρμογής και διαχείρισης επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

376 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σσ. 266-267.

377 Τα Επιμορφωτικά Προγράμματα αναπτύσσονται σε 2 φάσεις: α) η 1η Φάση περιλαμβάνει 6-8 επιμορφωτικές συναντήσεις των εκπαιδευτικών με στελέχη του Κ.Ε.Θ.Ι., καθώς και της Διεύθυνσης Σ.Ε.Π.Ε.Δ του ΥΠ.Ε.Π.Θ. που έχουν αναλάβει ρόλο Επιμορφωτριών/-τών στο Έργο, β) η 2η Φάση περιλαμβάνει επισκέψεις των στελεχών Επιμόρφωσης της ΔΣΕΠΕΔ και του Κ.Ε.Θ.Ι. στις σχολικές μονάδες για την υποστήριξη και εμπύχωση των εκπαιδευτικών στο έργο τους (επιστημονική και τεχνική στήριξη), με στόχο την αποτελεσματικότερη υλοποίηση του φυσικού αντικείμενου του Έργου.

378 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε., Ραβάνης, Κ. (2007). *ό.π.*, σσ. 13-14.

1. Την **ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών**, ανδρών και γυναικών
2. Την **ευαισθητοποίηση των μαθητών και των μαθητριών**
3. Την **έμμεση ευαισθητοποίηση των γονέων των μαθητών και των μαθητριών και της τοπικής κοινότητας** σε θέματα ισότητας και σχέσεων των φύλων.

Τελικός Δικαιούχος του Έργου είναι το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, σε συνεργασία με την αρμόδια Διεύθυνση Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων (Δ.Σ.Ε.Π.Ε.Δ.) που υπάγεται στον Ενιαίο Διοικητικό Τομέα Θεμάτων Σπουδών Επιμόρφωσης και Καινοτομιών του ΥΠ.Ε.Π.Θ.

Πράξη 4.1.1.β.: Προγράμματα Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού

Με την **Κατηγορία Πράξης β** επιδιώκεται η εξειδίκευση της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού με βάση τη διάσταση του φύλου, καθώς και να καταστεί αντιληπτή η σημασία του παράγοντα φύλο τόσο στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου κατά την εφηβεία, όσο και στις διαδικασίες μετάβασης από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή, από το σχολείο στην αγορά εργασίας.

Στόχος της Κατηγορίας Πράξης β είναι η **«καθιέρωση της ατομικής συμβουλευτικής, της ψυχολογικής στήριξης και του επαγγελματικού προσανατολισμού των εφήβων με έμφαση στη διάσταση του φύλου, βοηθώντας τους έτσι να προσανατολιστούν στη ζωή προχωρώντας σε λιγότερο παραδοσιακές επιλογές, ώστε να αντιμετωπίσουν ρεαλιστικότερα τα προβλήματα που οφείλονται στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι ταυτότητες φύλου στην κοινωνία»**.³⁷⁹ Στόχος, λοιπόν, είναι η υλοποίηση δράσεων συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού προς τους μαθητές και τις μαθήτριες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και της Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης με έμφαση στη διάσταση του φύλου, βοηθώντας τους/τες έτσι να προσανατολιστούν σε λιγότερο παραδοσιακές επαγγελματικές ή/και εκπαιδευτικές επιλογές, με σκοπό την άμβλυνση των ανισοτήτων που παρουσιάζονται μεταξύ των δύο φύλων στην αγορά εργασίας και την κοινωνία.

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ευαισθητοποίηση και ενθάρρυνση των μαθητριών να στραφούν σε επαγγέλματα και να παρακολουθήσουν ειδικότητες στα Τ.Ε.Ε. και στις σχολές αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης που έχουν αυξημένη ζήτηση στην αγορά εργασίας και όπου η εκπροσώπηση των γυναικών κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Επισημαίνεται ότι αντίστοιχη ενθάρρυνση θα πρέπει να δοθεί και στους μαθητές να στραφούν σε επαγγέλματα και να παρακολουθήσουν ειδικότητες στα Τ.Ε.Ε. και στις σχολές αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, που έχουν αυξημένη ζήτηση στην αγορά εργασίας και όπου η εκπροσώπηση των ανδρών κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα.

Στο Συμπληρωματικό Προγραμματισμό, ενδεικτικά, προβλέπεται η υλοποίηση των ακόλουθων Πράξεων:³⁸⁰

- *Προγράμματα ευαισθητοποίησης και κατάρτισης των στελεχών Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Σ.Ε.Π.) και υπεύθυνων συμβουλευτικών γραφείων με θέμα τον παράγοντα φύλο στην εφηβεία και τις επαγγελματικές επιλογές.*
- *Οργάνωση των υπηρεσιών Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού με έμφαση στη διάσταση του φύλου.* Στόχος των υπηρεσιών αυτών θα είναι, μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων δράσεων, η ευαισθητοποίηση και η ενθάρρυνση των μαθητριών να παρακολουθήσουν παραδοσιακά «ανδροκρατούμενα» επαγγέλματα στα Τ.Ε.Ε. και στις σχολές Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, καθώς και η αντίστοιχη ενθάρρυνση των μαθητών για να παρακολουθήσουν παραδοσιακά «γυναικοκρατούμενα» επαγγέλματα.
- *Η πιλοτική εφαρμογή των προγραμμάτων προσανατολισμού και συμβουλευτικής με έμφαση στη διάσταση του φύλου σε μικρό αριθμό σχολείων σε συνεργασία με τα ΓΡΑΣΕΠ και η παραγωγή κατάλληλου ενημερωτικού υλικού.* Στόχος της πιλοτικής εφαρμογής είναι να διαγνωστούν οι ελλείψεις και τα προβλήματα υλοποίησης των επιμέρους δράσεων και να σχεδιαστούν οι απαραίτητες προσαρμογές, ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα της πράξης στη διευρυμένη εφαρμογή της.
- *Η αξιολόγηση της πιλοτικής εφαρμογής.*

379 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σ. 269.

380 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σσ. 269-270.

- Η *επέκταση* (διευρυμένη εφαρμογή) των προγραμμάτων Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού με έμφαση στη διάσταση του φύλου και *σε άλλες εκπαιδευτικές μονάδες*.

Πράξη 4.1.1.γ.: Μελέτη Διδακτικού Υλικού/Διδακτικών Βιβλίων

Καθώς τα διδακτικά βιβλία και γενικά το διδακτικό υλικό αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην εκπαιδευτική πολιτική για την ισότητα, η **Κατηγορία Πράξης γ** στοχεύει στη δημιουργία προϋποθέσεων «*μελέτης ολόκληρου του υπάρχοντος διδακτικού υλικού που χρησιμοποιείται στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στις σχολές αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και η διατύπωση προτάσεων για αλλαγές και προσθήκες όπου κρίνεται απαραίτητο*». ³⁸¹ Η συγκεκριμένη Κατηγορία Πράξης καλύπτει το κενό των αναλύσεων-μελετών των διδακτικών βιβλίων σε σχέση με τον τρόπο που παρουσιάζουν τα δύο φύλα ή χειρίζονται τον παράγοντα φύλο.

Όπως αναφέρεται στο Συμπληρωματικό Προγραμματισμό, «*ενδεικτικά, θα υλοποιηθούν Πράξεις που θα αφορούν στην εκπόνηση μελετών-αναλύσεων των διδακτικών βιβλίων*», προβλέποντας ότι οι μελέτες αυτές θα πρέπει να:

- Στοχεύουν σε μια κριτική του τρόπου, με τον οποίο η παρεχόμενη γνώση χειρίζεται το θέμα των σχέσεων των φύλων.
- Επικεντρώνονται στα πιθανά αποτελέσματα που έχουν τα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία στη διαμόρφωση προτύπων, αξιών, αντιλήψεων για την κοινωνική θέση των φύλων.
- Ανιχνεύουν τις επιπτώσεις των βιβλίων αυτών στον τρόπο με τον οποίο αγόρια και κορίτσια αποκτούν άποψη για τον κόσμο, διαμορφώνουν τις σχολικές τους επιδόσεις και τις επιλογές τους.
- Προτείνουν αλλαγές, καλά παραδείγματα προς εφαρμογή, νέες διδακτικές μεθόδους κ.λπ.

Πράξη 4.1.1.δ.: Παραγωγή Βοηθητικού Εκπαιδευτικού Υλικού για την Εισαγωγή Θεμάτων σχετικά με τα Φύλα στην Εκπαιδευτική Διαδικασία

Στόχος της παραγωγής του **βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού**, το οποίο θα πιστοποιηθεί από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, είναι αφενός η εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα δύο φύλα στην εκπαίδευση και αφετέρου η προώθηση της οπτικής της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής. Το υλικό αυτό θα είναι **στη διάθεση των εκπαιδευτικών** που επιθυμούν να εισάγουν και να αναλύσουν θέματα σχετικά με την ισότητα των φύλων κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας των μαθημάτων. Επίσης, προβλέπεται *πιλοτική εφαρμογή του υλικού* σε επιλεγμένες σχολικές μονάδες όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, *αξιολόγησή του και επέκτασή του* με διευρυμένη εφαρμογή. Στόχος των δραστηριοτήτων αυτών, οι οποίες θα είναι κατάλληλα προσαρμοσμένες στις αντιληπτικές ικανότητες των διαφόρων ηλικιών, είναι η ανάπτυξη του προβληματισμού, η ευαισθητοποίηση και η αποτελεσματική εισαγωγή και προσέγγιση θεμάτων για την ισότητα και τις σχέσεις των φύλων. ³⁸²

Πράξη 4.1.1.ε.: Δομές για τον Έλεγχο και την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής για την Ισότητα: Παρατηρητήριο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης

Λόγω της έλλειψης εκπαιδευτικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων κατά τα τελευταία χρόνια, καθώς και της έλλειψης κεντρικού σχεδιασμού, και με την ευκαιρία που παρέχεται από το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II για την εφαρμογή και αξιολόγηση πολιτικών με στόχο την ισότητα των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα, προβλέπεται η ίδρυση του **Παρατηρητηρίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης**. ³⁸³ Στόχος της ίδρυσης του Παρατηρητηρίου είναι η οργάνωση και στελέχωση μιας δομής, η οποία θα:

- *Παρακολουθεί* όλες τις δράσεις με στόχο την ισότητα των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης σε όλους τους τύπους σχολείων.
- *Αξιολογεί την αποτελεσματικότητα* των δράσεων αυτών.
- *Διαμορφώνει προτάσεις πολιτικής και νέων δράσεων*.
- *Παρέχει εξειδικευμένη πληροφόρηση* στους εκπαιδευτικούς φορείς, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τους/τις υπεύθυνους/-ες του Υπουργείου Παιδείας για την πορεία των Πράξεων.

381 Στο ίδιο, σσ. 270-271.

382 Στο ίδιο, σσ. 171-172.

383 Η παρούσα μελέτη αποτελεί τμήμα των δράσεων του Παρατηρητηρίου.

Για την οργάνωση του Παρατηρητηρίου κρίνεται σκόπιμη η συνεργασία μεταξύ Υπουργείου Παιδείας, Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ειδικών επιστημόνων, και του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Το Έργο αποτελεί προϊόν συνεργασίας μεταξύ της Γ.Γ.Ι. και του Κ.Ε.Θ.Ι., το οποίο είναι και ο τελικός δικαιούχος του Έργου.

Πράξη 4.1.1.στ.: Θετικές Ενέργειες υπέρ των Γυναικών

Στόχος της **Κατηγορίας Πράξης 4.1.1.στ «Θετικές Ενέργειες υπέρ των γυναικών»** είναι η υλοποίηση δράσεων ενδυνάμωσης των γυναικών για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας με απώτερο σκοπό την προώθηση της ισότητας ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων και την καταπολέμηση του αποκλεισμού των γυναικών από την αγορά εργασίας και την κοινωνία γενικότερα.

Στο πλαίσιο της **Κατηγορίας Πράξης στ**, προβλέπεται ενδεικτικά στο Συμπληρωματικό Προγραμματισμό της Ενέργειας η υλοποίηση των ακόλουθων Πράξεων:

- *Υποτροφίες για μαθήτριες/σπουδάστριες* με στόχο την προσέληυσή τους σε «ανδροκρατούμενες» ειδικότητες στις σχολές Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, με έμφαση στις ειδικότητες που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες.
- *Ενίσχυση της πρακτικής άσκησης των μαθητριών/σπουδαστριών* των σχολών Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, για την ενίσχυση της γυναικείας απασχολησιμότητας ή/και επιχειρηματικότητας μέσα από την παροχή επαγγελματικής εμπειρίας και εξοικείωσης με το εργασιακό περιβάλλον και την αγορά εργασίας, με στόχο τη διευκόλυνση της πρόσβασής τους στην αγορά εργασίας.
- *Εμπλουτισμός των βιβλιοθηκών* των Ι.Ε.Κ., της Δευτεροβάθμιας Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και των σχολών Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης με έντυπη και ηλεκτρονική βιβλιογραφία σε θέματα φύλου και ισότητας και on-line σύνδεσή τους με τη Βιβλιοθήκη Γυναικείων Θεμάτων της Γ.Γ.Ι.
- Υποβοήθηση των γυναικών αποφοίτων των Τ.Ε.Ε., ΕΠΑ.Λ., ΕΠΑ.Σ. και των σχολών Αρχικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας.

Στο πλαίσιο της Πράξης, θα υλοποιηθούν και *επιμορφωτικά σεμινάρια* για μαθήτριες/σπουδάστριες σε θέματα επιχειρηματικότητας, πληροφορικής, νέων τεχνολογιών και άλλων καινοτόμων εφαρμογών με τη χρήση συμβατικών μεθόδων ή εξ αποστάσεως επιμόρφωση.

Πράξη 4.1.1.ζ: Εφαρμογή Προγραμμάτων που Προωθούν την Ισότητα στην Κοινωνία

Στόχος της **Κατηγορίας Πράξης ζ** είναι η **επιμόρφωση εκπαιδευτικών** για την υλοποίηση πιλοτικών προγραμμάτων στις σχολικές μονάδες της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, με στόχο *να ευαισθητοποιηθεί και να ενημερωθεί το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας –εκπαιδευτικοί, μαθητές/-τριες και γονείς–* για να αντιμετωπίζει ρεαλιστικά, με γνώση και ευαισθησία, θέματα που άπτονται της κοινωνικής συνοχής. Τα προγράμματα αυτά θα αφορούν στην εισαγωγή της προβληματικής της ισότητας σε όλες τις διαστάσεις της, όπως η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και την κοινωνία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ανάδυση σύγχρονων κοινωνικών θεμάτων (π.χ. ξеноφοβία και ρατσισμός, κοινωνικές ανισότητες, ολυμπιακά ιδεώδη κ.ά.).

Ειδικότερα, στο Συμπληρωματικό Προγραμματισμό της Ενέργειας, προβλέπεται η πραγματοποίηση των ακόλουθων δράσεων:

- *Επιμόρφωση εκπαιδευτικών* με προηγούμενη εμπειρία στην εφαρμογή προγραμμάτων που προωθούν την ισότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα ολυμπιακά ιδεώδη.
- *Εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης* της εκπαιδευτικής κοινότητας και της ευρύτερης κοινωνίας, καθώς και οργάνωση κινητών εκθέσεων και σχετικών συνεδρίων.
- *Εκπόνηση εκπαιδευτικού υλικού*, αγορά ή επεξεργασία υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού σε θέματα που προωθούν την ισότητα και την κοινωνική συνοχή. Το υλικό αυτό θα αφορά τόσο στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών όσο και στην ευαισθητοποίηση/ενημέρωση των μαθητών/-τριών, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στην εφαρμογή των πιλοτικών προγραμμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των διαφορετικών εκπαιδευτικών βαθμίδων και ηλικιών.
- *Εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων* σε όλες τις σχολικές μονάδες με την μέθοδο «project» που θα διαρκούν ένα σχολικό έτος, εντός και εκτός ωρολόγιου προγράμματος. Τα θεματικά πεδία των προγραμμάτων αυτών θα αφορούν στην εισαγωγή της προβληματικής της ισότητας

σε όλες της διαστάσεις της και θα βρίσκονται σε απόλυτη συνάφεια με το περιεχόμενο των θεματικών ενοτήτων των Προγραμμάτων Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων αυτών, θα πραγματοποιούνται επίσης δράσεις προβολής και δημοσιότητας των αποτελεσμάτων, με στόχο τη διάχυση της σχετικής προβληματικής στο σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας.

- Αξιολόγηση του συνόλου των δράσεων.

Πράξη 4.1.1.η.: Εφαρμογή Πιλοτικού Προγράμματος για την Προώθηση της Ισότητας των Δύο Φύλων μέσα από τον Πολιτισμό

Στόχος της **Κατηγορίας Πράξης η** είναι η υλοποίηση πιλοτικού προγράμματος που προωθεί την προβληματική της ισότητας στις σχολικές μονάδες της Δευτεροβάθμιας Γενικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης μέσα από τον πολιτισμό, έτσι ώστε να **ευαισθητοποιηθεί και να ενημερωθεί το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας** –εκπαιδευτικοί, μαθητές/-τριες και γονείς– στο **ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων μέσω δράσεων που σχετίζονται με τις τέχνες και τον πολιτισμό**. Απώτερο σκοπό «αποτελεί η προώθηση της αλληλαγής στερεοτύπων, στάσεων, αξιών και συμπεριφορών που ορίζουν τους ρόλους των δύο φύλων μέσα από τη διάδραση των τομέων της Εκπαίδευσης και του Πολιτισμού».

Στο πλαίσιο αυτό, η συγκεκριμένη Κατηγορία Πράξης περιλαμβάνει την εκπόνηση σχετικού ειδικού επιμορφωτικού υλικού, το οποίο θα αφορά σε θέματα, όπως:

- Πολιτισμός, ανθρώπινα δικαιώματα και ισότητα των δύο φύλων.
- Ισότητα των δύο φύλων και τέχνη.
- Ισότητα των δύο φύλων και πολυπολιτισμικότητα.
- Άλλα σχετικά θέματα.

Το εκπαιδευτικό υλικό θα εφαρμοστεί πιλοτικά σε δείγμα μαθητών/-τριών, σε επιλεγμένες σχολικές μονάδες, από εκπαιδευτικούς που θα επιμορφωθούν στα σχετικά θέματα.

Ειδικότερα, η Κατηγορία Πράξης η περιλαμβάνει τις ακόλουθες δράσεις:

1. Ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί στην εφαρμογή του πιλοτικού προγράμματος.
2. Ταχύρυθμη κατάρτιση εκπαιδευτικών στο εκπαιδευτικό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί, καθώς και στους όρους και στις διαδικασίες υλοποίησης του πιλοτικού προγράμματος.
3. Πιλοτική εφαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού σε επιλεγμένες σχολικές μονάδες.
4. Δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της εκπαιδευτικής κοινότητας και ευρύτερα της κοινωνίας.
5. Αξιολόγηση της πιλοτικής εφαρμογής και μελέτη ανάπτυξης διευρυμένης εφαρμογής.

ΜΕΤΡΟ 4.2: Προγράμματα Υποστήριξης των Γυναικών στις Προπτυχιακές και Μεταπτυχιακές Σπουδές. Προγράμματα Σπουδών & Ερευνητικά Προγράμματα για τις Γυναίκες

- **Ενέργεια 4.2.1.:** Διευκόλυνση της Πρόσβασης των Γυναικών σε Προπτυχιακά, Μεταπτυχιακά & Ερευνητικά Προγράμματα.

Ύστερα από τις Συστάσεις του Συμβουλίου της Ε.Ε. προς τα κράτη-μέλη, η αναγνώριση της αναγκαιότητας λήψης πρόσθετων και συμπληρωματικών νομικών μέτρων για την κατοχύρωση της ισότητας, σε κρίσιμους τομείς, όπως είναι αυτός της εκπαίδευσης από τη μία, και η έλλειψη θεσμοθετημένων προγραμμάτων σπουδών με αντικείμενο τις Γυναικείες Σπουδές στα πανεπιστήμια, σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο από την άλλη, οδήγησαν στο να δοθεί στο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Η ιδιαίτερη βαρύτητα στα θέματα ισότητας των δύο φύλων.

Κύριος στόχος του **Μέτρου 4.2.** είναι η **«προώθηση και προαγωγή της ισότητας των φύλων, ιδιαίτερα στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της έρευνας, καθώς επίσης και η εφαρμογή της έννοιας της δια βίου εκπαίδευσης»**.³⁸⁴

Ο στόχος αυτός υλοποιείται μέσα από μια σειρά Πράξεων, οι οποίες περιγράφονται παρακάτω:

384 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σ. 287.

Πράξη 4.2.1.α.: Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (ΠΜΣ) σε Θέματα Φύλου και Ισότητας³⁸⁵

Η **Κατηγορία Πράξης 4.2.1.α** με τίτλο: **Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών σε Θέματα Φύλου και Ισότητας**, αποσκοπεί να καλύψει την έλλειψη, στην ανώτατη εκπαίδευση, Π.Μ.Σ. που άπτονται θεμάτων φύλου και ισότητας. Κύριος στόχος της Κατηγορίας Πράξης α είναι: η προαγωγή της γνώσης, η ανάπτυξη της έρευνας, η μετεκπαίδευση και εξειδίκευση στις Γυναικείες Σπουδές, η προώθηση δηλαδή της αρχής της ισότητας και στο γνωστικό πεδίο των Ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Επιμέρους στόχοι είναι:

- Η συστηματική ανάπτυξη και διάχυση της μελέτης του έμφυλου χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων και της τεκμηρίωσης της κοινωνικής ανισότητας σε θέματα φύλου.
- Η ανάπτυξη μιας νέας επιστημονικής προσέγγισης σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα που θα κάνει αισθητή την παρουσία των γυναικών στο κοινωνικοοικονομικό και επιστημονικό γίγνεσθαι.
- Η δημιουργία ενός νέου επιστημονικού δυναμικού ικανού να κατανοεί και να προωθεί την αρχή της ισότητας σε όλους τους τομείς της κοινωνίας (εκπαίδευση, διοίκηση, οικονομία, τεχνολογία κ.λπ.).
- Η ευαισθητοποίηση του εκπαιδευτικού-ακαδημαϊκού δυναμικού στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε θέματα ισότητας και φύλου.

Στο πλαίσιο αυτής της Κατηγορίας Πράξης προβλέπεται η εκπόνηση προκαταρκτικής μελέτης (εκτίμηση αναγκών, ανάλυση ισχύουσας κατάστασης, σχεδιασμός, πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση προγραμμάτων σπουδών κ.ά.), πάνω στην οποία θα βασιστεί ο σχεδιασμός του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

Πράξη 4.2.1.β.: Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Π.Π.Σ.) σε Θέματα Φύλου και Ισότητας³⁸⁶

Η **Κατηγορία Πράξης 4.2.1.β** καλύπτει τη σχετική έλλειψη Προπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση σε τομείς που άπτονται θεμάτων φύλου και ισότητας.

Κύριος στόχος της Κατηγορίας Πράξης β είναι η «**προώθηση μαθημάτων φύλου και ισότητας σε προπτυχιακό επίπεδο στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης**». Επιμέρους στόχος είναι η ενθάρρυνση της ακαδημαϊκής κοινότητας που έχει υιοθετήσει αυτή την προσέγγιση σε επιμέρους γνωστικά αντικείμενα, ώστε να συνεργαστούν και να συντονιστούν οι πανεπιστημιακοί, για την επεξεργασία προγραμμάτων μαθημάτων επιλογής σε θέματα φύλου και ισότητας. Κατά συνέπεια, προβλέπεται να προωθηθεί η διεύρυνση επιλεγμένων γνωστικών αντικειμένων και πτυχίων, π.χ. πτυχίο κοινωνιολογίας ή νομικής ή ιστορίας κ.τ.λ. με ειδική έμφαση σε θέματα φύλου και ισότητας.³⁸⁷

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Κατηγορίας Πράξης προβλέπεται η εκπόνηση προκαταρκτικής μελέτης σε ιδρυματικό ή διιδρυματικό επίπεδο (για την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης), σχεδιασμός νέων μαθημάτων επιλογής σε θέματα φύλου και ισότητας, πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση των μαθημάτων και διάχυση των αποτελεσμάτων.

Πράξη 4.2.1.γ.: Υποτροφίες Έρευνας σε Θέματα Φύλου και Ισότητας με Προτεραιότητα στη Βασική Έρευνα³⁸⁸

Στόχος της **Κατηγορίας Πράξης γ** είναι η ενίσχυση της έρευνας στα Α.Ε.Ι. της χώρας με προτεραιότητα στη βασική έρευνα με χρηματοδότηση της ανάληψης και περαίωσης προδιαγεγραμμένου ερευνητικού έργου σε θέματα φύλου και ισότητας στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών-διδακτορικών σπουδών, με παραδοτέα τις διατριβές και δημοσιεύσεις που απορέουν από τις ερευνητικές χρηματοδοτήσεις.

Πράξη 4.2.1.δ.: Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων στα Πανεπιστήμια σε Θέματα Φύλου και Ισότητας³⁸⁹

Στο πλαίσιο της **Κατηγορίας Πράξης δ**, προβλέπεται η χρηματοδότηση ερευνητικών ομάδων στα

385 Στο ίδιο, σ. 289.

386 Στο ίδιο, σ. 290.

387 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σσ. 290-291.

388 Στο ίδιο, σσ. 291-292.

389 Στο ίδιο, σ. 292.

Πανεπιστήμια που μπορεί να έχουν δια-τμηματικό/διεπιστημονικό χαρακτήρα και οι οποίες θα διεξάγουν έρευνα σε θέματα φύλου και ισότητας.

Οι ομάδες αυτές θα αποτελούνται από μέλη Δ.Ε.Π., μεταδιδάκτορες/-ισες, ερευνητές/-τριες και μεταπτυχιακούς/-ές φοιτητές/-τριες. Επίσης, δύνανται να συμμετέχουν και μέλη Ε.Π. από τα Τ.Ε.Ι., καθώς και ερευνητές/-τριες των οποίων η ερευνητική ή/και η επαγγελματική εμπειρία μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματικότερη διεξαγωγή της έρευνας. Παραδοτέα της συγκεκριμένης Κατηγορίας Πράξης είναι οι δημοσιεύσεις που θα προκύψουν από τα ερευνητικά προγράμματα κατά τη διάρκεια της υλοποίησης των προγραμμάτων και οι εκθέσεις με τα αποτελέσματα ύστερα από την ολοκλήρωσή τους.

Πράξη 4.2.1.ε.: Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων στα Τ.Ε.Ι. σε Θέματα Φύλου και Ισότητας³⁹⁰

Στο πλαίσιο της **Κατηγορίας Πράξης ε**, προβλέπεται η χρηματοδότηση ερευνητικών ομάδων στα Τ.Ε.Ι. που μπορεί να έχουν δια-τμηματικό/διεπιστημονικό χαρακτήρα και οι οποίες θα διεξάγουν έρευνα σε θέματα φύλου και ισότητας. Οι ομάδες αυτές θα αποτελούνται από μέλη Ε.Π., ερευνητές/-τριες και μεταπτυχιακούς/-ές φοιτητές/-τριες. Δύνανται, ωστόσο, να συμμετάσχουν και μέλη Δ.Ε.Π. από τα Πανεπιστήμια της χώρας. Όπως και στην προηγούμενη Κατηγορία Πράξης, παραδοτέα θα αποτελέσουν οι δημοσιεύσεις και οι εκθέσεις με τα αποτελέσματα από την ολοκλήρωση των προγραμμάτων.

4.1 Συνοπτικός Απολογισμός του Δράσεων του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II

Η μελέτη με τίτλο: «Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων στο Φύλο των Δράσεων του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II» του Παρατηρητηρίου για την Ισότητα στην Εκπαίδευση –όπως διαφαίνεται και από τον τίτλο– έχει αφιερωθεί αποκλειστικά στην αξιολόγηση των επιπτώσεων των δράσεων του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II στην ισότητα των φύλων. Η παρούσα ενότητα, επομένως, σκοπό έχει να παρουσιάσει επιγραμματικά την πορεία υλοποίησης των στόχων που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Σημειώνεται, ωστόσο, το γεγονός ότι αρκετές από τις Πράξεις του Προγράμματος βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη και, επομένως, όλα τα στοιχεία που παρουσιάζονται υπόκεινται σε αλλαγές.

4.1.1 Δράσεις στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Σε ό,τι αφορά τις δράσεις για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στη διάρκεια του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006, ενδεικτικά επιτεύχθηκαν τα ακόλουθα:³⁹¹

- 4.909 εκπαιδευτικοί επιμορφώθηκαν σε προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων.
- 487 παρεμβατικά προγράμματα υλοποιήθηκαν για την προώθηση της ισότητας των φύλων.
- 69.150 μαθητές/-τριες Γενικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης ωφελήθηκαν από παρεμβατικά προγράμματα.
- 15.020 μαθητές/-τριες Γενικής και Τεχνικής Εκπαίδευσης ωφελήθηκαν από προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού με τη διάσταση του φύλου.

Τέλος, **εμπλουτίζονται οι βιβλιοθήκες 764 δημοσίων Τ.Ε.Ε. και Ι.Ε.Κ.** της χώρας με βιβλία σχετικά με θέματα ισότητας των φύλων και παράλληλα και έχει ξεκινήσει η online σύνδεση των βιβλιοθηκών των Τ.Ε.Ε. και Ι.Ε.Κ. με τη βιβλιοθήκη γυναικείων θεμάτων της Γενικής Γραμματείας Ισότητας.³⁹²

4.1.2 Δράσεις στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Στο πλαίσιο της Εθνικής πολιτικής για την προώθηση της Ισότητας των Φύλων και των Γυναικείων Σπουδών στην **τριτοβάθμια εκπαίδευση**, υλοποιούνται 12 Προγράμματα Σπουδών σε **Προπτυχιακό Επίπεδο** (σε 8 Α.Ε.Ι. και σε 4 Τ.Ε.Ι.), τα οποία ενσωματώνουν στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση

390 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. (2007). *ό.π.*, σ. 292-293.

391 Στο ίδιο, σ. 62.

392 Πραγματική Οικονομική Ανάπτυξη & Κοινωνική Συνοχή: Κυβερνητικό έργο 2004-2007 (Available at: http://www.nd.gr/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=220, accessed 21 July 2008).

μαθήματα ή κύκλους μαθημάτων για την ισότητα των φύλων. Παράλληλα, υλοποιούνται 4 **Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών** σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) με στόχο την εξειδίκευση στα θέματα ισότητας των φύλων. Μέσω των προγραμμάτων αυτών, η οπτική του φύλου ενσωματώνεται στις κοινωνικές επιστήμες και διευρύνονται οι Γυναικείες Σπουδές και οι σπουδές φύλου στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, από το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003 ξεκίνησαν να χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ (Μέτρο 4.2, κατηγορία πράξης 4.2.1.β) και να λειτουργούν σε ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τα εξής Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Π.Π.Σ.):

Το «**Διατμηματικό Π.Π.Σ. για Θέματα Φύλου και Ισότητας**» στο **Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών**: σκοπός του Προγράμματος είναι να εξοικειωθούν οι φοιτητές/-τριες με τις φεμινιστικές και πολιτισμικές θεωρίες και να καλλιεργήσουν την κριτική προσέγγιση στην επιστημονική γνώση αναφορικά με τη διάσταση του φύλου, με απώτερο στόχο την ευαισθητοποίηση ολόκληρης της ακαδημαϊκής κοινότητας στην άρση των κοινωνικών ανισοτήτων. Στο πλαίσιο του Προγράμματος αυτού προσφέρονται επτά (7) συνεκτικοί κύκλοι μαθημάτων που αφορούν στη σύνδεση του φύλου με διάφορες θεματικές ενότητες (φύλο και γλώσσα, φύλο και Μ.Μ.Ε., φύλο και εκπαίδευση κ.ά.). Στόχος του Προγράμματος είναι, επίσης, η ανάπτυξη συνεργασίας με άλλα ευρωπαϊκά και αμερικανικά κέντρα και Ινστιτούτα.

Το Π.Π.Σ. με τίτλο «**Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Κοινωνικές Επιστήμες**» του **Παντείου Πανεπιστημίου**, στο πλαίσιο του οποίου διδάσκονται τριάντα (30) μαθήματα που ενσωματώνουν τη διάσταση του φύλου στα έξι (6) συνεργαζόμενα τμήματα του Πανεπιστημίου. Στόχος του Προγράμματος, σε συνδυασμό με την παράλληλη λειτουργία του **Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου και Ισότητας**,³⁹³ είναι η ένταξη των θεμάτων φύλου και ισότητας στις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες μέσα από μια σειρά δράσεων, η καλλιέργεια του ενδιαφέροντος των φοιτητών/-τριών στα θέματα αυτά και η πληροφόρησή τους για τις επαγγελματικές επιλογές και προοπτικές που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων. Στόχος του Εργαστηρίου είναι να συνδυάσει τις θεωρητικές προσεγγίσεις της έμφυλης διάστασης της κοινωνίας με τη διδασκαλία και έρευνα στον τομέα των άμεσων ή έμμεσων επιπτώσεων των δημόσιων πολιτικών στην ισότητα των φύλων σε όλα τα πεδία εφαρμογής τους, όπως στην κοινωνική προστασία, την οικογένεια, την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση, τις εργασιακές σχέσεις, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τη μετανάστευση, τα κοινωνικά κινήματα κ.ά. Το εργαστήριο στοχεύει επίσης στην κάλυψη σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο των διδακτικών και ερευνητικών αναγκών του Τμήματος, καθώς και άλλων ακαδημαϊκών μονάδων του Παντείου Πανεπιστημίου σε θέματα που εμπíπτουν στα αντικείμενα του εργαστηρίου.

Το Π.Π.Σ. για **Θέματα Ισότητας των Φύλων** του **Πανεπιστημίου Πειραιά**, το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-4, περιλαμβάνει μια σειρά μαθημάτων, τα οποία αφορούν κυρίως στην κοινωνιολογική και φεμινιστική οπτική του κοινωνικού φύλου και στην εξάλειψη των στερεοτυπικών αντιλήψεων για τα δύο φύλα. Στόχος του Προγράμματος είναι η ευαισθητοποίηση των φοιτητών/-τριών σε αυτά τα ζητήματα μέσα από συγκεκριμένες δράσεις στο πλαίσιο του Πανεπιστημίου.

Το **Διατμηματικό Π.Π.Σ. για Θέματα Φύλου και Ισότητας** του **Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**, το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004, διαρθρώνεται σε τρεις (3) ενότητες μαθημάτων (εισαγωγικών, γενικής κατεύθυνσης και θεματικών κύκλων κατεύθυνσης), τα οποία προσφέρονται στους/στις φοιτητές/-τριες των 10 συνεργαζόμενων τμημάτων του. Στόχος του Προγράμματος είναι η εξοικείωση των φοιτητών/-τριών με την κοινωνική κατασκευή του φύλου και η διερεύνηση των ανισοτήτων στην επιστημονική γνώση, καθώς και των μηχανισμών νομιμοποίησής τους.

Το **Διατμηματικό Π.Π.Σ. για Θέματα Φύλου και Ισότητας** του **Πανεπιστημίου Θεσσαλίας**, το οποίο λειτουργεί από τον Μάιο του 2003, περιλαμβάνει έναν ενιαίο κύκλο μαθημάτων, καθώς και ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών δραστηριοτήτων, με στόχο την ευαισθητοποίηση της ακαδημαϊκής κοινότητας σε ζητήματα φύλου και ισότητας και την ανάδειξη της σημασίας των σπουδών φύλου. Το πρόγραμμα, στο οποίο συνεργάζονται πέντε (5) τμήματα του Πανεπιστημίου, περιλαμβάνει: την εισαγωγή και αναμόρφωση μαθημάτων, τη δικτύωση με άλλα πανεπιστήμια και ερευνητικούς φορείς που ασχο-

393 ΥΑ 47964/Β1. *Ίδρυση Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και καθορισμός του εσωτερικού του κανονισμού* (ΦΕΚ 926/Β/ 17.07.06).

λούνται με τις Γυναικείες Σπουδές και τη δημοσιοποίηση των ζητημάτων φύλου μέσω συμποσίων, ημερίδων και διαλέξεων.

Το **Διατμηματικό Π.Π.Σ.** σε θέματα Φύλου και Ισότητας με τίτλο: **«Το Φύλο στις Κοινωνικές Επιστήμες: Σύγχρονες Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις και Προοπτικές στην Έρευνα και την Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση»** του Πανεπιστημίου Κρήτης, το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004, ενσωματώνει τη διάσταση του φύλου στην εκπαιδευτική διαδικασία και την έρευνα. Το πρόγραμμα δομείται σε τέσσερις (4) τύπους δράσεων (μαθήματα επιλογής για το κοινωνικό φύλο, εργαστήριο έρευνας και εκπαίδευσης για το κοινωνικό φύλο, διαρκές σεμινάριο διδασκόντων/-ουσών και επιστημονικές συναντήσεις για το κοινωνικό φύλο). Στοχεύει στον ορισμό του κοινωνικού φύλου, τη διερεύνηση των διαιρέσεων που αυτό έχει επιφέρει κατά καιρούς σε διάφορα επίπεδα και κυρίως του αποκλεισμού των γυναικών από το δημόσιο βίο.

Ο **Κύκλος Διεπιστημονικών Μαθημάτων σε Θέματα Φύλου και Ισότητας** στο Πανεπιστήμιο **Αιγαίου**: Στο πρόγραμμα αυτό, που λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004, διδάσκονται δέκα (10) διεπιστημονικά/διαθεματικά για τους ρόλους και τις διαφορές των δύο φύλων μαθήματα. Το Πρόγραμμα, σε συνδυασμό με την παράλληλη λειτουργία του Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου, στοχεύει στην ευαισθητοποίηση της ακαδημαϊκής κοινότητας σε θέματα ισότητας των φύλων, στην παραγωγή και διάχυση νέας επιστημονικής γνώσης στα ζητήματα αυτά και στη δικτύωση με πανεπιστήμια και κέντρα γυναικείων σπουδών στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Το **Π.Π.Σ.** με τίτλο: **«Φύλο και Χώρος»**, της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πανεπιστημίου, στόχος του οποίου είναι η εισαγωγή της οπτικής του φύλου σε νέα και ήδη υπάρχοντα μαθήματα, ώστε να ενισχυθεί η δυνατότητα έκφρασης της διαφορετικότητας στο χώρο. Η λειτουργία του Προγράμματος βασίζεται στη φεμινιστική προσέγγιση του χώρου μέσα από τη διάσταση του φύλου, αποσκοπεί στην εξάλειψη του στερεοτυπικού διαχωρισμού «γυναικείων» και «ανδρικών» χώρων και στην ενίσχυση της προσέγγισης αυτής στο ακαδημαϊκό και επαγγελματικό πλαίσιο.

Το **Π.Π.Σ.** σε **Θέματα Φύλου και Ισότητας** του **Τ.Ε.Ι. Αθήνας**, το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004 και προβλέπεται να λειτουργεί έως και το 2016-2017, στόχο έχει την εισαγωγή μαθημάτων σχετικών με το φύλο και την ενημέρωση των φοιτητών/-τριών στα ζητήματα αυτά, καθώς και τη δικτύωση και συνεργασία με άλλα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και επιστημονικές ενώσεις για την υλοποίηση κοινών εκπαιδευτικών και ερευνητικών προγραμμάτων, ώστε να προωθηθεί η ισότητα των φύλων. Στο Πρόγραμμα διδάσκεται ένα μάθημα για θέματα φύλου και ισότητας σε δύο τμήματα του Τ.Ε.Ι., στο οποίο διερευνάται η θέση της γυναίκας σε σχέση με διάφορες θεματικές ενότητες. Επίσης, λειτουργεί και **«Επιτροπή για την Προώθηση της Ισότητας»**, με στόχο την ευαισθητοποίηση της ακαδημαϊκής κοινότητας και διεξάγονται σχετικές ημερίδες, εκθέσεις και ερευνητικά προγράμματα.

Το **Π.Π.Σ.** σε **Θέματα Φύλου και Ισότητας** του **Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρας**, το οποίο λειτουργεί από το 2003, στοχεύει στην πολυεπίπεδη εκπαίδευση των φοιτητών/-τριών στην ισότητα των φύλων και τις διαφορετικές διαστάσεις των προσωπικών σχέσεων, μέσα από την οργάνωση ενός κύκλου τριών (3) μαθημάτων που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων, τη διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας πάνω στα ζητήματα αυτά και διάφορες δράσεις ευαισθητοποίησης της ακαδημαϊκής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας.

Το **Π.Π.Σ.** για την **Ισότητα των Φύλων** του **Τ.Ε.Ι. Κρήτης** (Παράρτημα Χανίων): Στο πλαίσιο του Προγράμματος αυτού, το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2006-2007, διδάσκονται τέσσερα (4) προαιρετικά μαθήματα που αφορούν σε γυναικεία θέματα, τη σύνδεση του φύλου με την τεχνολογία, τις διαφυλικές σχέσεις και την ανάπτυξη δεξιοτήτων για ενίσχυση της διεκδικητικότητας των γυναικών στο εργασιακό πλαίσιο.

Τέλος, στο **Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας** λειτούργησε από το 2004-2008 Π.Π.Σ. σε θέματα φύλου και ισότητας, όπως προκύπτει από την τελευταία ενημέρωση για τις ενταγμένες πράξεις στο **Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.**³⁹⁴

Επίσης, στο πλαίσιο του **Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II** (Μέτρο 4.2, Κατηγορία Πράξης 4.2.1.α) ξεκίνησαν να χρηματοδοτούνται και να λειτουργούν στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα τα εξής Μεταπτυχιακά

394 Βλ. ενταγμένες πράξεις στο **Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.**, ημερομηνία αναφοράς 31-07-2008 (Available at: http://www.epeaek.gr/epeaek/sitecontent/Entagmenes_Praxis_31_7_08_Site.zip, accessed 15 September 2008).

Προγράμματα Σπουδών (Π.Μ.Σ.) που αφορούν σε ζητήματα φύλου και ισότητας:

Το Π.Μ.Σ. **«Φύλο και Θρησκεία»** του Τμήματος Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στόχος του οποίου είναι η προαγωγή της γνώσης και της έρευνας στην ισότητα των φύλων εντός του ακαδημαϊκού πλαισίου, μέσα από την ευαισθητοποίηση της ακαδημαϊκής κοινότητας και τη μελέτη των ζητημάτων ισότητας και φύλου στο χώρο της θρησκείας.

Το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: **«Ειδίκευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της Ισότητας των Φύλων»** του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Το Πρόγραμμα αυτό λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003³⁹⁵ με στόχο την κατάρτιση εκπαιδευτικών και σχολικών ψυχολόγων σε θέματα διαμόρφωσης των ταυτοτήτων φύλου και ισότητας των φύλων, ώστε να αποτελέσουν τον πυρήνα στήριξης της εκπαιδευτικής πολιτικής για την ισότητα των φύλων και προώθησης και διδασκαλίας των Γυναικείων Σπουδών σε ακαδημαϊκό πλαίσιο. Από το 2004 λειτουργεί, στο πλαίσιο του ίδιου Προγράμματος, και το **«Κέντρο έρευνας, τεκμηρίωσης, πληροφόρησης και συμβουλευτικής για την εκπαίδευση και το φύλο»**.

Το Π.Μ.Σ. **«Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας»** του Τμήματος Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου: Το Πρόγραμμα λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005³⁹⁶ και στοχεύει στην παραγωγή και διάχυση της επιστημονικής γνώσης σε θέματα φύλου και ισότητας, νέων μορφών απασχόλησης και εκπαίδευσης και νέων τεχνολογιών, αποσκοπώντας στην κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας για εξειδικευμένους/-ες επιστήμονες σε αυτά τα ζητήματα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Μέσα από έναν ετήσιο κύκλο μαθημάτων, προσφέρονται στους/στις φοιτητές/-τριες εισαγωγικά μαθήματα, μαθήματα ειδίκευσης στο αντικείμενο, καθώς και ένας θερινός κύκλος σεμιναριακών μαθημάτων (workshops) για εμπάθυση σε επιμέρους αντικείμενα του Προγράμματος.

Το Π.Μ.Σ. **«Γυναίκες και Φύλο: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις»** του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, το οποίο λειτουργεί από τον Ιανουάριο του 2003. Στόχος του είναι η εξειδίκευση ερευνητών/-τριών και επιστημόνων στις Γυναικείες Σπουδές και στις σπουδές φύλου, ώστε να συμβάλουν στην προώθηση της ισότητας των φύλων και στην προσαρμογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις νέες ανάγκες των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η διεπιστημονική του προσέγγιση συνίσταται στη διδασκαλία δώδεκα (12) μαθημάτων μέσα από διαλέξεις, ομάδες εργασίας και εκπόνηση ερευνητικών εργασιών.

Τέλος, στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II υπάρχουν τρία (3) Ερευνητικά Προγράμματα (Πυθαγόρας, Ηράκλειτος και Αρχιμήδης), μέσω των οποίων υλοποιούνται ερευνητικά προγράμματα σε θέματα ισότητας.

Κλείνοντας, δε θα μπορούσαμε να παραλείψουμε να σημειώσουμε τη χρήση της σεξιστικής γλώσσας σε όλα τα νομοθετικά και άλλα κείμενα που ανασκοπήθηκαν από την ερευνητική ομάδα. Εάν δεν υιοθετηθεί μια πολιτική συγγραφής αλλά και μετάφρασης των κειμένων -και ειδικά των επίσημων κυβερνητικών κειμένων- με την οπτική του φύλου, τότε όλες οι δράσεις για την ισότητα των φύλων θα συνεχίσουν να απευθύνονται σε όλους (αντί σε όλους και όλες). Το επιχείρημα αυτό θα μπορούσε κανείς να το αντικρούσει λέγοντας ότι η συγκεκριμένη πολιτική θα μπορούσε να είναι ο τελευταίος τροχός της αμάξης... Ξεκινώντας όμως από τη συγκεκριμένη πολιτική πρωτοβουλία, η οποία είναι ούτως ή άλλως και απολύτως ανέξοδη, θα μπορούσε να προετοιμαστεί το έδαφος των επόμενων ριζικότερων αλλαγών, οι οποίες θα απευθύνονται πλέον σε όλους τους Έλληνες και όλες τις Ελληνίδες.

Συμπερασματικά...

Αδιαμφισβήτητα, το φύλο αποτελεί έναν από τους βασικούς άξονες γύρω από τον οποίο περιστρέφονται διακρίσεις και ανισότητες στο χώρο της εκπαίδευσης. Η αναγνώριση αυτής της διάστασης

395 ΥΑ αριθ. 22337/Β7. Έγκριση Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο: **«Ειδίκευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της Ισότητας των Φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία»** του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής και του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. (ΦΕΚ 774/Β/ 17.06.2003).

396 ΥΑ υπ' αριθ. 48361/Β7. Έγκριση Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου με τίτλο **«Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας»** (ΦΕΚ 1156/Β/ 30.07.2004).

τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο οδήγησε τη χώρα μας στην υιοθέτηση και τη θέσπιση σημαντικών νομοθετικών διατάξεων που αποτέλεσαν τις νομικές βάσεις για τη χάραξη πολιτικών και σχεδίων δράσης για την ισότητα των φύλων. Οι εθνικές πολιτικές για την ισότητα δέχθηκαν σε μεγάλο βαθμό την επίδραση από πολιτικές που χαρακτήθηκαν σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, και πολλές εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις -αν όχι όλες- έχουν αρθρωθεί σε συνάφεια με το περιεχόμενο των Διεθνών Συμβάσεων και των Κοινοτικών Οδηγιών.

Στη χώρα μας, έχουν κυρωθεί με εθνικούς Νόμους οι περισσότεροι κανόνες διεθνούς δικαίου (Διακηρύξεις του Ο.Η.Ε. και Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης) για την προώθηση της ισότητας των φύλων, της εξάλειψης των διακρίσεων και της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από το 1983 έχει δεσμευτεί η Ελλάδα να λαμβάνει όλα τα κατάλληλα μέτρα για την **εξασφάλιση της ισότητας των φύλων και της εξάλειψης των στερεοτύπων φύλου σε όλες τις μορφές και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης** (CEDAW).

Το ίδιο συμβαίνει κατά την τελευταία δεκαετία και με τις Συνθήκες του Ευρωπαϊκού Δικαίου όσον αφορά στα παραπάνω ζητήματα και τη μεταφορά των Οδηγιών της Ε.Ε. για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό δίκαιο. Οι Οδηγίες αυτές που έχουν μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο, εμπλουτίζοντάς το, παρέχουν ουσιαστικές βάσεις για την εφαρμογή συγκεκριμένων ρυθμίσεων και τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων για την προώθηση της ισότητας των φύλων. Σημαντικό ρόλο, βέβαια, στη διασφάλιση της εφαρμογής τους κατέχουν οι φορείς παρακολούθησης της εφαρμογής των διατάξεων των σχετικών νόμων. Οι εξελίξεις αυτές, ωστόσο, χρονολογούνται σε σχετικά πρόσφατο χρονικό πλαίσιο, γεγονός το οποίο δε μας επιτρέπει να συναγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για την πορεία της ουσιαστικής εφαρμογής τους ή του κατά πόσο αποτέλεσαν όντως πρόσφορο έδαφος περαιτέρω ρυθμίσεων.

Τα τελευταία χρόνια έχει καταγραφεί μια σημαντική νομοθετική εξέλιξη όσον αφορά στην εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα. Ο ρόλος της εκπαίδευσης, άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο Σύνταγμα της χώρας μας, θεωρείται υψίστης σημασίας, εφόσον το επίπεδο εκπαίδευσης ενός πληθυσμού ασκεί αξιολογούμενη επίδραση στη συνολική κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Η αναθεώρηση του Συντάγματος διεύρυνε την οδό για την επίτευξη ουσιαστικής ισότητας των φύλων. Τέθηκαν οι εθνικές προτεραιότητες για την ισότητα των φύλων, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα για τη χρονική περίοδο 2001-2006, το οποίο εντασσόταν στη Στρατηγική-Πλαίσιο της χώρας για την ενσωμάτωση των πολιτικών ισότητας σε όλους τους τομείς πολιτικής δράσης, ενώ παράλληλα τέθηκαν οι Εθνικές Προτεραιότητες και οι Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων για το 2004-2008. Η καταπολέμηση των στερεοτύπων φύλου αποτέλεσε προτεραιότητα για την εν λόγω χρονική περίοδο. Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (2000-2006) και συγκεκριμένα το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. είχαν ως στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων μέσω της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές, καθώς και μέσω της υλοποίησης θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών. Τρεις από τους άξονες του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. στόχευαν στην ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση μέσω εφαρμογής ειδικών παρεμβάσεων και μέτρων ευαισθητοποίησης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Σε θεσμικό επίπεδο συστάθηκαν νέοι μηχανισμοί, όπως η Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα των Φύλων και η Μόνιμη Κοινοβουλευτική Επιτροπή Ισότητας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η πλέον πρόσφατη εξέλιξη σε επίπεδο προτεραιοτήτων διαγράφεται στο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α.) 2007-2013 και, πιο συγκεκριμένα, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια βίου Μάθηση», το οποίο αφορά στην εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής για την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση. Στο Ε.Π. ειδική μέριμνα δίνεται, μεταξύ άλλων: α) στην προώθηση της ισότητας των φύλων και των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, και β) στην πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων.

Παρ' όλο, λοιπόν, που η πολιτική της ισότητας των φύλων στην Ελλάδα ξεκίνησε από τις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες και μέχρι την είσοδο της χώρας μας στην Ε.Ε. δε γινόταν φυσικά ούτε λόγος για χάραξη εθνικών πολιτικών για την ισότητα, τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται σημαντικά βήματα στην προώθηση της ισότητας των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Εφαρμόζονται προγράμματα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού με βάση τη διάσταση του φύλου, καταβάλλονται προσπάθειες σχεδιασμού ή/και αναμόρφωσης του διδακτικού υλικού, ώστε να αποφεύγεται η αναπαραγωγή στερεοτύπων του φύλου και παράγεται εκπαιδευτικό υλικό για την εισαγωγή θεμάτων ειδικά για την ισότητα των φύλων. Επίσης, προωθούνται θετικές δράσεις υπέρ των γυναικών στο πλαίσιο της ανώ-

τατης αλλή και της δια βίου εκπαίδευσης, με ειδικά προγράμματα σε θέματα ισότητας και παρέχονται κίνητρα (π.χ. υποτροφίες) για την προσέλκυση γυναικών σε τομείς όπου υποεκπροσωπούνται.

Ωστόσο, ο στόχος της εφαρμογής πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση επικεντρώθηκε, ως επί το πλείστον, στη βελτίωση της εκπαιδευτικής προετοιμασίας των γυναικών, η οποία θα τις υποβοηθήσει να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και να εξελιχθούν επαγγελματικά. Αποτελεί, δηλαδή, και πάλι το μέσο και όχι το σκοπό, όπως θα όφειλε.

Οι εθνικές πολιτικές για την ισότητα θα λέγαμε ότι δε φαίνονται να είναι καινοτομικές αλλή και δε δείχνουν να στηρίζονται σε ουσιαστική βούληση υιοθέτησης συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής για την άρση των στερεοτύπων και την καταπολέμηση των παραγόντων που τα ευνοούν και τα διαιωνίζουν εντός του χώρου της εκπαίδευσης και των διαδικασιών της.

Από τις εθνικές πρωτοβουλίες απουσιάζουν παντελώς συντονισμένες, ολοκληρωμένες και συνεχιζόμενες δράσεις εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας των φύλων τόσο στην αρχική όσο και στην συνεχιζόμενη κατάρτισή τους. Για επιμόρφωση διευθυντών/-τριών και υποδιευθυντών/-τριών των σχολείων αλλή και γενικότερα **των ατόμων που κατέχουν θέσεις λήψης αποφάσεων** στην εκπαίδευση... ούτε λόγος. Επίσης, η αναμόρφωση των σχολικών εγχειριδίων, των αναλυτικών προγραμμάτων και των προγραμμάτων σπουδών δείχνει να βαίνει με πολύ βραδείς ρυθμούς. Η σχετική δράση άλλωστε που προβλεπόταν στο Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II για τη μελέτη ολόκληρου του υπάρχοντος διδακτικού υλικού από την οπτική του φύλου φαίνεται σαν να μην άρχισε ποτέ. Στις δράσεις για την καταπολέμηση των στερεοτύπων αντιλήψεων για το ρόλο των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία, ελάχιστη έμφαση δόθηκε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση - σε αντίθεση με τους σχετικούς προγραμματικούς σχεδιασμούς και τις προτεραιότητες που είχαν τεθεί.

Παρ' όλο που η ισότητα των φύλων, σε θεσμικό επίπεδο, είναι κατοχυρωμένη, το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο δείχνει να μην επαρκεί για την κατάργηση των ανισοτήτων μεταξύ των φύλων στην πράξη. Στο παρελθόν η εκπαίδευση αποτελούσε αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών, και σήμερα, παρ' όλο που οι γυναίκες έχουν κατακτήσει τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο υψηλούς δείκτες εκπαίδευσης, δεν έχουν πάψει να υφίστανται διακρίσεις. Αν και δεν εμφανίζεται πλέον αριθμητική υπεροχή των ανδρών στο σύνολο των εκπαιδευτικών βαθμίδων πλην του διδακτορικού επιπέδου, όπως θα δούμε και στο επόμενο μέρος της μελέτης, διακρίσεις εμφανίζονται σε διάφορους άλλους τομείς της εκπαίδευσης, όπως για παράδειγμα στις κατευθύνσεις και τους τομείς σπουδών που επιλέγονται, οι οποίοι βάσει στερεοτύπων «ταιριάζουν» στο ένα από τα δύο φύλα.

Ο τρόπος με τον οποίο συνεχίζουν να αναπαριστώνται και να δομούνται οι σχέσεις των δύο φύλων σε πλαίσια, όπως το σχολείο, η οικογένεια και τα Μ.Μ.Ε., παραμένει ακόμα προσκολλημένος σε στερεοτυπικές αντιλήψεις.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΦΥΛΟΜΕΤΡΩΝΤΑΣ...
ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το παρόν κεφάλαιο έχει ως στόχο να περιγράψει και να αποτυπώσει με αριθμούς την επικρατούσα κατάσταση όσον αφορά στη συμμετοχή ανδρών και γυναικών, κοριτσιών και αγοριών, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης, επομένως, το εκπαιδευτικό σύστημα προσεγγίζεται ως χώρος εργασίας (για τους/τις εκπαιδευτικούς), ως χώρος εκπαίδευσης (για τους/τις μαθητές/-τριες), αλλά και ως χώρος λήψης αποφάσεων (και για τους δύο πληθυσμούς).

Η διερεύνηση, ανίχνευση και ανάδειξη των ασυμμετριών μεταξύ των φύλων που τυχόν υπάρχουν σε όλα τα επίπεδα και τις λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος είναι σημαντική για πολλούς λόγους, οι κυριότεροι από τους οποίους συνοψίζονται παρακάτω:

1. Η έντονη ασυμμετρία φύλου είναι μια πρώτη ένδειξη για την ύπαρξη διακρίσεων. Η αναγνώριση των ασυμμετριών, επομένως, αποτελεί το πρώτο βήμα για την ανίχνευση και αντιμετώπιση των διακρίσεων.
2. Η έντονη ασυμμετρία από μόνη της μπορεί να οδηγήσει σε διακρίσεις. Η έντονη ασυμμετρία φύλου, για παράδειγμα, μεταξύ νηπιαγωγών, φιλολόγων, μαθηματικών, γυμναστών/-τριών κ.λπ., μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση στερεοτυπικών αντιλήψεων των μαθητών/-τριών για το ποια επαγγέλματα θεωρούνται «ανδρικά» ή «γυναικεία». Αυτή η «άτυπη εκπαίδευση», με τη σειρά της, έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της ασυμμετρίας, στην επιλογή παραδοσιακών –βάσει του φύλου– κατευθύνσεων και επαγγελμάτων από τις μαθήτριες και τους μαθητές, και ως εκ τούτου τη διαιώνιση των ανισοτήτων από γενιά σε γενιά.
3. Η περιγραφή των ανισοτήτων με δεδομένα παρέχει μια ευκαιρία για τη χάραξη στοχευμένων πολιτικών και το σχεδιασμό εξειδικευμένων παρεμβάσεων.
4. Η συστηματική συλλογή τέτοιου είδους δεδομένων κατά φύλο παρέχει τη δυνατότητα παρακολούθησης της μεταβολής των ανισοτήτων είτε με την πάροδο του χρόνου είτε λόγω της εφαρμογής κάποιας συγκεκριμένης πολιτικής, γεγονός που συμβάλλει και στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της εφαρμοζόμενης πολιτικής.

Η δημιουργία όλων των πινάκων και διαγραμμάτων που περιλαμβάνονται στο παρόν κεφάλαιο έχουν βασιστεί σε πρωτογενή δεδομένα που αφορούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, τα οποία ανασύρθηκαν από τους δημοσιευμένους, στην ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, Πίνακες για την εκπαίδευση³⁹⁷, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, για τις οποίες αναφέρεται διαφορετική πηγή. Σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, επιχειρείται μια στοιχειώδης σύγκριση της ελληνικής με την ευρωπαϊκή πραγματικότητα.

397 Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος. Στατιστικά στοιχεία / Κοινωνικές στατιστικές / Παιδεία (<http://www.statistics.gr/StatMenu.asp>).

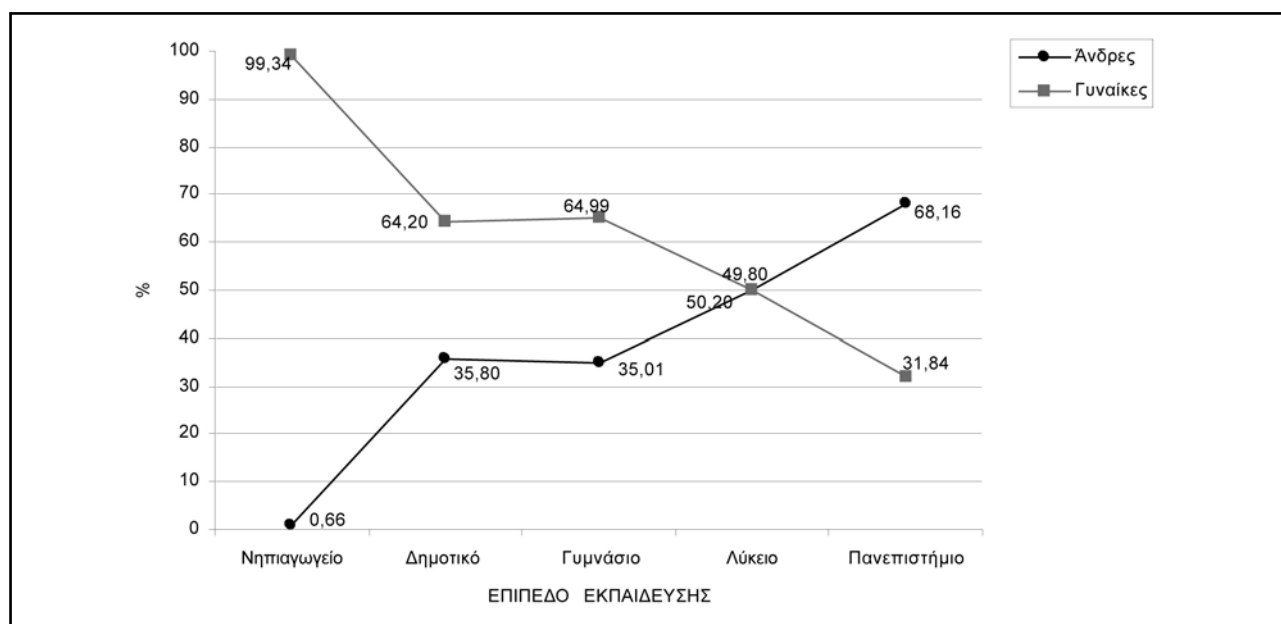
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ: ΣΧΟΛΕΙΑ ΓΕΝΟΥΣ ΘΗΛΥΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΓΕΝΟΥΣ ΑΡΣΕΝΙΚΟΥ;

Στον Πίνακα 1 και το Διάγραμμα 1, όπου παρουσιάζεται η κατανομή κατά φύλο του διδακτικού προσωπικού σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης για το σχολικό/ακαδημαϊκό έτος 2005-6, η **έντονη ασυμμετρία** στο **φύλο** των εκπαιδευτικών είναι εμφανής σε όλα τα επίπεδα, με μόνη εξαίρεση το Λύκειο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ³⁹⁸ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, ΣΤΑ ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ (ΣΧΟΛΙΚΟ/ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6)

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Σύνολο Εκπαιδευτικών	Άνδρες		Γυναίκες	
		N	%	N	%
Νηπιαγωγείο	12.334	82	0,66	12.252	99,34
Δημοτικό	64.416	23.062	35,80	41.354	64,20
Γυμνάσιο	37.679	13.192	35,01	24.487	64,99
Λύκειο	24.470	12.283	50,20	12.187	49,80
Πανεπιστήμιο	14.322	9.762	68,16	4.560	31,84

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, ΣΤΑ ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ (ΣΧΟΛΙΚΟ/ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6)

³⁹⁸ Στο Γυμνάσιο και το Λύκειο, τα δεδομένα αναφέρονται στο διδακτικό προσωπικό με πλήρες ωράριο, ενώ στο Πανεπιστήμιο στο Τακτικό Διδακτικό-Ερευνητικό Προσωπικό (μέλη ΔΕΠ) όλων των βαθμίδων.

Με άλλα λόγια, η αναλογία ανδρών-γυναικών στο νηπιαγωγείο είναι 1:175, στο δημοτικό και στο γυμνάσιο περίπου 1:2. Στο λύκειο εξισώνεται και γίνεται 1:1, ενώ, τέλος, στο πανεπιστήμιο η αναλογία αντιστρέφεται αφού, ανεξαρτήτως βαθμίδας, σε κάθε γυναίκα αντιστοιχούν τουλάχιστον δύο άνδρες πανεπιστημιακοί.

Μια ερμηνεία των δεδομένων αυτών θα μπορούσε να είναι ότι η εκπαίδευση που προηγείται του λυκείου δεν αξιολογείται ως επαρκώς «σοβαρή», ώστε να ασχοληθεί με αυτήν μεγάλος αριθμός ανδρών ή ότι η χαμηλή σπουδαιότητά της ή/και οι χαμηλές απαιτήσεις της, ως προς τις απαραίτητες δεξιότητες που πρέπει να διαθέτει ο/η διδάσκων/-ουσα, επιτρέπει την «παραχώρησή» της στο γυναικείο φύλο. Μια τέτοιου είδους ερμηνεία, ωστόσο, κινδυνεύει να χαρακτηριστεί «κακόβουλη». Από την άλλη, η «καλοπροαίρετη» ερμηνεία των δεδομένων θα ήταν ότι στις γυναίκες είναι πιο ελκυστική η διδασκαλία σε μικρότερα παιδιά ή ότι οι μικρές ηλικιακές ομάδες έχουν μεγαλύτερη ανάγκη μια παιδαγωγό-μητέρα, η οποία είναι πολύ καλύτερη σ' αυτό το ρόλο απ' ό,τι ο άνδρας παιδαγωγός. Ακόμη και σ' αυτή την ερμηνεία όμως, υποκρύπτεται ο στερεοτυπικός και παγιωμένος ρόλος της γυναίκας-μητέρας, ως ο ρόλος στον οποίο οι γυναίκες θεωρείται ότι αποδίδουν καλύτερα!³⁹⁹

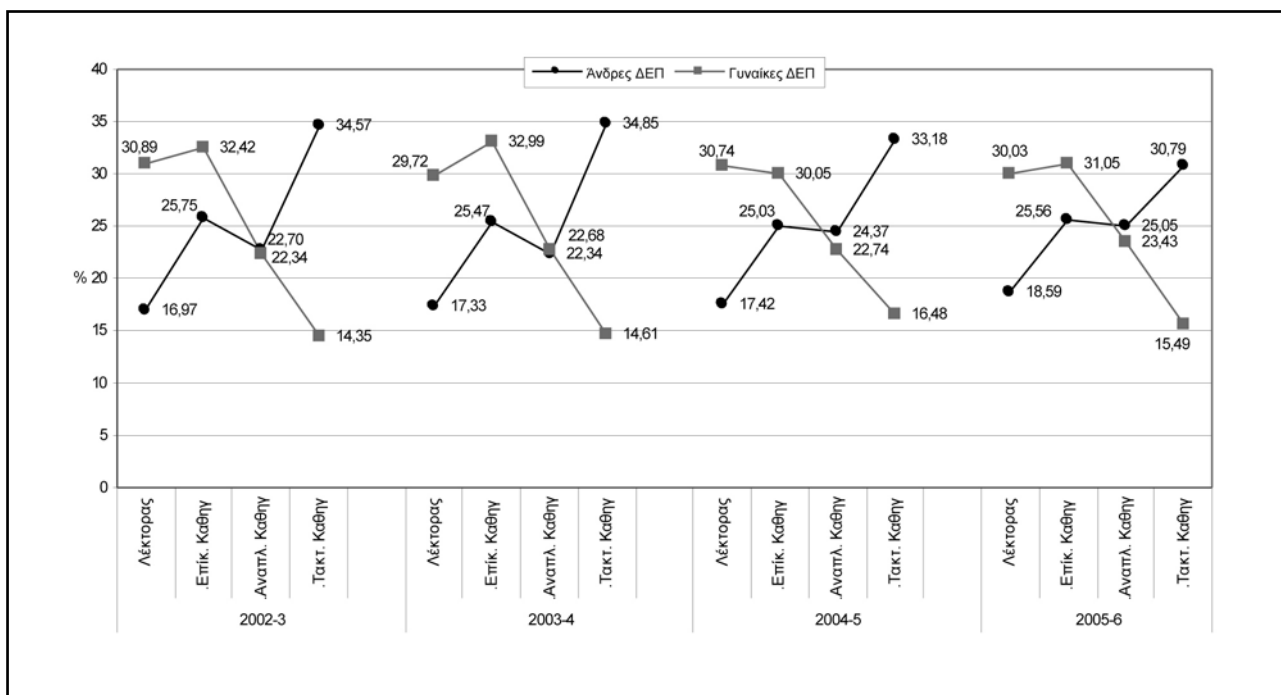
Προκειμένου, λοιπόν, να αποκρούσουμε την «κακόβουλη» ερμηνεία και να αποκομίσουμε ενδείξεις που θα μας επιτρέψουν να αποδώσουμε την παρατηρούμενη ασυμμετρία του φύλου σε άλλους παράγοντες και όχι σε στερεότυπα φύλου, τα οποία πάντα οδηγούν σε ανισότητες και, τις περισσότερες φορές, εις βάρος του γυναικείου φύλου, προχωρήσαμε στην επισκόπηση των δεδομένων που δείχνουν την εξέλιξη στις διάφορες βαθμίδες, των γυναικών και ανδρών διδασκόντων/-ουσών πανεπιστημίου (Διάγραμμα 1^ο). Εξετάσαμε, επίσης, τα δεδομένα που αφορούν στα ποσοστά ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών που καταλαμβάνουν θέσεις διεύθυνσης και υποδιεύθυνσης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν υπάρχει ισότητα μεταξύ των φύλων (Διαγράμματα 2 και 3).

Δυστυχώς, όμως, και σε αυτά τα δεδομένα η ανισότητα σε βάρος των γυναικών ήταν παραπάνω από εμφανής. Όσον αφορά στην εξέλιξη των μελών Δ.Ε.Π. στις διάφορες πανεπιστημιακές βαθμίδες, η οποία παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1 για χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών, με την πρώτη ματιά γίνεται εμφανές ότι η πορεία όλων των καμπυλών για τις γυναίκες είναι καθοδική, ενώ για τους άνδρες ανοδική. Καθώς αυτό που θέλαμε να εξετάσουμε ήταν εάν η πιθανότητα εξέλιξης των μελών Δ.Ε.Π. στις βαθμίδες είναι ανεξάρτητη του φύλου, στο διάγραμμα αυτό παρουσιάζεται το ποσοστό ανδρών και γυναικών, επί του συνόλου των καθηγητριών και καθηγητών, που έχει εκλεγεί σε κάθε βαθμίδα και όχι η αναλογία ανδρών και γυναικών σε κάθε βαθμίδα (που αναπαριστάται στο Διάγραμμα 13). Το πρότυπο, ωστόσο, που αποκαλύπτεται, είναι πλέον γνωστό: οι γυναίκες έχουν πολύ υψηλότερη πιθανότητα να βρίσκονται στις δύο χαμηλότερες βαθμίδες, ενώ οι άνδρες στην υψηλότερη βαθμίδα του τακτικού καθηγητή. Η μόνη βαθμίδα, η οποία φαίνεται να κατακτάται από ίσο ποσοστό ανδρών και γυναικών, είναι εκείνη του/της αναπληρωτή/-τριας καθηγητή/-τριας. Από τις υπόλοιπες διαφορές,⁴⁰⁰ ωστόσο, θα μπορούσαμε με κάποια ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι αυτό συμβαίνει επειδή οι άνδρες δε μένουν για πολύ διάστημα σε αυτή τη βαθμίδα (επειδή γίνονται πρωτοβάθμιοι), ενώ οι γυναίκες συνήθως δε φτάνουν σε αυτή τη βαθμίδα (επειδή μένουν για μεγάλο διάστημα στις προηγούμενες). Ένα εύρημα που είναι πραγματικά εντυπωσιακό αφορά στη μορφή των συγκεκριμένων καμπυλών, η οποία ουσιαστικά παραμένει αμετάβλητη στο χρόνο για το διάστημα των τεσσάρων ετών που μελετήθηκαν.

399 Για αυτό και «οφείλουν» να τον αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου, θυσιάζοντας μάλιστα, για χάρη του, συχνά την ακαδημαϊκή ή την επαγγελματική τους εξέλιξη.

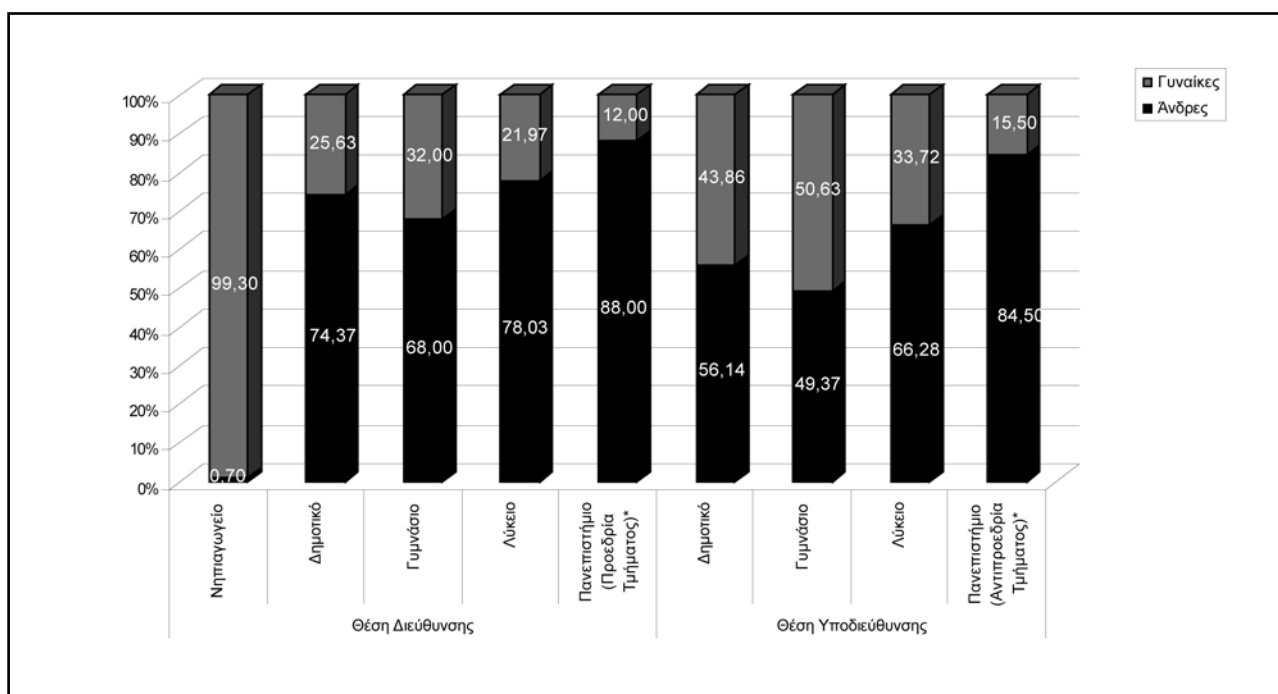
400 Εάν υπολογίσουμε τις διαφορές για το έτος 2002-3, θα δούμε ότι:

- Η πιθανότητα ενός άνδρα να είναι λέκτορας ή επίκουρος καθηγητής είναι 42,72% (16,97+25,75), ενώ η ίδια πιθανότητα για μια γυναίκα είναι 63,31% (30,89+32,42). Άρα, μία γυναίκα έχει 20,58% (63,31-42,73) περισσότερες πιθανότητες να είναι λέκτορας ή επίκουρη καθηγήτρια από ό,τι ένας άνδρας.
- Όσον αφορά στην πρώτη βαθμίδα, ένας άνδρας έχει κατά 20,22% (34,57-14,35) περισσότερες πιθανότητες να βρίσκεται στη βαθμίδα του καθηγητή από ό,τι μία γυναίκα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1Α. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΛΩΝ ΔΕΠ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Α.Ε.Ι., ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΙΔΑ, ΣΕ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΩΝ ΕΤΩΝ (2002-3 ΚΑΙ 2005-6)

Ας ξαναγυρίσουμε, λοιπόν, πίσω στο σχολείο, για να δούμε εάν η ισότητα επιτυγχάνεται τουλάχιστον στις διοικητικές θέσεις και τις θέσεις λήψης αποφάσεων των εκπαιδευτικών μας ιδρυμάτων. Παρ' ότι, όπως είδαμε παραπάνω (Πίνακας 1 & Διάγραμμα 1), οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών μέχρι και το γυμνάσιο (σε ποσοστά 64-99,3%), το μερίδιό τους στις διευθυντικές θέσεις μόλις και μετά βίας φτάνει το 32% στο γυμνάσιο, ενώ στις θέσεις υποδιεύθυνσης το μεγαλύτερο ποσοστό που καταλαμβάνεται από γυναίκες εκπαιδευτικούς είναι το 50%, επίσης στο γυμνάσιο. Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι η μόνη θέση στην οποία δεν υπολείπονται καθόλου οι γυναίκες έναντι των ανδρών είναι η θέση προϊσταμένων στα νηπιαγωγεία, στην οποία οι γυναίκες καταλαμβάνουν το 99,31% των θέσεων, προφανώς, επειδή δεν υπάρχουν άνδρες να τις διεκδικήσουν. Από τους 82, όμως, άνδρες νηπιαγωγούς που υπήρχαν το 2005-6, οι 40 (48,78%) κατείχαν θέση προϊσταμένου (βλ. Διάγραμμα 3).

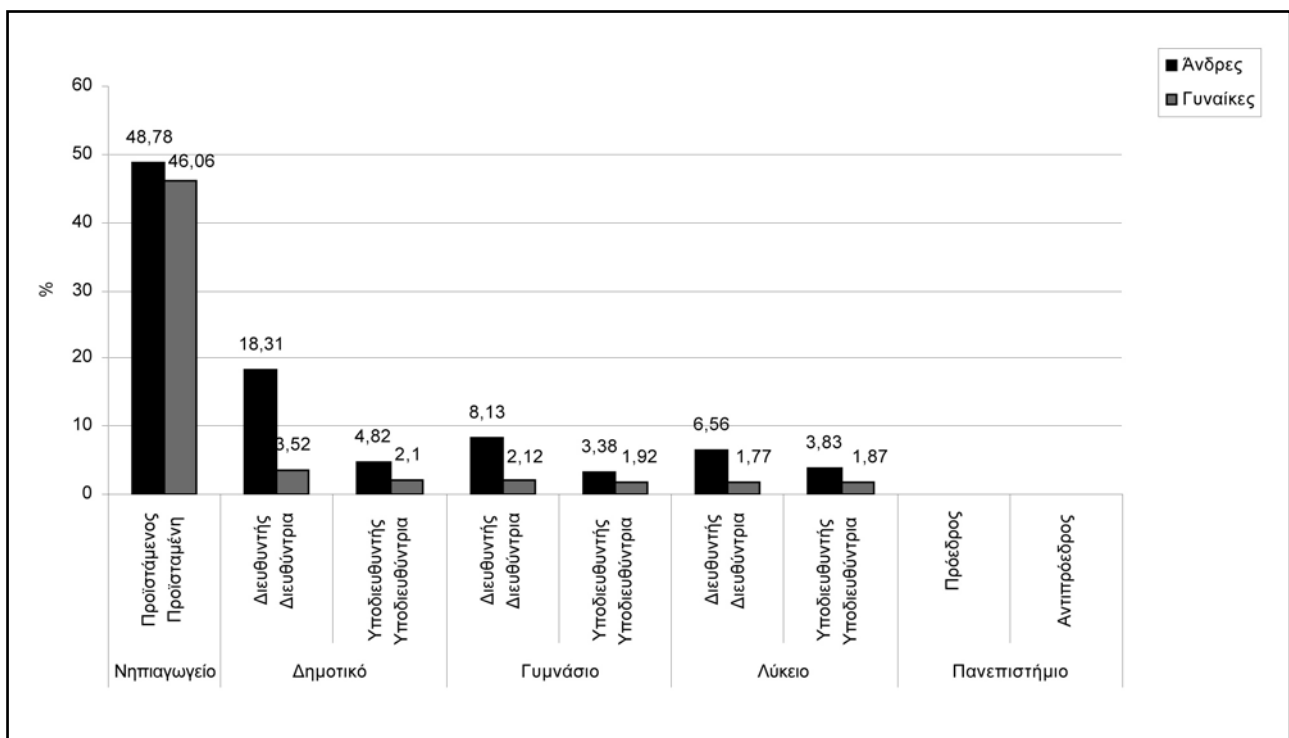
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. ΚΑΤΑΝΟΜΗ, ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ⁴⁰¹ (ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6, ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΟ ΕΤΟΣ 2003-4⁴⁰²)

Με δεδομένη, λοιπόν, την αριθμητική υπεροχή των γυναικών εκπαιδευτικών, η κατανομή των δύο φύλων στις διευθυντικές θέσεις ακόμα και σε ποσοστό 50-50 (το οποίο αποτελεί και τη μοναδική εξαίρεση που παρατηρείται στις θέσεις υποδιεύθυνσης του γυμνασίου), σημαίνει υπεραντιπροσώπηση των ανδρών και υποαντιπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις διοικητικής ευθύνης. Αυτό γίνεται άμεσα αντιληπτό εάν τα δεδομένα παρασταθούν με τη μορφή του Διαγράμματος 3, δηλαδή ως ποσοστό επί του συνόλου των εκπαιδευτικών του ίδιου φύλου, των ατόμων που καταλαμβάνουν διευθυντικές και υποδιευθυντικές θέσεις: το ποσοστό των ανδρών που καταλαμβάνει θέση διευθυντή στα δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια κυμαίνεται από 6,5% μέχρι 18,3%, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά των γυναικών ξεκινούν από 1,77% και δεν υπερβαίνουν το 3,5%. Παρόμοια, στις θέσεις υποδιεύθυνσης, το ποσοστό των ανδρών είναι 3,8-4,8% ενώ των γυναικών 1,9-2,1%.

Όπως φαίνεται, επομένως, από το Διάγραμμα 3, μεγαλύτερη ασυμμετρία φύλου εμφανίζεται στις θέσεις Διεύθυνσης, ενώ όσον αφορά στο επίπεδο εκπαίδευσης, ανεξάρτητα από τη θέση, η ασυμμετρία αυξάνεται όσο μειώνεται το επίπεδο εκπαίδευσης.

401 Τα δεδομένα σχετικά με την κατανομή, κατά φύλο, των προέδρων και αντιπροέδρων των Τμημάτων των Ελληνικών ΑΕΙ αφορούν το ακαδημαϊκό έτος 2003-4 και προέρχονται από τα αποτελέσματα της έρευνας της ομάδας του προγράμματος ΘΕ.ΦΥ.Λ.ΙΣ. για τη θέση των γυναικών μελών Δ.Ε.Π. στα ελληνικά Α.Ε.Ι. (Πίνακας 5, σ. 8). Τα υπόλοιπα δεδομένα προέρχονται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία και αφορούν στο σχολικό έτος 2005-6.

402 Βοσνιάδου, Σ., Δενδρινού, Β. & Βαΐου, Λ. (2004). *Συμπεράσματα από το συνέδριο με θέμα «Η θέση των γυναικών στην ακαδημαϊκή κοινότητα και οι πολιτικές φύλου στα Πανεπιστήμια»*. Αθήνα: Π.Π.Σ. ΘΕ.ΦΥ.Λ.ΙΣ.

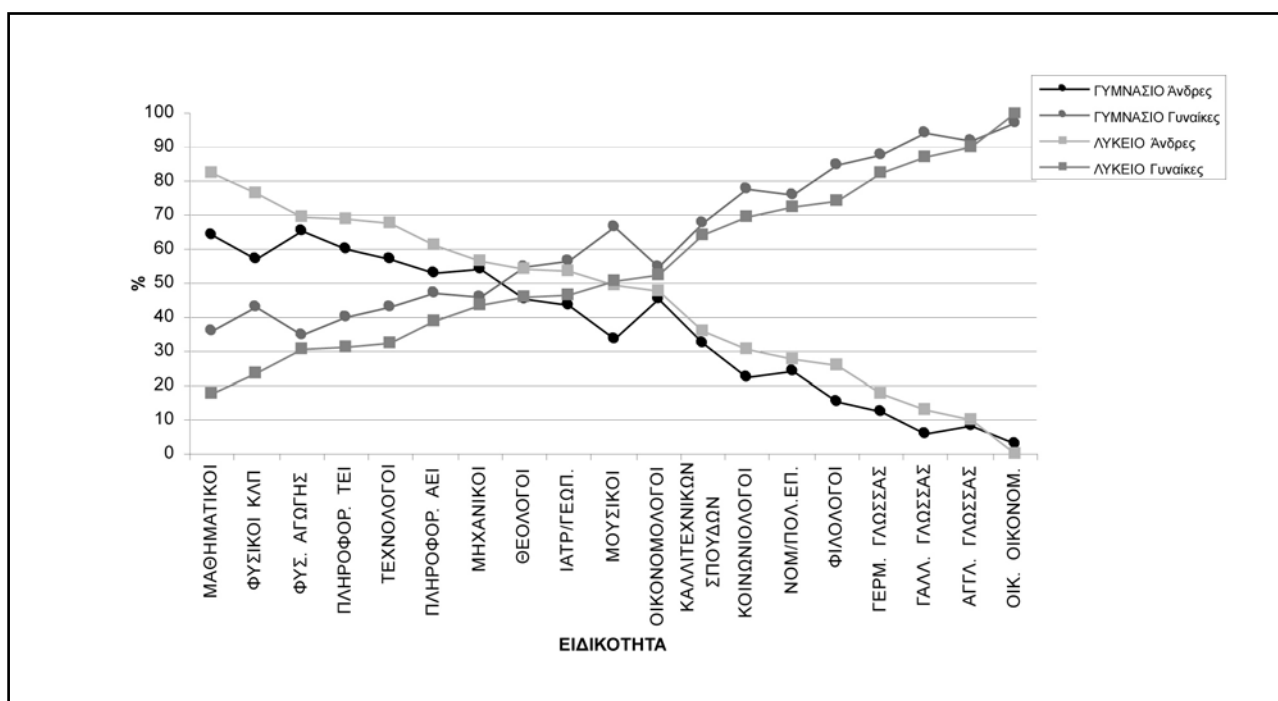

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3. ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΥ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΘΕΣΕΙΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6)

Παρ' ότι, λοιπόν, τα σχολεία –τουλάχιστον μέχρι το γυμνάσιο– δείχνουν να είναι «γένους θηλυκού» ως προς το διδακτικό τους προσωπικό, η διοίκησή τους και η λήψη αποφάσεων εξακολουθεί να είναι «γένους αρσενικού». Εκτός από την παραβίαση της αρχής των ίσων ευκαιριών των εργαζόμενων γυναικών, ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που πρέπει να τεθεί είναι αυτό των άρρητων μηνυμάτων που μεταβιβάζονται σε μαθήτριες και μαθητές όταν τα σχολεία τους, στα οποία εργάζονται κυρίως γυναίκες, διευθύνονται, στην πλειοψηφία τους, από άνδρες. Το πλήγμα όμως των άρρητων –ορατών και αόρατων– μηνυμάτων της ανισότητας, των οποίων η ισχύς είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από εκείνη των ρητών, δε σταματάει εδώ.

Η έμφυλη διαστρωμάτωση των ειδικοτήτων του διδακτικού προσωπικού μεταβιβάζει και ενισχύει καθημερινά σε μαθητές και μαθήτριες το στερεότυπο των παραδοσιακά «γυναικείων» και «ανδρικών» μαθημάτων, κατευθύνσεων και, κατ' επέκταση, επαγγελμάτων. Άραγε όταν ακούμε (είτε εμείς, οι ενήλικες, είτε οι μαθητές και οι μαθήτριες) τις λέξεις «μαθηματικός», «φυσικός», «φιλόλογος» και «πληροφορική», «φυσική αγωγή», «αγγλικά», «γαλλικά», «οικιακή οικονομία», έρχεται εξίσου συχνά στο νου μας η εικόνα ενός καθηγητή και μιας καθηγήτριας; Σίγουρα όχι, και σίγουρα όλοι όλες μας θα συμφωνήσουμε για το ποιες από τις λέξεις αυτές είναι συνειρμικά συνδεδεμένες με το κάθε φύλο. Ακόμα και σήμερα, ο διαχωρισμός των ειδικοτήτων εξακολουθεί να είναι πολύ έντονος και οι συνέπειες αυτού του γεγονότος, συχνά, δεν είναι άμεσα ορατές αλλά αυτό δεν τις καθιστά ανύπαρκτες.

Στο Διάγραμμα 4 παρουσιάζονται, για το σχολικό έτος 2005-6, οι κατανομές, κατά φύλο, των εκπαιδευτικών που συνθέτουν κάθε ειδικότητα στα γυμνάσια και λύκεια της χώρας μας, ενώ το Διάγραμμα 5 απεικονίζει την κατανομή των ειδικοτήτων στους καθηγητές και τις καθηγήτριες γυμνασίου και λύκειου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΛΥΚΕΙΩΝ ΚΑΘΕ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ (ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6) [ΣΗΜΕΙΩΣΗ: ΤΑ ΠΟΣΟΣΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΩΝ ΚΑΘΕ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑΣ ΕΧΟΥΝ ΑΘΡΟΙΣΜΑ 100%]

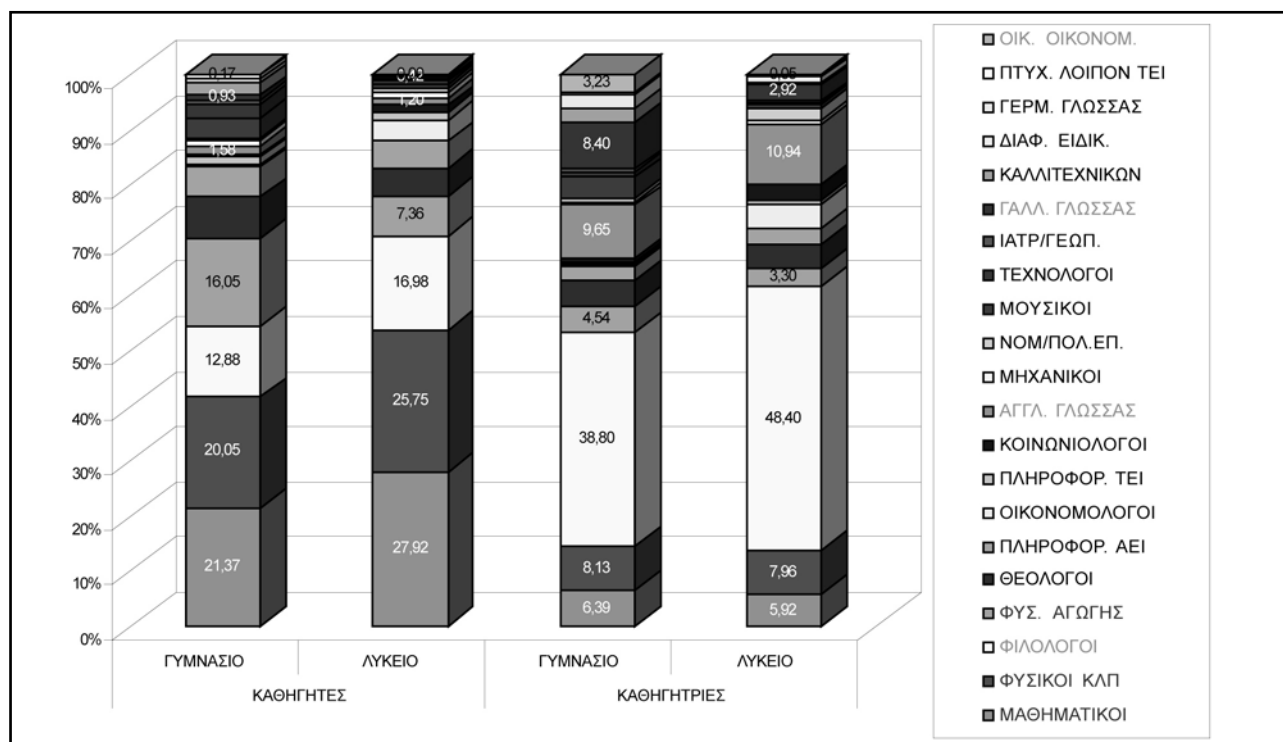
Η αναλογία **ανδρών-γυναικών** στο γυμνάσιο κυμαίνεται από 1:2 στις ειδικότητες των εκπαιδευτικών που διδάσκουν το μάθημα της μουσικής και των καλλιτεχνικών, 1:3 στις ειδικότητες των κοινωνιολόγων και νομικών/πολιτικών επιστημόνων, από 1:6 μέχρι 1:17 στις ειδικότητες φιλολόγων και ξένων γλωσσών, και 1:34 στην οικιακή οικονομία. Στο λύκειο, η διαφορά μειώνεται υπέρ των ανδρών για όλες τις προαναφερθείσες ειδικότητες (πλην της οικιακής οικονομίας, όπου υπάρχουν μόνο καθηγήτριες) φτάνοντας σε αναλογίες που ποικίλουν από 1:1 στη μουσική έως 1:9 στην αγγλική γλώσσα.

Το αντίστροφο, ωστόσο, συμβαίνει στις ειδικότητες των μαθηματικών, της φυσικής και συναφών αντικειμένων, της πληροφορικής, της τεχνολογίας και της φυσικής αγωγής, όπου η **αναλογία γυναικών-ανδρών** στο γυμνάσιο ποικίλλει από 1:1,3 μέχρι 1:1,9, ενώ στο λύκειο αυξάνεται η διαφορά υπέρ των ανδρών⁴⁰³ φτάνοντας σε αναλογίες που ποικίλουν από 1:2,1 έως 1:4,8. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι το ποσοστό των καθηγητών αυξάνεται κατακόρυφα στις ειδικότητες της φυσικής και των μαθηματικών (76,5% και 82,6%, αντίστοιχα). Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι καθηγητές αυξάνονται από το γυμνάσιο στο λύκειο σε όλες τις ειδικότητες, η αύξηση, ωστόσο, των μαθηματικών και των φυσικών και συναφών ειδικοτήτων αγγίζει το 20%.

⁴⁰³ Οι ακριβείς αναλογίες γυναικών-ανδρών στις συγκεκριμένες ειδικότητες, για το έτος 2005-6, ήταν ως εξής:

- Μαθηματικά (1:1,8 στο γυμνάσιο και 1:4,8 στο λύκειο),
- Φυσική κ.λπ. ειδικότητες (1:1,3 στο γυμνάσιο και 1:3,3 στο λύκειο),
- Φυσική αγωγή (1:1,9 στο γυμνάσιο και 1:2,2 στο λύκειο),
- Πληροφορική ΤΕΙ (1:1,5 στο γυμνάσιο και 1:2,2 στο λύκειο),
- Τεχνολογία (1:1,3 στο γυμνάσιο και 1:2,1 στο λύκειο).

Στο Υπόμνημα του Διαγράμματος 5 που ακολουθεί, με ροζ χρώμα έχουν σημειωθεί οι «γυναικείες» ειδικότητες (εκείνες, δηλαδή, που συγκεντρώνουν μεγάλα ποσοστά καθηγητριών), ενώ με γαλάζιο⁴⁰⁴ οι «ανδρικές» ειδικότητες (στις οποίες τα ποσοστά των καθηγητών είναι αυξημένα). Όπως είναι εμφανές, το μεγαλύτερο ποσοστό των καθηγητριών διδάσκει «γλώσσες» (φιλολογικά μαθήματα και ξένες γλώσσες) με το ποσοστό των φιλολόγων να αυξάνεται μάλιστα κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες από το Γυμνάσιο στο Λύκειο, αγγίζοντας σχεδόν το 50%, ενώ το ποσοστό των καθηγητριών που διδάσκουν μαθηματικά, φυσική και φυσική αγωγή κυμαίνεται από 4,5-8% στο γυμνάσιο, και μειώνεται ακόμη περισσότερο στο λύκειο (3-8%).

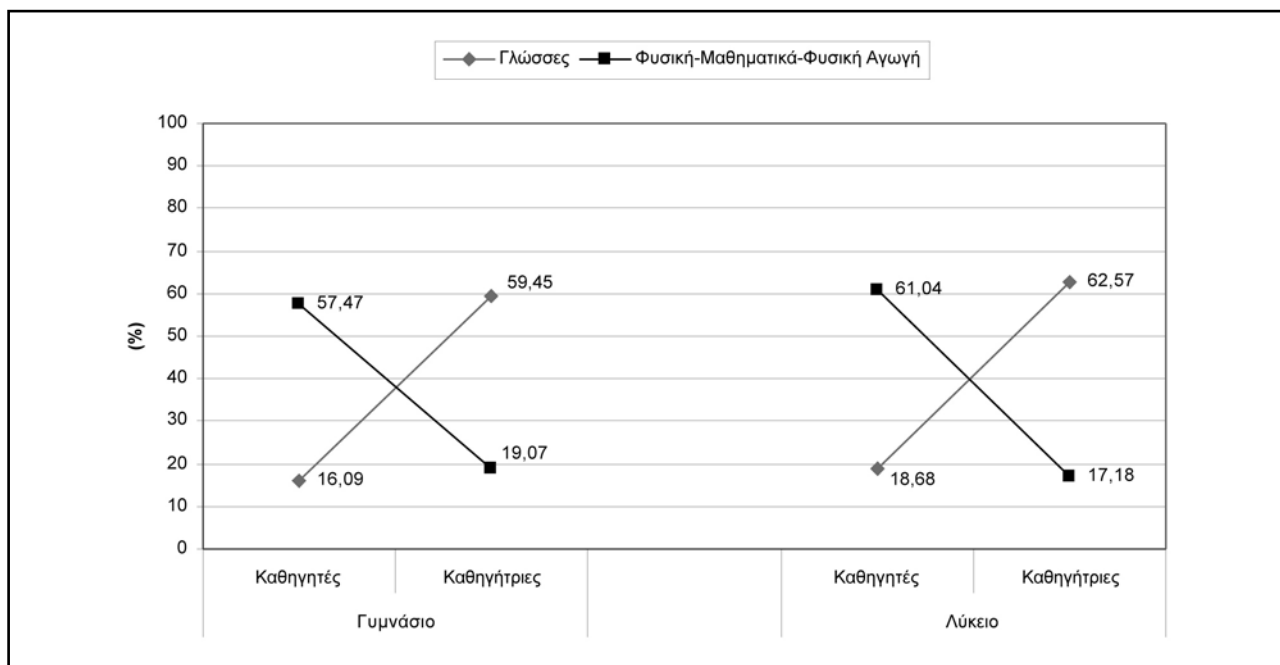
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5. ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΩΝ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΛΥΚΕΙΟΥ (ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6)

Την ακριβώς αντίθετη κατανομή παρουσιάζουν οι ειδικότητες των καθηγητών: το ποσοστό των καθηγητών που διδάσκουν φιλολογικά μαθήματα και ξένες γλώσσες μόλις που φτάνει το 16% στο γυμνάσιο και το 18,68% στο λύκειο, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά των καθηγητών μαθηματικών, φυσικής και φυσικής αγωγής αποτελούν το 57,47% και 61,04% των ανδρών διδασκόντων στο γυμνάσιο και το λύκειο αντίστοιχα.

⁴⁰⁴ Η χρήση των ροζ και γαλάζιων χρωμάτων, για να δηλώσουν τους άνδρες και τις γυναίκες, αντίστοιχα, είναι **βαθύτατα στερεοτυπική**, καθώς συνοδεύει τα παιδιά και των δύο φύλων από τη γέννησή τους. Χρησιμοποιήθηκε, ωστόσο, τόσο στο παρόν υπόμνημα όσο και στις περισσότερες καρμπύλες των διαγραμμάτων αυτού του κεφαλαίου, επειδή σε παλαιότερη απόπειρα μιας εκ των συγγραφέων να αντιστρέψει τη χρωματική κωδικοποίηση δημιουργήθηκε **«φαινόμενο Stroop»** που επηρέαζε την ορθότητα της αντίληψης των διαγραμμάτων (ακόμα και στην ίδια τη συγγραφέα).

[**Σημείωση:** το φαινόμενο Stroop –διάσημο στην ψυχολογία– είναι ένα φαινόμενο λεκτικής παρέμβασης σε αντιληπτικό έργο που προκαλείται όταν δύο, συνδυασμένα μεταξύ τους, ερεθίσματα βρίσκονται σε ασυμφωνία κάποιας μορφής και, εξαιτίας αυτής της ασυμφωνίας, η σχεδόν αυτόματη αντίληψη του ενός παρεμβαίνει και επηρεάζει την ονομάτιση του άλλου ερεθίσματος. Με παρόμοιο τρόπο, όταν σε μια σειρά διαγραμμάτων η χρωματική κωδικοποίηση των καρμπυλών έγινε με γαλάζιο για τις γυναίκες και ροζ για τους άνδρες, η πολύ ισχυρή συνειρμική σύνδεση των χρωμάτων με τα φύλα, «υποχρέωσε» το αντιληπτικό σύστημα –της δημιουργού των διαγραμμάτων μη εξαιρουμένης– να «αναγνώσει» ότι η γαλάζια καρμπύλη παρουσίαζε τα δεδομένα των ανδρών και η ροζ των γυναικών, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται και να καθυστερεί η διαδικασία της κατανόησης, καθώς ήταν απαραίτητο να προηγηθεί μια νοερή αντιστροφή της χρωματικής κωδικοποίησης. Ταυτόχρονα, βέβαια, παρατηρήσεις τέτοιου είδους κάνουν εμφανή την **πολύ έντονη επίδραση** που μπορεί να έχει **στην καθημερινή μας ζωή η στερεοτυπική προσέγγιση των δύο φύλων σε ζητήματα πολύ σπουδαιότερα από ό,τι η ορθή κατανόηση μιας καρμπύλης...**].

Αυτόν τον πολύ έντονο διαχωρισμό των ειδικοτήτων με βάση το φύλο αναπαριστά με πολύ «γλαφυρό» τρόπο η σχεδόν τέλεια αλληλεπίδραση φύλου και ειδικότητας που εμφανίζεται, σχεδόν πανομοιότυπη, τόσο στο γυμνάσιο όσο και στο λύκειο (βλ. Διάγραμμα 6, όπου έχουν ενοποιηθεί οι «ανδρικές» και «γυναικείες» ειδικότητες του διαγράμματος 5).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6. ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΛΥΚΕΙΟΥ ΠΟΥ ΔΙΔΑΣΚΟΥΝ ΓΛΩΣΣΕΣ (ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ) ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ, ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2005-6)

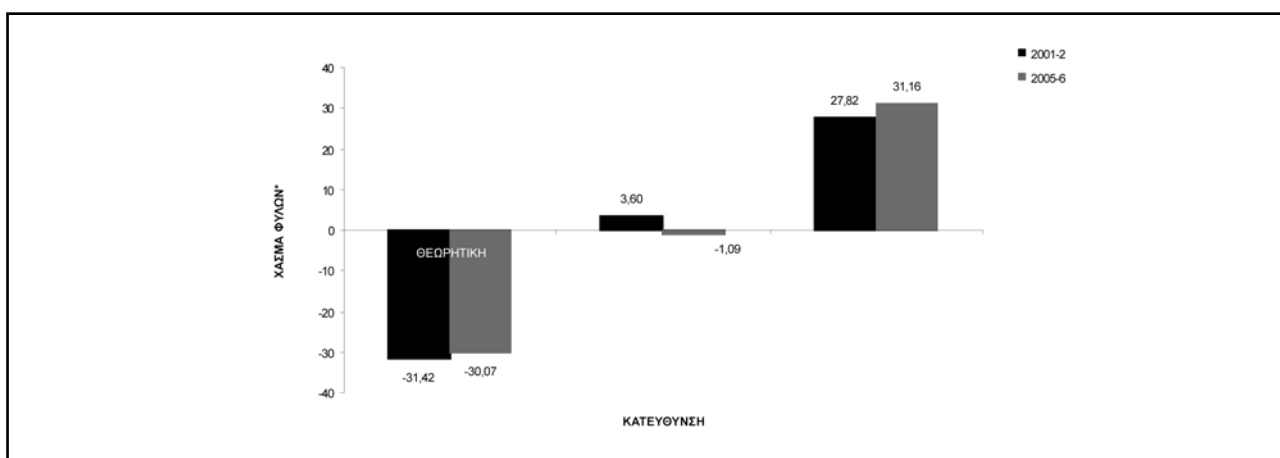
Και εύλογα προκύπτει το ερώτημα: έχουν, πράγματι, «κλίση» τα κορίτσια στις γλώσσες, και τα αγόρια στα φυσικομαθηματικά και τα αθλήματα; Ή, μήπως, ο διαχωρισμός των φύλων στους συγκεκριμένους τομείς είναι τόσο στενά και παγιωμένα συνυφασμένος με τη στερεοτυπική ταυτότητα του φύλου, ώστε η συχνότερη ενασχόληση με τους αντίστοιχους τομείς να είναι σχεδόν μονόδρομος και για τα δύο φύλα; Και φυσικά, η συχνότερη ενασχόληση είναι αναμενόμενο ότι θα οδηγεί σε βελτιωμένη επίδοση. Αναμενόμενο είναι, επίσης, και ότι θα οδηγεί τα παιδιά και των δύο φύλων, στην επιλογή των παραδοσιακά «κατάλληλων» για το φύλο τους κατευθύνσεων, σπουδών και επαγγελμάτων, με αποτέλεσμα τον έντονο διαχωρισμό των φύλων στην αγορά εργασίας, για τον οποίο τόσο πολύς λόγος γίνεται, τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Στις ενότητες που ακολουθούν επιχειρείται μια σκιαγράφηση της ελληνικής πραγματικότητας για όλα τα παραπάνω ζητήματα, μέσω της παρουσίασης σχετικών δεδομένων.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵Και αυτά τα πρωτογενή δεδομένα, όπως και τα προηγούμενα, στα οποία βασίστηκε η δημιουργία των πινάκων και διαγραμμάτων, προέρχονται από την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος.

ΜΑΘΗΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ: ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΑΣΕΙ ΚΛΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ Ή ΒΑΣΕΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ;

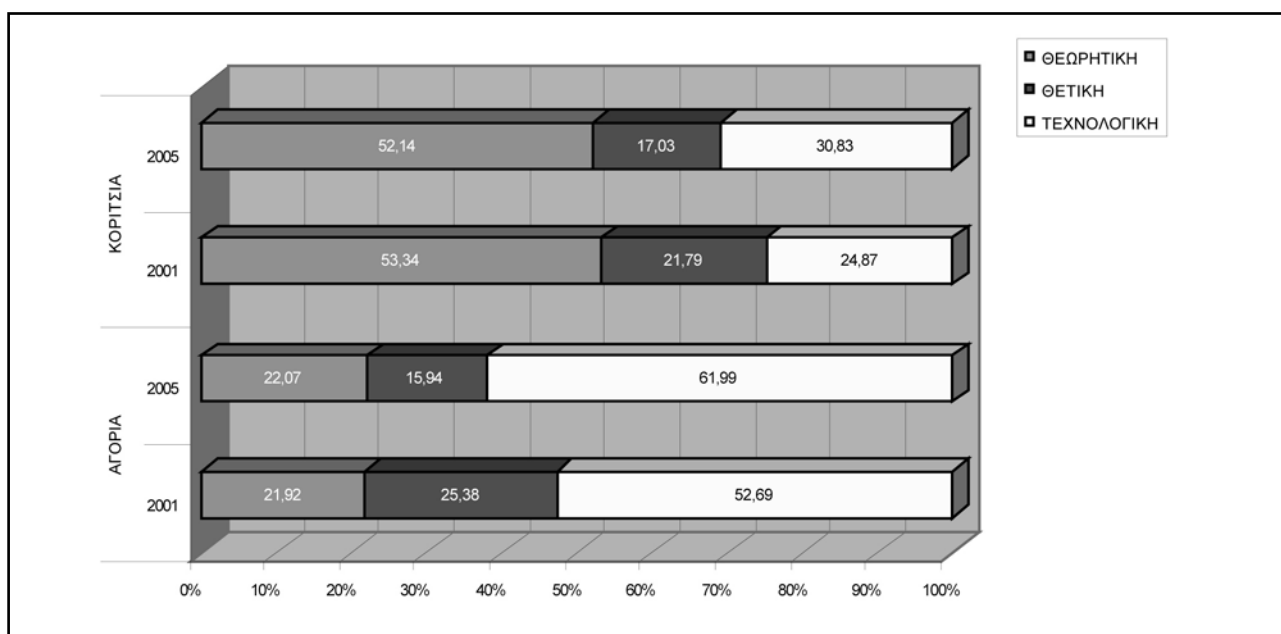
Στο πλαίσιο της ενότητας αυτής επιχειρείται η αποτύπωση της κατάστασης των επιλογών κατεύθυνσης σπουδών του μαθητικού πληθυσμού στο Ενιαίο Λύκειο. Όπως γνωρίζουμε, οι κατευθύνσεις σπουδών που καλούνται οι μαθητές και οι μαθήτριες να επιλέξουν κατά την έναρξη της Β' τάξης του Ενιαίου Λυκείου είναι η Θεωρητική, η Θετική και η Τεχνολογική.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7. ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΙΩΝ ΠΟΥ ΕΠΙΛΕΓΟΥΝ ΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΗ Β΄ ΚΑΙ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ 2001-2 ΚΑΙ 2005-6 [* ΧΑΣΜΑ ΦΥΛΩΝ = (% ΑΓΟΡΙΩΝ) - (% ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ) ΠΟΥ ΕΠΙΛΕΓΟΥΝ ΚΑΘΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ]

Στο Διάγραμμα 7 απεικονίζονται οι κατευθύνσεις που επέλεξαν οι μαθητές και μαθήτριες της χώρας μας και συγκρίνονται οι μεταβολές τους για χρονικό διάστημα μιας τετραετίας (σχολικά έτη 2001-2 έως 2005-6). Τα δεδομένα δείχνουν ότι η μικρή διαφορά (3,6% υπέρ των αγοριών) που υπήρχε ανάμεσα στα παιδιά των δύο φύλων που επιλέγουν τη θετική κατεύθυνση έχει εξαφανιστεί (1,09% υπέρ των κοριτσιών). Αντίθετα, το μεγάλο χάσμα μεταξύ φύλων που υπήρχε στις άλλες δύο κατευθύνσεις, εξακολουθεί να υφίσταται ή και να μεγαλώνει: συγκεκριμένα, το 2005-6, 30,07% περισσότερα κορίτσια από ό,τι αγόρια επέλεξαν τη θεωρητική κατεύθυνση (μείωση του χάσματος που υπήρχε το 2001-2, μόνο κατά 1,35%), ενώ 31,16% περισσότερα αγόρια από ό,τι κορίτσια επέλεξαν την *τεχνολογική κατεύθυνση* (αύξηση του χάσματος που υπήρχε το 2001-2, κατά 3,34%).

Εάν, ωστόσο, εξετάσει κανείς τα ποσοστά αγοριών και κοριτσιών που επιλέγουν την κάθε κατεύθυνση (βλ. Διάγραμμα 8), θα διαπιστώσει ότι αυτές οι διαφοροποιήσεις οφείλονται σε μετατοπίσεις, που δεν είναι όμως όλες προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Πιο αναλυτικά, αυτό που φαίνεται να έχει συμβεί στο διάστημα της συγκεκριμένης τετραετίας είναι ότι το 5,96% των κοριτσιών μετατοπίστηκε, από τη θεωρητική (1,2%) και τη θετική (4,76%), στην τεχνολογική κατεύθυνση. Το χάσμα, ωστόσο, μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στην τεχνολογική κατεύθυνση αυξήθηκε αντί να μειωθεί, επειδή το ποσοστό των αγοριών που μετατοπίστηκε από τη θετική προς την τεχνολογική κατεύθυνση (9,30%) ήταν κατά πολύ μεγαλύτερο από εκείνο των κοριτσιών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8. ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΓΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ ΠΟΥ ΕΠΕΛΕΞΑΝ ΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΗ Β΄ ΚΑΙ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ 2001-2 ΚΑΙ 2005-6

Εντύπωση προκαλεί, επίσης, η ελάχιστη μείωση του χάσματος στη θεωρητική κατεύθυνση (η διαφορά μειώθηκε μόνο κατά 1,35%). Παρ' ότι, λοιπόν, τα κορίτσια φαίνεται ότι, πράγματι, αρχίζουν να μετακινούνται προς τεχνολογικές κατευθύνσεις, η μετακίνηση αυτή συμβαίνει από τη θετική κατεύθυνση και όχι από την «παραδοσιακά» επιλεγόμενη από κορίτσια θεωρητική. Αντίστοιχα «στερεοτυπική» δείχνει να είναι και η μετακίνηση των αγοριών, αφού ένα μηδαμινό ποσοστό τους (0,14%) μετακινείται από τη θετική προς την «παραδοσιακά γυναικεία» κατεύθυνση, δηλαδή τη θεωρητική, και εξακολουθούν να αυξάνουν το ποσοστό της παρουσίας τους στην «ανδρική», τεχνολογική κατεύθυνση.

Από τα παραπάνω δεδομένα γίνεται εμφανές ότι, σε χρονικό διάστημα μίας τετραετίας, και παρά την εφαρμογή διάφορων πολιτικών και μέτρων για την ισότητα των φύλων, εξακολουθεί να υφίσταται έντονος διαχωρισμός των δύο φύλων ως προς τις αρχικές επιλογές τους, οι οποίες θα καθορίσουν τις μετέπειτα επαγγελματικές τους επιλογές κατά τρόπο που θα συνεχίσει να συντηρεί την ανισότητα και το χάσμα, τόσο ως προς το ύψος των μισθών, όσο και ως προς την ταχύτητα της επαγγελματικής τους εξέλιξης. Το γεγονός ότι, το 2006, τα αγόρια εξακολουθούν να επιλέγουν, σε ποσοστό 78%, τεχνολογική και θετική κατεύθυνση, ενώ περισσότερα από τα μισά κορίτσια (52,14%, έναντι του 53,34% το 2001-2) εξακολουθούν να επιλέγουν τη θεωρητική κατεύθυνση (βλ. Διάγραμμα 8), δεν επιτρέπει ιδιαίτερα αισιόδοξες προβλέψεις για αλλαγές σε αυτό τον τομέα. Η προσεκτική ανάλυση των αλλαγών που συντελούνται, ωστόσο, έστω και σε αυτό το μικρό ορίζοντα τετραετίας, παρέχει πολύ χρήσιμες ενδείξεις για την κατεύθυνση στην οποία πρέπει να κινηθεί τόσο η χάραξη πολιτικής όσο και οι όποιες μεθόδολογικές παρεμβάσεις, που δεν είναι άλλη παρά **η στόχευση και των δύο φύλων, και όχι μόνο των κοριτσιών, να επιλέγουν μη παραδοσιακές για το φύλο τους κατευθύνσεις σπουδών.**

ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ: ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ;

Ο στόχος της **ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση** όχι μόνο έχει επιτευχθεί για τη Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά οι γυναίκες απόφοιτες ξεπερνούν αριθμητικά τους άνδρες, τουλάχιστον όσον αφορά στην ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών. Πιο συγκεκριμένα, στην Ευρώπη των 27,⁴⁰⁶ το 2006:

- Το 80,7% των γυναικών ηλικίας 20-24 ετών έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σύγκριση με το 74,8% των ανδρών. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ελλάδα ήταν 86,6% για τις γυναίκες και 75,5% για τους άνδρες.
- Οι γυναίκες αποτελούσαν το 59% των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (αύξηση κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες από το 2000, που αποτελούσαν το 55%). Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ελλάδα ήταν 64,33% (ενώ το 2002-3 αποτελούσαν το 62,99%) (βλ. Διάγραμμα 13).

Στις διδακτορικές σπουδές, ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο, αφού το ποσοστό των γυναικών εξακολουθεί να είναι μικρότερο από αυτό των ανδρών και μάλιστα η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων αυξάνεται στους στερεοτυπικά «γυναικίους» ή «ανδρικούς» κλάδους σπουδών. Παρ' ότι δεν υπάρχουν ακόμα διαθέσιμα δεδομένα για την Ε.Ε.-27 όσον αφορά στο ποσοστό των γυναικών κατόχων διδακτορικών διπλωμάτων, τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα⁴⁰⁷ (Ε.Ε.-25, για το έτος 2004) δείχνουν ότι, σε διάστημα μικρότερο των πέντε ετών, το χάσμα των φύλων μειώθηκε από 22 σε 14 ποσοστιαίες μονάδες, καθώς το ποσοστό των διδακτορικών διπλωμάτων που απονεμήθηκαν σε γυναίκες έφτασε το 43% (έναντι του 39% το 2000). Στην Ελλάδα,⁴⁰⁸ από τα 1.187 διδακτορικά διπλώματα που απονεμήθηκαν το ακαδημαϊκό έτος 2005-6, τα 479 (40,35%) απονεμήθηκαν σε γυναίκες. Όσον αφορά στα μεταπτυχιακά διπλώματα ειδίκευσης, σε σύνολο 6.191, το 58,97% απονεμήθηκε σε γυναίκες.

Πιο συγκεκριμένα, για την Ελλάδα, το «μερίδιο» των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζεται αναλυτικά, για μια σειρά τεσσάρων ετών, στον Πίνακα 2 και το Διάγραμμα 9, των οποίων η επισκόπηση αποκαλύπτει ότι οι γυναίκες όχι μόνο αποτελούν την πλειοψηφία των πτυχιούχων και κατόχων μεταπτυχιακών διπλωμάτων ειδίκευσης, αλλά και ότι, με την πάροδο των ετών, το ποσοστό αυτό εξακολουθεί να αυξάνεται αργά, αλλά σταθερά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΕΤΟΣ ΑΠΟΦΟΙΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ: ΑΠΟ 2002-3 ΕΩΣ 2005-6)

Ακαδημαϊκό Έτος	Πτυχίο Πανεπιστημίου		Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης		Διδακτορικό Δίπλωμα	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
2002-3	37,01	62,99	45,95	54,05	62,94	37,06
2003-4	36,00	64,00	42,66	57,34	65,02	34,98
2004-5	35,71	64,29	47,65	52,35	72,06	27,94
2005-6	35,67	64,33	41,03	58,97	59,65	40,35

Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει, ωστόσο, στο ανώτατο επίπεδο σπουδών: μόνο 4/10 ήταν οι γυναίκες που απέκτησαν διδακτορικό δίπλωμα το 2006. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί, παρ' ότι με τις διαθέσιμες πληροφορίες δεν είναι δυνατόν να εξηγηθεί, η έντονη αυξομείωση που παρατηρείται στο

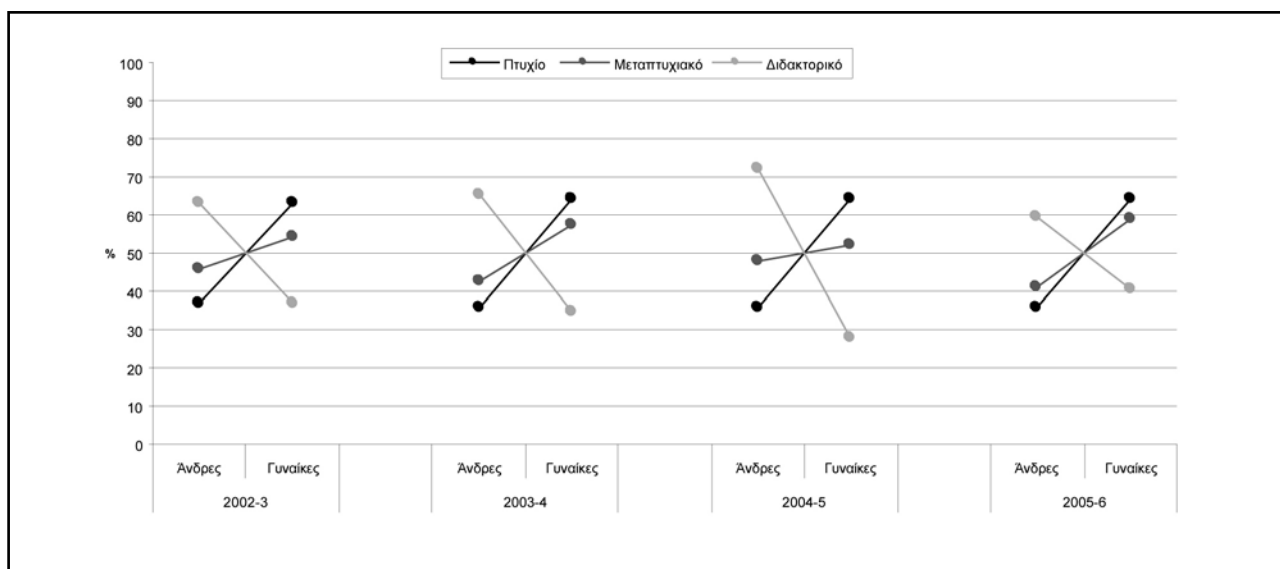
406 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007b). *ό.π.*

407 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005b). *ό.π.*

408 Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας. http://www.statistics.gr/gr_tables/S806_SED_3B_TB_AN_05_ISC2_L_Y.pdf

ποσοστό των γυναικών διδασκόντων στην πορεία αυτών των τεσσάρων ετών (μείωση 7% κατά το ακαδημαϊκό έτος 2004-5, η οποία ακολουθείται από μια αύξηση 12,5% το 2005-6).

Παρά την ίση πρόσβαση, όμως, που έχει επιτευχθεί στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο διαχωρισμός των φύλων, όσον αφορά στην επιλογή της κατεύθυνσης, φαίνεται να εμμένει και τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα το έδειξαν με σαφήνεια. Το επόμενο ερώτημα, λοιπόν, που θα εξεταστεί στη συνέχεια, είναι εάν αυτός ο διαχωρισμός των φύλων συνεχίζεται και στην επιλογή του τομέα σπουδών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΕΤΟΣ ΑΠΟΦΟΙΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΕΤΗ: ΑΠΟ 2002-3 ΕΩΣ 2005-6)

Σύμφωνα με την Έκθεση-2007 της Ε.Ε.,⁴⁰⁹ τα παραδοσιακά στερεότυπα του φύλου φαίνεται ότι εξακολουθούν να «σπρώχνουν» το 50% σχεδόν των πτυχιούχων γυναικών στους κλάδους της εκπαίδευσης, των κοινωνικών επιστημών, της υγείας και των καλών τεχνών (κλάδοι που προσελκύουν λιγότερο από το 1/4 των ανδρών πτυχιούχων), ενώ μόνο μία στις 10 γυναίκες ακολουθεί κάποιον από τους τεχνολογικούς κλάδους (τους οποίους, όμως, επιλέγουν 4 στους 10 άνδρες).

Στην Έκθεση⁴¹⁰ του 2004 αναφέρεται ότι, σε επίπεδο Ε.Ε., το 2001, οι γυναίκες αποτελούσαν το 36% των πτυχιούχων στους τομείς των φυσικών επιστημών, των μαθηματικών και της πληροφορικής και το 21% στους τομείς της εφαρμοσμένης μηχανικής, των κτηρίων και των κατασκευών.

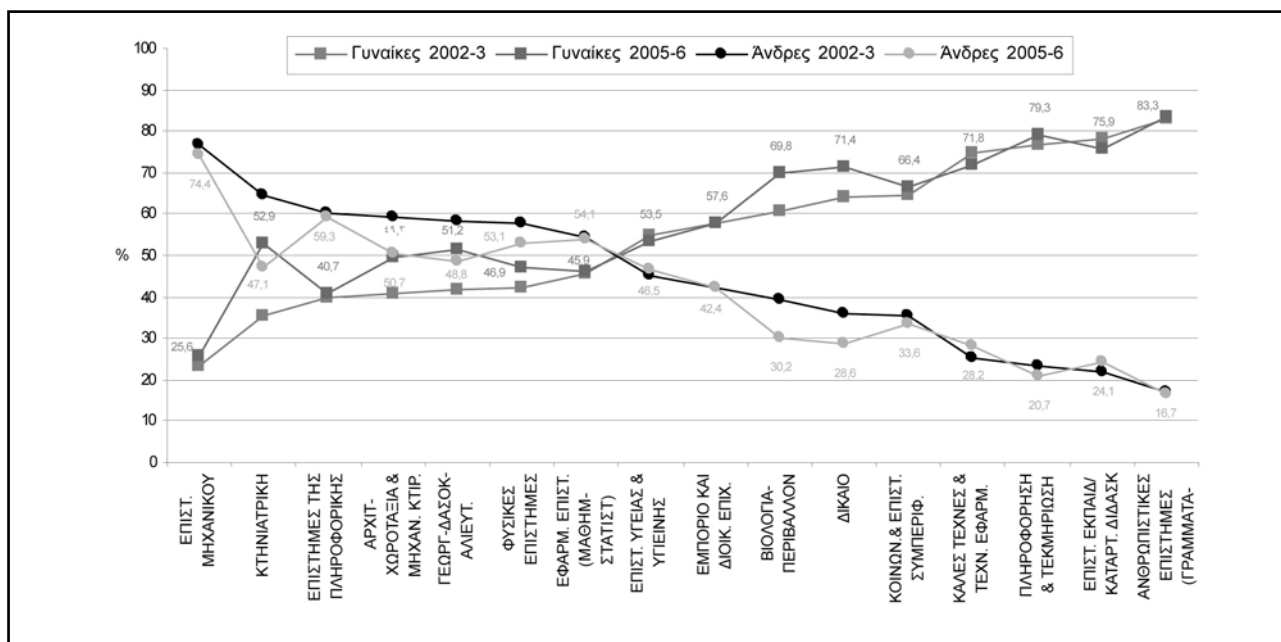
Στους Πίνακες και τα Διαγράμματα που ακολουθούν, παρουσιάζεται η αναλογία ανδρών και γυναικών σε όλους τους κλάδους σπουδών, κατά την απόκτηση βασικού πτυχίου (Πίνακας 3 & Διάγραμμα 10), μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης (Πίνακας 4 & Διάγραμμα 11) και διδακτορικού τίτλου σπουδών (Πίνακας 5 & Διάγραμμα 12), καθώς και η μεταβολή της σε χρονικό διάστημα τεσσάρων ετών (από το ακαδημαϊκό έτος 2001-2 μέχρι το 2004-5). Και τα τρία διαγράμματα εμφανίζουν «ψηλιδωτή» μορφή, η οποία είναι ενδεικτική του διαχωρισμού των φύλων, καθώς το μέγεθος της «ψηλίδας» αντιστοιχεί στο μέγεθος του χάσματος μεταξύ των φύλων.

409 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007b). *ό.π.*

410 Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004a). *ό.π.*

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΠΤΥΧΙΟ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED⁴¹¹ ΤΗΣ UNESCO)

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	2002-3		2005-6		Χάσμα 2002-3	Χάσμα 2005-6	Μείωση Χάσματος
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες			
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ	76,60	23,40	74,38	25,62	53,21	48,76	4,44
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	60,00	40,00	59,35	40,65	20,00	18,69	1,31
ΕΦΑΡΜ. ΕΠΙΣΤ. (ΜΑΘΗΜ-ΣΤΑΤΙΣΤ)	54,59	45,41	54,09	45,91	9,18	8,19	0,99
ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	57,76	42,24	53,13	46,87	15,51	6,27	9,24
ΑΡΧΙΤ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ & ΜΗΧΑΝ. ΚΤΗΡ.	59,38	40,62	50,71	49,29	18,77	1,41	17,35
ΓΕΩΡΓ-ΔΑΣΟΚ-ΑΛΙΕΥΤ.	58,30	41,70	48,75	51,25	16,60	-2,50	19,09
ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ	64,71	35,29	47,06	52,94	29,41	-5,88	35,29
ΕΠΙΣΤ. ΥΓΕΙΑΣ & ΥΓΙΕΙΝΗΣ	45,21	54,79	46,53	53,47	-9,57	-6,95	-2,63
ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣ.	42,32	57,68	42,39	57,61	-15,36	-15,21	-0,15
ΚΟΙΝΩΝ.& ΕΠΙΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΙΦ.	35,39	64,61	33,56	66,44	-29,21	-32,87	3,66
ΒΙΟΛΟΓΙΑ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	39,27	60,73	30,22	69,78	-21,45	-39,57	18,11
ΔΙΚΑΙΟ	35,77	64,23	28,61	71,39	-28,46	-42,78	14,32
ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ & ΤΕΧΝ. ΕΦΑΡΜ.	25,12	74,88	28,22	71,78	-49,76	-43,57	-6,20
ΕΠΙΣΤ. ΕΚΠΑΙΔ/ ΚΑΤΑΡΤ. ΔΙΔΑΣΚ.	21,81	78,19	24,09	75,91	-56,39	-51,82	-4,57
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	23,45	76,55	20,69	79,31	-53,09	-58,62	5,53
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ (ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΘΕΟΛΟΓΙΑ)	17,09	82,91	16,67	83,33	-65,82	-66,66	0,84

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΠΤΥΧΙΟ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED⁴¹² ΤΗΣ UNESCO)

411 Οι τομείς σπουδών σύμφωνα με τον Κώδικα ISCED της UNESCO παρουσιάζονται στο Παράρτημα IV.

412 Στο ίδιο.

Από τα δεδομένα των αποφοίτων των Α.Ε.Ι. (Πίνακας 3 και Διάγραμμα 10), θα μπορούσαν να εξαχθούν τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Το 2002-3, την υψηλότερη **υπο-εκπροσώπηση γυναικών** εμφάνιζε ο τομέας των **επιστημών του μηχανικού** (οι γυναίκες αποτελούσαν μόλις το 23,4% των αποφοίτων, δηλαδή το χάσμα μεταξύ φύλων ήταν της τάξης του 53,21%). Ακολουθούν, κατά φθίνουσα σειρά υπο-εκπροσώπησης των γυναικών, οι τομείς:
 1. Κτηνιατρική (χάσμα 29,41%),
 2. Επιστήμες της πληροφορικής (χάσμα 20%),
 3. Αρχιτεκτονική, χωροταξία και μηχανικοί κτηρίων (χάσμα 18,77%),
 4. Γεωργία, δασοκομία, αθλητική (χάσμα 16,60%),
 5. Φυσικές επιστήμες (χάσμα 15,51%),
 6. Εφαρμοσμένες επιστήμες - μαθηματικά & στατιστική (χάσμα 9,18%),
στους οποίους τα ποσοστά εκπροσώπησης των γυναικών ξεκινούν από 35,29% και φθάνουν μέχρι 45,41%.
- ο Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι, μόλις δύο ακαδημαϊκά έτη αργότερα (2005-6), τρία από τα μεγάλα χάσματα έχουν εξαφανιστεί και όλα τα υπόλοιπα έχουν μειωθεί. Συγκεκριμένα:
 1. **Εξαφανίστηκε το χάσμα** στους τομείς α) της κτηνιατρικής, β) της αρχιτεκτονικής, χωροταξίας και μηχανικών κτηρίων, και γ) της γεωργίας, δασοκομίας, αθλητικής.
 2. Μειώθηκε το χάσμα στις φυσικές επιστήμες (από 15,51% σε 6,27%).
 3. Μικρή μείωση του χάσματος σημειώθηκε στις εφαρμοσμένες επιστήμες (μαθηματικά & στατιστική), τις επιστήμες της πληροφορικής και του μηχανικού (όπου το 2005-6, παρά τη μείωση, το χάσμα ήταν της τάξης του 48,76%).
- Από την άλλη πλευρά, το χάσμα είναι κατά πολύ μεγαλύτερο στους τομείς όπου υπερ-εκπροσωπούνται οι γυναίκες. **Πολύ υψηλή** εκπροσώπηση των γυναικών παρατηρείται το 2002-3 σε **τέσσερις τομείς**:
 1. Ανθρωπιστικές επιστήμες: γράμματα - θρησκεία - θεολογία (χάσμα 65,82%),
 2. Επιστήμες εκπαίδευσης και κατάρτισης των διδασκόντων (χάσμα 56,39%),
 3. Πληροφόρηση και τεκμηρίωση (χάσμα 53,09%),
 4. Καλές τέχνες και εφαρμοσμένες τέχνες (χάσμα 49,76%).Ακολουθούσαν, κατά φθίνουσα σειρά υπο-εκπροσώπησης των ανδρών, οι τομείς:
 5. Κοινωνικές επιστήμες και επιστήμες της συμπεριφοράς (χάσμα 29,21%),
 6. Δίκαιο (χάσμα 28,46%),
 7. Βιολογία - περιβάλλον (χάσμα 21,45%),
 8. Κατάρτιση στο εμπόριο και τη διοίκηση επιχειρήσεων (χάσμα 15,36%),
 9. Επιστήμες υγείας και υγιεινής (χάσμα 9,57%),στους οποίους τα ποσοστά εκπροσώπησης των ανδρών ξεκινούν από 35,39% και φθάνουν μέχρι 45,21%.
- ο Σε αντίθεση με τους «ανδροκρατούμενους» τομείς σπουδών, το γεγονός που εντυπωσιάζει στους «γυναικοκρατούμενους» τομείς είναι η εμμονή όλων των χασμάτων μετά από δύο ακαδημαϊκά έτη (2005-6):
 1. **Μικρή μείωση του χάσματος εμφανίστηκε μόνο σε τρεις τομείς:** α) στις επιστήμες υγείας και υγιεινής (μείωση του χάσματος κατά 2,63%), β) στις επιστήμες εκπαίδευσης και κατάρτισης των διδασκόντων (μείωση του χάσματος κατά 4,57%), και γ) στις καλές τέχνες και τέχνες εφαρμοσμένες (μείωση του χάσματος κατά 6,20%).
 2. **Αμετάβλητο παρέμεινε το χάσμα** στον τομέα της κατάρτισης στο εμπόριο και τη διοίκηση επιχειρήσεων.
 3. Στους υπόλοιπους πέντε τομείς το **χάσμα** όχι μόνο δε μειώνεται, αλλά, αντίθετα, **αυξάνεται από 1 έως και 18 ποσοστιαίες μονάδες.**

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι ο διαχωρισμός των φύλων όχι μόνο είναι κατά πολύ μεγαλύτερος στους «γυναικοκρατούμενους» τομείς σπουδών αλλά, επιπρόσθετα, το χάσμα των φύλων δε φαίνεται να μειώνεται με την πάροδο του χρόνου αλλά να αυξάνεται. Το αντίθετο συμβαίνει στους τομείς που συγκεντρώνονται περισσότεροι άνδρες: το χάσμα, δηλαδή, είναι μικρότερο και μειώνεται ή εξαφανίζεται στην πάροδο του χρόνου. Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι προσπάθειες να

πειστούν τα κορίτσια και οι νέες γυναίκες να μην επιλέγουν στερεοτυπικά γυναικείους τομείς σπουδών και επαγγέλματα έχουν αρχίσει και αποδίδουν καρπούς.

Από ό,τι φαίνεται, όμως, η δυναμική διείσδυση των κοριτσιών και των γυναικών στους «ανδροκρατούμενους» τομείς σπουδών μάλλον δεν αρκεί. Ο διαχωρισμός των φύλων στα στερεοτυπικά θεωρούμενα «γυναικεία» επαγγέλματα δεν πρόκειται να εξαφανιστεί, αλλά ούτε καν να μειωθεί, εάν παράλληλα δεν «πείσουμε» περισσότερα αγόρια και νέους άνδρες ότι η ταυτότητα του φύλου τους δεν πρόκειται να πληγεί κατά κανένα τρόπο εάν επιλέξουν έναν τομέα σπουδών, που δεν ανήκει στους παραδοσιακά θεωρούμενους ως «ανδρικούς». Ίσως, επομένως, να είναι αυτή η κατάλληλη στιγμή για να ξεκινήσει μια πιο συστηματική προσπάθεια ενθάρρυνσης των αγοριών και των νέων ανδρών να απεγκλωβιστούν από τη «φυλακή» του φύλου τους.

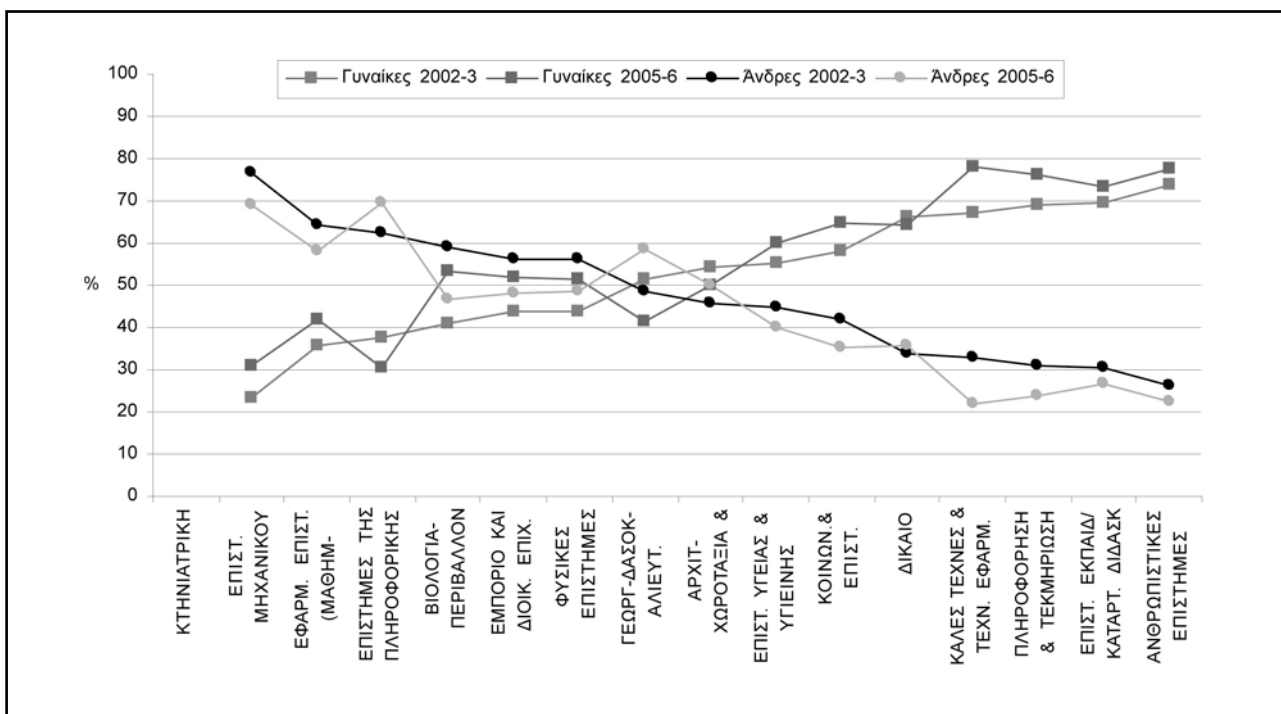
Όσον αφορά στο μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών, το πρότυπο είναι παρόμοιο με εκείνο των προπτυχιακών.⁴¹³ Οι τομείς, ωστόσο, στους οποίους, το 2003-4, υπερτερούσαν οι άνδρες είναι λιγότεροι από ό,τι στις προπτυχιακές σπουδές και λιγοστεύουν ακόμη περισσότερο το 2005-6. Πιο αναλυτικά, όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 και το Διάγραμμα 11, οι άνδρες υπερτερούσαν το 2002-3 και συνεχίζουν να υπερτερούν το 2005-6 στις επιστήμες της πληροφορικής, του μηχανικού, και στις εφαρμοσμένες επιστήμες, παρ' όλο που στην πρώτη το χάσμα αυξάνεται ενώ στις άλλες δύο μειώνεται. Η αριθμητική υπεροχή που εμφάνιζαν οι άνδρες το 2002-3 στις φυσικές επιστήμες, στο εμπόριο-διοίκηση επιχειρήσεων και στη βιολογία-περιβάλλον, εξαφανίζεται το 2005-6, αλλά αυξάνουν το ποσοστό τους στη γεωργία-δασοκομία-αλιευτική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED ΤΗΣ UNESCO)

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	2002-3		2005-6		Χάσμα 2002-3	Χάσμα 2005-6	Μείωση Χάσματος
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες			
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	62,50	37,50	69,55	30,45	25,00	39,09	-14,09
ΕΠΙΣΤ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ	76,61	23,39	69,19	30,81	53,22	38,39	14,83
ΓΕΩΡΓ-ΔΑΣΟΚ-ΑΛΙΕΥΤ.	48,53	51,47	58,74	41,26	-2,94	17,48	-20,42
ΕΦΑΡΜ. ΕΠΙΣΤ. (ΜΑΘΗΜ-ΣΤΑΤΙΣΤ)	64,24	35,76	58,05	41,95	28,48	16,10	12,38
ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ	-	-	-	-	-	-	-
ΑΡΧΙΤ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ & ΜΗΧΑΝ. ΚΤΙΡ.	45,90	54,10	49,87	50,13	-8,21	-0,25	-7,95
ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	56,13	43,87	48,51	51,49	12,26	-2,97	15,23
ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚ. ΕΠΙΧ.	56,16	43,84	48,29	51,71	12,33	-3,43	15,76
ΒΙΟΛΟΓΙΑ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	59,18	40,82	46,78	53,22	18,37	-6,43	24,80
ΕΠΙΣΤ. ΥΓΕΙΑΣ & ΥΓΙΕΙΝΗΣ	44,80	55,20	40,22	59,78	-10,39	-19,57	9,18
ΔΙΚΑΙΟ	33,79	66,21	35,49	64,51	-32,41	-29,01	-3,40
ΚΟΙΝΩΝ.& ΕΠΙΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΙΦ.	42,05	57,95	35,15	64,85	-15,90	-29,70	13,80
ΕΠΙΣΤ. ΕΚΠΑΙΔ/ ΚΑΤΑΡΤ. ΔΙΔΑΣΚ	30,71	69,29	26,83	73,17	-38,59	-46,34	7,75
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	30,77	69,23	23,81	76,19	-38,46	-52,38	13,92
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ							
(ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΘΕΟΛΟΓΙΑ)	26,38	73,62	22,58	77,42	-47,24	-54,84	7,60
ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ & ΤΕΧΝ. ΕΦΑΡΜ.	32,81	67,19	22,05	77,95	-34,38	-55,91	21,53

Στους υπόλοιπους οκτώ τομείς, στους οποίους, το 2002-3, υπερτερούσαν οι γυναίκες, συνεχίζουν να υπερτερούν και το 2005-6, αυξάνοντας, μάλιστα, το ποσοστό τους (άρα και το χάσμα) σε έξι από αυτούς. Μοναδικές εξαιρέσεις, στις οποίες μειώνεται το χάσμα, αποτελούν οι τομείς του δικαίου και της αρχιτεκτονικής-χωροταξίας. Έτσι, το 2005-6, οι γυναίκες είναι αριθμητικά περισσότερες σε 8 από τους 15 τομείς, οι άνδρες σε 4, και η «πολυπόθητη» ισόρροπη κατανομή των φύλων έχει επιτευχθεί σε 3 μόνο τομείς.

413 Επισημαίνεται, ωστόσο, το γεγονός ότι τα ποσοστά που εμφανίζονται στους τομείς καλές τέχνες, πληροφόρηση-τεκμηρίωση και βιολογία-περιβάλλον, για το έτος 2002-3 προέρχονται από πληθυσμούς των οποίων το μέγεθος ήταν μικρότερο των 100 ατόμων (26, 49 και 64 άτομα αντίστοιχα).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED ΤΗΣ UNESCO)

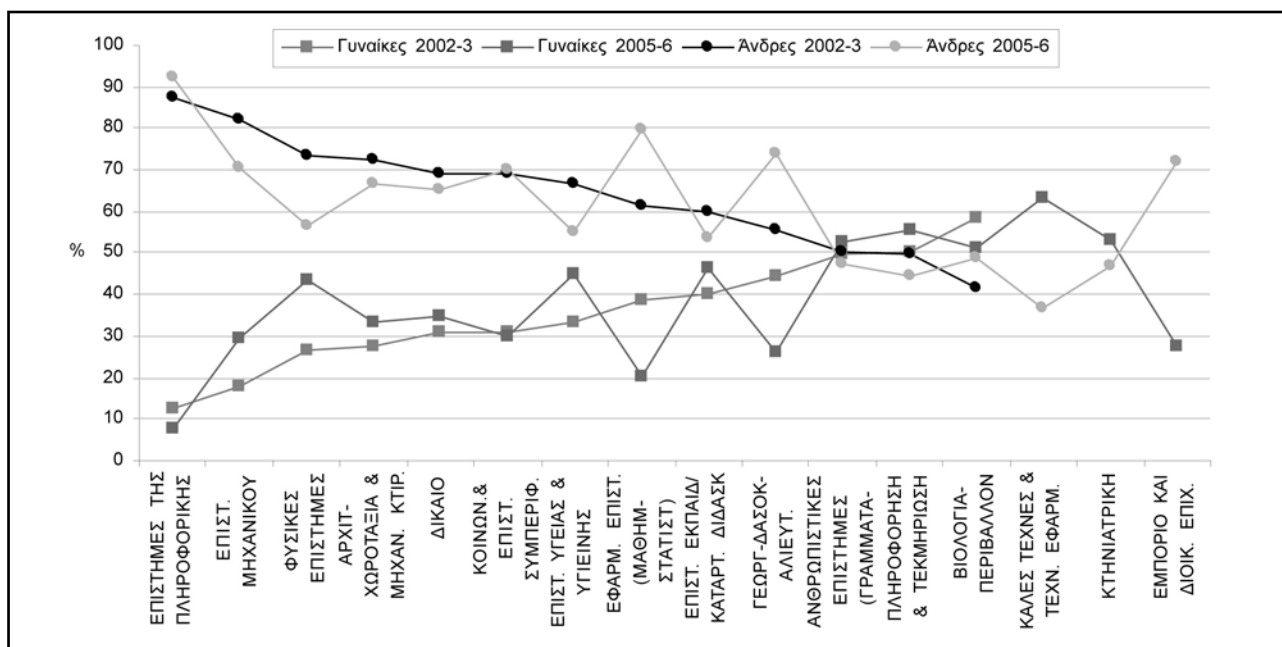
Στο διδακτορικό επίπεδο σπουδών (Πίνακας 5 και Διάγραμμα 12), ωστόσο, το πρότυπο αλλάζει εντελώς.⁴¹⁴

Το 2002-3, ισόρροπη κατανομή των φύλων εμφανίζεται σε δύο μόνο τομείς (ανθρωπιστικές επιστήμες και πληροφόρηση-τεκμηρίωση), ενώ οι γυναίκες υπερέχουν αριθμητικά μόνο στον τομέα της βιολογίας-περιβάλλοντος. Το 2005-6 έχει επέλθει ισορροπία φύλων στον τομέα βιολογία-περιβάλλον, ενώ στους άλλους δύο τομείς εμφανίζεται ελαφρά υπεροχή των γυναικών διδακτόρων. Σε όλους τους υπόλοιπους τομείς (10 από τους 13), το 2002-3 εμφανίζεται αριθμητική υπεροχή των ανδρών, η οποία διατηρείται και το 2005-6: σε τέσσερις μάλιστα από αυτούς τους τομείς (γεωργία-δασοκομία-αλιευτική, μαθηματικά-στατιστική, πληροφορική και κοινωνικές επιστήμες) το ποσοστό των ανδρών αυξάνεται, ενώ κάποια μείωση παρατηρείται στους υπόλοιπους 6 τομείς. Σε τρεις τομείς το 2002-3 δεν απονεμήθηκαν διδακτορικοί τίτλοι σπουδών: στον έναν από αυτούς, το 2005-6, υπερέχουν σε συντριπτικό ποσοστό οι άνδρες (εμπόριο και διοίκηση επιχειρήσεων), ενώ στους άλλους δύο (κτηνιατρική και καλές τέχνες) υπερτερούν οι γυναίκες σε ποσοστό 5,88% και 26,83%, αντίστοιχα.

⁴¹⁴ Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι τα μόνα ποσοστά που προέρχονται από πληθυσμούς των οποίων το μέγεθος υπερβαίνει τα 100 άτομα αφορούν στους τομείς που, για το 2002-3, έχουν σημανθεί με έντονους χαρακτήρες και, για το 2005-6, έχουν σημειωθεί με αστερίσκο στον Πίνακα 5.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED ΤΗΣ UNESCO)

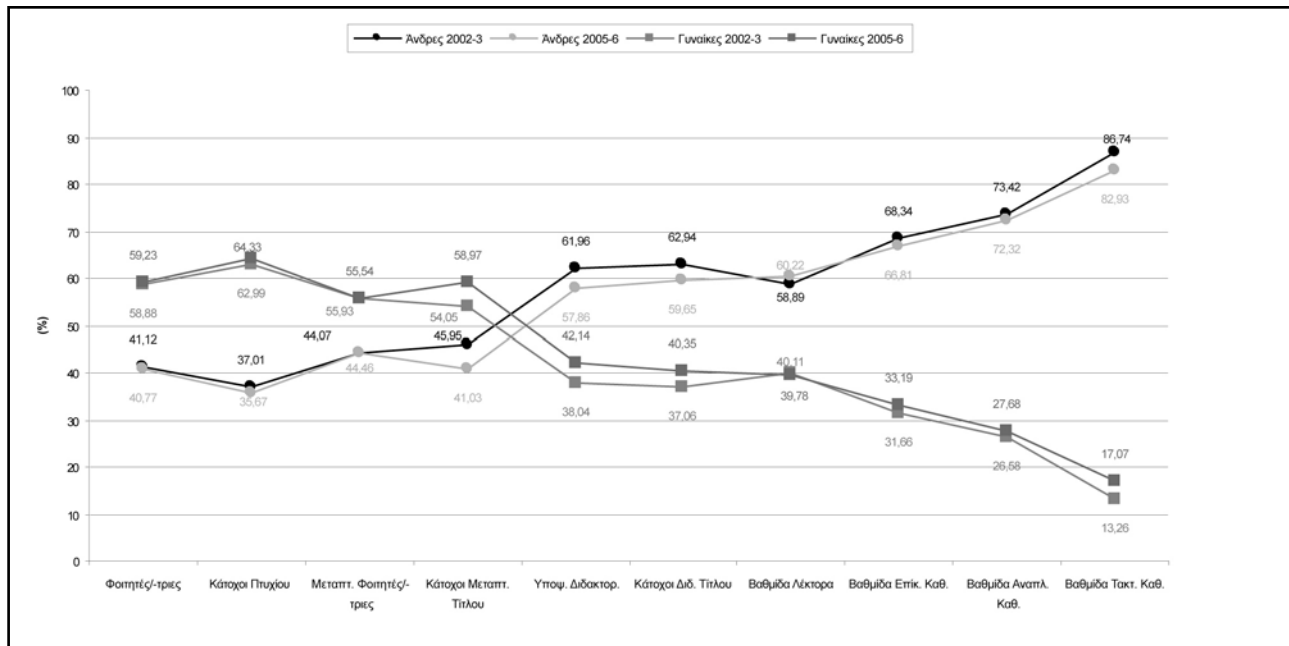
ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	2002-3		2005-6		Χάσμα 2002-3	Χάσμα 2005-6	Μείωση Χάσματος
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες			
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	87,50	12,50	92,16	7,84	75,00	84,31	-9,31
ΕΦΑΡΜ. ΕΠΙΣΤ. (ΜΑΘΗΜ-ΣΤΑΤΙΣΤ)	61,36	38,64	79,59	20,41	22,73	59,18	-36,46
ΓΕΩΡΓ-ΔΑΣΟΚ-ΑΛΙΕΥΤ.	55,32	44,68	73,91	26,09	10,64	47,83	-37,19
ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚ. ΕΠΙΧ.	-	-	72,22	27,78	-	44,44	-
ΕΠΙΣΤ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ	82,14	17,86	70,33	29,67	64,29	40,66	23,63
ΚΟΙΝΩΝ.& ΕΠΙΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΙΦ.	68,97	31,03	70,15	29,85	37,93	40,30	-2,37
ΑΡΧΙΤ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ & ΜΗΧΑΝ. ΚΤΙΡ.	72,41	27,59	66,67	33,33	44,83	33,33	11,49
ΔΙΚΑΙΟ	69,23	30,77	65,38	34,62	30,77	7,69	
* ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	73,27	26,73	56,67	43,33	46,53	13,33	33,20
* ΕΠΙΣΤ. ΥΓΕΙΑΣ & ΥΓΙΕΙΝΗΣ	66,67	33,33	55,06	44,94	33,33	10,12	23,21
ΕΠΙΣΤ. ΕΚΠΑΙΔ/ ΚΑΤΑΡΤ. ΔΙΔΑΣΚ	60,00	40,00	53,85	46,15	20,00	7,69	12,31
ΒΙΟΛΟΓΙΑ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	41,67	58,33	48,89	51,11	-16,67	-2,22	-14,44
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ							
(ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΘΕΟΛΟΓΙΑ)	50,38	49,62	47,30	52,70	0,76	-5,41	6,16
ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ	-	47,06	52,94	-	-5,88	-	
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	49,55	50,45	44,44	55,56	-0,90	-11,11	10,21
ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ & ΤΕΧΝ. ΕΦΑΡΜ.	-	-	36,59	63,41	-	-26,83	-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ ΠΟΥ ΕΛΑΒΑΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ ΔΙΠΛΩΜΑ ΤΑ ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ ΕΤΗ 2002-3 ΚΑΙ 2005-6, ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED ΤΗΣ UNESCO)

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η διατύπωση συμπερασμάτων για το διαχωρισμό των φύλων στο διδακτορικό επίπεδο σπουδών θα πρέπει να γίνει με μεγάλη επιφύλαξη, καθώς το μέγεθος του πληθυσμού είναι πάρα πολύ μικρό για τους περισσότερους από τους τομείς. Αυτό, ωστόσο, δεν κάνει λιγότερο αξιοπερίεργο το γεγονός ότι οι γυναίκες, στη χώρα μας, παρ' όλο που αποτελούν την πλειοψηφία σε όλα τα επίπεδα σπουδών (βλ. Πίνακα 2 και Διάγραμμα 9), το πρότυπο αυτό αντιστρέφεται όταν εξετάζεται το ανώτερο επίπεδο, των διδακτορικών σπουδών, και παραμένει αντεστραμμένο σε όλη την εξέλιξη της ακαδημαϊκής πορείας ανδρών και γυναικών, όπως είναι φανερό στο Διάγραμμα 13 που ακολουθεί.

Το «ψαλιδωτό» Διάγραμμα 13 αναπαριστά γραφικά το χάσμα μεταξύ των φύλων στα διάφορα στάδια της ακαδημαϊκής καριέρας ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτό μεταβάλλεται στην πάροδο του χρόνου. Καθώς έχει δημιουργηθεί με παρόμοιο τρόπο με το διάγραμμα που παρουσιάζεται από τη Γενική Διεύθυνση Έρευνας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής,⁴¹⁵ παρέχει τη δυνατότητα να αναζητηθούν ομοιότητες και διαφορές της Ελλάδας με το σύνολο των Ευρωπαϊκών χωρών. Δεν μπορούν, ωστόσο, να γίνουν άμεσες συγκρίσεις καθώς τα δύο διαγράμματα αφορούν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13. ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΤΑΔΙΑ ΜΙΑΣ «ΤΥΠΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ», ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ, ΜΕΛΗ ΔΕΠ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΒΑΘΜΙΔΩΝ (ΕΛΛΑΔΑ, 2002-2006)

Στα ευρωπαϊκά δεδομένα (ΕΕ-25 για τα έτη 1999-2003)⁴¹⁶ φαίνεται ότι, παρ' όλο που η αναλογία των γυναικών, με την πάροδο του χρόνου, αυξήθηκε ελαφρά σε όλα τα στάδια του διαγράμματος, το πρότυπο παρέμεινε σταθερό. Οι φοιτήτριες, δηλαδή, αποτελούν την πλειοψηφία στο σύνολο του εγγεγραμμένου φοιτητικού πληθυσμού και οι απόφοιτες αυξάνουν ακόμη περισσότερο το ποσοστό τους έναντι του ποσοστού των ανδρών.⁴¹⁷ Η αναλογία ανδρών-γυναικών, ωστόσο, αντιστρέφεται στο επίπεδο των διδακτορικών σπουδών, τόσο όσον αφορά στους/στις εγγεγραμμένους/-ες υποψήφιους/-ες διδάκτορες όσο και τους/τις κατόχους διδακτορικού τίτλου, όπου παρατηρείται μείωση της αναλογίας των γυναικών. Από αυτό το σημείο και μετά, η αναλογία των γυναικών συνεχίζει να μειώνεται, μέχρι που, στη βαθμίδα Β (του/της Αναπληρωτή/-τριας Καθηγητή/-τριας) το χάσμα γυναικών και ανδρών είναι εξαιρετικά υψηλό και αυξάνεται ακόμη περισσότερο στη βαθμίδα Α (του/της Τακτικού/-ής Καθηγητή/-τριας).

Στα Ελληνικά δεδομένα, στα οποία έχουν προστεθεί τρία ακόμη στάδια (της μεταπτυχιακής φοίτησης και αποφοίτησης καθώς και η βαθμίδα του/της λέκτορα στην πορεία της εξέλιξης ενός μέλους Δ.Ε.Π.), προκύπτει το ίδιο ακριβώς πρότυπο. Το ποσοστό των γυναικών είναι συστηματικά υψηλότερο σε σχέση με των ανδρών μέχρι το στάδιο της απόκτησης μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Η αναλογία,

415 European Commission, Directorate-General for Research (2006). *She Figures 2006 - Women and Science Statistics and Indicators*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

416 Στο ίδιο, σ. 55.

417 Γεγονός που θα μπορούσε να σημαίνει ότι μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών παρά γυναικών εγκαταλείπουν τις σπουδές τους είτε ότι καθυστερούν να πάρουν πτυχίο.

στη συνέχεια, αντιστρέφεται υπέρ των ανδρών, στα στάδια της απόκτησης διδακτορικού τίτλου σπουδών, και το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών αυξάνει αληθινά καθώς αυξάνεται η βαθμίδα των μελών Δ.Ε.Π. (αγγίζοντας σχεδόν τις 66 ποσοστιαίες μονάδες διαφοράς, το 2006, στη βαθμίδα του/της Πρωτοβάθμιου/-ας Καθηγητή/-τριας).

Και στα ελληνικά δεδομένα, σχεδόν σε όλα τα στάδια του διαγράμματος, σημειώνεται μια τάση αύξησης του ποσοστού των γυναικών (γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνει το χάσμα στα αρχικά στάδια της σταδιοδρομίας ανδρών και γυναικών και να το μειώνει στα μεταγενέστερα). Οι μεταβολές αλλιά και το χρονικό διάστημα της παρακολούθησής τους είναι, ωστόσο, τόσο μικρά ώστε, προς το παρόν, δεν επιτρέπουν την εξαγωγή κανενός συμπεράσματος. Οπωσδήποτε, οι όποιες επιδράσεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών απαιτούν μεγαλύτερο χρόνο για να αποδώσουν καρπούς αλλιά και πιο συστηματική αξιολόγηση, προκειμένου να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητά τους.

Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, όταν η ψαλιδωτή μορφή των διαγραμμάτων είναι τόσο έντονη όσο αυτή των διαγραμμάτων που παρουσιάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο ή όταν προκύπτουν αλληλεπιδράσεις τόσο έντονες όσο εκείνες του Διαγράμματος 6 όπου παρουσιάζονται τα ποσοστά καθηγητών και καθηγητριών που διδάσκουν παραδοσιακά «γυναικείας» και «ανδρικής» κατεύθυνσης μαθήματα, η ανάγκη διερεύνησης των βαθύτερων παραγόντων που οδηγεί σε τόσο μεγάλα χάσματα των φύλων δείχνει επιτακτική. Εάν το Διάγραμμα 13 απεικόνιζε, για παράδειγμα, την επίδοση δύο παιδιών, κατά τη διάρκεια της δεκαετούς σχολικής τους πορείας, σίγουρα θα μας παραξένευε το γεγονός ότι η επίδοση του αγοριού, που για 4 χρόνια ήταν κάτω του μετρίου, ξαφνικά, αναπτύσσει ανοδική πορεία για να «εκτοξευτεί» τελικά και να αγγίξει σχεδόν την οροφή της βαθμολογίας. Και σίγουρα θα αναρωτιόμασταν τι να συνέβη, άραγε, σε αυτό το κορίτσι που επί χρόνια ήταν «καλή μαθήτρια» και η επίδοσή της, ξαφνικά, όχι μόνο έπεσε σε επίπεδα κάτω του μετρίου, αλλιά παρέμεινε σε αυτά, ακολουθώντας μάλλον στα καθοδική πορεία και αγγίζοντας σχεδόν τον «πάτο» της βαθμολογικής κλίμακας.

Αυτό ακριβώς δείχνουν και τα παραπάνω διαγράμματα, για το σύνολο, όμως, των γυναικών και των ανδρών. Δείχνουν, δηλαδή, στην ουσία, ότι κάποιος συνδυασμός παραγόντων (εξωτερικών και εσωτερικών) παρεμβαίνει και ανακόπτει την ανοδική πορεία των γυναικών και μάλιστα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο της πορείας τους. Και, αντίστροφα, στο ίδιο χρονικό σημείο, ο ίδιος ή κάποιος άλλος συνδυασμός παραγόντων (αν και, μάλλον, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι πρόκειται για τον ίδιο συνδυασμό παραγόντων που επιδρά στις γυναίκες ανασταλτικά) παρεμβαίνει και ωθεί την, σταθερά «μέτρια» έως τότε, πορεία των ανδρών να γίνει ανοδική.

Είναι, μάλλον, περιττό να διευκρινίσουμε ότι αυτό το χρονικό σημείο συμπίπτει, κυρίως για τις γυναίκες, με την ηλικία που θεωρείται ιδανική για τεκνοποίηση και δημιουργία οικογένειας. Και αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που, τα τελευταία κυρίως χρόνια, στις ευρωπαϊκές πολιτικές συμπεριλαμβάνεται ως προτεραιότητα η συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, προκειμένου να διευκολυνθούν, κυρίως οι γυναίκες, να αντεπεξέλθουν στα διπλά βάρη που «οφείλουν» να σηκώνουν.

Η λύση, βέβαια, δεν πρόκειται να προέλθει από τέτοιους είδους πολιτικές⁴¹⁸ αλλιά από ριζικές αλλαγές,⁴¹⁹ μέσω των οποίων θα διπλασιαστεί «το προσωπικό» που «οφείλει να σηκώνει τα οικογενειακά βάρη». Γιατί είναι γεγονός ότι οι γυναίκες, σήμερα, σπουδάζουν! Και μάλιστα, όπως δείχνουν τα δεδομένα, σπουδάζουν περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες και για μεγαλύτερο διάστημα από ό,τι εκείνοι. Γιατί, λοιπόν, το μερίδιό τους στην αγορά εργασίας, στη διοίκηση και στη λήψη αποφάσεων είναι μικρότερο ή χαμηλότερης αξίας; Να είναι, άραγε, η πιο μορφωμένη, από το σύντροφο ή το σύζυγό της, γυναίκα⁴²⁰ εξίσου απειλητική για τα στερεότυπα των φύλων όσο και η γυναίκα που κερδίζει περισσότερα χρήματα από εκείνον; Αποτελεί, άραγε, η πιο μορφωμένη, συνάδελφος, υφισταμένη ή προϊσταμένη, μεγαλύτερη απειλή για την «ανδρική ταυτότητα» των εκπαιδευτικών από ό,τι ένας πιο μορφωμένος συνάδελφος, υφιστάμενος ή προϊστάμενος; Και, αντίστροφα, γνωρίζουμε πώς αισθάνονται οι ίδιες οι γυναίκες;

Όλα αυτά, αλλιά και όσα εξετάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο, είναι ζητήματα που πρέπει να διε-

418 Καλό είναι να υπάρχουν, φυσικά, αλλιά να αφορούν και στα δύο φύλα, που σαφώς θα χρειάζονται στήριξη για να αντεπεξέλθουν στις αυξημένες απαιτήσεις που έχει ο συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, τις οποίες, ωστόσο, θα μοιράζεται ισότιμα το ζευγάρι.

419 Και είναι, βέβαια, εμφανές ότι αυτού του είδους οι παρεμβάσεις πρέπει να ξεκινούν από τη νηπιακή ηλικία αγοριών και κοριτσιών και όχι, για να αποδώσουν καρπούς, θα χρειαστεί να περάσουν, τουλάχιστον, μερικές δεκαετίες.

420 Ή ο λιγότερο μορφωμένος, από τη σύντροφό ή τη σύζυγό του, άνδρας.

ρευνηθούν μέσω **συστηματικής έρευνας** εάν πράγματι θέλουμε να ισχυριζόμαστε ότι επιχειρούμε να κατανοήσουμε την εμμονή των στερεοτύπων και ότι αποτελούμε μέλη μιας κοινωνίας που είναι αποφασισμένη να τα καταλύσει.

Και μια επισήμανση...

Στο κλείσιμο αυτής της ενότητας, μας ήταν αδύνατο να αφήσουμε ασχολίαστη την απολύτως σεξιστική γλώσσα που χρησιμοποιείται στην, πολύ χρήσιμη κατά τα άλλα, ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας που μας παρείχε τη δυνατότητα συγγραφής του παρόντος κεφαλαίου και εξαγωγής πολύ χρήσιμων συμπερασμάτων όσον αφορά στην κατάσταση, σε σχέση με το φύλο, μαθητικού και διδακτικού πληθυσμού των ελληνικών σχολείων και Πανεπιστημίων.

Τόσο οι επικεφαλίδες όσο και οι ετικέτες των στηλών, *χωρίς καμία απολύτως εξαίρεση –ούτε καν για το νηπιαγωγείο*⁴²¹ δίνουν την εντύπωση στον αναγνώστη (αλλά και στην αναγνώστρια!) ότι στα ελληνικά νηπιαγωγεία, σχολεία και πανεπιστήμια φοιτούν μόνο μαθητές, οι οποίοι διδάσκονται από δασκάλους και καθηγητές, των οποίων προΐστανται διευθυντές.⁴²² Και, όπως είναι αναμενόμενο, κάποιοι/-ες ήδη θα διαφωνούν, προτάσσοντας το αντεπιχείρημα ότι, στην Ελληνική γραμματική, το αρσενικό γένος είναι το «ισχυρό» και η χρήση του περιλαμβάνει, επομένως, και τις εκπροσώπους του θηλυκού φύλου. Και, χωρίς να θέλουμε να υποστηρίξουμε τη μία από τις δύο απόψεις της διαμάχης για το εάν η γλώσσα κατασκευάζει την πραγματικότητα ή η πραγματικότητα δημιουργεί τη γλώσσα, εύκολα⁴²³ θα έμπαινε καθένας και καθεμιά μας στον πειρασμό να αποδεχτεί το παραπάνω επιχείρημα εάν η «ανδροκρατούμενη» εκπαίδευση δεν αποτελούσε την ελληνική πραγματικότητα μόλις πριν από 35 χρόνια, ή/και εάν το ανδρικό φύλο ήταν πράγματι ισότιμο με το γυναικείο στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα.

421 Ακόμα και στο νηπιαγωγείο που, όπως είδαμε, οι γυναίκες αποτελούν το 99,5% των νηπιαγωγών, οι ετικέτες των στηλών στους πίνακες αναγράφουν «Προϊστάμενος» «Διδάσκοντες», «απόντες δάσκαλοι» «αναπληρωτές» κ.λπ.

422 Είναι, δε, χαρακτηριστικό το γεγονός πως όταν επιχειρείται η παρουσίαση χρονοσειρών για σειρά σχολικών/ακαδημαϊκών ετών, τα δεδομένα παρουσιάζονται χωρίς κανένα διαχωρισμό, ως προς το φύλο του διδακτικού ή του μαθητικού/ φοιτητικού πληθυσμού.

423 Γιατί αυτό το επιχείρημα μας επιτρέπει τη χρήση της «καθιερωμένης» γλώσσας, η οποία, καθώς αποτελεί τον αυτόματο τρόπο γραφής και ομιλίας μας, είναι οπωσδήποτε ευκολότερη για όλες και για όλους μας.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Η ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ
ΕΝ ΤΑΞΕΙ ΚΑΙ ΕΝ ΠΡΑΞΕΙ

Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζονται παραδείγματα πρακτικών που αφορούν σε Δράσεις και Έργα με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, τα οποία υλοποιούνται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II), καθώς και παραδείγματα πρακτικών άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίες έχουν εντοπιστεί στο πλαίσιο ερευνών σχετικών με θέματα φύλου και ισότητας στην εκπαίδευση.

Οι δράσεις και τα Έργα αυτά βρίσκονται –ως επί το πλείστον– εν εξελίξει και εφόσον δεν έχουν διεξαχθεί ακόμα μελέτες αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς τους δε μας επιτρέπεται να μιλήσουμε για «καλές» πρακτικές. Παρ' όλα αυτά, οι συγκεκριμένες πρακτικές εμφανίζουν αρκετά δείγματα πρωτοτυπίας και καινοτομίας, όσον αφορά στην ελληνική πραγματικότητα και, επιπλέον, δείχνουν «πολλά υποσχόμενες» για το μέλλον.

Παρακάτω, λοιπόν, περιγράφονται παραδείγματα πρακτικών προώθησης της ισότητας των φύλων που εφαρμόζονται είτε στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση είτε στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το Έργο «*Παραγωγή Βοηθητικού Υλικού για την Εισαγωγή Θεμάτων σχετικά με τα Φύλλα στην Εκπαιδευτική Διαδικασία*» του ΥΠ.Ε.Π.Θ., το οποίο εντάσσεται στον Άξονα Προτεραιότητας 4 του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II (Κατηγορία Πράξεων 4.1.1.δ.), υλοποιείται από το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας (Φ.Π.Ψ.) του Τομέα Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (ανάδοχος φορέας). Το Έργο αποσκοπεί στην προώθηση της ισότητας των φύλων στην Πρωτοβάθμια (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό) και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Γενικό Λύκειο, και ΕΠΑ.Λ./ΕΠΑ.Σ.) εισάγοντας το σχετικό προβληματισμό στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω της παραγωγής και αξιοποίησης ειδικού βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού. Για την επίτευξη αυτού του κεντρικού στόχου έχει εκπονηθεί βοηθητικό/υποστηρικτικό υλικό, *τόσο σε έντυπη όσο και σε ηλεκτρονική μορφή*, του οποίου οι στόχοι είναι να:

1. **Εισάγει** την προβληματική του φύλου στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
2. **Συμβάλλει** στην προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους κοινωνικούς τομείς, όπως, για παράδειγμα, στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας καθώς και στο δημόσιο χώρο της εκπαίδευσης, της αγοράς εργασίας, της πολιτικής, της ψυχαγωγίας κ.λπ.
3. **Προβάλλει** τις πολύπλευρα θετικές διαστάσεις της προώθησης και επίτευξης της ισότητας των φύλων σε όλους τους κοινωνικούς τομείς.

Περιεχόμενο και Μορφές του Υλικού

Το βοηθητικό υλικό που έχει δημιουργηθεί απευθύνεται στους/στις εκπαιδευτικούς και τους παρέχει ιδέες, προτάσεις και γενικά τους/τις ενισχύει να εισάγουν την οπτική του φύλου στην εκπαιδευτική διαδικασία, είτε εντός είτε εκτός διδακτικών ωρών.

Πιο συγκεκριμένα, το **έντυπο υλικό** περιλαμβάνει συνολικά τέσσερα πακέτα:

1. Βιβλίο - Εγχειρίδιο για τους/τις Νηπιαγωγούς⁴²⁴

Το υλικό που περιλαμβάνει το συγκεκριμένο εγχειρίδιο στοχεύει να συμβάλει στην **αποδόμηση των κυρίαρχων στερεότυπων αντιλήψεων και πρακτικών** για τα δύο φύλα, επιδιώκοντας, ως πρώτο βήμα παιδαγωγικής παρέμβασης, την ευαισθητοποίηση των νηπιαγωγών ως προς την ανίχνευση των διακρίσεων φύλου στα παιδικά βιβλία με στόχο την απάλειψή τους.

Το εγχειρίδιο παρέχει στους/στις νηπιαγωγούς μια σειρά προτεινόμενων δραστηριοτήτων, ιδεών και θεματικών ενοτήτων, κατάλληλων για εργασία με τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, οι οποίες εστιάζουν στην προβληματική των κυρίαρχων στερεοτύπων για το φύλο, με απώτερο στόχο το διδακτικό προσωπικό να είναι σε θέση να τα ανιχνεύει, να τα καταγράφει και να τα επανεξετάζει στην καθημερινή εκπαιδευτική του πρακτική με τα νήπια.

2. Βιβλίο - Εγχειρίδιο για τους/τις Εκπαιδευτικούς⁴²⁵

Στόχος του εγχειριδίου αυτού είναι να προετοιμάσει τους/τις εκπαιδευτικούς ώστε να εργαστούν με τους/τις μαθητές/-τριες σε ζητήματα σχετικά με τις **προκαταλήψεις και τις στερεότυπες αντιλήψεις που συνοδεύουν το κάθε φύλο** και να κατανοήσουν τη διαφορά μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου.

Για το σκοπό αυτό, το εγχειρίδιο παρέχει στους/στις εκπαιδευτικούς μια σειρά προτεινόμενων ασκήσεων, δραστηριοτήτων, φύλλων εργασίας καθώς και οδηγιών -διαρθρωμένων γύρω από ποικίλες θεματικές σχετικά με το φύλο- που προορίζονται για εφαρμογή στη σχολική τάξη μέσω της χρήσης διαφόρων τεχνικών (π.χ. συζητήσεις, παιχνίδι ρόλων, ερωτηματολόγια κ.ά.).

424 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία: Βιβλίο για τις/τους Νηπιαγωγούς*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirtkiko_iliko/Nipiagogon_Biblio_7.pdf, accessed 10 July 2008).

425 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία: Βιβλίο - Εγχειρίδιο για τους/τις Εκπαιδευτικούς*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirtkiko_iliko/Egxeiridio_7.pdf, accessed 10 July 2008).

3. Βιβλίο για τα Νέα Επαγγελματικά Προφίλ⁴²⁶

Το βιβλίο αυτό **πραγματεύεται την ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας** και παρέχει βασική ενημέρωση προς τους/τις εκπαιδευτικούς και τους/τις μαθητές/-τριες. Στόχος του είναι αφενός να ενημερώσει τους μαθητές και τις μαθήτριες για τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας για τα νέα επαγγέλματα που αναδύονται, αλλά και να παρουσιάσει στοιχεία που καταδεικνύουν ότι συνεχίζει να υφίσταται η ανισότητα μεταξύ των φύλων στην αγορά εργασίας. Επισημαίνει, επίσης, τους βασικούς λόγους στους οποίους οφείλεται η ανισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας, όπως καταγράφονται στις σχετικές μελέτες και παρουσιάζει τις πολιτικές της Ε.Ε. για την άμβλυνση της ανισότητας των φύλων.

Παρέχει, τέλος, υλικό στους/στις εκπαιδευτικούς και τους μαθητές και τις μαθήτριες το οποίο περιλαμβάνει δεδομένα και ασκήσεις, που μπορούν να αξιοποιηθούν για την ευαισθητοποίησή τους ως προς την ανισότητα μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας.

4. Βιβλίο-Συλλογή Δοκιμών⁴²⁷

Η συλλογή των δοκιμών απευθύνεται αποκλειστικά στους/στις εκπαιδευτικούς και αποσκοπεί να συμβάλει στην ευρύτερη κατάρτιση και ευαισθητοποίησή τους στη θεματική του φύλου.

Βασικός στόχος του βιβλίου είναι να προσφέρει **ενδεικτικά παραδείγματα επιστημονικών μελετών και ερευνών** και να συμβάλει στην πληρέστερη ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με τις πρακτικές και τις παραμέτρους, μέσω των οποίων ο σχολικός μηχανισμός συντελεί στην αναπαραγωγή και συντήρηση των ασύμμετρων και εξουσιαστικών σχέσεων των φύλων στους διάφορους κοινωνικούς τομείς. Τα κείμενα αυτά προσφέρονται επίσης για αξιοποίησή τους στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες και παρεμβάσεις με ομάδες μαθητών και μαθητριών, π.χ. ανάθεση εργασιών.

Στο πλαίσιο του Έργου έχει, επίσης, αναπτυχθεί **«Υποστηρικτικό Διδακτικό Υλικό για τα Σχολικά Εγχειρίδια Μαθημάτων Θεωρητικής και Θετικής Κατεύθυνσης»** του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Γενικού Λυκείου και των ΕΠΑ.Λ./ΕΠΑ.Σ. Τα υλικά αυτά παρέχουν το απαραίτητο **πλαίσιο και τα βασικά εργαλεία για την ανίχνευση του σεξισμού στο εκπαιδευτικό υλικό**, επισημαίνουν τα **στοιχεία που συμβάλλουν στην άρση της έμφυλης ασυμμετρίας** και καταλήγουν σε **προτάσεις για δράση** (χειρισμός του υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού με αντι-σεξιστικό τρόπο και επιλογή ή παραγωγή μη-σεξιστικού υλικού). Το υλικό, τέλος, παρέχει στον/στην εκπαιδευτικό συμπληρωματικά φυλλάδια και κριτήρια αξιολόγησης του διδακτικού υλικού από την οπτική του φύλου.⁴²⁸

Το **ηλεκτρονικό υλικό** που έχει δημιουργηθεί περιλαμβάνει συνολικά δύο πακέτα:

1. Οπτικοακουστικό υλικό

Στο πλαίσιο αυτού του πακέτου εργασίας δημιουργήθηκαν δύο εκπαιδευτικές βιντεοταινίες. Η πρώτη, με τίτλο *Τα κορίτσια, τα αγόρια, η μπάμπι και τα μαθηματικά*, συνοδευόμενη από ένα εγχειρίδιο,⁴²⁹ απευθύνεται σε μαθήτριες και μαθητές του Δημοτικού και του Γυμνασίου (11-15 ετών). Η δεύτερη βιντεοταινία, με τίτλο *Κορίτσια και Αγόρια Αναζητούν Ισότητα*, απευθύνεται σε μαθητές και μαθήτριες Λυκείου και Σχολών Επαγγελματικής Κατάρτισης, ηλικίας 15-18 χρονών και συνοδεύεται, επίσης, από ένα εγχειρίδιο.⁴³⁰ Τα συνοδευτικά εγχειρίδια παρέχουν πληροφορίες προς τους/τις εκπαιδευτικούς για τη χρήση της βιντεοταινίας καθώς και δείγματα συζήτησης με τους/τις μαθητές/-τριες.

426 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Φύλο και νέα επαγγέλματα*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktko_iliko/Nea_Epaggelmata_7.pdf, accessed 10 July 2008).

427 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktko_iliko/Dokimia_Biblio_7.pdf, accessed 10 July 2008).

428 Το Υποστηρικτικό Διδακτικό Υλικό και τα Συμπληρωματικά Φυλλάδια για τα Σχολικά Εγχειρίδια Μαθημάτων Θεωρητικής και Θετικής Κατεύθυνσης του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Γενικού Λυκείου και των ΕΠΑ.Λ./ΕΠΑ.Σ. παρέχονται στο διαδικτυακό τόπο του Προγράμματος: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktko_iliko.htm (accessed 25 August 2008).

429 Το συνοδευτικό εγχειρίδιο είναι διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο του προγράμματος: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktko_iliko/Video_dim_gymnasio.pdf (accessed 25 August 2008).

430 Το συνοδευτικό εγχειρίδιο είναι διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο του προγράμματος: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktko_iliko/Video_Lukeio_TEE.pdf (accessed 25 August 2008).

2. Δικτυακός τόπος / Ιστοσελίδα

Η ιστοσελίδα που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Έργου εμπεριέχει ιδέες και προτάσεις για ενασχόληση των μαθητών, των μαθητριών και των εκπαιδευτικών (αλλά και άλλων χρηστών/-τριών) με θέματα που αφορούν στις διαφυλικές σχέσεις. Η ιστοσελίδα περιέχει, συγκεντρώνει και παρουσιάζει με συστηματικό τρόπο, μεταξύ άλλων, το βοηθητικό υλικό που έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο του προγράμματος, αλλά και από άλλους φορείς, όπως βιβλία σχετικά με το φύλο, άρθρα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου, έρευνες και μελέτες σχετικές με τη θεματική του φύλου, χρήσιμους συνδέσμους κ.ά.

Το παραπάνω υλικό, όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, εφαρμόστηκε σε συγκεκριμένες εκπαιδευτικές μονάδες (Ιωάννινα, Θεσσαλονίκη) στο πλαίσιο της δοκιμαστικής εφαρμογής του. Μετά την ολοκλήρωση της δοκιμαστικής εφαρμογής και της εσωτερικής-διαμορφωτικής αξιολόγησης (προτάσεις/παρατηρήσεις των συμμετεχόντων/-ουσών εκπαιδευτικών και στελεχών του ΥΠ.Ε.Π.Θ.) και, με βάση τα δεδομένα που προέκυψαν, έγιναν βελτιώσεις με αποτέλεσμα να προκύψει η οριστική και τελική διαμόρφωσή του.

Μεθοδολογία υλοποίησης του Έργου

Το Έργο υλοποιείται στη βάση τεσσάρων Σταδίων Εκτέλεσης:

1^ο Στάδιο: Ανάπτυξη Έντυπου Υλικού

2^ο Στάδιο: Ανάπτυξη Ηλεκτρονικού Υλικού

3^ο Στάδιο: Πιλοτική Εφαρμογή, Εσωτερική Αξιολόγηση και Βελτίωση του Εκπαιδευτικού Υλικού

4^ο Στάδιο: Διευρυμένη Εφαρμογή του Εκπαιδευτικού Υλικού.

Το **1^ο Στάδιο** αφορούσε στη διερεύνηση της σχετικής βιβλιογραφίας, την οργάνωση και ταξινόμηση του υλικού, καθώς επίσης και μια πρώτη αλλά, ωστόσο, επιμελημένη έκδοση των πακέτων που περιελάμβανε: α) τα Βιβλία - Εγχειρίδια, το Βιβλίο Νέων Επαγγελματικών Προφίλ, τα Συμπληρωματικά Φυλλάδια και το Συλλογικό Τόμο Δοκιμών, που επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί κατά την πιλοτική εφαρμογή του υλικού.

Για την υλοποίηση του **1^{ου} Σταδίου** πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω δραστηριότητες:

- Διερεύνηση σχετικής βιβλιογραφίας, μελέτη των σχολικών εγχειριδίων κ.λπ.
- Συγγραφή, σε αρχική μορφή, των υλικών.
- Επεξεργασία και αναπαραγωγή των παραπάνω πακέτων για τις ανάγκες της πιλοτικής εφαρμογής.

Παράλληλα με το 1^ο Στάδιο υλοποιήθηκε και το **2^ο Στάδιο**, το οποίο αφορά στην ανάπτυξη οπτικοακουστικού εκπαιδευτικού υλικού, καθώς και την ανάπτυξη του δικτυακού τόπου.

Το Στάδιο αυτό περιελάμβανε δύο Πακέτα Εργασίας:

1. *Πακέτο Εργασίας 2.1: Οπτικοακουστικό / Υλικό Πολυμέσων:* Στο πλαίσιο αυτού του Πακέτου Εργασίας υλοποιήθηκαν δραστηριότητες που αφορούσαν στη διερεύνηση του σχετικού υλικού, την ανάπτυξη και την παραγωγή του περιεχομένου του πιλοτικού οπτικοακουστικού υλικού, καθώς επίσης και την επιμέλεια και την αναπαραγωγή του.
2. *Πακέτο Εργασίας 2.2: Ανάπτυξη Διαδικτυακού Τόπου:* Στο πλαίσιο αυτού του Πακέτου Εργασίας υλοποιήθηκαν δραστηριότητες που αφορούσαν στη διερεύνηση του σχετικού υλικού, το σχεδιασμό και την προετοιμασία του ψηφιακού περιεχομένου του Διαδικτυακού Τόπου, καθώς και το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του λογισμικού λειτουργίας και υποστήριξής του.

Η ιστοσελίδα του προγράμματος παρέχει πληροφορίες χρήσιμες για εκπαιδευτικούς, μαθητές/-τριες, γονείς, στελέχη της εκπαίδευσης, συγγραφείς σχολικών εγχειριδίων, ερευνητές και ερευνήτριες, δημοσιογράφους και γενικά για όσους/-ες ενδιαφέρονται για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία και ευρύτερα στην κοινωνία.

Το **3^ο Στάδιο**, το οποίο αφορούσε στην πιλοτική εφαρμογή, την εσωτερική διαμορφωτική αξιολόγηση και τη βελτίωση του εκπαιδευτικού υλικού βάσει των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης της πιλοτικής εφαρμογής, περιελάμβανε τρία Πακέτα Εργασίας:

1. *Πακέτο Εργασίας 3.1: Πιλοτική Εφαρμογή Υλικού:* Το συγκεκριμένο πακέτο εργασίας περιελάμβανε την υποβολή του υλικού στο ΥΠ.Ε.Π.Θ., την επιλογή των σχολικών μονάδων και την πιλοτική εφαρμογή στις επιλεγμένες σχολικές μονάδες. Βασικός και αποκλειστικός στόχος

της πιλοτικής εφαρμογής ήταν η διαπίστωση τυχόν ασαφειών, ελλείψεων ή παραλείψεων του υλικού και γενικά των δυσκολιών χρήσης και αξιοποίησής του. Στόχο αποτελούσε επίσης και η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί, ανάλογα με την ειδικότητα, το φύλο και άλλα δημογραφικά τους στοιχεία υποδέχονται και αντιμετωπίζουν το συγκεκριμένο υλικό.

2. *Πακέτο Εργασίας 3.2: Αξιολόγηση Πιλοτικής Εφαρμογής:* Το πακέτο αυτό, στο πλαίσιο του οποίου αξιολογήθηκαν τα αποτελέσματα της πιλοτικής εφαρμογής, περιελάμβανε το σχεδιασμό, τη σύνταξη και αποστολή ερωτηματολογίων αξιολόγησης στις επιλεγμένες σχολικές μονάδες, καθώς και την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν, με στόχο τη διατύπωση προτάσεων αναφορικά με τη βελτίωση του βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού.
3. *Πακέτο Εργασίας 3.3: Βελτίωση Εκπαιδευτικού Υλικού:* Η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης του προηγούμενου πακέτου εργασίας οδήγησε στη βελτίωση και οριστικοποίηση του βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού (έντυπου και ψηφιακού).

Το διορθωμένο και εμπλουτισμένο υλικό προβλέπεται να υποβληθεί στη Δ.Σ.Ε.Π.Ε.Δ. και στη συνέχεια στην Αρμόδια Επιτροπή έγκρισης σχολικών βιβλίων του ΥΠ.Ε.Π.Θ., προκειμένου να πιστοποιηθεί και να επικυρωθεί η εισαγωγή του σε όλες τις σχολικές μονάδες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και στα Τ.Ε.Ε.- Σ.Ε.Κ. της χώρας.

Το **4^ο Στάδιο** αφορά, λοιπόν, στη διευρυμένη εφαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού που έχει αναπτυχθεί, εφαρμοστεί πιλοτικά, αξιολογηθεί και βελτιωθεί στο πλαίσιο των προηγούμενων Σταδίων υλοποίησης του Έργου. Το Στάδιο αυτό περιλαμβάνει δύο Πακέτα Εργασίας:

1. *Πακέτο 4.1: Διευρυμένη Εφαρμογή Εκπαιδευτικού Υλικού* στο σύνολο των σχολικών μονάδων της χώρας.
2. *Πακέτο 4.2: Παρακολούθηση και Στήριξη Διευρυμένης Εφαρμογής*, το οποίο αφορά στη λειτουργία, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Μονάδας Στήριξης της διευρυμένης εφαρμογής του βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού στα σχολεία όλης της χώρας. Στόχος της Μονάδας Στήριξης είναι η παρακολούθηση της διευρυμένης εφαρμογής του υλικού, η παροχή συμβουλευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών στους/στις εκπαιδευτικούς και τους/τις μαθητές/-τριες μέσα από τις λειτουργίες και τις υπηρεσίες που παρέχει ο διαδικτυακός τόπος. Μέσω των δυνατοτήτων που παρέχει ο διαδικτυακός τόπος, προβλέπεται η δυνατότητα ανταλλαγής απόψεων ανάμεσα στην ομάδα στήριξης και στους/στις εκπαιδευτικούς σε πραγματικό ή μη-πραγματικό (ασύγχρονο) χρόνο, παροχή κατευθύνσεων, ηλεκτρονική συμπλήρωση ερωτηματολογίων, κ.λπ.

Συνοψίζοντας, ένα βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό με τις παραπάνω προδιαγραφές, δεδομένης της διευρυμένης εφαρμογής του σε όλες τις σχολικές μονάδες, διαθέτει πολλές πιθανότητες να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μαθητών/-τριών όσο και των εκπαιδευτικών στο ζήτημα των ανισοτήτων και των στερεοτύπων φύλου. Εάν, μάλιστα, συνδυαστεί με εξειδικευμένα προγράμματα ευαισθητοποίησης και κατάρτισης όλων των εν ενεργεία εκπαιδευτικών, καθώς και με την εισαγωγή ενός σχετικού, υποχρεωτικού, μαθήματος, που θα προσφέρεται σε όλες τις Σχολές στις οποίες εκπαιδεύονται οι μελλοντικοί/-ές νηπιαγωγοί, δάσκαλοι/-ες και καθηγητές/-τριες, η συμβολή του στην πρόωθηση της ισότητας των φύλων, μέσα από την εκπαίδευση, αναμένεται να είναι καθοριστική.

ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το Έργο «*Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων*»⁴³¹ εντάσσεται στον Άξονα Προτεραιότητας 4: «Μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης και της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας» (Μέτρο 4.1. - Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α) του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων που χρηματοδοτείται κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) και κατά 25% από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (Π.Δ.Ε.). Έχει ως Τελικό Δικαιούχο και υπεύθυνο για την υλοποίησή του το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.), το οποίο εποπτεύεται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας του ΥΠ.ΕΣ. και υλοποιείται σε συνεργασία με την αρμόδια Διεύθυνση Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων (Δ.Σ.Ε.Π.Ε.Δ.) που υπάγεται στον Ενιαίο Διοικητικό Τομέα Θεμάτων Σπουδών Επιμόρφωσης και Καινοτομιών του ΥΠ.Ε.Π.Θ. Το Έργο πραγματεύεται το σημαντικό ζήτημα της προώθησης της Ισότητας των Φύλων στον ευαίσθητο χώρο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, που συνδέεται άρρηκτα και με την ισότητα των πολιτών και των πολιτίδων, στην πρόσβαση στις πληροφορίες αλλά και με τις ευκαιρίες σε κάθε τομέα της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής.

Καθ' όλη τη διάρκεια του Έργου (2003-2008), με την υποστήριξη: α) εμπειρογνομόνων, συνεργατών/-τριών και στελεχών του Κ.Ε.Θ.Ι., και β) των Υπεύθυνων Αγωγής Υγείας, Συμβούλων Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Υπεύθυνων Συμβουλευτικών Σταθμών Νέων και Υπεύθυνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, που λειτούργησαν ως Επιμορφώτριες/-ές με την καθοδήγηση της Επιστημονικής Επιτροπής του Έργου υλοποιήθηκαν:

- **78 Επιμορφωτικά Προγράμματα Εκπαιδευτικών** - τουλάχιστον ένα ανά έτος σε κάθε μία από τις 13 Περιφέρειες της χώρας- με τη συμμετοχή, κυρίως, εκπαιδευτικών που υπηρετούσαν σε δημόσιες σχολικές μονάδες Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όλων των τύπων.
- **850 Παρεμβατικά Προγράμματα** - σε καθένα από τα οποία συμμετείχαν τρεις (3) τουλάχιστον σχολικές μονάδες εκπροσωπούμενες από έναν/μία έως δύο εκπαιδευτικούς. Τα Προγράμματα υλοποιήθηκαν με τη μορφή **διδακτικών παρεμβάσεων** (*εμπλουτισμός της διδασκαλίας με την οπτική του φύλου*) ή/και **παρεμβατικών δραστηριοτήτων** - projects (*εκτός ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος*).

Σκοπός του Έργου

Κεντρικός στόχος του Προγράμματος ήταν η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, αλλά ταυτόχρονα και των μαθητών/-τριών και σπουδαστών/-τριών και των οικογενειών τους, έτσι ώστε να:

1. Προωθηθούν η φιλοσοφία και οι πρακτικές της Ισότητας και της Δημοκρατίας στο εκπαιδευτικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον,
2. Ενταχθεί η διάσταση του φύλου στο περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης,
3. Συνδεθεί το ζήτημα της Ισότητας των φύλων με τις διαδικασίες του επαγγελματικού προσανατολισμού και της εισόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Επιμέρους Στόχοι του Έργου

Με την ανάπτυξη των Επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων επιδιώχθηκε αναλυτικότερα:

1. **Η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, σε θέματα ισότητας και σχέσεων των φύλων** έτσι ώστε να μπορούν να:
 - Εντοπίσουν την ανισότητα, τη διάκριση και τα στερεότυπα του φύλου, όπου τα συναντούν στο εκπαιδευτικό σύστημα.
 - Αναπτύξουν και να εκφέρουν επιστημονικό λόγο για την ισότητα των φύλων.

431 Βλ. τα Προγράμματα Δράσης στο διαδικτυακό τόπο του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας: <http://www.kethi.gr/greek/programmata/index.htm>

- Διαμορφώσουν και να υλοποιήσουν παρεμβάσεις με στόχο την ισότητα αξιοποιώντας τα δεδομένα των αναλυτικών προγραμμάτων.
 - Αναπτύσσουν καλές πρακτικές στο πλαίσιο λειτουργίας του σχολικού συστήματος.
 - Γίνουν ενεργοί/-ές συμμετοχοί στη διαδικασία της επιμόρφωσής τους.
 - Διαμορφώσουν προσωπική άποψη τόσο για τη διάκριση των φύλων όσο και για τον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι σχέσεις των φύλων.
2. **Η ευαισθητοποίηση των μαθητριών και των μαθητών** έτσι ώστε να:
- Επιλέξουν την εκπαιδευτική και επαγγελματική τους κατεύθυνση υπερβαίνοντας στερεοτυπικές αντιλήψεις.
 - Συνειδητοποιήσουν τις πατριαρχικές δομές της κοινωνίας και την υποβαθμισμένη θέση των γυναικών στις σύγχρονες δημοκρατίες.
 - Αναγνωρίζουν την ανισότητα των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα, τόσο στις δικές τους πρακτικές και συμπεριφορές όσο και σε αυτές των εκπαιδευτικών τους.
 - Διεκδικούν την ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων σε όλους τους τομείς της προσωπικής (οικογένεια, σχολείο, εργασία) και κοινωνικής ζωής (κοινωνικές οργανώσεις, σύλλογοι, ενώσεις κ.λπ.).
 - Αντιμετωπίζουν κριτικά τους τρόπους με τους οποίους τα διδακτικά τους εγχειρίδια, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν τα δύο φύλα.
 - Αποκτήσουν συνείδηση της διαφορετικής διαμόρφωσης των ταυτοτήτων φύλου στην εφηβεία εξαιτίας των επιδράσεων που δέχονται από το σχολείο και την οικογένεια.
 - Διαμορφώσουν συνείδηση της ιδιότητας του πολίτη και της πολιτίδας που θα αναγνωρίζει και θα επιδιώκει τις αρχές της ισότητας των φύλων ως απαραίτητου συστατικού της δημοκρατίας.
 - Αναπτύσσουν πνεύμα συνεργασίας με τους/τις εκπαιδευτικούς τους και μεταξύ τους.
 - Αναπτύσσουν κριτικό πνεύμα, διερευνητικές ικανότητες και ικανότητες οργάνωσης.
3. **Η έμμεση ευαισθητοποίηση των γονέων των μαθητών/-τριών** έτσι ώστε να:
- Έρθουν σε επαφή με τις αρχές της ισότητας, καθώς θα πληροφορούνται τις δραστηριότητες και τις θεματικές των Παρεμβατικών Προγραμμάτων από τα παιδιά τους.
 - Γνωρίσουν τους προβληματισμούς της φεμινιστικής παιδαγωγικής κατά τη διάρκεια της παρουσίασης των αποτελεσμάτων από την υλοποίηση των Παρεμβατικών Προγραμμάτων.
 - Διαπιστώσουν μια διαφορετική δυνατότητα εκπαίδευσης των παιδιών τους από το σχολείο.
4. **Η έμμεση ευαισθητοποίηση της υπόλοιπης σχολικής κοινότητας** –των καθηγητών και καθηγητριών καθώς και των μαθητών/-τριών των συμμετεχόντων σχολείων– καθώς και **η έμμεση ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας** –τοπικοί κοινωνικοί φορείς και οργανώσεις, τοπική αυτοδιοίκηση κ.λπ.– έτσι ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα του έργου και των μεθόδων επιπτώσεων του στην ευρύτερη κοινωνία.

Στην πορεία υλοποίησης του Έργου οι γονείς των μαθητών/-τριών και τα μέλη των τοπικών κοινωνιών είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν εκτενέστερα και διεξοδικότερα για τις άμεσες και έμμεσες διακρίσεις που διέπουν τις σχέσεις των φύλων και να αναζητήσουν λύσεις προς την κατεύθυνση διαπαιδαγώγησης των νέων με βάση την ισότητα των φύλων.

Με συνολικό προϋπολογισμό 25 εκατομμύρια ευρώ, μέσω του έργου επιμορφώθηκαν 8.497 εκπαιδευτικοί σε 4.576 σχολικές μονάδες και συνολικά 122.096 μαθητές και μαθήτριες επωφελήθηκαν από τη συμμετοχή τους στο Έργο.⁴³²

Στο πλαίσιο της εφαρμογής του Έργου εκδόθηκε το παρακάτω υλικό:

- **«Οδηγός Εφαρμογής και Διαχείρισης Επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων»**,⁴³³
- **«Εφηβικές Ταυτότητες Φύλου: Διερευνώντας τον Παράγοντα Φύλο στο Σχολικό Πλαίσιο. Εγχειρίδιο με Ερευνητικά Εργαλεία για Εκπαιδευτικούς»**,⁴³⁴

432 Γενική Γραμματεία Ισότητας (2008). *ό.π.*, σ. 2.

433 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε., Ραβάνης, Κ. (2007). *Οδηγός εφαρμογής και διαχείρισης Επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: <http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/odigos.pdf>, accessed 10 July 2008).

434 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Σακκά, Δ. (2007). *Εφηβικές ταυτότητες φύλου: διερευνώντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο. Εγχειρίδιο με ερευνητικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: <http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/ereynitika%20ergalia%20gia%20ekpaideytikous.pdf>, accessed 15 July 2008).

- «**Νέες Συνθήκες και Νέες Δεξιότητες στην Αγορά Εργασίας**»,⁴³⁵
- «**Εργαλείο με Οδηγίες για Παρεμβατικά Προγράμματα σχετικά με την Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση. Τεύχος Καλών Πρακτικών**»,⁴³⁶
- «**Ασκήσεις Ευαισθητοποίησης Επιμορφούμενων Εκπαιδευτικών: Για μια εκπαίδευση ίσων ευκαιριών για όλους και όλες**».⁴³⁷

Επίσης, ολοκληρώθηκε η εκπόνηση των παρακάτω κειμένων (μελέτες, εγχειρίδια κ.ά.), τα οποία αναμένεται να παραχθούν/εκδοθούν ηλεκτρονικά (σε dvd) εντός του έτους 2008:

1. «**Παιδιά και Νέα Επαγγέλματα. Μια προσέγγιση από την πλευρά του φύλου**».⁴³⁸
2. «**Εγχειρίδιο Οργάνωσης Εκδηλώσεων Προβολής των Παρεμβατικών Προγραμμάτων (Δικτύωση με Τοπικές Αρχές-Τρόποι Επικοινωνίας)**».⁴³⁹
3. «**Εγχειρίδιο Ασκήσεων και Εφαρμογών για την Προώθηση της Διάστασης του Φύλου στην Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση**».⁴⁴⁰
4. «**Εκπαιδευτικοί και Φύλο**».⁴⁴¹
5. «**Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα**».⁴⁴²
6. «**Διερευνώντας το Κοινωνικό Φύλο. Σύγχρονες Προσεγγίσεις για την Εκπαίδευση**».⁴⁴³
7. «**Βασικές Αρχές και Οδηγίες για τη Χρήση και Αποδόμηση Οπτικοακουστικών Μηνυμάτων με την Οπτική του Φύλου και για την Παραγωγή Οπτικοακουστικού Υλικού στο Πλαίσιο των Παρεμβατικών Προγραμμάτων**».⁴⁴⁴
8. «**Αγόρια και Κορίτσια στο Σχολείο: Ταυτότητες φύλου, Διαδικασίες Διαμόρφωσης και Τρόποι Έκφρασης στο Σχολικό Περιβάλλον (Τόμος I)**».⁴⁴⁵
9. «**Αγόρια και Κορίτσια στο Σχολείο: Η Έμφυλη Διάσταση του Αναλυτικού Προγράμματος και της Αλληλεπίδρασης Εκπαιδευτικών-Εκπαιδευομένων στις Αίθουσες Διδασκαλίας (Τόμος II)**».⁴⁴⁶
10. «**Η Θεματική του Φύλου @ Διαδίκτυο**».⁴⁴⁷

435 Δημητρούλη, Κ. (2007). *Νέες συνθήκες και νέες δεξιότητες στην αγορά εργασίας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

436 Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2007). *Εργαλείο με οδηγίες για Παρεμβατικά Προγράμματα σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση: Τεύχος καλών πρακτικών*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

437 Κορωναίου, Α. (2007). *Ασκήσεις ευαισθητοποίησης επιμορφούμενων εκπαιδευτικών. Για μια εκπαίδευση ίσων ευκαιριών για όλους και όλες*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/askhseis_oktoniou.pdf, accessed 10 July 2008).

438 Μαράτου-Αληπράντη, Α. (2008, υπό έκδοση). *Παιδιά και νέα επαγγέλματα: Μια προσέγγιση από την πλευρά του φύλου*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

439 Γκασούκα, Μ. (2008, υπό έκδοση). *Εγχειρίδιο οργάνωσης εκδηλώσεων προβολής των Παρεμβατικών Προγραμμάτων: δικτύωση με τοπικές αρχές-τρόποι επικοινωνίας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

440 Γκασούκα, Μ. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Εγχειρίδιο ασκήσεων και εφαρμογών για την προώθηση της διάστασης του φύλου στην Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

441 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Εκπαιδευτικοί και φύλο*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

442 Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Φρόση, Α. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/meleti/meleti_epaek_11_03.pdf, accessed 10 July 2008).

443 Francis, B. & Skelton, Chr. (eds) (2008, υπό έκδοση). *Διερευνώντας το κοινωνικό φύλο. Σύγχρονες προσεγγίσεις για την εκπαίδευση*, (επιμ.: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή). Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

444 Κορωναίου, Α., & Καραγιαννοπούλου, Χ. (2008, υπό έκδοση). *Βασικές αρχές και οδηγίες για τη χρήση και αποδόμηση οπτικοακουστικών μηνυμάτων με την οπτική του φύλου και για την παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού στο πλαίσιο των Παρεμβατικών Προγραμμάτων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

445 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο: ταυτότητες φύλου, διαδικασίες διαμόρφωσης και τρόποι έκφρασης στο σχολικό περιβάλλον*, Τόμος I. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

446 Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο: η έμφυλη διάσταση του αναλυτικού προγράμματος και της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικών-εκπαιδευομένων στις αίθουσες διδασκαλίας*, Τόμος II. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

447 Μαραγκουδάκη, Ε. (2008, υπό έκδοση). *Η θεματική του φύλου @ διαδίκτυο*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

Τέλος, στην ιστοσελίδα του Κ.Ε.Θ.Ι. έχουν αναρτηθεί τα εξής:

- Προτεινόμενη **Βιβλιογραφία** σε θέματα φύλου και ισότητας.⁴⁴⁸
- **Οδηγός Δικτυακών Βάσεων Δεδομένων** για θέματα Ισότητας.⁴⁴⁹

Αδιαμφισβήτητα, τόσο το υλικό που δημιουργήθηκε όσο και η εμπειρία που αποκόμισαν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές/-τριες από την υλοποίηση του Έργου, εκτός από χρήσιμη, δείχνει να είναι και ουσιαστική. Το γεγονός αυτό είναι εμφανές από τις περιγραφές των διδασκόντων/-ουσών που υλοποίησαν τα Παρεμβατικά Προγράμματα. Παραδείγματα τέτοιων Διδακτικών Παρεμβάσεων και Παρεμβατικών Δραστηριοτήτων που υλοποιήθηκαν στις σχολικές μονάδες που συμμετείχαν στην εφαρμογή των Παρεμβατικών Προγραμμάτων του Έργου παρέχονται στην ιστοσελίδα: http://www.isotita-epaek.gr/kales_praktikes.htm.

448 Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Κ.Ε.Θ.Ι.: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/Proteinimenh_vivliografia2004.pdf (accessed 25 August 2008).

449 Μαραγκουδάκη, Ε. (2003). *Οδηγός δικτυακών βάσεων δεδομένων για θέματα ισότητας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/diktiakes_vasis_dedomenon.pdf, accessed 15 July 2008).

ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

3.1 Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Π.Π.Σ.)

Μέχρι πρόσφατα, στην Ελλάδα δεν υπήρχαν σε κανένα Πανεπιστήμιο θεσμοθετημένα προγράμματα σπουδών με αντικείμενο τις Γυναικείες Σπουδές, ούτε σε μεταπτυχιακό αλλά ούτε και σε προπτυχιακό επίπεδο. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, οι Γυναικείες Σπουδές αποτελούν τμήμα σχεδόν όλων των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων εδώ και αρκετά χρόνια. Το 2008 όλες οι Ευρωπαϊκές χώρες, εκτός από την ΠΓΔΜ και το Μαυροβούνιο, προσφέρουν Γυναικείες Σπουδές ή Σπουδές σε Θέματα Φύλου, σε Πανεπιστημιακό επίπεδο.⁴⁵⁰

Με την εισαγωγή των Προπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών σε θέματα Φύλου και Ισότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, που χρονολογείται από το 2003, προωθείται η ισότητα των φύλων αλλά και αναμορφώνονται τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών, τόσο σε Α.Ε.Ι. όσο και σε Τ.Ε.Ι., και ταυτόχρονα προσαρμόζονται στις σύγχρονες πρακτικές και εξελίξεις της κοινωνίας και της οικονομίας. Μέχρι και το 2008 λειτουργούν 12 Προπτυχιακά Προγράμματα σε Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. της Ελλάδας.

Στον τομέα αυτό επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν δύο παραδείγματα Προπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών:

Το **Διατμηματικό Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας (ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ.)**,⁴⁵¹ το οποίο λειτουργεί από το 2003, αποτελεί την πρώτη προσπάθεια του Πανεπιστημίου Αθηνών για την υποστήριξη Σπουδών στις ταυτότητες των φύλων και τη διεπιστημονική προσέγγιση των ζητημάτων φύλου.

Σκοπός του Προγράμματος είναι να εξασφαλίσει ευρεία γνώση και εξοικείωση με τις φεμινιστικές και πολιτισμικές θεωρίες, καθώς επίσης και την κριτική θεώρηση της επιστημονικής γνώσης από την οπτική του φύλου, με απώτερο στόχο την ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του συνόλου της ακαδημαϊκής κοινότητας, ώστε να συμβάλουν στην άρση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Στόχος του Π.Π.Σ. ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ. είναι «η κινητοποίηση του ενδιαφέροντος της ακαδημαϊκής κοινότητας, σε ζητήματα φύλου και ισότητας, προκειμένου να συγκροτηθεί το επιστημονικό εκείνο δυναμικό, που θα είναι ικανό να εργαστεί για την άρση των έμφυλων διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας σε όλους τους τομείς της κοινωνίας (εκπαίδευση, διοίκηση, οικονομία, τεχνολογία κ.λπ.), αλλά και θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των σημερινών πολυπολιτισμικών κοινωνιών στη βάση της αναγνώρισης και αποδοχής της ετερότητας».

Βασική επιδίωξη του Προγράμματος ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ. είναι επίσης η ανάπτυξη συνεργιών με Α.Ε.Ι. και Ερευνητικά Κέντρα/Ινστιτούτα της Ευρώπης και των ΗΠΑ με στόχο την ανταλλαγή επιστημονικής γνώσης και εμπειριών, καθώς και τη διερεύνηση της δυνατότητας διαμόρφωσης κοινών δράσεων.

Οι **συνεκτικτικοί κύκλοι μαθημάτων** του Προγράμματος περιλαμβάνουν τις εξής θεματικές ενότητες:

- Βιολογικοί και Κοινωνικοί παράγοντες στον καθορισμό του φύλου.
- Κοινωνική Πολιτική, Δίκαιο και Κοινωνική Ισότητα.
- Θεολογία, Θρησκεία και Φύλο.
- Επιστήμη, Κοινωνικές Πρακτικές και Φύλο.
- Φύλο, Γλώσσα και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.
- Τέχνη, Πολιτισμός και Φύλο.
- Φύλο, Έθνος και Εκπαίδευση.

Στο πλαίσιο του Προγράμματος έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές δημοσιεύσεις για το θέμα της ισότητας των φύλων, αρκετές από τις οποίες καταλήγουν σε προτάσεις πολιτικής για την επίτευξη της ισότητας των φύλων στον ακαδημαϊκό χώρο.

Το δεύτερο Πρόγραμμα Προπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «**Το Φύλο στις Κοινωνικές Επιστήμες: Σύγχρονες Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις και Προοπτικές στην Έρευνα και την Πανεπιστημιακή**

450 European Commission Directorate-General for Research (2008). *Benchmarking Policy Measures for Gender Equality in Science*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, σ. 8.

451 Βλ. για περισσότερες πληροφορίες το διαδικτυακό τόπο του Προγράμματος: <http://www.isotita.uoa.gr/fysi.html>

Εκπαίδευση»,⁴⁵² το οποίο λειτουργεί από το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, επιχειρεί να αναδιαρθρώσει και να εμπλουτίσει την προπτυχιακή εκπαίδευση, με την εισαγωγή της οπτικής του φύλου στη διδασκαλία και την έρευνα.

Στους γενικούς στόχους του προγράμματος περιλαμβάνονται:

- Ο ορισμός του περιεχομένου του κοινωνικού φύλου και οι τρόποι της δόμησης της έμφυλης ταυτότητας.
- Η ανάδειξη των κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών αιτιών των διαχρονικών διαιρέσεων που βασίζονται στο φύλο.
- Η κατανόηση των συγκρούσεων που οδηγούν στον αποκλεισμό των γυναικών από δραστηριότητες του δημόσιου βίου.
- Η ένταξη του κοινωνικού φύλου στο επίκεντρο των σύγχρονων προσεγγίσεων των Κοινωνικών Επιστημών.

Για την επίτευξη των στόχων του, το πρόγραμμα έχει δομηθεί πάνω σε τέσσερις τύπους δράσεων: α) Μαθήματα Επιλογής για το Κοινωνικό Φύλο, β) Εργαστήριο Έρευνας και Εκπαίδευσης για το Κοινωνικό Φύλο, γ) Διαρκές Σεμινάριο Διδασκόντων/-ουσών, και δ) Επιστημονικές Συναντήσεις- Εκδηλώσεις για το Κοινωνικό Φύλο.

Τα **μαθήματα επιλογής** για το κοινωνικό φύλο, χωρίζονται σε γενικά - εισαγωγικά μαθήματα αλλά και σε ειδικά σεμιναριακά μαθήματα για τις σχέσεις των φύλων και τη θέση των γυναικών σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς, σε δεδομένες ιστορικές περιόδους και σε διαφορετικούς πολιτισμούς, τα οποία αναδεικνύουν τη διαχρονική συμβολή των γυναικών στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.

Στις δράσεις του **Εργαστηρίου Έρευνας και Εκπαίδευσης για το Κοινωνικό Φύλο**, περιλαμβάνονται:

- Η συγκέντρωση, η επεξεργασία και η αρχειοθέτηση συμβατικού και ηλεκτρονικού βιβλιογραφικού υλικού για τη μελέτη του φύλου.
- Η ανταλλαγή συναφών γνώσεων και πληροφοριών με ελληνικά και ξένα Ιδρύματα, καθώς και
- Η δυναμική προώθηση του επιστημονικού διαλόγου και ο εμπλουτισμός από τη διεθνή διδακτική και ερευνητική εμπειρία για το φύλο.

Τέλος, το **Διαρκές Σεμινάριο Διδασκόντων/-ουσών** έχει ως στόχο: α) την επεξεργασία ειδικών θεμάτων για το κοινωνικό φύλο, μέσα από εισηγήσεις των συμμετεχόντων/-ουσών και συστηματική συζήτηση, β) την παρουσίαση και ανάλυση των μεθόδων διδασκαλίας για τη συνεχή βελτίωση και αποτίμηση του παρεχόμενου διδακτικού έργου, γ) το σχεδιασμό περαιτέρω ερευνητικών και εκπαιδευτικών δράσεων σε θέματα φύλου και ισότητας, και δ) την προώθηση των δραστηριοτήτων των τοπικών γυναικείων οργανώσεων και την εν γένει διασύνδεση με την τοπική κοινωνία.

Συνοψίζοντας, η σπουδαιότητα του εγχειρήματος της προώθησης της προαγωγής των σπουδών σε θέματα φύλου και ισότητας, σε προπτυχιακό επίπεδο, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ουσιαστική ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου τόσο στην εκπαιδευτική όσο και στην ερευνητική διαδικασία.

3.2 Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.)

Ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η λειτουργία των Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών (Π.Μ.Σ.) σε θέματα φύλου και ισότητας έχουν ως κύριο στόχο την προαγωγή της γνώσης, την ανάπτυξη της έρευνας, καθώς και τη μετεκπαίδευση και εξειδίκευση στις Γυναικείες Σπουδές. Μέχρι το 2008 λειτουργούν 4 Π.Μ.Σ. σε ελληνικά Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Παρακάτω παρουσιάζεται ένα παράδειγμα Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, το οποίο ξεκίνησε στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II (Μέτρο 4.2., Κατηγορία Πράξεων 4.2.1.α).

Συγκεκριμένα, από το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003 εγκρίθηκε και λειτουργεί το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.) με τίτλο **«Ειδίκευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της ισότητας των φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία»**⁴⁵³ του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, σε συνεργασία με το

452 Βλ. για περισσότερες πληροφορίες το διαδικτυακό τόπο του Προγράμματος: <http://www.soc.uoc.gr/gender/greek.htm>

453 ΥΑ 22337/Β7. Έγκριση Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο: «Ειδίκευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της ισότητας των φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία» του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής και του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. (ΦΕΚ 774/Β/ 17.06.03).

Τμήμα Ψυχολογίας, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Στόχος του Προγράμματος είναι η ειδικευση εκπαιδευτικών και σχολικών ψυχολόγων σε θέματα σχετικά με τη διαμόρφωση των ταυτοτήτων φύλου και την προώθηση της ισότητας στο σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, στόχοι του Προγράμματος είναι:

1. Να καταστήσει ειδικούς/-ές στη θεματική της ισότητας των φύλων άτομα που αποτελούν εν δυνάμει στελέχη της εκπαίδευσης παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να:
 - Μελετήσουν σε βάθος διεπιστημονικές θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις των Γυναικείων Σπουδών με επικέντρωση στον εκπαιδευτικό χώρο.
 - Συνειδητοποιήσουν τους μηχανισμούς της κοινωνικής κατασκευής των ταυτοτήτων φύλου.
 - Εκπαιδευθούν, ώστε να αναγνωρίζουν την ανισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και να προωθούν τη διαμόρφωση ισότιμων σχέσεων των δύο φύλων στο σχολείο.
 - Ασκηθούν στο σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση παρεμβατικών δράσεων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
2. Να δημιουργήσει ένα νέο επιστημονικό δυναμικό, το οποίο θα στελεχώσει μελλοντικά τα Πανεπιστήμια, που θα είναι ικανό να προωθήσει την έρευνα και τη διδασκαλία των γυναικείων σπουδών, του φεμινιστικού προβληματισμού στην επιστήμη και της ισότητας των φύλων στον ακαδημαϊκό χώρο.

Οι απόφοιτοι/-ες του Προγράμματος αποτελούν ένα ειδικά καταρτισμένο εκπαιδευτικό δυναμικό, το οποίο μπορεί να στηρίζει και να προωθεί την εκπαιδευτική πολιτική για την ισότητα των φύλων, που ξεκίνησε με το σχεδιασμό του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ.

Επίσης, στο πλαίσιο του Δ.Μ.Π.Σ., από το 2004 ιδρύθηκε και λειτουργεί μια μονάδα με τίτλο: **Κέντρο έρευνας, τεκμηρίωσης, πληροφόρησης και συμβουλευτικής για την εκπαίδευση και το φύλο**,⁴⁵⁴ στόχοι του οποίου είναι: α) η συγκέντρωση βιβλιογραφικού και πληροφοριακού υλικού, στατιστικών στοιχείων, δεδομένων διεθνών οργανισμών, κ.ά. που θα απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς και ερευνητές/-τριες που ασχολούνται με τον παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση, β) η υλοποίηση και ο συντονισμός προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων καθώς και επιμορφωτικών σεμιναρίων στις σχολές επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, γ) η εκπόνηση ερευνών σχετικών με την εκπαίδευση και το φύλο, δ) η εφαρμογή προγραμμάτων συμβουλευτικής, ε) η προώθηση του πνεύματος της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της πανεπιστημιακής ζωής, και στ) η υλοποίηση διαφόρων προγραμμάτων.

Το Πρόγραμμα Δ.Μ.Π.Σ. χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ (για τα έτη 2002-2006), ενώ μετά το 2006 πηγή χρηματοδότησής του αποτελούν: α) ο τακτικός προϋπολογισμός των Τμημάτων Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Α.Π.Θ., και β) τα Ερευνητικά Προγράμματα.

Επίσης, ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται το καινοτόμο εγχείρημα της εισαγωγής, σε μεταπτυχιακό επίπεδο, της μελέτης θεμάτων κοινωνικής ανισότητας και ανισότητας των δύο φύλων στο χώρο της θρησκείας, με το Π.Μ.Σ. «Φύλο και Θρησκεία» της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Καθώς το σύνολο σχεδόν των μεγάλων θρησκειών, όπως άλλωστε και η χριστιανική θρησκεία, λειτούργησαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ως μέσα περιορισμού και υποτίμησης του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία, η κατάρτιση των θεολόγων -που θα στελεχώσουν τις σχολικές μονάδες- στην προώθηση της ισότητας των φύλων αποτελεί μια «πολλά υποσχόμενη» πρακτική.

Παράλληλα, βέβαια, καταδεικνύεται η ανάγκη επέκτασης της ευαισθητοποίησης των θεολόγων –και όχι μόνο των θεολόγων αλλά και όλων των εκπαιδευτικών– σε θέματα ισότητας των φύλων και σε προπτυχιακό επίπεδο, ως αναπόσπαστο μέρος του προγράμματος σπουδών τους.

454 Βλ. στο διαδικτυακό τόπου του Προγράμματος: <http://web.auth.gr/pg.gender/>

ΕΥΡΩΠΑΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

4.1 Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε το Π.Π.Σ. ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ.,⁴⁵⁵ στα περισσότερα Πανεπιστήμια των Σκανδιναβικών χωρών (Σουηδία, Φιλανδία, Νορβηγία) καθώς και της Μεγάλης Βρετανίας, λειτουργούν **Επιτροπές Γυναικών** που ασχολούνται αποκλειστικά με τις γυναίκες εργαζόμενες στο εκπαιδευτικό προσωπικό των Α.Ε.Ι. Οι πολιτικές αυτών των Επιτροπών «εστιάζονται στην προώθηση της ισότητας και την εξομοίωση των γυναικών πανεπιστημιακών με τους άνδρες συναδέλφους τους». Στις δραστηριότητές τους συμπεριλαμβάνονται: καμπάνιες για την ισότητα, δημοσίευση ετήσιων εκθέσεων και διεξαγωγή ερευνών για την ισότητα των φύλων στο ακαδημαϊκό προσωπικό, δημοσιεύσεις οδηγών για Πανεπιστήμια που επιθυμούν να θεσπίσουν προγράμματα δράσης υπέρ των γυναικών, διοργάνωση σεμιναρίων, ημερίδων, διαλέξεων για την ενημέρωση των μελών τους, προσφορά δικτύων επικοινωνίας και ιστοσελίδων, καθώς και νομική υποστήριξη γυναικών πανεπιστημιακών σε δικαστικές διαμάχες με τα Α.Ε.Ι.

Στις ίδιες χώρες εντοπίστηκαν, επίσης, **Γραφεία Ισότητας** στα Πανεπιστήμια, τα οποία ειδικεύονται στις πολιτικές και δράσεις για την ισότητα των φύλων στον ακαδημαϊκό χώρο. Στα Σκανδιναβικά κράτη, τα Πανεπιστήμια διαθέτουν συνήθως **Επιτροπές Ισότητας των Φύλων** (Gender Equality Committees), οι οποίες «απαρτίζονται από Συμβούλους Ισότητας που είναι υπεύθυνοι/-ες για όλο το πανεπιστημιακό ίδρυμα». Σκοπός των Επιτροπών είναι να «παρακολουθούν αν εφαρμόζονται οι πολιτικές ισότητας, τόσο σε επίπεδο προσωπικού (επιστημονικού, διοικητικού και τεχνικού) όσο και σε επίπεδο φοιτητικού σώματος». Οι δραστηριότητες των Γραφείων περιλαμβάνουν: τη συλλογή στοιχείων για την ισότητα των φύλων στα πανεπιστήμια και ετήσιες εκθέσεις, τη δημιουργία συμβουλευτικών ομάδων (για τις γυναίκες εργαζόμενες, τον/την Πρόεδρο του Πανεπιστημίου και υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη), τη διεξαγωγή ερευνών για τα αίτια της ανισότητας. Επιπρόσθετα, δέχονται καταγγελίες από γυναίκες που εργάζονται ή φοιτούν στο πανεπιστήμιο, ενημερώνουν και επιμορφώνουν σε θέματα Φύλου και Ισότητας (με ημερίδες, συνέδρια κ.λπ.) και συνεργάζονται με φορείς (κρατικούς και μη) που εργάζονται στον τομέα της ισότητας των φύλων. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη Μ. Βρετανία, το London Guildhall University διαθέτει επίσης ιστοσελίδα («teach yourself») που παραδίδει on-line μαθήματα σε Γυναικείες Σπουδές και σε Θέματα Ισότητας.

Στη χώρα μας εντοπίστηκε μόνο μία Επιτροπή για την Προώθηση της Ισότητας, η οποία λειτουργεί στο Τ.Ε.Ι. Αθήνας στο πλαίσιο του Προπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών σε Θέματα Φύλου και Ισότητας.

Στην ίδια έρευνα, μεταξύ των προγραμμάτων που εντοπίστηκαν, περιλαμβάνονται και τα **Προγράμματα Καθοδήγησης (Mentor Programmes)**, στο πλαίσιο των οποίων καθηγητές/-τριες ανώτερων βαθμίδων αναλαμβάνουν το ρόλο του/της «Συμβούλου» των νεότερων συναδέλφων τους. Στο πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στο Πανεπιστήμιο Uppsala της Σουηδίας ο/η Μέντορας συζητούσε με τις γυναίκες που συμμετείχαν στο Πρόγραμμα θέματα προοπτικών καριέρας, εκπαιδευτικές και ακαδημαϊκές πολιτικές, παρείχε συμβουλές για την επιτυχία των στόχων τους κ.λπ. Παρόμοια προγράμματα έχουν εφαρμοστεί στη Νορβηγία, με στόχο την ενίσχυση της παρουσίας των γυναικών σε βαθμίδες Δ.Ε.Π. και σε ανώτερες διοικητικές θέσεις, αλλά και στη Μ. Βρετανία, όπου, με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων των φύλων στο επιστημονικό προσωπικό εφαρμόστηκαν τρεις διαφορετικοί τύποι προγραμμάτων προκειμένου, αφού συγκριθούν μεταξύ τους, να αναδειχθεί το πιο ωφέλιμο για τις γυναίκες.

Τέλος, στις χώρες αυτές, αλλά κυρίως στη Μ. Βρετανία, διεξάγονται **προγράμματα για την εξέλιξη του προσωπικού** ενισχύοντας έμμεσα τις γυναίκες στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Στα Βρετανικά Πανεπιστήμια ορισμένα προγράμματα αφορούν αποκλειστικά στις γυναίκες, αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο τη δυσχερή τους θέση και στοχεύοντας στην ενίσχυσή τους, ώστε να αναρριχηθούν

455 Βοσνιάδου, Σ. & Βαΐου, Λ. (2004). *Οργανισμοί, δράσεις και προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο επιστημονικό προσωπικό των πανεπιστημίων*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας (Available at: <http://www.isotita.uoa.gr/odigos.pdf>, accessed 21 July 2008).

στην ιεραρχία του ιδρύματος. Πραγματοποιούνται, επίσης, σειρές σεμιναρίων, προγράμματα συνεχούς επιμόρφωσης, προγράμματα βελτίωσης διδακτικών και ερευνητικών προσόντων κ.ά.

4.2 Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Στην **Πορτογαλία** η ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών και της διάστασης του φύλου στο εκπαιδευτικό πλαίσιο έχει αποτελέσει προτεραιότητα της Επιτροπής για την Ισότητα και τα Δικαιώματα των Γυναικών (Committee for Equality and Women's Rights) ήδη από το 1970. Το Πρόγραμμα «Συν-εκπαίδευση: από τη θεωρία στη πράξη»⁴⁵⁶ αναπτύχθηκε κατά το σχολικό έτος 1998-1999 και, κατά τα τρία πρώτα χρόνια, η εφαρμογή του επιχορηγήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Πρόγραμμα αυτό σχεδιάστηκε από την Επιτροπή για την Ισότητα και τα Δικαιώματα των Γυναικών, στοχεύοντας στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές και στην ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εκπαίδευση, μέσω της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Στο Πρόγραμμα συμμετείχαν τρεις (3) διακρατικοί, δώδεκα (12) εθνικοί φορείς και έντεκα (11) συνεργαζόμενα Ινστιτούτα και πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Αιτιολογική βάση του Προγράμματος αποτέλεσε το σκεπτικό ότι, παρ' όλο που οι εκπαιδευτικοί αποτελούν τους κινητήριους μοχλούς για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές, όχι μόνο σε σχέση με το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών αλλά και σε σχέση με τη διδακτική πρακτική, η απουσία συγκεκριμένων εργαλείων, όπως θεωρητικά και μεθοδολογικά σημεία αναφοράς και κατευθυντήριες γραμμές, καθιστούν πολύ δύσκολη την ολοκληρωμένη εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων.

Για την επίτευξη του στόχου του Προγράμματος δημιουργήθηκε και εκδόθηκε εκπαιδευτικό υλικό για την αρχική κατάρτιση των εκπαιδευτικών και για να χρησιμοποιηθεί στα ιδρύματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Το Πρόγραμμα διαρθρώθηκε με βάση τα παρακάτω στάδια:

- Δημιουργία και έκδοση εκπαιδευτικών βοηθημάτων που ονομάζονταν «Οδηγοί Συν-εκπαίδευσης».
- Δημιουργία ενός Εθνικού Δικτύου ειδικών σε ζητήματα φύλου και εκπαίδευσης.
- Εφαρμογή του υλικού στην αρχική και στη συνεχιζόμενη κατάρτιση των εκπαιδευτικών.
- Διάδοση των εμπειριών από την εφαρμογή του υλικού και των βοηθημάτων, καθώς και συζητήσεις πάνω στο ζήτημα της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στις πολιτικές της εκπαίδευσης βάσει αυτών των εμπειριών.
- Συστηματική διάδοση των εκπαιδευτικών υλικών και έκδοση επιπρόσθετων, τόσο θεωρητικών όσο και πρακτικών, υποστηρικτικών εγχειριδίων για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές, και ιδιαίτερα στα μαθήματα αρχικής και συνεχιζόμενης κατάρτισης των εκπαιδευτικών και των ατόμων που δουλεύουν με νέους/-ες.
- Δημιουργία ομάδων εργασίας σε διάφορα πανεπιστήμια και πανεπιστημιακές σχολές, με στόχο την εφαρμογή δραστηριοτήτων για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές.

Η υλοποίηση του Προγράμματος επέφερε τα εξής καινοτόμα αποτελέσματα:

- Τη δημιουργία, ενίσχυση και επέκταση ενός Εθνικού και Διακρατικού διεπιστημονικού Δικτύου ειδικών και ερευνητών/-τριών που εργάζονται σε τομείς της εκπαίδευσης, της επιμόρφωσης εκπαιδευτικών και σε ζητήματα φύλου, το οποίο λειτουργεί ως πυρήνας για την εφαρμογή δράσεων και προγραμμάτων με στόχο την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε η δυνατότητα στο Πρόγραμμα «Συν-εκπαίδευση» να δημιουργήσει ένα δίκτυο εκπαιδευτικών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ερευνητών/-τριών και ειδικών στην ισότητα των φύλων, το οποίο και λάμβανε μέρος σε όλα τα στάδια εφαρμογής του.
- Το Δίκτυο αυτό συνέχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών σχεδίων της 2^{ης} Εθνικής Στρατηγικής για την Ισότητα (2002-2006).

456 Council of Europe (2004b). *Promoting Gender Mainstreaming in Schools: Final Report of the Group of Specialists on Promoting Gender Mainstreaming in Schools*. [EG-S-GS (2004)]. Council of Europe: Directorate General of Human Rights.

- Το Δίκτυο υιοθέτησε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση σε τρία διαφορετικά ζητήματα: α) ίσες ευκαιρίες, β) επαγγελματική κατάρτιση και γ) εκπαίδευση, η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση και την ανάπτυξη της δημοκρατικότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Δίκτυο έχει, επίσης, αναπτύξει επαφές με ειδικούς/-ές που εργάζονται στο τομέα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας των φύλων.
- Το Δίκτυο κατάφερε να δημιουργήσει συνδυετικούς κρίκους μεταξύ δύο ερευνητικών θεματικών που παρέμεναν διαχωρισμένες στην Πορτογαλία, μεταξύ της έρευνας σε ζητήματα φύλου / Γυναικείων Σπουδών και της εκπαιδευτικής έρευνας. Αυτή η σύνδεση έδωσε νέα πνοή στην εφαρμογή της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στις εκπαιδευτικές πολιτικές, στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και στην υλοποίηση πρακτικών.
- Οι εθνικές και διακρατικές συνεργασίες έδωσαν για πρώτη φορά τη δυνατότητα δημιουργίας, μετάφρασης, έκδοσης και εφαρμογής εκπαιδευτικού υλικού, το οποίο προωθεί την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στα προγράμματα αρχικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων.
- Πολλά από τα Κέντρα Συνεχιζόμενης Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών του Υπουργείου Παιδείας εισήγαγαν τη διάσταση του φύλου στα Προγράμματά τους, χρησιμοποιώντας και διανέμοντας τα εκπαιδευτικά βοηθήματα που είχε εκδώσει η Επιτροπή για την Ισότητα και τα Δικαιώματα των Γυναικών. Προς την ίδια κατεύθυνση, αρκετοί οργανισμοί συνεχιζόμενης κατάρτισης και επιμόρφωσης εκπαιδευτικών λαμβάνουν υπόψη το θέμα της ισότητας των φύλων και έχουν χρησιμοποιήσει τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά βοηθήματα.

Σε τοπικό επίπεδο, ο Δήμος Gävle της **Σουηδίας** ξεκίνησε το 1996 την εφαρμογή ενός Προγράμματος⁴⁵⁷ για την ισότητα των φύλων με σκοπό την αποτροπή της εδραίωσης στερεοτύπων για τα δύο φύλα σε μικρές ηλικίες. Στο Πρόγραμμα αυτό ζητήθηκε, από δύο νηπιαγωγεία που έλαβαν μέρος στο πρόγραμμα, να βιντεοσκοπήσουν τις δραστηριότητες που διεξάγονταν με τα παιδιά.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την εφαρμογή του Προγράμματος είναι τα εξής:

- Όταν τα μέλη του προσωπικού, τα οποία αρχικά πίστευαν ότι αντιμετώπιζαν τα αγόρια και τα κορίτσια με τον ίδιο τρόπο, άλλαξαν τον τρόπο προσέγγισης τους προς τα παιδιά και αντιλαμβάνονταν τα στερεοτυπικά πρότυπα συμπεριφοράς τους που σχετίζονταν με το φύλο, τότε παρατηρούνταν αλλαγές και στη συμπεριφορά των ίδιων των παιδιών.
- Μέσα από την αλλαγή της προσέγγισης του εκπαιδευτικού προσωπικού και την εισαγωγή διδακτικών μεθόδων που προωθούν την ισότητα των φύλων, τα παιδιά ανέπτυξαν ικανότητες και ιδιότητες που δεν περιορίζονταν από το φύλο.
- Τα μέλη του προσωπικού των σχολείων αυτών έλαβαν μέρος σε πρόγραμμα ανάπτυξης δεξιοτήτων και είχαν τη δυνατότητα να βιντεοσκοπήσουν και να αναλύσουν τις δραστηριότητές τους μέσα στην τάξη, ώστε να κατανοήσουν τη διαφορετική μεταχείριση που έχουν τα αγόρια και τα κορίτσια και, επομένως, να αλλάξουν την προσέγγιση που χρησιμοποιούσαν.
- Έγιναν προσπάθειες ανάπτυξης της κριτικής σκέψης των παιδιών για το περιεχόμενο των Μ.Μ.Ε. και του διαδικτύου σύμφωνα με την οπτική του φύλου.
- Σε ένα από τα δύο σχολεία υπήρξε εμπλοκή και των γονέων, μέσα από ομάδες συζήτησης και διαλέξεις. Τέλος, το ίδιο σχολείο δημιούργησε πληροφοριακό υλικό για να περιγράψει τους στόχους, τις δραστηριότητες και τα θετικά αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών για την προαγωγή της ισότητας των φύλων.

Συμπερασματικά

Συνοψίζοντας την παρουσίαση των παραπάνω παραδειγμάτων πρακτικών που εντοπίστηκαν τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κατά την τελευταία δεκαετία, θα καταλήξουμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

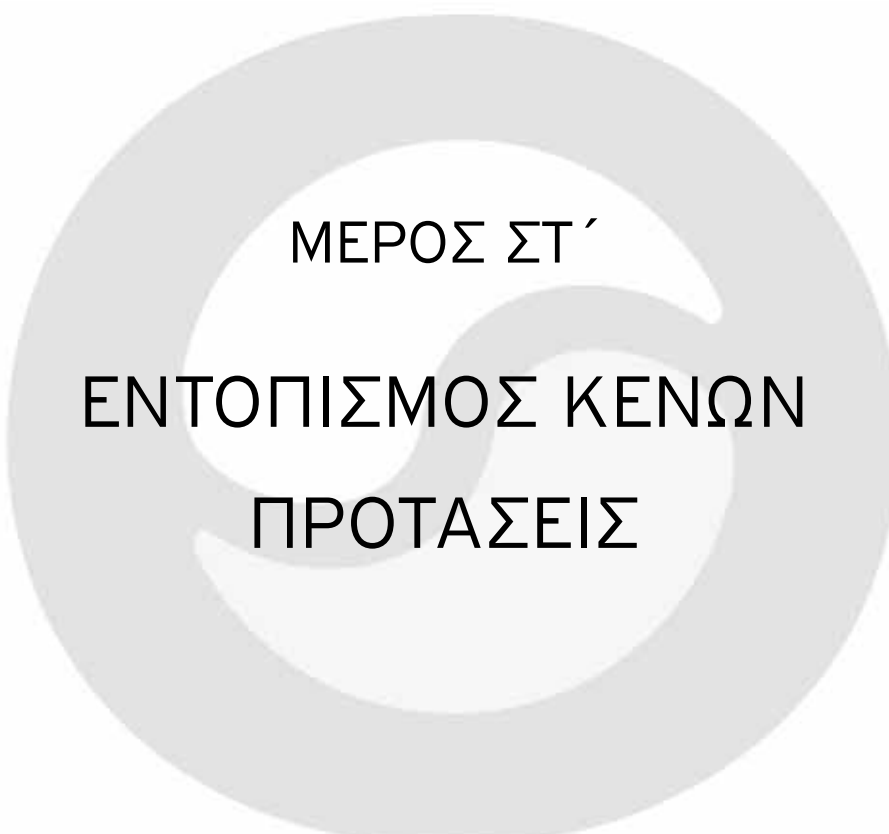
Τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο εντοπίστηκαν παραδείγματα πρακτικών που στοχεύουν στην ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες της. Σε εθνικό επίπεδο οι

457 Council of Europe (2004). *ό.π.*, σ. 83.

παρεμβάσεις που εντοπίστηκαν –σχεδόν στο σύνολό τους– αποτελούν μέρος χρηματοδοτικών Προγραμμάτων, και συγκεκριμένα του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, είναι γνωστοί οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν για το «προσδόκιμο ηλικίας» των παρεμβάσεων αυτών.

Επίσης, οι πρακτικές που εντοπίστηκαν σε εθνικό επίπεδο φαίνονται να είναι αρκετά περιορισμένες σε σχέση με το μέγεθος του προβλήματος της ανισότητας των φύλων και των στερεοτύπων που εξακολουθούν να υπάρχουν και να αναπαράγονται μέσα από το εκπαιδευτικό πλαίσιο (εν τάξει). Επίσης, οι πρακτικές αυτές που εντοπίστηκαν και αποδελτιώθηκαν παρουσιάζουν μια πολύ σημαντική αδυναμία: την έλλειψη αξιολόγησης της εφαρμογής τους (εν πράξει) και των αποτελεσμάτων τους, γεγονός το οποίο δε μας επέτρεψε να μιλήσουμε για «καλές» πρακτικές.

Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δε σημαίνει ότι πρέπει να αγνοήσουμε τη σπουδαιότητα αυτών των πρωτόγνωρων για την Ελλάδα παρεμβάσεων, αλλά αντίθετα οφείλουμε να υποστηρίξουμε, να αξιοποιήσουμε και να επεκτείνουμε περαιτέρω όλες αυτές τις «πολλά υποσχόμενες» πρωτοβουλίες. Η κατάλληλη αξιοποίηση όμως των αποτελεσμάτων τους προϋποθέτει και κατάλληλη αξιολόγηση της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητάς τους και την ένταξή τους σε ένα συνεκτικό και συστηματικό πλαίσιο δράσεων σε όλα τα επίπεδα και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, των οποίων θα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄
ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΚΕΝΩΝ
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ ΑΛΛΑ ΚΑΙ... ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

Με τη μελέτη «Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων στο Φύλο των Εκπαιδευτικών Πολιτικών» που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου 3 «Εκπόνηση Μελετών και Αξιολογήσεων» του Παρατηρητηρίου για την Ισότητα στην Εκπαίδευση, επιχειρήθηκε η συστηματική αποτύπωση των πολιτικών σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης. Η κύρια προσοχή δόθηκε στις προτεραιότητες που συζητήθηκαν, υιοθετήθηκαν και τελικά απέκτησαν νομική βάση κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία (1998-2008), όσον αφορά σε ζητήματα ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου στο πλαίσιο πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τομέα εφαρμογής όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, οι οποίες στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο μέσα από τις προβλεπόμενες διαδικασίες.

Τα κύρια ευρήματα της μελέτης όσον αφορά στις υπάρχουσες –σε εθνικό επίπεδο– πολιτικές ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης και το βαθμό στον οποίο αυτές εφαρμόζονται, συνοψίζονται στα ακόλουθα σημεία:

- Κατά την τελευταία δεκαετία, δρομολογήθηκαν στην Ελλάδα αρκετές σημαντικές νομοθετικές ρυθμίσεις με στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών και την προώθηση της ισότητας των φύλων, όπως είναι, για παράδειγμα, η περίπτωση της νομοθετικής ρύθμισης για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη.⁴⁵⁸
- Γενικότερα, ωστόσο, αλλά και ειδικά στο χώρο της εκπαίδευσης, οι ελληνικές πολιτικές για την ισότητα των φύλων δεν είναι στη βάση τους ούτε καινοτομικές, ούτε καθοδηγούμενες από συγκεκριμένες ανάγκες. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, μάλιστα, δεν υπάρχει καμία αναφορά σε πολιτικές ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, όπως δεν υπήρχαν προβλήψεις για την κατάργηση της διάκρισης των φύλων ούτε στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976. Η αρχή της διαμόρφωσης εθνικών πολιτικών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση εντοπίζεται κυρίως στην –συνήθως νομικά δεσμευτική– υιοθέτηση και μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των σχετικών πολιτικών που διαμορφώνονται από τα θεσμικά Όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ή Διεθνείς Οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι οι πολιτικές αυτές μάλλον «γίνονται ανεκτές» στο πλαίσιο των γενικότερων υποχρεώσεων της χώρας ως κράτους-μέλους της Ένωσης παρά «αγκαλιάζονται» στο πλαίσιο του Εθνικού Δικαίου.
- Η πρόοδος στην εφαρμογή των πολιτικών για την ισότητα των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο σε κάποιες περιπτώσεις είναι ικανοποιητική, αλλά σε πολλές άλλες φαίνεται να είναι αποσπασματική και επιφανειακή.
- Όσον αφορά στην κατοχύρωση του δικαιώματος στη μόρφωση, δηλαδή της παροχής υποχρεωτικής βασικής και δωρεάν εκπαίδευσης για όλους/-ες, καθώς και της διασφάλισης σε όλους/-ες τους/τις μαθητές/-τριες της δυνατότητας έγκαιρης και ισότιμης πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία και γενικότερα την ισότητα ευκαιριών πρόσβασης,⁴⁵⁹ αποτελεί έναν πολιτικό στόχο που σήμερα έχει επιτευχθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό, αφού η συμμετοχή και η παρουσία των κοριτσιών σ' αυτές τις βαθμίδες της εκπαίδευσης στη χώρα μας είναι δυναμική - ίσως και δυναμικότερη αυτής των αγοριών. Για την ισότιμη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση,⁴⁶⁰ ωστόσο, τα πράγματα είναι διαφορετικά: στην περίπτωση λήψης διδακτορικών τίτλων η εικόνα της κατανομής των φύλων σε όλες τις προηγούμενες βαθμίδες αντιστρέφεται και οι γυναίκες υπολείπονται σημαντικά σε σύγκριση με τους άνδρες.

458 Ν. 3488/2006. Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις (ΦΕΚ 191/Α/11.09.2006).

459 Ν. 2986/2002. Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 24/Α/13.02.2002).

460 Ν. 1532/1985. Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (ΦΕΚ 25/Α/19.03.1985).

- Σε αρκετές περιπτώσεις η ισότητα που επιτυγχάνεται στην πράξη στο χώρο της εκπαίδευσης είναι επιφανειακή ή, στην καλύτερη περίπτωση, μερική, καθώς η διάσταση του φύλου μπορεί να ενσωματώνεται ως αρχή σε σχετικά νομικά δημοσιεύματα, αλλά η πραγματικότητα συνεχίζει να απέχει από την επιθυμητή. Έτσι, νομικά μιλώντας, είναι ήδη κατοχυρωμένα τα δικαιώματα όλων των παιδιών στην εκπαίδευση στη βάση της ισότητας των ευκαιριών⁴⁶¹ και στον επαγγελματικό προσανατολισμό, την κατάρτιση, την επιμόρφωση και την επαγγελματική αναπροσαρμογή.⁴⁶² Τα στερεότυπα φύλου, ωστόσο, εξακολουθούν να επηρεάζουν σημαντικά τα παιδιά στη διαδικασία επιλογής κατεύθυνσης, σπουδών και ως εκ τούτου επαγγελματικής ειδίκευσης, με αποτέλεσμα κυρίως για τα κορίτσια να προσανατολίζονται και να επιλέγουν παραδοσιακά «γυναικείες» κατευθύνσεις και επαγγέλματα, αποκλείοντας μια πληθώρα ειδικοτήσεων που οδηγούν σε υψηλότερο κοινωνικό και οικονομικό status, παραβιάζοντας έτσι την αρχή της ισότητας των ευκαιριών. Η εξασφάλιση, δηλαδή, της ισότητας των φύλων στην πρόσβαση στην εκπαίδευση –όπως ορίζεται με το γράμμα του νόμου– έχει επιτευχθεί, όχι όμως και η *εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης*, η οποία επίσης ορίζεται με νόμο.⁴⁶³
- Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι, παρ' ότου από το 1982 καταργήθηκαν με σχετικό νόμο⁴⁶⁴ οι διορισμοί υποψηφίων ενός μόνο φύλου ή με ποσοστά από καθένα φύλο σε θέσεις εκπαιδευτικού προσωπικού των δημοσίων σχολείων δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, η εικόνα που παρουσιάζουν σήμερα οι κατανομές των ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών κατά βαθμίδα και κατά αντικείμενο είναι τόσο συστηματικά ασύμμετρες και πολωμένες προς παραδοσιακά «γυναικείες» και «ανδρικές» βαθμίδες της εκπαίδευσης και ειδικότητες, ώστε δίνουν την εντύπωση ότι ρυθμίζονται επίσης με κάποιο νόμο, και μάλιστα με μεγάλη ισχύ, αυτών των στερεοτύπων.
- Το νομικά κατοχυρωμένο δικαίωμα στην ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης χωρίς διάκριση λόγω φύλου στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας και της προαγωγής^{465,466} φαίνεται να μην έχει ιδιαίτερη ισχύ στο χώρο της εκπαίδευσης, αφού η παρουσία των γυναικών υπολείπεται σημαντικά σε σύγκριση με αυτή των ανδρών, τόσο στις υψηλές ακαδημαϊκές βαθμίδες όσο και σε διοικητικές/διευθυντικές θέσεις και θέσεις λήψης αποφάσεων στο χώρο της εκπαίδευσης. Επομένως, οι υποχρεώσεις που προκύπτουν από το ισχύον νομικό πλαίσιο σύμφωνα με τις οποίες πρέπει να διασφαλίζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης με την έννοια της απουσίας κάθε άμεσης ή έμμεσης διάκρισης λόγω φύλου,⁴⁶⁷ καθώς και η ισότητα γυναικών και ανδρών σε όλους τους τομείς,⁴⁶⁸ δε φαίνεται να πληρούνται ικανοποιητικά.
- Σε νομοθετικό κείμενο σχετικό με τον καθορισμό των προγραμμάτων σπουδών για τις πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης, ορίζεται σαφώς ως υποχρέωση του εκπαιδευτικού συστήματος η *εξασφάλιση ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων μάθησης και η ισότητα στην παρεχόμενη σχολική εκπαίδευση για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες ώστε όλοι και όλες να προστατεύονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανεργία*.⁴⁶⁹ Παρά την πρόθεση των νομοθετών, ωστόσο, η μειονεκτική θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας και γενικότερα στην κοινωνία παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Είναι εμφανές

461 Ν. 2101/1992. *Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού* (ΦΕΚ 192/Α/ 02.12.1992).

462 Ν. 2595/1998. *Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1988) και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει Μηχανισμό Συλλογικών Αναφορών* (ΦΕΚ 63/Α/ 24.03.1998).

463 Ν. 1342/1983. *Για την κύρωση της Σύμβασης των Ενωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών* (ΦΕΚ 39/Α/ 01.04.1983).

464 Ν. 1286/1982. *Μετεγγραφές και κατατάξεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (ΦΕΚ 119/Α/ 30.9.1982).

465 Ν. 2595/1998. *Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1988) και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει Μηχανισμό Συλλογικών Αναφορών* (ΦΕΚ 63/Α/ 24.03.1998).

466 Ν. 3488/2006. *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις* (ΦΕΚ 191/Α/ 11.09.2006).

467 ΠΔ 105 (ΦΕΚ Α 96/ 23.4.2003). *Προσαρμογή του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις της Οδηγίας 97/80/ΕΚ του Συμβουλίου της 15.12.1997 (Ε.Ε. L 14 της 20.1.1998, σελ. 6) «Σχετικά με το βάρος της αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου» σε αναμόρφωση με την Οδηγία 97/80/ΕΚ.*

468 Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007). *ό.π.*

469 ΥΑ 21072α/Γ2/2003. *Καθορισμός του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και για την υποχρεωτική εκπαίδευση* (ΦΕΚ 303/Β/ 13.03.03).

ότι η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων μάθησης και η ισότητα στην παρεχόμενη σχολική εκπαίδευση δεν αποτελούν από μόνες τους επαρκείς και ικανές προϋποθέσεις, ώστε να αποτρέψουν φαινόμενα όπως αυτά του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας. Προκειμένου να είναι αποτελεσματικές οι νομοθετικές δεσμεύσεις, όπως οι παραπάνω, θα πρέπει να στηρίζονται και από αντίστοιχες πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της τροποποίησης των στερεοτύπων για τα δύο φύλα. Προς αυτή την κατεύθυνση ενσωματώθηκαν (από το 2005) στο πλαίσιο της «ευέλικτης ζώνης» για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση θεματικές ενότητες όπως της ισότητας των δύο φύλων και της αποδοχής της ετερότητας.⁴⁷⁰ Για να αξιολογηθεί με ασφάλεια η μακροχρόνια επίπτωση αυτής και άλλων παρόμοιων παρεμβάσεων, θα χρειαστεί ένα χρονικό διάστημα αρκετών ετών. Από την άλλη πλευρά, οι προσπάθειες που γίνονται τα τελευταία έτη με στόχο την εφαρμογή των πολιτικών ισότητας των φύλων, επικεντρώνονται κυρίως στην υλοποίηση συγκεκριμένων προγραμμάτων που εκκινούν με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στηρίζονται από αυτή, και που ο χρονικός ορίζοντας τόσο της εφαρμογής όσο και των αποτελεσμάτων τους είναι περιορισμένος. Πιο «μακροχρόνιες» επενδύσεις, ωστόσο, φαίνεται να αποτελεί η ίδρυση σειράς προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών φύλου, όπως το πρόγραμμα «Ειδικευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της ισότητας των φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία».⁴⁷¹ Έχοντας ως στόχο να εκπαιδεύσουν επαγγελματίες που να συνειδητοποιούν τους μηχανισμούς της κοινωνικής κατασκευής των ταυτοτήτων φύλου, να αναγνωρίζουν την ανισότητα των φύλων στην εκπαίδευση και να προωθούν τη διαμόρφωση ισότιμων σχέσεων των φύλων στο σχολείο, οι οποίοι/-ες μελλοντικά μπορούν να αποτελέσουν στελέχη της εκπαίδευσης, μπορεί ενδεχομένως να συμβάλουν σημαντικά στην επίτευξη της ισότητας στην πράξη. Ωστόσο, η ίδρυση των Προγραμμάτων αυτών εντάσσεται στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. II, γεγονός το οποίο προσδίδει σε αυτές τις σημαντικές «μακροχρόνιες» επενδύσεις, ημερομηνία λήξης!

- Οι πατριαρχικές αντιλήψεις και τα βαθιά ριζωμένα στερεότυπα γυναικείων και ανδρικών ρόλων εξακολουθούν να υφίστανται στην ελληνική οικογένεια και κοινωνία, εμποδίζοντας την επίτευξη της ισότητας των φύλων και διατηρώντας τη μειονεκτική θέση των γυναικών έναντι των ανδρών - διαπίστωση που αποτέλεσε, άλλωστε, κύριο αιτιολογικό επιχείρημα για μια σειρά συστάσεων της Επιτροπής CEDAW προς την Ελλάδα, στο πλαίσιο της 6^{ης} Περιοδικής Ετήσιας Έκθεσης. Όπως γίνεται φανερό, πολιτικές παρεμβάσεις όπως η *δια νομοθετικής ρύθμισης* κατάργηση του όρου «πατριαρχική οικογένεια» και η αντικατάστασή του με τον όρο «οικογένεια της ισότητας» στο πλαίσιο του Οικογενειακού Δικαίου⁴⁷² το 1983, δεν ήταν από μόνες τους αρκετές ώστε να τροποποιήσουν ικανοποιητικά τα στερεότυπα των φύλων στην περίοδο των 25 περίπου ετών που μεσολάβησαν από την έναρξη της ισχύος του Νόμου. Όσον αφορά στο χώρο της εκπαίδευσης, τα στερεότυπα φύλου εξακολουθούν να επηρεάζουν σημαντικά τους νέους και τις νέες στη διαδικασία επιλογής κατεύθυνσης, σπουδών και ως εκ τούτου επαγγελματικής ειδίκευσης, με αποτέλεσμα κυρίως για τα κορίτσια να προσανατολίζονται και να επιλέγουν παραδοσιακά «γυναικείες» κατευθύνσεις και επαγγέλματα. Στην περίπτωση αυτή είναι εμφανές ότι, παρ' ότι η εξασφάλιση της ισότητας των φύλων όσον αφορά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση έχει επιτευχθεί σε σημαντικό βαθμό, δεν ισχύει το ίδιο για την εξάλειψη των στερεοτύπων φύλου σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η

470 Καθώς όμως αυτή η θεματική ενότητα αποτελεί μέρος μιας σειράς άλλων εννοιών που δύνανται να επιλέξουν δάσκαλοι/-ες και εφόσον ο νόμος τους παρέχει τη διακριτική ευχέρεια να τις καλύπτουν στο «μέτρο του δυνατού», το γεγονός αυτό μας κάνει να αμφιβάλουμε για την έκταση της εφαρμογής στη πράξη του τόσο της επιλογής της θεματικής ενότητας της ισότητας των φύλων όσο και του ίδιου του Νόμου. Και σε αυτή τη περίπτωση μάλλον το κριτήριο για την επιλογή της ενότητας είναι κυρίως το προσωπικό ενδιαφέρον του/της δασκάλου/-ας.

471 ΥΑ 223/2003. Έγκριση Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο: «Ειδικευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της ισότητας των φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία» του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής και του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. (ΦΕΚ Β'774/17.06.03).

472 Ν. 1329/1983. Κύρωση ως Κώδικα του Σχεδίου Νόμου: Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο (ΦΕΚ 25/Α/18.02.1983).

αλληλαγή των στερεοτυπικών ρόλων των φύλων αποτελεί βασική και αναγκαία προϋπόθεση για την εφαρμογή της πραγματικής ισότητας, και το εκπαιδευτικό σύστημα σε όλες του τις βαθμίδες πρέπει να λειτουργεί προς την κατεύθυνση της τροποποίησης και πιο συγκεκριμένα της διόρθωσης των ιεραρχιών των φύλων.

Για την επίτευξη της εφαρμογής των πολιτικών για την ισότητα των φύλων μέσα από τη λήψη των αναγκαίων μέτρων, από το 1980 κιάλας, άρχισε να σχηματίζεται ο δημόσιος εθνικός μηχανισμός ισότητας, ξεκινώντας με την ίδρυση του Συμβουλίου Ισότητας των Φύλων.⁴⁷³ Σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό του Συμβουλίου,⁴⁷⁴ κύριες αρμοδιότητές του ήταν η διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης μέσα από τη συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων, η εισήγηση μεθόδων και μέτρων συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής για την ισότητα των δύο φύλων, η παρακολούθηση και ο έλεγχος της εφαρμογής των μέτρων της Πολιτείας για την ισότητα των φύλων, η ενημέρωση κάθε ενδιαφερόμενου/-ης και η κατάρτιση σχετικών προγραμμάτων. Λίγα χρόνια μετά, το 1985, συστάθηκε η Γενική Γραμματεία Ισότητας,⁴⁷⁵ ως η αρμόδια δημόσια κυβερνητική υπηρεσία για την προώθηση της νομικής και ουσιαστικής ισότητας ανδρών και γυναικών σε όλους τους τομείς, μεταξύ των οποίων και η εκπαίδευση. Το 1989 ιδρύθηκε το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας,⁴⁷⁶ κύριο έργο του οποίου είναι η διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας σε θέματα ισότητας των φύλων και η προώθηση των γυναικών σε όλους τους τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Το ίδιο έτος συστάθηκαν και οι Επαρχιακές και Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας και τα Γραφεία Ισότητας, με κύριο στόχο την πληρέστερη ενημέρωση των πολιτών.⁴⁷⁷ Τα τελευταία χρόνια, ο κρατικός μηχανισμός για την ισότητα των φύλων ενισχύθηκε με την σύσταση σειράς επιτροπών, όπως: της Διυπουργικής Επιτροπής για την Ισότητα των Δύο Φύλων,⁴⁷⁸ των 13 Περιφερειακών Επιτροπών Ισότητας,⁴⁷⁹ της Ειδικής Μόνιμης Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Ισότητας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και της Εθνικής Επιτροπής για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών,⁴⁸⁰ ως μόνιμου βήματος κοινωνικού διαλόγου με έργο της να συμβάλει στη διαμόρφωση, παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής εθνικής στρατηγικής για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Επίσης, το 2008, ολοκληρώθηκε η κατάρτιση του νέου οργανισμού της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων⁴⁸¹ με στόχο να καλύψει τις σύγχρονες ανάγκες κατά τα Ευρωπαϊκά, αλλά και τα διεθνή πρότυπα. Στις αρμοδιότητες του νέου αυτού οργανισμού συμπεριλαμβάνονται η άσκηση νομοθετικού έργου και η εφαρμογή πολιτικών και δράσεων με στόχο την κάλυψη του ελλείμματος ισότητας που υφίσταται σε πολλούς τομείς, της υπολειπόμενης συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων και την εξάλειψη των στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των δύο φύλων. Στο σημείο αυτό, ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί και η διαρκής συνεισφορά των σχετικών μη κυβερνητικών οργανώσεων προς την προώθηση της ισότητας των φύλων σε διάφορους τομείς και την επίτευξη της εφαρμογής των σχετικών πολιτικών στην πράξη.

Από την παράθεση των Οργανισμών που ιδρύθηκαν και των Επιτροπών που συστάθηκαν από τις αρχές του 1980 μέχρι και το 2008, είναι εμφανές ότι η Ελλάδα διαθέτει έναν αρκετά ενισχυμένο και πολυδιάστατο εθνικό μηχανισμό για την διασφάλιση της επίτευξης της ισότητας των φύλων σε διάφορους τομείς, μεταξύ των οποίων και η εκπαίδευση. Στην Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες (Πεκίνο 1995) με τίτλο «*Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα*

473 Ν. 1288/1982. *Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης και της YENEΔ, καθώς και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 120/Α/ 01.10.82).

474 ΥΑ 1236/1983. *Εσωτερικός κανονισμός του Συμβουλίου Ισότητας των δύο Φύλων* (ΦΕΚ Β'532/12.09.83).

475 Ν. 1558/ 1985. *Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα* (ΦΕΚ 137/Α/ 26.07.85).

476 Ν. 2266/1994. *Έλεγχος δημόσιου τομέα - Μετατάξεις - Κατάταξη προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου και άλλες ρυθμίσεις* (ΦΕΚ 218/Α/ 13.12.1994).

477 Π.Δ. 370/1989. *Οργάνωση των Υπηρεσιών Ισότητας των Φύλων των Νομαρχιών* (ΦΕΚ 165/Α/ 16.06.1989).

478 Υ 316/ 2000. *Σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής για την Ισότητα των δύο Φύλων* (ΦΕΚ 870/Β/ 17.7.00).

479 Ν. 2839/ 2000. *Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και άλλες Διατάξεις*, άρθρο 6, παρ. 2, 3, 4 (ΦΕΚ 196/Α/ 12.09.2000).

480 Ν. 3491/2006. *Ρυθμίσεις θεμάτων Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και λοιπών θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης*, Κεφάλαιο Τρίτο, Ρυθμίσεις θεμάτων Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, άρθρο 8 (ΦΕΚ 207/Α/ 02.10.2006).

481 ΠΔ 5/ 2008. *Οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων* (ΦΕΚ 17/Α/ 08.02.2008).

κατά τη δεκαετία 1984-1994»⁴⁸² σημειωνόταν: «το Σύνταγμα της Ελλάδας και οι εκπαιδευτικές ρυθμίσεις, όπως ορίζονται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, προβλέπουν την ίση πρόσβαση και μεταχείριση αγοριών και κοριτσιών στην εκπαίδευση. Ωστόσο δεν έχουν αξιολογηθεί επαρκώς από τους αρμόδιους φορείς τα σχολικά προγράμματα, τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια, με βάση την ισότητα των φύλων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται από εκπαιδευτικούς και συγγραφείς διδακτικού υλικού αναπαράγει τα στερεότυπα των ρόλων ανάμεσα στα δύο φύλα στο επίπεδο της γραμματικής, στο λεξιλογικό αλλά και στο σημασιολογικό-πραγματολογικό επίπεδο».

Λαμβάνοντας υπόψη την πρόοδο που έχει σημειωθεί έκτοτε, μέχρι και σήμερα αναφορικά με τα θέματα ισότητας στο χώρο όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, θα περίμενε κανείς από τον ενδυναμωμένο μηχανισμό στο σύνολό του ή από τα μέρη του περισσότερο δραστικές παρεμβάσεις, με πιο ορατά αποτελέσματα. Το ότι αυτό δε συμβαίνει, ως ένα βαθμό οφείλεται ενδεχομένως στο γεγονός ότι ο χώρος της εκπαίδευσης δεν εμπίπτει στους τομείς αρμοδιότητας ή δεν αποτελεί προτεραιότητα όλων αυτών των δομών που συνιστούν τον εθνικό μηχανισμό για την ισότητα των φύλων. Πουθενά, για παράδειγμα, στα κύρια σημεία της ομιλίας του Υπουργού Εσωτερικών που προήδρευσε στη δεύτερη συνεδρίαση της Εθνικής Επιτροπής για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών (Απρίλιος 2008) με θέμα «Απολογισμός του έργου του ΥΠ.ΕΣ. για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών και ενημέρωση για τις πολιτικές ισότητας των φύλων κατά την 4^η προγραμματική περίοδο 2007-2013» δε γίνεται λόγος για προβλέψεις, δράσεις ή παρεμβάσεις στο χώρο της εκπαίδευσης. Αντίθετα, γίνεται λόγος για τον τομέα της εργασίας, τη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, στη γυναικεία επιχειρηματικότητα, στην ποσόστωση των υποψηφίων κατά φύλο στα πολιτικά κόμματα, στο ρόλο των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση κ.ο.κ.

Επιπλέον, κάποιες από τις δομές, όπως για παράδειγμα οι Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας, όπως αναφέρεται στην προαναφερθείσα έκθεση (1995), «τα τελευταία χρόνια δεν υποστηρίχθηκαν, με αποτέλεσμα να μην αναπτυχθούν περισσότερο και κάποιες πρωτοβουλίες να ατονήσουν...». Παρόμοια ήταν η κατάσταση με τα Γραφεία Ισότητας, τα οποία άρχισαν να λειτουργούν σε όλα τα Υπουργεία από το 1990 και είχαν ως κύριο σκοπό τη διαρκή μελέτη της υπάρχουσας νομοθεσίας και νομολογίας του Κοινοτικού και του εσωτερικού Δικαίου περί ισότητας το 1995 τα γραφεία που υπήρχαν, εκτός από τα Γραφεία Ισότητας των Υπουργείων Εργασίας και Δικαιοσύνης, υπολειπούνταν ήδη και σχεδιάζονταν προσπάθειες για την επαναδραστηριοποίησή τους.

Ακόμη πιο πιθανό για την αργή, αποσπασματική και ως ένα βαθμό επιφανειακή εφαρμογή της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης είναι το γεγονός ότι κανείς από τους Οργανισμούς ή/και τις Επιτροπές του εθνικού μηχανισμού για την ισότητα δεν είναι εξειδικευμένος αποκλειστικά στην προώθηση και στην εφαρμογή των πολιτικών ισότητας του φύλου στο χώρο της εκπαίδευσης, αλλά συμπεριλαμβάνουν το χώρο της εκπαίδευσης στους τομείς δραστηριότητάς τους, μεταξύ άλλων τομέων, όπως αυτοί της επαγγελματικής κατάρτισης, της ίσης μεταχείρισης στην αγορά εργασίας, ή στο ασφαλιστικό σύστημα. Λαμβάνοντας ενδεχομένως υπόψη και αυτό το σημείο, στο πλαίσιο του νέου οργανισμού της Γενικής Γραμματείας για την Ισότητα των Φύλων προβλέφθηκε η σύσταση Τμήματος Εκπαίδευσης και Κατάρτισης της Διεύθυνσης Προγραμματισμού, Ανάπτυξης και Απασχόλησης, με στόχους σαφώς προσανατολισμένους στην προώθηση μέτρων για την εφαρμογή των πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, την εκπόνηση μελετών, ερευνών, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την αξιολόγησή τους, τη συνεργασία με φορείς, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, για εκπαιδευτικά θέματα και την καταπολέμηση των στερεοτύπων λόγω φύλου που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε.

Συνοψίζοντας, από την αποτύπωση των σχετικών πολιτικών σε εθνικό επίπεδο, γίνεται εμφανές ότι οι κατακτήσεις που έχουν επιτευχθεί τα τελευταία χρόνια σε θεσμικό επίπεδο στον τομέα της εκπαίδευσης είναι πολλαπλές και σημαντικές, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι έχει επιτευχθεί πλήρης και ουσιαστική ισότητα, αφού στην πράξη τα άτομα των δύο φύλων δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα. Σήμερα η ισότητα των φύλων είναι κατοχυρωμένη ως θεμελιώδης αρχή και ανθρώπινο δικαίωμα μέσα από μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων. Είναι παραπάνω από προφανές, ωστόσο, ότι οι νομοθε-

482 Υπουργείο Προεδρίας & Γ.Γ.Ι. (1995). *Εθνική Έκθεση της Ελλάδας Για το 4ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, Πεκίνο 1995, Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994*. <http://www.kethi.gr/greek/ethniki/structure.html>

τικές ρυθμίσεις δεν αρκούν για την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας, επειδή ακριβώς πρόκειται για θέμα κοινωνικής αντίληψης, νοοτροπίας και προκαταλήψεων όσον αφορά στα δύο φύλα και τους ρόλους τους. Για την επίτευξη του στόχου, οι προσπάθειες της πολιτείας θα πρέπει να επικεντρωθούν εξίσου, ίσως και περισσότερο, στην αλλαγή της στρεβλωμένης παραδοσιακής εικόνας για τα δύο φύλα, και ο χώρος της εκπαίδευσης είναι ιδανικός για ουσιαστικές παρεμβάσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή εκπαιδευτικών πρακτικών με επίκεντρο τα θέματα ισότητας των φύλων και προάσπισης των ανθρώπινων δικαιωμάτων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης θεωρείται κρίσιμης σημασίας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Με βάση τα κύρια συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η παρούσα μελέτη και παρουσιάστηκαν λεπτομερώς στο προηγούμενο κεφάλαιο, και τις αδυναμίες που εντοπίστηκαν στην εφαρμογή των εθνικών πολιτικών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, διατυπώνονται με τη μορφή συστάσεων οι ακόλουθες προτάσεις:

Προτάσεις προς τα αρμόδια κυβερνητικά κέντρα λήψης αποφάσεων

Πέραν της μεταφοράς και της υιοθέτησης των σχετικών ευρωπαϊκών νομοθετημάτων στο εθνικό δίκαιο, για τη θεσμοθέτηση κατάλληλων πολιτικών για την προώθηση της ισότητας των φύλων στις βαθμίδες της εκπαίδευσης και την πρόβλεψη των κατάλληλων τρόπων εφαρμογής στην πράξη αυτών των πολιτικών, οι αρμόδιοι φορείς χάραξης πολιτικής θα πρέπει σε τακτά διαστήματα να **λαμβάνουν δεδομένα** που θα προκύπτουν από διενέργεια μελετών, ερευνών κ.λπ. **για τον εντοπισμό συγκεκριμένων αναγκών** που ανακύπτουν στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης στο πέρασμα του χρόνου, *ώστε οι πολιτικές να είναι στοχευμένες και τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων, που θα τις θέτουν σε εφαρμογή, μετρήσιμα*. Η διενέργεια των σχετικών μελετών μπορεί να υλοποιείται είτε από μεμονωμένους Οργανισμούς του Εθνικού μηχανισμού προώθησης της ισότητας, όπως το Κ.Ε.Θ.Ι., είτε να είναι προϊόν συνεργασίας πολλών δομών, όπως οι Περιφερειακές, Νομαρχιακές και Επαρχιακές Επιτροπές Ισότητας, υπό την επίβλεψη και το συντονισμό του Τμήματος Εκπαίδευσης και Κατάρτισης της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, ως αρμόδιας κρατικής υπηρεσίας για την προώθηση και επίβλεψη της εφαρμογής πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Οι πολιτικές ή/και οι πρακτικές που θα προκύπτουν μέσα από μια τέτοια διαδικασία, ενδεχομένως θα γίνονται *ευκολότερα αποδεκτές και εφαρμοστέες από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη*, εφόσον θα έχουν άμεση επίπτωση στην ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών.

Για την επιτυχημένη και αποτελεσματική **ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές που αφορούν στην εκπαίδευση**, οι προσπάθειες θα πρέπει να έχουν μεταξύ τους μια συνέχεια, η οποία σε ένα βαθμό μπορεί να διασφαλιστεί από τον τρόπο διαχείρισής τους από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων ως αρμόδιο κεντρικό κυβερνητικό όργανο, παρά να εντοπίζονται στην εφαρμογή μεμονωμένων και αποσπασματικών προγραμμάτων δράσης που αναλαμβάνονται και υλοποιούνται αυτόνομα σε τοπικό, για παράδειγμα, επίπεδο. Τέτοιες πρωτοβουλίες συμβάλλουν ως ένα βαθμό στην προώθηση της ισότητας των φύλων, αλλά συνήθως τα αποτελέσματά τους είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας.

Η **συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση της επίπτωσης των πολιτικών** που προωθούν θέματα ισότητας στην εκπαιδευτική πρακτική *μέσω* δημιουργίας –ή δανεισμού από την Ε.Ε. ή άλλο πλαίσιο– των κατάλληλων *ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών* μπορεί να διευκολύνει την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των σχετικών πολιτικών (συμβάλλοντας στη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων πολιτικών, συγκριτικά με το κόστος τους ή κατευθύνοντας τους διαθέσιμους πόρους –ανθρώπινους και οικονομικούς– από μη αποτελεσματικές ή λιγότερο αποτελεσματικές πολιτικές και παρεμβάσεις σε πιο «κερδοφόρες», κοινωνικά και οικονομικά, ενέργειες). Επιπρόσθετα, τα ευρήματα της αξιολόγησης αναμένεται να είναι πολύτιμα για την **έγκαιρη ανάληψη διορθωτικών παρεμβάσεων**. Δραστηριότητες όπως αυτές μπορούν να αναληφθούν από Δομές, όπως το Παρατηρητήριο για την Προώθηση της Ισότητας στην Εκπαίδευση, η Γ.Γ.Ι.Φ. και το Κ.Ε.Θ.Ι. ή ακόμα και από συνασπισμούς φορέων ή ατόμων που διαθέτουν την κατάλληλη τεχνογνωσία.

Για την καλύτερη κατανόηση της υπάρχουσας κατάστασης, αλλά και της προόδου που συντελείται σε εθνικό επίπεδο, η **συστηματική συλλογή δεδομένων**, σε ετήσια βάση, για συγκεκριμένες μεταβλητές που σχετίζονται με τις ανισότητες φύλου σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος κρίνεται απαραίτητη.

Προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν επίσης να συμβάλουν **τακτικές ανασκοπήσεις της εθνικής**

νομοθεσίας από τους αρμόδιους φορείς του εθνικού μηχανισμού προώθησης της ισότητας. Οι συγκεκριμένες ανασκοπήσεις προτείνεται να περιλαμβάνουν και ένα τμήμα αξιολόγησης, όσον αφορά στη χρήση ή μη σεξιστικής γλώσσας στα επίσημα κείμενα του Κράτους. Προς αυτή την κατεύθυνση προτείνεται, επίσης, όλα τα επίσημα κείμενα (αρχικά, τουλάχιστον, όσα πρόκειται να δημοσιευθούν στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, να υφίστανται συστηματική διόρθωση, προκειμένου να μην περιλαμβάνουν σεξιστικές εκφράσεις και διατυπώσεις, όπως είναι για παράδειγμα η αποκλειστική χρήση του αρσενικού γένους όταν γίνεται αναφορά σε εκπροσώπους και των δύο φύλων.

Τα αποτελέσματα ενεργειών, όπως οι προαναφερθείσες, μπορούν να αποτελέσουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο στη **διαδικασία ορισμού προτεραιοτήτων** στην εθνική πολιτική ατζέντα, προκειμένου να ικανοποιούνται κάθε φορά οι υπάρχουσες ανάγκες. Από την επικρατούσα εικόνα στο χώρο της εκπαίδευσης σήμερα, όπως προκύπτει από τα σχετικά δεδομένα, είναι φανερό ότι η *προτεραιότητα πρέπει να δοθεί* στην ευρύτερη κοινωνική αντίληψη και στα *στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων*, με παρεμβάσεις που θα διαρκούν σε όλη τη σχολική και ακαδημαϊκή πορεία κοριτσιών και αγοριών, ανδρών και γυναικών, αλλά θα ξεκινούν από τη νηπιακή ηλικία, έχοντας ως πληθυσμό-στόχο, μαζί με τα νήπια, και τους γονείς τους. Ο χώρος της εκπαίδευσης έχει αναγνωριστεί ως ένας κρίσιμος χώρος για παρέμβαση, προκειμένου η ισότητα των φύλων να εδραιωθεί ως πολιτική, αλλά κυρίως ως καθημερινή πρακτική από τους/τις μαθητές/-τριες, τους/τις εκπαιδευτικούς, τους γονείς και το κοινωνικό σύνολο γενικότερα. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί, επίσης, να τεθεί ως προτεραιότητα και η καλύτερη κατανόηση και η **ευρύτερη διάδοση του οφέλους της ισότητας των φύλων** σε πολλαπλά επίπεδα και για τα δύο φύλα, αλλά και για τον κοινωνικό ιστό στο σύνολό του. Η διασύνδεση μεταξύ του οφέλους της ισότητας των φύλων και της αναπτυξιακής πολιτικής είναι ένας τομέας για τον οποίο ήδη έγιναν αξιολογικές προσπάθειες. Το παράδειγμα αυτό θα πρέπει να ακολουθηθεί και για το χώρο της εκπαίδευσης, σε όλες τις βαθμίδες: η προώθηση της ισότητας μέσα *στην εκπαίδευση* και μέσα *από την εκπαίδευση* μπορεί πάντα να αποτελέσει προτεραιότητα στην πολιτική ατζέντα και στρατηγικό στόχο για τους/τις αρμόδιους/-ες χάραξης πολιτικής.

Προτάσεις σχετικά με τη λειτουργία του εθνικού μηχανισμού προώθησης της ισότητας

Στο πλαίσιο της λειτουργίας του, ο εθνικός μηχανισμός για την προώθηση της ισότητας των φύλων -ο οποίος αποτελείται κυρίως από κεντρικές και περιφερειακές κρατικές δομές- θα πρέπει να υιοθετήσει μια **συμμετοχική διαδικασία για** τη λήψη αποφάσεων ως προς τη **διαμόρφωση των πολιτικών**, στην οποία θα εμπλέκονται, επίσης, *μη κυβερνητικοί οργανισμοί, γυναικείες οργανώσεις, ειδικοί/-ές επιστήμονες και ερευνητές/-τριες*, των οποίων η συνεισφορά αναμένεται να είναι σημαντική για την πληρότητα και τη δυνατότητα εφαρμογής των διαμορφούμενων πολιτικών. Με την ίδια συλλογιστική, για την ουσιαστική πρόοδο στην εφαρμογή των πολιτικών που προωθούν τα θέματα ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, εκτός των προαναφερομένων, είναι χρήσιμο να συμμετέχουν, επίσης, όλοι οι σχετικοί παράγοντες, όπως είναι οι *εκπρόσωποι των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων* και των *φορέων αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης*, οι *εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης*, αλλά και οι *ίδιοι/-ες οι εκπαιδευόμενοι/-ες*.

Η δημιουργία **δομημένων μηχανισμών**, ή η ενδυνάμωση των ήδη υπάρχοντων, με στόχο την εμπλοκή όλων αυτών των παραγόντων, οι οποίοι θα διευκολύνουν το διάλογο μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών αντί της μονομερούς λήψης αποφάσεων και θεσμοθέτησης των σχετικών πολιτικών, θεωρείται ότι μπορεί να παράσχει όχι μόνο αποτελεσματικότερη εφαρμογή των σχετικών πολιτικών, αλλά και σχεδιασμό παρεμβάσεων που θα είναι ταυτόχρονα σημαντικές για τον πληθυσμό-στόχο και ευρέως αποδεκτές από αυτόν.

Η **αποτελεσματική δικτύωση** των μερών του εθνικού μηχανισμού, υπό το συντονισμό της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, συμπεριλαμβανομένης της αλληλοστήριξης της λειτουργίας των διάφορων δομών ώστε να αποφεύγονται φαινόμενα αδρανοποίησης, αναμένεται να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα του εθνικού μηχανισμού στο σύνολό του όσον αφορά στη διασφάλιση της πρακτικής εφαρμογής των προβλεπόμενων μέτρων, όπως αυτά ορίζονται στις σχετικές πολιτικές. Προς την ίδια κατεύθυνση, ο εθνικός μηχανισμός θα πρέπει να λαμβάνει την υποστήριξη των σχετικών κυβερνητικών κέντρων, όπως των **Υπουργείων Παιδείας, Εσωτερικών, και Απασχόλησης**, τα οποία μπορούν αλλά και οφείλουν να έχουν ενεργό ρόλο στην εφαρμογή της **ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές τους**, αλλά και στο σχεδιασμό και εφαρμογή **θετικών δράσεων** για την ισότητα των

φύλων. Αυτή η τακτική ως ένα βαθμό ήδη υφίσταται, με την περίπτωση της Εθνικής Επιτροπής για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών, η οποία έχει επιφορτιστεί με το έργο της διαμόρφωσης προτάσεων και μέτρων για την εφαρμογή τους καθώς και την παρακολούθηση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους (π.χ. του Εθνικού Σχεδίου Δράσης της 4^{ης} προγραμματικής περιόδου 2007-2013) και στην οποία προεδρεύει ο Υπουργός Εσωτερικών.

Εκτός από θεσμική στήριξη, προκειμένου ο εθνικός μηχανισμός προώθησης της ισότητας να είναι αποτελεσματικός και κυρίως στο κρίσιμο ζήτημα της διαμόρφωσης και τη διατήρησης μιας εδραιωμένης βάσης που θα περιλαμβάνει τη σχετική γνώση, θα πρέπει επίσης να τυγχάνει **συστηματικής χρηματοδότησης**, όχι απλά για τη λειτουργία επιτροπών, αλλά ικανής να διευκολύνει τη λειτουργία του για την εφαρμογή, για παράδειγμα, και την αξιολόγηση συγκεκριμένων δράσεων, την τήρηση στατιστικών και την εκπόνηση μελετών.

Προτάσεις σχετικές με τα προγράμματα σπουδών, την εκπαίδευση εκπαιδευτικών και τη συνεισφορά εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και μη κυβερνητικών οργανώσεων

Τα προγράμματα σπουδών αποτελούν ουσιαστικά κομμάτι της εθνικής νομοθεσίας, το οποίο μάλιστα, σηματοδοτεί τη γνώση που θεωρείται αξιόλογη και κατάλληλη να διδαχτεί στο σχολείο, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να εφαρμοστεί η εκπαιδευτική πράξη. Ουσιαστικά εμπεριέχουν πολιτική άποψη και ταυτόχρονα αποτελούν το εργαλείο των εκπαιδευτικών για την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πράξης. Το ζήτημα της ισότητας των φύλων **πρέπει να αποτελεί μέρος της πολιτικής κατά την ανάπτυξη των προγραμμάτων σπουδών**, και να τίθενται ερωτήματα αναφορικά με το τι διδάσκονται τα κορίτσια (αλλά και τα αγόρια) όσον αφορά στον εαυτό τους στο τυπικό σχολείο, κατά πόσο τα εκπαιδευτικά ιδρύματά τους επιτρέπουν αποτελεσματική συμμετοχή, αλλά και κατά πόσο η ισχύουσα για τα κορίτσια κατάσταση ανισότητας ενισχύεται ή αποδυναμώνεται από τη διαδικασία καθαυτή της παρακολούθησης του σχολείου.

Τα **εκπαιδευτικά εγχειρίδια και υλικά**, οι **εκπαιδευτικές διαδικασίες** και η **εδραιωμένη αντίληψη για τη χρήση της γλώσσας**, όλα αυτά αποτελούν συστατικά στοιχεία για τα προγράμματα σπουδών και όλα εμπεριέχουν τη διάσταση του φύλου. Το πρόγραμμα σπουδών, επομένως, μπορεί να εκφράζει ιδέες για την ισότητα των φύλων αν αυτό είναι ένα από τα κεντρικά του θέματα στο οποίο δίνεται προσοχή, ή μπορεί να αναπαράγει (ενδεχομένως ακούσια) πρακτικές που χαρακτηρίζονται από ανισότητα των φύλων. Προτείνεται η συστηματική αξιολόγηση και διόρθωση *όλων των σχολικών εγχειριδίων και υλικών*, που χρησιμοποιούνται σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (βραχυπρόθεσμα, από το Νηπιαγωγείο μέχρι το Λύκειο και μακροπρόθεσμα και των ακαδημαϊκών συγγραμμάτων), έτσι ώστε να είναι απαλλαγμένα από στερεότυπα φύλου. Οι φορείς που θα μπορούσαν να έχουν την εποπτεία αυτής της παρέμβασης θα μπορούσε να είναι το ίδιο το ΥΠ.Ε.Π.Θ. (Π.Ι., Σ.Ε.Π.Ε.Δ. ή άλλη αρμόδια Διεύθυνση), το έργο, ωστόσο, θα πρέπει να ανατεθεί σε απόλυτα εξειδικευμένους φορείς ή/και άτομα.

Το **«κρυφό πρόγραμμα σπουδών»**, το οποίο αναφέρεται στο ήθος του σχολικού πλαισίου και στις κοινωνικές πρακτικές της άτυπης διδασκαλίας, για παράδειγμα, στους χώρους παιχνιδιού, κατά τη διάρκεια του γεύματος ή σε δραστηριότητες πέραν του σχολικού προγράμματος, *συχνά ασκεί έντονη επίδραση στη φύση αυτού που μαθαίνεται κατά την τυπική διδασκαλία*. Για το λόγο αυτό, το «κρυφό» πρόγραμμα είναι σημαντικό να εξετάζεται με σοβαρότητα επειδή ακριβώς οι προσπάθειες για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολικό πρόγραμμα και στην τάξη μπορεί να αποδυναμώνονται από τις πρακτικές της ευρύτερης σχολικής εμπειρίας, τις οποίες οι εκπαιδευτικοί δεν εξετάζουν απαραίτητως, είτε λόγω άγνοιας είτε λόγω απροθυμίας. Το να λαμβάνεται υπόψη ο ρόλος του φύλου στη δυναμική της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο πλαίσιο του τυπικού αλλά και του άτυπου προγράμματος του σχολείου είναι ένα σημαντικό κλειδί για την επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση.

Όσον αφορά στα σχολεία και στους/στις εκπαιδευτικούς εν ενεργεία, μια σειρά δράσεων μπορούν να αναληφθούν προς την κατεύθυνση της προώθησης των θεμάτων ισότητας, όπως η στήριξη της **ανάπτυξης και της προώθησης πολιτικών σε επίπεδο σχολείου** με στόχο την υιοθέτηση εκπαιδευτικών μεθόδων που να προωθούν την ισότητα των φύλων συλλογικά, με τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών, των εκπαιδευτικών και των Σχολικών Συμβούλων. Τέτοιες μέθοδοι μπορεί να αφορούν σε πολιτικές σχετικές με τη δεοντολογία του σχολείου, με την καταπολέμηση του φαινομένου του σχο-

λικού εκφοβισμού και της παρενόχλησης, και με την ανάπτυξη του σχολικού προγράμματος. Απαιτείται, επίσης, **επαρκής ενημέρωση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων** σε εθνικό επίπεδο για τις υπάρχουσες πολιτικές και προτεραιότητες όσον αφορά στην ισότητα των φύλων και τις αποτελεσματικές εκπαιδευτικές διαδικασίες. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση συστηματικής συνεχιζόμενης **εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των εν ενεργεία εκπαιδευτικών** από ειδικούς/-ές σε θέματα φύλου μπορεί να πραγματοποιείται υπό το συντονισμό του εθνικού μηχανισμού προώθησης της ισότητας, και πιο συγκεκριμένα το Τμήμα Εκπαίδευσης και Κατάρτισης της Γ.Γ.Ι.Φ., σε συνεργασία με άλλους φορείς, όπως είναι, για παράδειγμα, το Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας (Ε.Ι.Ν.) και ο Οργανισμός Επιμόρφωσης των Εκπαιδευτικών (Ο.ΕΠ.ΕΚ.). Η συγκεκριμένη εκπαίδευση θα στοχεύει στην προαγωγή της κατανόησης των στερεοτύπων φύλου και της επίδρασής τους σε θέματα ισότητας καθώς και του τρόπου με τον οποίο συνήθως διατηρούνται και ενισχύονται μέσα από την τυπική εκπαιδευτική διαδικασία (υλικά κ.λπ.) αλλά και το άτυπο πρόγραμμα του σχολείου (δραστηριότητες πέραν των μαθημάτων, παιχνίδι κ.λπ.), προκειμένου οι εκπαιδευτικοί να είναι σε θέση να παρεμβαίνουν και να αντιμετωπίζουν την κατάσταση αυτή. Στην εκπαίδευση θα πρέπει, επίσης, να συμπεριλαμβάνονται δραστηριότητες που θα κατευθύνουν τους/τις εκπαιδευτικούς στην αναγνώριση των δικών τους στερεοτύπων αντιλήψεων και της επίδρασης που αυτές έχουν στα παιδιά, προκειμένου να είναι σε θέση να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά τους κατάλληλα, τόσο κατά την εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στην αλληλεπίδρασή τους με τους μαθητές και τις μαθήτριες γενικότερα. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να ενισχυθούν με δεξιότητες διαχείρισης των στερεοτύπων φύλου όταν απαντώνται στα εκπαιδευτικά υλικά, στη γλώσσα που χρησιμοποιείται στα εκπαιδευτικά κείμενα και στον τρόπο επικοινωνίας μέσα στην τάξη. Τις ίδιες δεξιότητες θα πρέπει να αποκτούν και **όλοι/-ες οι εκπαιδευόμενοι/-ες εκπαιδευτικοί**, στο πλαίσιο των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών τους.

Η έλλειψη πολιτικής βούλησης για το χειρισμό δύσκολων και ευαίσθητων θεμάτων ή η προσπάθεια διαχείρισής τους με αποσπασματικές πρωτοβουλίες έχει ως αποτέλεσμα ακόμη και οι καλύτερες πολιτικές να αποτυγχάνουν να μεταφραστούν σε καλές πρακτικές, και αυτό αποτελεί κανόνα που ισχύει και για τις πολιτικές που προωθούν την ισότητα στο χώρο της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό, η λήψη μέτρων για τη **δισσφάλιση της εφαρμογής** και η **συστηματική παρακολούθηση της προόδου** εφαρμογής των πολιτικών αποτελούν το κλειδί για την επίτευξη του στόχου, την επίτευξη, δηλαδή, ουσιαστικής ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης.

Όταν η επίτευξη της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης μετριέται αποκλειστικά με βάση το κατά πόσο ή όχι υπάρχει ίσος αριθμός παιδιών και των δύο φύλων στον πληθυσμό ενός σχολείου, τότε η εστίαση είναι εξαιρετικά περιορισμένη, και η ανάγκη διεύρυνσης του στόχου, ώστε να συμπεριλάβει και την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, είναι επιτακτική. Με άλλα λόγια, **όλοι/-ες όσοι/-ες εμπλέκονται στην προσπάθεια για την επίτευξη της ισότητας στην εκπαίδευση για όλους και όλες**, είναι ανάγκη σήμερα να εστιάζουν πέρα και μπροστά από την «πρόσβαση» και να συμπεριλάβουν στους στόχους τους μια εκπαίδευση «ευαίσθητη» ως προς το φύλο, της οποίας τα οφέλη θα αφορούν ολόκληρη τη ζωή των ατόμων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men (2003). *Opinion on Gender Budgeting*, (Available at: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/framework/opinion_on_gender_budgeting_en.pdf, accessed 30 July 2008).
- Athanasiadou, C. (1997). Postgraduate Women Talk about Family and Career. *Feminism & Psychology*, 7(3), σσ. 321-327.
- Booth, C. & Bennett, C. (2002). Gender Mainstreaming in the European Union: Towards a New Conception and Practice of Equal Opportunities?, *European Journal of Women's Studies*, 9, σσ. 430-446.
- Britton, G.E. & Lumpkin, M.C. (1977). For Sale: Subliminal bias in textbooks. *Reading Teacher*, 31, σσ. 40-45.
- Center for Partnership and Equality (Available at: http://www.cpe.ro/english/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=51, accessed 15 July 2008).
- Commission of the European Communities (1990). *Equal Opportunities for Women and Men: The Third Medium-Term Community Action Programme 1991-1995* [COM(90)449 final]. Brussels: European Communities (Available at: http://aei.pitt.edu/5686/01/003078_1.pdf, accessed 10 July 2008).
- Committee of Ministers, Council for Cultural Co-Operation (CDCC) (1998). Working Document (CM(98)28/ 17.02.1998). Strasbourg: 66th session, 21-23 January 1998 (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(98\)28&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(98)28&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75), accessed 10 July 2008).
- Committee of Ministers (1996). *Reply of the Committee of Ministers to the Parliamentary Assembly Recommendation 1281(1995) on Gender Equality in Education* [Doc. CM/AS(96) Rec1281finalE]. 578th meeting of the Ministers' Deputies, 18-20 November 1996.
- Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Equality Division (1998). *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices* [EG-S-MS (98)2]. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_EG-S-MS_98_2rev_E.pdf, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1950). *European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.hrcr.org/docs/Eur_Convention/euroconv.html, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1961). *European Social Charter* (18.X.1961). Turin: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/035.htm>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1988). *Declaration on the Equality of Women and Men*. Council of Europe: Committee of Ministers, 83rd session (Available at: http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=4143&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1994). *Resolution 1018 on Equality of Rights between Men and Women*. Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta94%2FERES1018.htm>, accessed 21 July 2008).
- Council of Europe (1995). *Recommendation 1281 on Gender Equality in Education*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta95%2FEREC1281.htm>, accessed 10 July 2008).

- Council of Europe (1996a). *European Social Charter (revised)* (3.V.1996). Strasbourg: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/163.htm>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1996b). *Final Report of the Group of Specialists on Equality and Democracy*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe (1998a). *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices - Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe (1998b). *Recommendation No. R (98) 14 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Mainstreaming*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: [http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_Rec\(1998\)_14_E.pdf](http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_Rec(1998)_14_E.pdf), accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (1999). *Recommendation 1413 (1999) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Equal Representation in Political Life*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1413.htm>, accessed 10 July, 2008).
- Council of Europe (2000a). *Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (4.XI.2000). Rome: Council of Europe (Available at: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/177.htm>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2000b). *Recommendation No. R (2000) 11 Adopted by the Committee of Ministers on 19 May 2000 and Explanatory Memorandum on Action against Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation*. Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Equality Division.
- Council of Europe (2002a). *Recommendation 1545 (2002) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on Campaign against Trafficking in Women*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly.
- Council of Europe (2002b). *Recommendation 1582 on Domestic Violence against Women*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http%3A%2F%2Fassembly.coe.int%2FDocuments%2FAdoptedText%2Fta02%2FEREC1582.htm>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2002c). *Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2003). *Recommendation Rec(2003)3 of the Committee of Ministers to Member States on Balanced Participation of Women and Men in Political and Public Decision Making*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2003\)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2003)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish), accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2004a). *Resolution 176 (2004) on Gender Mainstreaming at Local and Regional Level: A Strategy to Promote Equality between Women and Men in Cities and Regions*. Strasbourg: Council of Europe, the Congress of Local and Regional Authorities (Available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES\(2004\)176&Language=lanEnglish%20&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=%20FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES(2004)176&Language=lanEnglish%20&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=%20FDC864&BackColorLogged=FDC864), accessed 10 July 1008).
- Council of Europe (2004b). *Promoting Gender Mainstreaming in Schools: Final Report of the Group of Specialists on Promoting Gender Mainstreaming in Schools*. [EG-S-GS (2004)]. Council of Europe: Directorate General of Human Rights.

- Council of Europe (2005). *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report* (16.V.2005). Warsaw: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/T/E/human_rights/trafficking/PDF_Conv_197_Trafficking_E.pdf, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2007a). *Recommendation Rec(2007)13 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Mainstreaming in Education*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers.
- Council of Europe (2007b). *Recommendation CM/Rec(2007)17 of the Committee of Ministers to Member States on Gender Equality Standards and Mechanisms*. Strasbourg: Council of Europe, Committee of Ministers (Available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1215219&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>, accessed 10 July 2008).
- Council of Europe (2008a). *National Machinery, Action Plans and Gender Mainstreaming in the Council of Europe Member States since the 4th World Conference on Women (Beijing, 1995)*. Strasbourg: Council of Europe.
- Council of Europe (2008b). *Resolution 1615: Empowering Women in a Modern, Multicultural Society (Provisional Edition)*. Strasbourg: Council of Europe, Parliamentary Assembly (Available at: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1615.htm>, accessed 10 July 2008).
- Council of European Municipalities and Regions (2006). *The Charter for Equality of Women and Men in Local Life*. Innsbruck: Council of European Municipalities and Regions.
- Deliyanni-Kouimtzi, V. & Ziogou, R. (1995). Gendered Youth Transitions in Northern Greece: Between Tradition and Modernity through Education. In L. Chisholm, P. Puchner, H. Kruger, & M. Du Bois-Reymond (Eds.). *Growing up in Europe: Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies*. Berlin: Walter De Gruyter.
- Duncan, S. (1996). Obstacles to a Successful Equal Opportunities Policy in the European Union, *European Journal of Women's Studies*, 3, σσ. 399-422.
- EEA Financial Mechanism & The Norwegian Financial Mechanism (2006). *Gender Equality: Policy and Guide*, σ. 3 (Available at: <http://www.eeagrants.sk/data/files/1663.pdf>, accessed 15 July 2008).
- European Commission Directorate-General for Research (2008). *Benchmarking Policy Measures for Gender Equality in Science*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2008). *Report on Gender Equality between Women and Men - 2008*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, σ. 8 (Available at: http://www.pariopportunita.gov.it/Pari_Opportunita/UserFiles/II_Dipartimento/documenti/equality_2008_en.pdf, accessed 10 July 2008).
- European Commission, Directorate-General for Research (2006). *She Figures 2006 - Women and Science Statistics and Indicators*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission (1985). *Commission Communication to the Council transmitted on 20 December 1985 on Equal Opportunities for Women: Medium - Term Community Programme (1986-1990)* [COM(85)801]. Luxembourg: European Communities (Available at: <http://aei.pitt.edu/3952/01/001744.PDF>, accessed 10 July 2008).
- European Commission (1996a). *Communication from the Commission: Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into all Community Policies and Activities* [COM(96)67 final].

- European Commission (1996b). *Annual Report from the Commission on Equal Opportunities for Women and Men in the European Union 1996*, COM (96)650 - C4-0084/1997.
- European Commission (1997). *Equal Opportunities for Women and Men in the European Union Annual Report 1996*. Luxembourg: OPCE.
- European Commission (2007). *Work Programme of the Roadmap for Equality between Women and Men (2006-2010): Achievements of 2006 and Plans for 2007* {SEC(2007)537}.
- European Parliament and Council of the European Union (2004). *Decision No 848/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 establishing a Community action programme to promote organisations active at European level in the field of equality between men and women* (EE L 195, 7-11/ 02.06.2004).
- European Parliament and the Council of the European Union (2006). *Decision No 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress* (OJ L 315, 1-8/15.11.2006).
- Francis, B. & Skelton, Chr. (eds). (2008, υπό έκδοση). *Διερευνώντας το κοινωνικό φύλο. Σύγχρονες προσεγγίσεις για την εκπαίδευση* (επιμ.: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή). Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Gross, R. (1987). *Psychology: The Science of Mind and Behaviour*. London: Hodder and Stoughton.
- House of Lords, European Union Committee (2006). *Proposed European Institute for Gender Equality: Report with Evidence*. London: The Stationery Office Limited.
- Jett-Simpson, M., & Masland, S. (1993). Girls are not Dodo Birds! Exploring Gender Equity Issues in the Language Arts Classrooms. *Language Arts*, 70, σσ. 104-108.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2003). Ο παράγοντας φύλο στη Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια εκπαίδευση: όψεις συνέχειας και μεταβολής. Στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου & Λ. Φρόση (επιμ.), *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: 1980-2000*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2000). *Resolution 1216 on Follow-up Action to the United Nations 4th World Conference on Women* (Beijing, 1995). Strasbourg, Council of Europe.
- Power, S., Edwards, T., Whitty, G., & Wigfall, V. (2003). *Education and Middle Class*. Buckingham Philadelphia: Open University Press.
- Sineau, M. (2003). *Genderware - the Council of Europe and the Participation of Women in Political Life*. Strasbourg: Council of Europe (Available at: http://www.coe.int/t/e/integrated_projects/democracy/05_Key_texts/03_Summaries_of_all_Publications/Genderware.pdf, accessed 10 July 200).
- Still, L.V. (1997). *Glass Ceilings and Sticky Floors: Barriers to the Careers of Women in the Australian Finance Industry*. Sydney: Human Rights and Equal Opportunity Commission.
- Subrahmanian, R. (2005). Gender Equality in Education: Definitions and Measurements. *International Journal of Educational Development*, 25, σσ. 395-407.
- UNESCO (2003). *EFA Global Monitoring Report 2003/4: Gender and Education for All. The Leap to Equality*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- United Nations General Assembly (1965). *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*. New York: UN.
- United Nations General Assembly (1966a). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. New York: UN.
- United Nations General Assembly (1966b). *International Covenant on Civil and Political Rights*. New York: UN.

- United Nations General Assembly (1989). *Convention on the Rights of the Child*. New York: UN.
- United Nations General Assembly (1999). *Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (A/RES/54/4)*. New York: UN.
- United Nations General Assembly (2000a). *United Nations Millennium Declaration (A/RES/55/2)*. New York: UN (Available at: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>, accessed 10 July 2008).
- United Nations General Assembly (2000b). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflicts*. New York: UN.
- United Nations General Assembly (2000c). *Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography*. New York: UN.
- United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2007). *Concluding Comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Greece* (Available at: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/243/74/PDF/N0724374.pdf?OpenElement>, accessed 10 July 2008).
- United Nations, Committee on the Rights of the Child (2001). *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Initial Reports of States Parties due in 1995, Greece (CRC/C/28/Add.17)* (Available at: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/e1b73e4c9f85ce1dc1256ad2002dcd25/\\$FILE/G0142917.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/e1b73e4c9f85ce1dc1256ad2002dcd25/$FILE/G0142917.pdf), accessed 21 July 2008).
- United Nations, Committee on the Rights of the Child (2002). *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention. Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Greece (CRC/C/15/Add.170)*. (Available at: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/7ad07bede689f193c1256bd70037dce9/\\$FILE/G0240976.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/7ad07bede689f193c1256bd70037dce9/$FILE/G0240976.pdf), accessed 21 July 2008).
- United Nations (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. New York: UN (GA res. 34/180, 34 UN GAOR Supp. (No. 46) at 193, UN Doc. A/34/46; 1249 UNTS 13; 19 ILM 33).
- United Nations (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action: Fourth World Conference on Women, 4-15 September 1995, [A/CONF.177/20]*. New York: United Nations.

Ελληνόγλωσσον

- Αιτάνη, Κ. (1993). Αμφισβήτηση της «εξουσίας» και της ικανότητας του δασκάλου μέσα στην τάξη: υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους μαθητές και στις μαθήτριες;. Στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.) (1999). *Εκπαίδευση και φύλο*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Απόφαση αριθ. 807/ 2002. *Συγκρότηση Περιφερειακής Επιτροπής Ισότητας Περιφέρειας Δυτικής Μακεδονίας* (ΦΕΚ 314/Β/ 15.03.2002).
- Απόφαση της Επιτροπής των ΕΚ Ε(2001) 44/16-3-2001 για την έγκριση του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006).
- Αρβανίτης, Κ., & Γιαπιτζάκη, Α. (2005). *Έργο Odisseia: μελέτη για την σπασοληψιμότητα και την προώθηση της ισότητας των φύλων μέσα από την εκπαίδευση*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Αριθμ. Φ. 12.1/545/85812/Γ1. *Γενίκευση εφαρμογής του Προγράμματος της Ευέλικτης Ζώνης στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση* (ΦΕΚ 1280/Β/ 13.09.2005).
- Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαράτου-Αλιπράντη, Α. & Καπέλλα, Α. (2001). *Εκπαίδευση και φύλο: μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.

- Βοσνιάδου, Σ. & Βαΐου, Λ. (2004). *Οργανισμοί, δράσεις και προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο επιστημονικό προσωπικό των πανεπιστημίων*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας. (Available at: <http://www.isotita.uoa.gr/odigos.pdf>, accessed 21 July 2008).
- Βοσνιάδου, Σ., Δενδρινού, Β. & Βαΐου, Λ. (2004). *Συμπεράσματα από το συνέδριο με θέμα «Η θέση των γυναικών στην ακαδημαϊκή κοινότητα και οι πολιτικές φύλου στα Πανεπιστήμια»*. Αθήνα: ΠΜΣ ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ.
- Γαργαλιάνος, Ι. (2007). Η ισότητα των φύλων στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. *Επιστημονικό Βήμα*, 8, σσ. 37-45.
- Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας. http://www.statistics.gr/gr_tables/S806_SED_3B_TB_AN_05_ISC2_L_Y.pdf
- Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος. Στατιστικά στοιχεία/ Κοινωνικές στατιστικές/ Παιδεία (<http://www.statistics.gr/StatMenu.asp>).
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). Δελτίο Τύπου: *Εθνικές προτεραιότητες πολιτικής και άξονες δράσης για την ισότητα των φύλων (2004-2008)*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (Available at: http://www.isotita.gr/var/uploads/ethnikes%20protereotites%202004-2008_pol_main.doc, accessed July 21 2008).
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2007). *Απολογισμός έργου 2004-2007*. Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (Available at: http://www.isotita.gr/var/uploads/POLITIKES/APOLOGISMOS_ISOHTAS_TRIETIA_2004_2007_DEKEMBRIOS.doc, accessed 21 July 2008).
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2008). Δελτίο τύπου: Ισότητα των φύλων & εκπαίδευση: προετοιμάζοντας ισότιμους πολίτες. Αθήνα: Γ.Γ.Ι. (Available at: <http://www.isotita.gr/index.php/news/653>, accessed 15 September 2008).
- Γκασούκα, Μ. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Εγχειρίδιο ασκήσεων και εφαρμογών για την προώθηση της διάστασης του φύλου στην Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Γκασούκα, Μ. (2008, υπό έκδοση). *Εγχειρίδιο οργάνωσης εκδηλώσεων προβολής των Παρεμβατικών Προγραμμάτων: Δικτύωση με τοπικές αρχές-τρόποι επικοινωνίας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Σακκά, Δ. (2007). *Εφηβικές ταυτότητες φύλου: διερευνώντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο. Εγχειρίδιο με ερευνητικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: <http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/ epeaek/ereynitika%20Oergalia%20Ogia%20ekpaideytikous.pdf>, accessed 15 July 2008).
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2003). Εκπαιδευτική πολιτική για την ισότητα στην Ελλάδα: Ιστορική αναδρομή και σύγχρονη πραγματικότητα, στο *Μελέτη: Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε., Ραβάνης, Κ. (2007). *Οδηγός εφαρμογής και διαχείρισης Επιμορφωτικών και Παρεμβατικών Προγραμμάτων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Φρόση, Λ. (επιμ.). (2008, υπό έκδοση). *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epeaek/meleti/meleti_epeaek_11_03.pdf, accessed 10 July 2008).

- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (επιμ.). (2008, υπό έκδοση). *Εκπαιδευτικοί και φύλο*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Δημητρούλη, Κ. (2007). *Νέες συνθήκες και νέες δεξιότητες στην αγορά εργασίας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΥΣΕΚΤ) (2003α). *Οδηγός εφαρμογής των πολιτικών ισότητας των φύλων στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των δράσεων των Ε.Π. του Γ' Κ.Π.Σ.* Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών & Άλλων Πόρων, (Available at: <http://www.esfhellas.gr/images/upcontent/documents/new/odefarm.zip>, accessed July 10 2008).
- Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΥΣΕΚΤ) (2003b). *Κατηγορίες παρεμβάσεων: υλικό αναφοράς για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*. Αθήνα: ΕΥΣΕΚΤ (Available at: <http://www.esfhellas.gr/images/upcontent/documents/O4parekt.doc>, accessed 21 July 2008).
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1992). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. (Ε.Ε. C 191, 29.07.1992). Κεφάλαιο 3, Άρθρα 126 και 127 (Available at: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>, accessed July 2008).
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις* (ΕΕ C 340, 10.11.1997).
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000). *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (C 364, 18.12.2000).
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2001). *Συνθήκη της Νίκαιας, που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις* (Ε.Ε. C 80, 10.03.2001).
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). *Συνθήκη της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Ε. C 306, 17.12.2007).
- Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (2008). *Πρόταση Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2008* (INI/2008/2047).
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1981). *Απόφαση 82/43/ΕΟΚ της Επιτροπής της 9ης Δεκεμβρίου 1981 περί δημιουργίας Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Ισότητα Ευκαιριών Γυναικών και Ανδρών* (Ε.Ε. L 20, 35-37/ 28.1.1982).
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1987). *Σύσταση 87/567/ΕΟΚ της Επιτροπής της 24ης Νοεμβρίου 1987 για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών* (Ε.Ε. L 342, 35-37/ 04.12.1987).
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2000). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Προς Μια Κοινοτική Στρατηγική - Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005): Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί του προγράμματος που αναφέρεται στην κοινοτική στρατηγική πλαίσιο για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (2001-2005)* [COM(2000)335 τελικό - 2000/0143(CNS)].
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2005). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή: Επιτάχυνση της προόδου που σημειώνεται όσον αφορά στην επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας - Η συμ-*

βοή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. [COM(2005)132 τελικό/2] - {SEC(2005)452} - {SEC(2005)456}.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998a). 100 λέξεις για την ισότητα: Γλωσσάριο όρων σχετικών με την ισότητα ανδρών και γυναικών. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Available at: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/docs/glossary/glossary_el.pdf, accessed 15 September 2008).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998b). *Ίσες ευκαιρίες για τις γυναίκες και τους άνδρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Ετήσια έκθεση 1997* [COM(1998)302 - C5-0106/1999 - 1999/2109(COS)].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998c). *Ενδιάμεση έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου προγράμματος κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών (1996-2000)* [COM/98/0770 τελικό - C4-0033/1999].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999). *Ετήσια Έκθεση της Επιτροπής. Η ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση -1998* [COM(1999)106 - C5-0289/2000 - 1999/2109 (COS)].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000a). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης 96/694/ΕΚ του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 1996 για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.* [COM(2000)120] (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0120:EL:HTML>, accessed 10 July 2008).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000b). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Προς Μια Κοινοτική Στρατηγική - Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων (2001-2005): Πρόταση απόφασης του Συμβουλίου περί του προγράμματος που αναφέρεται στην κοινοτική στρατηγική πλαίσιο για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (2001-2005).* [COM(2000)335 τελικό] (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0335:FIN:EL:PDF>, accessed 10 July 2008).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000c). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Η ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση -1999* [COM(2000)123 - C5-0290/2000 - 1999/2109(COS)].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001a). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: *Πρόγραμμα δράσης για την ενσωμάτωση των θεμάτων που αφορούν στην ισότητα των δύο φύλων στην κοινοτική συνεργασία για την ανάπτυξη,* [COM(2001)295 τελικό].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001b). Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2000* [COM(2001)179 τελικό].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001c). Έκθεση της Επιτροπής. Οι Συγκεκριμένοι Μελλοντικοί Στόχοι των Εκπαιδευτικών Συστημάτων. [COM(2001)59 τελικό] (Available at: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/concrete-future-objectives_el.pdf, accessed 21 July 2008).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002a). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: *Υλοποίηση της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου στα έγγραφα προγραμματισμού των διαρθρωτικών ταμείων για το 2000-2006* [COM(2002)748 τελικό] (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2002:0748:FIN:EL:PDF>, accessed 10 July 2008).

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2002b). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση -2001*. [COM(2002)258 - 2002/2180(COS)].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003a). *Πρόταση για Οδηγία του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών* [COM(2003)657 - C5-0654/2003].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2003b). *Έκθεση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ετήσια έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση -2002* [COM(2003)98 - INI/2003/2011].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004a). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2004* [(COM(2004)115 τελικό - INI/2004/2159]
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004b). *Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής: Ενδιάμεση Έκθεση αξιολόγησης της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών για το Πρόγραμμα Κοινοτικής Στρατηγικής Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων 2001-2005* {SEC(2004)1047}.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005a). *Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με την ίδρυση Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων*. [COM(2005)81] (Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0081:FIN:EL:PDF>, accessed 10 July 2008).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005b). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2005* [(COM(2005)44 τελικό - INI/2004/2159].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006a). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: *Αποδοτικότητα και Ισότητα στο Πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Συστημάτων Εκπαίδευσης και Κατάρτισης*, COM(2006)481 τελικό - SEC(2006)1096.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006b). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών για την περίοδο 2006-2010* [COM(2006)92 τελικό - SEC(2006)275].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006c). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, 2006* (COM(2006)71 τελικό).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007a). Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο: *Ισότητα των φύλων και χειραφέτηση των γυναικών στη συνεργασία για την ανάπτυξη* (SEC(2007)332) - COM(2007)100 τελικό).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007c). Ανακοίνωση της Επιτροπής: *Ένα συνεκτικό πλαίσιο δεικτών και σημείων αναφοράς σχετικά με την παρακολούθηση της προόδου για την επίτευξη των στόχων της Λισαβόνας όσον αφορά στην εκπαίδευση και την κατάρτιση* [COM(2007)61 τελικό].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2007b). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2007* [COM(2007)49 τελικό -INI/2007/2065].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008). *Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών - 2008* [COM(2008)10 τελικό -INI/2008/2047].

- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2002). *Οδηγία 2002/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 για την τροποποίηση της Οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας* (Ε.Ε. L 269, 15-20/05.10.2002).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 806/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την προαγωγή της ισότητας των φύλων στη συνεργασία για την ανάπτυξη* (Ε.Ε. L 143, 40-45/ 30.4.2004).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006α). *Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (αναδιατύπωση)* (Ε.Ε. L 204, 23 -36/ 26.07.2006).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006b). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1922/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2006, περί ιδρύσεως Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την για την Ισότητα των Φύλων* (ΕΕ L 403, 9-17, 30.12.2006).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (2006). *Έγγραφο εργασίας σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος γυναικών και κοριτσιών στην εκπαίδευση*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Available at: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/621//621386/621386el.pdf, accessed 10 July 2008).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (2007). *Έκθεση σχετικά με μια στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού*, Α6-0520/2008 - 2007/2093(INI).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Πολιτισμού, Νεότητας, Παιδείας, Μέσων Ενημέρωσης και Αθλητισμού (2002). *Έκθεση σχετικά με τη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής: μια νέα πνοή για την ευρωπαϊκή νεολαία*, Α5-0126/2002 τελικό.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (1997). *Ψήφισμα σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής με θέμα: Ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των γυναικών και των ανδρών στο σύνολο των κοινοτικών πολιτικών και δραστηριοτήτων - mainstreaming* (Α4-0251/1997).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (1999). *Ψήφισμα Α4-0194/99 για την ενδιάμεση έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών που αφορά στην εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου προγράμματος κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών (1996-2000) (COM (98)770 - C4-0033/99)* (Ε.Ε. C 279, 88-90/ 1.10.1999).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2000). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 5^{ης} Οκτωβρίου 2000 σχετικά με τις ετήσιες εκθέσεις της Επιτροπής με θέμα «Ισότητα των ευκαιριών γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 1997, 1998, 1999»* [Α5-0198/2000 - Τ5-0441/2000 - 1999/2109(COS)] (ΕΕ C 178, 281-283/ 22.06.2001).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2001). *Βασική εκπαίδευση στις αναπτυσσόμενες χώρες: Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη βασική εκπαίδευση στις αναπτυσσόμενες χώρες, στο πλαίσιο της ειδικής συνόδου της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με θέμα τα παιδιά, τον Σεπτέμβριο του 2001*, Α5-0278/2001 - 2001/2030(INI) (Ε.Ε. C 72Ε, 360-364/ 21.3.2002).
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2002). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Κοινοβουλίου της 25^{ης} Απριλίου 2002 σχετικά με την έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών: Ετήσια*

έκθεση για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση 2000 (COM(2001) 179 - C5-0344/2001 - 2001/2144(COS)) [P5_TA(2002)206 - COS/2001/2144)] (E.E. C 131 E, 158-162/ 05.06.2003).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2002). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 19^{ης} Δεκεμβρίου 2002 σχετικά με την έκτη ετήσια έκθεση της Επιτροπής για τις ίσες ευκαιρίες γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2001* (COM(2002) 258 - C5-0336/2002 - 2002/2180(COS)) [P5_TA(2002)0633 - 2002/2180(COS)] (E.E. C 031 E, 265-271/ 05.02.2004).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2003a). *Ψήφισμα σχετικά με τη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής: Μια νέα προή για την Ευρωπαϊκή νεολαία*, P5_TA(2002)0223 - 2002/2050(COS). (EE C 180, 145-149/ 31.07.03).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2003b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τους στόχους της ισότητας ευκαιριών γυναικών και ανδρών κατά τη χρησιμοποίηση των Διαρθρωτικών Ταμείων*, P5_TA(2003)0093 - 2002/2210(INI) (E.E. C 061, 370-374/ 10.03.2004).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2004a). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις γυναίκες στη νέα κοινωνία της πληροφορίας*. [P5_TA(2003)0485 - 2003/2047(INI)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (E.E. C 83E/ 185-191/ 2.4.2004).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2004b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 14^{ης} Ιανουαρίου 2004 σχετικά με τις ίσες ευκαιρίες για γυναίκες και για άνδρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (2003/2011(INI)) [P5_TA(2004)0023 - 2003/2011(INI)]. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (E.E. C 092 E, 329-333/ 16.04.2004) Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006a). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη στρατηγική πλαίσιο για την απαγόρευση των διακρίσεων και τις ίσες ευκαιρίες για όλους*, P6_TA(2006)0261 -2005/2191(INI).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την ισότητα γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, P6_TA(2006)0039 - 2004/2159(INI).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006c). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 2ας Φεβρουαρίου 2006 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση* [P6_TA(2006) 0039-2004/2159(INI)].

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007a). *Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 29ης Νοεμβρίου 2007 σχετικά με την έγκριση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, P6_TA(2007)0573 - 2007/2218(ACI) (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2007-0573+0+DOC+WORD+V0//EL>, accessed 10 July 2008).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007b). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27ης Σεπτεμβρίου 2007 σχετικά με την αποδοτικότητα και την ισότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης*, P6_TA(2007)0417 - 2007/2113(INI).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007c). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος των νέων γυναικών και των κοριτσιών στην εκπαίδευση*, P6_TA-PROV(2007)0021-2006/2135(INI) (Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2007-0021+0+DOC+PDF+V0//EL>, accessed 10 July 2008).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007d). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 13ης Μαρτίου 2007 σχετικά με τον Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010*, P6_TA(2007)0063 (E.E. C 301, 56-63/ 13.12.2007).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2007e). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27ης Σεπτεμβρίου 2007 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση - 2007* (P6_TA(2007)0423 - 2007/2065(INI)).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008). *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 16ης Ιανουαρίου 2008 σχετικά με μια στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα του παιδιού*, P6_TA-PROV(2008)0012 - 2007/2093(INI) Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 23-24 Μαρτίου 2006, Συμπεράσματα της Προεδρίας, παράγραφος 23.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 17-18 Ιουνίου 2004, Συμπεράσματα της Προεδρίας, παράγραφος 43.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2002). *Λεπτομερές πρόγραμμα των επακόλουθων εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη*. (2002/C 142/01).
- Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων. Στο: Παράρτημα II των συμπερασμάτων της Προεδρίας 7775/1/06/Rev 1. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξελλών, 23-24 March 2006 (Available at: http://www.eu2006.at/en/News/Council_Conclusions/2403European_Council.pdf, accessed 10 July 2008).
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (επιμ.). (2007). *Εργαλείο με οδηγίες για «Παρεμβατικά Προγράμματα σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση»: Τεύχος καλών πρακτικών*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Θεοδώρου, Η., Κουτλής, Ε. (2001). *Η ανισότητα των δύο φύλων στην εκπαίδευση*. Το εικονικό σχολείο: Τόμος 2, τεύχη 2-3 (Available at: <http://web.auth.gr/virtualschool/2.2-3/Praxis/TheodorouKoutlisInequality.html>, accessed 21 July 2008).
- Καντζάρα, Β. (2007). Κερδίζοντας σεβασμό και εκτίμηση: φύλο και κύρος στους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα ΦΠΨ, Τομέας Παιδαγωγικής.
- Κλαδούχου, Ε. (2005). *Εκπαίδευση και φύλο στην Ελλάδα: σχολιασμένη καταγραφή της βιβλιογραφίας* (Available at: <http://www.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%20%CE%9A%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%8D%CF%87%CE%BF%CF%85.pdf>, accessed 21 July 2008).
- Κορωναίου, Α. (2007). *Ασκήσεις ευαισθητοποίησης επιμορφούμενων εκπαιδευτικών. Για μια εκπαίδευση ίσων ευκαιριών για όλους και όλες*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/askhseis_oktovriou.pdf, accessed 10 July 2008).
- Κορωναίου, Α. & Καραγιαννοπούλου, Χ. (2008, υπό έκδοση). *Βασικές αρχές και οδηγίες για τη χρήση και αποδόμηση οπτικοακουστικών μηνυμάτων με την οπτική του φύλου και για την παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού στο πλαίσιο των Παρεμβατικών Προγραμμάτων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα, Μ. (1989). Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σσ. 58-69.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2001). *Η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού και ο καταμερισμός εργασίας με βάση τον παράγοντα φύλο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση κατά το χρονικό διάστημα 1974-97*. Ιωάννινα: Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Φ.Π.Ψ.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2003). *Οδηγός δικτυακών βάσεων δεδομένων για θέματα ισότητας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Available at: http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/epaek/diktiakes_vasis_dedomenon.pdf, accessed 15 July 2008).
- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία: Βιβλίο για τις/τους Νηπιαγωγούς*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής. (Available at: http://www.isotita-epaek.gr/ipostirtiko_iliko/Nipiagogon_Biblio_7.pdf, accessed 10 July 2008).
- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία: Βιβλίο - Εγχειρίδιο για τους/τις Εκπαιδευτικούς*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής. (Available at: http://www.isotita-epaek.gr/ipostirtiko_iliko/Egxeiridio_7.pdf, accessed 10 July 2008).
- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων*

στην εκπαιδευτική διαδικασία - Φύλο και νέα επαγγέλματα. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής. (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktiko_iliko/Nea_Epaggelmata_7.pdf, accessed 10 July 2008).

- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2007). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής (Available at: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktiko_iliko/Dokimia_Biblio_7.pdf, accessed 10 July 2008).
- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.) (2008, υπό έκδοση). *Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο: ταυτότητες φύλου, διαδικασίες διαμόρφωσης και τρόποι έκφρασης στο σχολικό περιβάλλον*, Τόμος Ι. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (επιμ.). (2008, υπό έκδοση). *Αγόρια και κορίτσια στο σχολείο: η έμφυλη διάσταση του αναλυτικού προγράμματος και της αλληλεπίδρασης εκπαιδευτικών-εκπαιδευομένων στις αίθουσες διδασκαλίας*, Τόμος ΙΙ. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2008, υπό έκδοση). *Η θεματική του φύλου @ διαδίκτυο*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2008, υπό έκδοση). *Παλαιά και νέα επαγγέλματα: μια προσέγγιση από την πλευρά του φύλου*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Μαυρογιώργος, Γ. (1983). Σχολικό πρόγραμμα και παραπρόγραμμα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13, σ. 74.
- Ν. 2817/2000. *Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 78/Α/ 14.03.2000).
- Ν. 2839/2000. *Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και άλλες Διατάξεις*, άρθρο 6, παρ. 2, 3, 4 (ΦΕΚ 196/Α/ 12.09.2000).
- Ν. 3488/2006. *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις* (ΦΕΚ 191/Α/ 11.09.2006).
- Ν. 3549/2007. *Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων* (ΦΕΚ 69/Α/ 20.03.07).
- Ν.Δ. 215/1974. *Περί κυρώσεως των εν Στρασβούργω υπογραφέντων την 6^η Μαΐου 1963 του Δευτέρου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις την αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δια την παροχήν γνωμοδοτήσεων και του Τρίτου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις τας τροποποιήσεως των άρθρων 29, 30 και 34 της Συμβάσεως δια την προστασίαν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών ως και του εν Στρασβούργω την 20 Ιανουαρίου 1966 υπογραφέντος Πέμπτου Πρωτοκόλλου αφορώντος εις την τροποποίησιν των άρθρων 22 και 40 της ως άνω Συμβάσεως* (ΦΕΚ 365/Α/ 7.12.1974).
- Ν.Δ. 53/1974. *Περί κυρώσεως της εν Ρώμη την 4ην Νοεμβρίου 1950 υπογραφείσης συμβάσεως «δια την προστασίαν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», ως και του προσθέτου εις αυτήν Πρωτοκόλλου των Παρισίων της 20ης Μαρτίου 1952* (ΦΕΚ 256/Α/ 20.9.1974).
- ΝΔ 494/1970. *Περί κυρώσεως της εν Νέα Υόρκη υπογραφείσης την 7ην Μαρτίου 1966 διεθνούς συμβάσεως περί καταργήσεως πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων* (ΦΕΚ 77/Α/ 3.4.1970).
- Ν. 1286/1982. *Μετεγγραφές και κατατάξεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση* (ΦΕΚ 119/Α/ 30.9.1982).
- Ν. 1288/1982. *Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης και της ΥΠΕΝΕΔ, καθώς και άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ 120/Α/ 01.10.82).
- Ν. 1329/1983. *Κύρωση ως Κώδικα του Σχεδίου Νόμου: Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο* (ΦΕΚ 25/Α/ 18.02.1983).

- N. 1342/1983. Για την κύρωση της Σύμβασης των Ενωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (ΦΕΚ 39/A/ 01.04.1983).
- N. 1426/1984. Για την κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 32/A/ 21.03.1984).
- N. 1532/1985. Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (ΦΕΚ 25/A/ 19.03.1985).
- N. 1558/1985. Κυβέρνηση και Κυβερνητικά όργανα (ΦΕΚ 137/A/ 26.07.85).
- N. 1566/1985. Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 167/A/ 30.09.1985).
- N. 1705/1987. Κύρωση πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 7 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΦΕΚ 89/ A/ 12.06.1987).
- N. 1835/1989. Σύσταση Υπουργείου Τουρισμού και ρύθμιση θεμάτων δημόσιας Διοίκησης (ΦΕΚ 76/A/ 14.3.89).
- N. 1841/1989. Κύρωση του Πρωτοκόλλου αριθμός 8 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΦΕΚ 94/A/ 14.04.1989).
- N. 2077/1992. Κύρωση της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και των σχετικών πρωτοκόλλων και δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη (ΦΕΚ 136/A/ 07.08.1992).
- N. 2101/1992. Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού. (ΦΕΚ 192/A/ 02.12.1992).
- N. 2266/1994. Έλεγχος δημόσιου τομέα - Μετατάξεις - Κατάταξη προσωπικού με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου και άλλες ρυθμίσεις (ΦΕΚ 218/A/ 13.12.1994).
- N. 2329/1953. Περί κυρώσεως της από 4ης Νοεμβρίου 1950 Διεθνούς Συμβάσεως της Ρώμης περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών Ελευθεριών και του από 20^{ος} Μαρτίου 1952 προσθέτου εις αυτήν Πρωτοκόλλου των Παρισίων (ΦΕΚ 68/A/ 21. 03.1953).
- N. 2400/1996. Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 11 στη Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, στο πλαίσιο της αναμόρφωσης του μηχανισμού ελέγχου που θεσπίστηκε από τη Σύμβαση (ΦΕΚ 96/A/ 04.06.1996).
- N. 2422/1996. Κύρωση του Πρωτοκόλλου τροποποίησης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη της 21ης Οκτωβρίου 1991 (ΦΕΚ 144/A/ 04.07.1996).
- N. 2462/1997. Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και του Δευτέρου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικού με την κατάργηση της ποινής του θανάτου (ΦΕΚ 25/A/ 26.02.1997).
- N. 2595/1998. Κύρωση του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1988) και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει Μηχανισμό Συλλογικών Αναφορών (ΦΕΚ 63/A/ 24.03.1998).
- N. 2691/1999. Κύρωση της Συνθήκης του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις, καθώς και των σχετικών πρωτοκόλλων και των δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη (ΦΕΚ 47/A/ 12.3.1999).
- N. 2952/2001. Κύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (ΦΕΚ 248/A/ 22.10.2001).
- N. 2986/2002. Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 24/A/ 13.02.2002).
- N. 3001/2002. Κύρωση της Συνθήκης της Νίκαιας που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή

Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς Πράξεις, καθώς και των σχετικών Πρωτοκόλλων και των Δηλώσεων, που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη (ΦΕΚ 73/A/ 8.4.2002).

- N. 3080/2002. *Κύρωση του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη (ΦΕΚ 312/A/ 10.12.2002).*
- N. 3103/2003. *Έκδοση διαβατηρίων από την Ελληνική Αστυνομία, άρθρο 20 (ΦΕΚ Α' 23/29.01.2003).*
- N. 3181/2003. *Ρύθμιση θεμάτων συνοριακών φυλάκων και ειδικών φρουρών και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 218/A/ 10.9.2003).*
- N. 3304/2005. *Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (ΦΕΚ 16/A/ 27.01.2005).*
- N. 3344/2005. *Κύρωση του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 14 στη Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο τροποποιεί το σύστημα ελέγχου της Σύμβασης (ΦΕΚ 133/A/ 06.06.2005).*
- N. 3491/2006. *Ρυθμίσεις θεμάτων Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και λοιπών θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Κεφάλαιο Τρίτο, Ρυθμίσεις θεμάτων Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, άρθρο 8 (ΦΕΚ 207/A/ 02.10.2006).*
- N. 3518/2006. *Αναδιάρθρωση των κλάδων του Ταμείου Συντάξεων Μηχανικών και Εργοληπτών Δημοσίων Έργων (Τ.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.) και ρύθμιση άλλων θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, σ. 2959 (ΦΕΚ 272/A/ 21.12.2006).*
- N. 3625/2007. *Κύρωση, εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 290/A/ 24.12.2007).*
- N. 3671/2008. *Κύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ορισμένες συναφείς διατάξεις (ΦΕΚ 129/A/ 03.07.2008).*
- N. 945/1979. *Περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχωρήσεως της Ελλάδος εις την Ευρωπαϊκήν Οικονομικήν Κοινότητα και την Ευρωπαϊκήν Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας ως και της συμφωνίας «περί προσχωρήσεως της Ελλάδος εις την Ευρωπαϊκήν Κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος» (ΦΕΚ 170/A/ 27.07.1979).*
- Π.Δ. 370/1989. *Οργάνωση των Υπηρεσιών Ισότητας των Φύλων των Νομαρχιών (ΦΕΚ 165/A/ 16.06.1989).*
- Παπαταξιάρχης, Ε. & Παραδέλλης, Θ. (επιμ.) (1992). *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- ΠΔ 105/2003 (ΦΕΚ Α 96/ 23.4.2003). *Προσαρμογή του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις της Οδηγίας 97/80/ΕΚ του Συμβουλίου της 15.12.1997 (Ε.Ε. L 14 της 20.1.1998, σελ. 6) «Σχετικά με το βάρος της αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου» σε εναρμόνιση με την Οδηγία 97/80/ΕΚ.*
- ΠΔ 200/1998. *Οργάνωση και λειτουργία Νηπιαγωγείων. (άρθρο 7, παρ. 13) (ΦΕΚ Α' 161/13.07.98).*
- ΠΔ 5/2008. *Οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων (ΦΕΚ17/A/ 08.02.2008).*
- ΠΔ 77/2003. *Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών (ΦΕΚ 75/A/ 28.03.2003).*
- Πραγματική Οικονομική Ανάπτυξη & Κοινωνική Συνοχή, Κυβερνητικό έργο 2004-2007 (Available at: http://www.nd.gr/index.php?option=com_docman&task=doc_download&qid=220, accessed 21 July 2008).

- Σιάνου-Κυργίου, Ε. (2006). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες. Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην ανώτατη εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Συγγραφική Ομάδα (2007). *Βοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό για τα σχολικά εγχειρίδια μαθημάτων θεωρητικής κατεύθυνσης του Δημοτικού: Συμπληρωματικό Φυλλάδιο*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.
- Συμβούλιο και Υπουργοί Παιδείας (1985). *Ψήφισμα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας της 3ης Ιουνίου 1985 που αφορά πρόγραμμα δράσης για την ισότητα των ευκαιριών των κοριτσιών και των αγοριών στον τομέα της εκπαίδευσης* (Ε.Ε. C 166, 1-4/ 5.7.1985).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Εκπρόσωποι των Κυβερνήσεων των Κρατών-Μελών (1995). *Ψήφισμα του Συμβουλίου και των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των Κρατών Μελών των συνερχομένων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 5ης Οκτωβρίου 1995 σχετικά με την εικόνα της γυναίκας και του άνδρα στη διαφήμιση και τα μέσα ενημέρωσης* (Ε.Ε. C 296, 15-16/ 10.11.1995).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Επιτροπή.(2005). *Ανακοίνωση της Επιτροπής: «Εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης και της κατάρτισης: μια συμβολή ζωτικής σημασίας στην ευημερία και στην κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη - Σχέδιο κοινής έκθεσης προόδου του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006 σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος εργασίας «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010»* {SEC(2005)1415}.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006). *Εκσυγχρονισμός της εκπαίδευσης και της κατάρτισης: μια συμβολή ζωτικής σημασίας στην ευημερία και την κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη - Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής για το 2006, σχετικά με την πρόοδο στο πλαίσιο του προγράμματος εργασίας Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010* (Ε.Ε. C 79/1-19/ 01.04.2006).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1995a). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 27ης Μαρτίου 1995 σχετικά με την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη λήψη αποφάσεων* (Ε.Ε. C 168, 3-4/ 04.07.1995).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1995b). *Απόφαση 95/593/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1995, που αφορά ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα κοινοτικής δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών (1996-2000)* (Ε.Ε. L 335, 37-43, 30.12.1995).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1996). *Σύσταση του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 1996 για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων* (96/694/ΕΚ) (Ε.Ε. L 319, 11-15/ 10.12.1996).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1997). *Οδηγία 97/80/ΕΚ του Συμβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 1997 σχετικά με το βάρος αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου* (Ε.Ε. L 14/ 6-8/ 20.01.98).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1999). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1260/1999 του Συμβουλίου της 21ης Ιουνίου 1999 περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία* (Ε.Ε. L 161, 1-41/ 26.06.1999).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000a). *Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής* (Ε.Ε. L 180, 22-26/ 19.07.2000).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000b). *Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία* (Ε.Ε. L 303, 16-22/ 2.12.2000).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000c). *Απόφαση 2001/51/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Δεκεμβρίου 2000 για τη θέσπιση προγράμματος κοινής δράσης σχετικά με την κοινοτική στρατηγική για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών (2001-2005)* (Ε.Ε. L 17, 22-26/ 19.01.2001).

- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004a). *Οδηγία 2004/113/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών* (Ε.Ε. L 373, 37-43/ 21.12.2004).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2004b). *Κοινή ενδιάμεση έκθεση του Συμβουλίου και της Επιτροπής: «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010: Επείγουσα ανάγκη μεταρρυθμίσεων για να επιτύχει η στρατηγική της Λισαβόνας (2004)»*. Βρυξέλλες: Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2006). *Απόφαση του Συμβουλίου της 6^{ης} Οκτωβρίου 2006 για τις στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας για τη συνοχή* (Ε.Ε. L 291, 11-32/ 21.10.2006).
- Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007). *Απόφαση του Συμβουλίου της 30ής Μαΐου 2007 για τον διορισμό των τακτικών και αναπληρωματικών μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων* (ΕΕ C 128, 2-3/ 09.06.2007).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1976). *Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 9ης Φεβρουαρίου 1976 περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά στην πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας* (Ε.Ε. L 39, 40-42/ 14.2.1976).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1982). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 12ης Ιουλίου 1982 σχετικά με την προώθηση της ισότητας ευκαιριών για τις γυναίκες* (Ε.Ε. C 186, 3-4/ 21.07.1982).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1984). *Σύσταση 84/635/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 1984 σχετικά με την προώθηση θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών* (Ε.Ε. L 331, 34-35/ 19.12.1984).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1984). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 7ης Ιουνίου 1984 σχετικά με τις δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών* (Ε.Ε. C 161, 5-6/ 21.6.1984).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1986). *Δεύτερο ψήφισμα του Συμβουλίου της 24ης Ιουλίου 1986 σχετικά με την προώθηση της ισότητας ευκαιριών για τις γυναίκες (86/C203/02)* (Ε.Ε. C 203, 2-4/ 12.08.1986).
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1992). *Σύσταση 92/241/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 31ης Μαρτίου 1992 σχετικά με τη φύλαξη των παιδιών*. (Ε.Ε. L 123, 16-18/ 08.05.1992).
- Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας συνεργαζόμενων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1990 σχετικά με τη μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών, στα προγράμματα βασικών σπουδών και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών (Ε.Ε. C 162, 6-6/ 03.07.1990).
- Τζήκας, Δ. (1995). *Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ισότητα των φύλων*. Στο: Εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών: παιδαγωγικό υλικό και ισότητα ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Αθήνα 7-9 Απριλίου 1994: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (2007). *Φύλο και μαθηματικά: εκπαιδευτικές ανισότητες και παιδαγωγική της ισότιμης συμμετοχής*. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.
- ΥΑ 21072α/Γ2/ 2003. *Καθορισμός του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και για την υποχρεωτική εκπαίδευση* (ΦΕΚ 303/Β/ 13.03.03).
- ΥΑ 316/2000. *Σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής για την ισότητα των δύο φύλων* (ΦΕΚ 870/Β/ 17.7.00).

- ΥΑ 43094/Β7. *Τροποποίηση της υπ` αριθμ. 68397 π.έ./Β7 υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 324/Β' /11.2.2004) αναφορικά με το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Γαλλική Γλώσσα και Φιλολογία» του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΦΕΚ Β' 1565/ 25.10.06).*
- ΥΑ 47964/Β1. *Ίδρυση Εργαστηρίου Σπουδών Φύλου στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και καθορισμός του εσωτερικού του κανονισμού (ΦΕΚ 926/Β/ 17.07.06).*
- ΥΑ 5971/ΣΤ5. *Διάρθρωση, στελέχωση και αρμοδιότητες της Διεύθυνσης Συμβουλευτικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Εκπαιδευτικών Δραστηριοτήτων. Ανακαθορισμός των αρμοδιοτήτων των Διευθύνσεων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΦΕΚ 94/Β/ 30.01.03).*
- ΥΑ αριθ. 22337/Β7. *Έγκριση Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο: «Ειδίκευση Εκπαιδευτικών και Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της ισότητας των φύλων: προωθώντας την ιδεολογία της ισότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία» του Τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής και του Τμήματος Ψυχολογίας του Α.Π.Θ. (ΦΕΚ 774/Β/ 17.06.2003).*
- ΥΑ αριθ. ΣΤ1/3306. *Γενικός Κανονισμός Προσωπικού Ο.Σ.Κ. ΑΕ. (ΦΕΚ 1509/Β/ 13.12.2000).*
- ΥΑ υπ' αριθ. 48361/Β7. *Έγκριση Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου με τίτλο «Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας» (ΦΕΚ 1156/Β/ 30.07.2004).*
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.. (2007). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης & Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 2000-2006): Συμπλήρωμα Προγραμματισμού.* Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2007). *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση: Προγραμματική Περίοδος 2007-2013.* (Available at: http://www.edmide.gr/anakoynoseis/4h%20γροβολι_FINAL_Oct_07_new.doc, accessed 21 July 2008).
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (2007). *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2005-2008: Έκθεση Εφαρμογής.* Αθήνα: Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών.
- Υπουργείο Προεδρίας & Γ.Γ.Ι. (1995). *Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, Πεκίνο 1995, Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994.* <http://www.kethi.gr/greek/ethniki/structure.html>
- Φραγκουδάκη, Α. (2007). Η χρήση της γλώσσας και οι κυρίαρχες ιδέες: σχολιασμός της πεποίθησης για τη γλωσσική αλλαγή που «εμποδίζει» η ίδια η γλώσσα. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια.* Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.
- Φρειδερίκου, Α. & Φολερού, Φ. (2007). Το σχολείο «χτίστης και χαλαστής» του στερεοτύπου του φύλου. Στο Ε. Μαραγκουδάκη (επιμ.). *Εισαγωγή θεμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαιδευτική διαδικασία - Δοκίμια.* Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής.
- Φρόση, Λ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2002). Τα κορίτσια μελετούν, τα αγόρια αποδίδουν: εικόνες εκπαιδευτικών για τους εφήβους των δύο φύλων. Στο Ε. Γκόβα (επιμ.). *Η πτώση των φύλ(η)ων.* Αθήνα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΣΔΑ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΑΕΙ	ΑΝΩΤΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ
ΓΓΙ	ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΓΡΑΣΕΠ	ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΔΕΠ	ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ
ΔΣΕΠΕΔ	ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΕ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΕΕΙ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΕΚ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΕΚ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ
ΕΚΤ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΟΚ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΕΠ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΑΛ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΕΠΑΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΕΠΕΑΕΚ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΕΣΠΑ	ΕΘΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΕΤΠΑ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΕΥΣΕΚΤ	ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΔΡΑΣΕΩΝ Ε.Κ.Τ.
ΙΕΚ	ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΚΕΘΙ	ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΚΠ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ
ΚΠΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ
ΜΚΟ	ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ
ΜΜΕ	ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΝΓΙ	ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΝΔ	ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ
ΝΕΙ	ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΝΠΙΔ	ΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΟΕΠΕΚ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΟΗΕ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ
ΟΤΑ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΔ	ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ
ΠΕΙ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΙΣΟΤΗΤΑΣ
ΠΙ	ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΠΙΕ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΠΜΣ	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΠΣ	ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΕΠ	ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΣΕΠΕ	ΣΩΜΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΤΕΕ	ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΤΕΙ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ
ΤΠΕ	ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ
ΥΑ	ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΥΠΕΠΘ	ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΥΠΕΣΔΔΑ	ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ & ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η παράθεση του παρόντος επεξηγηματικού κειμένου, στο πλαίσιο της μελέτης *«Σειρά Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Επιπτώσεων στο Φύλο των Εκπαιδευτικών Πολιτικών»*, θεωρήθηκε ως ένα χρήσιμο εργαλείο για την καλύτερη κατανόηση των ενοτήτων της, στις οποίες γίνεται συνεχής αναφορά σε πληθώρα δημοσιευμάτων που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Απευθύνονται σε όλα τα κράτη-μέλη και αφορούν στη δημιουργία πολιτικών από διαφορετικά θεσμικά όργανα και σε διάφορα στάδια της νομοθετικής διαδικασίας.

Ο στόχος των σελίδων που ακολουθούν είναι καταρχάς να λειτουργήσουν ως *οδηγός* για τον/την αναγνώστη/-τρια που ενδιαφέρεται για το θέμα των πολιτικών ισότητας φύλου στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, το οποίο πραγματεύεται η παρούσα μελέτη, αλλά δεν είναι επαρκώς εξοικειωμένος/-η με τη δομή και τη λειτουργία των θεσμικών οργάνων και διαδικασιών της Ε.Ε.

Αρχικά παρουσιάζονται με σαφή και συνοπτικό τρόπο τα Θεσμικά Όργανα της Ε.Ε: ο ρόλος, η δομή, και ο τρόπος λειτουργίας τους. Το σχετικό κείμενο αποτελεί σύνοψη των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στην επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου περιγράφονται τα Θεσμικά και Άλλα Όργανα και Οργανισμοί της Ένωσης. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται, κατά τον ίδιο τρόπο, οι διαδικασίες και τα έγγραφα του Κοινοτικού Δικαίου.

Με την ανάγνωση του παρόντος, ο/η αναγνώστης/-τρια θα διαθέτει την απαραίτητη πληροφόρηση, ώστε να κατανοεί τη φύση των αποφάσεων, τα χαρακτηριστικά τους (όπως, για παράδειγμα, το κατά πόσον είναι δεσμευτικό ή όχι για τα κράτη-μέλη να τις υιοθετήσουν) ανάλογα με τον τύπο του δημοσιεύματος, αλλά και την ακολουθία της νομοθετικής διαδικασίας, από το στάδιο της πρότασης έως τη θέσπιση νόμων. Πέραν αυτού, ωστόσο, είναι σαφές ότι η παρεχόμενη πληροφορία είναι ευρύτερη από το θέμα της παρούσας μελέτης και μπορεί να φανεί χρήσιμη γενικότερα στην κατανόηση των όποιων πολιτικών αναπτύσσονται και ανακοινώνονται από την Ε.Ε.

ΤΑ ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Τα επίσημα Θεσμικά Όργανα της Ένωσης,⁴⁸³ τα οποία συστάθηκαν τη δεκαετία του 1950 με τις ιδρυτικές συνθήκες της Ένωσης, είναι: το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή.

1.1 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ε.Κ.)

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ε.Κ.) δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1950 με τις ιδρυτικές συνθήκες της Ε.Ε. Από το 1979 τα μέλη του (Ευρωβουλευτές) εκλέγονται άμεσα από τους/τις πολίτες/-ιδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κάθε πέντε (5) χρόνια για να εκπροσωπούν τα συμφέροντά τους. Το παρόν Κοινοβούλιο, το οποίο εκλέχθηκε τον Ιούνιο του 2004, αποτελείται από 785 μέλη από τις 27 χώρες της Ε.Ε., εκ των οποίων το 1/3 είναι γυναίκες.

Οι συνεδριάσεις του Κοινοβουλίου ονομάζονται «**Σύνοδοι της Ολομέλειας**». Υπάρχουν διάφορες Κοινοβουλευτικές Επιτροπές, εξειδικευμένες σε συγκεκριμένους τομείς δραστηριότητας της Ένωσης, οι οποίες προετοιμάζουν τις εργασίες για τις Συνόδους της Ολομέλειας. Οι κύριες αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου είναι τρεις:

- **Θέσπιση ευρωπαϊκών νόμων**, από κοινού με το Συμβούλιο, σε πολλούς τομείς της πολιτικής. Ακόμα και στους τομείς που νομοθετεί μόνο το Συμβούλιο, απαιτείται η έγκριση του Ε.Κ.
- Άσκηση **δημοκρατικού ελέγχου** των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων της Ένωσης, και ιδίως επί της Επιτροπής. Τα μέλη κάθε νέας Επιτροπής, παρότι ορίζονται από τα κράτη-μέλη, διορίζονται μόνο μετά από έγκριση του Κοινοβουλίου, γεγονός που καθιστά την Επιτροπή πολιτικά υπόλογη στο Κοινοβούλιο, το οποίο μπορεί να απαιτήσει ακόμα και συλλογική παραίτηση της Επιτροπής, μετά από έγκριση μιας «πρότασης μομφής». Η Επιτροπή υποβάλλει τις Εκθέσεις της προς έγκριση στο Κοινοβούλιο και οι Επίτροποι έχουν νομική υποχρέωση να απαντούν στις ερωτήσεις που θέτουν οι ευρωβουλευτές. Το Κοινοβούλιο παρακολουθεί επίσης και το έργο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.
- **Οικονομικός Έλεγχος**. Μαζί με το Συμβούλιο, το ΕΚ αποφασίζει τον ετήσιο προϋπολογισμό της Ένωσης και έχει τη δυνατότητα να τον εγκρίνει ή να τον απορρίψει, καθώς και να παρακολουθεί την εκτέλεσή του (μέσω της Επιτροπής Ελέγχου του Προϋπολογισμού του Κοινοβουλίου).

1.2 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Συμβούλιο είναι το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου συμμετέχει ένας/μία υπουργός της κυβέρνησης από κάθε κράτος-μέλος της Ένωσης (ο/η αρμόδιος/-α για το υπό συζήτηση θέμα), ο/η οποίος/-α είναι εξουσιοδοτημένος/-η να αναλαμβάνει δεσμεύσεις εξ ονόματος της κυβέρνησης, και γι' αυτό η υπογραφή του/της ισοδυναμεί με υπογραφή ολόκληρης της κυβέρνησης. Το Συμβούλιο μπορεί να συνεδριάζει υπό τις ακόλουθες εννέα συνθέσεις:

- Γενικές Υποθέσεις και Εξωτερικές Σχέσεις
- Οικονομικές και Δημοσιονομικές Υποθέσεις («**ECOFIN**»)

⁴⁸³ Η παρούσα ενότητα αποτελεί σύνοψη των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία περιγράφονται τα Θεσμικά και Άλλα Όργανα και Οργανισμοί της Ένωσης (<http://europa.eu/scadplus/leg/el/s90002.htm>).

- Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις (ΔΕΥ)
- Απασχόληση, Κοινωνική Πολιτική, Υγεία και Καταναλωτές
- Ανταγωνιστικότητα
- Μεταφορές, Τηλεπικοινωνίες και Ενέργεια
- Γεωργία και Αλιεία
- Περιβάλλον
- Παιδεία, Νεολαία και Πολιτισμός

Στις **Συνόδους Κορυφής**, οι οποίες πραγματοποιούνται μέχρι και τέσσερις φορές κάθε χρόνο, η σύσταση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αποτελείται από τους/τις Πρόεδρους ή/και τους/τις Πρωθυπουργούς των κρατών-μελών της Ένωσης, και τον/την Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σε αυτές τις **Συνόδους «Κορυφής»** καθορίζεται η γενική πολιτική της Ένωσης και ρυθμίζονται θέματα που δεν ήταν δυνατό να διευθετηθούν από τους/τις υπουργούς στις κανονικές συνεδριάσεις του Συμβουλίου.

Οι κύριες αρμοδιότητες του Συμβουλίου είναι οι εξής:

1. Θεσπίζει ευρωπαϊκούς νόμους, από κοινού με το ΕΚ, σε πολλούς τομείς πολιτικής.
2. Συντονίζει τη γενική οικονομική πολιτική των κρατών-μελών.
3. Συνομολογεί διεθνείς συμφωνίες μεταξύ της Ένωσης και ενός ή περισσότερων κρατών ή διεθνών οργανισμών.
4. Εγκρίνει, από κοινού με το Ε.Κ., τον προϋπολογισμό της Ένωσης.
5. Αναπτύσσει την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας της Ένωσης (Κ.Ε.Π.Π.Α.) βάσει γενικών προσανατολισμών που καθορίζει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.
6. Συντονίζει τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστικών και αστυνομικών αρχών σε ποινικές υποθέσεις.

Επιτροπή Μόνιμων Αντιπροσώπων (Ε.Μ.Α.): Από κάθε κράτος-μέλος της Ένωσης, μια μόνιμη ομάδα υπαλλήλων («αντιπροσωπεία») εδρεύει στις Βρυξέλλες με στόχο την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων στο επίπεδο της Ένωσης. Ο/Η επικεφαλής κάθε Αντιπροσωπείας είναι στην ουσία ο/η πρέσβης/-ειρα της χώρας στην Ένωση. Οι επικεφαλείς, οι οποίοι/-ες ονομάζονται **«μόνιμοι/-ες αντιπρόσωποι»**, συνεδριάζουν κάθε εβδομάδα στο πλαίσιο της Επιτροπής Μόνιμων Αντιπροσώπων (Ε.Μ.Α.), προετοιμάζοντας τις εργασίες του Συμβουλίου σε όλους τους τομείς πολιτικής (εκτός του γεωργικού, με τον οποίο ασχολείται η Ειδική Επιτροπή Γεωργίας). Η Ε.Μ.Α. επικουρείται από μια σειρά ομάδων εργασίας, τις οποίες απαρτίζουν στελέχη των εθνικών διοικήσεων.

Η **Προεδρία του Συμβουλίου** ασκείται εκ περιτροπής από κάθε κράτος-μέλος για περίοδο έξι μηνών. Με άλλα λόγια, κάθε κράτος-μέλος της Ένωσης αναλαμβάνει διαδοχικά την ημερήσια διάταξη του Συμβουλίου και προεδρεύει όλων των συνεδριάσεων επί ένα εξάμηνο, προωθώντας τις νομοθετικές και πολιτικές αποφάσεις και προβαίνοντας σε διαπραγματεύσεις για συμβιβαστικές λύσεις μεταξύ των κρατών-μελών. Το Συμβούλιο προεδρεύεται, ανάλογα με τη σύνθεσή του, από τον/την αρμόδιο/-α Υπουργό της χώρας που έχει την Προεδρία κατά το εξάμηνο που συγκαλείται (ο/η Υπουργός Περιβάλλοντος, για παράδειγμα, προεδρεύει του Συμβουλίου Περιβάλλοντος κ.ο.κ.).

Η **Γενική Γραμματεία** επικουρεί την Προεδρία, καθώς επιλαμβάνεται κάθε θέματος που σχετίζεται με την προετοιμασία και την ομαλή λειτουργία των εργασιών του Συμβουλίου σε όλα τα επίπεδα. Ο/Η **Γενικός/-ή Γραμματέας** αποτελεί επίσης ύπατο εκπρόσωπο για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική Ασφάλειας (Κ.Ε.Π.Π.Α.) και με αυτή την ιδιότητα συμμετέχει στο συντονισμό της δράσης της Ένωσης στην παγκόσμια σκηνή.

Οι αποφάσεις του Συμβουλίου λαμβάνονται με ψηφοφορία. Όσο μεγαλύτερος είναι ο πληθυσμός μιας χώρας τόσο περισσότερες ψήφους διαθέτει. Σε ορισμένους πολύ ευαίσθητους τομείς, όπως

η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας, η φορολογία, καθώς και η πολιτική στους τομείς του ασύλου και της μετανάστευσης, οι αποφάσεις του Συμβουλίου πρέπει να λαμβάνονται ομόφωνα, γεγονός που πρακτικά σημαίνει ότι κάθε κράτος-μέλος διαθέτει δικαίωμα αρνησικυρίας (άσκησης βέτο). Για τα υπόλοιπα ζητήματα, που είναι και τα περισσότερα, το Συμβούλιο λαμβάνει αποφάσεις με «ειδική πλειοψηφία».

1.3 Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η Επιτροπή είναι ανεξάρτητη από τις εθνικές κυβερνήσεις και ο ρόλος της είναι να εκπροσωπεί και να υποστηρίζει τα συμφέροντα του συνόλου της Ένωσης. Αποτελείται από 27 μέλη άνδρες και γυναίκες - ένα από κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε., τα οποία αποκαλούνται ανεπίσημως «Επίτροποι». Η Επιτροπή διορίζεται για περίοδο πέντε (5) ετών, έξι (6) μήνες μετά τις εκλογές για την ανάδειξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η θητεία της παρούσας Επιτροπής λήγει στις 31 Οκτωβρίου 2009.

Η Επιτροπή είναι πολιτικά υπόλογη στο Κοινοβούλιο, το οποίο μπορεί να την εξαναγκάσει σε παραίτηση, αν κάνει δεκτή μία «πρόταση μομφής», ενώ κάθε μέλος της Επιτροπής υποχρεούται σε παραίτηση εάν του το ζητήσει ο/η Πρόεδρος και εφόσον συμφωνούν οι υπόλοιποι/-ες Επίτροποι.

Οι αρμοδιότητες της Επιτροπής συνοψίζονται στα παρακάτω:

- **Εκπονεί όλες τις προτάσεις νέων ευρωπαϊκών νομοθετικών πράξεων**, τις οποίες στη συνέχεια υποβάλλει στο Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο. Προκειμένου να αξιολογήσει εάν η θέσπιση Ευρωπαϊκής νομοθεσίας είναι ο καλύτερος τρόπος για την αντιμετώπιση κάποιας κατάστασης, η Επιτροπή είναι σε συνεχή επαφή με ευρύ φάσμα ομάδων συμφερόντων και με δύο συμβουλευτικά όργανα, την **Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή** και την **Επιτροπή των Περιφερειών**, ενώ ζητά και τη γνώμη των εθνικών κοινοβουλίων και κυβερνήσεων.
- **Συμμετέχει ενεργά στα διαδοχικά στάδια των νομοθετικών διαδικασιών**, λαμβάνοντας μέρος σε όλες τις συνόδους του Κοινοβουλίου, όπου διευκρινίζει και αιτιολογεί τις πολιτικές που προτείνει, ενώ καλείται τακτικά να απαντήσει σε προφορικές και γραπτές ερωτήσεις των ευρωβουλευτών.
- **Αποτελεί το εκτελεστικό όργανο της Ένωσης**, έχει, δηλαδή, την ευθύνη για την εφαρμογή των αποφάσεων του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Αυτό σημαίνει ότι η Επιτροπή διαχειρίζεται σε καθημερινή βάση τις υποθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφαρμόζοντας τις πολιτικές της, εκτελώντας τα εγκεκριμένα Ευρωπαϊκά προγράμματα και διαθέτοντας τα κονδύλιά της.
- **Επιβάλλει, από κοινού με το Δικαστήριο, το Ευρωπαϊκό Δίκαιο**: η Επιτροπή μεριμνά για την ορθή εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας από τα άτομα, τα Κράτη-Μέλη και τα λοιπά κοινοτικά όργανα. Κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων της, η Επιτροπή μπορεί να επιβάλλει κυρώσεις σε συγκεκριμένα άτομα ή σε επιχειρήσεις για παράβαση του κοινοτικού δικαίου. Μπορεί να κινεί «διαδικασίες επί παραβάσει» κατά κρατών-μελών, στο πλαίσιο των οποίων καλεί τα κράτη-μέλη να διορθώσουν μια κατάσταση μέσα σε καθορισμένη προθεσμία. Εάν αυτό δεν επιτευχθεί, η Επιτροπή προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο με το αιτιολογικό της παράβασης του κοινοτικού δικαίου από τα κράτη-μέλη ή από άλλα κοινοτικά όργανα.
- **Εκπροσωπεί την Ευρωπαϊκή Ένωση σε διεθνές επίπεδο**: η Επιτροπή, σε συνεργασία με ειδικές επιτροπές που ορίζονται από το Συμβούλιο και στο πλαίσιο των Οδηγιών που εκδίδει το Συμβούλιο, διεξάγει εξ ονόματος των Κοινοτήτων διαπραγματεύσεις, με σκοπό τη σύναψη διεθνών συμφωνιών με τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς.

Ο/Η **Πρόεδρος της Επιτροπής** αποφασίζει ποιος/-α Επίτροπος είναι αρμόδιος/-α για κάθε τομέα πολιτικής. Στις εβδομαδιαίες συνεδριάσεις της Επιτροπής, ο/η Επίτροπος που είναι αρμόδιος/-α για

τον αντίστοιχο τομέα πολιτικής παρουσιάζει τα θέματα της ημερήσιας διάταξης και το σώμα των Επιτρόπων αποφασίζει συλλογικά.

Το προσωπικό της Επιτροπής είναι οργανωμένο σε **36 τμήματα**, γνωστά ως «**Γενικές Διευθύνσεις**» (Γ.Δ.)⁴⁸⁴ και «**Υπηρεσίες**» (όπως η Νομική Υπηρεσία). Κάθε Γ.Δ. είναι αρμόδια για ένα συγκεκριμένο τομέα πολιτικής και έχει επικεφαλής της έναν/μία Γενικό/-ή Διευθυντή/-τρια, ο/η οποίος/-α αναφέρεται σε έναν/μία Επίτροπο. Ο γενικός συντονισμός εξασφαλίζεται από τη Γενική Γραμματεία, η οποία διαχειρίζεται τις εβδομαδιαίες συνεδριάσεις της Επιτροπής. Επικεφαλής της Γραμματείας είναι ο/η Γενικός/-ή Γραμματέας, ο/η οποίος/-α αναφέρεται άμεσα στον/στην Πρόεδρο.

Στην ουσία, οι νομοθετικές προτάσεις συντάσσονται από τις Γενικές Διευθύνσεις, καθίστανται, ωστόσο, επίσημες μόνο όταν «εκδοθούν» από την Επιτροπή στην εβδομαδιαία συνεδρίασή της. Συνοπτικά, η διαδικασία είναι η ακόλουθη:

Ας υποθεθεί, για παράδειγμα, ότι η Επιτροπή θεωρεί πως υπάρχει ανάγκη θέσπισης νομοθεσίας για να προληφθεί η διάκριση των φύλων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού, μετά από εκτεταμένες διαβουλεύσεις με σχετικούς φορείς, τα Υπουργεία Παιδείας και τις Γενικές Γραμματείες Ισότητας των κρατών-μελών, θα συντάξει τη σχετική πρόταση. Στη συνέχεια, το σχέδιο της πρότασης θα συζητηθεί στις άλλες υπηρεσίες της Επιτροπής και θα ελεγχθεί από τη νομική υπηρεσία και τη Γενική Γραμματεία. Όταν η πρόταση έχει ετοιμασθεί πλήρως, θα συμπεριληφθεί στην ημερήσια διάταξη της επόμενης συνεδρίασης της Επιτροπής. Εφόσον εγκριθεί από τουλάχιστον 14 από τους/τις 27 Επιτρόπους, η Επιτροπή θα «εκδώσει» την πρόταση, η οποία τότε θα έχει την αμέριστη υποστήριξη όλου του σώματος. Στη συνέχεια το έγγραφο θα σταλεί προς εξέταση στο Συμβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Οι Γενικές Διευθύνσεις που, άμεσα ή έμμεσα, σχετίζονται με τον τομέα της ισότητας των φύλων είναι οι παρακάτω:

- Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού⁴⁸⁵
- Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών⁴⁸⁶
- Γενική Διεύθυνση της Κοινωνίας των Πληροφοριών και των Μέσων Ενημέρωσης⁴⁸⁷
- Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης, Ελευθερίας και Ασφάλειας⁴⁸⁸
- Γενική Διεύθυνση Έρευνας.⁴⁸⁹

484 Directorates-General (DGs).

485 Directorate General for Education and Culture: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture

486 Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: http://ec.europa.eu/dgs/employment_social

487 Information Society & Media Directorate General: http://ec.europa.eu/dgs/information_society

488 Directorate-General for Justice, Freedom and Security: http://ec.europa.eu/dgs/justice_home

489 Research Directorate-General <http://ec.europa.eu/dgs/research>

ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ⁴⁹⁰

Το Κοινοτικό Δίκαιο αποτελείται από τις παρακάτω διαδικασίες και έγγραφα:

- Οι **Συνθήκες** αποτελούν το «**Πρωτογενές Δίκαιο**» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο είναι συγκρίσιμο με το Συνταγματικό Δίκαιο στο εθνικό επίπεδο. Οι Συνθήκες αποτελούν αντικείμενο άμεσων διαπραγματεύσεων μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών-μελών, οι οποίες πρέπει στη συνέχεια να επικυρωθούν σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται σε εθνικό επίπεδο (κυρίως από τα εθνικά κοινοβούλια ή με δημοψήφισμα).
- **Διεθνείς Συμφωνίες** είναι η δεύτερη πηγή δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επιτρέπουν στην Ένωση να αναπτύξει τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές της σχέσεις με το λοιπό κόσμο.
- Το «**Παράγωγο Δίκαιο**» αποτελούν όλες οι κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται από τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα κατ' εφαρμογή των διατάξεων των Συνθηκών. Κάποιες από τις νομικές πράξεις είναι δεσμευτικές (**Κανονισμοί, Οδηγίες και Αποφάσεις**), ενώ άλλες όχι (**Ψηφίσματα, Γνώμες**). Υπάρχει και μια σειρά άλλων πράξεων, όπως, για παράδειγμα, οι εσωτερικοί κανονισμοί των κοινοτικών οργάνων και τα κοινοτικά προγράμματα δράσης, στα οποία όμως δε θα γίνει αναφορά στο παρόν κείμενο.
 - ο **Κανονισμός (Regulation)**: εκδίδεται από το Συμβούλιο μαζί με το Κοινοβούλιο ή μόνο από την Επιτροπή. Είναι μια **γενική και υποχρεωτική νομοθετική πράξη που απευθύνεται σε όλους**, γεγονός που σημαίνει ότι εφαρμόζεται άμεσα, δημιουργώντας δικαιώματα που δεσμεύουν αμέσως όλα τα κράτη-μέλη, όπως ακριβώς οι εθνικοί νόμοι, και χωρίς καμία άλλη παρέμβαση εκ μέρους των εθνικών αρχών.
 - ο **Οδηγία (Directive)**: εκδίδεται από το Συμβούλιο μαζί με το Κοινοβούλιο ή μόνο από την Επιτροπή. **Απευθύνεται στα κράτη-μέλη και είναι δεσμευτική ως προς το αποτέλεσμα** που πρέπει να επιτευχθεί. Αυτό σημαίνει ότι αφήνει στις εθνικές αρχές την επιλογή του τύπου και των μέσων υλοποίησης των κοινοτικών στόχων, σύμφωνα με τις διαδικασίες που ισχύουν στα επιμέρους κράτη-μέλη. Στην περίπτωση που μία Οδηγία δεν έχει μεταφερθεί στην εθνική νομοθεσία ενός κράτους-μέλους ή έχει μεταφερθεί κατά τρόπο πλημμελή ή με καθυστέρηση, τότε οι ενδιαφερόμενοι/-ες μπορούν να επικαλεστούν απευθείας την εν λόγω Οδηγία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.
 - ο **Απόφαση (Decision)**: εκδίδεται από το Συμβούλιο, από το Συμβούλιο μαζί με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή από την Επιτροπή. Αποτελεί **δεσμευτική νομοθετική πράξη, αλλά με συγκεκριμένους αποδέκτες**, μέσω της οποίας τα Κοινοτικά θεσμικά όργανα αποφαινόμενα σχετικά με ατομικές περιπτώσεις. Εκδίδοντας μία απόφαση, τα θεσμικά όργανα μπορούν να απαιτήσουν από ένα κράτος-μέλος ή από έναν/μία υπήκοο της Ένωσης να δράσει ή να απέχει από δράση ή να του παρέχουν δικαιώματα ή να του επιβάλουν υποχρεώσεις.
 - ο **Λοιπές πράξεις**: Πρόκειται για πράξεις που δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για τους αποδέκτες τους.
 - **Σύσταση (Recommendation)**: Όπως διαφαίνεται από το όνομα, η Σύσταση δεν είναι δεσμευτική. Είναι η γραμμή συμπεριφοράς που προτείνεται από τα θεσμικά όργανα για κάποιο θέμα, η οποία όμως δεν δημιουργεί νομική υποχρέωση για τους αποδέκτες.
 - **Γνώμη (Opinion)**: Όπως και η Σύσταση, δεν επιβάλλει καμία νομική υποχρέωση στους αποδέκτες της. Η Γνώμη αποτελεί ένα μέσο έκφρασης της άποψης του Κοινοτικού οργάνου που την εκδίδει σχετικά με κάποιο θέμα.

⁴⁹⁰ Η παρούσα ενότητα αποτελεί σύνοψη των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στην ιστοσελίδα του συστήματος EUR-Lex (http://eur-lex.europa.eu/el/droit_communaautaire/droit_communaautaire.htm#1), όπου περιγράφεται το αρχείο εγγράφων. Το σύστημα EUR-Lex παρέχει πολύγλωσση πρόσβαση σε μια μεγάλη τυπολογία νομοθετικών πράξεων, καθώς και στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- **Κοινή Δράση, Απόφαση, Απόφαση-πλαίσιο (Joint action, decision and framework decision):** Πρόκειται για μέσα Διακυβέρνησης που, αφού εγκριθούν από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι **δεσμευτικά** (όπως η Οδηγία στον Κοινοτικό Τομέα) **για τα κράτη-μέλη**, τα οποία και οφείλουν να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους που ορίζονται σε αυτά τα μέσα διακυβέρνησης. Οι κοινές δράσεις, οι αποφάσεις και οι αποφάσεις-πλαίσιο μπορεί να αφορούν διάφορους τομείς, όπως, για παράδειγμα, την *Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας*, την *Αστυνομική και Δικαστική Συνεργασία στον Ποινικό Τομέα*.
- **Κοινή θέση (Common Position):** η πράξη αυτή έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με τη **Σύσταση** και τη **Διεθνή Συμφωνία (International Agreement)**.
- **Ενοποιημένη Νομοθεσία (Consolidated Legislation):** Πρόκειται για δημοσίευμα χωρίς επίσημη νομική αξία, στο οποίο όμως ενσωματώνονται σε ενιαίο κείμενο μια βασική πράξη (για παράδειγμα, μια Συνθήκη ή άλλη Κοινοτική νομοθετική πράξη) και οι διαδοχικές τροποποιήσεις/διορθώσεις της. Χρησιμοποιούνται, κυρίως, για λόγους τεκμηρίωσης, αν και τα Κοινοτικά Όργανα αποποιούνται κάθε ευθύνης όσον αφορά στην ορθότητα του περιεχομένου τους, εκτός κι αν το ενοποιημένο κείμενο έχει εγκριθεί στο πλαίσιο μιας νομοθετικής διαδικασίας και δημοσιευθεί στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ως Νομοθετική Πράξη, οπότε και αποκτά επίσημη ισχύ.
- **Προπαρασκευαστικά Έγγραφα (Preparatory Material):** περιλαμβάνουν το σύνολο των πράξεων που εκδίδονται από τα κοινοτικά όργανα στο πλαίσιο μιας νομοθετικής διαδικασίας, όπως οι παρακάτω:
 - ο **Προπαρασκευαστικές πράξεις**
 - **Νομοθετικές προτάσεις και γνώμες της Επιτροπής (Legislative proposals and opinions from the Commission):** Κάθε στιγμή της νομοθετικής διαδικασίας η Επιτροπή μπορεί να τροποποιήσει ή ακόμα και να αποσύρει την πρότασή της. Ενδέχεται, επίσης, να προταθούν τροπολογίες από το Κοινοβούλιο, επί των οποίων η Επιτροπή πρέπει να εκδώσει γνώμη. Όταν η γνώμη της Επιτροπής δεν είναι ευνοϊκή για τις τροπολογίες που προτάθηκαν από το Κοινοβούλιο, τότε το Συμβούλιο οφείλει να αποφασίσει ομόφωνα. Σε αντίθετη περίπτωση, το Συμβούλιο μπορεί να αποφανθεί με ειδική πλειοψηφία.
 - **Νομοθετικές προτάσεις μετά από πρωτοβουλία κρατών-μελών (Member States' initiative):** Ισχύουν μόνο για τους τομείς της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας και της Αστυνομικής και Δικαστικής Συνεργασίας στον ποινικό τομέα. Για χρονικό διάστημα 5 ετών, το οποίο έληξε την 1/5/2004, ίσχυε και για τους τομείς του ασύλλου και της μετανάστευσης.
 - **Κοινή θέση του Συμβουλίου (Council common position):** πρόκειται για μια πράξη που εγκρίνεται με ειδική πλειοψηφία από τα κράτη-μέλη στο πλαίσιο του Συμβουλίου, ως τμήμα μιας νομοθετικής διαδικασίας κατά την οποία το Συμβούλιο μοιράζεται την εξουσία λήψης αποφάσεων με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η πράξη αυτή εκφράζει τη θέση του Συμβουλίου για την πρόταση που υποβλήθηκε από την Επιτροπή, υπό το φως της γνώμης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αλλά και της γνώμης των υπόλοιπων Κοινοτικών Οργάνων και Φορέων που ενεπλάκησαν στη διαδικασία (όπως, για παράδειγμα, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, της Επιτροπής των Περιφερειών, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου).
 - **Νομοθετικό Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (European Parliament's Legislative Resolution):** Το Κοινοβούλιο εμπλέκεται σε διάφορα στάδια κάθε νομοθετικής διαδικασίας. Τα έγγραφα που εγκρίνει το Κοινοβούλιο σε κάθε στάδιο αυτής της διαδικασίας είναι γενικά **ψηφίσματα**, τα οποία μπορεί να περιέχουν διάφορα είδη πράξεων, όπως γνώμες ή τροπολογίες στην κοινή θέση του Συμβουλίου. Οι νομοθετικές διαδικασίες, ανάλογα με το αντικείμενο, ανατίθενται σε μια από τις Κοινοβουλευτικές Επιτροπές, η οποία εκπονεί μια έκθεση που περιέχει ένα σχέδιο ψηφίσματος που υποβάλλεται προς έγκριση στην Ολομέλεια του Κοινοβουλίου.
 - **Γνώμη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και της Επιτροπής των**

Περιφερειών: Οι γνώμες εκδίδονται είτε με πρωτοβουλία των Επιτροπών είτε κατόπιν αιτήματος του Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου ή της Επιτροπής και προτείνουν έναν προσανατολισμό στα εν λόγω όργανα, όσον αφορά στη νομοθετική τους δραστηριότητα. Παρ' ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η διαβούλευση με τις Επιτροπές αυτές είναι υποχρεωτική, οι γνώμες των Επιτροπών δεν είναι δεσμευτικές.

ο **Λοιπά Έγγραφα των Κοινοτικών Οργάνων**

– **Ανακοίνωση της Επιτροπής (Commission Communication- έγγραφο COM):** Σχεδόν όλες οι ανακοινώσεις της Επιτροπής είναι νομοθετικές προτάσεις. Από τα έγγραφα COM, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι επίσης:

* *Οι Λευκές Βίβλοι:* περιέχουν ένα σύνολο προτάσεων κοινοτικής δράσης σε ένα συγκεκριμένο τομέα. Κάποιες φορές προκύπτουν από Πράσινες Βίβλους, σκοπός των οποίων είναι η εκκίνηση μιας διαδικασίας διαβούλευσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Εάν η Λευκή Βίβλος τύχει ευνοϊκής υποδοχής από το Συμβούλιο, μπορεί, ενδεχομένως, να οδηγήσει σε ένα Πρόγραμμα Δράσης της Ένωσης στον εν λόγω τομέα.

* *Οι Πράσινες Βίβλοι:* έχουν ως στόχο να προκαλέσουν έναν προβληματισμό και να ξεκινήσουν μια διαβούλευση σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα. Οι διαβουλεύσεις μιας Πράσινης Βίβλου μπορεί να οδηγήσουν στη Δημοσίευση μιας Λευκής Βίβλου, στην οποία προτείνονται συγκεκριμένα μέτρα για Κοινοτική δράση.

– **Έκθεση του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου (Report from the European Court of Auditors):** Η Έκθεση αυτή δημοσιεύεται σε ετήσια βάση και περιλαμβάνει τις παρατηρήσεις του Συνεδρίου όσον αφορά στη διαχείριση των οικονομικών της Κοινότητας. Διαβιβάζεται στα Κοινοτικά Όργανα και δημοσιεύεται στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Έκθεση υπογραμμίζει τα σημεία που επιδέχονται βελτίωσης. Τα Κοινοτικά Όργανα απαντούν στις παρατηρήσεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

• **Νομολογία:** Πρόκειται για το σύνολο των αποφάσεων που εκδίδουν τα δικαστικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αποστολή των οποίων είναι η διασφάλιση της τήρησης του Κοινοτικού Δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των ιδρυτικών συνθηκών.

ο **Αποφάσεις (Judgments):** Θέτουν τέλος σε μια νομική διαδικασία. Αντικείμενο προσφυγής μπορούν να αποτελέσουν μόνο οι αποφάσεις του Πρωτοδικείου, περίπτωση στην οποία η υπόθεση εκδικάζεται στη συνέχεια ενώπιον του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

ο **Γνώμες (Opinions):** Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, η Επιτροπή ή ένα κράτος-μέλος μπορούν να ζητήσουν τη γνώμη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου σχετικά με το αν μια συμφωνία είναι συμβατή με τις διατάξεις της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια συμφωνία, για την οποία το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων θα εκδώσει αρνητική γνώμη, δεν μπορεί να τεθεί σε ισχύ παρά μόνον υπό τις συνθήκες που καθορίζονται στο άρθρο 48 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ο **Διατάξεις (Orders):** Οι διατάξεις, οι οποίες εκδίδονται από το Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο, είναι εν γένει τροποποιήσιμες και ανακλητές και συνήθως αφορούν:

– **Στη διερεύνηση μιας υπόθεσης:** (όπως, για παράδειγμα, μια διάταξη με την οποία αποφασίζεται η φύλαξη των αποδεικτικών μέσων, ο διαχωρισμός, η συνεκδίκαση ή η αναστολή μιας υπόθεσης).

– **Στην έκδοση μιας απόφασης χωρίς, όμως, εξέταση επί της ουσίας** (για παράδειγμα, σε περίπτωση πρόδηλης απαράδεκτης υπόθεσης ή αναρμοδιότητας του/της δικαστή).

– **Στην επί της ουσίας εξέταση μιας υπόθεσης:** εκδίδεται μια γνώσια απλοποιημένη απόφαση, συνήθως όταν η υπόθεση είναι ίδια με άλλες στις οποίες έχει ήδη εκδοθεί απόφαση.

ο **Προτάσεις των Γενικών Εισαγγελέων:** Οι γενικοί/-ές εισαγγελέες είναι επιφορτισμένοι/-ες να

επικουρούν το Δικαστήριο κατά την εκπλήρωση της αποστολής του. Υποβάλλουν δημόσια, με πλήρη αμεροληψία και ανεξαρτησία, αιτιολογημένες προτάσεις σχετικά με τις υποθέσεις που εκδικάζονται στο Δικαστήριο. Στις προτάσεις τους οι γενικοί/-ές εισαγγελείς εισηγούνται επίσης και μια λύση της διαφοράς. Οι προτάσεις αυτές, ωστόσο, δεν είναι δεσμευτικές για τους/τις δικαστές. Αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της προφορικής διαδικασίας και δημοσιεύονται μαζί με την απόφαση στη συλλογή της νομολογίας.

Και μια επισήμανση... για το Συμβούλιο της Ευρώπης

Σε αυτό το σημείο κρίθηκε σκόπιμο να γίνει αναφορά στο **Συμβούλιο της Ευρώπης**,⁴⁹¹ το οποίο είναι Διεθνής Οργανισμός και **δεν πρέπει να συγχέεται** με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ούτε με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε στις 5 Μαΐου του 1949 (Συνθήκη του Λονδίνου, 1949), με έδρα το Στρασβούργο, και αριθμεί μέχρι σήμερα 47 κράτη-μέλη.

Στόχοι του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι:

1. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.
2. Η ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και ενθάρρυνση της ανάπτυξης της πολιτιστικής ταυτότητας και της πολυμορφίας της Ευρώπης.
3. Η αναζήτηση λύσεων σε προβλήματα που αντιμετωπίζει η ευρωπαϊκή κοινωνία, όπως διακρίσεις κατά των μειονοτήτων, ξενοφοβία, μισαλλοδοξία, διακίνηση και εμπορία ανθρώπων, οργανωμένο έγκλημα, βία κατά των παιδιών κ.λπ.).
4. Να συμβάλει στη σταθερότητα της δημοκρατίας στην Ευρώπη, στηρίζοντας προς αυτή την κατεύθυνση την πολιτική, νομοθετική και συνταγματική μεταρρύθμιση.

Τρόπος λειτουργίας

Τα κύρια όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι:

1. Η **Επιτροπή των Υπουργών** (Committee of Ministers), η οποία είναι το βασικό σώμα λήψης αποφάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αποτελείται από τους/τις 47 Υπουργούς Εξωτερικών των κρατών-μελών ή τους/τις αναπληρωτές/-τριές τους (Μόνιμοι/-ες Αντιπρόσωποι με έδρα το Στρασβούργο). Οι Υπουργοί συνεδριάζουν μια φορά το χρόνο και οι αναπληρωτές/-τριες σε τακτική βάση. Σημαντικός είναι ο ρόλος της Επιτροπής στην επίβλεψη εκτέλεσης των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
2. Η **Κοινοβουλευτική Συνέλευση** (Parliamentary Assembly), που απαριθμεί 636 μέλη (μόνιμα και αναπληρωματικά) από τα 47 εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών. Συνεδριάζει τέσσερις φορές το χρόνο, έχει συμβουλευτικό ρόλο και απευθύνει μη δεσμευτικές συστάσεις προς την Επιτροπή των Υπουργών.
3. Το **Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών** (Congress of Local and Regional Authorities) είναι συμβουλευτικό όργανο, όπου εκπροσωπούνται οι τοπικές και περιφερειακές αρχές των κρατών-μελών, και έχει ως στόχο την επιτήρηση και προώθηση της τοπικής δημοκρατίας.
4. Η **Γενική Γραμματεία** (Secretary General), που αποτελείται από περίπου χίλιους οχτακόσιους (1.800) υπαλλήλους που προέρχονται από τα κράτη-μέλη, οι οποίοι/-ες εκλέγονται από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση.

491 Συμβούλιο της Ευρώπης: <http://www.coe.int>

ΟΔΗΓΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ	
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Διατμηματικό Πρόγραμμα Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://www.gender.uth.gr/prog2.asp
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://www.auth.gr/genderstudies
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Διατμηματικό Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://www.isotita.uoa.gr/home/index.html
Πανεπιστήμιο Αιγαίου Κύκλος Διεπιστημονικών Μαθημάτων σε Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://www.rhodes.aegean.gr/genderstudies/graduate/
Πάντειο Πανεπιστήμιο Σπουδές Φύλου και Ισότητας στις Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες	http://www.gender.panteion.gr/
Πανεπιστήμιο Κρήτης Το Φύλο στις Κοινωνικές Επιστήμες	http://www.soc.uoc.gr/gender/greek.htm
Πανεπιστήμιο Πειραιά Ισότητα των Φύλων	http://www.lib.unipi.gr/epeaekIsotitaFulon/
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ) Φύλο και Χώρος	http://www.arch.ntua.gr/genderandspace
Τ.Ε.Ι. Κρήτης Ισότητα των Φύλων	http://isotita.chania.teicrete.gr/
Τ.Ε.Ι. Αθήνας Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://isotita.teiath.gr/
Τ.Ε.Ι. Πάτρας Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://www.teipat.gr/elke/epeaek1.doc
Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας Προπτυχιακό Πρόγραμμα για Θέματα Φύλου και Ισότητας	http://195.130.87.45/fylo-isotita/html/index.php

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

<p>Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ειδίκευση Εκπαιδευτικών/Σχολικών Ψυχολόγων στην Παιδαγωγική της Ισότητας των φύλων</p>	<p>http://web.auth.gr/edlit/html/spoudes/meta/diatmim/central.html</p>
<p>Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Θρησκεία & Φύλο</p>	<p>http://www.fylo.theol.uoa.gr/index.html</p>
<p>Πανεπιστήμιο Αιγαίου Γυναίκες και Φύλο: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές προσεγγίσεις</p>	<p>http://www.aegean.gr/gender-postgraduate/</p>
<p>Πανεπιστήμιο Αιγαίου Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας</p>	<p>http://www.rhodes.aegean.gr/genderstudies/postgrad/</p>

ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΦΟΡΕΙΣ/ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	
Γενική Γραμματεία Ισότητας (Γ.Γ.Ι.)	http://www.isotita.gr/
Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)	http://www.kethi.gr/
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε.)	http://www.ekke.gr/
Συνήγορος του Πολίτη	http://www.synigoros.gr
Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	http://www.pi-schools.gr
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ & ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ	
Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Κ.Π.Σ.)	http://www.info3kps.gr/
Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ	http://www.epeaek.gr
Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ II - Κ.Ε.Θ.Ι.	www.elysis-kethi.gr
Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007 - 2013	http://www.espa.gr/
ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ Δράσεις Συμβουλευτικής & Επαγγελματικού Προσανατολισμού με την Οπτική του Φύλου	http://www.kallirroe.edu.gr
Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία	http://www.isotita-epeaek.gr
Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Ταμείου (ΕΥΣΕΚΤ)	http://www.esfhellas.gr
Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Προγραμμάτων Κ.Π.Σ. ΥΠ.Ε.Π.Θ.	http://www.eye-ypepth.gr/
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΠΥΛΕΣ	
Εκπαιδευτική Πύλη Νοτίου Αιγαίου	http://www.epyna.gr
Εκπαιδευτική Πύλη του ΥΠ.Ε.Π.Θ.	http://www.e-yliko.gr
ΥΠΟΥΡΓΕΙΑ	
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων	www.ypepth.gr
Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης	www.ypes.gr/
Υπουργείο Δικαιοσύνης	http://www.ministryofjustice.gr
Υπουργείο Απασχόλησης	http://www.ypakp.gr/
Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών	http://www.mnec.gr/
Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης	http://www.ggk.gr
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ	
Βιβλιοθήκη Γυναικείων Θεμάτων της Γενικής Γραμματείας Ισότητας	http://62.103.24.240/
Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου	http://library.panteion.gr/
Βιβλιοθήκη Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών	http://www.ekke.gr/html/gr/library/index.html
Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Αιγαίου	http://portal.lib.aegean.gr
Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης	www.lib.uoc.gr/
ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ	
Εθνικό Τυπογραφείο	www.et.gr/
Βουλή των Ελλήνων	http://www.parliament.gr/

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

UNESCO	http://portal.unesco.org/
UNESCO Sector for Culture: Women and Gender Equality	http://www.unesco.org/culture/women/
United Nations	http://www.un.org/english/
UN Division for the Advancement of Women (DAW) - Department of Economic and Social Affairs	http://www.un.org/womenwatch/daw/
UNISEF - Gender Equality	http://www.unicef.org/gender/

ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Διαδικτυακή Πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	http://europa.eu/index_el.htm
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	http://www.europarl.europa.eu
Πύλη Εισόδου στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	http://eur-lex.europa.eu/
Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα	http://ec.europa.eu/ellada/
Ευρωπαϊκή Ένωση: Θεσμικά και Άλλα Όργανα και Οργανισμοί της Ένωσης	http://europa.eu/scadplus/leg/el/s90002.htm
Ευρωπαϊκή Ένωση: Σύνοψη της Νομοθεσίας	http://europa.eu/scadplus/scad_el.htm
Center for Research and Education on Gender-Institute of Education - University of London	http://ioewebserver.ioe.ac.uk
Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης Council of Europe, Parliamentary Assembly	http://assembly.coe.int/
Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή των Υπουργών (Council of Europe, Committee of Ministers)	http://www.coe.int/t/cm/home_en.asp
Council of Europe, Division Equality between Women and Men, Directorate of Human Rights	http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/
Council of Europe, Division Equality between Women and Men, Directorate of Human Rights, Gender Mainstreaming	http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/02_Gender_mainstreaming/
Συμβούλιο των Δήμων και των Περιφερειών της Ευρώπης (Council of European Municipalities and Regions)	http://www.ccre.org/
European Centre for Higher Education	http://www.cepes.ro
Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γυναίκες και Επιστήμη (European Commission, Women and science)	http://www.cordis.lu/improving/women/documents.htm
European Training Foundation	http://www.etf.europa.eu
Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)	http://www.oecd.org/
The European Students' Union	http://www.esib.org
Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών (Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities)	http://ec.europa.eu/dgs/employment_social
Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης, Ελευθερίας και Ασφάλειας (Directorate-General for Justice, Freedom and Security)	http://ec.europa.eu/dgs/justice_home
Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού (Directorate-General for Education and Culture)	http://ec.europa.eu/dgs/education_culture
Γενική Διεύθυνση Έρευνας (Research Directorate-General)	http://ec.europa.eu/dgs/research

Γενική Διεύθυνση της Κοινωνίας των Πληροφοριών και των Μέσων Ενημέρωσης (Information Society & Media Directorate General)	http://ec.europa.eu/dgs/information_society
Δίκτυο Ευρυδίκη - Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφόρησης για την Εκπαίδευση	http://www.eurydice.org/
Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Έρευνα - Επιστήμη και Κοινωνία	http://ec.europa.eu/research/science-society
Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Ισότητα Γυναικών & Ανδρών (European Commission, Unit Equality between Women and Men)	http://europa.eu.int/comm/employment_social/gender_equality/index_en.htm

ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ / ΜΗΧΑΝΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ

Μητρώα εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Θεσμικών Οργάνων	http://europa.eu/documents/registers/index_el.htm
Μητρώο εγγράφων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (European Parliament, Register of documents)	http://www.europarl.europa.eu/RegWeb/application/registre/simpleSearch.faces
Μητρώο εγγράφων του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Public register of Council documents)	http://register.consilium.eu.int
Μητρώο εγγράφων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Register of Commission documents)	http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/recherche.cfm?CL=el
EUR-Lex: σημείο πρόσβασης στην Επίσημη Εφημερίδα και στην ισχύουσα νομοθεσία	http://europa.eu.int/eur-lex/
CELEX: βάση δεδομένων που επιτρέπει αναζητήσεις σχετικά με το κοινοτικό δίκαιο, δηλαδή στη νομοθεσία και στη νομολογία (πρόσβαση επί πληρωμή).	http://europa.eu.int/celex/
PreLex: βάση δεδομένων των διοργανικών διαδικασιών. Επιτρέπει την παρακολούθηση των κυριότερων σταδίων της διαδικασίας λήψης αποφάσεων μεταξύ της Επιτροπής και των άλλων θεσμικών οργάνων και την πρόσβαση στο πλήρες κείμενο των εγγράφων.	http://europa.eu.int/prelex/apcnet.cfm?CL=el
Legislative Observatory (OEIL): βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που αναλύει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης . Η εφαρμογή αυτή επιτρέπει ιδίως να παρακολουθούνται οι διοργανικές νομοθετικές εργασίες καθώς και οι δραστηριότητες των κοινοβουλευτικών επιτροπών και της ολομελείας. Παρέχει πρόσβαση στην ανακεφαλαίωση όλων των σταδίων της διαδικασίας και στο πλήρες κείμενο όλων των εγγράφων που συντάσσονται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.	http://www.europarl.europa.eu/oeil/
TED (Tenders Electronic Daily): διαδικτυακή έκδοση του Παραρτήματος της Επίσημης Εφημερίδας (Επιτρέπει την ενημέρωση για τις προκηρύξεις διαγωνισμών που δημοσιεύονται από τα θεσμικά όργανα)	http://ted.eur-op.eu.int
Μηχανή αναζήτησης της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης Council of Europe, Parliamentary Assembly, search engine for full-text documents by keywords	http://assembly.coe.int/ASP/Search/PACEWebItemSearchDoc_E.asp

Legislationline.org, created by the Office for Democratic Institutions and Human Rights, Democratization Department, Legislative Support Unit, database with European legislation	http://www.legislationline.org/
Council of Europe, Treaty Office: database with European treaties	http://conventions.coe.int/

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	
Eurostat	http://epp.eurostat.ec.europa.eu
Γενική Γραμματεία Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος	http://www.statistics.gr/

ΦΟΡΜΕΣ

ΦΟΡΜΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ
πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση

Συγγραφέας/-είς	
Επιμελητής/-τρια	
Μορφή Εγγραφής	☐ Βιβλίο/ Μονογραφία ☐ Κεφάλαιο σε Συλλογικό Τόμο ☐ Έκθεση Πεπραγμένων ☐ Άρθρο σε Περιοδικό ☐ Διατριβή ☐ Πρακτικά Συνεδρίου ☐ Δημοσιεύματα (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, ΕΕ κλπ.) ☐ Ηλεκτρονική Δημοσίευση (CD, ιστοσελίδα κλπ.) Άλλο:
Έτος Έκδοσης / Ημερομηνία Δημοσίευσης	
Τίτλος	
Τίτλος Περιοδικού / Περιοδικής Έκδοσης	
Τόπος Έκδοσης	
Εκδοτικός Οίκος / Εκδόθηκε από:	
Τόμος (Τεύχος) Περιοδικού	
Σελίδες άρθρου	
Σειρά έκδοσης	
Φυσική Περιγραφή	
ISBN / ISSN	
Γλώσσα	
Θεματική Κατηγορία	☐ Στερεότυπα φύλου ☐ Ισότητα/ Διακρίσεις φύλων στην εκπαίδευση ☐ Ίσες ευκαιρίες ☐ Ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση ☐ Σεξισμός ☐ Γυναίκες - Εκπαίδευση Άλλο:
Λέξεις Κλειδιά	
Διαθέσιμο από:	

**ΦΟΡΜΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
πολιτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση**

Τίτλος Πολιτικής Κωδικός αριθμός (αν υπάρχει)			
Ημερομηνία	που ανακοινώθηκε	που τέθηκε/ θα τεθεί σε ισχύ	
	Παρατηρήσεις:		
Χώρα Εφαρμογής	☐ Ελλάδα ☐ Χώρες Ε.Ε: ☐ Δεν διευκρινίζεται		
Τύπος Πολιτικής	☐ Ευρωπαϊκή Συνθήκη (Treaty) ☐ Νόμος ☐ Κανονισμός (Regulation) ☐ Προεδρικό Διάταγμα ☐ Οδηγία (Directive) ☐ Υπουργική Απόφαση ☐ Απόφαση (Decision) ☐ Εγκύκλιος ☐ Σύσταση (Recommendation) Άλλο: ☐ Ψήφισμα (Resolution) ☐ Ανακοίνωση (EC Communication) ☐ Διεθνής Συνθήκη (Convention) ☐ Διακήρυξη (Declaration) Άλλο:		
Πρωθείται:	☐ Ίση πρόσβαση αγοριών & κοριτσιών στην εκπαίδευση ☐ Ισότητα των φύλων ☐ Άρση στερεοτύπων φύλου Άλλο:		
Ομάδα-Στόχος	Φύλο ☐ Αρσενικό ☐ Θηλυκό ☐ Δεν διευκρινίζεται	Ιδιότητα ☐ Μαθητικός πληθυσμός ☐ Φοιτητικός πληθυσμός ☐ Εκπαιδευτικοί ☐ Γονείς ☐ Γενικός πληθυσμός ☐ Δεν διευκρινίζεται	Εκπαιδευτική Βαθμίδα ☐ Νηπιαγωγείο ☐ Δημοτικό ☐ Γυμνάσιο ☐ Λύκειο ☐ Τ.Ε.Ε ☐ Ι.Ε.Κ ☐ ΑΤ.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ Παν/μιο (Προπτυχιακό) ☐ Παν/μιο (Μεταπτυχιακό) ☐ Δεν διευκρινίζεται
	Παρατηρήσεις:		

Υπεύθυνος/-οι Φορέας/-είς Υλοποίησης	☐ Δεν διευκρινίζεται
Περιγράφεται ο τρόπος εφαρμογής της πολιτικής;	☐ Όχι ☐ Ναι, αλλά πολύ γενικά ☐ Ναι, αρκετά λεπτομερώς ☐ Ναι, πολύ λεπτομερώς Παρατηρήσεις:
Περιγράφεται ο τρόπος της αξιολόγησης της εφαρμογής της πολιτικής;	☐ Όχι ☐ Ναι, αλλά πολύ γενικά ☐ Ναι, αρκετά λεπτομερώς ☐ Ναι, πολύ λεπτομερώς Παρατηρήσεις:
Ορίζεται η πηγή χρηματοδότησης της εφαρμογής;	☐ Όχι ☐ Ναι, είναι:
Σύνοψη	

ΦΟΡΜΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ
πρακτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση

Συγγραφέας/-είς	
Επιμελητής/-τρια	
Μορφή Εγγραφής	☐ Βιβλίο/Μονογραφία ☐ Κεφάλαιο σε Συλλογικό Τόμο ☐ Έκθεση Πεπραγμένων ☐ Άρθρο σε Περιοδικό ☐ Διατριβή ☐ Πρακτικά Συνεδρίου ☐ Δημοσιεύματα (Εφημερίδα της Κυβέρνησης, ΕΕ κλπ.) ☐ Ηλεκτρονική Δημοσίευση (CD, ιστοσελίδα κλπ.) Άλλο:
Έτος Έκδοσης / Ημερομηνία Δημοσίευσης	
Τίτλος	
Τίτλος Περιοδικού / Περιοδικής Έκδοσης	
Τόπος Έκδοσης	
Εκδοτικός Οίκος / Εκδόθηκε από:	
Τόμος (Τεύχος) Περιοδικού	
Σελίδες άρθρου	
Σειρά έκδοσης	
Φυσική Περιγραφή	
ISBN / ISSN	
Γλώσσα	
Θεματική Κατηγορία	☐ Στερεότυπα φύλου ☐ Ισότητα/ διακρίσεις φύλων στην εκπαίδευση ☐ Ίσες ευκαιρίες ☐ Ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση ☐ Σεξισμός ☐ Γυναίκες - Εκπαίδευση Άλλο:
Λέξεις Κλειδιά	
Διαθέσιμο από:	

ΦΟΡΜΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ
πρακτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση

Τίτλος Προγράμματος / Παρέμβασης		
Αποτελεί εφαρμογή συγκεκριμένης Πολιτικής;	☐ Όχι ☐ Δεν διευκρινίζεται ☐ Ναι ♦ Τίτλος Πολιτικής: Κωδικός Αριθμός:	
Φορέας / Φορείς Υλοποίησης	☐ Δεν διευκρινίζεται	
Χρονικό Διάστημα Εφαρμογής	Ημερομηνία/-ες Έναρξης (ΗΗ/ΜΜ/ΕΕ) - Λήξης(ΗΗ/ΜΜ/ΕΕ) Παρατηρήσεις:	
Χώρα / Περιοχή Εφαρμογής	Ελλάδα: Χώρες Ε.Ε.: Δεν διευκρινίζεται	
Είδος Πρακτικής	☐ Εκπαιδευτική/Διδακτική παρέμβαση ☐ Καλλιτεχνική παρέμβαση ☐ Επιμορφωτική παρέμβαση ☐ Καμπάνια/Δράσεις ενημέρωσης-ευαισθητοποίησης ☐ Συλλογή στατιστικών στοιχείων ☐ Καταγραφή στάσεων-αναγκών ☐ Ημερίδες/Συνέδρια ☐ Δημιουργία/Τροποποίηση εσωτερικής διαδικασίας/κανονισμού φορέα ☐ Δημιουργία/Τροποποίηση εντύπων ☐ Εξοπλισμός βιβλιοθηκών Άλλο:	
Πρωθείται:	☐ Ίση πρόσβαση αγοριών & κοριτσιών στην εκπαίδευση ☐ Ισότητα των φύλων ☐ Άρση στερεοτύπων φύλου Άλλο:	
Υλικό και Πλαίσιο Εφαρμογής	Υλικό ☐ Πληροφοριακό υλικό ☐ Υλικό ασκήσεων ☐ Οδηγίες εφαρμογής ☐ Εργαλεία αξιολόγησης ☐ Οδηγίες αξιολόγησης ☐ Άλλο: ☐ Δεν διευκρινίζεται	Πλαίσιο ☐ Εκπαιδευτικό (τάξη / σχολείο) ☐ Εξωσχολικό ☐ Διοικητικό ☐ Άλλο: ☐ Δεν διευκρινίζεται
	Παρατηρήσεις:	

Ομάδα-Στόχος	Φύλο ☐ Αρσενικό ☐ Θηλυκό ☐ Δεν διευκρινίζεται	Ιδιότητα ☐ Μαθητικός πληθυσμός ☐ Φοιτητικός πληθυσμός ☐ Εκπαιδευτικοί ☐ Γονείς ☐ Γενικός πληθυσμός ☐ Δεν διευκρινίζεται	Εκπαιδευτική Βαθμίδα ☐ Νηπιαγωγείο ☐ Δημοτικό ☐ Γυμνάσιο ☐ Λύκειο ☐ ΤΕΕ ☐ Ι.Ε.Κ ☐ ΑΤ.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι. ☐ Παν/μιο (Προπτυχιακό) ☐ Παν/μιο (Μεταπτυχιακό) ☐ Δεν διευκρινίζεται
Επάρκεια Περιγραφής	Παρατηρήσεις: ☐ Πολύ γενική ☐ Αρκετά λεπτομερής, αλλά δεν επιτρέπει επαναληπτική εφαρμογή της ☐ Τόσο λεπτομερής ώστε να μπορεί να γίνει επαναληπτική εφαρμογή της		
Αξιολόγηση της Πρακτικής	Έχει αξιολογηθεί; ☐ Ναι ☐ Όχι	Τύπος αξιολόγησης ☐ Διαδικασίας ☐ Αποτελεσματικότητας ☐ Κόστους/Οφέλους ☐ Δεν διευκρινίζεται	Επάρκεια Περιγραφής της αξιολόγησης ☐ Πολύ γενική ☐ Αρκετά λεπτομερής, αλλά δεν μπορεί να εφαρμοστεί ☐ Τόσο λεπτομερής ώστε να μπορεί να εφαρμοστεί Αποτέλεσμα αξιολόγησης/-σεων: Παρατηρήσεις:
Πηγή χρηματοδότησης της παρέμβασης;	☐ Αυτο-χρηματοδοτούμενη ☐ Χρηματοδοτούμενη από:		
Σύνοψη			

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ
ΜΕ ΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ISCED⁴⁹³ ΤΗΣ UNESCO

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
14. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ & ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ/ -ΟΥΣΩΝ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠ/ΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠ. & ΑΓ.ΠΡΟΣΧΟΛ.ΗΛΙΚΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΑΙΔ/ΚΟ ΔΗΜ/ΚΗΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ Φ.ΑΓΩΓΗΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΠΑΙΔ/ΚΟ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ & ΥΔΡΑΥΛΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
21. ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤ.ΕΦΑΡΜ.ΤΕΧΝΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤ. & ΤΕΧΝΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΕΧΝΗΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΗΘΟΠΟΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΚΑΘΗΓ. ΧΟΡΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛ. ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΛΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ (ΠΑΡ. ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ) • ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΛΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ (ΠΑΡ. ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ)

492 Η κατάταξη που παρουσιάζεται στο παρόν Παράρτημα είναι αυτή που χρησιμοποιείται για την παρουσίαση των δεδομένων στην ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (www.statistics.gr).

493 Στην ιστοσελίδα του Κ.Ε.Θ.Ι. (http://www.kethi.gr/greek/ekpaidefsi/KATALOG_ISCED_97.htm), παρέχεται μια πολύ χρήσιμη κατηγοριοποίηση, στην οποία πραγματοποιείται **κατάταξη των τμημάτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε τομείς σπουδών** σύμφωνα με την κωδικοποίηση ISCED-97 της UNESCO.

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
22. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ (ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΘΕΟΛΟΓΙΑ)	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΙΜΑΝ. & ΚΟΙΝΩΝ. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣ / ΜΤΦ / ΔΙΕΡΜ. • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ • ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΕΘ. ΙΣΤΟΡ. ΘΕΩΡ. ΕΠΙΣΤ. • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦ. ΠΑΙΔΑΓΩΓ. ΨΥΧΟΛ. • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛ/ΚΩΝ ΚΟΙΝ/ΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ & ΙΣΠΑΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ & ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΩΝ ΧΩΡΩΝ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΙΕΡΕΩΝ

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
31. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ & ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛ/ΠΑΙΔ/ΨΥΧ/ ΠΡΟΓ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝ/ΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠ/ΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ • ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ Κ.ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ / Κ. ΑΝΘΡ/ΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛ/ΚΗΣ ΕΠΙΣΤ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤ. ΕΠ/ΜΗΣ / Δ. ΔΙΟΙΚ/ΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ/ΕΥΡΩ-ΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ Δ/Ε ΟΙΚ/ΚΩΝ ΠΟΛ/ΚΩΝ ΣΠ. • ΤΜΗΜΑ Δ/Ε ΟΙΚΟΝ/ΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΚΠ/ΚΗΣ / ΚΟΙΝΩΝ. ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝ. ΣΛΑΒ. ΑΝΑΤΟΛ. ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜ. & ΠΕΡΙΦ. ΑΝΑΠΤΥΞ. • ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
32. ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ Μ.Μ.Ε. • ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ Μ.Μ.Ε. • ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
34. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΣΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜ/ΚΗΣ ΤΡΑΠ/ΚΗΣ Δ/ΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝ/ΣΗΣ ΔΙΟΙΚ/ΣΗΣ ΕΠΙΧ • ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛ. & ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤ. ΥΠΗΡ. • ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚ. ΜΟΝ. ΥΓΕΙΑΣ/ΠΡΟΝ. • ΤΜΗΜΑ ΣΥΝΕΤ/ΚΩΝ ΟΡΓ. ΕΚΜΕΤ/ΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΤΗΛΕΠΛΗΡ/ΚΗΣ & ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚ. ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΕΚΜ/ΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚ. ΜΟΝ. ΤΟΠ.ΑΥΤΟΔΙΟΙΚ. • ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ (ΠΑΡ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ) • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΡΓΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΜΠΟΡΙΑΣ & ΠΟΙΟΤΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ (ΠΑΡ. ΦΛΩΡΙΝΑΣ) • ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΠΑΡ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ) • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΛΕΓΚΤΙΚΩΝ & ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΚΗΣ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ & ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΞΕΝ. ΓΛΩΣ. ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ (ΠΑΡ. ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ)

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
48. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ & ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΥΠ/ΣΤΩΝ / ΠΛΗΡΟΦ. • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΠΛΗΡΟΦ/ΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡ. & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝ. ΣΥΣΤ. • ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ (ΠΡΟΓΑΝΑΛ) • ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ & ΠΟΛΥΜΕΣΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ & ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
52. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ/ΤΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΓΩΝ ΜΗΧΑΝ. ΒΙΟΜ/ΝΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΗΛ/ΓΩΝ ΜΗΧ. ΜΗΧ. ΥΠΟΛΟΓ. • ΤΜΗΜΑ ΗΛ. ΜΗΧ/ΚΩΝ. & ΜΗΧ. ΥΠΟΛΟΓ. • ΤΜΗΜΑ ΗΛ/ΓΩΝ. ΜΗΧ. & ΤΕΧΝΟΛ. ΥΠΟΛ. • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΚΩΝ Η/Υ ΚΑΙ ΠΛΗΡ/ΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΚΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΚΩΝ ΟΡΥΚΤΩΝ ΠΟΡΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝ. ΠΑΡ/ΓΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΧΗΜΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ/ΓΩΝ ΜΗΧ. & ΑΕΡ/ΓΩΝ ΜΗΧ. • ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΠΗΓΩΝ ΜΗΧ/ΓΩΝ ΜΗΧ/ΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧ. ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ / ΜΕΤ/ΡΓΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΠΟΡΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΛΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΧΕΔΙΑΣΗΣ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ & ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ Η/Υ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΥΤΟΜΑΤΙΣΜΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΗΛΕΚΤΡ. ΥΠΟΛΟΓ/ΚΩΝ ΣΥΣΤ. • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΡΓ. ΜΗΧΑΝΩΝ / ΑΡΔΕΥΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΝΑΥΠΗΓΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΧΗΜΑΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΚΛΩΣΤΟΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΑΝΤΙΡΥΠΑΝΣΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΑΚΟΥΣΤΙΚΗΣ (ΠΑΡ. ΡΕΘΥΜΝΟΥ) • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ • ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΟΙΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΕΧΝΟΛ. ΠΟΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ & ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ (ΠΑΡ. ΚΙΛΚΙΣ) • ΤΜΗΜΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ & ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΞΥΛΟΥ & ΕΠΙΠΛΟΥ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
58. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ & ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΚΤΙΡΙΩΝ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝ. ΧΩΡ/ΞΙΑΣΠ. ΑΝ/ΞΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΤΟΠΟΓ/ΦΩΝ ΜΗΧ. • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΔΟΜΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΣ
62. ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ, ΑΛΙΕΥΤΙΚΗ (ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ / ΓΕΩΠΟΝΙΑ)	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓ. & ΥΔΑΤΙΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛ. • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝ. & ΔΙΑΧ. ΑΓΡΟΤΙΚ. ΕΚΜ. • ΔΙΑΧΕΙΡ. ΦΥΣΙΚ. ΠΟΡΩΝ & ΕΠΙΧ. • ΤΜΗΜΑ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΚΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟ/ΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤ. & ΤΕΧΝΟΛ. ΤΡΟΦΙΜΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΑΞΙΟΠ. ΦΥΣ. ΠΟΡ. & Γ. ΜΗΧ/ΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΧ. ΠΕΡΙΒΑΛ. & ΦΥΣ. ΠΟΡΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΑΣ/ΓΙΑ ΣΦΥΣ. ΠΕΡΙΒ/ΝΤΟΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΛΟΓΙΑΣ & ΔΙΑΧ. ΠΕΡΙΒΑΛΛ. & ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓ. & ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛ. 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΘΕΡΜΟΚΗΠΙΑΚΩΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ • ΤΜ.ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ / ΑΡΧΙΤ/ΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ • ΤΜΗΜΑ ΔΑΣΟΠΟΝΙΑΣ (ΠΑΡ. ΔΡΑΜΑΣ) • ΤΜ. ΙΧΘΥΟΚΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΑΛΙΕΙΑΣ ΚΑΙ ΥΔΑΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ (ΠΑΡ. ΜΟΥΔΑΝΙΩΝ) • ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ (ΠΑΡ. ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ)

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
72. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗΣ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΙΤΟΛΟΓΙΑΣ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΧΗΜΕΙΑΣ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ 	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ Α' • ΤΜΗΜΑ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΟΚΟΜΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΔΟΝΤΟΤΕΧΝΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΡΑΔΙΟΛΟΓΙΑΣ ΑΚΤΙΝΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΟΠΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΦΥΣΙΚΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΡΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ/ -ΤΡΙΩΝ. ΥΓΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΤΟΛΟΓΙΑΣ (ΠΑΡ. ΣΗΤΕΙΑΣ)
42. ΒΙΟΛΟΓΙΑ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΜΟΡΙΑΚΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΝΕΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ 	

ΤΟΜΕΙΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	Τύπος Εκπαιδευτικού Ιδρύματος	
	Α.Ε.Ι.	Τ.Ε.Ι.
44. ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΦΥΣΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΧΗΜΕΙΑΣ • ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΛΟΓΙΑΣ 	
46. ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ (ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ & ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ)	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΣΤΑΤ/ΚΗΣ ΑΣΦ/ΚΗΣ ΕΠ/ΜΗΣ • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤ. • ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ & ΦΥΣ. ΕΠΙΣΤ. • ΤΜΗΜΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ 	
38. ΔΙΚΑΙΟ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ 	
64. ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ	<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗΣ 	
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΡΙΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ (ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ)		<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ
ΘΑΛΑΣΣΙΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ		<ul style="list-style-type: none"> • ΤΜΗΜΑ ΠΛΟΙΑΡΧΩΝ • ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

